

Niu Tireni Nga Korero Paremete. Aga Mhai korero a nga Mema Maori. Tau 1896. Poneke: I Taia I Runga I Te Mana O Te Kawanatanga O Niu Tlreni E Hoani Make, Kai-Ta A Te Kawanatanga. 1896.

Niu Tireni.Nga Korero Paremete.Whare O Runga, 1896.Aga Mhai korero a Mema Maori.

Taite, te 11 o Hune, 1896.

I WHAKATUWHERATIA te huihuinga tuatoru o te Paremete tekau ma rua o Niu Tireni, i whakatuwheratia i tenei ra e te Kawana, a i pai ia ki te whakapuaki i tenei.

Whai Korero.

E NGA RANGATIRA HONORE O TE KAUNIHERA, ME NGARANGATIRA O TE RUNANGA NUI,—

Ka nui toku koa mo tatou ka noho huihui nei ano ki roto ki te Paremete, kia hui ai koutou hei hoa whiriwhiri hei hoa whakahaere moku.

I muri iho i tera huihuinga o te Paremete he nui te raanawapa me te awangawanga i pa ki nga pononga a te Kuini, e noho nei i Niu Tireni me era atu whenua ona, mo nga raruraru nunui i puta nei i whano ai nei ka ara te pakanga ki nga whenua o te ao. Me tino koa tatou mo te korenga i puta te whawhai me ana tini mahi kino, a mo te mau tonu o te mana me te rangatiratanga o Ingarangi ahakoa kihai ia i hapai i te pu.

Kua whakawhiwhia nga Hoia katoa o te koroni ki nga tu pu hou nei—ara ki te Martini-Henry. Kua whakatokomahatia nga Hoia Tuturu, a kua whakatutukitia nga whakahaere katoa e tu ora ai e tu rite ai nga mea katoa o nga pa whawhai.

Hei oranga ngakau mo te koroni te hanga e auau nei te tae mai ki nga takutai o Niu Tireni o te Rangatira o nga manua o Atareiria me ana kaupuke, i te mea ma tera e mohiotia ai kei te mata-ara tonu ratou ki te tiaki i a tatou, a ma tera hoki tatou e kore ai e wareware kei te hono tonu tatou ki nga whakahaere a Ingarangi.

I tae ahau i muri iho i tera huinga o te Paremete ki Pei Whairangi me era atu wahi whai-ingoa nunui o te takiwa o te koroni ki te pito whaka-raro o Akarana, a nui atu toku koa mo te ngakaunui me te ngakaupono o te powhiri a nga iwi o aua takiwa i au.

I haere koa ahau i runga i te karanga kia kite i nga rangatira o Tuhoe—ara, i nga rangatira me nga tangata o te iwi Maori e noho nei i te whenua o te Urewera—a muri iho haere ana ahau kia kite i a Ngatimaniapoto. Ko nga kupu i whakapuakina e aua iwi hei whakaatu i to ratou piri pono ki a Te Kuini, hui atu ki nga mihi me nga powhiri moku, e kore rawa e wareware i au; a kua tae mai te mohiotanga ki au kua tino u te houhou o te rongo ki aua iwi tutu i mua toa hoki ki te whawhai, a inaianei kua ata noho ratou i roto i te rangimarie me te piri pono ki a Te Kuini.

Ka whakamoemiti atu ahau ki a koutou mo te pad o te noho o nga iwi e rua, a mo nga painga kua puta i runga i nga ture hou i mahia i mua tata ake nei mo nga whenua Maori me nga Kooti Whenua Maori. Kua whakaaturia mai e nga Maori puta noa i nga wahi katoa o te koroni nei o ratou hiahia kia whakatuwheratia o ratou whenua ki te rori kia noho tutata ai ratou ki nga wahi kua whiwhi i nga matauranga Pakeha. Kei te nui to ratou hiahia kia tu nga kura ki o ratou takiwa, a ma tera ka mohiotia kei te whakaaro nui ratou ki nga rnea e pumau hei tino taonga ma o ratou tamariki i nga tau e takoto ake nei. Ka nui toku koa moku ka ahei nei te korero atu ki a koutou kua oti pai te raruraru nui, i roa nei e kawe ana, mo nga Moana o Wairarapa, a nui atu te oranga ngakau i puta i runga i te otinga paitanga o taua raruraru. Kei te pai te haere o te mahi o nga rori o te whenua o te Urewera, a kua tata te oti o nga kura Maori ki Ruatoki, ki te Whaiti me Waikaremoana.

I muri iho i tera huihuinga o te Paremete tokorua nga Minita i whakamutu i to raua minitanga, a whakakapia ana o raua turanga ki etahi atu tangata. Ko Te Pakere (Hon. Sir Patrick Buckley) tetahi i whakamutu i tana mahi Minita me tona nohoanga i te Runanga Kaunihera, a whakaturia ana ia hei Tiati mo te Hupirimi Kooti. Kei te mohio ahau kei te pouri tatou katoa mo te nui o te aitua i pa ki te koroni i runga i tona matenga i muri tata iho i tona tunga hei Kai-whakawa. I muri iho i tera ka whakamutu a Te Riiwhi (Hon. W. P. Reeves) i tana mahi Minita a whakaturia ana ia hei Agent-General. Kua karangatia a Te Hooro-Teone (Mr. Hall-Jones) hei Minita, heoi kua whakaturia ia hei Minita mo nga Mahi Nunui o te Koroni; a kua whakaturia a Te Waaka (Hon. W. C. Walker) me Te Tamihana (Mr. T. Thompson) hei mema mo te Kaunihera Whiriwhiri a te Kawana; a kia mama ai te whakahaere o nga mahi a te iwi katoa, kua whakaturia raua me Timi Kara (Hon. J. Carroll) hei Minita i runga i te tikanga kore utu-a-tau.

Kei te mau tonu te tupu haere o nga moni a te koroni, a he take tika tenei hei koanga mo te iwi katoa. Kei te tino tupato te whakahaere a nga tari katoa kia kore ai e moumouria nga moni, na reira ka ahei ahau te kiatu,

pera ano me taku kupu i tera tau, ara, kaore i pau nga moni i whakaritea nei e te Paremete i tera tau hei whakahaere i nga mahi a te iwi. Ma nga kaute o nga moni a te iwi katoa e whakaatu he tino nui nga moni i toe, ara, kaore i whakapaua.

Ka nui toku koa moku ka ahei nei ki te whakamoemiti atu ki a koutou mo te nui haere o nga mahi me te ora puta noa i nga wahi katoa o te koroni.

Kua mahea haere nga kino nana nei i taami nga mahi e puta ai he ora ki nga iwi o te koroni. Kua piki ake te utu mo etahi o a tatou tino taonga, a kua whiwhi i te utu rahi ake nga tangata ahu whenua i tahuri ki te whakatupu i te witi me te oti. Hei oranga ngakau mo tatou te hanga e piki haere tonu nei te utu o te wuuru o te witi me te oti. I tera tau he nui rawa nga hipi i mate, i taamia e te huka ki nga whenua teitei o Whakatu o Katapere me Otakou, ko taua aitua he mea puta ohore mai, a nui atu te mate i pa ki nga kai-mahi paamu hipi o aua takiwa, otira kua whakamamatia ake to ratou mate e etahi ritenga i whakahaerea e te Paremete i tera tau.

I te marama o Maehe kua taha ake nei ka pa tetahi aitua nui ki nga kaikari waro o Brunner—kei te tai-hauauru o te Waipounamu tenei wahi—a katahi ano tenei tu aitua, i penei rawa te nui, ka kitea ki te pito whaka-te-tonga o te ao nei, nana nei i whakangaro te ono tekau ma whitu tangata ki roto ki ta ratou rua karinga waro. I patua mai ki au e te Hekeretari mo nga Koroni o Ingarangi te kupu a Te Kuini hei whakaatu i tona aroha, a i runga i te whakahau a Te Kuini tukuna atu ana e au aua kupu ki nga whanaunga o nga tangata i mate i taua aitua. Puta noa i Niu Tireni, me era atu o nga koroni, nui atu te pouri me te aroha i puta, me te whaiwhakaaro ano hoki o nga iwi o aua takiwa ki te kohikohi moni hei oranga mo nga pouaru me nga pani a te hunga i mate. Ko te mahi a nga tangata toa i whakamomori nei ki te tomo i taua rua waro ki te tango ake i nga tangata i horongia kaore e taea te whai atu, a he tika rawa kia tino whakanuia o ratou ingoa a kia puta to ratou rongo ki nga whenua katoa e noho ana i raro i te mana o Ingarangi. Kua whakaaro ahau he mea tika kia whakaputaina he Roera Komihana hei uiui i te take i pa ai taua aitua, a hei tona ra tera e wkakatakatoria ta ratou ripoata ki to koutou aroaro.

I te tau kua taha ake nei ka kitea kua aui haere rawa te mahi kari-koura, a ko te mutunga iho kitea ana e rua ran e rima tekau mano rawa pauna moni te hipanga ake o nga utu o nga koura-i kitea i te tau kua mutu ake nei i nga koura i kitea i tera atu tau. Na te haere o te rongo o te nui o te koura ki tenei koroni kua anga penei mei te titiro a nga tangata whai-moni o etahi wahi o te ao, a ki te mahia e tatou kia pumau nga rihi o nga kereeme koura, tera e whakahaerea nga moni a aua tu tangata hei tino kimi i te koura a hei whakatu whera i nga maina, na reira ka tika tatou kia mahara kaore e kore te nui haere o te tupu o te mahi kari koura ki Niu Tireni, a ka waiho tera hei oranga mo nga tangata kai-mahi, i te mea tera e tokomaha o ratou e kumea atu ki reira ki te wahi e whiwhi ai ratou i nga mahi e ora ai ratou. Ko nga whenua karinga-koura o te Takiwa Porowini o Akarana nga wahi e tino whaia ana inaianei, a ko nga whenua pera o te tai-hauauru o te Waipounamu kei te ata tirohia ano hoki; otira tenei kei te maharatia e kore e roa rawa kua nui hoki te haere o nga tangata mahi koura ki nga whenua karinga-koura o Otakou. Ko nga tautohetohe mo te cyanide patent kaore ano kia whakataua.

I roto i te tau kua taha ake nei ka nui te kaha o te tupu haere o te mahi whakanohonoho tangata ki runga ki nga whenua, a ka nui te whakapai o te iwi mo nga painga kua puta i raro i nga tikanga o te Ture Whakanohonoho Whenua. E mohiotia ai te nui o te hiahia o nga tangata o te koroni ki te whenua me titiro ki te maha o nga tangata i tuku tonu ma ratou mo nga tekihana whenua e maketitia ana. Mo te taha ki nga tikanga whakahaere mo nga tonu whenua, tenei etahi uauatanga kaore i kitea i mua kua kitea inaianei, a kia kore ai e takimahamaha nga touo mo te wahi kotahi, a kia taea ai te whiriwhiri i nga tangata tika hei noho i te whenua, tera e mahia etahi tikanga hei whakatikatika i nga hapanga o te ture.

Kua tino kitea nga painga kua puta ki te iwi i runga i nga tikanga o te Ture Tuku moni Kawanatanga ki nga Tangata Noho Whenua, a i te mea kua iti iho, i to mua ahua, nga initaretu e tonoa ana inaianei e nga tangata ra waho, ma tera e mohiotia ai te nui o nga painga kua puta i taua ture ki nga hunga mahi paamu. Kei te tino tupato te whakahaere a te tari a hei nga tino whenua anake ka tukuna he nama, me te ata mahi ano i runga i ta te ture. Na te nui rawa o te tupato o te tari i te tuatahi mo runga i nga whenua e homai ana hei puna i kore ai e maha nga moni i tukuna i mua ake nei, otira kua kitea inaianei na tera kua tupato hoki te tuku mai o nga tonu moni; a i te mea kei te nui haere nga moni e tukuna ana i runga i te nama, me te nui haere hoki o nga tonu moni e tae mai ana ki te tari i ia wiki, ma tenei ka tika kia maharatia tera e pai inaianei te whakahaere o te Tari Tuku Nama ki nga Tangata Noho Whenua.

Kua kitea te pai o nga tikanga e ata whakahaerea nei nga hua e puta mai ana i nga paamu mahi miraka, a e whaona nei aua tu mea ki roto ki nga ruma-matao. Kua tutuki nga ritenga o taua mahi, a kua neke ake nga utu e riro mai ana mo aua tu kai; a i te mea kua whakatokomahatia ake nga tohunga whakahaere i taua mahi, e mahara ana te Tari mo nga Mahi Paamu, kei tenei tau, tera e nuku atu te rahi o nga hua e puta mai i nga mahi whakatete kau. Ki te whakaaro a te nuinga e kore e roa kua eke ki runga rawa te utu mo nga pata me nga tihi o Niu Tireni ana hokona aua mea i roto i nga makete o te ao.

I tu he hui o nga tangata whakatupu hua rakau i Poneke i mua tata ake nei, i tae mai ki taua hui nga tangata matau o era atu koroni me nga wahi katoa o Niu Tireni. I pai rawa te mahi a tau hui, a e maharatia ana tera e

puta mai he painga tuturu mo taua mahi whakatupu hua rakau. I ki taua hui ki ta ratou mahara ka nui haere taua mahi i Niu Tireni nei, i te mea hoki e pai ana te oneone me te ahua ano o tenei whenua. I whaikupu whakanui ano taua hui mo tenei koroni mo te mea nana te hui tutahi i tuhia katoatia ai nga korero, e puta he painga mo tenei koroni me era atu koroni katoa i te mea kua taia katoa nga korero o taua hui.

Kua tupu haere te mahi kerī kapia no te mea hoki kua piki haere te utu mo te kapia, a e noho ngakau ora ana te hunga mahi i aua taonga mo ta ratou mahi o roto o tenei tau. Engari e whakahe ana nga kai kerī kapia mo to ratou kore mohio wawe ki te utu tika mo a ratou kapia.

E pouri ana au mo te kore haere o te mahi muka i tenei tau, i te iti haere o te utu inaianei, i nui haere hoki taua mahi i era atu tau. I whakaae te Kawanatanga kia whakaputaina he utu ina kitea he mihini pai hei mahi muka, engari kaore ano kia kitea. He mahi nui ano tera e tika ana kia ata whakaarohia, a ka ata rapua ano he tikanga mo taua mahi, a ki te ata whiriwhiria nga ahua o te muka kia takoto ke ai tetahi ahua me tetahi ahua o te muka, kia rapua hoki he mihini pai, me te nui o te moni e watea ana i runga i te utu iti, e maharatia ana tera e tupu haere ano taua mahi e puta ano te moni, e tuturu ai hoki taua mahi.

Ko te hui o nga takuta i tu ki Tanitini i pai rawa tona ahua, a he tokomaha nga takuta o Atereria me Niu Tireni i tae atu ki taua hui. I koa au mo taku taenga atu ki te whakatuwhera i taua hui Tera e puta he oranga i nga mahi a taua hui mo nga hunga matemate. I tuhia katoatia nga korero o taua hui, me a ratou mahi i rapurapu ai i taua hui, hei pukapuka ata korero ma te iwi. Ko nga korero mo te oranga o nga hunga katoa e tino reka ana hei korero ma te tangata, a tera e puta hoki he pai i aua korero, a ki te whakamana aua korero, tera e puta he painga mo te katoa.

He putake nui ki tenei koroni te whakaaro o te Kawanatanga o Ingarani kia tukuna atu ki te Kawanatanga o New South Wales (Poihakena) mana e whakahaere a Norfolk Island notemea hoki tera e waiho ko taua moutere hei wahi unga mo te waea mai i Amereka, a na reira i whakahe atu ai taku Kawanatanga—Kua waiho e te Kawanatanga o Ingarani aua take taihoa e whakatau. Tenei ano ka tukuna atu ki a koutou nga pukapuka katoa mo taua korero.

I runga i te tatau o nga iwi e kitea ana kua nui haere nga tangata o te koroni, ko nga tangata i Aotearoa i tino piki rawa. Na te tare o te mahi whakanoho kainga me te tupu o te mahi kerī koura me era atu mahi i nui haere ai te tangata. I te Waipounamu i te ata piki ano te iwi, a i te Tai Hauauru kaore i piki te iwi engari hoki i te mea e nui haere ana te mahi kerī waro me te kerī koura me te mahi rakau e maharatia ana ka tupu haeri hoki te iwi i era wahi i roto i enei tau e haere ake nei.

I tera whaikorero aku i ki atu au kua kore e taea e te Kamupane mahi i te Reriwe o Uta o te Waipounamu te whakaoti i ta ratou kataraka, a tera e puta he mate ki te koroni i te mea kua tutakina e ratou nga eka e rima miriona eka, a i nekehia hoki te mahi a nga kaiwhakarite i runga i te tikanga apitereihana. No muri nei i mahia ai taua tikanga apitereihana. I tono te Kamupane kia utu atu kia ratou nga moni £1,800,000—pauna, a he maha nga wiki e whiriwhiri ana te Kaiwhakawa a (Honore Eruera Pereki) kitea ana e ia kaore he kereme a te Kamupane kia utua e te Karauna, kaore hoki he take e utua atu ai he moni mo aua kereme. I ki hoki te Kai-whakawa na te whakaroa noaiho a te Kamupane i ta ratou mahi hanga reriwe, me ta ratou takahi i nga tikanga o te kataraka i waenganui i a ratou me te Kuini, i tika ai kia tangohia e au maku ano e mahi e whakahaere taua reriwe, a i tika taku mahi pera. I runga i taua mahi a te Kamupane i ingoa kinotia tenei koroni me nga tangata whakahaere i tenei koroni, no reira i tino koa ai ki te whakatau a te Kai-whakawa.

E NGA RANGATIRA O TE RUNANGA NUI,—

Ka takuna atu ki a koutou nga pukapuka rarangi moni ara nga moni e puta mai ana ki te Kawanatanga me nga moni e whakapaua ana. Ko nga rarangi moni mo tenei tau kua ata whakaritea i runga i te ngakau tupato kia iti ai te pau haere o nga moni. Kei te maharatia hoki te nui haere o te moni e hiahia ana mo nga mahi whakahaere kura me nga whare kura, me nga kura ako mahi, me nga mahi Poutapeta me nga mahi patu waea, me nga rori whakatuwhera i nga whenua kia nohonohoa ai, me nga mahi arai taua a te hoariri, a ka tukuna atu ki a koutou nga rarangi moni mo aua mahi.

E NGA RANGATIRA HONORE O TE KAU NIHERA, ME NGA RANGATIRA O TE RUNANGA NUI,—

He tino putake nui hei painga mo te iwi kia mau ai hoki te momo rangatira kia araia atu nga tangata ahua rereke, me nga Tainamana nei, e whakararururu nei i a tatou mahi me o tatou oranga. Notemea kua whakahaere tikanga era atu Koroni o Atereiria hei tiaki pera i a ratou, me etahi atu take hoki kua nui haere mai nga Tainamana me era atu tu iwi pera ki Niu Tireni nei, no reira i mahara ai aku Minita me tuku atu ki a koutou etahi tikanga hei mahi tikanga pakeke raarama hoki hei whakamutu i te haere mai o aua tu iwi. Ka tukuna atu ki a koutou he Pire hei whakarite tikanga mo aua putake.

Kei te mohio ano koutou i whakamana i tera tunga o te Paremete tetahi ture whakamana i tenei Kawanatanga kia ahei ai ki te whakarite tikanga whakangawari i nga utu katimauta i waenganui i tenei koroni

me South Australia. Engari kihai taua koroni i whakamana ture pera mo te taha ki a ratou. E whakaaro ana aku Minita he mea pai kia whakapuaretia he wahi hei tukunga atu mo a tatao nei taonga, me whakamatau ano kia whakaritea he tikanga pera i waenganui i a tatou me era atu koroni o Atereiria, me Ingarani me ona wahi katoa i raro i te mana o to tatou Kuini.

E koa ana au ki te whakaatu atu i piki haere nga moni i puta mai i enei marama o te tau kua huri ake nei, kua tupu haere nga mahi, kua piki ake nga moni i kohia i te Katimauta i runga i nga taonga kaore nei i pangia e te ture o te Paremete kua mahue ake nei, e kitea ana kua tupu haere te kaha o nga hunga whakahaere mahi, i runga hoki i te tupu haere o te iwi me te piki ake o nga utu mo a tatou taonga, e maharatia ana tera e pai haere e tupu haere nga mahi me nga oranga mo te iwi.

Ka tukuna atu ki a koutou nga rarangi moni e kitea ai e koutou ahakoa i whakaitia iho nga utu mo te utanga o etahi tu taonga kia mama ai nga mahi a te iwi, kei te nui haere tonu nga moni e puta mai ana i nga reriwe, no reira i kitea ai kei te tupu haere nga taonga e ngakia mai nei e nga iwi o tenei koroni.

Kaore i tino pai te haere o nga mahi i whakamataua nei hei tikanga e puta atu ai a tatou rakau ki Ranana hoko ai. Engari e kitea ana inaianei mehemea ka tupato te whakahaere ki te rapua hoki ko nga rakau tika tera e puare mai nga wahi kerī koura o te Cape of Good Hope me Transvaal i Awherika hei wahi hokonga mo a tatou rakau. I runga i te pai o nga mahi i oti i nga hui a nga tangata whakatupu hua rakau me nga tangata mahi pata me era atu mahi, e hiahia ana aku Minita kia tu he hui pera o nga tangata e uru ana ki nga mahi kani rakau, ma tera pea e puta ai he painga, a ka hohoro te whakarite he wa hei tunga mo tetahi hui pera.

I runga i ta ratou mahara hei painga mo te iwi, kua whakakorea nga waea utu iti kaua e tere rawa te tuku, a kua whakaitia iho te utu mo nga wae e patua ana ma te tari waea. E maharatia ana hoki ka tino maha atu nga waea a ka puta mai he moni nui atu i runga i taua tikanga, ahakoa nui atu te mahi, a ka waiho hei painga mo te katoa, e taea ai hoki te tiaka pai nga mahi whakahaere oranga mo te iwi, me te kore piki ake o nga taake hei utu ma te katoa.

Mo runga mo nga ture i whakahaerea i tera Paremete mo te Peeke o Niu Tireni kua kitea etahi putake e maharatia ai e aku Minita he mea tika kia whakahaerea etahi tikanga hei whakarite pai i nga mea e hapa ana, kia tino tiakina paitia ai nga take o te koroni.

Ko te wha enei o nga tono atu ki a koutou kia whakamamatia nga utu e utua ana e te hunga utu taake, ara ka tonoa atu kia whakamana e koutou he ture kia aheiai nga Kawanatanga whakahaere takiwa ki te kohi reiti i runga i te utu tika o te whenua haunga atu ia te utu o nga whakapainga o runga o te whenua. Kei te mohio ano koutou e peratia ana te tikanga mo nga taake whenua e kohia nei e te Kawanatauga.

Kua mahia etahi Pire hei arai kia kaua ai e taea te tono i te itarati taimaba rawa mo nga moni e nama ana e te tangata, hei whakamana hoki i nga hunga whakahaere takiwa kia ahei ai ratou ki te whakahaere i a ratou mahi i runga i nga tikanga kaporeihana, ara huihuinga o nga tangata kaimahi.

Ka tukuna atu ki a koutou he Pire whakarite tikanga mo nga mahi kimi koura, me te tuku whenua a nga Maori mo nga mahi kerī koura.

Ka tonoa atu hoki kia whiriwhiria e koutou nga Pire mo te whakanohonoho i te whenua, kainga kaimahi, paamu a te Kawanatanga, tiaki i nga utu mo nga kaimahi, huihumga o nga tangata noa whakaora i a ratou, whakarite i nga haora mahi, penihana koroheke, te tuku patai ki te iwi katoa mo ia putake, Kawanatanga takiwa, inihua a te Kawanatanga, huri, rangatira me ana kaimahi e ako ana ki te mahi, utu tika mo te reti whenua, whakarite a te Kawanatanga i te utu tika mo te whenua, tuku moni nama ki nga tangata noho whenua, whakahaere hoko waipiro. Ka tonoa atu hoki kia whiriwhiria e koutou he tikanga whakarereke i nga tore pooti mema, kia kore atu ai te tikanga rehita kaipooti mo tana whiwhinga ki te whenua, e rite ai e mau ai hoki ki te pooti o te nuinga, me te wakarereketanga o nga takiwa pooti mema.

E tono atu ana au kia ata whiriwhiria e koutou enei me a katoa, a e kaha ana taku hiahia ki te tautoko i a koutou mahi hei painga mo tenei koroni, a ka inoi au kia tau te atawhai a te Atua ki a koutou e mahi mai na, kia puta ai te ora me te pat ki nga iwi o Niu Tireui.

Paraire, te 26 o Hune, 1896. Rahui Maori I Arahura.

H. K. Taiaroa—He patai tenei naku ki te Kawanatanga, Mehemea kua utua atu e te Kai-tiaki mo te Katoa te moni £1,593 ki nga Maori whitake ki te Rahui o Arahura, i runga i nga tikanga o "Te Ture Whakatikatika, 1895, i Te Ture Rahui Maori o te Tai Hauauru o te Waipounamu me Whakatu"? I patai atu au i tenei patai notemea e rongu ana au ki etahi o nga Maori whitake ki taua Rahui, kaore ano kia utua katoatia aua moni e te Kai-tiaki mo te Katoa.

Te Waaka.—Ko taku utu mo te patai mehemea ranei kua utua taua moni, me ki atu au, kaore ano kia utua. Engari kua oti nga tikanga te whakarite kia taea ai te utu atu aua moni, heoi ano te mea e toe ana hei mahi, ko te rapu i nga paanga o nga tangata whitake ki tetahi wahi o taua poraka, a ma te Kooti Whenua Maori tera e whakatau. Kua whakaaturia atu enei take ki nga Maori no ratou taua poraka, me te ki atu ma ratou e tono ki te

Kooti, a kei te tarewa inaanei, e tatari ana hoki kia tukuna ta ratou tono.

Wenerei, te 8 o Hurae, 1896. Nga Maori O Kawatiri.

H. K. Taiaroa.—He patai tenei nakuki te Kawanatanga, Mehemea rane kua whakahaerea etahi tikanga hei whakarite whenua mo nga Maori e noho kore whenua ana i Kawatiri, i runga i te inoi o te Pitihana Nama 48 o tera tau? E patai atu ana au i runga i nga tikanga o te pitihana, o tera tau, i inoi ra kia whakaritea he whenua i Kawatiri mo nga Maori i haere atu i tenei motu, a e noho kore whenua mai nei i reira.

Te Waaka.—Ko te mahi whakarite whenua mo nga Maori kore whenua o te Waipounamu, hui atu ki nga Maori i Kawatiri, kua tukuna atu ki nga Komihana e whakahaere tikanga ana mo nga Maori kore whenua o te Waipounamu. Kua whakahaerea ano taua mahi, engari na te nui o te mahi rapu kia mohiotia ai te whiwhinga o etahi o ratou ki te whenua inaiane, kia mohiotia ai hoki te tika o nga kereme, kaore ano kia ripoata mai nga Komihana. Engari kei te pai haere ano taua mahi, a e mahara ana nga Komibana ka oti ta ratou mahi i tenei tau mo te pito ki te tonga o te Waipounamu, me Kawatiri.

Paraire te 17 o Hurae, 1896. Ture Whakawhanui Atu I Nga Tikanga O Te Ture Whakawa Mo Te Karauna.

H. K. Taiaroa.—I te mea ka motini atu au kia korerotia tuaruatia te Pire nei, ekore au e korero roa atu i nga tikanga o te Pire, engari me panui atu e au te rarangi whakamarama i nga putake i mahia ai te Pire nei, me panui atu hoki etahi o nga kupu whakatau a nga Komihana mo aua mea, kia inarama ai to Kaunihera ki aua putake. Kei te mohio ano nga Mema he putake taimaha rawa enei ka korerotia atu nei, a kua maha hoki nga tau e tarewa ana, a e kore e taea e au nga pukapuka katoa e pa atu ana ki aua putake. I mahara nga Maori he take tika to ratou mai ano o te tuatahi, e mau tonu nei to ratou whakaaro pera. Me panui atu e au te rarangi o te Pire hei whakamarama atu i ona tikanga:—

"Notemea kua whakaritea i roto i te tekiona 40 o "Te Ture Whakawa mo te Karauna, 1881," kia kua nga tikanga o te Wahi II. o taua Ture e pa atu ki nga putake me nga whakawa o mua atu o te mananga o tau Ture: Notemea hoki kaore he huauahi inaiane e taea ai te rapu i te mana o nga kereme e whakahuatia i raro iho nei i roto i tetahi o nga Kooti whakawa o roto o te koroni nei: A notemea hoki i mua atu o te whakamananga o te Ture Whakamana o Niu Tireni (15 and 16 Viet., c. 72) e te Paremete o Ingarani, i oti te whakarite tetahi whakaaetanga mo te hoko o etahi whenua a nga Maori o Niu Tireni e nga apiha whaimana o te Kamupane e whakahuatia ana i roto i taua Ture Whakamana o Niu Tireni ko te Niu Tireni Kamupane, a e mau ana i te Kupu Apiti ki tenei Ture te whakapakehatanga o taua whakaritenga whakaaetanga, i tuhia ra ki tua o taua pukapuka: A notemea hoki ko nga take me nga mana o taua Niu Tireni Kamupane i whakawhitia ki a te Kuini e etahi o nga Ture a te Paremete o Ingarani: A notemea hoki e kiia ana ko nga whakaaetanga me nga whakaritenga a taua Niu Tireni Kamupane a te taha hoki ki a te Kuini e man ra i taua whakaaetanga, i puta ake rauaei i runga i taua whakaaetanga, kaore ano kia mahia kia whakaotia ranei: A notemea hoki e tika ana kia whakawakia e tetahi Kooti whaimana o tenei koroni nga take me nga kereme o nga Maori i uru tahi ki taua whakaaetanga whakaritenga, o ratou uru ranei i raro i nga tikanga Maori, kia taea ai te whakatau i runga i te tika me te pono."

Na i runga i tenei e kitea iho ana i tika ano kia mahia aua take e te Kawanatanga, engari kihai ano kia whakaritea e te Kawanatanga nga take i whakaritea i te wa i whakawhitia ai aua poraka e te kamupane. Tera ano nga pukapuka i tuhia i taua wa ano e Wairaweke me Kapene Haimona he mea whakamarama i nga tikanga e pa ana ki aua poraka, engari e kore pea e whaitikanga e kore hoki e whai taima inaiane kia panuitia atu ena ki te Kaunihera; engari e hiahia ana au ki te panui atu i etahi kupu o roto o te pukapuka a Te Retimana, te Hupereteneti, ki a te Kawana, e penei ana nga kupu, ara:—

"Poneke, 12th Hune, 1844.

"Ki a te Kawana.

"E PA,—Ko te 'Kotia,' te kaupuke hei haerenga atu mo Te Haimona, kua hoki mai ano, he kore puta i te kaha o te hau, nokonei au ka mahara ake, he mea pai mo te Kawanatanga me te Kamupane kia poua nga rohe o nga Rahui mo te katoa, i mua mai i te timatanga o te wea o te Taone. No reira kua tukuna atu e au he mana ki a te Haimona, e tukuna tahitia atu nei e au te kape, kia mana ai ia ki te whiriwhiri i aua wahi, mehemea ka kitea he mea tika kia peratia ina mutu te whakariteritenga mo te hoko. Engari hoki kua matua whakaritea kia mau ano te mana o te Kawanatanga ki te tango mai ano i tetahi atu wahi, engari i mea atu ano au ko era atu wahi e hiahia ana e koe e te Kawana me tango mai runga ano i te ahua tekiana pera me era e takoto ana i te mapi o taua wahi.

"Na i tua atu ano i ena mea kua tuhia nei ki taua pukapuka kua whakahaua e au a te Haimona kia wehea ano e ia tetahi wahi whanui ano hei whenua haerenga mo nga tangata o reira.

"E kitea ana e au i roto i te Ono o nga rarangi o te pukapuka whakatakoto i nga tikanga o te Kamupane

Whakanohonoho kainga o Etinipara, ko nga whakaritenga oranga mo nga Maori i mahia nei e nga kai-whakahaere o te Niu Tireni Kamupane kua tukua inaianei ma te Kawanatanga Takiwa e whakarite.

"No reira ka tonoa e au ma ratou kia kotahi o roto o ia tekau tekihana, ara, o roto taone, o waho tata o nga taone, o nga whenua hoki o te tuawhenua, ka whakaritea hoki e maua ko te Apiha o te Kamupane, te Apiha ranei o te kainga whakanohonoho hou nei, kia mohiotia ai te tikanga hei whiriwhiri i aua tekiaua, mehemea ra kaore e tae mai tau kupu whakahau mai i au i mua atu o tona taenga mai me nga ropu tangata o tawahi.

Na TE RETIMANA, Hupiriteneti."

I tuhia ki runga ki taua pukapuka enei kupu a Kawana Pitiroi ki tana hekeretari ki a Takuta Hinikerea, ara:—

"Ki a Takuta HINIKEREA.—Tuhia atu ki te Hupiriteneti he kupu whakaae atu mo nga ritenga kua mahia e ia mo runga mo tenei mea, ka tukua atu i taku whakatika i nga mea kua whakaritea e ia.—R. F. Akuhata 18, 1844."

Na ka kitea i runga i nga korero o tenei pukapuka, e whaitake ana ano au kia mau mai i tenei Pire. Me whakaatu hoki e au i whakaturia he Roiara Komihana i te tau 1879, ko Te Mete raua ko Neana nga Komihana i whakaturia hei whiriwhiri i aua putake, hei oati hoki i nga Maori kaikorero ki to raua aroaro. E rua e toru raw a nga tau e haere atu ana nga Maori ki te whaki korero ki aua Komihana, a whakamutua ana te tunga o aua Komihana e te Kawanatanga o te Paraihe raua ko te Hooro, i te mea kaore ano kia mutu noa te mahi a nga Komihana; engari i puta ano tetahi ripoata ma raua, a me panui atu e au etahi kupu o taua ripoata, e penei ana, ara:

"Ko nga kupu whakaae ki nga Maori whaitake ki aua whenua kua riro mai i runga i nga pukapuka kua tukua mo nga Poraka o Otakou me Ngaitahu, me tino whakaaro era he kupu pono kia peratia e te pakeha nga whenua o roto o aua rohe kia uru tahi hoki nga Maori, a i raro i taua tu tukua me taua tu whakahaere kua tino nui rawa he oranga mo nga Maori i nga ra e haere ake ana, no reira i iti ai nga nioni i utua i taua takiwa.

"I whakaaro hoki nga Maori i penei nga kupu whakaae, i penei ano hoki nga kupu whakaae a uga Apiha i tu hei whakahaere i nga tukunga mai i aua whenua, e kitea ana hoki e maua i tika katoa aua kupu whakaae a nga Apiha i raro i nga mana i tukua atu ki a ratou. Kua tino tuturu ta maua whakaaro i penei te ahua o aua kupu whakaae me te mahara hoki o nga Maori i taua takiwa, otira kihai i tino mohiotia e nga Maori te nui o aua oranga.

"Kei te kitea hoki nga whakaaro o nga Maori i roto i nga pitihana i tukua mai e ratou ki te Kawana me te Runanga Nui, e whakatika ana hoki nga korero kua kohikohia nei i nga putake o aua pitihana."

No te tau 1879 i puta ai taua ripoata. No muri mai ka whakaturia e te Kawanatanga ko Te Make hei Komihana, a me panui atu e au etahi kupu o tana ripoata, e penei ana, ara:—

"I tino marama te whakaaetanga a te Whakaminenga o Niu Tireni kia wehea ketia nga wahaoga whakatekau i roto i te Poraka o Otakou ma nga Maori pena hoki me era atu kainga a ratou; engari i waihotia ma te Kawanatanga o te Koroni e whakarite e whiriwhiri hoki i aua whenua, otira kihai i whakahaua e Kawana Pitiroi kia whiriwhiria aua whenua ahakoa i maha nga kiinga atu a te Hupiriteneti o Niu Manita ki a ia he mea pai kia peratia. Kahore i te mohiotia te take i kore ai e whakaritea aua whenua, natemea ko tetahi o nga tino tikanga i whakatarewatia ai te mana hoko o te Karauna 'me whakamana nga whakaritenga a te Kawanatanga mo nga kainga o te Whakaminenga o Niu Tireni.'

"Heoi, he mea he rawa kia whakawhiwhia he mate ki nga Maori e whai take ana, mo te korenga e whakaritea e te Kawanatanga o te Koroni nga wahi o te Poraka o Otakou i whakaaetia nei e tika ana kia riro i a ratou: kaati ka kitea inaianei ko te mea tika me tere tonu te whakahaere i tetahi tikanga hei whakaora i te mate i tau nei ki nga Maori i runga i te korenga e whakaritea he whenua ma ratou. Hore kau he porowhita i whakaritea ma nga Maori i roto i te Poraka o Otakou, ko nga whenua hoki e nohoia nei e ratou i puritia era e ratou i te wa o te hoko, koia na hoki etahi wahi o o ratou whenua o mua. I whakaaetia ano hoki tenei e te Whakaminenga o Niu Tireni ara e to ratou hekeretari e te Haringitana i tana whakaaetanga e tika ana kia whakaritea e te Kawanatanga he porowhita ma nga Maori i roto i te poraka i runga i te whakahaere a to Whakaminenga."

I whiriwhiria enei ripoata a nga Komihana e to Komiti, a i tonu atu ano matou ki taua Komiti kia tukua atu he tangata hei kaikorero ki to ratou aroaro; a ko maua anake ko Te Matara nga mea i whakaaetia kia haere atu hei kaikorero. Ko etahi atu kaikorero na te Komiti ke ratou i karanga. I rongo au i tahuri ano to Komiti ki te kimi i aua pukapuka kua panuitia atu nei e au te tauira, ara te pukapuka a Meiha Retimana ki a Kawana Pitiroi, a kaore hoki i kitea e ratou. I te tau 1891 ka whakaturia ano a Te Make hei Komihana, na tetahi pea o nga tono kia whakaturia. I tae atu ano nga Maori ki te whaki korero ki tona aroaro, a me panui atu e au etahi o nga kupu o taua ripoata o te tau 1891. E penei ana, ara:—

"Ko tetahi mea whakamiharo mo runga mo te kore whakaritenga o nga 'whaka-tekaunga' i roto i te Otakou Poraka mo nga Maori, ko te tino mohiotanga o Kawana Pitiroi he putake nui rawa taua whakaritenga rahui, a i roto i ana Panui e rua o te 26 o Maihe, 1844, me te 10 o Oketopa, 1844, whakanoa i te mana motuhake o te Karauna ki te hoko whenua, i whakaritea kia kotahi o ia tekau eka o te whenua, o tona tu shua ano o nga whenua, ara ahua o te oneone, me te wahi e takoto ai te whenua, me tukua atu e te kaihoko ki a Te Kuini mo te

katoa, hei painga rawa hoki mo nga Maori; a i tetahi pukapuka ana mo runga mo nga hoko a nga Maori i nga whenua o roto o Nui Tireni, i taua wa ano, i penei ana kupu mo te rahuitanga whenua mo nga Maori, ara: 'Kaore e tino mahara ana ratou ki o ratou uri, a e tika ana kia kaua e hoki iho i te kotahi eka o ia tekau eka o nga whenua e hokona ana, me te apiti atu ano hoki i etahi atu rahui nunui.'

E korero atu ana au mo te Otakou Poraka, a me ki atu au ko aua Komihana kaore i whakaturia mo etahi mahi ke atu, engari i whakaturia mo enei putake, a i haere nga ripoata mo runga mo aua putake; na tae noa mai ki tenei wa kaore ano kia whakamana aua ripoata e te Kawanatanga e to Paremete ranei. E kore au e korero roa kei hoha te Kaunihera, engari me panui atu e au nga ripoata e rua a nga Komiti. Ko te mea tuatahi he ripoata na te Komiti mo nga mea Maori o te tau 1876 mo runga mo tetahi Pire penei ano me tenei e korerotia nei e te Kaunihera, E rite tahi ana te ingoa o taua Pire ki tenei e korerotia nei e au, a na Te Matara tera i kokiri. E penei ana nga kupu whakamutunga o taua ripoata, ara:—

"Ko nga kereme a nga Maori o te Waipounamu, ina maharatia nga kupu whakaae ki a ratou mo te taha ki te Kawanatanga, e kore e tika kia waiho e te Paremete kia tarewa touu ana, kia kaua e whakamaramatia kia kaua e whakaritea.

"Ki te kore e taea te whakarite i mua o tera huihuinga o te Paremete, me hohoro te tuku mai he Pire i te timatanga o tera Paremete kia taea ai te whiriwhiri te whakatau enei kereme."

No runga i te whakataunga a taua Komiti i whakaturia ai aua Komihana ara, te Komihana a Te Neana raua ko Te Mete, me nga Komihana a Te Make o muri mai nei. I te tau 1882 i tukuna mai e au he pitihana ki te Kaunihera i runga i nga putake o aua ripoata a aua Komihana. I penei te ripoata a taua Komiti, ara:—

"Ko etahi wahi anake o nga kereme a nga kaipitihana kua manakitia, notemea e kitea ana kaore i whakamana katoatia e te Kawanatanga nga tikanga i hokona ai e te Niu Tireni Kamupane, nga poraka o Otakou me Ngaitahu. No reira ka mahara ta koutou Komiti, ko te huarahi pai, ko te huarahi tika e taea ai te whakamarama te mate o nga kaipitihana, me whakaae e te Kawanatanga kia whakawakia kia whakataua te inoi a nga kaipitihana e tetahi Kooti whaimana i runga i te whakaaro tuturu, me waiho kia pumau ana i runga i te whakatau a taua Kooti, ahakoa pewhea te whakatau, a ki te mea ka rahuitia ano e te Kawanatanga etahi atu whenua ma nga kaipitihana, me here (kia kaua e taea te hoko)."

No te tau 1882 tera ripoata, a tae noa mai ki tenei wa kaore ano kia mahia e te Kawanatanga tetahi huarahi kia mana ai he Pire e taea ai e nga Maori te kawe i ta ratou keehi ki tetahi Kooti. E hiahia ana au inaianei kia korerotia tuaruatia te Pire nei, ka tuku atu ai ki te Komiti, ara ki te Komiti mo nga mea Maori, ki tetahi Komiti motuhake ranei, ara ki ta te Kaunihera e pai ai. Nei ano tetahi kupu me whakamarama atu e au, kei whakahuatia mai e tetahi mema ka rereke pea tana whakamarama mai i ona tikanga. Kua whakaritea e te Kawanatanga etahi whenua mo nga Maori kore whenua, engari kei waho ke tena i taku e korero atu nei. Ko ena tangata, he Maori etahi he hawhekaihe etahi no etahi wahi ke atu—to etahi o aua tangata no tenei motu ke no Aotearoa. E tono atu ana au ki te Kaunihera kia whakaaetia te korero tuarua o tenei Pire, kia tukuna atu ai ki te Komiti, kia taea ai te karanga nga kaikorero, kia taea ai hoki nga pukapuka me era atu mea e pa ana ki aua take. Kei reira whakaae ai kia mauria atu ta matou keehi ki tetahi Kooti whaimana, a ki te pera ka pai noatu matou kia waiho i runga i ta te Kooti e whakatau ai, ahakoa ka tika ka he ranei matou i taua whakataunga. He maha nga kiana a nga Mema i roto i te Kaunihera nei, ko te hurahi tika mo enei tu raruraru me waiho ma nga Kooti e whakatau, e puare mai nei aua Kooti ki te katoa. Kaua hoki te Kaunihera e tahuri ke inaianei e whakahaere i tenei tono aku kia tukuna ta matou keehi kia whakawakia e te Kooti. Kaore au i te tono atu kia utua mai ki te moni ki te whenua ranei. Heoi ano taku e tono atu nei he mea kia whakaaetia kia tukuna atu ki te Kooti, kia ahei ai te Kooti ki te whiriwhiri mehemea ranei e tika ana ta matou kereme e pewhea ana ranei. Me whakamahara atu hoki au ki te Kaunihera kua maha atu i te rima tekau nga tau e tarewa ana enei putake, a i te iwi honore i te iwi kiri ma aua tikanga e pupuru ana, a tae noa mai ki naianei kaore ano he mea ma kia tukuna mai ki a matou ki te iwi Maori, ki te iwi mangu nei te kiri. Ki taku titiro kaore ano kia tukuna mai he mea ma ki a matou e te iwi Pakeha ma nei ona kiri, kihai i mahia i runga i te tikanga o te mea ma, Kaore pea i te tika kia whakahuatia e au enei tu kupu, engari hoki me mahara mai te Kaunihera kei te mamae au i aua mahi, kua maha noatu hoki nga tau e whakahaere ana au i aua putake i roto i te Kaunihera. Me ata whiriwhiri e te Kaunihera enei putake.

Te Waaka.—E pouri ana au mo taku whakahe atu mo te korero tuaruatanga o tenei Pire. E mahara ana au ahakoa he mea tawhito tenei, he mate tawhito pea, e hara ano i te whakaaro aroha te tautoko atu i te tikanga e hiahia ana e te Mema honore na. Kua maha nga ata whiriwhiringa i aua take, a i ata mahia kahatia hoki e te Komiti Huihui o nga Whare e rua, i noho nei i te tau 1889, me te tau 1890, a mahemea i kite iho au i etahi kupu i roto i nga ripoata o taua Komiti e maharatia ai tera e manaakitia te tono a te honore Mema, me ona hoa ina paahitia te Pire nei, mehemea i pena kua koa au ki te tuku i te Pire kia haere ana, engari e mohio ana au he pouritanga ano, he nui nga ra e moumoutia. Noreira ka turaki au i te Pire. Ko te Tiwini te Tiamana o te Komiti Huihui i tu nei i te tau 1889. I ata mahia i ata whiriwhiria aua take, kohia ana nga korero katoa i taea ai e ratou, a ko te ripoata mo runga mo Otakou Poraka, kaore i kitea he korero marama mo taua Poraka, a waiho aua kia tarewa ana te ripoata mo runga mo taua poraka. I te tau 1890 i whakaturia ano taua Komiti. Ko Te Tiwini ano te

Tiamana i taua tau, a whakaotia ana he ripoata ma taua Komiti i taua tau. I haere te whakataunga i runga i te patai mehemea ranei i whakaaetia nga "whakatekau" i te wa i whakaritea ai te hoko o te Otakou Poraka. I te tau 1889 i penei te ripoata a te Komiti:—

"Otakou Poraka.

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti tenei keehi, kua tirohia i runga i te maramatanga o nga korero me nga pukapuka e kitea ana, a e mahara ana te Komiti koia nei te take hei rapu, ara mehemea ranei i pa atu aua 'whakatekau' ki taua hoko. E kore e taea te whakatau kia rapua ra ano te alma o nga kupu whakahau a te Kawana, i tonoa atu ra e Meiha Retimana i tana pukapuka o te 12 o Hune, 1844, a i te mea kaore e kitea nga pukapuka mo enei take i roto i te koroni nei, kua whakataua e to Komiti, me tonono atu ki te Tari mo nga Koroni i Ingarani kia tukua mai nga kape o nga pukapuka."

No te tau 1890 ka mahia ano aua take, a penei ana te ripoata, ara:—

"I te mahinga i enei take i tera Paremete i meatia kia whakahaerea he tikanga i muri o te Paremete hei kimi me he pewhea uga kupu whakahau a te Kawana, i tonoa atu ra e Meiha Retimana i tana pukapuka o te 12 o Hune, 1844. I tukua atu he tonono ki te tari mo nga Koroni i Ingarani, a kaore i kitea he kupu whakahau a te Kawana kia rahuitia nga 'whakatekau.' I te mea kua ata whiriwhiria enei take kaore ano kia marama te Komiti i pa atu nga tikanga 'whakatekau' ki te hoko mo Otakou. E ki tuturu ana hoki a Te Haimona te kaihoko o taua poraka, kaore ia i ki atu ki nga Maori ka pa atu aua tikanga 'whakatekau,' notemea i mohio ia e kore nga Maori e marama ki taua tikanga, a mea ana ia i waiho nga 'whakatekau' ma te Kawana e whakarite, a kaore i te kitea i nga pukapuka tana whakahaerenga tikanga mo nga 'whakatekau' o roto o taua hoko."

"Kua tau te whakaaro o te Komiti me hohoro te whakarite oranga mo nga uri o nga Maori na ratou te hoko, e noho kore whenua ana, e kitea ana e tika ana kia arohatia inaianei. Ahakoa kaore e ahei te Komiti ki te ki e tika ana i runga i nga korero kia whakaaetia e pa ana te tikanga 'whakatekau' ki te Otakou Poraka, e mahara ana ano te Komiti i te mea e noho whenua kore ana nga uri o nga kaihoko hei oranga mo ratou, e hara i te tikanga pai ma te koroni me ka kore e tahuri ki te awhina i a ratou. I runga i nga korero ki te aroaro o te Komiti i tenei tau, e kitea ana kaore i te rite inaianei nga whenua hei oranga mo nga Maori."

"E mahara ana te Komiti me hohoro te kimi i enei take, ara:—

- *"(1.) Ko wai ma nga uri e ora ana inaianei o nga Maori na ratou taua hoko?*
- *"(2.) He whenua ano ranei a ratou, a he aha o ratou oranga inaianei?*
- *"(3.) Me pewhea he whenua tika mo ia tangata e maharatia ana he tika kia hoatu he whenua?*
- *(4.) Kei whea nga whenua e watea ana inaianei, e rite ana hoki mo aua tikanga?*

"E kaha ana hoki te kupu atu a te Komiti, ko nga whenua e whakataua ana, me here; a me hohoro touu hoki te timata atu o te whiriwhiri i au take."

No muri i tena kua maha nga kimihanga, kua tu hoki nga Komihana hei whiriwhiri i au take, a ki taku mahara kua timata haere ano taua mahi. Kaore au e kaha ki te ki atu i te mahia teretia aua mahi e nga Komihana, a ka koa ano au ki te kiki atu kia tere ai te mahi. Engari ki taku mahara e kore e taea te mea e hiahia ana e te honore Mema na me ka pootitia kia korero tuarua te Pire nei.

Te Poene.—Kua tukua mai ranei tetahi ripoata hei ripoata tuatahi mai ma nga Komihana.

Te Waaka.—Kaore au i te mohio no reira kaore e taea e au te utu atu tena patai inaianei.

H. K. Taiaroa.—Ko ewhea Komihana ena e whakahuatia mai na e te houore Mema na.

Te Waaka.—Ko te Komihana e whakahaere nei i te keehi mo nga Maori e mea nei kia whiwhi whenua i Te Waipounamu.

H. K. Taiaroa.—Mo runga i te korero a Te Waaka, e hiahia ana au ki te whakamarama atu, ko taua Komiti i mea atu nei au, kaore i karaugatia nga Maori kia korero, ko maua anake ko te Matara nga kiakorero i karangatia. Me patai atu au ki te honore Mema, mehemea e mahara ana ia he mea tika kia takahia e te ripoata a te Komiti Huihui nga ripoata a aua Komihana e rua, i whakaturia ra hei kaiwhiriwhiri mo enei take, a i oaitia nga kaikorero ki o ratou aroaro. No reira au i mahara ai kaore i tino marama nga kupu a te honore Mema i a ia e arai nei i te korerotanga tuarua o tenei Pire. Me patai atu hoki au mehemea e mahara ana ia he mea tika kia waiho ko te ngaronga o te pukapuka a Kawana Pitiroi, hei take turaki mana i te Pire nei. Ko aua pukapuka e kiia nei kua ngaro, e hara i te mea i ngaro i nga Maori, kaore hoki i a ratou e tiakt ana. Ko aua pukapuka na nga tangata kaihoko i aua whenua, me nga pukapuka hoki a Te Wekepiri, a Te Haimona, me etahi atu. Ki taku mahara e hara tena i te take tika hei turaki i te Pire nei, engari ano te ki tika mai he Pire tika ano te Pire nei, engari he kore ano no nga Mema e pai kia whakaaetia mai taku tonono.

Pootitia ana.

- Kai-tautoko, 11.
- Kai-turaki, 13.
- Hinga ana te Pire.

Turei, te 1 o Hepetema, 1896. Maraetaha Nama 2 Poraka.

Ripoata a te Komiti mo nga mea Maori o te Kaunihera, mo runga mo te Pitihana Nama 21 a Hirini Nui me etahi atu: —

"I ata whiriwhiria e te Komiti te Pitihaua a Hirini Nui me etahi atu tangata Maori o Papati Pei (Turanga), a tukuna atu ana te Pitihana ki a Te Katene, Kaiwhakawa o te Kooti Whakamana, a tukuna mai ana e ia tana pukapuka whakautu kua apitiria uei ki tenei, a e mahara ana te Komiti e marama ana tana utu i nga kupu o te Pitihaua, a e whakatika ana i te whakataua a te Komiti, kaore he take auetanga mo nga Kai-pitihana.

"E apitiria ana ki tenei ripoata te pukapuka a Te Katene, Kaiwhakawa,

"H. WIREMU, Tiamana.

"I Hepetema, 1896."

"Kooti Whakamana,

"Khipane, 24 Akuhata, 1896.

"Ki te Tiamana o te Komiti Mo nga Mea Maori, Kaunihera.

"I runga i te tono mai o to pukapuka o te 19 Akuhata, ka tuhi atu au i taku ripoata mo runga mo te Pitihana a Hirini Nui me etahi atu mo Maraetaha Nama 2.

"Tuatahi. Mo te rarangi 4 o te Pitihana—Kaore au i te mohio mehemea ranei he mahi tika te whakaritenga i mahia i warenganui i a Te Kira te Apiha Hoko whenua a te Kawanatanga me nga tangata whaitake ki Maraetaha Nama 2. Heoi ano taku i kaha ai ki te ki atu, he mea whakarite na ratou i waho o te Kooti, a kaore i tonoa mai maku e whakaae. Heoi ano taku he whakamarama atu i ona tikanga, he patai atu hoki mehemea e whakahengia ana aua tikanga—Kaore he tangata i tu mai ki te whakahe—No reira i whakamana ai e au taua whakaritenga, i tukuna ai te 4,760 eka ki te Karauna.

"I te rarangi 5 o te Pitihana—Kaore i te marama nga korero—Ko nga paanga o nga Maore whaitake kaore i hoko ki te Karauna, he mea whakarite i waho o te Kooti e te Komiti Maori o te iwi katoa. I roa atu i te wiki kotahi e korerotia ana aua take, a no te mutunga rawatanga katahi ka tukuna mai ki te Kooti, me te tono mai kia whakamana e te Kooti nga hea i whakaritea ai e te Iwi. No te 6 o nga ra o Mei 1896 ka panuitia e au nga ingoa o nga tangata me te hea i whakataua ki ia tangata i roto i Maraetaha Nama 2. I karanga ano au kia tu mai nga tangata e whakahe ana, kia whaki mai i nga take i whakahe ai, a kaore he tangata i tu mai ki te whakahe, whakamana ana e te Kooti te rarangi ingoa, me nga hea o ia tangata.

"Kotahi ano te tangata i tu ki te whakahe, ko Whe Rakaraka, no te 27 o nga ra o Mei i tu ai ia ki te ki mai i te ngaro ia i te mahinga o aua tikanga, me tana whakahe mo aua mahi. Na i te mea i tae atu te kupu whakaatu atu ki a Whe Rakaraka o te whakawa a te Kooti mo Maraetaha Nama 2, kaore an i whakaae kia puare ano te keehi. Ko nga kupu o roto o te rarangi 7 me te rarangi 8 o te Pitihana kaore i te tika, kaore hoki e whaitikanga aua, notemea hoki e whakaritea ana e nga ture whakahae o te Kooti Whakamana, me tae rawa ki ia tangata he kupu whakaatu kia mohio ai ia—Kaore i te penei nga tikanga o te Kooti Whenua Maori.

"Na to ponoga.

"Na W. C. KATENE.

"Kai-whakawa o te Kooti Whakamana."

Weneri, te 2 o Hepetema, 1896. Pitihana A Kipa Te Whatanui.

Ripoata mo runga mo te pitihana a Kipa te Whatanui:—

"E ki ana te Kai-pitihana i riro atu ki a Meiha Keepa me Muaupoko te whenua o Te Whatanui i Horowhenua i runga i te korero tito, e ki ana hoki i be te whakataunga a te Kooti i te whenua ki a Meiha Keepa me Muaupoko i te tau 1873.

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti nga putake o te Pitihana, me nga whaikorero me nga pukapuka mo aua take, me nga pitihaua e rua i tukuna ki te Whare Runanga o to Paremete, me nga whaikorero mo runga mo aua Pitihana, me nga whakataunga a tera Komiti i te tau 1892, me te tau 1894; me te ripoata me nga whaikorero i te aroaro o te Roiara Komihana mo Horowhenua; me nga korero a era atu tangata e matau ana ki nga korero o mua, me te ahuatanga o taua takiwa i mua.

"I takoto ano hoki ki te aroaro o te Komiti nga whaikorero a Meiha Keepa me Hunia i te aroaro o te Komihana a W. T. L. Travers (Te Tarapata) i te tau, 1871, me te Kooti Whenua Maori i tu i te tau, 1873, me te Horowhenua Komihana i tu i tenei tau.

"E kitea ana e te Komiti he nui ke nga, korero hei tautoko i te Pitihana, o roto o nga pukapuka o te Paremete me etahi atu pukapuka, kua apitiria nei ki tenei etahi o aua pukapuka, me etahi atu pukapuka whaikorero hoki e

pa ana ki nga putake e korerotia ana i roto i te Pitihana.

"Ki te mahara o te Komiti kua tino marama te whakaatu mai, ko te whenua katoa mai i Whangaehu ki Raukawa Moana, i raupatutia e Te Rauparaha i te wa o te tau, 1823, No muri mai i tena ka karangatia e ia a te Whatanui, te Rangatira o Ngatiraukawa kia haere mai hei hoa mona kia noho i runga i te whenua. No te taenga mai o Te Whaitanui, katahi ka ata tukuna atu e te Rauparaha e Ngatitao me Ngatiawa ki a Te Whatanui me Ngatiraukawa te whenua katoa timata i Whangaehu ki Kukutauaki, purutia ana ma ratou ano te whenua ki te tonga, me tana kupu atu ano ki a Ngatiraukawa kia thio patua katoatia nga toenga o nga iwa whenua. Na te ahua ngawari o te Whatanui i kore ai ia e whakaae ki te kupu a Te Rauparaha, me tana ki atu e nui ana te whenua mo tona iwi me nga toenga ano hoki o nga tangata whenua, engari ka waiho e ia hei mokai mana.

"Katahi ka nohoia e nga rangatira o Ngatiraukawa te whenua i waenga o Whangaehu me Kukutauaki, ko Te Whatanui i noho ki Horowhenua. Na te tohe tonu o Te Rauparaha ki te patupatu i a Muaupoko, ka karangatia nga toenga o taua iwi e Te Whatanui, tiakina ana e ia. Kua apitiria ki tenei ripoata etahi kupu o roto o te pukapuka a Te Wekepiri (Wakefield), me te ripoata a Komihana Tirakc (Searancke) me nga apiha o te Tari Tiaki Maori, me etahi atu korero e tautoko ana i taua korero.

"E tautoko ana ano hoki a Ta Waata Pura i taua korero i roto i tana pukapuka i panui ai ki te aroaro o te New Zealand Institute hui i te 28 o nga ra o Nowema, 1894, i penei hoki ana korero, ara:—

"Engari ko te moutere i Papaitonga roto, te wahi i kitea ai te papa angaanga taimaha nei, ahakoa ko te wahi tera i tino patua ai a Muaupoko, te urupa tonu o Muaupoko, kaore rawa i whakatapua. Na ko Muaupoko kua tino mate ra ratou, kua murua ra o ratou mea katoa, kua tino kore atu ra taua iwi, he morehu anake e toe ana, i tawhiti ki nga maunga, kaore rawa i maia ki te whakatapu i te wahi o to ratou matenga me to ratou nehunga. Kaore he mea i tua atu o tenei hei tohu mo te mananga rawatanga o te raupatutanga a Ngatitao me Ngatiraukawa i a Muaupoko, ara ko te kore kaha o nga toenga o taua iwi ki te whakatapu i taua wahi tae noa mai ki tenei ra.'

"He maha hoki nga korero hei whakatatutu i te tika o te nohonga a Te Whatanui me Ngatiraukawa i runga i taua takiwa whenua.

"E pera ana te noho o aua iwi i te wa i hainatia ai te Tiriti o Waitangi i te tau, 1840, a i runga i nga tikanga o taua Tiriti, me nga tikanga tuturu ano o nga Ture mo waenganui o nga iwi, i puta te kupu a te Kawanatanga o Ingarani ka whakaaetia ka whakaritea te rangatiratanga ki te whenua e mana ana i taua wa.

"No muri i tena ka tukuna e Te Whatanui tetahi taha o Horowhenua ki a Muaupoko hei whenua mo ratou, whakatakotia ana e ia nga rohe i waenganui i a ia me Muaupoko. I noho tonu a Te Whatanui me tona iwi i Horowhenua mai i te tau 1830, tae noa ki te tau 1870, me te kore tangata whakararuru i a ia, riihitia ana e ia te taha watea katoa o te pito ki waho ki tetahi Pakeha i te tau 1858, a kaore i tautohetia taua riihi tae moa ki te tau 1870.

"No te tau 1870 katahi a Te Keepa o te iwi o Whanganui me Hunia o Ngatiapa ka tahuri ki te whakararuru ka tahutahu i etahi o nga whare o te iwi o Te Whatanui e noho ra i runga i te whenua.

"Ahakoa kua tino mohiotia tuturutia e noho huna ana nga morehu o Muaupoko i nga maunga i te wa i nohoia ai a Horowhenua e Te Whatanui, a na tana kupu ki a ratou, ka atawhaitia ratou e ia, katahi ratou ka puta mai, ahakoa hoki i mohiotia ano, i runga i te korero a hunga ke kaore i pa atu ki reira, i tino mana te raupatutanga me te noho tuturu o Te Whatanui i runga i te whenua; i penei te whakataunga a Te Kooti i te tau 1873:—

"Whakataunga a te Kooti, tau 1873.

"E kitea ana hoki, i whiwhi whenua ano a Te Whatanui i Ramnatangi, he mea hoatu na Muaupoko mana, a e mahara ana matou ka ea katoa ona paanga whaitaketanga ki Horowhenua ina rohea he wahi mona i taua wahi kia kotahi rau eka, a ka taea te whakahau kia whakaputaina he Tiwhikete ki ona kaiwhakakapi"

"Ko te nuinga atu o te Poraka i whakataua ki a Meiha Keepa me Muaupoko, ko taua wahi ra anake i kore. No taua wa tonu ano ka whakahengia nga take o Meiha Keepa e Muaupoko, tuku pitihana ana ratou ki te Kooti kia whakakorea atu nga ingoa o Meiha Keepa me Hunia i roto i te Tiwhikete, notemea e hara raua i a Muaupoko.

"Ko te mutunga iho ia, no runga i te ngawari o Te Whatanui i mate ai ia, a 100 eka ano i whakataua ki a ia o nga eka 1,300,000 e nohoia ra e tona iwi e Ngatiraukawa; a ko te Rauparaha ko te tangata i patu rawa kia mate katoa nga tangata whenua o te takiwa i purutia e ia mo tona iwi, i haere ra hoki ki Te Waipounamu, i whakamana e te Kawanatanga tana raupatutanga, hokona ana i a ia te 8,000,000 eka whenua kaore rawa ra i nohoia e ia.

"Kua kitea hoki e te Komiti i tono whakawa tuarua ano te iwi o Te Whatanui i roto i nga ra e rima i muri iho o te panuitanga o te whakatau a te Kooti, a kaore hoki taua tono i whakaaetia.

"I tuku pitihana ano hoki ratou ki te Paramete, ki te Kawana hoki, a kihai i manaakitia.

"I tono ano ratou kia korero atu ki te aroaro o te Kooti i te tau 1886, kiia atu ana ka whiua ki te whare herehere mehemea ka tohe tonu ratou.

"I tono ano ratou ki te Horowhenua Komihana kia whiriwhiri i o ratou take, engari na te kore mana o te Komihana i kore ai e taea.

"Kua tono nei ano hoki ratou ki te Paremete kia whiriwhiria to ratou mate.

"E mea ana hoki te Komiti kia tirohia nga korero a te Horowhenua Komihana, i te wharangi 4 o te ripoata, e penei ana ara:—

"Ko te mana o Muaupoko ki te whenua kua kore atu. E whaitikanga ana kia maharatia tenei, notemea hoki, i te whakaaranga kereme a Muaupoko ma ratou i muri mai nei, i whakahaerea o ratou paanga ma runga i nga take kua kore whaimana atu ra. I te mea kua aruarumia atu a Muaupoko ki tahaki, ka nohoia a Horowhenua e Te Whatanui he rangatira no Ngatiraukawa. Ka puta te kupu a te Whatanui ki a Muaupoko mana ratou e awhina, katahi ratou ka hoki mai ki runga ki te whenua noho ai i raro i te tinaru o Te Whatanui.'

"E whakatika ana te Komiti i enei kupu a te Komihana.

"Ka tohutohu ano hoki te Komiti ki etahi kupu atu o roto o te ripoata a te Horowhenua Komihana, mo Meiha Keepa i te wharangi 2 me te wharangi 3, e penei ana, ara:—

"I ki ia (a Meiha Keepa) ko ana korero oati o te tau 1873 he tito, a e noho hoa ana raua ko Hunia i taua wa, a i pera ana korero (a Meiha Keepa) kia hinga ai te kereme a Ngatiraukawa, notemea hoki na nga kaiwhakahaere o te keehi i te tau 1873 i mea kia kotahi tonu ta ratou korero. E whakaae ana hoki a Meiha Keepa ko nga korero a tetahi wahine a Kiritotara i te tau 1873, he tito, a nana ano na Meiha Keepa i mea atu kia pera ana korero. I runga i te ahua o Meiha Keepa i a ia e korero ana e maharatia ana e hara ia i te tangata korero pono. I tere tonu te utu atu i nga patai a tana roia ake, me te marama o ana whakautu, engari kaore i utua maramatia e ia nga patai a etahi o nga kaipatai i a ia. Tera atu hoki tetahi tangata, e ki ana he rangatira ia no Ngatipariri, ko tona ingoa ko Paki to Hunga, a i ki mai ia ki te Komihana, ko ana korero i te aroaro o te Kooti Whenua Maori he korero teka.'

"He take ano hei pouritanga ngakau te kore mana o te Horowhenua Komihana ki te whakaputa whakataunga mo runya mo te ahuatanga o nga take ki Horowhenua i mua atu o te whakataunga a te Kooti i te tau 1873.

"Kahore i te toonoa e te iwi o Te Whatanui kia riro i a ratou te katoa o te 50,000 eka, e huaina nei ko Horowhenua Poraka, engari, o mua mai rano tae mai ki tenei wa, e whakapono ana ratou ki te rohe i whakatakotoria e Te Whatanui, e whakatika ana hoki ratou i nga take o Muaupoko ki tera taha o te Poraka e takoto ana ki te taha whakararo o taua rohe—kaore hoki ratou i te mea na ratou te whenua katoa mai i taua rohe ki te rohe ki te Tonga o te Poraka i whakawakia ra e te Kooti.

"I runga i tenei tikanga, e wahia ana te Horowhenua Poraka kia toru nga wahanga, ka huaina ikonei ko nga Poraka 'A,' 'B,' me 'C.'

"'A.' Ko tera taha o te Poraka i whakataua e Te Whatanui ki a Muaupoko i te taha whakararo o te raina e huaina nei ko 'Tauateruru' e tapahi ra i waenganui o te roto o Horowhenua.

"'B.' Ko tera taha e toonoa nei e te iwi o Te Whatanui, i waenganui o te rohe i 'Tauateruru' me te rohe e timata atu ana i tatahi i 'Rakauhamama' ka rere ki Mahoenui, ka rere ma te raina e huaina ana ko te 'rohe o Te Whatanui,' ka rere ki te Maunga.

"'C.' Ko tera taha i waenganui o te rohe a Te Whatanui ki te taha ki te tonga, me te rohe ki te tonga o te Poraka nui tonu o Horowhenua i tona ahua o naianei, kei waho taua wahi o te whenua e toonoa nei e te iwi o Te Whatanui.

"Kaore te iwi o Te Whatanui i te hiahia kia whakararuraru i a Muaupoko i tera wahi o Horowhenua i whakataua ra ki a ratou e Te Whatanui, e huaina ana ikonei to 'Poraka A.'

"Ka mau tonu i roto i te ngakau o enei tangata te mahara o tenei mate he kua pa nei ki a ratou, me ka kore e ara he whakawa tuarua.

"Kua tino tuturu te mohio o te Komiti, ahakoa tu he whakawa, e kore ano e inana, a ka tino whakararuraru pouautia rawatia atu, mehemea ka kore e hoki ki muri atu ano o te whakataunga a te Kooti o te tau 1873, na tera whakataunga hoki i tupu ake ai nga raruraru me nga whakawa taupatupatu katoa o muri nei.

"E kitea ana hoki e te Komiti, i runga i nga korero me nga pukapuka i tona aroaro:—

- "(1.) I te wa i whakawakia ai a Horowhenua i te tau 1873, kua tae ki te 40 nga tau e noho pai ana te iwi o Te Whatanui i taua whenua, kua takoto ke hoki nga rohe ki te whenua.
- "(2.) He korero teka nga korero i te aroaro o te Kooti i te tau 1873.
- "(3.) I puta nga kupu whakawehiwehi a Meiha Keepa i te wa e tu ana te Kooti.
- "(4.) Ahakoa kua whakaritea ano e nga Ture Kooti Whenua Maori, kia ahei ano te tono whakawa tuarua, me te puta ano o te tono pera ma ratou, kahore ano kia whakaaetia he whakawa tuarua.

"No reira ka penei atu he kupu tohutohu ma te Komiti, me ara ano he whakawa tuarua mo Horowhenua i whakataua ra e te Kooti Whenua Maori i te tau 1873.

"Kaore te Komiti i te mea kia pa atu te whakawa tuarua ki te whakataunga a te Horowhenua Komihana mo te 100 eka e huaina nei ko 'Raumataugi,' me te 1,200 eka o roto o Poraka Nama 9.

"Kaore hoki nga Kai-pitihana i te mea kia pa atu he raruraru ki nga take o te Karauna, o ia Pakeha ranei e noho ana i taua Poraka i runga i nga tikanga o te ture.

"H. WIREMU, Tiamana.

"2 Hepetema, 1896."

Paraire, te 4 o Hepetema, 1896.

Pitihana A Ru Rewiti.

Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori o te Kaunihera, mo runga mo te pitihana a Ru Rewiti:—

"E whakahe ana te Kai-pitihana ki te whakataunga a nga Komihana mo Horowhenua mo te Poraka e huaina nei ko Horowhenua Nama 9.

"I te mea kua oti enei putake te whakatau i roto i te Ripoata o te Horowhenua Komihana, kaore e kupu tohutohu atu a te Komiti.

"H. WIREMU, Tiamana.

"4 Hepetema, 1896."

Pitihana A Meiha Keepa Te Rangihwinui.

Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori o te Kaunihera, mo runga mo te pitihana a Meiha Keepa te Rangihwinui:—

"Ko te pitihana a Meiha Keepa i tukuna mai nei ki tenei Komiti, e uua ana ona kupu whakapae mo nga Komihana me te Minita mo nga Whenua, a kua rongona hoki nga whaikorero a Meiha Keepa.

"Ki te titiro a ta koutou Komiti ko te putake mai o te pitihana a Meiha Keepa, he whakahe nana mo te ripoata a nga Komihana mo Horowhenua, i ki nei i tito ana korero, i te mea i whakina atu e ia etahi korero, he mea rongonana, me tana mahara he korero tika.

"Me tana pouri hoki i te mea kaore i whakawakia aua take i te Hupirimi Kooti, kua maha nei ana pitihana mo te taha ki a ia me tona iwi kia peratia he whakawa, notemea i mahara ia ko tera te huarahi marama.

"Heoi ano te kupu ma te Komiti, me tuku atu te pitihana ki te Kawanatanga.

"H. WIREMU, Tiamana.

"4 Hepetema, 1896."

Wenerei, te 16 o Hepetema, 1896.

Ture Whakawhanui Atu I Nga Tikanga O Te Ture Whakawa Mo Te Karauna.

H. K. Taiaroa.—He tonono atu ano tenei naku ki te Kaunihera kia whiri-whiria ano nga tikanga o te Pire nei, i turakina nei taua Pire i mua tata ake nei. I ata whakamaramatia atu e au ona tikanga i tera tunga aku ki te whaikorero ki te Kaunihera, no reira ka aroha atu au ki nga mema, a e kore e korerotia roatia ano e au aua putake, engari ka tonono atu au ki te Kaunihera kia whakaaetia te korero tuaruatanga o tenei Pire, kia ahei ai te tuku atu ki te Komiti mo nga mea Maori, ki tetahi atu Komiti whiriwhiri e hiahia ai e te Kaunihera, hei reira whiriwhiri ai i ona take, hei reira hoki te mohio ai nga mema mehemea ranei e whaitake ana ta matou tonono kia whakaaetia te Pire nei. Me whakaatu atu e au ki te Kaunihera, he tokomaha nga Maori hei kaikorero kei Poneke nei e noho ana, kei konei a Tiati Make, ko ia hoki tetahi o nga Komihana nana i mahi aua take, a e watea ana ratou hei kaikorero ina hiahia ai e te Komiti kia korero mo runga mo nga tikanga o te Pire. Ki taku mahara e kore e tika kia araia rawatia e te Kaunihera kia kaua ai e tae atu te Pire ki te Komiti, kia rongona ai nga kaikorero, kia tirohia ai te tika o taku tonono kia mahia he Pire penei. He maha ke nga Komihana i whakaturia hei whiriwhiri i ana take, a he maha hoki a ratou kupu whakaatu mai i te tikanga mo aua take i roto i nga tau kua hori ake nei; a e mea ana au me tuku atu aua mea ki te Komiti, a ma te Komiti e patai he kupu ki aua Komihana me etahi atu tangata, mehemea e whaitikanga ana kia whakamana he Pire penei me taku e tonono atu nei kia paahitia e te Kaunihera. He tokomaha nga Maori o taua takiwa kua whaikupu mai ki au, he mea kia whakahaerea ano e au te Pire i roto i te Kaunihera. E ki ana ratou ko ta ratou hiahia tenei kia whakawakia o ratou take i raro i nga tikanga o te ture, e mahara ana ratou e kore e tika kia araia ta ratou tonono kia tukuna ma te ture e titiro to ratou tika. Ka tonono atu ano au ki te Kaunihera kia whakaae mai kia tukuna atu taku Pire ki te Komiti. A ka waiho e au i runga i ta te Komiti i whakatau ai. Ki te hinga au i te whakatau a te Komiti, taea te aha; engari e tonono atu ana au kia whakaaetia te korero tuarua o te Pire, ka tuku atu ai ki te Komiti, E inoi atu ana au ki nga Memamata kia aroha mai ratou kia tukuna te Pire ki te Komiti. Kua whakamaramatia atu ano e au ki te Kaunihera nga take i tukuna mai ai te Pire nei, a ka taea e au te korero haere mo nga haora e toru e wha ranei i nga tikanga, engari ka aroha atu au ki nga Memamata, kei hoha ratou. Engari ka tonono atu ano au kia whakaaetia te

korero tuarua, ka tuku atu ai i te Pire ki te Komiti, ma ratou e titiro nga pukapuka kua whakahuatia nei e au, a ma ratou e titiro mehemea ranei e whaitikanga ana kia mahia te Pire. Ka tono atu hoki au ki a Te Waaka kia whakaae ia ki te korero tuarua, a me haere ake ia ki te Komiti titiro ai i nga pukapuka e taea ana e au te whakaatu atu ki a ia mo aua take. Ka inoi atu ano au ki te Kaunihera kia whakaaetia te korero tuarua.

Te Waaka.—Mehemea i korerotia e te mema na ko nga putake o te Pire, kua kotahi tonu te kupu maku he mea atu e kore e taea e te Kawanatanga te whakaae atu, engari ko tenei kua tonoa e ia kia tukuna atu te Pire ki te Komiti, kia puta ai he kupu whakatau ma te Komiti. I tera tau i te mea kaore ano kia penei rawa te tata ki te mutunga o te Paremete, i pera ano tana tonu ki te Kaunihera, a i ki atu te mema e noho ana i tenei nohoanga i taua wa, e kore e taea te mahi katoa aua take, a ko te mea pai me unu a me tuku mai i te timatanga ano o tetahi atu tuunga o te Paremete. Kua maha nga marama e mau ana te Pire nei i te Ota Pepa, a e pouri ana au mo te kore tonu wawe mai o te mema na, i tenei tonu ana, i waiho nei e ia kia roa noaiho e tarewa ana, mehemea ra i hiahia ia kia mahia e te Komiti mo nga mea Maori. E mahara ana au, ko te wa e toe nei o tenei tuunga Paremete, e kore e roa hei whiriwhiringa ma te Komiti i tenei putake nui. No reira ka tono atu au ki te honore mama kia aroha mai ano ia pera me tera tau, ka unu ai ano i tana Pire, a hei tera tuunga o te Paremete me hohoro te kokiri i tana Pire.

H. K. Taiaroa.—E hara i te mea e hiahia ana matou kia whakaaetia e te Paremete te tika o ta matou kereme, engari kia whakaaetia e te Paremete kia tukuna ta matou keehi kia whakawakia e te Hupirimi Kooti, kia whakamana te Hupirimi Kooti ki te whakatau mehemea ranei e tika ana ta matou kereme kaore ranei. Kei ta mohio ano te Kaunihera e araia ana matou e nga tikanga o "Te Ture Whakawa mo te Karauna, 1881," na tera i kore ai matou e ahei ki te mau atu ki te Hupirimi Kooti, a heoi ano ta matou e tonu atu nei he mea kia whakaaetia mai kia whakawakia o matou take i roto i te Hupirimi Kooti. I tonu pera atu ano matou i mua, i te tau 1856—a i te tonu tonu matou i roto i enei tau maha, a tae noa mai ki naianei kaore ano kia whakaaetia mai kia whakawakia. E ki tonu mai ana ki a matou ma te Kawanatanga e whiriwhiri, a me whakatu he Komihana, me pewhea atu ranei, e roa haere kau nei kaore ano he otinga. Ki te unuhia e au taku Pire, akuanei ka pera ano me tera tau, ka kiia taihoa mo tetahi atu tau e mahi ai. I tera tau i kiia mai me tuku mai ano, a i tukuna wawetia mai e au i tenei tau na te pa mai o te mate ki au, i kore ai au e kaha ki te whakahaere i te timatanga o tenei tuunga o te Paremete. Ka tono atu ano au ki te Kaunihera kia whakaaetia te korero tuarua o te Pire. Ko taku tino hiahia kia tukuna atu te Pire ki te Komiti. Ko te Omana me etahi atu tangata matau ki aua take he mema ratou no te Komiti, a tera ratou e ahei ki te whakatau.

Pootitia ana.

- Kai-tautoko, 9.
- Kai-turaki, 21.
- Hinga ana te Pire.

Pire Nama Moni A Te Kawanatanga Ki Nga Hunga Noho Whenua.

H. K. Taiaroa.—He motini kia apitiria atu ki te Pire tenei rarangi hou, ara:—

"Kaua e whaimana nga tikanga o 'Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894,' me 'Te Ture Whakatikatika, 1895, i nga Ture Whenua Maori,' o etahi Ture whakatikatika ranei i aua Ture, nei arai i tetahi Maori, huihuinga kaporeihana ranei, ina hiahia ki te mokete i tetahi whenua a te Maori ki te Tari o te Kai-tiaki mo te Katoa, i raro ranei i nga tikanga o 'Te Ture Nama Moni a te Kawanatanga ki nga Hunga noho Whenua, 1894.'

Pootitia ana.

- Kai-tautoko, 6.
- Kai-turaki, 17.
- Hinga ana te motini.

Taite, te 17 o Hepetema, 1896. Pire Reiti.

H. K. Taiaroa.—He ruarua noaiho aku kupu mo tenei Pire kua takoto nei ki te aroaro o te Kaunihera. I te mea kua whakaae te Minita kia tukuna te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori, kaore he tikanga kia korero roa atu inaianei. Kaore ano hoki kia taea e au te rapu katoa ona tikanga, i te mea katahi ano au ka ata kite, engari kua whaikupu mai etahi o nga Maori ki au, kua whakahaere mai ki etahi o nga tikanga o te Pire. E ki aua a Takuta Kerehi he Pire tino pai rawa tenei, engari e mea ana au me ata whiriwhiri ano e au ona tikanga kia kitea ai tona painga. I te mea e tukuna ana te Pire ma te Komiti e whiriwhiri, e kore au e korero roa atu.

Whakaaetia ana te korero tuarua o te Pire.

Turei, te 22 o Hepetema, 1896. Pitihana A Hone Hikana Kahuti.

Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori, mo runga mo te Pitihana Nama 32 a Hone Hikana Kahuti:—

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti te Pitihana a Hone Hikana Kahuti, kua tukuna atu hoki ki a Tiati Make nana ra i whakawa, a i te mea kua ata tirohia te pukapuka mai a Tiati Make, e apitiria nei ki tenei, kaore te Komiti e ahei ki te ki atu me whakahaere ano he tikanga mo, ana take.

"H. WIREMU,

Tiamana."

"Ki te Tiamana o te Komiti mo nga Mea Maori o Te Kaunihera.

"Mo runga mo te Pitihana a Hone Hikana Kahuti mo te whakatau a te Kooti i te tau 1887 mo nga paanga o Tiemi Kahuti me Kataraina Kahuti.

"E penei ana nga tikanga, ara:—I te wa i tu ai te Kooti i Waikouaiti, i puta te tono kia whakaturia nga kaiwhakakapi mo Kerei Kahuti me Katarina Kahuti ana teina.

"Kua mate ke aua tamariki i mua atu o te matenga o to raua matua o Kerei Kahuti, no reira i tau ai o raua paanga ki a ia, a no te matenga o Kerei Kahuti i te 16 o Aperira 1880, kua tau atu ki a ia o raua hea, hui ata ki tona hea ake. I tuhia ano te Wira a Kerei Kahuti i te 15 o Aperira 1880, waiho iho ana e ia ona paanga i te Rahui o Waikouaiti ki a Hoani Hikana Kahuti, me Katarina Hape, me Karakatu (Irihapeti Karakatu ara Peti Haimona) whakaturia ana ko Tame Parata, ko Ramiera Erihana me Hona Pauahi nga Kai-tiaki.

"No te tononga ki te Kooti i te 24 o Pepuere 1887 kia whakaturia nga kaiwhakakapi mo Kerei Kahuti, ka tae atu a Tame Parata tetahi o nga Kaitiaki, ka whakaatu atu i te wira, ka tono ki te Kooti kia whakamana te wira i runga i nga tikanga o te Tekiona 44 o "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1886," a peratia ana, a i te mea kua tau ki a Kerei Kahuti nga paanga o ana tamariki i mua atu o tona matenga, i pa atu te mana o tana wira ki tona hea ake me nga hea ano hoki o aua tamariki, koia nei nga take i pera ai te whakatau a te Kooti e whakahengia nei e te Kai-pitihana.

"A. MAKE."

Taite, te 24 o Hepetema, 1896. Pire Tiaki O Ngatittoa.

Te Waaka.—E motini aua au kia korerotia te korero tuatoru o tenei Pire.

H. K. Taiaroa.—He ruarua nei aku kupu mo runga mo tenei Pire. E tohutohu atu ana au mo nga kupu kua whakaurua atu nei ki roto ki te Pire, e penei ana, ara:—

"Engari hoki, kua e utua e te Kaitiaki mo te Katoa ki tetahi tangata te hea o te moni tinana i whakataua ki a Riwai te Ahu, kua mate atu ra ia, engari ma runga anake i te ota whakamana pera i whakaputaina e Te Kooti Whenua Maori."

E mea atu ana au ki te Minita e whakahaere i te Pire nei, kia whaikupu tohutohu atu mana ki te Kai-tiaki mo te Katoa, notemea tera atu ano pea etahi ingoa o nga tangata kua mate tera pea e he ana te whakatunga i o ratou kai-whakakapi. He mea atu tenei naku ki te Minita kia whaikupu atu ia ki te Kai-tiaki mo te Katoa kia tupato ai, kia ata whiriwhiri i nga take ka utu ai i nga moni.

Turei, te 29 o Hepetema, 1896. Rahui Maori O Te Takiwa O Te Urewera.

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki, e tautoko ana au i te korero tuarua mo tenei Pire. Katahi ano au ka kite i te Pire penei te pai kia tukuna mai ki te Kaunihera nei, e tino whakarite nei i te hiahia o nga Maori. E mahara ana au he mea tika rawa kia tautoko au i te Pire nei, me taku mihi atu ki te Minita mo tana whakaae kia tukuna atu ki te Komiti mo nga Mea Maori. E koa ana au mo te rahuitanga o tenei takiwa nui i te Tai Rawhiti, me te rahuitanga o nga manu me nga ngaberehere o taua takiwa. I tae mai ano nga rangatira o te Urewera i tera tau ki te tono mai kia mania he Pire penei. E koa ana hoki au mo te tukunga mai a te Pirimia i tenei Pire hei whakamana i tana kupu whakaae atu ki te Iwi o te Urewera; e mihi atu ana hoki au ki a Timi Kara mo tana kaha ki te haere i roto i taua takiwa, me tana kaha ki te whakarite i nga hiahia o nga Maori. Kua maha nga tau e tono ana nga Maori kia tukuna atu he mana ki a ratou, penei me nga mana e tukuna nei e tenei Pire ki nga Maori o te Urewera, engari pea he rereke no nga tikanga o tera takiwa o te Moutere nei i taea ai e te Kawanatanga te whakarite i o ratou hiahia. I tu he hui ki Waipatu, i te tau 1894, a mahia ana e nga Maori he pitihana, me ta

ratou Pire, tukuna mai ana ki te Paremete me ta ratou tono kia tukuna atu he mana penei ki a ratou; engari i tono ratou kia tukuna atu aua mana i raro i nga tikanga o te tekiona 70 o te Ture Whakamana i te Koroni. Kotahi tonu te whakaaro o nga Maori kua nru mai nei ki raro i nga tikanga o te Tore, hui atu ki nga Maori o te Urewera, kia tukuna ata he mana ki nga Maori kia ahei ratou ki te whakahaere i o ratou whenua. E tono atu ana au ki te Kaunihera kia whakamana tenei Pire kia kitea mehemea e pai ana ranei mo taua takiwa, a taihoa pea e taea ai te tuku mana penei ki etahi atu takiwa. Kaore pea he tikanga kia korero roa atu au, i te mea e mahara ana au ka whakaaetia kia mana te Pire nei.

Whakaaetia ana te korero tuarua.

Wenerei, te 30 o Hepetema, 1896. Ture Hi Ika O Te Moana.

Te Waaka.—E motini ana au kia kaua e whakaaetia nga menemana a tera Whare mo te Pire nei. Me whakamarama atu e au, ko nga kupu i whakaurua e tera Whare, e awhina ana i nga Maori mo nga tikanga e pa ana ki nga mataitai pupu. E mea ana taua rarangi ki te hiahia nga mataitai pupu hei kai ma nga Maori, me kaua e pa atu nga tikanga o tenei Pire, a e kape atu ana hoki i nga pipi kia kaua e pangia e nga tikanga o tenei Pire. E kore e pai kia wehea atu aua mea e kapea atu ana e aua rarangi i whakaurua nei e tera Whare, he mea tika hoki kia tiakina paitia a tatou mataitai pupu.

H. K. Taiaroa.—Kaore au i te ata marama ki te take i kore ai te Minita e whakaae ki nga menemana a tera Whare. Kei etahi kainga Maori ko nga mataitai pupu nga tino kai a nga Maori hei oranga mo ratou, o mua mai ano i o ratou matua tae mai ki tenei ra, a e mea ana te Pire nei me kaua e kohia e ratou hei hoko, engari hei kai ano ma ratou ake, no reira au i mahara ai he mea tika ano kia waiho aua kupu i roto i te Pire. E inoi aua au ki te Kaunihera kia waiho aua kupa kia man ana i roto i te Pire.

Mita Teone.—He patai atu tenei naku ki te Minita, he aha te take i kore ai te Kawanatanga i pai kia kohia e nga Maori nga pupu hei kai ma ratou.

Te Waaka.—Hei painga ano mo nga Maori me ka tiakina nga pupu, ki te kore hoki e tiakina tera pea ka kore haere nga pupu mataitai.

Kapene Morihi.—E tika ana ta Taiaroa. Kei etahi takiwa ko nga pupu ano te tino kai e ora ai nga Maori. Kua maha whakatupuranga o te Maori e kai ana i aua tu mataitai, a e tika ana kia watea ano aua tu kai ki a ratou. I te mea kua whakaritea me kaua nga Maori e hoko i aua mea, ka tupato ratou kei tino kore rawa atu. Pootitia ana i runga i te motini kia kaua e whakaaetia nga menemana a te Whare Runanga Nui.

Kai-tautoko, 19.

Kai-turaki, 8.

Tu ana te motini.

Mane, te 2 o Oketopa, 1896. Pire Hi Ika O Te Moana.

No tenei ra ka mutu te mahi a nga Komiti o nga Whare e rua mo runga. mo taua Pire, a whakaaetia ana e te Kaunihera nga menemana e te Whare Runanga Nui, engari i whakaurua atu ano etahi atu kupu hei apiti. Kua uru ki roto ki te Pire a kua whakamana hei Ture.

Niu Tireni. Nga Korero Paremete. Whare O Runga, 1896. huihuinga tuatoru o te tekau ma rua o nga paremete. Aga Mhai korero a Mema Maori.

Taite, te 11 o Hune, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka huihui te Whare.

Te Whakatuwheratanga O Te Paremete.

Ka tae mai te kupu a te Kawana, he whakahau kia haere ata nga mema ki te Whare o Runga.

Haere ana te Tumuaki me nga mema ki te Whare o Runga, me te haere ano o te Haihana o te Whare i mua i a ratou, a kaore i roa atu kua hoki mai ano ki to ratou Whare.

Nukuhanga O Te Whare.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ka tu atu ahau ki te motini, ina mutu a tatou mahi i tenei ra, me nuku te Whare ki te Turei e haere ake nei. Kua korero maua ko te kai-arahi i te Apitihana mo tenei putake, a taro ake nei ka takoto he motini ma te Kawanatanga mo runga mo te matenga o Te Pakere (Hon. Sir Patrick Buckley) raua ko Te Rata Porena (Hon. Dr. Pollen), he mema enei tokorua no te Whare o Runga.

Ko Kapene Rahera (Hon. Captain Russell).—Kaore pea te Pirimia i ata marama ki te otinga o ta maua korerorero mo tenei motini. I ki mai te Pirimia ki au tera ia e motini kia nukuhia te Whare, a ki atu ana ahau tera pea e he taua ritenga, ara, kei waiho a muri ake nei hei tauira ma te Whare, otira te mutunga iho ki atu ana ahau ki te Pirimia e kore ahau e whakatete i tana motini. Ko tenei ka whakaae ahau ki tenei motini, engari kaore ahau e pai kia apitiria atu toku ingoa a kia kiia naku tenei motini i whakaae hei tauira ma te Whare i nga tau e takoto ake nei.

Kaore i roa tenei korero, a whakaaetia ana e te Whare te motini a te Pirimia.

Te Whai-Korero A Te Kawana.

Ka tu ake te Tumuaki ka ki atu ki nga mema honore, ara, i runga i te whakarongo ki te whakahau a te Kawana, haere ana tatou kia kite i te Kawana i te Whare o Runga, a pai ana te Kawana ki te whai-korero ki nga Whare e rua o te Runanga Nui, a kia tino marama ai ta tatou titiro i nga korero a te Kawana kua haria mai e au he tauira o ana kupu i whakapuaki ai, a ka whakatakotoria e au taua tauira ki runga ki te teepu o te Whare.

Ka mutu tera ka korerotia ko tetahi motini, i muri i tera ka tu ake te Pirimia me te kai-arahi i te Apitihana, a ka whai korero raua mo te matenga o Te Pakere (Sir Patrick Buckley) raua ko Te Rata Porena (Hon. Dr. Pollen), ka mutu a raua korero nukuhia ana te Whare mo te Turei.

No te tekau meneti te paahitanga o te wha karaka i te ahiahi ka hiki te Whare.

Turei, te 16 o Hune, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire me etahi motini, ka mutu era ka tu ake te Pirimia ka korero ki te Whare ko tetahi o nga Minita, ara, a Te Waari, kua whakamutu i tona minitanga, i te mea kua pa atu ki taua tangata etahi raruraru. I muri i te Pirimia ka tu atu ko Te Waari, a ka whakamararaa ki te Whare i nga take nana ia i whakamutu.

Wenerei, te 17 o Hune, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Horowhenua Poraka.

Ko Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie). — Ka whakatakotoria e au ki runga ki te teepu o te Whare nei te ripoata a nga Komihana, me nga korero i korerotia ki te aroaro o aua tangata, me nga mapi hoki. Ka motini ahau kia perehitia aua pukapuka katoa, kia ahei ai nga mema honore o te Whare ki te korero i aua mea. Mo tetahi atu wa o tenei tuunga ano o te Paremete tera e takoto i au he motini mo nga mahi i mania e nga Komihana o Horowhenua, hei reira ka ahei nga mema honore ki te whai-korero a ki te whakaputa i o ratou whakaaro mo tenei putake.

Ko Te Maukomera (Mr. Montgomery).—Ka patai ahau he aha ra te moni e pau i te perehitanga o te ripoata me nga korero?

Ko Te Pirani (Mr. Pirani).—I mahara ahau ka tukuna atu e te Pirimia ma te Komiti Ripoata i nga Korero o te Whare e hurihuri nga mea katoa e pa ana ki nga pukapuka me nga ritana, e perehitia ai e kore ai ranei e peratia aua tu pukapuka.

Ko Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie).—Ko tenei ripoata he mea tino nui rawa, a he mea tika rawa kia perehitia, i te mea tera pea e tawaritia nga korero i korerotia ki te aroaro o nga Komihana. He mea tika kia whakawhiwhia nga mema honore ki aua korero, kia ahei ai ratou ki te whiriwhiri tika i nga mea hei korero ma ratou ki tenei Whare, a kia taea ai e ratou te titiro i tika i pehea ranei te whakatau a nga Komihana.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kaua te Whare nei e wareware na te Whare nei ano i tohe me perehi te

ripoata me nga korero, a whakaae ana ahau kia peratia. Ko nga moni i pau i te kapenga i aua korero £126; a i te mea na te Whare nei ano i tono kia perehitia, kaati kua hoki e rangirua ta koutou mahi i naianei, engari me tautoko i te motini.

Ko W. Hatihana (Mr. W. Hutchison).—Ki toku whakaaro e hara i te Whare i tono ki te Kawanatanga kia perehitia aua pukapuka. Ki taku mahara na tetahi o nga mema o te Apitihana i tono kia peratia; ki taku he mōumou noa iho i nga moni a te iwi ki te whakaaetia kia perehitia enei pukapuka katoa.

Ka mutu tera ka tu ake ko Te Karauta (Mr. Crowther), ko Kapene Rahera (Captain Russell), ko Te Rauri (Mr. Lawry), me Te Maukomera (Mr. Montgomery), ka mea katoa enei kaore kau he take e perehitia ai aua korero, he mōumou moni mehemea ka peratia.

Ko Hone Heke.—Ki taku he mea tika rawa kia perehitia aua pukapuka, e hara i te mea ko nga Pakeha anake nga mea hei maharatanga i runga i tenei putake. He maha nga Maori e whaipaanga ana ki Horowhenua Poraka, a he tokomaha nga tangata o etahi iwi kua tae mai ki te aroaro o tenei Whare tono ai kia hoatu he ora ki a ratou mo o ratou take paanga ki taua whenua i tangohia hetia nei e etahi tangata. Kua maha nga tau e ngana ana aua tangata, a i naianei, i te mea kua taea tetahi mea nui e ahei ai te kimi me te whakatau o nga take paanga o aua tangata o Muaupoko o Ngatiapa me Ngatiraukawa, kua ki etahi mema honore kua e perehitia te ripoata me nga korero i korerotia ki te aroaro o aua Komihana. Ki taku me perehi katoa aua korero ki tereo Pakeha. Ki te whakaae te Whare kia perehitia ka nui atu te koa o nga Maori. Kua ki etahi mema honore e kore rawa e korerotia aua pukapuka e te tangata ina oti te perehi. Ko taku utu mo tena, he maha nga Pakeha me nga Maori tera e korero i aua pukapuka. Ka tautoko ahau i te motini a te Minita mo nga Whenua. Tenei ano te roanga atu o nga korero a Hone Heke mo runga i tenei putake.

Ka mutu a Hone Heke, he maha nga mema i tu ake ki te korero mo te motini. He tautoko ta etahi, he turaki ta etahi, he whakaroa noaiho ta etahi.

Te mutunga iho paahitia ana e te Whare te motini a Te Makenebi, a whakahau ana kia perehitia te ripoata me nga korero katoa i korerotia ki te aroaro o nga Kornihana mo Horowhenua Poraka.

Ture Mo Nga Whenua Maori.

Ko Hone Heke.—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea tera ranei e whakaurua mai e te Kawanatanga ki tenei Whare i tenei tuunga o te Paremete, tetahi Pire hei whakatikatika i "Te Ture Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, 1895"? He maha nga Maori e noho mate ana i naianei i raro i nga ture i paahitia i nga tau 1894-95. I roto i etahi takiwa o te koroni nei kei te reititia nga Maori mo o ratou whenua, a kei te araia e aua ture nga huarahi e taea ai e ratou te rihi o ratou whenua, a e taea ai e ratou te utu haere i aua reiti me aua taake.

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—Heoi ano nga Pire mo nga Mea Maori e kokiritia e te Kawanatanga ki roto ki te Whare i tenei tuunga o te Paremete ko ngo Pire e mau nei i te Ota Pepa. Otira tera pea a ko ake nei e whakaurua etahi Pire hei whakatikatika i etahi wahi o nga ture, a hei whakaora i etahi mate e pa ana ki te iwi Maori. Engari ki te tau te whakaaro o te Kawanatanga me pera, maku e ata whakaatu atu ki te mema honore te aronga o aua menemana.

Ka mutu tenei patai a te mema honore mo te Takiwa Maori Whaka-te-Tai-Tokerau o Aotearoa, ka maro tonu te haere o nga mahi a te Whare.

No te rima meneti ki te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 24 o Hune, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea etahi Pire me etahi patai, ka tae ki te patai mo—

Te Kooti Whenua Maori Ki Whangarei.

Ko Te Tamihana (Mr. R. Thompson).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea ka taea e ia te whakahaere etahi tikanga e tere ai te tu o te Kooti Whenua Maori ki Whangarei? Ka nui te hiahia o nga Maori o taua takiwa kia tere te tu o tetahi Kooti ki reira hei whakatau i o ratou take ki etahi whenua.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Season).—Kua uiuia e au tenei mea, a kua whakaaturia mai ki a au kaore he tino take e tere ai te whakahau kia tu he Kooti Whenua Maori ki Whangarei. Ko te mahi e akiaki nei, kia tere te tu o tetahi Kooti ki reira, na etahi tangata e hiahia ana kia tu he Kooti wehewehe mo Whatitiri Poraka. Otira, e koa ana ahau moku e ahei nei te ki atu ki te mema honore, kua ki mai te Tumuaki Kaiwhakawa o te Kooti Whenua Maori, kaore e tino roa kua watea te Kooti i etahi mahi nunui a hei reira me whakarite he ra e tu ai te Kooti ki Whangarei i te marama o Hepeterna e haere ake nei.

Ka mutu tenei patai ka haere tonu te mahi a te Whare i nga patai me etahi Pire, ka tae ki te—

Pire Mana Maori.

Ko Hone Heke.—Kahore he tikanga i korero roa ai ahau, a kaore hoki ahau e pa atu ki etahi take e korero roatia ai tenei Pire. E hiahia ana ahau ki te kukume mai i nga mahara o nga mema honore ki tenei. I te tau 1894 i kokiritia e ahau te Pire nei ki roto i tenei Whare, a i taua kokirihanga ka whakina katoatia e ahau nga take katoa i mahara ai ahau he tika kia whakaaetia e te Whare a kia paahitia te Pire. Kaati, i tinihangatia te Pire i taua tau, a kei te mohio au na te Kawanatanga, a te tukunga iho tauria ana nga mema i roto i te Whare, a no te korenga korama ka mate te Pire. I te kokirihanga i te tau 1895, kaore i puta ki runga, i te taaminga e tiga Pire a te Kawanatanga mutu noa te Paremete, a mate ana. Kaati, ka tono atu ahau i naiane ki nga mema honore o te Whare kia whakarangona aku take, a me whakatau te Pire i runga i te kaha o nga take. Kahore e pau te tekau ma rima meneti oku e korero ana. Na, ko te tino take i kokirihia ai e ahau tenei Pire mo nga Maori o Niu Tireni ko tenei; i te timatanga mai ano o te Paremete o Niu Tireni, i te tuatahi mai ki te hanga ture mo runga i nga tinana me nga taonga o nga Maori, he takahi tonu te mahi i nga ritenga o te Tiriti o Waitangi. Na taua Tiriti ra hoki i whakatuturu i runga i te oati Pakeha te mana ano o te tangata Maori ki te papa whenua o Niu Tireni. Ko taku kupu tenei: Ko ia ture i paahitia e ia Paremete i te takahi tonu i taua Tiriti; a kaati, i te mea kei te haere tonu taua mahi takahi tae mai ki tenei ra, tenei ahau ka whakaatu i taku tino whakahe mo te taha ki nga Maori o Niu Tireni, a ka whakamatau ahau kia puta he mahi e ahei ai kia uiuia kia whakataua hoki te kaha, te mana, te kore kaha, te kore mana ranei, o nga ture e pa ana ki nga Whenua Maori i paahitia, a e paahitia nei, e tenei Paremete. Na, tenei hoki ahau ka ki atu ki te Whare i tenei kupu. Ko nga ture a tenei Kawanatanga i paahi ai mo nga whenua Maori he kino rawa atu, a he nui rawa atu te mate o nga Maori puta noa te koroni nei. Ko te keehi tuatahi, hei whakaaturanga maku ki te Whare; ko te paahitanga i "Te Ture Hoko i Hauturu, 1894." Na, ko nga ritenga katoa o roto i taua Ture e tino takahi hangai ana i nga ritenga o te Tiriti o Waitangi, ara: Tirohia te Pukapuka Tohutohu a te Kuini i tuku mai ai ki tana Tumuaki Kai-whakahaere i Niu Tireni nei, i te tau 1892, Wahi 6, e whakaatu ana i nga Pire e kore ai te Kawana e ahei te whakaae, a ko te rarangi 5 te Wahi 6 o taua Pukapuka e penei ana nga kupu, "Nga Pire katoa e mohiotia ana kei te taupapatu ona ritenga, i nga ritenga kua hangaia e matou ki roto i tetahi Tiriti." Na, no konei ahau i ki ai, ko "Te Ture Hoko i Hauturu, 1894," e taupapatu ana ona ritenga, e takahi hangai ana hoki, i nga ritenga o taua Tiriti. Kaati, no konei ahau i ki ai ko te paahitanga e te Paremete o taua Pire, a kua ture nei i naiane, a kua whakaaetia nei e te tangata a te Kuiui i konei, kihai i whaimana, a ko tona ahua ki te reo o te ture kua *ultra vires*, ara, "kahore he mana." Kei te tino tika te whakahe a nga Maori, no ratou nei nga hea i tangohia, ki taua ture, haunga te whakahe i runga i te takahanga o te Tiriti, engari i runga i nga huarahi nunui me nga huarahi tika kua akona ki te tangata, Kaati, e rua enei take i kaha ai ahau ki te whakahe i te mahi a te Kawanatanga, a kei te tino whakaae hoki ahau ki nga kupu i whakapuakina e tetahi o nga tino tangata mohio o Ingarangi e Karaahitone (Right Hon. Mr. Gladstone) i ki ra ia, "Tenei ano nga huarahi me nga mahi, e mohiotia nuitia ana e te tangata, ki te takahia, e tika ana, i te wa rite, te hamumu te waha o te tangata tino iti i roto i a tatou." Na, ko taua kupu kei te tino whaki tika i nga mahara o roto i te tangata ana hangaia mai he mate mona e tetahi atu. No konei ahau i ki ai kei te tino tika a Tenetahi ma ki te whakahe i taua Tore i paahitia nei e te Kawanatanga i te tau 1894, i te mea na taua ture ra hoki i tango katoa o ratou take i runga i taua Motu. Ko te take i whakaaturia e te Kawanatanga i te mahinga o taua Pire ko tenei. I te tau 1890, 1891 ranei, ka hainatia, e nga Maori o tetahi taha me te Karauna o tetahi taha, tetahi Pukapuka Whakaaetanga Hoko. Kaati, kei te whakahe ahau ki taua take, ka kaha ahau ki te whakaatu ki nga mema honore, he tika te hainatanga o nga taha e rua ki te Pukapuka Whakaaetanga Hoko, ko te tangata a te Karauna o tetahi taha, ko Tenetahi me etahi atu tokorua o tetahi taha. Ko te kupu o taua Pukapuka he penei Me hoko atu e Tenetahi me etahi atu ki te Karauna a Hauturu Motu mo te £3,000, me te kupu whakahau penei. Ko taua £3,000 kua rawa e utua tetahi wahi, te katoa ranei ki tetahi o nga tangata nona nei taua motu kia whakaae katoa ra ano nga tangata ki taua hoko. Ko taua mom me whakatakoto atu ki roto i te ringa o Tenetahi kia ahei ai ia ki te tango mai i ana moni i pau i te kootitanga o taua motu, Kaati, i takahia nga ritenga o taua Pukapuka e te Karauna (ara, e tana kai-whakahaere). Kaati, na konei ka he te kupu i te upoko o "Te Ture Hoko i Hauturu, 1894," e ki ra, ara, i raro i nga ritenga Maori, kua mau a Tenetahi me ona hoa i taua Pukapuka. Na, ko taku whakamaoritanga o tena mahi, o te whakarite kirimina, he penei. Mehemea i takahia e tetahi taha nga ritenga o tetahi kirimina kua kaha tetahi taha ki te ki kua kore he mana o ta raua kirimina, a ka kaha ia ki te whakakore atu i taua whakaritenga; kaati, kei runga i tenei ahua te tino takotoranga o nga ture me nga ritenga Maori, mo runga i nga whakaritenga a ratou o mua. He toto tetahi o nga utu mo te takahi tikanga i whakaaetia i waenganui i nga taha e rua. He muru tetahi o nga utu o ena ahua. No mua mai tae mai ki naiane enei ture. Na, kia huri taku korero i naiane ki runga i nga ture i hangaia e tenei Kawanatanga mo te Maori me o ratou whenua. Kahore he kupu mama, kahore he kupu pai e taea te whakapuaki, kotahi rawa nei, ko tenei. He kino he mate anake i pa ki te Maori me o ratou whenua. Ahakoa nga kupu kauhau a te Pirimia ki nga Maori me nga Pakeha i a ia i haere ai i runga i te Motu nei penei na, kei te pai kei te koa nga Maori ki nga ture a te Kawanatanga i paahi ai mo o ratou whenua. Maku e ki atu ki te Whare, kahore aua kupu i tika, engari me huri. He tangi, he aue te mahi a te iwi

Maori o te Motu nei. Ko nga pitihana e haere mai nei he tohu, kahore rawa nga iwi Maori i te pai ki nga ture kua paahitia e te Kawanatanga, a ko nga take i tino tika ai ta ratou whakahe koia tenei. Ko nga ture o te tau 1894 kei te tuku rawa atu ki te Kawanatanga i te mana kia kaha ai ia ki te arai i te Maori kia kaua e whai mana ki te whakahaere i tetahi mahi e hiahia ana ki waenganui i tetahi tangata i waho atu i te Kawanatanga (ara, i te Karauna). Ko te mate e pa he penei: I runga i te tangohanga kai, kakahu hoki a tetahi Maori i tetahi toa, ka kiia tena he nama, na te Maori ki te Pakeha. I te wa e hiahia ai te Pakeha kia utua e te Maori taua nama, kahore he huarahi e puta mai ai he ora ki a raua. Na te aha? Kua araia e te ture a te Kawanatanga o te tau 1894 nga huarahi e taea ai. Kotahi rawa wahi i puare ko tenei. Mehemea ka hiahia te Maori ra ki te hoko i ona whenua ki te Karauna ka ahei. Kaati, ko nga mate o te Maori koia tenei; na taua ture i riro ai te whenua o te Maori mo te utu iti a te Kawanatanga. Na taua ture i kore ai te Maori e kaha ki te riihi i tana whenua hei huarahi ora mai mona. Na taua ture i riro ai tana whenua te hoko ki te Kawanatanga, hei utu i ana nama, a ko te hoa nana i atete ki runga ki taua huarahi ko nga nama ki te toa a te Pakeha. Na taua ture i kore ai e riro mai te utu nui o waho mo tana whenua, penei ano i nga whakahaere a te Pakeha e riro mai nei i a ia nga utu nunui mo ona wherua, penei hoki me nga whenua Karauna e hokona e riihitia nei mo nga utu nunui a nga kai-karangaranga utu o waho atu i te Kawanatanga. He hara nui tenei, a he he nui ki nga Maori. He maha nga tangata na taua ture i whiu ki roto ki nga Kooti Pengerapu. Na taua ture i arai te tangata kia kore rawa e ahei ki te riihi, kia kore e ahei ki te mokete, na reira kaore e taea e ratou te utu i a ratou nama i nama ai. No konei i rite ai tenei kupu, ara, na te ture o te tau 1894 i whakarite te Maori ki te taonga (kararehe). Ko taua ture te kokoru, ko nga tangata i nama ai te Maori nga kai-whiu kia uru te Maori ki roto i taua kokorutanga; a ko te Kooti Pengerapu tena. Na i te tau 1895 ka kite te Kawanatanga na "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894," i whiu nga Maori ki roto i te Kooti Pengerapu, a i runga i te kaha o nga tono, me te nui o te tangi o nga Maori ka kokirihia mai e te Kawanatanga ko tetahi ture whakatikatika i te tau 1895. Kaati, ko taua ture o te tau 1895, ahua pera ano te kino me te ture o te tau 1894, heoi nei te tikanga i tukua mai e to te tau 1895, ko te tika o te Maori ki te mahi i tana e pai ai ki tetahi wahi whenua kua wehea motuhaketia nei e te Kooti, kaore nei i nuku ake i te 500 nga eka.

Kaati, ko te kai-whakakore i nga painga o tenei tekionu ko te rarangi 5 o taua ture ano. E penei ana hoki te tikanga o taua tekiona. Ki te hiahia tetahi tangata ki te riihi i tetahi 500 eka a te Maori, e kore taua tangata e tika ki te riihi i taua whenua, mehemea kei a ia e pupuri ana i runga i tona ingoa ake nga eka e 640 whenua pai; a ki te tango taua tangata, ka whakawhiua. Ka pera ano mo te riihi me te mokete. Ha tenei ka iti rawa te painga e kiia nei kua tukua mai ki te Maori e te tekiona 3 o te ture o te tau 1895. Ko te nuuinga o nga tangata o te koroni nei e hiahia ana ki te riihi whenua Maori, ara, nga kaimahi paamu; ko nga tangata mahi toa e noho nei i roto i nga taone kahore he hiahia ki te riihi whenua Maori. Ko tetahi o nga tikanga kino a te Kawanatanga i hanga ai i tera tau, ko te tangohanga ki a ia i te mana whakaae, whakakahore i nga tono a nga tangata Maori, e tukua atu ana i raro i te tekiona 4 o te ture o te tau 1895. Ko taua mana kua waihotia e ratou hei tikanga whakararu i nga tangata, kahore e tautoko ana i a ratou. He nui nga kehi kei te mohio ahau i peratia e te Kawanatanga. Kei te mahi whakapati te Kawanatanga i nga Maori, i raro i te mana kua tukua atu ki a ratou i raro i taua tekionu 4. Ka ki nui tonu ahau i tenei kupu, kore rawa nga iwi Maori e whiwhi pai ana i raro i nga ture kua paahitia e tenei Kawanatanga. Ko te mea kua oti i a ratou ture, ko te hanga huarahi e kaha ai nga tangata e whai nama ana nga Maori ki a ratou ki te whai i aua Maori, a i runga i te whainganga e aua tangata ka wehi aua Maori kei mau ratou ki te herehere mo aua nama, katahi ka oma ki te hoko mo te moni iti rawa i o ratou hea whenua ki te Kawanatanga. Ka patai ahau ki te Whare. He mahi tika ranei tenei? Kahore rawa i tika. Na konei ahau i kaha ai te ki, ahakoa nga korero pohehe a te Pirimia i kauhau haere ai i runga i te motu nei, e ki nei he pai kua puta mai ki te Maori i nga ture a tana Kawanatanga. E ki ana ahau kore rawa he pai, engari he mate anake. I ki te Pirimia na a ratou ture i kore ai nga mango kai whenua Maori e kai tonu i o ratou whenua. Ko tena kupu kahore rawa he tikanga i tahuri ai te tangata ki te whakapau manawa. Ko wai koia te mango kai-kino nei? E hara ia nei i te Kawanatanga? Kahore ranei i hanga a ratou ture, kia ngawari ai te mau o nga whenua Maori ia ratou. Maku e ki. I hanga e ratou a ratou tore mo taua ahua. Ko nga kupu ki a ratou. Hei tiaki i nga Maori. He whakakapo kanohi. I motinitia e ahau i roto i tenei Whare he tekiona hoatu whakarere atu ki te Maori i te mana ki tona whenua, kia riro atu ai i a ia nga painga o nga makete o waho. Peheatia ana e te Pirimia? Whakahaua ana e ia ana tangata, kia kaua e whakaaetia. Na konei, ko ana kupu ki, he pal anake mo nga Maori nga ture a tana Kawanatanga i paahi ai, kahore i whakaatu i te tika. Te tangohanga a te Kawanatanga kia ratou anake te mana hoko i nga whenua Maori, e hara tena i te tikanga tiaki i nga Maori, engari he kai-karanga i nga Maori kia haere atu ki a ia hoko ai. Kei te mohiotia kahore te Maori e kaha ki te kai i te hau hei orange mona. Me kai ano ia i te kai-pakeha, kaati, ko tena kai kahore e riro noa mai. Me utu rawa ka riro mai. Me nama, ka homai. Kei te mohio te Maori me utu ano e ia aua taonga. Tena ra, he aha ta te Maori taonga hei utu i aua raruraru. Tuatahi, ko tana whenua. He maha nga huarahi e taea ai te whenua te whakamahi, e waiho ai hei pononga whangai i a ia. Tena ra ko tenei, he he rawa atu; i te mea ko nga huarahi e taea ai te whakamahi e te Maori, i runga i nga huarahi pai, kua tangohia katoatia e nga ture a te Kawanatanga. He pai ranei tenei? Kore rawa atu. Ko enei ahua kua whahaaturia e ahau he hara nui rawa. Na konei i tino tika ai ahau ki te tono ki tenei Whare, i tika ai hoki te

whakahaunga a nga iwi Maori i au, kia kokirihia tenei Pire ki roto i tenei Whare, inoi ai i tetahi Mana Motuhake kia tukua ki te iwi Maori. Kei te kaha ahau ki te ki i naianei, kua kaha te Maori ki te whakahaere i a ia ano. Kua kaha hoki ki te whakahaere i nga raruraru e pa ana ki waenganui i te Maori me te Pakeha. No konei ahau i karanga atu ai ki nga mema honore, me whakaatu e koutou, a koutou whakahe, whakaae ranei ki te Pire. Kei te mohio ahau kahore ta Kawanatanga me te nuinga hoki o nga mema o te Whare e whakaae ana ki te Pire. Engari ka inoi ahau me tuku te korerotanga tuarua o te Pire kia paahi. Kahore ahau e tika ki te tono takitahi atu ki nga mema honore, engari ka inoi ahau ki te Whare, kia whakaputaina tana kupu mo runga i te Pire. No konei hoki ahau i whakaatu ai, mehemea kei te whakahe tetahi mema honore, kaua e wehi ki te whakahe i runga i taku hoanga ki a ia, engari me whakaatu i te mahara e tokona ake ana e tona ngakau.

Ko Ropata Te Ao.—E Te Pika, he kupu torutoru aku mo runga i te Pice kua whakaurua nei ki tenei Whare e te mema honore mo te Tai-tokerau. I whakatakotoria tenei Pire e matou e nga Maori ki te aroaro o tenei Whare i te mea he maha nga Maori puta noa i nga takiwa katoa o te koroni nana matou i tono kia mahi i tenei Pire. I takoto ano tenei putake ki te aroaro o tenei Whare i enei tau kua pahure ake nei. Kei te mohio nga mema honore me te Kawanatanga hold e ono mano nga tangata nana i tuku mai nga pitihana kia whakamana e te Whare tenei Pire, te take kua mohio ratou kua whakaaetia tenei mea e tonoa nei e ratou e te Tiriti o Waitangi. E ki nei taua Tiriti ki nga Maori ano te mana o ratou whenua me o ratou taonga. Otira ko nga whakahaere a tenei Paremete i roto i nga tau katoa kua hori ake nei he muru tonu i te mana o te iwi Maori. Ko tenei Tiriti he mea ata mahi e te Apiha a te Kuini, ara, e Kawana Hopihana, na reira matou nga mema Maori ka tono atu ki tenei Whare kia whakamana nga tikanga i whakaaetia nei e to koutou rangatira e te Kuini i roto i te Tiriti o Waitangi. Mehemea no te Maori tenei rangatira a te Kuini kaore e kaha te iwi Maori ki te takahi i nga tikanga i whakatakotoria e ia. Ko tendi iwi ko te Pakeha he takahi noa iho i nga kupu a to ratou rangatira. Te take i tu ake ai au he tautoko i nga korero a te mema honore mo te Tai-tokerau. Ko tenei iwi ko te Maori kaore e takahi ana i nga ture kua oti te paahi e te Pakeha, na reira matou ka tono atu ki tenei Whare kia tahuri mai ki te tautoko i nga mea e hiahia ana e te iwi Maori. E tino hiahia ana ahau kia whakaaetia e nga mema honore katoa o tenei Whare te panuitanga tuarua o tenei Pire. Ko enei kupu aku mo Tenetahi me te Motu o Hauturu, ko toku hiahia me tino whai whakaaro nga Minita mo taua raruraru, a me kimi he ritenga e taea ai te whakaoti pai o taua mea. Ki taku kaua e whakaroangia, engari me tere tonu te hoatu tetahi painga ki a Tenetahi. Me tino whakaaro nga mema honore katoa o tenei Whare ki tenei mate nui kua pa nei ki a Tenetahi, a me whakahaere he tikanga e oti pai ai taua mea i te Kawanatanga.

Ko Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie), ko te Minita tenei mo nga Whenna o te Karauna.—Ka mea, ki taku whakaaro kaore te mema honore mo te Takiwa Maori Whaka-te-Tai-tokerau i te tino mahi pono i a ia e whakauru nei i tenei Pire ki te Whare. Ki taku whakaaro he Pire pohehe tenei, otira ma nga mema honore e ata titiro tona aronga, a e kore ratou e kore te whakatika ki taku korero. Tena ia nei, he aha tona tikanga? Koia tenei, e mea ana te Pire kia rua nga ture me nga Kawanatanga mo Niu Tireni, ara, kia kotahi mo te Maori kia kotahi mo te Pakeha. Me pehea e taea ai tenei ahua, me pehea e kore ai te taupatupatu o nga Kawanatanga e rua? Notemea koia ra te tino mutunga o tenei Pire ina tutuki ta te mema honore e tonoa nei, ara, me whai mana nga Maori ki te hanga ture mo ratou, engari kaore te Pire e whakaatu mai ana me mana ranei aua ture ki runga ki nga Pakeha kaua ranei. Ko tenei Pire he mea tino pohehe a ka nui toku ketekete noa iho ki toku hoa honore tai-tamariki i a ia e whakahaere nei i tenei Pire, mona kaore i haere ki nga tangata kua pukengatia nga whakaaro kia tohutohungia mai ia i mua i tana whakaurunga i tenei Pire ki tenei Whare. Ki taku, ka nui te tika o te whakahaere a nga Pakeha ki nga Maori, ara, a te iwi Pakeha kua u mai nei ki enei motu, na ratou nei i whakapai te takoto o tenei koroni i mohiotia ai he whenua. Tena tirohia e tatou katoa, kei hea o te ao nei tetahi atu iwi, i roto i nga takiwa katoa e noho nei i raro i te mana o te Kuini, i penei me te Maori te waimarie i te maha o nga tikanga i hoatu ki a ratou? Tirohia i nga Koroni o Atareiria, tirohia i nga Koroni o Amerika, kei hea nga toi whenua o reira, penei me te Maori te ahua, i whiwhi i nga tikanga e ahei ai ratou ki te tuku mema mo ratou ki roto ki nga Paremete o era whenua? Me titiro te taha Maori ki tenei, notemea he tikanga nui tenei kua hoatu nei e te Paremete ki a ratou, e ahei nei ratou ki te tuku mad i etahi mema ki roto ki tenei Whare hei mangai mo te iwi Maori, hei hoa mo nga mema Pakeha, kia hanga tahi ai ratou i nga ture; ma tenei e mohiotia ai kaore i te mahia kinotia te iwi Maori. Na, mo nga kupu a te mema honore i whakapuaki nei mo te Tiriti o Waitangi, he aha ia i kore ai e whakatutuki rawa i roto i tana whaikorero i nga tikanga o taua Tiriti, ara, mo te taha ki nga whenua o nga Maori? Na taua Tiriti ano i whakatakoto te kupu, ara, ko te Karauna anake te tangata e whai mana ki te hoko i nga whenua Maori, a i naiaei koira tonu ta tenei Kawanatanga. Me ki tonu atu ahau ki te Whare nei kaore te Kawanatanga e tautoko i tenei Pire, i te mea hei mahi tino pohehe tera ma te Kawanatanga ki te pera ratou.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te Minita nei mo tenei Pire, me titiro i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete. Ka mutu ta te Minita ka tu atu.

Ko Te Tiwini (Mr. Stevens).—He whakahe tana i te Pire a Hone Heke. He roa tana korero. Ki tana kei te rangirua te korero a Hone Heke, ara, i a ia i tono nei kia whakamana he Paremete Maori, a kia kaua e takahia te

Tiriti o Waitangi e te Pakeha. Tenei ano te roanga atu o nga korero.

Ka mutu ta Tiwini ka tu atu ko Perani (Mr. Pirani) ka mutu ia ko Te Makenehi (Mr. T. Mackenzie); he tautoko ta enei i te Pire a Hone Heke.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon) Minita mo te Taha Maori.—Kaore e tika kia noho puku ahau mo tenei Pire. Kaore e taea tenei Pire te whakamana, notemea kaore e tika kia rua nga Paremete mo Niu Tirenī. Kaore kau he painga e puta ki te iwi Maori ki te whakaaetia atu he Paremete mo ratou. E kore te Maori e kaha ki te whakahaere Kawanatanga mo ratou; a ki te waiho noa iho te iwi Maori ka pan o ratou whenua i nga Pakeha-Maori, a kaore e roa kua kore rawa he whenua e toe ki nga Maori.

He roa noa atu nga korero a te Minita Maori, me titiro i nga pukapuka Pakeha o te Paremete. Ka mutu ia ka tu ake ko te mema Pakeha mo Mahitaone. Wairarapa.

Ko Tame Parata.—E Te Pika, he kupu torutoru aku mo tenei Pire. E pouri ana ahau moku ka ki atu nei ki te mema honore mo te Takiwa Maori Whaka-te-Raki e kore ahau e tautoko i tana Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare; a ka whakaatu ahau i nga take i pera ai ahau. Ka wha nga tau i naianei o te timatanga mai o te whakahaere kia tu he Paremete Maori, a i tu tetahi hui nui a nga Maori o te Motu o Aotearoa, a i tae atu ano hoki ki taua hui etahi o nga Maori o Te Waipounatnu. I tae mai te tono ki au kia haere au ki taua hui, a ka uia mai ki au mehemea ranei ka tautoko ahau i taua Paremete Maori. Ea ki atu ahau e kore au e tautoko i taua mea. Na i runga i te tono a nga iwi nana ahau i pooti mai ki konei, kua kokiritia e au etahi pitihana e whakahe ana i taua tikanga, ara, kia kaua taua mea e pa ki Te Waipounamu, a kei te whakatika ahau ki te kupu a aua pitihana, a ka mau tonu taku whakahe mo taua Paremete Maori kia kaua e kumea atu ki Te Waipounamu. Ka mau tonu ahau ki tenei whakaaro oku, a waiho maku e tu maku e hinga a tenei pootitanga e haere ake nei. Kaore rawa ahau i te kite i tetahi mea i roto i tenei Paremete Maori e whiwhi ai te iwi Maori ki te pai. He pai kia hoatu ki nga Maori ano te tikanga whakahaere mo o ratou whenua, engari mo nga whenua anake kua oti te wehewehe ki ia tangata ki ia tangata. Kei te whakahe ahau ki nga tikanga e taea nei te waiho o nga whenua me nga poraka nunui kia takoto topu ana, he maha noatu nei nga tangata nana, a kaore nei ratou i te mohio kei hea ra kei hea ra te taunga o te hea o ia tangata i roto i aua poraka. I au e tu ana hei mema mo Te Waipounamu i te tau 1886, ko ahau tetahi i tae ki te Pirimia o taua wa, ara, ki te mema honore mo Poneke, a i tae hoki ahau ki a Te Paranihi i taua wa, tono ai kia mahia tetahi Pire tona ingoa ko "Te Pire Whakapumau Take Tika." No te paahitanga o taua Pire nui atu nga painga i puta ki Te Waipounamu. I mea ahau i taua wa me pa taua Pire ki Te Waipounamu anake; engari na etahi o nga mema o Aotearoa nei i motini i roto i te Komiti mo nga Mea Maori me pa hoki taua Pire ki nga whenua o Aotearoa nei, a peratia ana. He maha nga painga kua puta ki nga Maori i runga i taua ture. Na me titiro nga Maori ki te maha o nga painga e puta ana ki a ratou i runga i nga ture e mana nei, na reira kaua ratou e hiahia ki te hoki ki nga tikanga o ratou tupuna. Kei te tupu haere te ako kura o nga Maori a kei te mau hoki i a ratou etahi atu matauranga Pakeha; a ahakoa he Maori he Ingarihi he Kotimana he Aerihimana ranei te tangata, kei te rite katoa to ratou whiwhi ki nga painga e puta mai ana i nga matauranga o te ao. He tika, tena ano etahi tangata o Aotearoa kei te whakanui i taua korero me tu he Paremete Maori hei tiaki i nga tika o te iwi Maori. Heoi te pito o taua korero e tautokona ana e au ko te wahi e ki nei me tuku atu ma nga Maori ano e whakahaere o ratou whenua ina oti i a ratou te wehewehe ki ia tangata ki ia tangata. Ka tekau ma tahi oku tau e tu nei au hei mema mo tenei Whare, a e mohio ana ahau i runga i taku roa e tu ana hei mema, a i runga hoki i te ahua o nga pitihana e tae mai ana ki te Paremete, ko te hiahia o nga Maori me wawahi o ratou whenua, a me wehewehe ki ia tangata ki ia tangata; a he maha nga tangata Maori i tohutohungia e ahau kia whai taua huarahi hei painga mo ratou me o ratou uri i muri i a ratou. Me ki atu ahau tenei ano nga tono a etahi Maori kua tae mai ki au kia kokiritia e ahau ki te Whare nei a ratou pitihana whakahe mo taua Paremete Maori. He tautoko tonu taku, i runga ano i ta te ture i whakatakoto ai, i nga Maori o Aotearoa mo runga i o ratou tika kei takahia kei tangohia hetia, a ka kaha tonu ahau ki te tiaki i te taha Maori i au e noho nei i tenei Whare; engari e kore ahau e tautoko i nga mahi a etahi tangata torutoru nei, e haereere nei, e kopikopiko nei, i nga takiwa katoa puta noa i Aotearoa, whakakiki ai i nga tangata Maori, a whakahuihui ai i a ratou, kia tuhuri ratou ki te whakaara i tetahi mana motuhake mo ratou. Otira i au e whaikorero atu nei, e korero ana ahau i runga i toku ahua e tu nei ahau hei mema mo Te Waipounamu, engari e tika ana ahau kia whakaputa i oku whakaaro, a kia korero atu ki a koutou i nga take i kore ai ahau e tautoko i tenei Pire. Kua ki ake nei au, ki taku, me tuku atu ki nga Maori ano te tikanga mo te whakahaere i o ratou whenua ina oti te whakatau e te Kooti, me te hanga ano i etahi tikanga e kore ai ratou e kaha ki te kai kino i o ratou whenua, a e kore ai ratou me a ratou tamariki e waiho rawakore a muri ake nei; a kei te whakatika ahau ki te Ture i paahitia nei e te Whare hei whakapera i te takoto o nga whenua Maori. Ki taku mahara me mohio katoa ia Maori o Niu Tirenī ki ona tika i raro i nga ture, kia ahei ai ia ki te whakahaere i etahi tikanga e taea ai e ia te mahi me te whakanohonoho i tona whenua ki te taonga, hei oranga mona me ana tamariki i muri i a ia. Tena ko te Pire kua homai nei e te mema honore mo te Takiwa Maori Whaka-te-Raki kia paahitia e tatou hei ora mo te iwi Maori, me ki tonu atu ahau, e kore rawa ahau e whakaae ki taua tikanga. Kei te mau tonu i au oku whakaaro i whakaputa ai mo tenei Pire i tetahi huihuinga o nga Maori i tu ki Poneke i mua, ka wha nga tau i naianei o taua hui. I tu ake ano tetahi roia matau i taua

huihuinga, a korero ana kua nga Maori e mahara tera e whakaaetia e te Whare he Paremete motuhake mo ratou: a i muri tata iho i tera ka tu ake ano tetahi atu roia, a pera ano ana korero. A ki toku whakaaro he tika aku korero i whakaputa ai ki taua huihuinga, i mea nei au e kore rawa ahau e tautoko i taua Paremete Maori. Tena pea e pa he mamae ki etahi o nga tangata Maori o Aotearoa mo enei kupu aku, otira e puta ana enei kupu pakeke aku hei painga mo te iwi Maori o nga motu e rua; engari ki taku whakaaro ko te nuinga o ratou kei te hiahia kia wehewehea o ratou whenua ki ia tangata ki ia tangata. Me tahuri te iwi Maori ki te mahi i o ratou whenua, a ki te rui ki te karaihe, hei oranga mo a ratou tamariki a muri ake nei. He tika tonu ta te Minita Maori e ki nei na nga kaumatua rangatira ano o Ngaitahu i hoatu noatu te whenua katoa ki te Kamupane o Niu Tirenī me te Kawanatanga o taua wa, i runga i te kupu whakariterite a te Apiha a te Eawanatanga me nga rangatira o Ngaitahu, kia oti te ruri o aua whenua me whakahoki mai etahi whenua nunui hei kainga a hei oranga mo te iwi Maori me o ratou uri i muri i a ratou. He tika tonu enei korero a te Minita mo te taha Maori. He tohe tonu taku i nga tau katoa kia wehea etahi whenua o Te Waipounamu mo nga Maori kore whenua o reira. Ka nui toku koa moku ka ahei nei te ki atu, ka nui te kaha me te tere o te haere o taua mahi a he maha nga whenua kua oti te ruri, a i naianei kei te whakatakatoria nga rori kia taea ai hoki te roherohe o nga tekihana mo nga Maori me a ratou wahine me a ratou tamariki. Tena pea tae rawa atu ki tera raumati he maha nga Maori kua tae ki runga ki aua whenua noho ai. He iwi matau, he iwi kaha hoki ki to mahi, nga Maori o Te Waipounamu. Mehemea i pera te nunui o ratou whenua me nga whenua o nga Maori o Aotearoa nei, kaore e roa kua oti a ratou te whakapai me te whakanoho ki te taonga. He nui ake te mohio o te mema honore nana i whakauru tenei Pire i toku ki te korero Pakeha, i roa atu ia e noho ana i nga kura, na reira ko te mahi tika mana te tohutohu i tona iwi kia matau ai ratou ki te ahu whenua. Koira te mahi tika hei ako mana ki a ratou, he he rawa te mahi a nga Maori o Aotearoa nei e haere nei ki nga purei hoiho, ki reira petipeti ai moumou ai i a ratou moni. Kaore he tikanga ki au, ki te moumou ratou i a ratou moni me o ratou rawa, no ratou ano tena mate, heoi taku he tohutohu atu. Ko te huarahi tika mo te Maori ko te tuku i a ratou tamariki ki nga kura kia whakaakona, kia mohio ai ki nga tikanga Pakeha, kia tupu ake ai hei iwi ora, kore mangere, kamakarna ki te mahi. A ahakoa e hara ahau i te titotara, tetahi mahi tika ma te iwi Maori he tino whakarere i te inu waipiro. Kua toku hoa honore e pouri ki au mo taku korenga kaore i tautoko i tana Pire. I nga tau ka rua kua pahemo nei, i mahara ahau me tautoko e au tenei Pire, no muri nei ka whakamaramatia au ki oku iwi, a tau ana ta matou, koia tenei, kua tenei Pire e pa ki te motu o Te Waipounamu. Ki te uru tenei Pire ki te Komiti o te Whare, tera ahau e motini kia kua tenei Pire e pa ki toku takiwa o te koroni. Kei te tino tautoko oku iwi i au mo tenei. I runga i nga take kua whakamaramatia ake nei e au, ka nui toku pouri moku kaore nei e ahei te tautoko i te pooti kia panuitia tuaruatia tenei Pire. Kua muta aku korero mo tenei Pice. Kua te mema honore, kei a la tenei Pire e whakahaere ana, e pouri ki au mo te hangai tonu atu o aku korero mo tana Pire. I tukuna mai ahau ki konei kia whakapuaki i oku whakaaro, a hei mangai mo te iwi Maori o Te Waipounamu.

Ka muta te mema mo te Takiwa Maori Whaka-te-Tonga, ka tu mai ko Te Ranga (Mr. Lang), te mema Pakeha mo Waipa, i muri i tenei,

Ko Te Tamihana (Mr. R. Thompson), te mema Pakeha mo te pito ki Whangarei.—He whakahe ta tenei i te Pire, ara, ki tana kaore rawa e pai kia rua nga Kawanatanga mo te koroni; kia kotahi mo te Maori kia kotahi mo te Pakeha. I tautoko ia i te kupu a Hone Heke e whakahe nei i te tangohanga a te Kawanatanga ki a ia anake te mana hoko i nga whenua Maori. I tino whakahe ia i te ahua o nga ture Whenua Maori a tenei Kawanatanga. A i akina hoki e ia a Tame Parata mo te rangirua o ana korero, mo tona kore tautoko hoki, i a Hone Heke; i te mea he Maori tahi raua a me piri pono a Tame Parata ki tona taha Maori

Tenei ano te roanga atu o ana kupu, engari me titiro i nga pukapuka reo Pakeha.

Ko Te Hutana (Mr. Houston).—Ko te mema Pakeha tenei mo te pito ki Ngapuhi me te Rarawa. He pera ano ana korero me a Te Tamihana, ara, he whakahe i te Kawanatanga mo ta ratou tangohanga ki a ratou anake te mana hoko i te whenua Maori; a i whakahe ano ia i ta Pire a Hone Heke. He roa ana korero.

Ko Hone Heke.—Kahore ahau e tino whakaroa rawa i te Whare. Me ki atu ahau kia kotou, ko tenei Pire i kokirihiia e ahau ki roto i tenei Whare i runga i te whakaae, me te whakahau a te tino nuinga o nga rangatira Maori o nga motu e rua nei. Me whakaatu hoki e ahau ki a koutou, ko te huihuinga e mohiotia nei ko "Te Kotahitanga o nga iwi Maori o Aotearoa me Te Waipounamu," ko te tino huihuinga tinana kaha tena o nga iwi Maori i Niu Tirenī, na konei i tika ai ahau ki te ki ko nga ritenga e whakapuakina ana e taua huihuinga, e tika ana kia kiia ko te reo tena o te iwi katoa. No te tau 1892 ka puaki i taua huihuinga tinana te kupu, a tae mai ki tenei tan. I ta ratou hui i tu ki Tokaanu, Taupo, ka puakina ano taua kupu, ara, he me a tika kia whakaputaina te reo o te Paremete o Niu Tirenī mo runga i tenei take, ara, ka whakaae ranei te Paremete ki te tuku ki te iwi Maori i tetahi ture Mana Motuhake kahore ranei. Kaati, ko ahau e tu nei i naianei kahore i te tu mo toku takiwa anake, ara, mo te pi to ki raro o Akarana, engari e whakapuaki ana ahau i te reo o te nuinga o nga iwi Maori puta noa i Niu Tirenī. Mehemea i paahitia e tenei Whare te Pire Referendum, ara, te Pire tuku ki te iwi ma ratou e whakaae e whakakahore ranei nga Pire penei me te Pire Mana Maori e korerotia nei, a mehemea e tukuna ma te iwi Maori te pooti whakakahore, whakaae ranei, i tenei Pire, tera tenei Whare e oho, e whakamiharo hoki, ki

te nui rawa o te iwi Maori e whakaae ana ki tenei Pire. Ko te kupu a te Mema Maori mo Te Waipounamu e tino he ana. Ko te kupu a taua mema honore i ki, he iti rawa nga Maori o tenei motu kei te whakaae ki tenxei Pire. Ko taku atu mo tena ko tenei, ko te kai o roto i tenei Pire, kua tonoa noatia atu e nga rangatira katoa o nga motu nei, i te timatanga mai ano o te nohoia nuitia o tenei korom e te Pakeha. Kaati, mo tena. Kia huri ahau mo te kupu a te mema honore mo Rangitikei. I ki ia, naku te kupu ki nga Maori ki te tonoa tenei mana e ratou ki te Paremete tera e whakaaetia. E te Pika, me nga mema honore o te Whare, kei te korero wairangi te mema honore mo Rangitikei. Kei te takoto nui taku korero, ko ia tenei; kahore tenei mana e whakaaetia e te Paremete o Niu Tireni—engari mehemea he whakaaro nui to te iwi Maori ki taua mana, ko te huarahi o te tonono me kokiri he Pire ki roto ki te Paremete o Niu Tireni i te tuatahi; kia hinga i reira, katahi ka hari ai ki Ingarangi, ki te putake mai o tenei Paremete. Ko nga take hei tautoko i te tonono mana motuhake mo nga Maori kia tukua mai ki a ratou he nui. Maku e ki atu ki nga mema honore. I te timatanga o te Pakeha te noho ki tenei koroni, i te tau 1835, ka hainatia tetahi Pukapuka Whakatuturu i te mana o te Maori e nga rangatira katoa o te pito ki te Raki o tenei motu; a ko to Heretaunga i haina ko Te Hapuku, a ko to Waikato i haina ko Te Wherowhero, matua o Kingi Tawhiao. I hainatia hoki e Mita Hemi Poihipi (Mr. Busby) taua pukapuka mo te taha ki te Paremete o Niu Hauti Weera; he tuku mana ki taua huihuinga tinana Maori, kia whai mana ratou ki te hanga ture. I te tau 1858 ka motinitia e Ta Hori Kerei, i roto i tenei Paremete, he Pire tuku Mana ano ki te Iwi Maori, a i paahi taua Pire hei ture i taua tan. I nga tau 1860, 1861, 1862, i whakakorerotia ano e tenei Paremete kia tukua he Mana Kaunihera ki te Iwi Maori; kaati, na nga raruraru i oho ki waenganui i te Pakeha me te Maori, kahore i taea te whakatutuki taua mahara. I te tau 1886 ka tuhi reta atu a Kingi Tawhiao ki te Minita mo te taha Maori, kia Hoani Paranihi, mo tetahi mana penei ano te ahua. Tena, pehea te kupu a taua Minita? Ko tana whakahoki mo te reta a Tawhiao i penei: "Kahore ia e kaha ki te hapai ki te awhina i taua hiahia engari ka taea e ia (e Te Paranihi) te whakaatu katoa atu ki a ia (ki a Tawhiao) i nga huarahi e taea ai taua Pire te kokiri ki te aroaro o te Whare." Ka kite nga mema honore i naianei ko tenei tonono mana, e tonono nei e tenei Pire, e hara i te tikanga hou engari no mua mai. Heoi ano te take i roa ai, he mea kahore i mohio nga iwi ki nga huarahi hei whakahaerenga mai ki te aroaro o tenei Whare. Hei apiti i enei take kua tatakuna atu nei e ahau, e ki ana ahau—Ko te Tiriti o Waitangi, i hainatia nei e nga Iwi Maori, i whakatuturu atu ki nga Maori i o ratou tika katoa ki te oneone o tenei koroni; a e kore aua mana, me aua tika e taea te tango atu i a ratou, ma ratou ra ano e whakaae. Ko te mana o te Karauna ki te hoko i nga whenua Maori, e kiia ra e te rua o nga rarangi o taua Tiriti, na "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1862," i whakakore taua mana o te Karauna, ara, o te Kuini. Na konei ahau i ki nui ai i tenei kupu ki te aroaro o tenei Whare, ki te ki te Kawanatanga, tenei Whare ranei, kahore nga Maori e tika kia whakahe ki nga ture o nga tau kua huri ake nei, me nga ture e paahitia nei i naianei mo o ratou whenua, e takahi hangai nei hoki i nga ritenga o taua Tiriti, kaati, ka ui atu au me pehea te tangata Maori? Me ki pea, katahi ano ka mohiotia i hanga taua Tiriti hei whakawai hei rore i nga Maori. Ki au, kahore i hanga mo tena ahua taua Tiriti; engari ko enei Kawanatanga kei te takahi, a na te kore o nga Maori e whakakotahi ki te kawae i tenei take ki te aroaro o te Piriwi Kaunihera; na konei kahore he mea whakawehi i te Kawanatanga. Tena, ka huri ano tatou ki te Ture Whakamana i paahitia nei e te Paremete o Ingarangi mo Niu Tireni i te tau 1852-1853, tekiona 71. Kei kona tetahi ano o nga mea i tika ai tenei tonono a nga Maori. Kaati, mo ena. Me huri taku korero mo etahi o nga kupu i taka i nga waha o etahi o nga mema honore nei. Tena, mo te 150,000 eka i ki nei te Pirimia i hoatu mo etahi o nga Maori o Te Waipounamu. Kahore he tikanga i whakahihi ai ia mo tena. He aha ia nei nga ritenga i kiia i roto i nga Pukapuka Hoko o nga whenua o Te Waipounamu ki te Niu Tireni Kamupene, me te Kawanatanga, ara, me te Karauna? Koia tenei—I roto i ia kotahi rau eka e hokona, kia kotahi-tekau e whakahokia mai ki nga Maori. Tena, i whakaritea ranei taua kupu? Kore rawa atu. Na konei i tika ai te tonono a nga Maori o Te Waipounamu ki te Kawanatanga kia hoatu he whenua mo ratou. Ki taku mahara, mehemea i whakaritea taua kupu, he hawhe tae atu ki te toru-koata miriona eka te whenua tika mo aua Maori. A he iwi ora noa atu ratou i naianei mehemea i whakaritea nga ritenga o aua hoko. Kaati, e whakahihi nei ratou ki te 100,000 eka nei. Kahore ahau e kite ana i te tika. E ki atu ana ahau ki tenei Whare; ko te 100,000 eka nei e tino tika ana kia tukua atu, i runga i te take kua kiia atu nei e ahau.

Ko Tame Parata.—Ko te whenua kua hoatu nei ki nga Maori o Te Waipounamu kahore e pa atu ana ki te Niu Tireni Kamupene.

Ko Hone Heke.—Kei te mohio ahau ki tena; kahore he tikanga o tena. Ko nga ritenga o nga hoko o Te Waipounamu he pera me taku kua ki nei. Mehemea hold i whakatutukitia e te Kawanatanga aua ritenga, he nui noa atu te whenua mo nga Maori i nga Whenua e toe nei ki a ratou i naianei; a ko te hoatutanga i te 150,000 eka, e hara i te mea he aroha, engari he tika tonu ano kia hoatu, a he whakatutuki i tetahi wahi iti nei o aua ritenga kua kiia nei e ahau. Ko te tino tikanga ia kia rua, kia toru nukuhanga ake i tena he whenua mo nga Maori o Te Waipounamu e hoatu e te Kawanatanga. Kaati mo tena. Tena, mo te kupu a te Pirimia i ki ai mo te ture i hanga nei e te Paremete Maori i Taupo, kahore ra he he o tena. E tika ana nga Maori i runga i te wehi kei takahia a ratou wahine me nga tamariki e nga hoiho o nga tangata haere. Kahore ano ranei tenei Paremete i hanga ture noa, ahakoa kahore ano o ratou mana ki te paahi ture? Kua hanga ture pera tenei Paremete, me nga

Paremete hoki o etahi atu whenua. Ko nga kai arai i nga ture hanga pera a nga Paremete ko te Hupirimi Kooti, ara, ko te Kooti nui o nga ture. I Amerika, tata nei ano, i turakina e te Hupirimi Kooti o reira tetahi o nga ture a te Whare o reira i paahi ai. Na, i tera tau ka tangohia e ahau tenei turanga mo te he o nga ture i kohirihia mai e te Kawanatanga mo nga Whenua Maori. I whakahengia e ahau aua Pire, he kite iho noku, i hangaia hei patu i nga Maori. E ki ana hoki ahau i tenei kupu. Mehemea he nama ta te tangata ki te tangata, he tika me utu taua nama. Engari mehemea e tika ana te Maori kia utu i ana nama, kaati, e tino tika. ana Ma tukua atu ki te Maori nga mana katoa ki tona whenua, a kua e hereherea nga ringaringa o te Maori e nga ture e homai ana e te Kawanatanga. So te mea e kaha ai te Maori ki te ngaki whenua ma te moni; penei ano me te Pakeha, ma te moni hoki ia ka kaha. Mo te kupu a te Pirimia e ki nei, kahore ahau i te haere i runga i ta te iwi Maori o tenei Motu. Me whakahoki penei e ahau tena. Tukua mai e te Kawanatanga tetahi tangata Maori, kawhe-kaihe ranei, hei hoa tautohe moku ki tana wahi e pai ai o tenei Motu. Ma tena anake e whakaatu te paanga te korenga e pa ki nga mahara me nga hiahia o te iwi. I whakahe ano hoki te Pirimia ki nga tangihanga a nga Maori me era atu hui. Kei te tika tena. Engari kei te whakahe ranei te Pirimia ki nga pikiniki?

Ko Te Pirimia.—Na te roa rawa ra o nga hui a nga Maori i he ai.

Ko Hone Heke.—A na te mea koia kotahi ano ra o te pikiniki i kore ai he he? Kei te tino mohiotia nga keehi, he nui ke nga moni e pau ana i nga hui o te ra kotahi, i nga moni e pau ana i nga hui mo te rua mo te toru marama. Ko te whaikorero katoa a te mema honore mo Rangitikei, kahore rawa i pa ki te take e korerotia nei. Mehemea e titiro ana te mema honore ki nga pukapuka tawhito o tenei Paramete, me nga pukapuka whakawhiti i waenganui i te Kawanatanga, ara, i te awana me te Hekeretari mo nga Koroni o Ingarangi, ka kite ia no nga tau maha kua huri nei tenei hiahia o te tangata Maori. A no reira mai ano i mahara ai tenei Paremete kia tukua ano he mana ki te tangata Maori, ki te whakahaere ano i a ia. Mo nga kupu a te mema honore mo Pamutana Noota kei te tino whakaae ahau ki te tino tika o ana kupu e ki nei ia, kei te tino nui rawa nga taake me nga reiti e utaina ana ki runga ki te tangata Maori. Kei te mohio ahau kei te nui noa ake nga taake me nga reiti i runga i te Maori, i nga taake me nga reiti kei runga i te Pakeha. Ko nga taake kei runga i nga Maori ko enei. Tuatahi, ko nga tiuti o runga i nga (1) kai, (2) kakahu, (3) waipiro, (4) tupeka me etahi atu taonga. Tuarua, ko te taake i runga i nga whenua e riihi ana. Tuatoru, ko te tuiti Pane Kuini; he £10 i roto i te £100 i mua: A he £7 10s. i roto i te £100 i naianei. Ko nga reiti. Tuatahi, ko te reiti kaata, wakena, terei me era atu taonga wiira. Tuarua, ko te taake kuri. Tuatoru, ko nga reiti whenua. Ko etahi taake nunui rawa enei. Apiti mai ki enei taake me nga reiti ko nga ture whenua Maori a tenei Kawanatanga e herehere nei i te Maori. Ko enei katoa nga take i tika ai te aue a te Maori, i tika ai hoki te tono i tenei mana. Kua tono mai te Pirimia ki au kia unuhia e ahau taku Pire i te mea kua mohiotia nga mahara o te Kawanatanga me nga mahara o nga mema. Kaati, he pai tana tono, i hangai mai hoki. Otiia, kahore ahau e whakaae ki taua huarahi. Ko taku huarahi mo tenei Pire ko ta te iwi i ki ai, ara, ko tenei. Me whakaputa e te Paremete tona reo. Ka whakaae ranei tenei Paremete ki te tuku atu ki nga Maori i te mana e totona nei e tenei Pire, kahore ranei. Na konei ahau i tohe ai kia pootitia tenei Pire, hei whakatutuki i taua hiahia, a kia mohiotia ai hoki te reo tuturu o tenei Whare. Ka tono ahau ma te pooti e whakatutuki. Ka tono atu ahau ki nga mema honore, kua e maharahira ki ahau tinana ake, engari ko te pooti, me haere i runga i te tika i te pono i maharatia ai e tena, e tena, i te pootitanga o tenei Pire. Na, kua takoto katoa atu i ahau te hiahia a nga iwi Maori ki te aroaro o te Whare mo runga i tenei Pire. A heoi te mea nui ki au, ko te reo o te Whare kia puta, a kia mau ki nga pukapuka o tenei Whare. A tera ano hoki nga iwi Maori e pai ki te mohiotanga kua puta te reo o tenei Paremete mo runga i to ratou hiahia o nga tau maha ka huri nei. Ko toku tino hiahia me whakaae e tenei Whare te Pire. Ki te kore tenei hiahia o nga Maori e whakaaetia, tera ratou e piira ki te Paremete o Ingarangi mo runga i nga ture takahi i te Tiriti o Waitangi, me te tinana tonu o taua Tiriti. Kaati, ka tono ahau i te pooti kia tukua mai.

Waahi ana te Whare.

I TE AE, 7.

- Green (Kirini)
- McGuire (Makuaea)
- McNab (Make-naapa)
- Te Ao
- Wilson (Wirihana).
- *Kai-tatau.*
- Heke
- Maasey (Maahi).

I TE NOO, E 38.

- Buddo (Pato)

- Buick (Puiki)
- Cadman (Karimana)
- Carncross (Kanikaraahi)
- Carnell (Kanaera)
- Collins (Korina)
- Duncan (Takana)
- Earnshaw (Anhoo)
- Flatman (Wharatimana)
- Graham (Kereama)
- Hall (Hore)
- Hall-Jones (Horo Teone)
- Harris (Harihi)
- Houston (Hutana)
- Joyce (Tiohi)
- Kelly, W. (Wiremu Kere)
- Lang (Ranga)
- Lawry (Rauri)
- Maslin (Mahirini)
- McGowan (Makuana)
- McKenzie, J. (Hoani Makenehi)
- McKenzie, R. (R. Makenehi)
- Meredith (Meretiti)
- Millar (Mira)
- Mills (Mira)
- Morrison (Morihana)
- Newman (Takuta Numana)
- Tame Patata
- Pinkerton (Pikatana)
- Pirani (Pirani)
- Seddon (Hetana)
- Smith, G. J. (Metē, G. J.)
- Stevens (Tiwini)
- Tanner (Tana)
- Thompson, T. (Tamihana, T.)
- Willis (Wirihi).
- *Kai-tatau,*
- Hogg (Hoka)
- O'Regan (O'Rekana).

Te tokomaha 1 puta o te taha turaki, e 31.

Heoi, whakakorea ana te motini, a hinga ana te Pire a Hone Heke.

No te koata te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 25 o Hune, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea te panuitanga tuatahi o etahi Pire. Ka mutu era ka tahuri te Whare ki te whakatu i nga Komiti mo etahi o nga mahi a te Whare, ara, ka whakaturia he Komiti mo nga Whenua o te Karauna, he Komiti ano mo nga Mahi Maina me nga mahi Kari Koura, he Komiti ano mo nga Pitihana a te iwi katoa, a he Komiti ano mo etahi atu mea maha, ka tae ki.

Te Komiti Mo Nga Mea Maori.

Koia tenei nga tangata i whakaturia hei mema mo tenei Komiti. Ko Patene (Mr. Button), Te Karimana (Hon. Mr. Cadman), Te Kanaera (Mr. Carnell), Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), Hone Heke, Te Hutana (Mr. Houston), Wiremu Kere (Mr. W. Kelly), Te Miterohana (Hon. Mr. Mitchelson), Tame Parata, Wi Pere, Kapene Rahera (Hon. Captain Russell), Te Tiwini (Mr. Stevens), Ta Ropata Taute (Sir Robert Stout), Ropata Te Ao, me Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).

Ka mutu te whakatu o nga Komiti katoa, ka haere tonu te mahi a te Whare.

No te rua tekau meneti te paahitanga o te tekau ma rua o nga haora i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 26 o Hune, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea ko nga panuitanga tuatahi o etahi Pire me etahi naotiui, ka mutu era ka mahia ko nga patai a ka roa e mahi ana ka taka ki te patai mo:—

Nga Maori O Arahura.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Minita mo te taha Maori, Mehemea ranei kua utua katoa nga moni ki nga Maori o Arahura i raro i "Te Ture Whakatikatika i te Ture Rahui Whenua Maori o Westland me Nelson, 1895"?

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ko te utu mo tenei patai, koia tenei, kaore ano. Otira kua rite katoa nga tikanga e taea ai te tuha o aua moni, heoi te mea kei te toe ko te whakatau i nga hea o ia tangata i roto i aua whenua e te Kooti Whenua Maori. Ko aua whenua kei te aroaro o te Kooti Whenua Maori e takoto ana i naianei, engari ko toku hiahia me tere te oti kia hohoro ai hoki te tuha o nga moni, notemea e mohio ana ahau kei te mate rawa atu etahi o nga tangata ma ratou aua moni.

Nga Mokete A Nga Maori.

Ko Hone Heke.—Ka patai ahau ki te Minita mo te taha Maori, Awhea whakatakotoria ai e ia ki te aroaro o tenei Whare te ritana mo nga tono a nga Maori ki te Kawanatanga mo etahi mokete i raro i "Te Ture Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, 1895"; ko taua ritana me ata whakaatu mai i nga tono i whakaaetia me nga mea kihai i whakaaetia, ara, me haere tonu i runga i nga tikanga kua whakatakotoria nei e te ture i huaina ake nei e au?

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ko te ture i whakahuatia ake nei e te mema honore e ki ana me takoto ki te aroaro o te Whare tetahi ritana, pera me ta taua mema i tono ai, i roto i nga ra e toru tekau o muri iho i te ra i hui ai te Runanga Nui, a he whakaatu tenei, e kore e hapa i roto i aua ra te whakatakoto o taua ritana e te Kawanatanga ki te aroaro o te Whare.

Paraire, te 3 o Hurae, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka panuitia tuatahitia etahi Pire, a ka mahia etahi atu mea. Kaore i roa ka tae ki te—

Pire Reiti Whenua I Runga I Tona Ahua Papatupu.

Na Te Hetana (Hon. Mr. Seddon), te Pirimia o te Koroni, i whakatakoto te motini kia panuitia tuaruatia tenei Pire. Kaore i tino roa ana korero, heoi tana he whakamarama poto i nga tikanga me te aronga o taua Pire.

Ka mutu ia ka tu atu ki te korero ko Te Tiwini (Mr. Stevens), Kapene Rahera (Hon. Captain Russell), Ta Ropata Taute (Sir Robert Stout), Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie), ko te Minita tenei mo nga Whenua, Te O'Rekana (Mr. O'Regan), Te Anihoo (Mr. Earnshaw), Ropata Te Ao, Te Tuhi (Mr. Duthie), Te Hooka (Mr. Hogg), Te Pato (Mr. Buddo), Te Pukanana (Mr. Buchanan), Te Wharatimana (Mr. Flatman), me Hone Heke.

He tautoko ta te nuinga o nga mema i te Pire, he torutoru nga mea i whakahe. Ko nga korero enei a nga mema Maori tokorua i whai-kupu mo taua Pire.

Ko Ropata Te Ao.—I tukuna mai nga mema honore katoa, ahakoa he Pakeha he Maori ranei, ki tenei whare hei ata hurihuri i nga mea katoa e takoto ana i waenganui i te Maori me te Pakeha. Ki taku whakaaro ko te mea (tika ko te tuku atu i tenei Pire i te tuatahi ki nga rangatira o Niu Tireni, kia ata hurihuria e ratou; a ki taku ma ratou ke e matua whakaae, a ki te kore ratou e pai ki tenei Pire, kaati, ko te mea tika roe nuku atu mo tera tau tenei mea.

Ko Hone Heke.—E tu ake ana ahau ki te whakaatu i taku tino whakahe ki nga Pire Mahi Reiti penei te ahua me tenei kua kokiritia nei ki to tatou aroaro. Kei te whakaae ahau ki te tika o te ingoa i tapa ai e te mema honore, e Te Wharatimana (Mr. Flatman), mo tenei Pire, i ki nei ia he Pire tino mahi kino tenei.

Ko Te Wharatimana (Mr. Flatman).—Kahore, kaore au i ki pena.

Tetahi MEMA HONORS.—I ki ia, "he Pire tino whai-whakaaro tenei."

Ko Hone Heke.—Ko te kupu i mau i au, ko taku i ki ake ra. I mahara pea te mema honore na he Pire pai, ara, hei ture tera e taea te whakatarewa i roto i etahi takiwa. E te Pika, me nga mema honore, ko taku whakahe ki te Pire nei, kei runga i te kino o nga ture i paahitia e te Kawanatanga i nga tau 1894–1895, i muru nei i te tika

o te Maori ki te whakamahi, ki te whakahaere i tana whenua i runga i tana huarahi e mahara ai ka puta mai he ora ki a ia; penei ano me nga tika e purutia nei e te Pakeha ki tona whenua. Ko te rereke hoki tetahi o nga ture whenua o te Koroni nei, ara, ko te ture mo nga Maori me o ratou whenua kei te ki, ki te Kawanatanga anake te mana o nga whenua o nga Maori, a ko o te Maori ake tika ki tona whenua kua tangohia e nga ture o nga tau kua kiia ake nei e au. Na, kahore i peneitia hoki te ture mo nga Pakeha, me o ratou whenua. Ko te Pakeha kei a ia tonu tona tika. No konei ahau i ki ai, kaore e tika tenei Pire kia paahi. Kei te mohio nui te Whare kaore te Kawanatanga e mahara ana ki te ora mo nga Maori, ahakoa a ratou kupu korero, he aroha anake te mea nui ia ratou mo nga Maori, ko a ratou mahi kei te rereke i a ratou korero. A te wa e uru ai te Pire nei ki roto i te Komiti Nui o te Whare, mehemea e kore e taea te turaki i tenei korerotanga, ko ahau tetahi e whakatete i nga rarangi katoa o te Pire.

Waahi ana te Whare i runga i te take kia whakaaetia te korerotanga tuarua o te Pire.

I TE AE, E 29.

- Buddo
- Buick
- Cadman
- Carnell
- Flatman
- Hall-Jones
- Harris
- Hogg
- Joyce
- J. W. Kelly
- Kelly, W.
- Lang
- Lawry
- Mackintosh
- McKenzie, J.
- McLachlan
- McNab
- Millar
- Mills
- Montgomery

I TE NOO, E 5.

- Heke
- Massey
- Russell, W. R.
- *Kai-tatau.*
- Buchanan
- Lewis.

NOA PEA.

- *Tautoko.*
- Carroll
- Hall
- Houston
- Hutchison, G.
- Meredith
- McGuire
- Steward, W.
- Thompson, T.
- Ward
- Willis
- Wilson
- *Turaki.*
- Mitchelson

- Stout
- Parata
- Bell
- Green
- Duthie
- Pere
- Allen
- Mackenzie, T.
- Fraser
- Te Ao.

Paahi ana te korerotanga tuarua o te Pire, e 24 te tokomaha.

Hiki ana te Whare i te toru tekau meneti te paahitanga i te rima karaka.

Turei, te 7 o Hurae, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea ko etahi Pire me nga patai ka tae ki te ui a Heke mo:—

Nga Rima-Pai-Heneti O Wairarapa.

Ko Hone Heke.—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, He aha te take i kore ai te Kawanatanga e whakaae ki te whakarite i te Motini No. 7 o te Ota Pepa No. 12, o te Paraire, 3 o Hurae, 1896? Ko te putake mai i uia ai tenei patai he mea tawhito, ara, no te tau 1850 ra ano. No aua tau ka hokona e nga Maori o Wairarapa etahi o ratou whenua ki te Karauna, a ko tetahi o nga tikanga i whakaaetia e nga taha e rua i taua wa, koia tenei, ara, ina maketeria atu aua whenua e te Karauna ki te tangata, kia rima pauna moni, i roto i te rau pauna moni e puta mai ana i aua whenua, e utua ki nga Maori. A he ui atu taku kei te pehea aua moni, timata i te tau 1873 tae noa mai ki naianei. No taua tau hold, ara, no te 1873, i mutu ai te whakaatu atu mai a te Kawanatanga ki tenei Whare i nga kaute o aua moni.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ki te titiro nga raema honore ki Motini No. 11 o te Ota Pepa o tenei ra ka kite ratou i te mea e patairia nei e te mema honore. Ko nga tangata e matau ana ki te nui o nga mahi kua mahia mo aua whenua kaore e kore te whakaae, koia ano, he nui rawa te mahi e oti ai te ritana e tonoa nei e te mema honore, ara, tera e ki tonu ake tetahi puru-puka i nga kaute o nga moni mo aua whenua. He uaua rawa te mea e tonoa nei e te mema honore, a he mahi nui rawa e taea ai. Koia tena te ahua o aua moni, ko tena kua whakaaturia na e ahau. Ki te whakaae te mema honore ki te whakaiti iho i tana e tonoa nei, kia iti ai hoki nga moni e pau i te mahinga i nga pukapuka, tera e taea. Kaore ahau i te hiahia ki te huna, ki te pupuri ranei, i nga kaute o nga moni o aua whenua. Ki taku me whakaatu katoa aua mea ki nga Maori, ma tera hoki ka marama nga Maori ki te tika o nga mahi a te Kawanatanga.

Ka mutu nga patai ka mahi tonu te Whare, a no te hawhe paahi o te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 8 o Hurae, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea etahi Pire me nga patai ka tae ki te ui a Tame Parata mo te—

Komiti Mo Nga Mea Maori.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea ranei tera e whakaurua e te Kawanatanga he Pire ki te Whare nei a tenei tuunga o te Paremete hei whakamana i te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori o tera tau mo te Pitihana No. 152?

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ko to mea tika me whakaatu mai e te mema honore te putake o taua pitihana, a te ingoa hoki o te tangata nana.

Ko Tame Parata.—Ko taua pitihana he mea whakatakoto ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori i tera tan e Hon. Taiaroa.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ki taku mahara kaore e taea te whakamana o te ripoata a taua Komiti, i te mea tenei tetahi Pire mo taua mea kei te aroaro o te Kaunihera. He putake nui rawa taua mea, a ko te mea pai me waiho kia ata haere taua Pire.

Paraire, te 10 o Hurae, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea tetahi Pire, no te mutunga o tera ka mahia ko nga patai, ka roa e whakahaere ana i enei ka tae ki te patai mo:—

Nga Rahui Maori I Arahura.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea ranei tera e whakaurua e te Kawanatanga he Pire hei whakamana i te Ripoata o tera tau a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i te Pitihana No. 152, mo nga Rahui Maori o Arahura, kei te Tai-hauauru o Te Waipounamu taua wahi, ara, kei Westland? Ko tenei mea e patairia nei e au kaore e pa ana ki te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare o Runga, ara, o te Kaunihera; ko taua Pire e pa ke ana ki te Pitihana a Hon. Mr. Taiaroa.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ki taku mahara kaore e tino maha nga ra ka whakahaerea taua mea e te Whare.

Turei, te 14 o Hurae, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea etahi Pire me etahi atu mea ka tae ki nga patai. Ka maha nga patai ka mutu ka tae ki te patai mo:—

Nga Maori Kore Whenua O Te Waipounamu Me Rakiura.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Whenua, Kei te pehea nga ruri mo nga poraka whenua i ata wehea nei mo nga Maori kore whenua o Te Waipounamu me Rakiura, ara, mo nga whenua i Tautuku, i Waiau me Lord's River; a mo awhea ra oti ai nga ruri o aua whenua, kia wawe ai te whakanohonoho aua whenua e nga Maori? He maha nga reta a nga Maori o Te Waipounamu kua tae mai ki au, he ui mai mo awhea nga ruri oti ai, a mo awhea aua whenua pai ai mo te whakanohonoho, notemea ka nui to ratou hiahia kia tere ta ratou noho i aua poraka whenua kua ata wehea nei.

Ko Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie).—Koia tenei te utu mo te patai, ara, me panui atu e au te reta mai a te Tari ki au:—

"Ko nga ruri o nga piihi i ata wehea nei mo nga Maori kore whenua kei te pai te haere, heoi te mea kei te whakaroa ko te whakariterite a nga Komihana i nga tekiana ma ia Maori ma ia Maori e whai tikanga ana ki aua whenua. Ko te ruri o te rohe o te whenua i Tautuku, wahi o Otakou, kua tata te oti, a kua timataria hoki te ruri o nga poraka e toru i Waikawa, i Waiau, me Lord's River. Kia tau i nga Komihana nga wawahanga o roto i enei poraka, heoi ko te wa ten a e rite ai aua whenua mo te whakanohonoho ki te tangata."

Wenerei, te 15 o Hurae, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea ko nga patai me etahi atu Pire ku mutu era ko te—

Pire Whakamutu I Te Totalisator.

Ko Te Kanaera (Mr. Carnell).—Ko te mema tenei mo te Taone o Nepia. Nana tenei Pire i kokiri ki te Whare. He tu ake tana ki te motini kai whakaaetia te panuitanga tuarua o te Pire, a he whakamarama i nga tikanga katoa o taua Pire, ara, i nga kino o te mahi purei hoiho, petipeti hoki, me nga mate e pa ana ki te iwi i runga i taua mahi, me tana whakaatu atu haere hoki i ana take i mahara ai ia he tika kia whakamutua te purei totalisator.

Ka tu ake ko Mr. Earnshaw, Mr. T. Mackenzie, Mr. Pirani, Hon. Mr. Carroll (Timi Kara), Sir Robert Stout, Mr. Mills, Mr. Flatman, me etahi atu mema Pakeha, ka whai korero mo tenei Pire; he tautoko ta etahi, he whakahe ta etahi. No te mutunga o era ka tu ake,—

Ko Wi Pere.—E whakapai ana ahau ki te mema honore mo Nepia, me te whakamoemiti atu hoki ki a ia mo te pai mo te marama o tana whakatakoto i nga huarahi e whakaaetia ai tana Pire e te Whare nei. Mehemea i whakakorea rawatia atu e ia i roto i tana Pire te mahi a nga puku-rneke, ka tino tautoko ahau kia kore atu taua iwi puku-meke, notemea ko taua iwi e kohuru ana i nga hoiho a nga tangata mahi reihoi hoiho. Ki te kite ratou

he kaha te hoiho ka tonoa e ratou kia puritia e nga tioke, kia puta ai ko nga hoiho i hiahiatia e ratou. Ka tautoko ahau i te totara, kua e whakakorea, notemea mehemea ka whakakorea te totara he aha te painga o tenei mea o te reihi? Kua kore e whai tikanga, kua kore tenei mea te reihi hoiho e kiia ko tetahi tenei o nga takaro nui a te iwi Pakeha, a kua kore hoki e tae nga tangata ki nga reihi. Mehemea tenei Pire i mahia hei whakakore rawa atu i te reihi hoiho i Niu Tirenī katahi tenei Koroni ka nui rawa ake i Ingarangi 1 Amerika me era atu whenua. Katahi ano te mema honore kaha ki te whakakore i te takaro a nga iwi nanui o te ao. Anei ano tetahi Pire pai hei whakauru ma te mema honore nei ki tenei Whare, he Pire whakamutu i te kai-waipiro, engari tera he mea tika, ko te tino kehua whakamate tangata, whenua hoki tera. Ko te mea tika me whakauru he rarangi ki roto ki tenei Pire hei whakakore atu i nga whare totara e tu nei i roto i nga taone, ko tetahi mea kino rawa hoki tenei. Notemea ko nga tangata kaore e kite ana i nga hoiho e oma ana moumou noa iho ai i a ratou moni ki te tuku ki aua totara. Mehemea he raihana o aua whare totara, me tango aua raihana me hoatu ki nga takiwa i whakakorea nei a ratou reihi e te Pire o tera tau. Ki te paahitia e te Whare te panuitanga tuarua o tenei Pire, tera au e whakauru i tetahi rarangi ki roto ki tenei Pire, kia whakapumautia te totara ki toku takiwa, a ki te uru tenei Pire ki te Komiti o te Whare me tautoko mai te mema honore nei i taku rarangi menemana hei whakapumau i te totara ki toku takiwa.

No te pootitanga o te Whare paahitia ana te panuitanga tuarua o te Pire, engari no te urunga o te Pire ki te Komiti, katahi ka patua e te Whare, a maka atu ki waho.

Ka mutu tenei Pire, ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu Pire.

No te toru tekau ma rima meneti te paahitanga o te tekau ma rua o te karaka i waenganui po ka hiki te Whare.

Taite, te 16 o Hurae, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea etahi Pire me nga mahi a nga Komihana mo Horowhenua Poraka. Ka mutu era ka tae ki te—

Pire Hei Whakamutu I Te Tarona Tangata.

Ko Te Korina (Mr. Collins),—Ka tu atu ki te motini kia panuitia tuarua tenei Pire. He roa ana korero mo tana Pire, he tono kia paahitia.

Ko Te Tamihana (Hon. Mr. T. Thompson, Minita mo nga Tikanga o te Ture).—He tu atu taku ki te whakahe i tenei Pire, notemea he tikanga nui rawa tenei e raweketia nei e te Pire nei, ara, e ki nei te Pire me whakamutu rawa atu te tarona i nga tangata kohuru. Ko taku kupu, ma te Kawanatanga ke tenei putake e hoatu kia whiriwhiria e te Whare ka tika, ko tenei mea hoki e tino pa ana ki tetahi o nga ture uaua o te koroni; na reira ki taku me ata waiho ma te Kawanatanga e hurihuri, a tenei pea, a tona wa, ka homai he Pure penei e te Kawanatanga kia hurihuria e te Whare kaore ranei.

Ka mutu ta te Minita, ka tu ake ko Mr. Earnshaw, ko Mr. McLachlan, ko Mr. Bell, he whakahe katoa ta enei i te Pire.

Ko Wi Pere.—Kaore rawa ahau i te pai ki tenei Pire e ki nei kia kua e taronatia nga tangata kohuru. E hara i te mea na te tangata i hanga tenei ture, ara, te patu i nga kai-kohuru; na te Atua ano i mahi tana ture kia patua nga tangata kohuru. He aha te pai Ma whakakorea e te tangata ta te Atua ture? Mehemea ka waiho ko ia nei he tikanga mo nga kai-kohuru, he maka ki te whare-herehere noho ai, a me mate tupapaku ki reira, a kia torn tekau kia wha tekau ranei tau noho ai ki reira, tena e ki tonu ake nga whare-herehere i nga kai-kohu anake. Ki ta koutou mohio e whia mano tangata e mahi kohuru i roto i aua tau i te mea hoki ka kore he tore hei arai i nga kai-kohuru? Ko tetahi, kia pehea ra te nui o te whareherehere hei nohanga mo aua tini tangata, a ma wai e whangai enei tini tangata? E hara ia nei i te mea ma te iwi katoa ratou e whangai, a hui atu ki nga whanaunga o nga tangata i kohurutia ra e aua kai-kohuru? Ka rua ai nga raru o nga whanaunga o nga tangata i kohurutia ra, ko te kohurutanga i o ratou whanaunga ko te rironga hoki o a ratou moni hei hokonga kai ma aua kai-kohuru. Ko te tino tikanga o tenei Pire ki taku titiro, tera e tonoa he taake motuhake ki runga ki nga iwi e rua e noho nei i Niu Tirenī. Heoi ano te mea tika mo enei ngarara he tarona i o ratou kaki kia mate atu. Mehemea ki te paahitia tenei Pire hei ture katahi ka nui rawa atu te mahi kohuru tangata. Ko nga tangata haereere noa iho i te rori, ka mate kai, ka tahuri ki te patu i etahi tangata, kia whaona ai ratou ki te whare-herehere, kia ora ai ratou i te kai. Na te ture e mau nei i naianei i kore ai e nui haere te mahi kohuru tangata, mehemea ka paahitia tenei ture tera e kataina tenei motu e nga iwi o te ao, tera e ki kua pangia nga tangata o tenei motu e te mate porangi. Ki te paahitia tenei ture ka ki ake ano au tera e mano mano tangata e mate i roto i te tau kotahi, a ka waiho hei raruraru mo te koroni katoa, no reira e te Whare nei e kore rawa au e tautoko i tenei Pire. Taku kupu ki tenei Whare, hei aha i whakaroaina ai te korero, toroa atu ki waho te ngarara Pire nei, porearea tahi i ro Whare nei.

Ka mutu a Wi Pere ka tu ake ko etahi mema, a no te pootitanga hinga ana te Pire.
No te rua tekau meneti te paahitanga o te rua karaka i waenganui po ka hiki te Whare.

Paraire, te 17 o Hurae, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.
Ka mutu te karakia.
Ka mahia ko etahi Pire me nga patai, ka tae ki te—

Pire Mo Nga Taru Kikino.

No te tekau ma wha o nga ra o Hurae te panuitanga tuarua o tenei Pire i kokiritia ai e te Minita mo nga Whenua ki te Whare, a no te mutunga o tana whaikorero mo te Pire ka tu ake etahi mema Pakeha ka korero hoki mo taua mea, engari kaore i mutu nga whai-korero mo te Pire i taua ra, na reira ka nukuhia mo tenei ra.

Ko te tikanga o te Pire he whakatakoto i etahi tikanga e taea ai te tope me te patu i nga taru kikino e whakakapi nei i etahi whenua o te koroni, kia kore ai e toro haere ki etahi atu wahi; a ki te kore te tangata e tahuri ki te whakapai i tona whenua, ka hoatu e te Pire he mana ki nga ropu whakahaere takiwa e ahei ai ratou ki te whakapai i nga whenua, a ki te tono kia utua taua whakapainga e nga tangata nona te whenua i whakapaia. Ki te kore e utu te tangata i tonoa ra kia utu i te mahinga o nga taru o tona whenua, ka taea ia te hamene e aua ropu takiwa.

Ko Hone Heke.—Ki taku mohio ka kaha rawa te whakahe a nga Maori ki te rarangi e pa ana ki nga whenua Maori i roto i te Pire nei. Ka whakaatu ahau i aku take whakahe ki tenei Pire. Ko te mahi a te Pire nei, kei te hanga i tetahi tikanga taake whenua Maori, Pakeha hoki. Ko tenei tetahi o nga Pire, a te Kawanatanga nei, kei te kino rawa ona ritenga, e apiti hou ana i tetahi taumahatanga ki runga i te whenua. Ko te take i tino kaha ai ahau te ki nui ki te aroaro o tenei Whare i te tino kino rawa o tenei Pire mo nga Maori, ko tenei:—I raro i nga ritenga o "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894," kua hereherea nga ringa o te tangata Maori. I runga i tena kua kore e taea e ia te whakamahi tana whenua, kia puta mai ai he moni, hei utu i nga raruraru penei te ahua. I raro i te tekiona 117 o taua Ture, kaore te Maori e whakaaetia kia riihi, kaore e whakaaetia kia mokete, a kaore e whakaaetia kia hoko. Ko te tangata e ahei ai te Maori te hoko atu i tana whenua, ko te apiha anake a te Kawanatanga. Heoi ano nga whenua a te Maori kaore e pa te kahanga o tenei tekiona ko nga whenua i hokona mai e ia i tetahi atu tangata. Ko nga whenua i tuku iho nei ki te Maori i runga i ana take tupuna, take Maori ranei, kaore e taea te whakahaere. Ko taua tekiona 117 kei te arai. Ko te mate kua pa ki te tangata Maori i taua tekiona he nui. Ko nga huarahi whakamahi i tana whenua e puta mai ai he moni kua arai e taua Ture. I runga i tena, kua kore e taea he moni e nga Maori e taea ai e ratou te utu nga reiti, me nga taake e whakataua nei i naianei i raro i etahi atu ture, a e hangaia nei e tenei Pire hoki i naianei. No konei ahau i ki nui ai, ko te tikanga hanga ture mahi taake hei whakataunga mai ki runga ki nga whenua Maori, i raro i enei ahua kua whakaaturia nei e ahau, kei te tino he, he rawa atu. E rite ana he hara, a kaore te Paremete e tika kia mahi, Ko te whakawhaititanga o te ahua o te tu o te tangata Maori i naianei, i te whiunga a nga ture a te Kawanatanga nei, kei te penei, "Me herehere e tatou nga ringaringa o nga Maori." Kua oti nei tena i te ture kua whakaaturia nei e ahau, katahi ratou, te Kawanatanga, kahaere mai me a ratou patu, ka patua te Maori i te wa e herehere ra nga ringa. Ko taua patu, ko nga ture reiti me nga ture taake nei. Na, e hangaia nei tetahi, a kahore he ringa mo te Maori, hei karonga i te patu. Ko te ahua tuturu tena o te tu o te Maori i naianei. No konei ahau i ki ai, he hara tino nui tenei na te Kawanatanga, na te Paremete nei hoki. Tena, mehemea i hangaia peneitia he ture mo nga whenua o nga Pakeha; ka kaha ranei koutou te ki mai ki au, ka pai ratou? Kore rawa atu. Mehemea mo nga whenua Pakeha te ture penei, e kore rawa e rua e toru nga ra o te Kawanatanga nei e noho ana i roto i te Whare, kua tonoa kia puta ki waho. A i te mea, kaore nga Pakeha e whakaae ki nga ture penei mo o ratou nei whenua, na konei ranei i tika ai koutou te hanga mai i aua ture mo nga Maori? Kahore. Kei te tika ranei tenei Whare i a ia e mahi penei nei? Kei te tika ranei te Kawanatanga i a ia e aki mai nei i enei ahua ture? Kahore. Kei te tika ranei kia akina mai ano he ritenga taake? Kahore. I raro i nga ahua kua whakaaturia nei e ahau. Kore rawa atu i te tika. Kei te mohio ahau ki etahi Maori, na taua tekiona 117 o taua Ture i kukume ki roto i te Kooti Peekerapu, i te mea kaore i puare he huarahi ki a ratou, e ahei ai ratou te whakaara moni hei utu i o ratou mate. Na nga ture a tenei Paremete raua ko tenei Kawanatanga tena mahi.

Ko Te Pika (Mr. Speaker).—Na nga ture mo nga taru kikino?

Ko Hone Heke.—Kei te whakaatu tohu ahau ki te Whare i tika ai, i kaha ai hoki, aku whakahe mo tenei Pire. Kotahi te Maori no Heretaunga, ki Haaka Pei, ko tetahi, he mema honore no tenei Whare, na taua Ture o te tau 1894 i atete ki roto i te Kooti Peekerapu. E hara i a raua te he, engari na taua Ture i arai nga huarahi ki a raua. No te tau 1895 ka kite te Kawanatanga i te he me te kino o ta ratou ture. No reira ka whakamamatia ititia taua tekiona 117 o te ture o te tau 1894. Ko te tekiona whakamama kei te tekiona 3 o te ture o te tau 1895. Ko nga whenua, kei roto i nga rohe o tetahi takiwa taone i tetahi paro ranei, he nui ake nei nga eka i te 500, kaore e

taka mai ki roto i tenei tekiona 3. Ko te tekiona 3 o taua ture o te tau 1895, kes te penei; "Kaua nga tikanga o roto o te Ture e waiho hei arai i te tuku (ara, i to hoko i te rihi i te mokete) mo tetahi whenua"—

Ko Te Pika (Mr. Speaker).—Kei te tino mahara ahau kaore te mema honore e whakaatu korero ana ki te Whare mo te Pire e korerotia nei.

Ko Hone Heke.—Ko taku hiahia he whakaatu ko te Pire mo nga Taru Kikino e korerotia nei e tatou kei te whai kia akina mai ano ki runga ki nga Maori tetahi huarahi taake i o ratou whenua; no konei ahau i taku atu ai ki te Whare i nga take kua whakaatu ake nei ahau, hei take e tika ai tenei Whare kia whakahe ki tenei Pire, ara, kia marama ai te Whare ki te kino o etahi atu o nga ture e mana nei i naiane i a e pa ana ki nga Maori me o ratou whenua.

Ko Te Pika.—Ka tono atu ahau ki te mema honore kia tuku kupu mai ki te Whare mo runga i te Pire e korerotia nei, a me whakarongo te mema honore ki au, ki te Tumuaki, ki te kore, ka whakamutua e ahau tana whai-korero.

Ko Hone Heke.—Kei te tuohu atu ahau ki te whakatau mai a te Tumuaki, engari ki taku titiro, ko te huarahi whakamarama i aku take whakahe i te Pire nei, ko te whakaatu atu haere me te whakamarama haere ki te Whare i te aronga o nga tekiona o nga ture whenua Maori o nga tau 1894-95.

Ko Te Pika (Mr. Speaker). —Me noho te mema honore ki raro. Ka rua ka toru rawa aku whakatupatotanga i a ia. Ki te kore te mema honore e whakaatu i ana korero mo runga i te Pire nei, tera ia e kiia atu e au kia whakamutu i tana whai-korero.

Ko Hone Heke.—Kaore ahau e hiahia ana kia whakakake ahau ki te Tumuaki me ana whakatau, kei te hiahia tonu ahau kia haere i roto tonu o nga rohe o nga huarahi o te Whare. Mehemea kei te taka ke ki waho aku take e kukume mai nei hei tohu, ka nui toku pouri, otira kei aua take nga kaiwhakakaha i taku whakahe ki te Pire nei, a kei reira nga whakamarama e mohio ai nga mema honore o te Whare nei i te ahua o te tu o te Maori me o ratou whenua. Kei te whai ahau kia mohio te Whare kua tangohia katoatia nga tika o te tangata Maori e nga ture e mana nei i naiane i.

Ko Te Pika (Mr. Speaker).—Kaore te mema honore e korero ana i runga i te Pire i te aroaro o te Whare.

Ko Hone Heke—Kei te pouri ahau moku kaore e whakaaetia ana kia tohu haere i etahi atu o nga ture, notemea e hiahia ana ahau ki te tohu haere i nga ture katoa e pa ana ki te Maori me o ratou whenua, kia marama ai te Whare ki te kino o te Pire e korerotia nei. Kia hoki mai ki te Pire nei. Ko te tekiona 3 o tenei Pire kei te hanga tikanga taake hou mo nga Maori. No konei ahau ka ki kei te he rawa tenei. Ko te rarangi 16 he rarangi taake i nga whenua e puritia huihuitia ana e te Maori. I raro i tenei rarangi ka whai-mana te Minita ki te tono tangata kia mahia nga taru kino. Ko te utu mo taua mahinga ka whakatau mai ki runga i taua whenua a ka tuhia ki roto i nga pukapuka o te Kooti. Hei mutunga ka nui toku pouri mo toku arainga e nga huarahi whakahaere o te Whare. Na reira te taea te tino whakaatu ki te Whare nga kino o te Pire nei, me nga kino o etahi atu o nga ture.

Ko Ropata Te Ao.—E Te Pika, kaore e maha rawa aku korero mo te putake e takoto nei i te aroaro o te Whare. I korero ano ahau ki tenei Whare i mua ake nei mo nga Pire katoa e pa ana ki te iwi Maori, a e mahia ana ki roto ki tenei Whare. Ki taku me tuku aua Pire i te tuatahi kia kite nga rangitira Maori me te iwi kaioa, kia marama ai ratou ki nga ritenga o roto o aua mea, a kia ahei ai ratou ki te whakaputa i o ratou whakaaro mo aua Pire. He mohio noatu te iwi Maori ki te titiro i nga mea tika e pai ai ratou. Ko tenei Pire kua whakaurua mai ki tenei Whare hei hurihuri ma nga mema honore, a ki taku mahara kaua tenei e pa ki nga whenua papatupu a te Maori, engari me pa anake ki nga whenua kua oti te Karauna karaati. Ka whai kupu ahau mo tetahi taru e whakahuatia ana i roto i te Pire nei, ara, mo te runa. Ko taua taru he taru pai, he kai na te kau na te hoiho me te hipi. Ki taku me whakakore rawa atu te rarangi mo te runa i roto i tenei Pire. He taru kaha tenei ki te whakamomona i te hipi me te kau. Mo runga i te taru nei i te kotimana, he tapahi tonu ta nga tangata o toku takiwa i taua taru i nga tau katoa.

Ka mutu ta Ropata te Ao ka tu ake etahi mema ki te korero mo te Pire. Ka mutu era tukuna ana te Pire kia panuitia tuaruatia. Heoi whakaaetia ana te Pire.

Ka mutu tera ka tahuri te Whare ki te mahi i nga raruraru i pa nei ki te Peeke o Niu Tireni. Mahi tonu te Whare i taua po a takiri noa te awatea.

No te rua tekau meneti te paahitanga o te wha karaka i te ata tu ka hiki te Whare.

Turei, te 28 o Hurae, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea te panuitanga tuatahi o tetahi Pire me nga patai me etahi atu mea.

Ka mutu era ka tu ake te kai-arahi i te Api tihana ki te whakaatu ka kokiritia e ia he—

Motini Turaki I Te Kawanatanga.

Ko Kapene Rahera (Hon. Captain Russell).—He tu ake taku ki te whakaatu ki te Whare nei kei te Paraire e haere ake nei ka whakatakotoria e au taku motini turaki i te Kawanatanga, i te mea kei te kino ta ratou whakahaere i nga mahi a te koroni.

Tenei ano te roanga atu o ana korero. Ka mutu ia—

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon), ko te Pirimia tenei o te Koroni.—Ko tana he mea atu ki te Whare, i te mea kua takoto te motini turaki a te kaiarahi i te Apitihana i te Kawanatanga, kaati, me nuku te Whare mo apopo. Kaore e pai kia mahi te Whare i tenei ra i te mea koi nei te tikanga o te Whare, ara, ki te kokiritia he motini turaki Kawanatanga me taapu nga mahi katoa a te Whare, kia tau ra ano te motini. Ki au me tu te korero mo tenei motini akuanei tonu, ara, i te hawhepaahi i te whitu karaka i te po nei, a mehemea kaore te kai-arahi i te Apitihana i te pai ki tenei, kaati, ka whaakae au mo apopo tu ai te korero. Tenei ano te roanga atu.

Te mutunga iho whakaae ana a Kapene Rahera hei apopo timata ai te korero mo tana motini.

Heoi tukuna ana te motini, "Ki a nuku te Whare ki te hawhe-paahi i te rua karaka apopo," a whakaaetia ana. No te hawhe-paahi i te rima karaka i te ahiahi o tenei ra i hiki ai te Whare.

Wenerei, te 29 o Hurae, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka mahia nga panuitanga tuatahi o etahi Pire. Ko te—

Motini Turaki I Te Kawanatanga.

Na Kapene Rahera (Hon. Captain Russell), te kai-arahi i te Apitihana, i timata te korero. He roa ana korero. He whakaatu atu haere i nga he o te Kawanatanga, e ai ki tana, e tika ai kia turakina atu nga Minita, a kia whakaarahia mai he Kawanatanga hou. Ka mutu ia.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ka tu atu ki te whakahoki i nga korero a te kai-arahi i te Apitihana. Ka whakaatu atu ki te Whare i nga take e kore ai e tika kia hinga tona Kawanatanga. Kotahi haora ia e korero ana.

Ka mutu ia ka tu atu ko Takuta Numana (Dr. Newman), ko Te Hoka (Mr. Hogg), ko Ta Ropata Taute (Sir Robert Stout), ko Te Morihana (Mr. Morrison), ko Te Piukanana (Mr. Buchanan), me etahi atu.

No te hawhe-paahi i te tekau ma rua o nga haora i te po ka hiki te Whare.

No ao ake i te Taite, i te hawhepaahi i te rua karaka, ka timata ano te korero mo taua motini turaki; maro tonu te korero a tata noa ki te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

No te Paraire, i te hawhe-paahi i te rua karaka, ka timata ano te korero mo te motini a te kai-arahi i te Apitihana. He maha nga mema i korero i tenei ra a hui atu ki nga mema i korero i mua atu, tera e nuku atu i te toru tekau nga mea i whai-korero. No te tahi karaka i to po ka hiki te Whare.

No te Turei, te wha o nga ra o Akuhata, i te hawhe-paahi i te rua karaka, ka huihui ano te Whare, a ka turia ano te riri mo te motini turaki i te Kawanatanga.

Maro tonu te korero a taea noatia te weherua i te po, no taua taima ka hiki te Whare.

Wenerei te 5 o Akuhata, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea te panuitanga tuatahi o etahi Pire. Ka mutu era ka tae ki—

Te Pire Poari Whenua Maori Mo Te Tai Rawhiti.

Ko Te Kinihi (Mr. Guinness).—Ka motini ki te Whare kia whakaaetia tenei Pire kia panuitia tuatahitia. He roa ia e korero ana e whakamarama atu ana i nga take i tika ai kia panuitia te Pire.

Ka mutu ia ka tu ake ko etahi atu mema Pakeha ka whakauaua i te korero, ka mea kaore e tika taua Pire kia whakaurua mai ki te Whare, i te mea kaore i whakahaerea i runga i nga tikanga o te Whare, ara, kua hapa i nga kai-whakahaere i taua Pire nga huarahi mo te Pire e uru mai ai ki te Whare. Ka roa e tautohetohe ana ka tu atu—

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—Kei te whakaae au kia nukuhia tenei korero. Kei te mohio au ki nga tikanga o tend Pire, engari e hara tenei i te taima tika hei korerotanga i te aronga o te Pire. Kaore e taea i tenei taima to whakautu atu i nga patapatai a nga mema honore. Ko ahau kei te whakahe i tenei Pire, ara, i nga wahi o te Pire e takahi ana i nga tikanga whakahaere a te Kawanatanga i te koroni; otira he maha nga whenua nunui kei te Tai Rawhiti e meatia ana kia taka ki raro i tenei Pire, a tera e puta i aua whenua, mehemea e whakahaerea ana

i raro i tetahi ture pai i hanga e tenei Whare, etahi tino painga ki nga Maori nona.

Heoi nukuhia ana te korero mo tenei Pire.

Motini Turaki I Te Kawanatanga.

No tenei ra, i te mutunga o te korero mo te Pire Poari Whenua Maori mo te Tai Rawhiti, ka timataria ano te korero mo te motini turaki i te Kawanatanga. Na Te Mira (Mr. Mills) i tuatahi, a maro tonu te korero a waenganui po.

No te hawhe-paahi i te tekau ma rua karaka i te po ka hiki te Whare.

No ao ake i te Taite, te ono o nga ra o Akuhata, i te hawhe-paahi i te rua karaka i te awatea, ka hui ano te Whare.

Na Te Pinikitana (Mr. Pinkerton) i timata te korero. Ka mutu ia ko Te Ranaka (Mr. Larnach), ka mutu tera—

Ko Wi Pere.—E te Pika, i mea ahau kua ahau e tu ake ki te korero mo tenei motini, engari na te paanga o nga korero a etahi o nga mema honore ki nga mea e pa ana ki te iwi Maori i tu ake ai ahau. Ki taku mahara ka nui te taima kua mounouria, ina hoki ka rua rawa enei wiki e korero ana tatou mo tenei mea. Ko nga tino mahi a te Whare kua mahue noa iho, ara, te mahi i etahi ture papai mo te koroni. Ko ta tatou mahi he kopikopiko noa iho, i tetahi ra kei te korero mo te Peeke o Niu Tireni, i tetahi ra kei te korero mo te motini mo nga moni a te koroni me era atu mea kore tikanga noa iho. Ki toku whakaaro ko nga mate e pa nei ki nga iwi o Niu Tireni na nga mahi he a nga Kawanatanga o mua atu i tenei Kawanatanga. Ko enei raruraru katoa kei runga i nga pakihwi o te iwi e taumaha ana, a ko te mahi ma tatou he whakamama i aua kawenga, a he tino horoi atu i etahi o aua kawenga. Ko taku tino whakaaro tenei, na nga Kawanatanga o mua aua mate, a kua waiho ma tenei Kawanatanga e horoi nga paruparu o ratou ringaringa. Ki toku whakaaro i pau etahi o nga moni e korerotia nei i te horoinga i aua para o nga ringaringa o aua Kawanatanga o mua. He kupu naku tenei mo nga moni kua whakapaua nei hei whakaotioti i nga raruraru o Tuhoe, ki taku mahara he moni era i tika te whakapaunga.

E mohiotia ana ko tenei iwi ko Tuhoe he iwi e wehe ke rawa atu ana, kaore o ratou hiahia ki te ture, a e mohiotia ana hoki ko to ratou whenua, he whenua huihuinga no nga tangata e hapai mai ana i te patu ki te Kawanatanga. Otira i runga i te kaha o Timi Kara ki te whakahaere i a Tuhoe, kua whakaae taua iwi kia taka mai to ratou whenua ki raro i tetahi ture motuhake. A kua kiia i naianei ka rahuitia taua whenua hei tupuranga tangata Maori, hei tupuranga manu, hei tupuranga rakau Maori, a hei matakitaki hoki ma nga whakatupuranga e haere mai nei, i te ahua o te tangata Maori, o nga manu Maori, me nga rakau o Niu Tireni. I tera tau i hangaia he ture arai kia kore ai e patua nga manu, a ki toku whakaaro e he ana taua ture, i te mea hoki kei te topea nga rakau e nga iwi Pakeha, a kei hea he kai ma aua manu, kei hea hoki he kainga hei whanautanga. Ki toku whakaaro he mea whakamiharo rawa atu te urunga mai o Tuhoe ki raro i te maru o te ture, a ko te moni i whakapaua nei hei hari mai i a ratou ki raro i te ture he iti noa iho. Ka korero ahau mo nga Kawanatanga o mua. I te wa i haere ai ratou ki te kimi i a Te Kooti, e toru mano rawa pauna moni i pau i nga kaihopu i a te Kooti i roto i te wiki kotahi, a he aha te painga i puta ki te iwi i te mounoutanga o taua toru mano pauna. E rua tekau ano nga pirihihana i haere ki te hopu, a i pau pea aua moni i a ratou; i mahara au he utu tau ke te utu o nga pirihihana. A ko Meiha Ropata ma, kotahi tekau pea ratou, kaati, e kore e pau i a ratou te toru mano pauna. Otira mehemea kua mounouria aua moni, kaati pea kei te Kawanatanga o te Atikihana aua moni e ngaro ana. Ko au ano tetahi i haere ki te hopu i a Te Kooti, a, i runga i te mohio o Te Kooti ko au kei te haere atu, ka noho mai ia ki te tatari ki au; notemea kia mohio koutou ko au tetahi i haere, i runga i te whakahau a te mema honore mo Waiapu, ara, a Timi Kara, ki te whakamutu i taua raruraru. Kaore i au tetahi taha o taua toru mano pauna, kaati, i pau pea i nga pirihihana e rua takau. Ko nga raruraru i pa nei ki Wairarapa Moana, ki Pahiatua, ki Te Arataura, ki Te Waipounamu me era atu whenua Maori, na nga Kawanatanga o mua atu i tenei, a kua riro ma tenei Kawanatanga e horoi atu nga paruparu o ratou ringaringa, no konei e whakapai ana ahau ki tenei Kawanatanga; engaringari tenei Kawanatanga i era atu Kawanatanga e aroha ana mai ki te iwi Maori. Ki taku mahara ko te motini e korerotia nei e tenei Whare i whakaurua mai hei puru i nga whakahaere e taea ai te mahi tetahi ture e puta ai he painga mo te iwi Maori, ina hoki i whakaurua e au tetahi Pire i tetahi ra ake nei, a kaore ano te ihu o taku Pire i ata puta ake i roto i tenei Whare, kua rere etahi o nga mema ki te kuku i te ihu o taku Pire. Ki taku mahara he Pire tino pai te Pire i whakaurua nei e ahau ki te Whare, a pai noatu au kia whakatikatikaina taua Pire mehemea ka whakaae tenei Whare kia whakahaerea taua mea. Ko taku Pire e pa ana ki nga whenua a tetahi Kamupane nana i hoko etahi o aua whenua. Ko nga toenga o aua whenua kei taku ringa i naianei, a i mea ahau kia paahitia he Pire e tenei Whare hei whakahaere i aua whenua kia puta ai he ora ki nga tangata Maori no ratou aua whenua. Ko nga Kawanatanga o mua kua whiwhi i te moni nui, ara, e tata ana ki te £40,000 i runga i nga pane kuini me nga tiute mo nga hoko Whenua Maori. Ko enei moni i puta mai i runga i nga whenua e mau nei i roto i taku Pire. I pau ano hoki etahi moni i nga roia i te whakahaerenga i aua whenua. Kei roto i tenei Whare etahi o aua roia kei waho etahi. Ko nga moni kua riro atu nei i te Kawanatanga me nga roia me etahi atu koia ena nga moni kua utaina e te Kamupane ki runga ki aua whenua taumaha ai, a kua kiia he

nama na te Maori kei runga i aua whenua. Na, ka ki ano ahau na nga mahi a nga Kawanatanga o mua i pa ai enei mate ki nga Maori, ina hoki i tae ahau ki Ingarangi ki te tono moni ngawari te itareti, a na Te Atikihana, Pirmia o te Kawanatanga a taua wa, i patu he waea ki Ingarangi hei whakakore a na reira ka pa te mate ki enei whenua. Ki taku whakaaro kua ki te puku o te Kawanatanga me nga roia i nga moni e taumaha nei i runga i aua whenua, na reira ahau ka tono atu ki tenei Whare kia paahitia taku Pire hei ture, kia taea ai e au te whakaotioti o nga raruraru o aua whenua, a kia puta ai he painga nui ki nga Maori me nga Pakeha o taua takiwa. Ina hoki ko tenei Whare kei te pupuri i nga huarahi e puta ai he moni mama te itareti ki te iwi Maori, a kei te whakatuwhera ki te iwi Pakeha anake nga huarahi e whiwhi ai te tangata i aua tu moni. E mea atu ana ahau me aroha mai nga mema honore ki te iwi Maori i naianei, notemea ko te iwi Pakeha kua whiwhi ki nga painga i mahia e nga Kawanatanga o mua ake nei, ko te iwi Maori kua hapa i aua painga, a kua mate hoki i aua ture. Ka whakahua ahau i naianei i etahi o nga painga i whiwhi ai te iwi Maori i nga ringaringa o tenei Kawanatanga, ara, ko te taone kua whakaaetia nei ki Pipiriki i raro i te mana o "Te Ture Taone Maori, 1895"; a tenei ano hoki tetahi mea kua oti i tenei Kawanatanga, ara, ko nga raruraru o roto i te awa o Whanganui kua horoia atu. Mehemea ko nga Kawanatanga o mua ka whakataratara tonu ratou ki te iwi Maori kia tupu ai he pakanga kia riro ai i a ratou aua whenua. Tetahi kua whakaaetia e tenei Kawanatanga kia whakaotiotia nga raruraru o nga hoko o nga whenua e mahia ana i waenganui i nga Maori me nga Pakeha noa me te Kawanatanga hoki. Ina hoki i te taenga o te Minita mo nga Whenua o te Karauna ki Kihipane, i tono tetahi huihuinga Maori kia waiho te mema honore mo Waiapu, a Timi Kara, hei hoa mo nga Maori ki te whakaotioti i nga raruraru o nga whenua o taua takiwa, a oti ana e 300,000 eka, a kua takoto pai ena whenua hei whakanohonohoanga tangata mo nga ra e haere mai nei. Mehemea kaore i whakaae te Minita kia riro ma nga Maori e whakaotioti aua whenua e kore e mutu wawe te raruraru ki aua whenua, a e kore ano hoki e taea te whakanohonoho he tangata ki runga ki aua whenua. Ka korero ahau mo nga kupu a etahi mema honore kua pa nei ki nga whenua here, e mea nei kia wetekia aua here. Ki toku whakaaro, kaore e tika kia wetekia nga here, engari me man tonu kia kore rawa ai e taea e te Maori te tuku tona whenua, notemea ko te Maori ano ki te hokohoko atu i ona whenua mehemea ka whakapuaretia, a katahi ka tino mate atu te iwi Maori; he pal atu kia mau tonu te ture here, kia ora ai te iwi Maori. Ki toku whakaaro kua te Kawanatanga e wewete i nga here, engari ma te iwi katoa no ratou taua whenua e mea kia wetekia te here katahi ka tika kia wetekia. I runga i te ritenga Maori, ka whakatu te Maori i tana rahui mo nga hua rakau me nga manu me era atu kai o te whenua, ma te iwi kainga ano e turaki taua rahui, ka ata panui marire, katahi ka uru atu etahi atu hapu ki te mahi i nga kai e puta mai ana i runga i taua whenua; he mea kino hoki ki te tangata Maori te riro ma tetahi tangata ke e turaki te rahui a te iwi nona te whenua. Kaore hoki ahau e whakaae ana kia tautoko ahau i te kupu e kiia nei kia whakatuwheratia te hoko i nga whenua Maori ki te iwi Pakeha. E mea ana hoki ahau i naianei me whakamutu rawa te hoko a te Kawanatanga i nga whenua Maori, notemea e puta mai ana nga raruraru i roto i te hoko takitahi i te hea o ia tangata o ia tangata i te whenua. I te tan 1894 ka paahitia he ture e taea ai e nga Maori te whakakaporeihana i a ratou mo runga i nga tikanga whakahaere i o ratou whenua, ara, te whakatu i nga Komiti hei whakahaere i nga whenua Maori, otira e rua nga kupu kino kei roto i taua ture. E penei ana tetahi o aua kupu kino, ara, me whai mana te Kawanatanga ki te hoko i nga hea o nga tangata Maori i roto i te whenua kua whakaturia nei he Komiti mona; a ko tetahi o aua kupu kino ko nga rarangi o taua ture e whai-mana ai te Kai-tiaki o te Katoa kia uru mai ki roto ki aua whenua whakahaere ai. Ko tetahi ture i paahitia e tenei Kawanatanga, hei whakatu Komiti hei whakahaere i nga whenua Maori, ko te Ture Whakamana Take, a kua maha nga whenua kua taka ki raro i taua ture. Kaati, ka tono ahau ki tenei Whare kia unuhia nga kupu kino i roto i "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894." Mehemea ka whakaae te Whare kia whakakorea aua rarangi, he tini nga whenua era e hoatu kia whakahaerea e taua ture. Ki toku whakaaro ma enei ture e rua, ina whakatikatikaina e te Parem ete i runga i te aronga kua tohutohungia ake nei e au, e whakahaere nga whenua Maori i waenganui i nga iwi e rua. Mehemea ka unuhia ana kupu kino i roto i taua ture, tera e tere te taka mai o nga whenua Maori katoa ki raro i taua ture, notemea hoki ko nga raruraru katoa e pa ana ki nga whenua Maori e puta ana i runga i te hoko takitahi a te Kawanatanga me nga Pakeha noa iho i aua whenua; a kaore hoki ahau i te pai kia whakatuwheratia te hoko takitahi o nga whenua Maori ki te Kawanatanga, ki nga Pakaha noaiho ranei. Ko te mea tika me waiho ma nga Komiti i whakaaetia e nga ture i mahia e tenei Kawanatanga e hoko, e reti, e mokete, i runga ano i te whakaaetanga o nga tangata katoa no ratou te whenua, kia kore ai e tupu ake he raruraru i waenganui i nga iwi e rua; otira, e kore koutou e pai kia noho pai nga iwi e rua, e hiahia ana koutou kia tino mate rawa atu tenei iwi te Maori. Ki toku whakaaro kei te mohio noatu te iwi Maori ki te whakahaere i a ratou, a e tono ana ratou kia mahia e koutou tetahi ture kia puta ai he painga mo nga iwi e rua; notemea hoki kua kitea i naianei ko nga ture i mahia e nga Kawanatanga o mua, he ture patu anake i te iwi Maori. E hara i te mea e tino mahara ana ahau tera koutou e whakaae kia mahia he ture pai hei whakaora i te iwi Maori, notemea ko nga ture katoa kua paahitia e tenei Whare i mua, heoi te mea i pahure i a ratou he muru i nga whenua Maori; a, ki te waiho tonu ko aua ture o mua hei whakahaere, ka ngaro tenei mea te whenua i te Maori. Ka korero ahau mo nga raruraru i pa ki Taranaki, i tae nga Komihana ki te tuku whenua ma nga iwi Maori o Taranaki a i tukua e aua Komihana etahi whenua ki nga tangata torutoru i tae mai

ki o raua aroaro korero ai, a whakataua iho te whenua ki aua tangata, a ka mahue te nuinga o nga tangata ki waho o aua whenua, a he tini nga pitihana kua tae mai ki te aroaro o tenei Whare kia whakaorangia ratou i aua mate. Ki taku mahara ko te mea tika ko nga Maori katoa, o te Tai Hauauru o tenei motu, i whaipaanga ki aua whenua i mua atu o te raupatu a te Kuini, me huihui a me whakauru o ratou ingoa ki roto i nga tiwhikete o nga whenua i hoatu nei e aua Komihana ki nga tangata torutoru, a, mehemea he iti aua whenua, me hoatu e te Kawanatanga etahi atu whenua ki aua tangata kore whenua. Ka whakaatu ahau i etahi ture kino, i paahitia e nga Kawanatanga o mua, i pa ki te iwi Maori; ara, ko te Ture o te tau 1865, i hoatu nei te whenua o te tokomaha ki nga tangata kotahi tekau anake. Ko Haaki Pei te takiwa o te motu nei i pau ona whenua ki raro i taua ture, a he tini nga tangata o taua takiwa e noho whenua kore ana i naianei. I te mea na nga Kawanatanga o mua i hanga he ture hei whakamate i nga tangata o aua takiwa, he mea tika kia riro ma tenei Kawanatanga e hoatu he whenua mo ratou. Ko toku hiahia me tino aroha koutou ki te iwi Maori i tenei taima, notemea kei te kore haere te whenua i te tangata Maori. A ki te mau tonu te mahi hanga kino i nga ture mo nga whenua Maori, katahi ka mate rawa atu te iwi Maori. E rua nga hoari a tenei Whare e patu nei i te Maori: Tuatahi, ko te hoari a te ringaringa, ara, ko nga whawhai ki te iwi Maori. Tuarua, ko te ture, a katahi te tino hoari kino rawa atu ki te whakangaro i nga whenua o te iwi Maori me nga tangata hoki. He maha nga raruraru a te ture kei runga i te iwi Maori e peehi ana; kaati, kia mahara koutou ki te kupu a to koutou Kuini, a Wikitoria, i mea nei taua kupu ki te Kawana o Niu Tireni, "Kia rite to atawhai i toku iwi Maori ki taku atawhai i toku iwi Pakeha." I naianei kua kite tatou kaore i te rite te atawhai, ina hoki i naianei, kua kotahi noa iho eka whenua kei te Maori a tekau mano eka kei te Pakeha, a e kiia ana he tamariki katoa tatou te Pakeha me te Maori na te Kuini. Otira, ki toku whakaaro, e mea ana koutou ko te iwi Maori hei tamariki kuri ki a te Kuini, ko koutou ko te Pakeha hei tamariki tangata mana. Na nga ture i paahitia e tenei Whare i mohio ai ahau he tamaiti kuri te Maori na te Kuini. Titiro ki te Pire mo te whenua o Tuhoe, kua tu koutou ki te whakatete, a ki te whakaroa; e mea ana pea koutou kei paahi taua Pire i tenei tau, kei puta he ora ki a Tuhoe. Kua tonu nga tangata Maori o tenei motu kia koutou kia paahitia he ture mo o ratou whenua, kia ahei ai ratou ki to whakahaere, a ki te whakatau, i nga raruraru e pa ana ki o ratou whenua, a ko koutou kei te arai; mehemea nei kaore kau he mahi ma tatou i tahuri ai koutou i ia ra i ia ra, ki te pukukoreo i nga korero hangahanga noa iho. E mea ana pea koutou kia rangona o koutou reo e nga tangata o waho nana nei koutou i pooti mai ki tenei Whare? Ko tenei mahi a koutou he moutou taima noa iho, notemea, ahakoa tohe koutou ki te korero, e kore e taea te Pirimia e noho mai na e koutou te pana ki waho o tenei Whare. Kaore hoki e taea e koutou te ki mai ki au e mea rau mano pauna kua purua e tenei Pirimia ki roto ki tona pakete ake; heoi ko ta koutou korero he korero kau noaiho a he moutou i te taima o te Whare. Mehemea tenei tetahi tangata e kaha ana ki te whakaatu mai ki au e £400,000 e £500,000 ranei nga moni kua whanakotia e te Pirimia nei mo tona pakete, me tu ake ia ki te whakaatu mai. Ki te kite ahau he tika, i pera te mahi a te Pirimia, maku tonu ia e pana atu ki raro i tona turn. Kua koutou e mahara ki te kino o aku korero, notemea tokowha tonu matou nga mema Maori e noho nei i roto i tenei Whare, a kaore hoki matou e mohio era koutou e tautoko i a matou Pire e homai ana ki tenei Whare hei painga mo te iwi Maori. Ina hoki te Pire Tono Mana Maori a Hone Heke, tokowhitu ano koutou i awhina ki taua Pire. Mehemea i tekau i rua tekau ranei o koutou i awhina ki taua Pire katahi matou ka mohio kei te ahua aroha koutou ki te iwi Maori. Ki taku mohio ko te tokowhitu i pooti nei mo taua Pire he patipati noa iho ta ratou i a Hone Heke. Tena ia na, ki te tonoa atu taua tokowhitu kia mahia e ratou he Pire e rite ana ki ta Hone Heke, hei ture mo te iwi Maori, e kore rawa taua hunga e kaha ki te hanga i tetahi Pire pera me ta Hone Heke, a e kore ano hoki ratou e kaha ki te korero ki nga mema honore nei kia paahitia ta ratou Pire hei ture mo te iwi Maori. Mehemea i hiahia tenei Whare kia tukua atu taua Pire ki te Komiti, ki reira whakatikatika ai kia pai ai te takoto o te Pire, katahi ahau ka mohio kei te awhina ano koutou i te iwi Maori. Ki toku whakaaro he mea tika kia namaia ano he moni e te koroni, a ki te kore koutou e whakaae kia namaia he moni ma te koroni katoa, kaati, he mea tika kia namaia mai he moni ma te iwi Maori anake hei whakahaere hei whakapai i o ratou whenua; a ki te peratia tera e puta he painga ki te koroni katoa. Kua koutou e matakau ki te nui o nga moni e namaia ana hei whakapai whenua. Ki taku me waiho etahi o aua nama ma o tatou uri e utu, kaati he mahi ma tatou ko te whakapai i nga whenua ko te utu hoki i tetahi wahi o aua moni. Mehemea ka riro ma tatou anake e utu aua moni i namaia nei me te whakapai hoki i te whenua, kei hea he oranga mo a tatou wahine me a tatou tamariki, i te mea hoki kua pau katoa nga moni hei utu mo aua nama. Ki toku whakaaro ko te mea tika ma nga whakatupuranga e haere ake nei e utu aua nama, i te mea hoki kua pai nga whenua i a tatou, a notemea ko te wa tera e nui ai nga hua e puta mai i roto i nga whenua. Ki taku mahara me whakaae katoa tenei Whare kia namaia mai he moni hei whakapai i nga whenua o te Maori, notemea e wehi ana ahau ki te nama moni i nga Peeke me nga Kamupane kei pa he mate ki te iwi Maori i te nui rawa o ta ratou initaretu. He mea tika rawa ki toku whakaaro kia taka te iwi Maori ki roto ki nga ringaringa o te Kawanatanga, kia riro ai ratou me o ratou whenua ma te Kawanatanga e atawhai; ara, me haere atu te iwi Maori ki te Kawanatanga tonu moni ai hei whakapai i o ratou whenua, ara, i nga moni i namaia e tenei Whare hei whakapai mo nga whenua Maori i runga i te initaretu mama. Kei te pai ahau kia namaia he moni hei hanga i nga reriwe. Titiro hoki tatou ki te takiwa o Papati Pei, kaore kau o reira reriwe. Ina hoki, ko

nga takiwa o etahi o nga mema honore o tenei Whare kua whiwhi i te reriwe, a kei te koa aua mema. Tena ko nga takiwa kaore nei he reriwe kei te noho pouri ratou i te mea hoki ko ratou kei te utu i etahi o nga taake me nga initareti o nga moni i whakapaua mo nga reriwe o etahi atu takiwa kua whiwhi nei i te reriwe. E hoa ma, ko toku tino hiahia kia tahuri tenei Whare ki te hanga ture pai e mau ai ki te iwi Maori nga toenga o ratou whenua hei oranga mo ratou me o ratou uri e haere mai nei. Me tino arai ratou kia kore ai e taea e ratou te hoko i o ratou whenua me nga whenua kua motuhake ki ia tangata ki ia tangata. E rua nga rarangi, o "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894," e whakahengia ana e ahau, ara, ko nga rarangi e hoatu nei i etahi mana whakahaere mo nga whenua Maori ki te Kai-tiaki o te Katoa, a ko nga rarangi e hoatu nei i te mana ki te Karauna, e ahei ai te Kawanatanga ki te hoko i nga whenua Maori. E mea ana ahau, me te iwi Maori hoki, kia unuhia aua rarangi ki waho o te ture o te tau 1894. Kaore hoki ahau i te pai ki te Kai-tiaki o te Katoa, notemea i korero teka ia ki toku aroaro, a kua kite hoki ahau ko etahi o nga moni a nga Maori e takoto nei i roto i tona Tari e rite ana ki te tikaokao tane, kaore nei he heeki. I te mea kua kite nei ahau i te he o tana whakahaere i te kore whai hua initareti o aua moni, he aha te pai kia noho ia hei kai-whakahaere i nga whenua me nga moni a te Maori. Ki taku whakaaro me whakamahi ano nga moni a nga Maori kia puta ai he hua ki a ratou, kia tika ai hoki tona ingoa e karangatia nei ko te Kai-tiaki o te Katoa. Ko tetahi wahi hoki o taua ture e whakahengia ana e ahau ko nga rarangi e whai mana nei te Kawanatanga ki te wewete i nga here o nga Karauna karaati o nga whenua i ata rahuitia. Kia penei te hangai o te whakapae a nga mema honore ki te Pirimia me taku e korero ake nei mo te Kai-tiaki o te Katoa. Na tetahi tangata matau i whakaatu mai ki au kaore he heeki a taua tikaokao, ara, kaore nga moni a nga Maori e takoto nei i te Kai-tiaki o te Katoa i te whai hua. Kaore aku whakahe mo te tinana o te Kai-tiaki o te Katoa, engari mo ana whakahaere i nga mea a nga Maori. No reira ahau i ki ai kia puta atu tona tinana me ana whakahaere ki waho i nga whenua o nga Maori. Kote hiahia nui o te iwi Maori kia tukua atu e tenei Whare nga toenga o ratou whenua ma ratou ano me o ratou Komiti e whakahaere, ara, ma ratou ano e hoko, e reti, e mokete, e mahi hei paamu hei aha atu ranei, i raro ano i nga ritenga whakakaporeihana whakatu komiti kua whakamanaia nei e te ture o te tau 1894. Na reira ahau ka mea ko koutou, ko te hunga nana tenei motini turaki i te Kawanatanga, kei te arai kia kore ai e paahitia e tenei Whare nga Pire e puta ai he painga mo te iwi Maori. Ki taku mahara ki te whakakorea atu te mana hoko a te Kawanatanga i roto i te ture o te tau 1894, ara i roto i te ture nana nei i whakamana nga Komiti mo nga whenua Maori, a ki te whakakorea atu hoki i roto i taua ture te Kai-tiaki o te Katoa, tera e tini nga whenua Maori e taka mai ki raro i taua ture whakahaere ai. Otira he korero noa naku i tenei take, e kore hoki koutou e whakahaere kia ora rawa te iwi Maori; ko te hiahia nui hoki o te iwi Pakeha kia kino nga ture mo nga whenua Maori kia tere ai te pau o aua whenua i te Pakeha. Ina hoki, ko nga whenua i rahuitia mo nga Maori, kua wetewetekia nga here o nga karaati e te Kawanatanga, a kei whea rawa he ture hei whakaora i te iwi Maori? Otira i hangaia aua ture rahui whenua Maori hei whakapatipati i nga Maori i taua wa, i te mea, kua mohio noa ake aua Kawanatanga i taua wa, mo tetahi, atu wa ka wewete ai ratou i aua here; kaati, me ki au ko aua ture he ture whakapatipati i te iwi Maori. Na reira ka mea ahau me mutu rawa atu te hoko whenua a te Kawanatanga me nga Pakeha noa iho hoki. Me waiho nga hoko me nga reti ma nga Komiti anake i runga ano i te whakaaetanga a nga tangata katoa no ratou te whenua. Ki te hiahia te Kawanatanga, te iwi Pakeha ranei, ki etahi whenua mo ratou, me haere ratou ki nga Komiti tonono ai, a ki te tau i nga Komiti me nga tangata katoa o te whenua, e pai ana, kia kore ai he raruraru i waenganui i nga taha e rua. Ko tenei ahua e hoko takitahi nei te Karauna me nga Pakeha noa iho i nga hea o ia tangata o ia tangata me mutu rawa atu, notemea ko te mutunga iho o taua mahi, ki te kore e whakarerea i naianei e te Kawanatanga, kaore e roa kua kore rawa atu tenei mea te whenua i te iwi Maori, a heoi kua tahuri ki te tuku pitihana mai ki tenei Whare kia whakawhiwhia ratou ki te whenua e te Kawanatanga. He aha koutou i aroha ai ki nga Pakeha hou e heke mai nei? Ki taku mahara kaore he tikanga e aroha ai koutou ki a ratou, na ratou hoki i whakarere atu i nga whenua o ratou tupuna me o ratou matua, haere mai ana ki konei ki te whakararuraru i nga tangata tuatahi o tenei motu. Ki taku whakaaro me matua titiro koutou ki te iwi tuatahi nona tenei motu, nana nei i aroha nga Pakeha e noho nei i naianei i tenei motu. Kaati, me tahuri tatou ki te tiaki whenua mo o tatou uri. Kua korero ahau mo te Hahi o Ingarangi, ko nga Mihinare o taua Hahi nana i whakarata te Maori i te tuatahi, i muri i era ko te Tiriti o Waitangi; tuatoru, ko te whitu mano pauna i ata wehea e te Kuini ma te iwi Maori; tuawha, i whakaturia nga Maori hei kai-whakawa, a i whakaturia etahi hei ateha mo nga Kooti; tua ono, tuawhitu, i whakaturia etahi Maori hei meiha, hei kapene, hei apiha mo nga hoia o te koroni, a i hoatu he penihana mo etahi o nga rangatira Maori, kia kore ai e tupu he raruraru ki Niu Tireni. I naianei kua horoia atu i te iwi Maori aua ora i homai ra. Na reira ka mea ahau ki tenei Whare kia tahuri ki te tautoko i tenei Kawanatanga hei horoi atu i nga paruparu o nga ringaringa o era Kawanatanga. I te wa i te Maori ano tona whenua kaore o ratou raruraru penei me o ratou tini raruraru o naianei. Taku kupu ki a koutou kaore ano te iwi Pakeha i awhina noa i te iwi Maori penei me te iwi Maori i awhina nei i te iwi Pakeha i nga ra o te whawhai ki tenei motu. Mehemea kaore te iwi Maori i awhina i te iwi Pakeha e kore enei ture kino e pa mai ki te iwi Maori. Ina hoki titiro koutou ki a Ngatiporou, ki a Te Arawa, ki a Whanganui me te hawhe o Ngati-kahungunu, i ahwina nei i te iwi Pakeha i nga ra o te whawhai, i naianei kaore ratou i te ora; ko te hoari a te iwi Pakeha nana ratou i whakamate ko nga

ture i mahia i roto i tenei Whare. Ahakoa ki mai tenei Whare kaore enei ture i mahia hei whakamate i te iwi Maori e kore ahau e whakapono; notemea ko te hoari e patu nei i te iwi Maori ko te ture, i puta mai koki i kona nga mate kua pa nei ki te iwi Maori. Otira ka nui toku whakapai ki tenei Kawanatanga mo tona kaha ki te whakaora i etahi o nga mate e pa ana ki te Maori, a ko te take i kore ai e tutuki tona hiahia whakaora i te iwi Maori na te mahi e purua nei ana tikanga e te Apitihana; notemea ko te whawhai a te Apitihana ki taku nei titiro e ngana ana kia riro i a ratou nga tuuru o te Kawanatanga, a kaore ratou e whakaae kia mahia he mea e puta ai he ora mo te iwi Maori. A e kore hoki te Apitihana e kaha ki te ki mai ki a e hia nga rau mano pauna a te koroni kua mounouria e te Pirimia. Na reira ahau i mahara ai, ko tenei motini he turaki i te Kawanatanga kia riro ai i a ratou nga tuuru hei painga mo to ratou nei taha, e hara i te mea hei painga mo te iwi katoa. Ki toku whakaaro ko te mea tika me huihui e te Apitihana i ia wa i ia wa nga he o te Kawanatanga, kia tino kitea e ratou he tika kua purua e te Pirimia ki roto i tona pakete etahi o aua moni, ko te wa tika tena hei pananga atu i te Kawanatanga nei i runga i ona nohoanga. A ki te kite hoki ahau he tika kua hara te Pirimia maku e pana atu ia ki waho o tenei Whare. Ka korero ahau mo Waikato, kua murua o ratou whenua e nga Kawanatanga o mua atu i tenei, a ko te iwi o Tawhiao kei te noho mate noa iho i te kore whenua; no konei ka whai kupu ahau ki tenei Kawanatanga kia hoatu he whenua mo ratou, notemea hoki i murua kinotia o ratou whenua, a e kore hoki e pai kia kore rawa he whenua mo nga tangata tuatahi nona tenei motu. Ki taku mahara kaore i mounouria e tenei Kawanatanga nga moni punga a te koroni, a i whakapaua ano hoki etahi o nga moni a te koroni hei horoi atu i nga paruparu o nga ringaringa o nga Kawanatanga o mua atu i tenei. Ka korero ahau mo te Peeke o Niu Tireni, ko au tetahi o nga tangata i tautoko i taua peeke i te wa i raruraru ai taua peeke.

Ka taka ki konei nga korero a Wi Pere, ka tangi te pere a te Pika hei whakamutu i te korero a te mema honore a hei nuku i te Whare.

I te huinga ano o te Whare—

Ko Wi Pere.—E te Pika, me homai ano he taima moku hei ata whakapau i aku korero, notemea tokorua maua ko toku kai-whakamaori e korero atu nei, a he maha nga korero kei roto i au kaore ano i pau noa.

Ko Te Pika.—Ka mea, kotahi ano te ture o te Whare nei mo te mema Maori mo te mema Pakeha.

Ko Wi Pere.—Kaati, ka waiho e au te nuinga o aku korero mo tetahi atu wa. Kei te he te ture i paahitia nei e tenei Whare, e mea nei kaua e nuku atu i te haora kotahi te mema e korero ana, engari mehemea i hoatu kia rua haora mo te mema Maori katahi ka tika. He poto rawa te kotahi haora moku, notemea tokorua maua ko taku kai-whaka-maori nana i whakapau tenei haora kotahi; a ka inoi atu ahau ki tenei Whare kia homai kia rua haora mo nga mema Maori mo nga wa e haere ake nei. Kaati, ka mea atu ahau ki te Whare i naianeia kia tahuri katoa ki te awhina i te iwi Maori, a ki te hanga i etahi ture pai hei whakamama ake i nga kawenga taumaha e taami nei i a ratou. Ka mutu te whai korero a Wi Pere, ka tu ake ko Te Maahe (Mr. Massey), ko Te Karimana (Hon. Mr. Cadman), ko Te Tamihana (Mr. R. Thompson), ko Te Makenehi (R. McKenzie).

Ka mutu enei ka hiki te Whare i te tekau ma rua o nga haora i te po.

Paraire, te 7 o Akuhata, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka te mutu te karakia.

Ka whakahaerea ko te pitihana a tetahi Pakeha, ko S. Vaile te ingoa, ka mutu tera, ka mahia ko te pitihana a—

Henare Tomoana.

Ko Te Hutana (Mr. Houston).—Ka mauria atu e au te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori, a ka motini ahau kia whakatakotoria ki runga ki te teepu o te Whare.

Ko Wi Pere.—Ka motini ahau kia whakahokia ano tenei pitihana ki te Komiti mo nga Mea Maori kia whiriwhiria ano e taua hunga. I te ra i mahia ai taua pitihana e te Komiti he torutoru noa iho nga mema i tae ki te Whare Komiti, na reira i mea ai ahau me whakahoki tenei pitihana ki te Komiti kia tino whiriwhiria ano e nga mema katoa o te Komiti.

Ko Te Hutana (Mr. Houston).—Ki taku kaua te Whare e whakaae kia whakahokia tenei pitihana ki te Komiti. I tino whiriwhiria taua mea, a ki te pai te Whare maku e panui atu te ripoata a te Komiti mo taua pitihana, i te mea ma tera pea e mohio ai nga mema honore o te Whare e he ana te tono a te mema honore mo te Takiwa Maori o te Tai-Ra-whiti. Koia tenei te ripoata:—

"E ki ana te kai-pitihana kei te whakaurua hetia etahi tangata hei kai-riiwhi mo etahi hea i roto i te whenua Rahui i Te Karamu, Haaki Pei; a e inoi ana kia whakahaerea etahi tikanga hei arai i taua mahi.

"Kua whakahaua ahau kia ki penei, kua kitea e te Komiti kua whakataua tenei putake e te Kooti Whakawa Tuarua, a i te mea kaore e ahei tenei Komiti ki te uiui i nga mahi a taua kooti, heoi kaore kau ana kupu mo runga i tenei pitihana."

Ki taku whakaaro kei te he te tikanga e tuku mai nei i enei tu pitihana ki te Whare. Kaore nga Komiti i whakaturia hei mahi i enei tu pitihana. Ko te Kooti Whakawa Tuarua te kooti i ata whakaturia hei whakaoti i enei tu keehi, a ki te whakahokia enei tu pitihana ki te Komiti kaore rawa he mutunga. Ki taku whakaaro ka pohehe te Whare ki te whakaaetia kia whakahokia te pitihana ki te Komiti.

Ko Ta Ropata Taute (Sir R. Stout).—Ki tana he tika noatu te whakahoki i te pitihana ki te Komiti, notemea ko te mate kua pa nei kia Henare Tomoana he tino mate, a ko taua mate e kore e taea e te Kooti Whakawa Tuarua te mahi; na reira te mea tika me whakahoki taua pitihana ki te Komiti kia whiriwhiria ano.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ka tu ake ahau ki te whakanuku i tenei korero.

Whakaae ana te Whare, a nukuhia ana te korero mo te pitihana a Henare Tomoana ki tetahi atu ra.

Motini Turaki I Te Kawanatanga.

No tenei ra ka timata ano nga whai korero mo runga i tenei motini. Na Te O'Rekana (Mr. O'Regan) i timata, ka mutu ia ko Te Miterehana (Hon. Mr. Mitchelson), Te Takana (Mr. Duncan), ko Te Korini (Mr. Collins), ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), ka mutu ta enei ka tu ake—

Ko Hone Heke.—E te Pika, ki nga mema honore o te Whare nei ka nui te reta ki te whakarongo i te reo pai o te mema honore mo Waiapu. Na, mo te take nei, me nama ranei he moni kua ranei. Whakarongo mai, ko tenei Kawanatanga i pootitia ratou e te iwi i runga i tenei take, ara, ki te pootitia ratou e te iwi kaore ratou e tahuri ki te nama moni, no reira ka tapuia he ingoa mo ratou ko te "Kawanatanga kore pirangi ki te nama moni." Na, ko te tino take tenei i whakaae ai te iwi kia uru mai ko ratou hei Kawanatanga, a e noho nei ko te kauhau tonu tenei a nga Minita ki te iwi i mua o tera pootitanga ka huri nei. Kaati, hei tautoko i taku kupu, ka whakamiharo pea te honore mema mo Waiapu ana rongo i nga kupu i korero haere ai nga Minita e toru o tenei Kawanatanga ki te iwi i nga takiwa katoa o te koroni nei.

Ko Te Mete (Mr. E. M. Smith).—Kua rongo ano matou ki ena.

Ko Hone Heke.—He ahakoa, tenei ka hoatu ano e au. I tana whaikorerotanga i Nui Paremata i mua atu o tera pootitanga, i ki te Pirimia, "Ko Te Atikihana te Pirimia o te Kawanatanga o nga tau e toru o mua atu i te tau 1890, a ko te tikanga whakahaere a te Kawanatanga a taua tangata, he penei, me nama tonu he moni; tena ko nga tikanga a toku Kawanatanga, mo te wa e haere ake nei, tuatahi, me ata whakahaere nga mahi a te koroni i runga ano i nga moni e puta-a-tau mai ana ki te koroni; a tuarua, kua e namaia he moni i Ingarangi." Tena, ka pehea te takoto o nga kupu a te mema honore mo Waiapu ki te taha o tenei? Akuanei, ka kitea kaore i te tika, engari ka kitea kua teka ratou; i te mea ko a ratou mahi o enei tau, timata i te tau 1894 tae mai ki tenei ra, kei te taupapatu i nga kupu me nga tikanga i whakatakotoria ki te aroaro o te iwi. I te whai-korerotanga o te Pirimia i Tanewaka (Dannevirke), i penei tana korero: "Ko te kupu a Te Atikihana i penei, kaore e taea te mahi o nga mahi a te koroni ki te kore e namaia he moni—a e tika ana kia namaia he moni; engari ki tana me nama te moni e hiahia ana i te koroni nei, kua e haere ki Ingarangi nama ai." Na, e hiahia ana ahau kia puritia mai e te Whare tenei kupu a te Pirimia, ara: Ko toku taha me toku Kawanatanga e ki ana: "Whakakorea te taake i runga i nga taonga katoa, a me whakatau te taake ki runga i te whenua me nga moni puta-a-tau; kaore he tikanga e namaia ai he moni, a ka kaha noa atu matou ki te whakahaere i nga mahi ana kore e namaia he moni." Tena, maku e patai ki te Whare, kua kaha ranei tenei Kawanatanga ki te whakahaere i nga mahi o te koroni i runga i te kore nama moni i Ingarangi? Ko te whakautu mo tenei patai koia tenei, kore rawa atu. Ko te whai-korero a te Minita mo nga Whenua i Pamutana-ki-te-Tonga, i penei, "Kei te mohio te Kawanatanga, mehemea ki te pai te arahi me te whakahaere, tera e puta he ora ki te koroni, e kore ai he tikanga o te nama ano i etahi moni, a e taea ai hoki te whakahaere o nga mahi katoa o te koroni i runga i nga huarahi ata haere." No konei ahau i ki ai, ko te patai hei ui maku. Kua ata whakahaere ranei te Kawanatanga i nga mahi a te koroni? Kaore, kore rawa atu. Na kei te mohio nga mema honore me nga Minita ki te tika o tenei kupu aku, a e kore e taea e ratou te whakahe. Ko te korero a te Minita mo nga Moni a te Koroni, ara, a Te Waari, i tona tuunga ki te whai-korero i Winitana i taua wa ano, i penei, "Ko tenei Kawanatanga, kua hurihia rawatia o ratou kanohi, kahore rawa ratou e pai ki te mahi nama moni." Kaati, ahakoa enei mea i whakatakotoria e ratou ki te aroaro o te iwi, kua pehea ta ratou mahi? Kei te nama ki te katau ki te mau. Kua whakaae te mema honore, i mutu tata ake nei tana whai-korero, ara, a Honore Timi Kara, ae kua nui ake nga nama a te koroni i tenei Kawanatanga. Na, ko tetahi, i whai-korero ano te Pirimia i Akarana, a i penei, kei te ki "ratou"—te Kawanatanga—"me mutu rawa atu te nama moni." Kaati, ko enei kupu katoa a ratou kua takahia ano e ratou, mai ano i te tau i uru mai ai ratou a tae noa mai ki tenei ra. Kua nama moni ratou i Ranana, a kaore i ngata to ratou hiahia i tena, na reira ka tangohia e ratou ko nga moni a nga ropu whakahaere takiwa, a kihai hoki i ngata to ratou hiahia i era, a i naianei kei te minamina ratou ki te mokete i nga moni a nga tangata i roto i te Tari o te Kai-tiaki o te Katoa, te Peeke o te Poutapeta, me te Whare Inihua a te Kawanatanga. Na, kei te mohio te Kawanatanga me o ratou kai-tautoko, kua korero teka ratou ki te iwi. No konei te he nui o tenei Kawanatanga. Ka huri taku korero i naianei ki nga take e pa ana ki nga Maori. I ki te mema honore mo Waiapu (Timi Kara, Hon. Mr. Carroll), "He tika kua tau noa atu te raruraru mo Wairarapa Moana i te Kooti Piira, o te Hupirimi Kooti, engari i whakaotia kautia e taua Kooti i runga i nga

huarahi ture anake, tena ko nga huarahi e whiwhi ai nga tangata i te mea tika kihai i whakatutukitia e taua Kooti." I panuitia mai hoki e te mema honore a tekiona 18 o Te Ture Whakatikatika i te Ture mo nga Mahi Nunui a te Koroni, 1889," hei whakaatu na taua tekiona 18 i whai mana ai te Poari Wairarapa ki te tapahi i te ngutuawa taua moana. Ka mutu tena, ka whakaaturia mai hoki e ia ko taua tekiona 18 o taua Ture na te Honore Eruini Miterehana i whakauru ki roto i taua Ture, a ko Te Miterehana he Minita no roto i te Kawanatanga o Te Atikihana. Na, kia kiia atu e au ki te Whare, ko tenei huarahi kupu a te mema honore mo Waiapu (Timi Kara) kei te tino he. Hei whakaatu i te tika o taku kupu, tenei, ka panuitia atu e au tetahi wahi o te whakatau a te Kooti Piira, mo runga i nga mana o te Poari o Wairarapa. Koia tenei:—

"Otira kua kotahi te tau kua pahemo o te putanga o te panuitanga a te Kaute Kaunihera hei whakaatu ko taua ngutuawa kua riro hei awa-kari ma te iwi katoa; engari ki ta matou whakaaro ko taua panui whakaatu a te Kaunihera he panui noa iho, i te mea kua tino tuturu te rirong ao taua ngutu-awa hei awa-kari ma te iwi katoa mai ano o te tau 1882 ra ano. No konei, i te mea e pera ana te takoto o taua mea, kaati, kua whai-mana noa atu te Kaunihera ki te kari i taua ngutu-awa kia tuwhera, a ki te tiaki i taua ngutu-awa kei puni ano; na reira kaore kau a tekiona 18 o "Te Ture mo nga Mahi Munui o te Koroni, 1889," i whai tikanga ki te Moana o Wairarapa."

Kaati ake mo tena. Me huri taku korero mo tekiona 18 o taua Ture, a mo taua Ture tonu hoki. E te Pika, ko te mema honore nei, ara, ko Timi Kara, koia tonu te mema mo te taha Maori o te Tai-Rawhiti, a mo nga Maori no ratou nei taua moana, ara, i taua tau i paahitia ai taua Ture. Tena, i tahuri ranei te mema honore ki te turaki i taua rarangi? Kahore noa iho. I hamumu whakahe ranei te mema honore mo taua tekiona 18? Kahoe noa iho. I puta ranei tetahi kupu whakahe kia kotahi ma te mema honore mo taua tekiona? Kore rawa atu. He aha te take? Na nga aha i kore ai te mema honore e whakahe i taua tekiona kino, e ki nei hoki ia? Kia mohio te Whare nei, kore rawa atu te mema honore i hamumu mo taua tekiona, kaore rawa ia i whakaputa i tetahi kupu whakahe kia kotahi. I tukua e ia taua tekiona kia paahitia, a kihai rawa ia i whakahe.

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—I patairia ano te Kawanatanga, a kiia mai ana e ratou, e hara noa iho taua tekiona, he whakatikatika kau i etahi he o te ture.

Ko Hone Heke.—Kei te tika taku kupu, kaore te mema honore i patai, i whakahe ranei mo taua tekiona; kua tirohia e au nga pukapuka o te Whare nei o te ra i mahia ai taua Pire, a kitea ana e ahau kore rawa he kupu a te mema honore i reira hei whakahe i taua tekiona 18. Na reira kaore kau he totikatikanga o te hamumutanga a te mema honore mo taua tekiona 18 i a ia i whai-korero nei i mua ake i au nei. Engari ko taku e hiahia ana kia tino marama i te Whare, koia tenei: I taua wa ko te mema honore nei te mema mo nga Maori no ratou nei taua moana, a kahore ia i mahara ki a ratou, ina hoki kaore rawa ia i tu ake k te whakahe i taua tekiona.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—I mahia tahaetia i roto te Whare.

Ko Hone Heke.—Ko te mahi i homai ma nga mema katoa o tenei Whare ko te whakamohio i a ratou ki nga mea katoa e mahia ana e te Whare.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—He nui nga mea kaore koe e mohio ana.

Ko Hone Heke.—Nau tena kupu. Ki taku kei te taea katoatia e ahau te mohio nga ritenga o nga mea e kokiritia mai ana e koe, e te Pirimia, ki tenei Whare. Engari hei aha tena, ina ke te korero. Ko te mea i tino kino ai te kupu a te mema honore, hoa o te Pirimia, i ruuga i te mahinga o taua tekiona, koia tenei—Kahore ia e kaha ki te ki he kuare ia ki te reo Pakeha, a na reira i kore ai e kitea e ia te kino o taua tekiona. Kei te tino whakaae ahau ki te kupu a te mema matamua mo Poneke (Ta Ropata Taute) i ki nei ia ko te take i oti ai te raruraru mo Wairarapa na te mahi akiaki tonu ki te Kawanatanga a te Komiti mo nga Mea Maori. Na konei ahau i kaha ai ki te ki, me huri ke ki a ia me nga honore mema o te Apitihana i uru ki te Komiti mo nga Mea Maori te whakapai mo te otinga o taua raruraru. He maha nga tau e haere mai ana nga pitihana mo taua raruraru ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, a i roto i nga mahinga katoa a taua Komiti, he whakatau tonu i ia tau i ia tau i te tika o taua take me te nui o te mate kua pa ki nga Maori, a he tika kia whakaorangia taua mate. I tera tau ka tae mai ano taua pitihana, a whakataua ana e te Komiti ko te ripoata ano o etahi atu tau, me te tino aki atu ki te Kawanatanga kia whakatutukitia taua ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori. Ko te Minita o te Kawanatanga i runga i taua Komiti ko te honore mema mo Waiapu (Timi Kara), a koia te mema i tino whakahe ki taua ripoata. Otira, ahakoa tana whakahe, paahitia ana taua ripoata; engari e hara i te mea na te Kawanatanga i paahitia ai. Ko ta te Kawanatanga i hiahia ai, me kaua noa iho be ripoata, kia whai okiokinga ai mo ratou a kia ahei ai ratou te ki kaore i whakaaetia e te Komiti mo nga Mea Maori, na reira e kore ratou, te Kawanatanga, e kaha ki te whakarite i te inoi a nga kai-pitihana. Ko tetahi i pirangi te Kawanatanga ki te tono kia utua e aua kai-pitihana tetahi moni ruri, e hara nei i aua Maori taua ruri i whakahau kia mahia. Ko tenei tono i patua e matou i roto i te Komiti mo nga Mea Maori. I muri o tena mahinga ka kohiritia mai e te Kawanatanga tana Pire Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, 1895. I te wa i uru mai ai taua Pire, ka tuhia e ahau he rarangi hei whakature i te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori, a hoatu ana e ahau ki taku hoa honore ki te mema mo Te Waipounamu, ki a Tame Parata, kia kokiritia e ia ki roto ki taua Pire; kaati, pewheatia ana taua rarangi i te taenga o taua Pire ki te aroaro o te Komiti mo nga mea Maori? Whakahengia ana taua rarangi e te Minita o te Kawanatanga, e Timi Kara (Hon. Mr. Carroll). I reira tahi hoki raua ko te Pirimia, a na raua tahi i whakahe; a kia roa matou e

tautohetohe ana mo taua rarangi ka ki raua, "Me waiho noa iho taua mea; ma ratou, ma te Kawanatanga, e ata whiriwhiri." No konei te Kawanatanga i kite ai kei te kaha rawa te whakaaro o te Komiti kia whakatutukitia taua ripoata, a te mutunga iho karangatia ana e ratou nga Maori no ratou taua moana, a whakaotia ana taua raruraru mo Wairarapa e aua Maori me te Kawanatanga. Na, koia tenei te hangaitanga o nga mahi i whakahaerea mo taua take; kaati kua oti nei, e tika ana ahau kia whakapai atu ki te Pirimia mo taua whakaotinga, engari kei mahara te Whare he whakaotinga tika, ara, i rite ki te nui o te mate o nga Maori. Kaore i tino pai. Heoi te mea i pai ai, na te rironga ma aua Maori ano e ata whakaae taua whakaotinga. Ka huri taku korero i naianei mo te taha o nga korero i pa ki a Te Urewera. Kua kiia e nga Minita me o ratou kai-tautoko, na tenei Kawanatanga i taea ai e te Pakeha te haere o te whenua o Tuhoe. Kei te he tenei korero. Kua kiia mai ki au e etahi o nga rangatira o Tuhoe na te Kawanatanga o te tau 1871 te maunga-a-rongo i waenganui ia Tuhoe me te Pakeha. Na Te Makarini (Sir Donald McLean) i kawe ki Ruatahuna, i tae tinana ia ki waenganui pu o to ratou whenua, a i muri mai na Te Raka (Mr. Locke). He moutou korero noa iho ta nga mema e kukume ke nei i te korero mo taua houhanga rongo.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—A he aha a Tuhoe i arai ai i a Roore Onero kia kore e puta ki tua o Ruatoki?

Ko Hone Heke.—He aha kei tena. He pohehe noa iho tena.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon). I araia ra hoki.

Ko Hone Heke.—Na, kia korero ahau mo te raruraru i pa nei ki te takiwa o Tuhoe i mua tata ake nei: Me ki ake ahau i tino kino te mahi a te Kawanatanga ki a Tuhoe. He tika i tae nga tangata a te Kawanatanga me tetahi o nga Minita kia kite i a Tuhoe, a i tono kia whakaaetia te ruri o to ratou whenua kia whakahaerea. Kaore rawa a Tuhoe i whakaae; otira, ki ta te titiro iho, i runga i te hoatutanga a tetahi o nga rangatira o Tuhoe i tana taiaha ki te Pirimia, no reira pea te Pirimia i mahara ai, na te hoatutanga o taua taiaha ki a ia, he whakaaetanga tera no Tuhoe kia whakahaerea te ruri o to ratou takiwa. Ko te tikanga i hoatu ai te taiaha, e hara tera i te whakaaetanga kia haere te ruri; engari he tohu whakanui ki te manuhiri. He tikanga na nga kaumatua o te iwi Maori. Ko te he o te mahi a te Pirimia ki a Tuhoe, koia tenei, ara, i hoatu te taiaha ki a ia e tetahi o nga rangatira o Tuhoe, a ko te whakautu a te Pirimia mo taua tohu whakanui he ope hoia me a ratou taonga whakamate tangata. Kia mohio te Whare, e hara i te mea i tukua atu taua ope hoia hei tangata mo Tuhoe, engari hei pupuhi i a Tuhoe. I roto katoa i enei mahi kei te haere atu nga kai-ruri. Kaore te iwi i whakamohiotia kei te mahia peratia to ratou whenua, no te ekenge ra ano ki te whenua katahi ano a Tuhoe ka kite. Kaati, i raro i enei ahua, kaore tenei Whare e kaha ki te ki i he te mahi a Tuhoe i to ratou tauritanga ki te pana i aua Pakeha, a i ta ratou tangohanga i a ratou taonga ruri. I muri tonu i tenei ka waeatia e aua kairuri ki a te Pirimia te mahi a Tuhoe. A i te taenga atu o aua waea, aha ana te Kawanatanga? Patu tonu atu te Pirimia i te waea ki te Rangatira o nga Pirihimana i Akarana, kia haere ia me tetahi ope hoia ki te whenua o taua iwi. Tena, ma enei tu mahi ranei a te Pirimia e mohiota ai tona aroha nui ki te iwi Maori, e korero haere nei ia ki te iwi Maori raua tahi ko te iwi Pakeha, i te nui rawa atu o tona aroha ki te iwi Maori.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ko te aroha o te matua ki ana tamariki e aru ana i nga mea he.

Ko Hone Heke.—Kahore. Ko nga ope hoia i tukua nei e hara i te tohu aroha. I tukua atu koia ki reira hei mahi aha? Hei whakahaere i te toto. Kaati, ko nga mahi katoa i oti i tenei Kawanatanga ki roto ki te takiwa o Tuhoe, na te pu raua ko te ringa kaha i whakatutuki; engari i taamia aua mahi ki nga kupu whakareka taringa. Ko tena tu aroha a te Pirimia mo nga Maori, e hara kau, he aroha tena kaore rawa e taea te whakaaro iho e ahau; a mehemea e mohio ana nga Maori, e kore ano hoki ratou e tauri atu ki a ia. Ko taua raruraru katoa he mea e takoto oti ana i te tangata kotahi, i runga ano i te ata korero ki nga rangatira o Tuhoe. Kaore rawa he tikanga o te pu o te hoari i tukua atu ai ki reira. Kaati atu mo tena take. Kia huri ahau i naianei ki nga ture i paahitia nei e tenei Kawanatanga mo nga whenua Maori i nga tau 1894 me 1895. He aha ia nei nga kupu i taka i nga ngutu o te mema honore mo Waiapu? I ki ia ko te mea tika kia mahia, ko te whakaahei i nga Maori ki te wehe i tona hea i tona hea whenua i roto i nga whenua nunui. Tena, kua mahia ranei e ia tera? Kua mahia ranei tera e tenei Kawanatanga? Kaore noa iho. Kei te korero ia i taua kupu i naianei. He pono ranei taua kupu ana? Kei te mahi pono ranei tenei Kawanatanga ki te iwi Maori? Kaore. Notemea, i te tau 1894, i te kokiritanga mai ki te Whare nei o ta ratou Pire Whenua Maori, ka kokiriha e au tetahi rarangi hei whakatutuki i taua kupu i korerotia ake nei e ia i naianei, i penei na nei ia, "ki te motuhake te tika o te tangata Maori ki tona whenua, me ahei taua Maori ki te whakahaere i taua tika ona ki taua whenua ki tana tangata i pai ai, ano he Pakeha taua Maori." Ko te ritenga o enei kupu ana, e penei ana, kua nga ritenga o roto i nga ture mo nga whenua Maori e tukuna kia whakararuraru i taua Maori i runga i ana mahi mo tona whenua. Kaati, i aha te mema honore nei i reira? I tauri ki te turaki i taua rarangi aku, me ona hoa Minita me to ratou ope katoa, i tauri katoa ki te turaki. I ki ano hoki ia i na kua nei, he nui te pai kua puta ki nga Maori i te paahitanga o te ture nana nei i tango atu ma te Kawanatanga anake te mana hoko i nga whenua Maori. Ina hoki, ki te titiro nga mema honore ki te pukapuka o tenei tau o nga whai-korero a te Minita mo nga Moni, ka kite koutou i nga kupu penei kei roto: "Ko te nui o nga whenua Maori kua riro i te hoko a te Kawanatanga i tenei tau, he nui noa atu i nga eka whenua e riro mai ana i

nga tau kua huri ake nei." Kaati, kei te mohio ahau ki te take i penei ai, na te ture e korero nei te mema honore mo Waiapu, ara, na te ture i paahitia nei e tenei Kawanatanga i te tau 1894. Koia tenei nga mate kei roto i taua Ture. Kei te ki taua ture ki nga Maori, kaore koutou e whai-mana ki te hoko ki te riihi ranei i o koutou whenua ki tetahi atu tangata i waho atu i te Kawanatanga. Na, he aha te whakamaoritanga o tena tikanga? Kotahi tonu tona tikanga, koia tenei, kua aruarumia te Maori e taua Ture kia rere ki roto ki te awa e tere atu ai ratou me o ratou whenua ki roto ki te kupenga a te Kawanatanga. Na, ko tetahi taha tena o te kupu whakaatu. Tena, he aha tetahi taha? Koia tenei. Kei te whakaae katoa nga mema honore me ora te tangata. Kaati, me kimi tatou katoa i nga huarahi e era ai te tangata Maori. Mehemea he iwi manawanui he iwi kaha ki te ngaki whenua te Maori, ka ora ia i tona werawera. Kaati, e hara te Maori i te pena; na reira ka tika taku ki, ko tetahi o nga taonga whakaora i a ia ko tona whenua. Heoi, ko te kaupapa tena o tona ora, ko tona matua whangai tena i a ia. Na, kua mohio koutou kua kakahu te Maori i te taonga a te Pakeha, a kaore enei taonga e homai noa mai e te Pakeha. Me moni ka riro mai. Kaati, ko te moni a te Maori ko tona whenua. Ka nama te Maori ki te tangata o te toa, ka hoatu e taua kai-tiaki toa he taonga ki a ia, i runga i te mohio he whenua to taua tangata; otira, i te wa kua nui te nama, kua tonu te kai-tiaki toa kia utua e te Maori tana nama. Tena, me pehea e ea ai tana nama? Mehemea e hara ia i te tangata puku mahi, ma tona whenua anake e ea ai. Tena, he aha nga huarahi e puare ana ki te Pakeha hei whakamahinga i tana whenua? He kupu tohu tenei naku. Maku e whakaatu ki te Whare. Tuatahi, ki te hiahia ia mana ano e whakamahi tona whenua, ko tana mahi tuatahi, mehemea kaore ana moni, he hoko i tetahi wahi o tona whenua; ko te utu o taua wahi ka whakamahia ki te toenga o te whenua, a i runga i tena huarahi ka taea e ia he moni hei utu i ana nama. Tuarua, ka moketitia e ia tona whenua, a ko nga moni ka whakamahia e ia ki taua whenua, a i runga i taua whakamahinga ka puta mai he ora hei utu i ona raruraru. Tuatoru, ka riihitia e ia tona whenua, a i runga i tena huarahi ka taea e ia te utu ana nama. Tuawha, ko te hoko rawa atu. Kaati, ko nga ritenga ahua pai o roto i enei tikanga e wha mo te Maori, ko te mea tuatahi me te mea tuatoru. Ko enei huarahi kei te puare ki te Pakeha. Tena, kei te puare ano hoki ranei aua huarahi ki te Maori? Kaore. Ina hoki, kaore te Maori e kaha ki te riihi, kaore ia e kaha ki te hoko. Engari ka ahei ki te hoko mehemea he hoko ki te Kawanatanga. Kahore ki te tangata noa iho i nui ake tana utu i ta te Kawanatanga. Na runga i enei ritenga ka rere katoa te Maori ki te Kawanatanga ki te hoko i tona whenua. No konei i tika ai te pukapuka o nga whai-korero a te Minita mo nga Moni, kua whakaaturia ake nei e au, i ki ra he nui rawa atu nga whenua kua riro mai i te Kawanatanga i tenei tau i nga tau kua taha ake nei. Kaati mo tenei, kia tahuri ake au ki tetahi kupu ano a te Pirimia me tona hoa Minita, te Honore Timi Kara, i ki nei raua ki nga huinga Pakeha, ki nga Maori hoki, "Ko nga ture mo nga Maori i hangaia e to raua Kawanatanga kua rite ki nga ture mo nga Pakeha," ara, ko tona whakamaoritanga o aua kupu, koia tenei, kua whakaritea nga ture mo nga Maori ki nga ture mo nga Pakeha. Na, ko tenei kupu kaore i te tika. Ko te tino ahuatanga o nga ture mo nga Maori, kua whakaaturia ake nei e ahau. Mehemea ka tirohia e koutou a tekiona 117 o "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894," ka kite koutou i te rere ke. Mo nga Maori tena. Na, mehemea ka tirohia e koutou "Te Ture Whenua, 1892," ka kitea e koutou e rere ke ana. Mo nga Pakeha tena. No konei ahau i tika ai ki te ki i tenei kupu, a e kore e taea te whakahe, ara, ko te tika o te tangata Maori ki tona whenua kua tangohia i a ia e nga ture a tenei Kawanatanga, a ko te tika o te tangata Pakeha kaore i tangohia. Heoi ano nga ture i whakaritea tahitia mo nga Maori me nga Pakeha, ko nga ture mo te hara mo te nama. Kaati mo tena. Me huri ahau ki "Te Ture Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, 1895." I tena tau ka kite te Kawanatanga i te mate kua pa ki nga Maori i raro i te Ture o te tau 1894. He maha nga Maori i whakapekeraputia e taua Ture; no reira ka whakangawaritia e ratou te tekiona 117 o taua Ture o te 1894. Na tekiona 3 o te Ture o te tau 1895 i whakangawari; e ki nei taua tekiona 3 ka ahei te Maori ki te whakahaere i tana i pai ai mo nga eka whenua e puritia ana e ia kaore nei i nuku ake i te 500 eka. Otiia, ko tenei tekiona kua whakakinongia e te tekiona 5 o taua Ture ano e ki nei, ko te tangata e pirangi ana ki te hoko, ki te riihi ranei, i tetahi whenua Maori e 500 eka nei te nui, mehemea e whiwhi ana taua tangata, i tona ingoa ake, i te whenua e 640 eka e kore ia e whai-mana ki te hoko ki te riihi ranei i taua 500 eka a ki te hoko ki te riihi ranei ia i taua 500 eka o te Maori, ka whainatia ia mo te moni kua e nuku ake i te rua rau pauna. Kaati mo tena taha. Ka huri taku korero i naia nei ki te mema honore mo Waiapu, ara, ki a Timi Kara. I te tau 1891 kaore rawa ia i whakaae ki nga ritenga o aua ture i paahitia nei e ratou i te tau 1894–95. Tirohia ia nei tana ripoata o taua tau, i a ratou ko Te Riihi ma i haere ai i runga i te motu nei. He aha ra te take? I roto i tana ripoata motuhake i whakaaturia e ia he tohu i tika ai tana whakahe ki te tikanga e mea nei, ma te Kawanatanga anake e hoko nga whenua Maori. Koia tenei ana kupu; i ki ia, i a ratou i Waikato e uiui haere ana, kitea ana e ratou ko ta te Kawanatanga utu e hoatu ana ki nga Maori mo o ratou whenua e toru hereni i te eka, a ko nga utu a nga Pakeha noa iho, e pirangi ana ki te homai ki nga Maori, kotahi pauna tekau hereni mo te eka. He kupu tino tika tenei, ahakoa mo naia nei, kei te pera tonu hoki. Kaati, kei te tino pohehe rawa atu ahau i au e whakarongo atu nei ki enei korero hou ana. Ka mutu taku korero mo tenei take. Ka ahu tenei ki nga nama a te koroni. E ki ana te Kawanatanga kua heke iho te nama nui a te koroni i runga i te tatau-a-mahunga. I pa te whai-korero a tetahi o nga mema honore mo te Taone o Akarana ki taua take, me te nui hoki o te marama o tana whakaatu i te kore tikanga o taua kupu a nga Minita. E ki ana ahau kaore i heke iho te nama a te koroni, mehemea ka ata tirohia te

tino takoto o taua nama. I runga i ta te Kawanatanga tatau he tika kua heke iho; otira he tatau whakawai ta ratou. Maku e whakaatu te he. Koia tenei, i tauria katoatia e ratou nga tangata katoa i Niu Tireni nei, a i whakaurua ki roto ki taua tatau, (1) nga kaumatua, (2) nga kuia me nga tamariki nohinohi katoa, ahakoa he mea whanau hou mai. A i whakaurua ano hoki nga Pakeha manuhiri i haere mai i nga whenua o tawahi, ki te haereere ka hoki ai ano ki o ratou whenua i haere mai ai. Na tenei ahua i tika ai te kupu a nga Minita. Otira tenei ke te titiro tika. Me tatau te nui o nga tangata e whakawaha nei i te taumahatanga o taua nama, ara, nga tangata kei te utu i nga taake me nga reiti o te koroni. Ka kitea ena, katahi ano ka wawahi ai i taua nama ki runga ki nga mahunga o aua tangata. Mehemea i peneitia katahi ano ka tika, a katahi hoki ka kitea te he o nga kupu whakapehapeha a nga Minita e korero nei mo taua nama.

Ka mutu a Hone Heke, ka tu atu ko Te Kere (J. W. Kelly), ko Te Tiwini (Mr. Stevens), ko Te Kirini (Mr. Green), ko Te Toihi (Mr. Joyce), heoi ano kua mene nga mema o te Whare te tu ki te whai-korero. Katahi ka tu ake ko Kapene Rahera (Hon. Captain Russell) ki te whakautu i nga korero a te Whare mo tana motini turaki i te Kawanatanga. He roa ia e korero ana. Ka mutu ia tukuna ana te pooti.

No te wahanga o te Whare, koia tenei te ahua.

I te ae, ara, i nga mea i tautoko i te motini a Kapene Rahera, tekau ma waru tonu te tokomaha. Ko nga mema i tautoko i te Kawanatanga kia tu tonu e wha tekau te tokomaha.

Tokowaru nga mema i pea, ara, tokowha ki tetahi taha, tokowha ki tetahi taha.

Haere ake te hipanga o nga mema i tautoko i te Kawanatanga, koia tenei, e rua tekau ma rua.

Heoi hinga ana te motini a Kapene Rahera.

Ko Hone Heke me Ropata te Ao nga mema Maori i riro ia Kapene Rahera ki te tautoko i tana motini, a ko Wi Pere raua ko Tame Parata nga mema Maori i piri ki te Kawanatanga.

Whakakorea ana e te Whare te motini a Kapene Rahera.

No te rima meneti te paahitanga o te toru karaka, ara, ka tata te ata-tu, ka hiki te Whare.

Wenerei, te 12 o Akuhata, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea te panuitanga tuatahi o etahi Pire.

Pire Poari Whenua Maori Mo Te Tai Rawhiti.

KO TE HETANA (Hon. Mr. Seddon).—I runga i te patai i nanahi a te mema honore mo te takiwa o Whangarei, i ki atu ahau ki taua mema kaore ano i whiriwhiria te Pire e te Kawanatanga, a i mea atu ahau kia nukuhia te Pire mo tenei ra, kia whai taima ai te Kawanatanga ki te whiriwhiri i te Pire. Ko tenei, kua whiriwhiria e te Kawanatanga te Pire, a kua penei ta ratou whakatau, me whakahe e ratou tenei Pire. Otira kua korerotia mai ki au, kia tae te Pire ki te aroaro o te Komiti mo nga Pire a nga mema o waho i te Kawanatanga, hei reira whakatikatikaina ai te ahua o te Pire. Engari me tino whakatikatika rawa te Pire e taua Komiti, notemea ki te kore e peratia e kore ano hoki te Kawanatanga e kaha ki te tautoko i te Pire. Te mea pai me tuku atu te Pire ki te Komiti, a kia hoki mai i reira, a kia kite te Kawanatanga i te ahua o nga menemana i whakaurua e te Komiti, hei reira whakatatu ai te Kawanatanga i to ratou whakaaro mo taua Pire.

Ko Te Pere (Mr. Bell).—Kei te koa ahau mo nga kupu a te Pirimia, notemea ki taku mohio kei te tino kuare etahi o nga mema honore o te Whare nei ki te tino aronga o te Pire. Kei te whakatika hoki ahau ki ta te Pirimia e ki nei, kaore te Kawanatanga i te pai ki te ahua o te Pire e takoto nei. Tenei ano te roanga atu o ana korero.

Ko Te Tamihana (Mr. R. Thompson).—Kei te kino nga Maori katoa o te Tai Rawhiti ki tenei Pire. Katahi taua mema honore ka panui mai i te waea, a nga tangata tokotoru, whakahe mo te Pire.

Ka mutu tera, ka takoto atu te motini a te Pirimia kia tukuna atu te Pire ki te Komiti, a whakaaetia ana.

No te mutunga o nga korero mo tenei Pire, ka maro tonu te mahi a te Whare i etahi atu mea.

No te tekau meneti ki te tahi o nga haora i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 13 o Akuhata, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea e te Whare etahi mahi a ka tae ki te—

Pire Reiti.

Ko Hone Heke.—Ka patai ahau ki te Pirimia, mehemea ranei ka whakaae ia kia tukuna te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori?

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ka tu ake ahau ki te motini kia panuitia tuaruatia tenei Pire. Kei te pai noa atu ahau kia tukuna tenei Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori. Ko nga tino tikanga o tenei Pire e pa ana ki nga reiti mo nga whenua Maori. Kua kitea e te Kawanatanga i runga i te whakahaerenga o nga ture, kaore i te pai nga Ture Reiti o mua, ara, kaore e taea ana he mahi i raro i aua Ture Reiti, a kaore he huanga o aua ture, na reira ko te mea tika me mahi he ture hou.

Katahi te Pirimia ka whakamarama haere ki te "Whare i nga tikanga o te Pire. He roa tana korero, me titiro i nga pukapuka reo Pakeha.

Ko Hone Heke.—Kaore ahau i te whakaae ki te kupu a te Phrimia i ki nei ko te Ture Reiti o te tau 1894 kaore i te tino whai-kaha. Kei te mohio au ko nga reiti katoa i whakataua ki runga ki nga whenua e nga Ture Reiti o te tau 1894 me te tau 1895, e tau ana hei tamana ki runga i te whenua, ara, nga reiti kaore i utua i te wa i tonoa ai kia utua. Kei te whai-mana nga Kaute Kaunihera, puta noa i Niu Tireni, ki te whakahua i nga Maori kia utu reiti, a ki te kore e utua ka waiho hei tamana ki runga ki te whenua.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ki te kore e utua i roto i nga tau e rua, e ki ana te Ture, kua kore e mana, ara, kua horoia atu aua reiti.

Ko Hone Heke.—Kaore e horoia; engari ka mau tonu hei tamana ki runga ki te whenua.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kaore; e kore e taea te tono kia utua.

Ko Hone Heke.—Kaore; ka mau tonu hei taunaha ki runga ki te whenua. Aua atu tena me tahuri ki te Pire nei. Kaore te Pire e whai ana kia utaina ano he reiti ki runga ki te whenua Maori; a i te mea kei te pera te takoto, kaore he tikanga i tino haere ai aku korero ki nga wahi katoa o ona ritenga e kitea ai nga mate e pa ki nga Maori i te mahi a nga ture whakatau taake ki runga ki o ratou whenua. Otira ko te wa tika tenei hei whakapuakanga maku i oku mahara mo runga i nga Pire me nga ture whakatau taumahatanga ki runga i nga whenua Maori. Ko aku take i whakahe ai ki nga Pire me nga ture penei te ahua ko enei: Kei te mohiotia katoatia kua tangohia e "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894," me "Te Ture Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, 1895," nga tika katoa o te tangata Maori, e rite nei kia waiho ki nga Maori, penei ano me nga Pakeha e whakahaere nei i o ratou nei tika ki o ratou nei taonga me o ratou whenua. Na, ahakoa taua mohiotanga, tenei kei te whai tonu tenei Kawanatanga ki te uta tonu mai ano i nga taake me nga reiti ki runga i aua whenua. Na konei ahau i ki nui ai i tenei kupu, ara, kei te he te Kawanatanga ki te kokiri mai, kei te he hoki te Paremete ki te paahi, i nga ture mahi taake, reiti hoki, ki runga ki nga whenua Maori i raro i tenei ahua; i te mea kua tangohia te tika o te tangata Maori ki te whakamahi, ki te whakahaere, i o ratou whenua e nga ture whenua Maori kua paahitia e te Kawanatanga. A kua kore nga Maori e kaha ki te whakamahi i aua whenua e ahei ai aua Maori te whiwhi ki tetahi moni hei utu i nga raruraru e utaina ana ki runga ki aua whenua. Tera pea ka ki nga mema honore ko taku mahi he whakahe tonu ki nga Pire whakatau taake, reiti hoki, ki runga ki nga whenua Maori: Ka tika; a ki te whakahaerea tonutia nga mahi i raro i enei ahua, ka haere tonu taku whakahe, a ka whakahe ano hoki nga Pakeha mehemea kei te penetia he whakahaere mo ratou. Ko te tekiona 117 o "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894," kei te tino tango rawa atu i nga tika o te tangata Maori ki o ratou whenua, a kei te pera ano hoki te tekiona 76.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kei te haere mai tetahi Pire whenua Maori, i tenei tuunga Paremete, a ko te wa tika tera hei korerotanga i tena take. Kaore hoki e pa ana ena take ki te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare.

Ko Hone Heke.—Ka homai ranei tena Pire, ki nga Maori, i nga tika katoa e whakahaerea nei e te Pakeha ki ona whenua.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ko te wa tika tera hei korerotanga i ena korero, kaore hoki tenei Pire e pa atu ana ki tera.

Ko Hone Heke.—Kei te mohio ahau kaore e pa atu ana tenei Pire ki tera; engari kei te whakaatu ahau ki te Whare i nga take katoa e tika ai tenei Whare ki te tino ata whiriwhiri i nga Pire mahi reiti taake hoki e homai ana ki te aroaro o tenei Whare, kua tangohia nei hoki te tika o nga tangata Maori, kia kua ai ratou e whai mana ki te whakahaere i o ratou whenua, e taea ai e ratou te utu nga raruraru katoa e utaina mai ana ki runga i o ratou whenua. Ko te tekiona 76 kei te tuku katoa atu ki te Kawanatanga, i te mana whakaae, whakakahore. Hei tohu whakamarama. Mehemea ka tonoa e tetahi Maori tetahi Kooti wawahi, ka taea e te Kawanatanga te tono ki te Kooti kia kua e whakahaerea taua tono a taua Maori, mehemea kua riro i te Kawanatanga tetahi hea kotahi, tetahi wahi iti ranei o tetahi hea o roto i taua poraka. Ko tekiona 117 kei te tino tango rawa atu i te tika o te tangata Maori ki te whakahaere i o ratou whenua. Kei te arai i te Maori kia kua e whai mana ki te rihi i tana whenua M te tangata e pirangi ana ki te rihi i tana whenua, i kore ai e riro ma nga moni reti e utu nga raruraru e utaina mai ana ki runga i aua whenua e nga ture penei me tenei. I raro i te Ture o te tau 1895, tekiona 3, i kite te Paremete i te tika kia whakangawaritia te tekiona 117 o te ture o te tau 1894, a whakaaetia ana e te Paremete kia ahei te Maori ki te whakahaere i tona tika ki tona whenua, kaore nei nga eka i nui ake i te 500 eka. Otiia kei te pirangi ahau ki te whakaatu ki te Whare, ahakoa, taua whakangawaritanga o te tekiona 3 o te ture o te tau 1895, kua patua te kai o taua tekiona 3 e te tekiona 5 o taua ture ano. Notemea ko te tekiona 5 kei te ki, mehemea te

tangata e hiahia ana ki te rihi ki te hoko ranei i tetahi pihhi whenua Maori e whiwhi ana ki te whenua e 640 eka te nui i runga i tona ingoa ake, e kore ia e kaha kite rihi ki te hoko ranei i te Whenua o taua Maori. A ki te pokanoa ia ki te rihi ki te hoko ranei i taua whenua, ka whainatia ia. Ko tetahi, ko taua tekiona 3 o te ture o te tau 1895, kaore e pa atu ki nga whenua Maori i wawahia i muri o te paahitanga o taua Ture. No konei ahau i inoi ai ki nga mema honore kia ata whiriwhiria nga ritenga o nga ture penei te ahua. A ka tono atu ahau ki nga mema honore, a te wa e kokirihia mai ai e te Kawanatanga ta ratou Pire Whenua Maori, kia awhina mai i ahau kia hurihia nga ture e pa nei ki te Maori kia rite ki nga ture e pa nei ki nga Pakeha e whai whenua nei i tenei koroni.

Ko Tame Parata.—E whakaae ana ahau kia tukuna atu tenei Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori, kia taea ai te whakauru etahi menemana e rite ana ki te hiahia o nga Maori. Kaore ahau e whai-korero mo te Pire i naianei, engari ka tatari ahau kia hoki mai ra ano te Pire i te Komiti mo nga Mea Maori, hei reira te taima pai hei korerotanga.

Ko Te Tamihana (Mr. R. Thompson).—Kei te tino tautoko ahau i nga kupu katoa i whakapuakina e te mema honore mo te Takiwa Maori Whaka-te-Raki. E tino marama ana te whakamarama e taua mema honore i te ahua o te takoto o nga ture whenua Maori o tenei wa. Ki taku hoki, he tika tonu, ka nui te kino o te takoto o nga ture mo nga whenua Maori o naianei, kino atu i to mua ahua; i te timatanga mai ano o te koroni tae noa mai ki te tau 1894 katahi ano ka penei rawa te kino o te takoto me te uaua o nga ture mo nga whenua Maori. I te mea kua murua i te Maori e tenei Whare ona tika katoa, kaati kei te he hoki te mahi a te Paremete e aki nei e uta nei i te taake me te reiti ki runga ki nga whenua Maori. Ko te mea tika me rite tonu nga ture mo nga Maori ki nga ture mo nga Pakeha.

Ka mutu a Te Tamihana ka tu ake ko Te Mete (Mr. E. M. Smith), ko Pirani (Mr. Pirani), ko Te Makuaea (Mr. McGuire). He tautoko ta enei i te Pire.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kua ata whakarongo ahau ki nga kupu a nga mema honore i tu ake nei ki te whai-korero mo tenei Pire, a he aha te mutunga? Ko te whai-korero a te mema honore mo te Takiwa Maori Whaka-te-Raki kaore i hangai ki te Pire engari he whakahe ke nana i nga ture whenua Maori. Ko te taima tika hei whakapuakanga mana i era korero ko te wa e takoto ai te Tare Kooti Whenua Maori ki te aroaro o te Whare nei. Ka huri taku korero ki nga kupu i puta i te mema honore mo te takiwa o Whangarei. E hiahia ana ranei taua mema honore kia hoki whakamuri nga mahi a te Whare? E hiahia ana koia koutou kia whakatuwheratia te hoko te rihi me te mokete o nga whenua Maori ki nga Pakeha noa iho, ara, kia wetekina te here a te Kawanatanga?

Ko Te Tamihana (Mr. R. Thompson).—Kaore.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kaati ha, ko te pito pea ki te Tai Tokerau o Akarana tau e hiahia ana kia whakatuwheratia te hoko me te rihi? Kua karanga mai te mema honore "Kaore." Kaati, kaore te mema honore i te mohio ki te tikanga o ana korero i hamumu ai i a ia i tu ake nei i mua tata ake nei. Koia tenei nga kupu a taua mema honore, i mea ia me tuku whakarere atu ki nga Maori ano he tikanga whakahaeie mo o ratou whenua, a me rite tahi nga ture mo te Pakeha raua ko te Maori. E hara tenei korero a te mema honore i te mea hou ki tenei Whare. Ka maha nga rongonga o te Whare ki etahi atu mema i ena tu korero i roto i nga tau e toru kua pahemo ake nei. Otira kei te pehea koia te ahua o te iwi Maori, ara, o etahi o ratou? Koia tenei, he rau he rau o taua iwi kei te noho whenua kore noa iho, kei te riro ma o ratou whanaunga Maori e whangai; a, akuanei, te mutunga iho ka riro ma te Kawanatanga e hoko he whenua mo ratou. Tena, i riro i a wai nga whenua o aua Maori kore whenua nei? Na te tini o te Pakeha noa iho taua mahi, ko ratou nga kaahu nana i kai nga whenua o nga Maori, i momona ai ratou, a waiho ake e ratou i kona nga Maori ma te Kawanatanga e whakaora. Na mehemea i tukuna taua tu mahi kia haere tonu, ara, kaore i araia e tenei Kawanatanga, kua pau noa atu i naianei nga whenua o nga Maori puta noa i Aotearoa nei. Koia tenei nga take i tika ai te araitanga e te Paremete o te hoko a te Maori i tona whenua ki te Pakeha noa.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te Piriimia mo tenei Pire, me titiro i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Heoi te mutunga iho paahitia ana e te Whare te panuitanga tuarua o te Pire.

No te tekau ma rima meneti ki te toru karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 14 o Akuhata, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka panuitia tuatahitia tetahi Pire, kua tae ki nga motini. Ka rua nga motini ka oti kua taea ki te—

Motini Mo Nga Penihana Aori.

I runga i te motini a Tame Parata, whakahaua ana, Me whakatakoto ki te aroaro o tenei Whare tetahi ritana hei whakaatu i nga ingoa o nga Maori katoa e noho ana i Te Waipounamu me Rakiura, a e tango penihana ana i

te Kawanatanga, me te ata whakaatu atu ano i roto i te ritana, e hia nga moni penihana e hoatu ana i ia tau i ia tau ma ia taugata ma ia tangata.

Ka mutu tera ka haere tonu nga motini me nga patai, ka tae ki te patai mo—

Hirini Te Kani.

Ko Ropata Te Ao (mo Wi Pere).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ranei ka whakaae ratou ki te whakaara i tetahi kohatu whakamaharatanga mo Hirini Te Kani, kua mate ake nei, i te mea koia tetahi o nga tino rangatira nunui o te Tai Rawhiti i piri pono ki a te Kuini?

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kaore ano ahau i whakawhiwhia ki nga korero mo tenei tangata e ahei ai ahau ki te whakautu atu i te patai i naianei. Otira kei te uiuia i naianei te ahua me te tu o taua rangatira o Hirini Te Kani, a, kia tae mai nga whakaatu atu mo aua uiuinga, katahi ra ano ahau ka kaha ki te whakatau i taku whakahoki mo te patai.

Te Rori Atu I Otakou Ki Portobello.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Minita ino nga Mahi Nunui o te Koroni, Mehemea ranei kua tae mai ki a ia te ripoata, a te Kai-ruri mo te Takiwa, mo runga i te rori atu i Otakou ki Portobello, i mahia nei e nga herehere; a mehemea kua tae atu ki a ia taua ripoata, ka whakaae ranei ia ki te whakarite i tetahi moni hei whakapai i nga wahi kino o taua rori?

Ko Hooro-Teone (Hon. Mr. Hall - Jones).—He tika, kua whakaaturia te kino o taua rori ki te Kawanatanga. Kua uiuia taua mea, a kua kitea ka nui te kino o taua rori. Ko tenei, ka whakahaua e te Kawanatanga ana tangata e tika ana mo taua mahi kia tahuri ki te whakapai i taua rori.

Rahui Maori I Arowhenua.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mahi Nunui a te Koroni, Mehemea ka ata whakaritea e ia tetahi moni ki roto i nga rarangi moni ka whakapaua i te tan e haere ake riei, hei mahi a hei whakapai hoki i nga rori e haere nei ma runga i nga whenua Rahui o nga Maori i Arowhenua?

Ko Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie).—Kua tae mai nga whakaatu ki tona Tari mo te kore rori o te takiwa i whakahuatia ake nei. Engari ka uiuia ano taua mea, a ki te kitea he mea tika kia mahia he rori ki taua wahi, tera e maharatia taua mea ina whakaritea nga moni mo nga mahi nunui mo te tau e haere ake nei.

Tamariki Maori Kore Whenua.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Whenua, Mehemea km whiriwhiria e raua ko te Tumuaki Kai-ruri tetahi huarahi e taea ai te whakawhiwhi ki te whenua nga tamariki Maori o Te Waipounamu me Rakiura i whanau i muri mai o te putanga o te ripoata a Tiati Make i te tau 1890?

Ko Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie).—Kua oti te whakatau i mua ake nei me ngata nga hiahia o nga Maori kore whenua o Te Waipounamu me Rakiura i nga whenua kua hoatu nei e te Kawanatanga mo ratou. Kua uiuia e au te tikanga o tenei patai, a kua whakaaturia mai tera e rato aua tamariki kore whenua ki te hoatu kia kotahi mano eka. Mehemea he tika tera, a ki te kitea tetahi piihi whenua watea, ka whakahaua e ahau te Tumuaki Kai-ruri kia whakaritea e ia he whenua mo aua tamariki.

Ka mutu enei patai me etahi atu hoki, ka haere tonu te mahi a te Whare.

No te hawhe-paahi i te tekau ma rua o nga haora i te weherua ka hiki te Whare.

Taite, te 20 o Akuhata, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea nga panuitanga tuatahi me te panuitanga tuarua o etahi Pire, a ka tae ki te—

Pire Tuku Moni Kawanatanga Ki Nga Kai-Nohonoho Whenua.

No te po o tenei ra ka nru tenei Pire ki te Komiti o te Whare.

No te tatanga te mutu o te Komititanga o te Pire ka tu ake—

Ko Hone Heke.—Ka motini ahau kia whakaurua tenei tekiona hou e whai ake nei:—

"Kaua he mea i roto i 'Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894,' me 'Te Ture Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, 1895,' i etahi atu Ture ranei e whakatikatika ana i aua ture, e ahei te arai i tetahi Maori, i etahi Maori, i tetahi hunga kaporeihana ranei, ki te mokete i te whenua Maori ki te Tari o te Kai-tiaki o te Katoa, i raro ranei i 'Te Ture Tuku Moni-nama Kawanatanga ki nga Kai-nohonoho Whenua, 1895': Engari ko te moni i namaia me whakapau anake i runga i nga mahi whakapai i taua whenua i aua whenua ranei o taua Maori o aua Maori o

taua hunga kaporeihana ranei."

Katahi ka tukuna kia pootitia te panuitanga tuarua o te tekiona hou a te mema honore mo te Tai Tokerau.

Koia tenei te pooti, e mau ake nei:—

I TE AE, 25.

- Bell
- Buchanan
- Carroll
- Collins
- Earnshaw
- Hall
- Hutchison, G.
- Joyce
- Lawry
- Lewis
- Massey
- MoGowan
- McLachlan
- McNab
- Millar
- Mitchelson
- O'Regan
- Parata
- Pare
- Russell, W. R.
- Smith, G. J.
- Stevens
- Tanner.
- *Kai-tatau.*
- Heke
- Russell, G. W.

I TE NOO, 17.

- Buddo
- Buick
- Carnell
- Crowther
- Flatman
- Hall-Jones
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- Meredith
- Mills
- Montgomery
- Morrison
- Pinkerton
- Seddon
- Thompson, T.
- *Kai-tatau.*
- Harris
- Hogg.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Button
- Duthie
- Fraser

- Green
- McGuire
- Mackenzie, T.
- Stout
- Te Ao
- Wilson.
- *Turaki.*
- Ward
- Hutchison, W.
- Willis
- Carncross
- Smith, E. M.
- Houston
- Kelly, W.
- Cadman
- Duncan.

Te putanga e 8.

Heoi paahi ana te panuitanga tuarua o te tekiona.

Katahi ka takoto te motini kia honoa atu te tekiona ki te Pire.

Pooti ana te Komiti, koia tenei e mau ake nei:—

I TE AE E 22.

- Bell
- Buchanan
- Collins
- Heke
- Hutchison, G.
- Joyce
- Lawry
- Lewis
- Massey
- McGowan
- McLachlan
- McNab
- Millar
- Mitchelson
- Parata
- Pere
- Russell, W. R.
- Smith, G. J.
- Stevens
- Tanner.
- *Kai-tatau.*
- Earnshaw
- Russell, G. W.

I TE NOO, 18.

- Buddo
- Buick
- Carnell
- Crowther
- Hall
- Hall-Jones
- Harris
- Hogg
- McKenzie, J.
- Meredith

- Mills
- Montgomery
- O'Regan
- Pinkerton
- Seddon
- Thompson, T.
- *Kai-tatau.*
- Flatman
- Morrison.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Button
- Duthie
- Eraser
- Green
- McGuire
- Mackenzie, T.
- Stout
- Te Ao
- Wilson.
- *Turaki.*
- Ward
- Hutchison, W.
- Willis
- Carncross
- Smith, E. M.
- Houston
- Kelly, W.
- Cadman
- Duncan.

Te putanga e 4.

Heoi whakaaetia ana e te Whare kia apitiria atu te tekiona hou a Hone Heke ki te Pire.

Ka mutu ta Hone Heke tekiona ka tu ake te mema mo Waitemata, a Te Maahi (Mr. Massey) ki te kokiri i tana tekiona hou mo te Pire.

No te tukunga ki te pooti hinga ana te tekiona a taua mema, a kore ana e whakaurua.

Ka mutu tenei, ripoatatia ana te Pire.

No te rima meneti ki te wha karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 21 o Akuhata, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia

Ka whakahaerea te panuitanga tuatahi o tetahi Pire, ka mutu tera ka tautohetohe te Whare mo tetahi ano o ratou, a ka roa e pera ana ka tae ki nga patai.

Ka taka ki te patai a Hone Heke mo—

Nga Mana Me Nga Tika Ki Te Koura Ki Te Hiriwa Me Era Atu Kohatu Utu Nui.

Ko Hone Heke.—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea e kereeme ana ratou ki te mana me te tika ki nga koura me nga hiriwa me era atu kohatu utu nui (1) i runga, i roto, i raro o nga whenua papatupu a nga Maori, (2) i runga, i roto, i raro o nga whenua Maori kua whai tiwhikete Karauna karaati ranei, a kei nga Maori tonu e pupuri ana? I te mea kua tino nui te haere o te mahi Koura i tenei Motu, a i te mea he nui ano nga whenua Maori kei roto i nga takiwa mahi koura, na konei ahau i patai ai kia kiia mai e te Kawanatanga tana kupu mo enei ahua e rua e tohungia nei e te patai.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kaore rawa he take e awangawanga ai ahau mo tenei patai.

Notua-whakarere iho i riro ai te mana o te koura raua ko te hiriwa i te Karauna. No te timatanga mai ano o tenei mea o te Kingi o te Kuini ranei ki Ingarangi, i hoatu ai e nga ture te koura me nga hiriwa ki te Karauna.

No waenganui po i hiki ai te Whare.

Wenerei, to 26 o Akuhata, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea nga patai, ka tae ki te patai mo—

Te Mana Ki Nga Koura Me Nga Hiriwa I Runga I Nga Whenua Maori.

Ko Hone Heke.—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea he tika koa hokona e ratou i nga Maori nga mana ki te mahi i nga koura i runga i nga whenua kua hokona nei e nga Maori ki te Pakeha noa, engari i porutia nei e nga Maori te mana ki nga koura me nga hiriwa o aua whenua? Kua rongo ahau ki etahi tangata kua hokona e te Kawanatanga i aua Maori o ratou tika ki aua koura me aua hiriwa, a e hiahia ana ahau kia mohio he tika ranei he tito ranei taua rongo i rongo nei au.

Ko Te Karimana (Hon. Mr. Cadman).—Mo nga Poraka o Waihi ta te mema honore e ui nei?

Ko Hone Heke.—Ae, koia tera tetahi.

Ko Te Karimana (Hon. Mr. Cadman).—Kaore ano te Kawanatanga i hoko noa i nga tika me nga mana ki te koura ki te hiriwa me era atu kohatu utu nui i nga Maori. Kua ki atu ano ahau i mua, e ki ana te Kawanatanga kei te Karauna te mana me te tika ki aua tu taonga, a ka man tonu ta te Kawanatanga ki tenei.

Pire Nama Moni Mo Nga Mahi Nunui Me Nga Mahi Whakanohonoho Whenua.

No te rua tekau ma tahi o nga ra o Akuhata i kokiritia ai tenei Pire e te Pirimia ki te Whare. Tona ritenga he nama i tetahi miriona pauna moni hei whakahaere i nga Mahi Nunui a te Koroni, a hei whakanohonoho i nga whenua paamu o nga motu nei ki te tangata. He maha nga mema i korero mo taua Pire i taua ra engari kaore i mutu na reira ka nukuhia mo tenei ra. Ko nga korero enei, e whai ake nei, a te mema Maori mo te Tai Rawhiti i whakapuaki ai mo taua Pire i tenei ra, ara, i te rua tekau ma ono o Akuhata.

Ko Wi Pere.—E te Pika, e whai kupu ana ahau mo te Pire e takoto nei i te aroare o te Whare. Kua kite ahau kua whakaae te Kawanatanga ki aku tono ki a ratou i tera tau kia namaia he moni. Ki taku titiro ki te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare, he iti rawa enei moni. Heoi ta te Pire nei he nama moni mo nga rori mo nga piriti me nga reriwe; ki taku me whakanui ake nga moni kia kotahi miriona e rima rau mano pauna. Mehemea ka kore tenei Whare e whakaae ki taku tono, kaati me whakaae tenei Whare kia waiho ma nga Maori anake tenei miriona pauna hei mahi paamu ma ratou. Ka whai kupu ahau ki nga nema kua whiwhi nei o ratou takiwa i te rori i te reriwe i te piriti, kia whakaaro mai ratou ki toku takiwa, notemea ko tetahi wahi o toku takiwa kaore ano i whiwhi rori reriwe piriti ranei, ara, timata i Petane, Haaki Pei, haere i te taha moana o te Tai Rawhiti tae atu ki Te Puke, i te takiwa o Tauranga, Pei o Pereti, kei te takoto kino enei wahi. A ko taua takiwa kaore ano he moni nui a te koroni i whakapaua ki reira mo enei tu mahi, ara, mo te rori me te reriwe. Ko nga Maori kaore ano i whiwhi noa i nga painga o nga moni a te koroni e whakapaua nei hei mahi rori, engari nga Pakeha kua whiwhi a kua whakakapaia o ratou whenua ki nga moni a te koroni, ara, kua puta nga rori ki runga i o ratou takiwa haere ai. Toku tino whakaaro ko nga mema kua ngata nei o ratou puku i nga wa o mua ake nei me moe ratou, kua ki hoki o ratou puku, a me tuku atu tenei taima, ara, enei moni ka namaia nei ki nga takiwa kaore i whiwhi i mua i nga moni i namaia e te koroni. E mohio ana te Kawanatanga nei he tika taku korero e ki nei kaore ano i mahia he rori ki toku takiwa; inaianei ka tino tono atu ahau ki a koutou kia homai hei whakapai mo toku takiwa te nuinga o tenei moni. He kupu ano tenei naku ki tenei Whare, kotahi taku tono kaore ano i whakaritea e tenei Kawanatanga, ara, ko taku tono kia namaia mai he moni motuhake ma te iwi Maori anake, i nga moni ngawari te initaretu, hei whakapai i o ratou whenua. I tono ano ahau ki te Whare i tera tau kia tuara mai i taku tono; a i tono ano hoki ahau i tera tau kia kaua e tukua ki nga Pakeha anake nga room whakapai paamu i raro i te ture o tera tau, engari me puta aua moni ki nga iwi e rua e mahi paamu ana. Otira e kore koutou e whakaae mai kia whakawhiwhia te Maori ki te moni hei whakapai i o ratou whenua, notemea ko te hiahia o tenei iwi o te Pakeha kia waiho nga whenua Maori kia takoto kino ana, kia kaua e homai e te Kawanatanga he moni hei whakapai, kia rawakore ai te Maori a ka tahuri ka hokohoko i o ratou whenua, kia wawe ai te ngaro atu o tenei iwi o te Maori me ona whenua. Heoi ka hoki iho taku korero ki nga korero mo tenei Pire, me whakaae te Whare ki te Pire e takoto nei i to ratou aroaro, ara, kia namaia he moni whakapai i nga huarahi me nga reriwe me era atu mea o te koroni. Ko etahi o nga mema honore e ki nei "Kaua e namaia he moni," he mahi tinihanga tenei na ratou, notemea mehemea ki te namaia tenei moni ko ratou ano te hunga e hohoro ki te taunaha i etahi o aua moni, a ko ratou ano te hunga kaha ki te hamama nga waha kia nui atu nga moni e riro i a ratou mo o ratou takiwa. Ina hoki ko toku hiahia kia namaia mai enei moni hei whakapai i nga takiwa Maori e takoto kino ana, a hei mahi reriwe mo nga takiwa kaore ano i whiwhi pera i mua atu, a me tino maaka nga taringa o aua moni i naianei kia waiho ai mo aua takiwa Maori anake, kia kore ai e taea e te iwi Pakeha te tiki mai te maaka nga taringa o aua moni. Ina etahi o nga mema honore o te Whare nei e ki ana kaore

ratou e pai ki te naima moni, he mea pea kia kite mai ai nga iwi nana nei ratou i pooti, e katahi ano ia te mema pai, ina hoki kaore e pai ki te nama, kaati me pooti ano tatou ki a ia. Na, e nga mema honore kua koutou e kaiponu e mea ko o koutou takiwa anake e whiwhi i nga painga. Kia rua nga kanohi, ko tetahi hei titiro i nga painga mo tou takiwa, ko tetahi e titiro atu ki te takiwa o tou hoa; ma tenei tu ahua e tere ai te pai me te nui me te ora ki to tatou motu. He nui nga whenua o toku takiwa kua riro i te Karauna, a kei whea he moni hei whakahaere e taea ai te whakapai aua whenua? Ina hoki ko etahi sangata o tokutakiwa he peeke hoiho nga kai harihari i a ratou nei huruhuru hipi ki tatahi. Na, e hoa ma, ko te iwi Maori kaore ano i whiwhi i tetahi paamu hipi, ko te take he kore moni hei whakapai i o ratou whenua, i te mea hoki kaore tenei Whare e paahi ana i tetahi ture e ahei ai nga Maori ki te whakapai i o ratou whenua. No konei ka tonono atu ahau kia koutou kia paahitia tenei Pire. He Pire whai-kiko tenei, e puta mai ai he painga ki nga iwi e rua. Kua tenei Whare e whakaaro he mea kino te nama. He aha oti te waiho ai ma o tatou uri e haere mai nei e utu a tatou nama? Heoi ma tatou ko te whakapai anake i nga whenua. He aha te pai kia waiho kia tatou anake nga taumahatanga? He aha te pad ma tatou anake te mahi whakapai whenua me te utu hoki i nga nama, a ko o tatou uri kia waiho he mahi ma ratou he puru i o ratou ringa ki roto i o ratou pakete, me te kowhiowhio haere. Na ki taku nei whakaaro kaati he mahi ma tatou he whakapai paamu; te rua he utu i nga initaretī o nga moni nama; ko te moni puku me waiho tera ma o tatou uri e utu, notemea ko te wa tera e nui ai nga hua e puta mai ana i nga whenua; na ko tenei wa i a tatou nei he nui nga taumaha e tau ana ki runga ki o tatou pakihīwi. Mehemea hoki ki te riro ma tatou e utu nga moni puku, a kei hea he oranga mo tatou me a tatou wahine, tamariki hoki; ina hoki ka pau katoa atu nga moni e puta mai ana i te whenua hei utu mo te whakapainga, hei utu mo nga initaretī, hei utu mo te moni puku, hei utu mo nga taake, hei utu mo nga taake rawaho, hei utu mo nga hepara me era atu tu ahua mahi whakahaere whenua. Ka korero ahau i naianei mo nga nama a nga Kawanatanga o mua, ara, mo te toru tekau ma rima miriona. Ko taku whakaaro me kimi e tenei Kawanatanga etahi tangata ngawari te initaretī, ka whakawhitihiti i aua nama ki aua tangata; ko tenei te huarahi e mama ai taua pikaunga i runga i o tatou pakihīwi. Notemea ko taua nama he tino nui rawa te initaretī, a he wa pai tenei kia whakawhitiria aua nama i te mea kua ngawari te initaretī o naianei; mehemea ka peneitia ka tino ora te koroni. Ka hoki ano taku korero ki te Pire nei. Kia tino weria ai ki ki roto i nga taringa o te Kawanatanga nei, ara, taku kupu e ki nei au ko te mea tino tika kia rua miriona pauna e whakauru ki roto i tenei Pire, kia kotahi miriona mo toku takiwa hei whakahaere i nga mabi whakapai whenua a te taha Maori me te taha Pakeha o toku takiwa, a kia kotahi miriona mo nga mahi e pa atu ana ki nga mahi o nga motu e rua nei i waho atu i toku takiwa. Ki te whakaae tenei Kawanatanga ki tenei kupu aku e kore rawa au e wareware ki a ratou; ki te kore ratou e whakaae, kaati, me ahu atu ratou ki te iwi Pakeha anake tonono ai kia utua nga initaretī o nga moni e nama mai nei e ratou, tonono ai hoki i nga reiti o nga whenua Pakeha, kua o nga Maori; i te mea hoki kaore ratou e whakaae ki etahi moni hei whakapai i nga whenua Maori i nga hua o te whenua, a e whai moni ai hoki ratou hei utu i nga reiti o nga whenua i nga initaretī hoki o nga moni e namaia mai nei e ratou; ara, ko tona tikanga kua e hoatu he takoha ki runga ki nga taonga e hokohokona ana e nga Maori, ki runga hoki ki nga rawa o te iwi Maori e hokohokona atu ana ki te Pakeha. Kia rongoro tenei Whare, naku te tonono tuatahi, i te tau 1894 me te tau 1895, kia namaia mai he moni ma nga Maori me nga Pakeha rawakore, a ko nga moni i namaia nei i aua tau kihai rawa tetahi wahi i riro ma te taha Maori, i riro anake i te taha Pakeha. A i te putanga o aua moni ko au ko te tangata nana te tonono kihai i whiwhi, hoatu ke ana aua moni ma te taha Pakeha anake. He mahi tipua tenei na tenei Whare, a no konei au i tonono ai kia tino whakamotuhaketia he moni ma te iwi Maori, kia tika ai hoki te utu a te iwi Maori i enei moni. Na wai tenei tikanga, a no whea ranei, ma koutou e kai te moni ma te Maori e utu noa atu; engari tenei, te whakamotuhake he moni ma te Maori kia tika ai tana utu. Ki te tautoko nga mema o tenei Whare i taku tonono kia namaia he moni ma nga Maori, ka whakaae tonu tenei Kawanatanga, e kore rawa ratou e whakakore. Me aroha mai tenei Whare ki taku tonono, ina hoki i tonono te iwi Pakeha katoa kia reititia nga whenua Maori, a kua tau te ture reiti ki a ratou. No reira taku tohe kia whai moni ratou hei whakapai i o ratou whenua kia ahei ai te utu i aua reiti. Ki te kore he ture mahi paamu, tuku nama ki nga Maori, e paakitia e te Paremete, tera ka pa he mate kino ki te iwi Maori, ara, ko tenei mea ko te whenua ka ngaro atu i a ratou, a ka tau iho hei mate mo nga iwi o te Maori. Ki te pa tenei mate ki te iwi Maori ka kaha au ki te ki atu na koutou te iwi Maori i whakamate. Ina hoki kaore ano au i kite noa i tetahi Pakeha e mahi paamu ana nana ake ana moni i whakapaia ai tona whenua; taku e kite ana he mea nama katoa nga moni a nga Pakeha e mahi paamu ana, e hara hoki i o ratou ringaringa ake ki te mahi, na aua moni anake i namaia ra e ratou i taea ai te mahi. I whai kupu ano ahau i era tau mo nga Pakeha e heke mai nei ki tenei motu; ko ratou te hunga tino kaha ki te akiaki i te Kawanatanga kia murua nga whenua Maori, kia reititia ano hoki, kia whiwhi ai ratou i etahi whenua hei nohanga mo ratou. Na, taku kupu, me mutu te tuku mai i nga Pakeha e heke mai nei ki tenei motu, me waiho tenei motu mo nga Maori me nga Pakeha kua noho nei ki Niu Tireni, kia whiwhi ai o tatou uri e haere mai nei i te oranga nui. Mehemea ki te mau tonu te mahi tuku mai o nga heke o tawahi, kua kore he whenua mo o tatou uri e haere mai nei. Ma tenei katahi tatou ka kaha ki te whakawhiwhi i nga rawakore e noho nei i Niu Tireni i naianei. Hei aha ma tatou te whawhai kia rite tatou ki Ingarangi, ara, kia eke ki te wha tekau miriona te maha o nga tangata o tenei motu. Kua tae au ki Ingarangi kua

kite au i te nui o te mate kai o reira; i nga tamariki e tangi ana ki te kai; me te tini o te tangata e takoto ana i nga tiriti i te mate kai, a ko etahi o aua tini tamariki, e whangaia ana e nga tangata aroha whai moni. Ko to koutou hiahia pea e mea nei kia nui nga heke mai o tawahi ki tenei motu, ara, kia tae ki te wha tekau ki te rima tekau miriona nga tangata o Niu Tireni, kia tahuri ai koutou ki te whakatu kingi mo koutou. Ki taku nei mahara, kaati noa ko te Kuini anake he rangatira mo tatou. Na, e hoa ma, ko taku e tohe nei ki tetahi moni motuhake ma nga Maori, kua kite hoki au i te nui o nga initaretu a nga peeke, ara, tekau pauna i te rau e iwa pauna i te ran. No konei ka tohe tonu au ki te tonu ki tenei Kawanatanga me nga Kawanatanga e haere mai nei kia whakaputaina he moni ma toku takiwa, notemea ko nga Kaute Kaunihera o toku takiwa e noho mate ana i te kore moni hei whakahaere i nga mahi rori mo o ratou takiwa. Ki te kore tenei Pirimia e whakamana i taku tonu, e kore e mutu taku patukituki i te tatau o ona whakaaro, a kia oho ra ano tona tinana ka mutu ai taku patukituki.

Ka mutu a Wi Pere ka tu ake ko etahi mema Pakeha. Ka korero mo tenei Pire a hiki noa te Whare i te rua tekau meneti ki te tahi karaka i te po.

No ao ake, i te huihuinga o te Whare, ka korerotia ano te Pire nei. Ka mene nga korero a nga mema Pakeha tokomaha ka tu ake—

Ko Hone Heke.—Ka nui toku ahua reka i au e matakiki atu nei ki te mahi a nga mema honore Pakeha tokomaha ku tu ake nei ki te korero mo tenei Pire. Tu ake tenei me te korero kua kore he moni a te Kawanatanga, na reira he tika kia namaia he moni, tu ake tetahi pera ano, tu ake tetahi pera ano. I runga i te homaitanga a te Kawanatanga i tenei Pire ki te Whare, kua kitea to ratou hurikikotanga, kua takahia katoatia e ratou a ratou kupu i korero ai ki te iwi i te pootitanga mema mo te Whare nei i te tau 1893. E te Pika, ko te tino take i tu ake ai ahau ki te whai-korero mo tenei Pire, ko nga moni e noho nei i roto i te Pire nei, kua ata wehea nei hei hoko i nga whenua Maori. Ki taku kaore kau he tikanga e mau tonu ai te mahi hoko whenua Maori a te Kawanatanga, ki taku me wbakamutu te hoko a te Karauna i nga whenua o te Maori. He tika kia whakanohonohoa te whenua ki nga tangata mahi paamu, engari ko te mea hei titiro ma tenei Whare, koia tenei, kaore ranei he huarahi ke atu, i waho atu i ta te Kawanatanga e whai nei, e taea ai te whakanohonoho i nga whenua Maori ki te tangata mahi paamu? Ki taku, ae, tenei ano. Koia tenei te huarahi hei whai ma te Parenete e pai ai te whakahaere i nga whenua Maori: Tuatahi, me tuku atu he mana ki nga Maori kia ahei ai ratou ki te riihi i o ratou whenua ki ta ratou i pai ai; tuarua, me tuku atu e tatou he mana ki te Maori e ahei ai ia ki te nama moni hei whakapai i ona whenua; tuatoru, me hoatu e tatou ki te Maori nga tika katoa kua hoatu nei ki te iwi Pakeha, kia whiwhi tahi ai nga iwi e rua i nga painga katoa e puta mai ana i nga ture; kia mutu ai tenei ahua e mana nei i naiane, ara, he ture ke mo te Pakeha he ture ke mo te Maori. Koia tenei, ko tetahi o enei e toru, te luarahi tika hei whai ma te Whare nei. Me whakakore nga ture e arai nei i te riihi a te Maori i tona whenua ki tana e pai ai. Ki te peratia, heoi kua fuwheia he huarahi e whiwhi ai nga Pakeha i etahi whenua mo ratou. Kua tino murua atu, e nga ture kua paahitia nei e tenei Whare, nga tika o te iwi Maori. Kei te he rawa atu tenei mahi, a aki iho hoki ki runga i tera nga ture e tonu nei i nga Maori kia utu i nga reiti me nga taake. Katahi te mahi he rawa. Ka huri ano taku korero ki nga moni e meatia nei kia namaia. Ki te paahi tenei Pire, ki taku nei mahara, me tuku atu nga moni mo nga rori me nga piriti, ma nga Kaute Kaunihera anake e whakaaaere. Ko nga mahi pera katoa me tuku atu ma nga ropu takiwa e whakahaere, me mutu ta te Whare mo aua mahi. Kua mutu aku korero, engari hei kupu whakamutunga, ka hamumu ake ano ahau, kei te tino whakahaere ahau ki nga moni ka namaia nei hei hokohoko i nga whenua Maori; notemea kaore i te tika kia hokona nga whenua Maori, a kia waiho kore whenua ratou. Mehemea e tuwhera ana nga huarahi ki te Maori ka whakamahia e ia ona whenua, ara, ka riihitia; na ki taku ki te whaia e tenei Kawanatanga, e tetahi atu Kawanatanga ranei, i taua huacahi, nui atu te koa, nui atu hoki te pai e puta ki te iwi Maori.

Ka mutu a Hone Heke ka tu ake ko be Pirimia ki te whakautu i nga korero a nga mema katoa i whai-korero nei mo te Pire i roto i nga ra e toru nei. He roa tana korero engari me titiro i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Ka matu ia ka tukua te pooti, a waahi ana te Whare, Haere ake e wha tekau ma toru nga mema i te Kawanatauga, a e toru tekau mutu i te Apitihana tekau ma toru te putanga.

Heoi paahi ana te panuitanga tuarua o te Pire.

I te pootitanga, i te Kawanatanga a Wi Pere raua ko Tame Parata, a ko Hone Heke raua ko Ropata Te Ao i riro i te Apitihana.

No te waru meneti te paahitanga o te wha karaka i te ata-tu ka hiki te Whare.

Taite, te 27 o Akuhata, 1896.

No te hawke-paahi i te rua karaka ka noho te Tumualri ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Wi Katene Paremata Me Etahi Atu.

Ko Te Hutana (Mr. Houston), ko te Tiamana tenei mo te Komiti mo nga Mea Maori.—E te Pika, ka motini ahau kia whakatakotoria ki runga H te teepu o te Whare te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i te pitihana a Wi Katene Paremata me etahi atu mo Whakapuaka Poraka, koia tenei e whai ake nei:—

"E ki ana nga kai-piti-hana e whai take ana raua, i to raua tupuna, ia Kauhoe, ki Whakapuaka Poraka, Takiwa o Whakatu, a i runga i te korenga kaore i mana i te tangata kei a ia taua whenua inaianei, ara, i a Huria Matenga, tana kupu i ki ai mana raua e whakauru ki te tiwhikete i te wa i whakawakia ai taua whenua e te Kooti Whenua Maori, heoi kua araia raua, a kua kore raua e uru ki taua whenua. E inoi ana raua inaianei kia whakaaetia he whakawa tuarua kia taea ai e raua te whakauru ia raua ki taua whenua.

Kua whakahaua ahau kia ki penei, kua kite te Komiti he putake uua tenei.

"I takoto ano etahi korero ki te aroaro o te Komiti hei whakaatu no Kauhoe raua ko tana tama ko Wi Katene te Puoho a Whakapuaka Poraka. A e ki ana a Mr. Alexander Mackay (Tiati Make) kaore kau o Kauhoe take paanga ki taua whenua, heoi ano tona paanga he kai-tiaki noa iho ia mo Wi Katene. Otira e tika ana kia awangawanga te Komiti ki tenei korero, notemea hold i te tau 1832 i te wa i tukua ai te whenua e Ngati Koata ki a Kauhoe, i pehea i kore ai ona take ki te poraka.

"Kua oti te whakamarama ki te Komiti (tirohia nga Kupu Apiti ki nga Pukapuka o nga korero o te Whare o Raro, G.-2., 1881), ara, ko nga take paanga o Te Wahapiro (he tama tenei na Kauhoe, a koia te take tupuna o nga kai-piti-hana ki te poraka) i tukuna katoatia e ia ki te Karauna. Na reira ahakoa i taea e nga kai-piti-hana te whakaatu ki te Kooti o raua take ki te whenua mo te taha ki a Te Wahapiro, e kore ano te Kooti e kaha ki te whakatau i aua paanga ki a raua, engari ka hoatu ke mo te Karauna. Otira kaore raua i whakatu kereeme ma raua ki te aroaro o te Kooti. E ki ana raua, ko te take i kore ai raua e whakatu keehi ma raua ki roto i te Kooti kua oti i a ratou ko Huria Matenga tetahi whakariteritenga mo taua keehi. Kei hi whakahengia tenei korero e Huria Matenga. Na ko tetahi, ka tekau ma toru rawa nga tau inaianei kua pahemo o te tuunga o te Kooti nana i whakatau te whenua ki a Huria Matenga, a katahi ano ka tae mai ki te Paremete he piti-hana whakahe mo taua whakataunga. Kaore ano he tono whakawa tuarua ma nga kai-piti-hana mo tenei whenua i tae i mua atu o tenei piti-hana ki te Kooti ki te Karauna ranei. Ko to raua ngaronga i te Kooti me ta raua waiho roa i ta raua kereeme, ma ena e whakatatu te whakaaro, koia ano, i mohio ano nga uri o Te Wahapiro kaore kau o ratou take ki taua whenua. Na reira kaore te Komiti e kaha ki te ki kua marama ki a ratou te kereeme a nga kai-piti-hana."

Ko Hone Heke.—Ka motini ahau me whakahoki tenei ripoata ki te Komiti mo nga Mea Maori, kia whiriwhiria ano e ratou. E penei ana te ahua o tenei keehi: He maha nga Maori i piti-hana ki te Paremete kia whakapuaretia he huarahi ki a ratou e ahei ai ratou ki te whakatuturu i o ratou take ki tetahi poraka whenua. Ko taua poraka he whenua tuku na Ngatikoata ki tetahi wahine Maori ko Kauhoe te ingoa. Na reira i riro ai ko taua wahine te take ki te whenua. I moe taua wahine i a Te Takuu, a whanau ake ta raua tamaiti ko Paremata. Ka mate a Te Takuu, te tane tuatahi a Kauhoe, ka moea e tona tuakana e tona teina ranei, e Te Puoho a Kauhoe, ka puta ki waho ko Wi Katene te Puoho. Ko taua Wi Katene te Puoho te papa o Huria Matenga, te wahine i whakataua ki a ia te whenua nei, a Whakapuaka, e te Kooti Whenua Maori. Na, tenei ano etahi uri o Kauhoe e ora nei, ara, ko nga kai-piti-hana e inoi nei ki te Paremete kia whakapuaretia he huarahi ki a ratou e taea ai e ratou te whakatakoto ratou tika ki taua whenua ki te aroaro o te Kooti Whenua Maori. Na, kotahi tonu te take ki te whenua i whakaaria ki te Kooti i te tau 1893, ara, ko te tuku a Ngatikoata ki a Kauhoe. Kaore kau he korero i takoto ki te aroaro o te Kooti mo te hoko a Paremata a Te Wahapiro ranei ki te Karauna. Kotahi te rangatira Pakeha i korero mo tenei putake ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, ara, ko Tiati Make (Judge Mackay), a i korero ano hoki taua Pakeha ki te aroaro o te Kooti Whenua Maori i te tau 1883, mo te taha ki a Huria Matenga. Na, i te mea i tu a Te Make ki te aroaro o te Kooti bei kai-korero mo te taha ki a Huria Matenga, na reira, kaore pea i te tika ia kia korero mo taua keehi ki te aroaro o te Komiti. Na reira, ko taku e ki atu nei ki te Whare, kei te tika kua pa he mate ki nga kai-piti-hana; kotahi tonu te take ki te whenua, ara, ko te tupuna nei ko Kauhoe, na tenei ano e ora nei etahi o ona uri, ara, i puta mai i nga kawai e rua kua whakaaturia ake nei e au. I kiia e tetahi taha i roto i te Komiti, kua hokona noatanga atu e Te Wahapiro ona whai-paanga ki taua whenua ki te Karauna. Engari kaore kau he korero i takoto ki te aroai-o o te Komiti hei whakatuturu i te tika o taua korero. Ko nga tino pukapuka hei whakaatu i te pono i te tito ranei o taua hoko kaore i whakatakotoria ki te aroaro o te Komiti, ara, hei whakaatu, ae he tika, kua hokona e taua tangata ona whai paanga ki taua whenua ki te Karauna. Kaore raw a aua pukapuka i tae ki te aroaro o te Komiti. I whakataua noatanga iho te ripoata a te Komiti i runga i te ki noa iho a te tangata. Na i tino marama ki te Komiti he uri ano o Te Wahapiro ratou ko ona tuahine e ora nei ki te ao, ara, ko nga kai-piti-hana. A i tino marama ano hoki ki te Komiti, ara, i mua atu i te tau 1883 i noho tahi a Huria Matenga me nga kai-piti-hana me o ratou pakeke i runga i te poraka nei, ano he whanau kotahi mai ano o te tukunga o te whenua ki a Kauhoe e Ngatikoata. I mua tata o te kootitanga o tenei whenua, e kiia ana, i ki atu a Huria Matenga ki nga kai-piti-hana, kua ratou e whakatu keehi ma ratou; me waiho mana e whakahaere te keehi i roto i te Kooti, kia tau ra te whenua, mana ratou e whakauru. Ko te take i peneitia ai kia watea ai te keehi ki te whakatete i nga kai-tawari. A whakapono ana nga kalpiti-hana ki taua korero, na reira kore ana e whakaturia e ratou he keehi ma ratou, a waiho atu ana ma Huria

Matenga e whakahaere te keehi, a kaore ratou i uru ki te Kooti. No te whakataunga o te keehi ki a Huria Matenga, kaore nga kai-pitihana i rokohanga ki reira, kua waiho atu hoki ma Huria Matenga e whakahaere, a rongo rawa ake ratou kua mahue ratou i roto i te tiwhikete, a kotahi tonu te ingoa i hoatu ki roto i te tiwhikete a te Kooti, ara, ko to Huria Matenga anake. Na ki taku mahara i tino marama te keehi i whakatakotoria nei e nga kai-pitihana ki te aroaro o te Komiti. Kotahi tonu te tangata, i waho atu o nga uri o Kauhoe, i karangatia ki te aroaro o te Komiti, ara, ko Tiati Make, a ko tana korero i penei, kua hokona noa atu e Te Wahapiro ona whai-paanga ki taua takiwa whenua ki te Karauna. Ko te mea i hoatu e Tiati Make ki te Komiti hei tautoko i tana korero he pukapuka perehi, ara, he kape. Ki taku ko te mea tika hei whakaatu mana ki te Komiti ko te tino pukapuka i mau ai te ingoa o Te Wahapiro, ara, ko te tino pukapuka i hainatia e tona ringa. Na kaore taua pukapuka i kitea ki te aroaro o te Komiti, na reira e he ana te ripoata a te Komiti. Koi nei te take i ki ai ahau he tino mate tenei e inoitia nei e nga kai-pitihana, a he mea tika rawa tenei hei whiriwhiri roa te Whare nei. Ka maha nga keehi penei te ahua kua tae uia ki te aroaro o tenei Whare ia tan ia tau, ara, nga keehi penei me Horowhenua. Tenei ano etahi keehi pera te ahua ka taea e au te whakahua. He tino mate to nga kai - pitihana nei, na reira ahau ka tono atu ki te Whare nei kia whakahokia tenei ripoata ki te Komiti mo nga Mea Maori kia whiriwhiria ano, a ka motini ahau i tena hei menemana mo te motini a te Tiamana o te Komiti.

Ko Te Hutana (Mr. Houston).—Ki taku kua te Whare e whakaae ki te motini a te mem a honore mo te Takiwa Maori o te Tai Tokerau. E whitu nga ra e whiriwhiri ana te Komiti i tenei pitihana, a i tino ata mahia taua keehi e te Komiti. He moutou taima noa iho mehemea ka whakahokia te ripoata nei ki te Komiti. Ko nga korero katoa kua korerotia ake nei e te mema honore i taea katoatia ena e te Komiti te whiriwhiri. No te tau 1883 i whakawakia ai taua whenua e te Kooti Whenua Maori, a i tino uiuia nga take katoa ki taua poraka e taua Kooti. I tae a Te Make ki taua Kooti, he Komihana ia i taua wa, a i korero ia ki te aroaro o taua Kooti mo taua whenua; na reira karangatia ana taua tangata e te Komiti mo nga Mea Maori kia korero i ana i mohio ai mo taua whenua. Kotahi ra tuturu ia e korero ana ki te Komiti e patapatatia ana e nga mema o te Komiti, a tekau ma ono tekau ma whitu ranei nga wharangi pukapuka i ki tonu i ana korero i tuhituhi ai mo taua keehi, a i takoto katoa aua pukapuka ki te aroaro o te Komiti. Ki taku mahara, i te mea ka tekau ma toiu rawa nga tau e waiho noa iho ana tenei putake, tena pea he mea whakakiki tenei pitihana na etahi tangata. Ki te whakahokia te ripoata ki te Komiti, ka penei ano te whakatau a te Komiti me te whakatau e mau nei i taku ringa, na reira ki taku he moutou taima noa iho te whakahoki ki te Komiti.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te mema nei. I muri i a ia ka tu ake etahi ki te korero mo te motini a Hone Heke, he tautoko ta etahi he turaki ta etahi. Ka roa e tautohe ana ka motini te Pirimia kia nukuhia te korerotanga mo tenei putake ki tetahi atu ra.

No te tukunga ki te pooti e rua tekau ma wha nga mema a tautoko ia Hone Heke, e wha tekau ma toru i te taha kia te Pirimia. Tokorua nga mema Maori i piri ki a Hone Heke, ara, ko Wi Pere me Ropata Te Ao.

Heoi nukuhia ana te korerotanga mo tenei mea ki tetahi atu ra. Katahi te Whare ka tahuri ki te whakahaere i etahi atu mea, mau tonu te mahi a no te wha karaka i te ata tu ka hiki te Whare.

Wenerei, te 9 o Hepetema, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia

Ka panuitia tuaruatia te Pire mo nga Rahui Maori.

Katahi ka whakahaerea ko etahi mea, kaore i roa rawa kua tae ki te—

Pire Reiti.

No tenei ra ka uru ano tenei Pire ki te Komiti.

Tekiona 2.—Huarahi e taea ai nga reiti te tono kia utua i runga i nga whenua Maori he nui ake nei nga tangata no ratou taua whenua i te tokowha.

Ko Te Piukanana (Mr. Buchanan).—Ka motini ahau ki apitiria atu he kupu hou:—

"(6.) Ko nga moni utu ki te Kooti me etahi atu raruraru pera, e pa ana ki te whakahaerenga o te hamene mo te tangata i whiriwhiria e te Kaunihera hei utu i nga reiti, kua e ahei te tono kia utua e taua tangata."

Whakaaetia ana tenei motini, a paahitia ana e te Whare.

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—Ka motini ahau kia whakaurua enei tekiona hou e whai ake nei:—

"2A. Hei riiwhi mo te tuku i tana whakaaetanga, ka whaimana te Minita, mehemea ka mohio ia hei painga mo nga taha katoa kia peratia e ia, ki te whakamana i nga Maori nona te whenua, ki te whakaae, a mana ake ranei whakaae, he riihi mo te katoa mo tetahi wahi ranei o te whenua, ahakoa te taupapatutanga, te rerengaketanga ranei, o nga ritenga i roto i 'Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894,' o roto ranei i tetahi aim Ture; a mo nga keehi penei me pa nga ritenga e whai nei:—

- "(1.) Ko te whenua hei riihitanga, hei te whenua katoa, hei tetahi wahi anake ranei, e mahara ai te Minita

e taea paitia te riihi, i runga ano i te ata titiro atu ki nga hiahia me nga ahua o nga Maori nona, mo nga tuunga o ratou whare noho, mahinga kai, me etahi atu take i waho o ena.

- "(2.) Ko te riihi kaua e nuku ake i te rua tekau ma tahi tau, a me whakatakoto i runga i nga ritenga e mahara ai te Minita e tika ana kia whakaotia.
- "(3.) Ko te moni reti, hei te moni reti nui e riro mai, a hei whakarite i tena me akihana te riihitanga me tuku ranei i runga i te ritenga tender i ta te Minita e pai ai.
- "(4.) Ki te whakaetia te riihi e te Minita, mana e haina te riihi i runga i te ingoa o nga tangata nona, a ko nga ingoa o nga Maori, kaore e whakaaturia takitahitia, engari ka kiia ko nga 'Maori nona'; engari mo nga ritenga tango mai i nga moni reti, whakahau ranei kia whakatutukitia nga ritenga o te reti, me ki ia ko te kaituku riihi, engari kaua he raruraru, e utu ai taua tangata i te moni, e eke ki runga ki a ia i runga i taua riihitanga.
- "(5.) Ki te whakaetia te riihi e te Minita, ko nga moni o te reti me tuku, tuatahi, hei whakaea i te whakataunga a te Kooti kua huaina ake nei; tuarua, hei utu i nga reiti o taua tau mo te poraka katoa a ona ra e tika ai kia utua; a ko te toenga me tuha ki nga Maori katoa nona te poraka i runga ano i te nui i te iti ranei o te hea o tena o tena o ratou."

Whakaetia ana enei tekiona hou e te Komiti, a paahitia ana.

Ko Te Korini (Mr. Collins).—Ka motini ahau kia nukuhia te Pire mo tetahi atu ra komititia ai.

Pooti ana te Komiti. Koia tend nga pooti e whai ake nei:—

I TE AE, 23.

- Allen
- Bell
- Buchanan
- Button
- Crowther
- Duthie
- Earnshaw
- Fraser
- Green
- Heke
- J. W. Kelly
- Lang
- Lewis
- Massey
- McNab
- Newman
- Parata
- Russell, W. B
- Smith, G. J.
- Te Ao
- Wilson.
- Kai-tatau.
- Collins
- O'Regan.

I TE NOO, 39.

- Buddo
- Buick
- Cadman
- Carnell
- Carroll
- Duncan
- Flatman
- Graham
- Hall
- Hall-Jones
- Harris

- Hogg
- Houston
- Joyoe
- Kelly, W.
- Larnach
- Lawry
- Mackintosh
- Maslin
- McGowan
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- McLachlan
- Meredith
- Millar
- Morrison
- Pere
- Pinkerton
- Russell, G. W.
- Saunders
- Seddon
- Steward
- Tanner
- Thompson, R.
- Thompson, T.
- Ward
- Willis.
- Kai-tatau.
- Mills
- Smith, E. M.

NGA PEA.

- *Mo te Ae.*
- Mackenzie, T.
- McGuire
- Mitchelson.
- *Mo te Noo.*
- Hutchison, W.
- Stevens
- Carncross.

Te putanga o te taha turaki, 16.

Heoi hinga ana te motini.

Ko Piukanana (Mr. Buchanan).—Ka motini ahau, ko nga kupu i roto i wahanga (1) o tekiona 2A, e penei nei, "e mahara ai te Minita," me patu, a me whakauru atu ko etahi atu kupu.

Katahi ka whiua te patai kia mau tonu nga kupu, kaua ranei.

Pooti ana te Komiti. Koia tenei, nga mema i pooti, e whai ake nei:—

I TB AE, 35.

- Buddo
- Cadman
- Carnell
- Carroll
- Collins
- Duncan
- Flatman
- Graham
- Hall
- Hall-Jones

- Harris
- Houston
- Joyce
- Larnach
- Lawry
- Mackintosh
- Maslin
- McGowan
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- McLachlan
- Meredith
- Millar
- Mills
- Morrison
- O'Regan
- Russell, G. W.
- Saunders
- Seddon
- Smith, E. M.
- Tanner
- Ward
- Willis.
- Kai-tatau.
- Hogg
- Pinkerton.
- I wo Noo, 23.
- Allen
- Buchanan
- Buio
- Button
- Green
- Heke
- J. W. Kelly
- Kelly, W.
- Lang
- Lewis
- Massey
- McNab
- Newman
- Parata
- Pere
- Russell, W. R.
- Smith, G. J.
- Stout
- Te Ao
- Thompson, R.
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- Duthie
- Fraser.

NGA PEA.

- *Mo te Ae.*
- Hutchison, W.
- Stevens
- Thompson, T.
- *Mo te Noo.*

- Mackenzie, T.
- McGuire
- Mitchelson.

Te putanga o te taha tautoko, 12.

Heoi hinga ana te motini a Te Piukanana.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ka motini ahau, Me whakauru enei kupu, i muri o te kupu "Minita," i te raina tuatahi o te wahanga tekiona (1): "i runga i te kupu a te Komihana mo nga whenua Karauna o te takiwa."

Whakaaetia ana kia uru aua kupu.

Ko Kapene Rahera (Hon. Captain Russell). — Ka motini ahau, Kia patua nga kupu "rua tekau ma tahi" i roto i te wahanga tekiona (2) o tekiona 2A, a me whakauru atu ko te kupu nei "whitu" hei riiwhi.

Pooti ana te Komiti kia kaua e patua aua kupu. Koia tenei nga mema i pooti.

MO TE AE, 34.

- Cadman
- Carell
- Carroll
- Collins
- Crowther
- Duncan
- Flatman
- Graham
- Hall-Jones
- Harris
- Houston
- Joyce
- Kelly, W.
- Larnach
- Lawry
- MacKintosh
- Maslin
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- McLachlan
- McNab
- Meredith
- O'Regan
- Pere
- Pinkerton
- Saunders
- Seddon
- Smith, E. M.
- Stevens
- Thompson, R.
- Ward
- Willis.
- *Kai-tatau.*
- Mills
- Morrison.

I TE Noo, 22.

- Allen
- Buchanan
- Buddo
- Buick
- Button
- Duthie

- Earashaw
- Green
- Hutchison, G.
- Lewis
- Mackenzie, T.
- Massey
- McGowan
- Newman
- Parata
- Russell, G. W.
- Russell, W. R.
- Smith, G. J.
- Tanner
- Te Ao.
- *Kai-tatau.*
- Heke
- Wilson.

Heoi hinga ana te motini a Kapene Rahera.

Ko Te Arena (Mr. Allen).—Ka motini ahau, Kia whakaurua nga kupu nei na, "me panui ki te iwi katoa," ki roto i te wahanga (3) o tekiona 2A.

Whakaaetia ana te menemana, a Te Arena.

Ko Te Rahera (Mr. G. W. Russell).—Ka motini ahau, Kia apititia ki wahanga (3) o tekiona 2A nga kupu nei na, "Ko nga whenua e riihitia ana me panui ki roto i nga nupepa e rua e perehitia ana i roto i taua takiwa kei reira nei taua whenua, kia kotahi perehitanga i te wiki, a kua e nui atu i te wha wild e perehitia ana taua panui i mua o te ra e hokona ai te whenua, o te katinga ranei o nga tenders.

Pooti ana te Komiti: ko te hunga e whakaae ana kia whakaurua te menemana, me ki "Ae," a ko nga mea e whakahe ana me ki "Noo."

I TE AE, 20.

- Allen
- Buchanan
- Duthie
- Green
- Hall
- Heke
- Hogg
- J. W. Kelly
- Lang
- Lewis
- Massey
- McGuire
- Newman
- Parata
- Russell, W. R.
- Smith, G. J.
- Stout
- Tanner.
- *Kai-tatau.*
- O'Regan
- G. W. Bussell

I TE Noo, 33.

- Buddo
- Cadman
- Carnell
- Carroll
- Collins

- Crowther
- Duncan
- Graham
- Hall-Jones
- Harris
- Houston
- Kelly, W.
- Lawry
- Mackenzie, T.
- Maslin
- McGowan
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- McLachlan
- McNab
- Mills
- Montgomery
- Morrison
- Pere
- Pinkerton
- Seddon
- Stevens
- Thompson, R.
- Thompson, T.
- Ward
- Willis.
- *Kai-tatau.*
- Millar
- Smith, e. m.

NGA PEA.

- *Mo te Ae.*
- Button
- Hutchison, G.
- Mitehelson
- Te Ao
- Wilson,
- *Mo te Noo.*
- Joyce
- Carncross
- Meredith
- Mackintosh
- Larnach.

Te putanga o te taha turaki, 13.

Heoi hinga ana te menemana a Te Raheha (Mr. G. W. Russell).

Ko Kapene Raheha (Hon. Captain Russell).—Ka motini ahau, Kia whakaurua he wahanga tekiona hou, ara,—

"E kore rawa e tika kia hokona kia riihitia ranei tetahi whenua Maori mo te korenga i utua nga reiti kia pau ara ano nga tau e toru e takoto kore ea ana aua reiti: Engari ki te tae ki te wa e hokona ai e riihitia ai ranei taua whenua, me whakatau aua reiti, hei moni utunga tuatahi ki nga moni o te hoko o te reti ranei o taua whenua."

Pooti ana te Komiti, koia tenei nga mema i pooti.

I TE AE, 23.

- Allen
- Bell
- Buddo
- Collins

- Earnshaw
- Flatman
- Green
- Heke
- J. W. Kelly
- Lang
- Lewis
- Massey
- Newman
- Parata
- Pere
- Russell, G. W.
- Russell, W. R.
- Smith, G. J.
- Stevens
- Stout
- Tanner.
- *Kai-tatau.*
- Buchanan
- Mackenzie, T.

I TE NOO, 29.

- Buick
- Cadman
- Carnell
- Carroll
- Crowther
- Duncan
- Hall
- Hall-Jones
- Harris
- Hogg
- Houston
- Kelly, W.
- Lawry
- McGowan
- McLachlan
- McNab
- Millar
- Mills
- Montgomery
- Morrison
- O'Regan
- Pinkerton
- Seddon
- Smith, E. M.
- Thompson, R.
- Ward
- Willis.
- *Kai-tatau.*
- Graham
- Maslin.

Heoi hinga ana te motini a Kapene Rahera, a paahi ana a te tekiona 2A a Timi Kara (te Minita nana te Pire), a uru ana hoki nga inenemana i whakaaetia e te Komiti.

Ko Hone Heke.—Ka motini ahau kia whakaurua te tekiona hou e whai nei,—

"Kaua rawa te Karauna ara, te Kawanatanga, e whai mana ki te hoko mai i nga Maori, nga Maori ranei ki te hoko atu ki te Karauna, i tetahi hea, i te katoa ranei o tetahi whenua i riihitia i raro i nga ritenga o tenei Ture.

"Kaua rawa nga ritenga o tekiona rima o 'Te Ture Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, 1895,' e pa ki

nga riihi i whakahaerea i raro i nga ritenga o tenei Ture.

"Ko nga riihi katoa i mahia i raro i tenei Ture kaua rawa e pangia e nga tiuti motuhake e kiia nei i te Wahi III. o 'Te Ture Pane Kuini, 1882,' e ona ture whakatikatika ranei: Engari me haere i runga i te whakanoho tiuti pane kuini e whakahaerea nei i runga i nga riihi whenua Pakeha e kiia nei i raro i taua ture, i ona ture whakatikatika ranei."

Ko te whakapakehatanga tenei o te tekiona hou a Hone Heke:—

"It shall not be lawful for the Crown to purchase, or for any Native to sell to the Crown, the freehold of any lands leased under the provisions of this Act.

"Section five of 'The Native Land Laws Amendment Act, 1895,' shall not apply in the case of any lease under the provisions of this Act.

"No lease executed under this Act shall be liable to the payment of the special duties imposed under Part III. of 'The Stamp Act, 1882,' or any amendment thereof, but such lease shall be stamped under the last-mentioned Act or the Acts amending the same."

Katahi ka tukua kia pootitia e te Komiti. Ko nga mema e mea ana kia uru te motini a Heke kei te "Ae" a ko nga mea e turaki ana kei te "Noo."

Koia tenei e mau ake nei te ahua o te pooti.

I TE AE, 16.

- Bell
- Buchanan
- Earnshaw
- Green
- Lang
- Mackenzie, T.
- Massey
- Newman
- Parata
- Pere
- Russell, W. R.
- Smith, E. M.
- Stevens
- Stout.
- *Kai-tatau.*
- McoGowan
- Tanner.

I TE NOO, 32.

- Buddo
- Buick
- Carnell
- Carroll
- Collins
- Crowther
- Duncan
- Flatman
- Graham
- Hall
- Hall-Jones
- Harris
- Hogg
- Houston
- J. W. Kelly
- Kelly, W.
- Lawry
- Maslin
- McLachlan
- McNab

- Millar
- Mills
- Montgomery
- Morrison
- O'Regan
- Pinkerton
- Seddon
- Smith, G. J.
- Thompson, R.
- Willis.
- *Kai-tatau.*
- McGowan
- Tanner.

Te putanga o te taha turaki, 16.

Heoi hinga ana te motini a Hone Heke.

Ko Ta Ropata Taute (Sir Robert Stout).—Ka motini ahau, kia whakaurua te tekiona hou e whai ake nei:—

"Ahakoa nga ritenga o roto i 'Te Ture Reiti, 1894,' me ona whakatikatikanga, ko nga taonga mihiini, ahakoa kua poua, kua whakamaua ranei, ki te whenua kaore ranei, e kore e tika kia kiia he whakapainga tera i te whenua, a e kore hoki e tika kia kiia he taonga reititanga i raro i 'Te Ture Reiti, 1894,' i ona Tare whakatikatika ranei."

Whakaaetia ana te motini a Ta Ropata Taute, a paahitia ana taua tekiona hou.

Ko Hone Heke.—Ka motini ahau kia whakaurua te tekiona hou e mau ake nei:—

"I muri iho ite paahitanga o tenei Tore, kua he mea i rato i 'Te Tore Tuka Nama Moni Kawanatanga ki nga Ropu Takiwa, 1886, etahi atu ture ranei e whakatikatika ana i taua Tore, e whakamana i te ropu takiwa, i tetahi tangata ranei i whakaturia e ratou, ki te uta i te reiti motuhake ki runga ki te whenua o te Maori: Engari kua tenei tekiona e kaha ki te arai i te whenua e meatia ana kia reititia motuhaketia mehemea kua tukuna atu e te ture ki te Maori ki nga Maori ranei nona te whenua nga tikanga me nga painga mo o ratou whenua kua whakawhiwhia nei ki nga pononga Pakeha a Te Kuini e noho nei i roto i tenei koromi."

Ko tona whakapakehatanga tenei e mau ake nei:—

"After the passing of this Act, nothing in 'The Government Loans to Local Bodies Act, 1886,' or any enactments amending the same, shall authorise any local body or any person appointed by them to act on their behalf to levy any special rates on any land owned by Natives whatsoever: Provided that this section shall not operate to exclude any land from being specially rated where the Native owner or owners of such land have been granted by law the exclusive rights and privileges to his or their lands as those enjoyed by Her Majesty's European subjects residing in this colony."

Katahi ka tukuna te pboti, haere ake nga mema i tautoto i te motini a Hone Heke tekau ma rua, a e toru tekau ma toru i te taha turaki.

Koia tenei, nga mema i pooti, e mau ake nei:—

I TE AE, 12.

- Buchanan
- Green
- Hall
- J. W. Kelly
- Lang
- Mackenzie, T.
- Massey
- Parata
- Pere
- Stout
- *Kai-tatau.*
- Heke
- Lewis.

I TE NOO, 33.

- Buddo
- Buick

- Cadman
- Carnell
- Carroll
- Collins
- Crowther
- Earnshaw
- Graham
- Flatman
- Hall-Jones
- Hogg
- Houston
- Kelly, W.
- Lawry
- Maslin
- McGowan
- McNab
- Mills
- Millar
- Montgomery
- Morrison
- O'Regan
- Pinkerton
- Seddon
- Smith, G. J.
- Stevens
- Tanner
- Thompson, R.
- Ward
- Willis.
- *Kai-tatau.*
- Duncan
- Smith, E. M.

Heoi hinga ana te motini a Hone Heke a kore ana a whakaurua taua tekiona hou ana.

Ko Te Pato (Mr. Buddo).—Ka motini ahau kia whakaurua te tekiona hou e whai ake nei:—

"Ko nga reiti e whakataua ana i ia tau i ia hawhe tau ranei mo runga i tetahi moni i nama, me utu ia tau ia hawhe tau ranei, ara, i runga i ta te ropu takiwa e whakahau ai i ia wa i ia wai."

Whakaaetia ana te motini, a paahitia ana tenei tekiona hou.

Ko Te Pato (Mr. Buddo).—Ka motini ahau kia whakaurua te tekiona hou e whai ake nei:—

"Ina tupono, mehemea nga reiti e tika ana kia utua i ia hawhe tau i ia tau ranei, nga reiti motuhake ranei, kei raro iho i te hereni kotahi te moni hei utu, kaati me ki a me utu kia kotahi hereni."

Kaore tenei tekiona hou i whakaaetia, a turakina atu e te Komiti.

Ko Hone Heke.—Ka motini ahau kia whakaurua tenei tekiona hou e whai ake nei:—

"Ko te Maori ko nga Maori ranei i whiriwhiria e tetahi ropu takiwa hei utu i nga reiti o tetahi whenua Maori, i runga i nga tikanga kua whakaritea nei e tenei Ture, me tino whai-mana ki te tonono a ki te hamene i ona hoa i o ratou hoa ranei i roto i taua whenua mo ta ratou taha o nga moni i utua e taua Maori e aua Maori ranei ki taua ropu takiwa."

Koia tenei tona whakapakehatanga e mau ake nei:—

"That the Native or Natives who shall be selected by any local body to pay rates levied on Native land, as provided by this Act, shall have full power to recover from his or their fellowowners in such land their proportionate shares of the moneys paid by such Native or Natives to such local body."

No te tukunga o te motini a Hone Heke ki te Komiti whakaaetia ana, a paahi ana tenei tekiona hou ana.

Heoi mutu ana te mahi a te Komiti, a ripoatatia ana te Pire ki te Whare.

Katahi ka eke ano te Tumuaki ki runga i tona nohoanga.

Ka takoto te motini kia panuitia tuatorutia te Pire.

Kei runga ko tenei mema ko tenei mema, ka mutu nga korere a era—

Ko Tame Parata.—He tu ake taku ki te whakahe i tenei Pire. Kaore rawa ahau i te pai ki tenei Pire, notemea kei te uta reiti ki runga ki nga whenua Maori, a ki te kore e utua aua reiti i roto i nga tau e rua ka whai mana te Minita me nga Komihana o nga Whenua a te Karauna, ki te hoko ki te riihi atu i nga whenua o nga Maori kaore

ra i te utu reiti. He mahi he rawa tenei, a e mate nui mo nga Maori kei roto i tenei Pire. Tenei ano tetahi huarahi pai atu i ta te Pire nei, mehemea koa i whakaae te Whare ki taku me ta etahi atu mema i whakaatu ake nei. Ki taku me whakahoki tenei Pire ki te Komiti kia ahei ai tatou te whiriwhiri ano i nga rarangi i motinitia nei e te mema honore mo te Taone o Poneke, ara, e Te Pere, i te mea koi ra ke te huarahi marama mo tenei Pire, e mama ai te whakahaere o nga whenua Maori. Ka pooti ahau kia turakina atu tenei Pire ana tae ki te panuitanga tuatoru, a na reira kaore he tikanga o taku whakarua i aku korero i naianei, notomea ahakoa pau te haora kotahi i au e korero ana, ko te mutunga ano tera ko te pooti, a hei reira ahau pooti ai kia hinga atu tenei Pire.

Ko Hone Heke.—I te taenga o te Pire nei ki te Komiti mo nga Mea Maori i mua o te mahi a tenei Whare kokirihi ana e te Minita nana te Pire nei, e Timi Kara, tana tekiona hou 2A i reira; turakina ana e taua Komiti. Koia anake ko Timi Kara i te taha ae mo tana tekiona kia apititia ki te Pire. Ko ahau ko Wi Pere, ko Ropata Te Ao, me Te Tiwini (Mr. Stevens) i te turaki, hinga ana taua tekiona. Kua mua nei ano i roto i te Komiti nui o te Whare nei, a kua paahi; engari kei te tino whakahaere ahau ki nga kai o roto i taua tekiona, me te aronga o te tekiona. He nui rawa nga mana kua hoatu ki te Minita, a e kore ahau e mohio ka whakahaerea paitia ranei e ia taua nana, ka waiho ranei e ia hei taonga whakapati pooti, awhinatanga ranei mona. Ko tetahi kua tino tangohia rawatia i nga Maori to ratou tika, to ratou mana ki tona whenua ake, ki te whakahaere mo tona whenua ake, ahakoa te kupu ki, ka ahei ano te Minita ki te tuku atu ki nga Maori i te mana. Ko enei ahua Pire, kaore rawa e pai ana ki ahau. Kahore e mohiotia ka peheatia e ia he tikanga. E hiahia ana hoki ahau ki te kukume mai i o koutou mahara ki tenei take; i kokirihi e te mema honore mo Waipawa, e Te Hooro (Mr. Hall), he tekiona hou, penei te aronga: "Ko te tangata e pupuri ana i te whenua riihi, mo nga riihi (ake tons atu), i raro ranei i nga raihana noho, me te tikanga ahei ki te hoko, o nga whenua Karauna e kapi nei i te ngaherehere, a kaore taua whenua i nui ake i te 300 eka, kua e pa atu he reiti mo te toru tau, menemanatia ana e te Pirimia mo te rua tau——"

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kaore he kupu i puta mo nga paamu haerenga kararehe.

Ko Hone Heke.—Kaore au i Ki pena, engari i tautoko koe i te rarangi a Te Hooro (Mr. Hall) i ki, mehemea e pupuri whenua ana tetahi Pakeha i raro i nga ritenga kua whakaaturia e ahau ina kua ake nei me kua e pa atu he reiti ki taua whenua kia pau ra ano te rua tau. Kaati mo tena. I te wa e tautohetia ana a tekiona 2A i roto i te Komiti o te Whare, ka kokirihi e te mema honore mo Haaki Pei he rarangi, penei na te ahau, ara, kua e hokona e riihitia ranei tetahi whenua Maori i raro i tenei Pire mo te korenga o nga reiti e utua, kia pau ra ano te toru tau e takoto ana aua reiti, katahi ka ahei ai te riihi, te hoko ranei, a ko nga moni tuatahi e riro mai i runga i taua riihitanga, hokonga ranei, me hoatu hei uta mo nga reiti. Ko tenei kaore te Pirimia i whakaae. Me titiro te Whare ki te mahi a te Pirimia mo te rarangi a Te Hooro (Mr. Hall), ka titiro ai hoki ki tana mahi mo a matou rarangi e hoatu ai e tenei taha o te Whare. Ko taku rarangi tuatahi i kokiri ai, kaore rawa e tahuri ana ki te patu i te Kawanatanga; engari e ki ana, kua te Maori e utu i te tiute nui ake i ta te Pakeha, kua hoki te Karauna e whai mana ki te hoko, kua hoki te Maori e whai kaha ki te hoko ki te Karauna; kia waiho ai nga whenua mehemea e tupono te riihitia i raro i tenei Pire ana paahi hei ture; kia waiho ai taua whenua me ona moni reti hei wai ua mo nga Maori no ratou te whenua. Kia huri ano taku korero mo te taha ki nga tiute. I runga i nga Whenua Maori e riihitia ana, e tangohia ana e te Kawanatanga te moni £10 i loto ia £100 ia £100. Kaati, no te kokirihanga mai e te Kawanatanga i taua Pire Pane Kuini i te tau 1894, ka motinitia eahau kia whakahokia ki te £5 i roto i te £100; a i runga i te nui o te tautohe whakaae ana te Minita ki te £7 10s. i roto i te £100. Ko te tu tena i naianei. Na, ko nga riihi whenua Pakeha kaore e utu ana i tenei tiute, ko ta ratou tiute e utu ana he tekau ma rima ano hereni i roto i te £100. Kaore tenei i tika ki nga Maori. Tera pea ka ki te Pirimia kua patua katoa taua tiute i te 1893. Kaore noa iho. Notemea e ki ana te Ture taua tau, ki te nui atu nga tau no te riihi i te 21 tau, ka haere te tiute i runga i aua tau katoa. A no te tau 1894, ka tino whakaungia te kupu o te ture kia pa ki runga i nga riihi katoa. Kaore te Pirimia i whakaae ki tenei. No konei ahau i ui ai, kei hea te aroha o te Pirimia mo nga Maori e ki nei ia? Kaore ano ahau i kite noa. I muri o tena ka motinitia e au ko tetahi tekiona hei kape ki waho i nga whenua Maori i te Ture Nama Moni a nga Ropu Takiwa i te Kawanatanga, ara, i nga whakataunga reiti motuhake; kaore ano hold te Pirimia i whakaae ki tenei. I muri o tena, ka motinitia ano e ahau ko te rarangi whaka-ahei i te tangata i tipakohia e te Kaunihera hei utu i nga reiti, ki te tonu i aua moni i-utua e ia, kia whakahokia ki a ia e ona hoa o roto ano i taua whenua. I wai marie te whakaaetanga o te Komiti ki tenei, ara e te Pirimia.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Tiia, Tiia (Chair, Chair).

Ko Hone Heke.—I mahara au he tangata manawanui te Pirimia.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ahakoa he hatu te tangata, e kore ano e kore te manawa he i te ahua o te whakahaere a te mema honore, kua tata nei te awatea i te kukume roa ona i i te korero mo te Pire nei.

Ko Hone Heke.—Kaore au nei e nanonanu ana, ki te Pirimia i a ia e tango katoa nei i te taima o te Whare; kaore ano i pan nui i au te taima o to Whare, i pena ai te Pirimia.

TETAHI MEMA.—Kei te timata koe i naianei.

Ko Hone Heke.—Kaore, e whakatutuki ana ki te pito. Kaati, i motini ano ahau i tetahi tekiona ano, he penei

te aronga:—

"Mehemea kei te araia tetahi Maori etahi Maori ranei e nga ture, kia kua e whaimana ki te riihi, ki te hoko i o ratou whenua ki tetahi tangata i waho atu i te Karauna, kua he reiti e whakataua ki runga ki taua whenua."

I patua ano tenei e te Pirimia. Hei kupu mutunga maku, ka ki atu ahau: Kei te tino he te tango i te tika o te tangata Maori ki tona whenua. Mehemea i whakaae te Komiti o te Whare nei, ara, te Kawanatanga, ki tetahi rarangi aku i kokiri ai penei:—

"I muri o te paahitanga o tenei Ture, ko nga whenua Maori katoa e pangia ana e nga ritenga o te ture reiti whenua, me ahei te tangata nga tangata ranei no ratou aua whenua ki te riihi ki te tangata i waho atu i te Karauna; ahakoa nga ritenga o roto i 'Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894,' me ona ture whakatikatika.

Mehemea i whakaaetia tenei kua ahua pai Ko te kupu a te Honore Timi Kara i ki ai he uaua, he roa i te tini rawa o nga tangata, he kupu hanga noa, notemea ko tena ahua kua whakawhaititia e te ture. He kupu iti nei ka mutu. Ka nui taku pouri mo tenei ahua mahi a te Whare. Ka nui taku pouri mo tenei ahua whakahaere a te Kawanatanga. He ture ke mo nga whenua Maori me nga Maori, he ture ke mo nga whenua Pakeha. Kaore tenei i te tika. A kei te mohio koutou, mehemea he ture tango i te mana o te tangata Pakeha enei ki o ratou whenua, e kore rawa e rua ra mo te Kawanatanga ki roto i tenei Whare. Na te iti o te tangata Maori, ka akina mai enei ahua ture, a na te pakaru hoki o nga whakahaere a te Maori. Kei te titiro tonu ahau ki te huringa o te tai.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kua roa nga mema honore e whakarongo ana ki nga korero a te mema honore mo te Tai Tokerau, a pau ake te nuinga o tenei ra i nga korero a taua tangata. He pohehe noa iho te ahua o nga rarangi menemana i motinitia e taua mema honore ki te Whare nei mo tenei Pire, a te mutunga iho he whakapau noa iho he moumou noa iho i te taima o te Whare, a nui atu te porearea o nga mema i aua menemana. Ma taua tu mahi a taua mema honore e mohiotia ai, kaore rawa taua tangata i te tino matau ki te aronga o nga raruraru e pa nei ki te taha Maori, notemea mehemea i whakaaetia nga rarangi a taua mema honore kua waiho aua mea hei mate mo te iwi Maori. Kua mau i te nuinga o nga mema honore o tenei Whare te pohehe o nga menemana a te mema honore mo te Tai Tokerau, na reira kaore e ata whakarongo atu ana nga mema honore ki ana korero.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te Pirimia.

Ka mutu ia paahitia ana te panuitanga tuatoru o te Pire.

No te tekau meneti te paahitanga o te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 17 o Hepetema, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea ko etahi mahi, a no te po ka takoto ko te—

Pire Tuku Nama Moni Kawanatanga Ki Nga Ropu Takiwa.

No tenei po ka uru tenei Pire ki roto ki te Komiti nui o te Whare.

He nui nga mema i kokiri menemana mo tenei Pire, ara, ko te Pirimia, Mr. Allen, Mr. Pirani, Mr. Hogg, Mr. Wilson, Captain Russell, Mr. Buchanan, Mr. Duncan, Mr. Morrison, Mr. Maslin, me Dr. Newman. Ka mutu te whakahaere o a enei—

Ko Hone Heke.—Ka tu atu ahau ki te motini kia whakaurua te menemana e whai ake nei ki roto ki te Pire nei, ara:—

"I muri iho i te paahitanga o tenei Ture, kua he mea i roto i 'Te Ture Tuku Nama Moni Kawanatanga ki nga

Ropu Takiwa, 1886,' etahi atu ture ranei e whakatikatika ana i taua Ture, e whakamana i te ropu takiwa, i tetahi tangata ranei i whakaturia e ratou, ki te uta i te reiti motuhake ki runga ki te whenua o te Maori: Engari kua tenei tekiona e kaha ki te arai i te whenua e meatia ana kia reititia motuhakitia mehemea kua tukuna atu e te ture ki te Maori ki nga Maori ranei nona te whenua nga tikanga me nga painga mo o ratou whenua kua whakawhiwhia nei ki nga pononga Pakeha a te Kuini e noho nei i roto i tenei koroni."

Me whakamarama atu ahau ki te Whare, ko te aronga o tenei rarangi hou aku he whakakore i te mana o nga ropu takiwa, ara, o nga Kaute Kaunihera me nga Bori Pooti, ki te whakatau reiti motuhake ki runga ki nga whenua Maori, i raro i te mana kua tukua ki ana, ropu takiwa e "Te Ture Tuku Nama Moni Kawanatanga ki nga Ropu Takiwa, 1886."

No te hoatutanga kia pootitia te tekiona hou a Hone Heke kaore te Whare i pai, heoi hinga ana.

Katahi ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu mea.

No te rima meneti ki te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 18 o Hepetema, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Pika ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea te panuitanga tuatahi o te Pire mo Horowhenua, o te Pire mo Eketahuna Kaute me te Pire mo nga Ropu Takiwa.

Ka mutu era ka tahuri te Whare ki te mahi i etahi atu mea a ka tae ki te patai mo—

Nga Whenua Maori I Whitireia Me Etahi Atu Wahi.

Ko Wi Pere.—Ka patai ahau ki te Minita mo te Taha Maori, Mehemea ranei tera e whakaae te Kawanatanga ki te whakauru i tetahi Pire ki roto ki te Whare nei hei whakahaere mo nga whenua Maori i Whitireia, i Ngaumutawa, i Hopuhopu me Motueka, i hoatu nei e nga Maori ki te Hahi o Ingarangi, e noho nei i Niu Tireni, hei whenua mo nga kura akonga tamariki, kia ahei ai te whakakore atu o te mana o nga Karauna karaati o aua whenua, a kia taea ai te whakahoki atu o aua whenua ki nga uri o nga Maori na ratou i tuku aua whenua ki taua Hahi, i te mea hoki kua he nga whakariteritenga i hoatu ai aua whenua ki taua Hahi? Mo runga i te patai e mau nei ki toku ingoa, ka korero atu ahau i etahi o nga take i tono ai ahau kia mahia he ture mo aua whenua. I te wa i hoatu ai aua whenua e nga Maori ki te Hahi o Ingarangi, i ki mai nga kai-whakahaere o taua Hahi, e noho ana i Niu Tireni, ka mahia e ratou etahi tikanga i runga i te hoatutanga o aua whenua, ara, ka whakaturia he kura me etahi mira huri paraoa ma nga Maori ki ruuga i aua whenua, a ko a ratou whakaritenga kaore ano i tutuki i taua Hahi, o reira mai tae noa mai ki naianei. I te wa e tu ana a Te Paranihi hei Minita Maori mo te Kawanatanga, i mea ia kia hangaia he Pire hei whakakore i nga Karauna karaati o Ngaumutawa me Motueka, a mehemea a Te Paranihi i ora tonu kua pakaru noa atu aua karaati i naianei. Ko an ano te mema nana i whakatakoto enei whenua ki tona aroaro, a i tino whakamaramatia e au ki a ia te ahua pohehe o te mahi a te Hahi ki nga Maori. No te tau 1886 i whakatakotoria ai e au tenei mea ki tona aroaro. A mehemea i tu ano ahau hei mema i te pootitanga i te tau 1887 kua pakaru noa atu i a maua ko Te Paranihi nga karaati o enei whenua, a kua hoki ki nga Maori no ratou enei whenua. Ko tetahi take hoki i tika ai kia hoki rawa atu ki nga Maori enei whenua, kua nui nga kura kua whakaturia e te Kawanatanga, ki nga wahi katoa puta noa i Niu Tireni, mo nga Maori me nga Pakeha hoki. Tetahi take ko nga tamariki i tukna ai enei whenua hei kuranga mo ratou kua matemate etahi a kua koroheketia etahi, a kua puta nga, mokopuna a etahi, a kaore i kurangia ki runga ki aua whenua, na ko a ratou tamariki me a ratou mokopuna kei nga kura a te Kawanatanga e akona ana. Na, ka tono atu ahau ki te Kawanatanga kia uiuia enei take kua korerotia nei e ahau, kia uia hoki nga moni o aua whenua mehemea i peheatia e te Hahi te whakapau; a ki te kitea o tika ana taku korero, ara, kua takahi taua Hahi i a ratou whakaritenga ki te iwi Maori, kaati me hanga he ture hei whakahoki i enei whenua ki nga uri o nga tangata Maori nana nei i hoatu aua whenua ki te Hahi.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—He tika tonu he maha nga whenua nunui i hoatu e nga Maori, i nga ra timatanga o tenei koroni, ki nga Hahi, a i ata whaona ano he kupu ki roto ki nga karaati mo aua whenua, e penei ana, i te mea kua whakaae aua Hahi ma ratou e whakatu e whakahaere etahi kura hei ako i nga tamariki Maori, na reira ka hoatu aua whenua ki aua Hahi. Na i aua ra whakawhirinaki ai te iwi ki nga Hahi, ara, ma aua Hahi e whakahaere nga mahi whakaako tamariki, a ma taua hoatutanga whenua i mua mo aua kura e mohiotia ai i whakaaro nui nga koroua o te mema honore me tona iwi Maori ki etahi painga o tupu ake ai he ora mo o ratou uri. Otira i naianei kua rereke te ahua o te koroni, i te mea kua riro ma te Kawanatanga e whakahaere nga kura mo nga tamariki Maori me nga tamariki Pakeha; a tona mutunga iho he torutoru nei nga kura e whakahaerea ana e nga Hahi. Na, i te mea kua penei te ahua me taku e korero ake nei, kaati, ka tika ano tenei putake kia ata whiriwhiria e te Paremete, a kei te mahara ahau ko te mea pai pea me whakatu he Roiara Komihaua hei uiui i nga mea katoa e pa aua ki aua whenua i rahuitia nei mo nga kura, kia kitea ai kei te whakahaerea tikatia ranei nga tikanga i hoatu ai aua whenua kaore ranei. Ki toku whakaaro, i te mea kua tokomaha rawa i naianei nga Maori kore whenua o Aotearoa nei me Te Waipounamu hoki, a mehemea ki te kitea kaore i te whakahaerea tikatia nga hua e puta mai ana i aua whenua ki runga ki nga mahi i hoatu ai aua whenua e nga Maori ki te Hahi, a i te mea hoki kua riro ke i naianei ma te Kawanatanga e utu te kuranga o nga tamariki Maori, na reira ki taku titiro e rua tonu nga kupu hei hurihuri ma te Whare—ara, me hoatu ranei aua rahui mo nga Maori kore whenua, me tango ranei nga hua o aua whenua a ka hoatu ai hei whakaea i nga moni a te Kawanatanga e pau ana i te kuranga i nga tamariki Maori.

Ko Honk Heke.—Ka patai ahau ki te Pirimia, Mehemea tera ranei e whakaturia te Roiara Komihana mo aua whenua e te Kawanatanga i muri tata o te mutunga o tenei Paremete?

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon). Kaore ahau e kaha ki te whakahoki atu i tena patai i naianei, i te mea ma te Huihuinga Minita i roto i to ratou Kaunihera e whakatau me tu ranei he Roiara Komihana kauaka ranei; engari kua puta taku kupu kaore e kore te whakatakotoria e au tenei putake ki te aroaro o te Huihuinga Minita

kia whiriwhiria.

Ka mutu tenei patai ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu patai a mutu noa.

Pire Tuku Moni Kawanatanga Ki Nga Kai-Mahi Paamu.

Ko Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie).—E te Pika, kua tirohia e au nga menemana i whakaurua e te Kaunihera ki tenei Pire, a he mea atu taku ki te Whare nei kia kaua e wkakaaetia aua menemana. Ina hoki e whakahe ana ahau i te patunga a te Kaunihera i nga tekiona 6, 7, 8, me 9. Ko tetahi o nga mea i patua e te Whare o Runga ko tekiona 12. Ko te tekiona tenei a te mema Maori mo te Tai Tokerau, ara, a Hone Heke, i whakauru ai ki roto i taua Pire i te wa i mahia ai i roto i te Komiti nui o te Whare o Raro, a paahi ana i reira, a no te taenga ki te Whare o Runga ka patua tahitia me nga tekiona nama 6, 7, 8, me 9 kua whakaaturia ake nei e ahau. Na reira ka tono ahau ki te Whare nei kia kaua e whakaaetia e tatou te patunga a te Whare o Runga i nga tekiona nama 6, 7, 8, me 9, haunga ia a tekiona nama 12, me tuku atu tera kia patua, a me whakatu ko Te Kanaka (Mr. Larnach), ko Te Takana (Mr. Duncan), me ahau hei kai-whakahaere ma te Whare, ara, hei whakahoki atu i te Pire nei ki te Whare o Runga, ki reira hurihuri ai matou me nga kai-whakahaere a te Whare o Runga mo nga tekiona kua whakahuatia ake nei e au.

Ko Hone Heke.—Ki taku whakaaro me whakauru ano hoki e te Minita taku tekiona 12 i patua nei e te Whare o Runga. Ka motini ahau kia patua nga kupu "haunga ia te tekiona nama 12."

Waahi ana te Whare, a koia tenei te pootitanga.

I TE AE, 36.

- Cadman
- Carncross
- Carnell
- Carroll
- Flatman
- Graham
- Hall
- Hall-Jones
- Hogg
- Joyce
- Larnach
- Lawry
- Mackintosh
- Maslin
- McGowan
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- McNab
- Meredith
- Millar
- Mills
- Montgomery
- Morrison
- O'Regan
- Parata
- Pera
- Pinkerton
- Seddon
- Steward
- Tanner
- Te Ao
- Thompson T.
- Ward
- Willis.
- *Kai-tatau.*
- Buddo
- Houston.

I TE NOO, 18.

- Buchanan
- Button
- Collins
- Crowther
- Earnshaw
- Hutchison, G.
- J. W. Kelly
- Lang
- Lewis
- Massey
- McGuire
- McLachlan Heke
- Mitchelson
- Russell, G. W.
- Russell, W. R.
- Thompson, R.
- *Kai-tatau.*
- Newman

Te putanga o te hunga turaki, 18.

Heoi hinga ana te motini a Hone Heke, a kore ana e uru tana rarangi ki te Pire.

Katahi ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu mea.

No te rua tekau meneti te paahitanga o te tekau ma rua o nga haora i te weherua ka hiki te Whare.

Taite, te 24 o Hepetema, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea ko etahi Pire me etahi atu mea, ka tae ki te—

Pire Rahui I Te Takiwa O Te Urewera.

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—E te Pika, i te takotoranga o tenei Pire ki te aroaro o tenei Whare i mua ake nei, i whakaae te Whare kia tukuna atu te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori kia whiriwhiria e taua Komiti. Ko tenei, kua tae te Pire nei ki te aroaro o taua Komiti, a kua ata whiriwhiria e taua hunga nga tekiona katoa o te Pire. Kua whakaurua etahi rarangi hou ki roto ki te Pire e taua Komiti, a kua pai ake te ahua o te Pire i tona ahua o te tuatahi. Ko te aronga o tenei Pire he whakatuturu i tetahi rahui ki to wahi o te koroni e mohiotia nei ko te takiwa o Te Urewera. E ono rau e rima tekau mano nga eka e ekengia ana e tenei Pire. Kua oti nga ruri teihana o taua whenua, a kua kitea e hara i te whenua pai hei whakanohonoho ki te tangata, penei me etahi atu wahi o te koroni nei. Ko taua whenua he maunga anake tona nuinga, a e hara i te oneone momona rawa. Otira ahakoa kaore i tino momona tona oneone tenei ano ona rawenga, ara, he whenua ataahua; he whenua ia tera e matakaitakitia e nga manuhiri e whiti mai ana ki tenei motu; a he wahi pai hoki hei kainga tuturu mo te iwi Maori, hei nohanga mo ratou i runga i o te Maori tikanga o mua. Ki reira a ratou mahinga kai, tenei whanau me tana piihi paku, i nga taha o nga awa. Ka maha nga whakatupuranga e nohoia ana taua whenua e te iwi o Tuhoe; a, i te mea hoki e hara i te whenua e pai ana mo te roherohe hei paamu, hei whakanohonoho ranei ki te tangata, na reira a Tuhoe i tino hiahia ai kia rahuitia taua wkenua hei kainga tuturu mo ratou me te iwi Maori. E te Pika, i runga i nga hiahia o Tuhoe, whakaae ana te Kawanatanga ki te hurihuri i a ratou putake i whakatakoto ai ki to matou aroaro, a ko te Pire e takoto nei i roto i te Whare nei te otinga o ta te Kawanatanga. Kia taea ai te whakatutuki o nga kupu i whakaaetia i waenganui i a Tuhoe raua ko te Kawanatanga me paahi e tatou tetahi ture, a koia tenei ko te Pire nei. Ko te mea tuatahi hei mahi ma te Pire nei, ina paahitia e tatou, he whakatau i nga tangata mo ratou te whenua, a he hoatu ki a ratou i etahi tiwhikete mo o ratou whenua; a e taea ai tera me whakatu he kooti hei kimi a hei whakatau i nga tangata mo roto i nga tiwhikete. Otira, kia rite ai ki ta nga Maori i hiahia ai, tera e whakaturia tetahi kooti motuhake mo taua takiwa, ara, kia tokowhitu nga Komihana. Tokorua o aua Komihana ka whiriwhiria i te iwi Pakeha; tokorima hei te iwi o Tuhoe, ara, me kowhiri mai i roto i nga tangata nona te whenua. He mea ata whakaaro ano i penei ai te ahua o te kooti mana e whakatau nga whenua o Tuhoe a i rukea ai te Kooti Whenua Maori, notemea hoki kaore kau he paanga o te iwi Pakeha ki runga ki aua whenua, a ko te kimihanga me te whakataunga i nga tangata mo aua whenua me haere i runga i nga ritenga me nga tikanga Maori, a waihoki, na reira ka whakaritea i roto i te Pire nei me tangata Maori te nuinga o nga

Komihana, notemea kaore kau he tangata i tua atu i te Maori e rite ki tona te matau ki te tohutohu mai i nga tikanga e pa ana ki nga whenua Maori. Na, ko tetahi, kua kite tatou i te huhua noa iho o nga raruraru kua pa ki nga whenua Maori i tipu ake i te Kooti Whenua Maori me ana whakahaere, na reira, koia tenei etahi o nga take i rukea ai taua Kooti i roto i te Pire nei, a i whakaturia ai tetahi atu kooti mana e whakatau nga whenua o roto o te rohe o Tuhoe, ka rahuitia nei e te Pire nei. Na, kia tau nga rohe o nga wawahanga, o roto i te rohepotae o Tuhoe, ki ia hapu ki ia hapu, hei reira ka tahuri nga Komihana ki te whakatau i nga tangata mo ia wahanga, a ki te whakanohonoho i nga ingoa o i ia whanau o i ia whanau ki roto ki nga ota me nga tiwhikete. Kia mutu tera mahi, me tahuri nga Komihana ki te kimi a ki te whakatau i nga hea o ia whanau o ia whanau i roto i nga poraka, a muri iho i tera me whakatau nga hea o ia tangata o ia tangata i roto i ia whanau. Ka hoatu e te Pire he mana ki nga Komihana e ahei ai ratao ki te whakatu Komiti mo ia poraka, a ma aua Komiti e whakahaere nga mahi me nga raruraru e tupu ake ana i roto i ia poraka whenua, me ia hapu me ia whanau, ara, nga mea e pa ana ki te whenua. Kia tau nga tangata mo ia poraka mo ia poraka, hei reira ka riro ma nga tangata o ia poraka e whakatu nga Komiti Poraka hei whakahaere i ia poraka. Na kia tu nga Komiti Poraka, hei reira ka kowhiria mai i roto i ia Komiti Poraka kia kotahi te tangata, a ko aua tangata i kowhiria mai ra hei Komiti Nui mo te Iwi o Tuhoe, a ka tukua atu ki taua Komiti Nui etahi mana e taea ai e ratou te whakahaere nga raruraru nunui e pa ana ki nga whenua katoa o roto i te Rohepotae o Tuhoe. Ko nga whenua e tika ana kia tangohia mo nga rori, kua whakaaetia era e Tuhoe. Tenei hoki kua whakaaetia kia 400 eka e riro i a te Kuini hei turanga whare manuhiri a mo etahi atu mahi. Ko te hoko ko te reti me te mokete i te whenua ki nga Pakeha noa kua tino araia e tenei Pire, kia kore ai aua tu mahi e uru atu ki te takiwa o Tuhoe.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a Timi Kara, me titiro i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Ka mutu ta Timi Kara, ka tu ake ko Kapene Rahera, he whakahe tana i te Pire me nga mahi katoa a te Pirimia raua ko Timi Kara i whakahaere ai mo Tuhoe.

Ko Te Tamihana (Mr. R. Thompson).—Katahi ano ahau ka ata titiro i nga korero o te Pire nei, a ki taku nei ka nui te uaua o tenei Pire, me te kimi o te whakaaro he aha te take i homai ai tenei Pire e te Kawanatanga kia mahia e tatou. Otira, ko nga ture katoa kua mahia e tenei Kawanatanga mo te taha Maori ka nui te pakeke ki te titiro a nga tangata mohio ki nga tikanga Maori. Ka maha enei tau e whakauru ana tenei Kawanatanga i ana Pire mo te taha Maori, a te mutunga iho tera e murua nga whenua o nga Maori a ka waiho ratou hei rawakore. Ko tenei Pire he mea puta ohore mai ki te Whare, a ko tona tino tikanga e hoatu ana i tetahi mana motuhake mo tetahi wahanga o te iwi Maori, Ko aua Maori ka ata wehea atu i nga Maori katoa o te motu nei, a ka tukuna atu ma ratou ano e whakahaere to ratou takiwa i raro i te mana o te Minita. A ko tetahi ko nga moni katoa e pau ana i runga i te whakahaerenga i taua takiwa ka riro ma te koroni e utu, ara, ma te iwi Pakeha raua ko te iwi Maori o waho atu i a Tuhoe e utu. Ki toku nei rongu e hara taua whenua i te wahi pai hei whakanohonohoanga ki te tangata.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a tenei mema honore, engari ko te aronga katoa o ana korero he whakahe i te Pire.

Ko Te Kanaera (Mr. Carnell).—E te Pika, kaore ahau i mea kia korero ahau mo tenei Pire, te take i tu ake ai abau na nga korero a te mema honore mo Marsden. Ki taku titiro, ko nga korero a taua mema honore he tautoko i nga Pakeha-Maori me nga mangohorowhenua, e hara tana i te korero e hapai ana i te taha Maori. Ki tana ka nui te mate o te iwi Maori. Ki taku ka nui te ora o te iwi Maori i naianei, pai atu i tona ahua o era atu tau kua pahure ake nei; heoi ano te mea kei te whakararuraru i te iwi Maori ko nga mahi whakakiki a nga hunga Pakeha e hiahia nei ki te apo i nga whenua katoa o te Maori. Ko te iwi o Tuhoe he iwi tutu i mua, a kaore ratou e pai kia puta mai ratao ki waho a kia whakauru ratou ki te iwi Pakeha; a ko te hiahia o tenei Kawanatanga he tuku atu i etahi tikaoga e ahei ai aua Maori ki te whakahaere i to ratao takiwa i runga i a ratou nei huarahi i pai ai. Ki taku nei rongu e hara te whenua o Te Urewera i te whenua pai hei whakanohonoho ki te tangata, engari tera pea e kitea te koura me era atu tu kohatu utu nui ki reira, a ki taku he pai noa atu kia waiho atu ma Tuhoe ano nga tikanga mo aua mea e whakahaere, engari kua nga Pakeha, e apo nei i nga whenua Maori, e tukuna atu ki reira, i te mea na aua tu Pakeha i mate ai te iwi Maori. He aha te mea e kitea ana e tatou i naianei? Koia tenei, ki te haere etahi o tatou ki tehahi huinga o te Kooti Whenua Maori ka kite tatou i nga Maori e haurang ana i nga tiriti o te taone; i toku nei pito o te koroni nei kitea ai nga wahine tai-tamariki noa iho e haurangi ana, na ka nui te kino o tenei ahua. Ko tetahi mate o te Maori he mangere, kaore e tahuri ki te kimi i tetahi mahi e whiwhi ai ia, heoi tana he hoko atu i ona whenua he kai i nga moni o ona whenua, a kore noa iho he huanga. Ki te whakatuwheratia ano te hoko o nga whenua Maori ki nga Pakeha noa kaore e roa kua pau, a heoi ano nga tangata e whiwhi ko nga roia me nga Pakeha, tena ko nga Maori e kore e waiho tetahi ma ratou. Ki te tu ake ano te mema honore mo Marsden a muri ake nei ki te korero mo nga mea e pa ana ki te iwi Maori me tika tana korero kua hei touapo.

Ko Hone Heke.—Ko tenei Pire ki taku titiro iho, he ahua wairua, mo tenei tu taonga mo te ture Paremete. Ko te take i penei ai ahau, notemea ko tenei tore ka riro ke ma "Te Kawana i roto i tona Kaunihera" e hanga nga ritenga whakahaere katoa; ka rite ano he ture hou. Kei te whakaae ahau ki te kupu a te Minita i ki ai, me hoatu

kia Tuhoe te mana whakahaere i o ratou whenua i runga i ta ratou huarahi e mahara ai he pai. Kei te pai tena. Otiia kaore rawa he kupu, he rarangi ranei, o roto i te Pire e tuku ana kia Tuhoe i tetahi mana penei. He tika he kupu kei roto i te Pire e ki ana me whai-mana a Tuhoe ki te whiriwhiri i etahi tangata o roto ano i a ratou mo te Komiti Nui me te Komiti Takiwa o roto i a ratou. Ko te mana whakahaere o aua Komiti, ki taku titiro iho ki te Pire, ka tino whakawhaititia e nga ritenga e hanga e whakataua hoki e te Kawana i roto i tona Kaunihera. Kei te tino kaha tenei mahara i roto i au, ara, ko tenei Pire he pire rore na te Kawanatanga i a Tuhoe, a tera ano a Tuhoe e kite i te tikanga o tenei kupu aku. I roto i te whai-korero a te Minita i nakua ake nei, i puta i a ia taua kupu. I tana whaikorero i te panuitanga tuarua o te Pire i penei tana kupu, ara, i runga i te hoatutanga ki a Tuhoe i nga mana e mau nei i roto i tenei Pire, ka kaha te Kawanatanga, te Paremete hoki, ki te kukume mai ia ratou ki—

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—Nga ritenga me nga mahi katoa a nga Pakeha.

Ko Hone Heke.—Hei kukume mai i a ratou ki waenganui o te huarahi, ki reira ki atu ai: Me pikau katoa koutou i nga taumahatanga katoa e pikaua nei e te iwi Pakeha me nga iwi Maori hoki o etahi atu takiwa o te motu nei. Na he mea tika kia whakaaturia e ahau ki te aroaro o tenei Whare. Ko nga whaikorero katoa i korero ai nga Minita ki to aroaro o Tuhoe, ko te aronga ki te taringa Maori, Pakeha hoki, kei te penei: Ka whakaetia kia Tuhoe te mana whakahaere i o ratou whenua i roto i o ratou rohe a kaore ratou e whakararururungia, a kaore hoki ratou e whakapikaua ki te raruraru, penei me nga reiti me etahi atu ture taake whenua Maori hoki. Kei te uu tenei mahara i roto i ahau, mehemea e pataia katoatia ana nga rangatira katoa o Tuhoe e noho nei i Poneke nei i naiane, me era hoki e noho mai ra i o ratou kainga, he aha te aronga ki ta ratou hopu mai i nga korero a nga Minita i kauhau ai ki waenganui ia ratou? Tera ratou e whakautu penei: Ko te mahara i uru mai ki roto ki o ratou ngakau ko tenei: Kaore ratou e whakararururungia, ka tukua atu ki a ratou katoa he mana whakahaere mo o ratou whenua. A kaore hoki he reiti he taake ranei e whakataua mai ki runga ki a ratou.

Ko Te Hooro.—Nonahea, a i hea ratou i ki pena ai?

Ko Hone Heke.—I nga kainga o Tuhoe. Na, mehemea hoki ka tirohia e nga mema honore te whai-korero a te Pirimia ki te aroaro o Tuhoe i Poneke nei i tera tau, ka kite koutou, ko te aronga o taua whai-korero kei te whakaae ia ki te tuku atu ki a ratou i nga tika me nga mana katoa i hipokina ki runga ki a ratou e te Tiriti o Waitangi. Na, he kupu tino nui tena; ko taku mahi tena i nga Paremete e rua kua pahure ake nei, he tono tonu ki tenei Whare, ara, ko nga tika, me nga mana katoa o te tangata Maori i whakaungia nei e te rarangi tuarua o te Tiriti o Waitangi me manaaki. Ko te mema honore mo Nepia tetahi o nga mema honore kaore nei i manaaki i taua Tiriti. I pooti tahi ia ki te Kawanatanga. He pooti takahi tana i nga ritenga o taua Tiriti. Ko te Pirimia, i a ia e korero ana ki te aroaro o nga huihuinga Maori, hapai tonu ai i aua korero nei, engari he whakawai nana i nga Maori. Me titiro hoki ki ana whakahaere me ana mahi hoki i roto i tenei Whare; kei te takahi katoa ana mahi i nga ritenga o te Tiriti o Waitangi. Ko te whai-korero a te Pirimia e ki ake nei ahau i nakua ake nei no te 9 Tihema, 1895. I ki atu ia kia Tuhoe, ko nga ngaherehere, ko nga manu, me etahi atu taonga i roto i o ratou takiwa no ratou no nga Maori. Apititia mai ana e ia ko te Tiriti o Waitangi te mea hei whakau i taua kupu ana. I ki ano hoki te Pirimia kua riro mai i te Kawanatanga nga take katoa i roto i te motu o Hauturu a kua utua atu e ia ki nga Maori he moni utu mo aua take. Engari kaore te Pirimia i ki, kua takahia e ia te Tiriti i taua tangohanga i nga hea o nga Maori no ratou a Hauturu: He mea tango noa atu hoki e ia aua hea, kaore i whakaae nga Maori. Ka homai hoki e te Pirimia he kupu whakamarama penei, ara, ko nga mahi i mahi ai te Kawanatanga mo reira, he rereke i nga mahi e rnaharatia ana e te Kawanatanga kia mahia ki te whenua o Te Urewera. Kei te tino whakaae ahau ki te kupu i whakapuakina e te kai-arahi o te Apitihana i ki ai, ko tenei Pire he tinihanga, notemea he rarangi kei roto i te Pire e ki ana me whai-mana "Te Kawana i roto i tona Kaunihera" ki te tuku atu i te mana whakahaere mo te takiwa katoa o Tuhoe ki raro i te Kooti Whenua Maori. I runga i tenei, ka kore te painga i rnaharatia e puta mai i tenei Pire ki a Tuhoe. Na, kei te hiahia hoki ahau ki te kukume mai i nga mahara o te Whare ki te reta i te Kupu Apiti Tuarua ki tenei Pire. He maha nga mea kei te whakaaturia, e taua reta a ko tetahi e pa atu ana ki te ritenga mahi koura, mehemea ra, tera e kitea he koura ki taua whenua. Kaore rawa he kupu o roto i te Pire hei whakatutuki i taua kupu; heoi ano te kupu kei te wahi (4) o tekiona 23. Ko tenei ahua whakahaere, e kiia nei e te wahi (4) o tekiona 23, kaore rawa ahau i te whakaae; ki ahau he pai ke mehemea i riro ma te ture e whakatakoto nga huarahi mahi mo te koura o taua whenua me te utu. Ki taku kaua e riro ma "Te Kawana i roto i tona Kaunihera" e hanga mai. Ki ahau he huarahi mate tenei, a he huarahi e tika ana kia tino tupato rawa atu a Tuhoe i mua i to ratou whakaaetanga. Kei te pirangi ahau kia whakaurua he rarangi hei tino whakatutuki i te aronga o nga whai-korero a te Pirimia ki a Tuhoe, mo o ratou tika, me o ratou mana i whakaungia nei ki a ratou e te Tiriti o Waitangi, a ki te uru te Pire nei ki roto i te Komiti nui o tenei Whare, ka kokirihia e ahau he rarangi hei whakatutuki i aua kupu, i te mea kaore i roto i te Pire i a ia e takoto nei. Ka kokirihia ano hoki e ahau he rarangi hei tino whakatakoto i nga huarahi mahi mo te koura ana kitea ki te whenua o Tuhoe. Kaore atu he kupu maku. Heoi nei ko tenei, ko te ahua o te Pire i a ia e takoto nei. e takoto ana he rohe-wetiwetia anake, i te mea ka riro ma "Te Kawana i roto i tona Kaunihera" anake e mahi nga ritenga whakahaere, a tera e mahia he mea hei whakamate i nga tika me nga mana o nga Maori. Ka korero ano

ahau ana tae ki te korerotanga tuatoru o tenei Pire.

Ko Wi Pere.—E te Pika, ko te Pire e korerotia nei i mahia hei whakarite i nga hiahia o te iwi nei o Tuhoe, ara, hei whakapumau hei rahui tuturu i to ratou whenua, hei tipuranga tangata Maori o te iwi o Tuhoe, hei tipuranga ruanu me nga rakau Maori, ara, kia rite ki tona ahua o nehe mai ra ano. Ara, kia kore rawa te hoko e pa ki taua whenua, engari te rihi kua whakapuaretia e Tuhoe mo te mahi koura—kua whakaetia hoki e te iwi o Tuhoe kia mahia te koura me era atu kohatu utu nui. Kua rongo hoki tatou e kiia ana he koura kei taua whenua, no reira i whakapuaretia ai te reti koura, mehemea kaore taua rongo mo te koura e kore e whakapuaretia te reti ki runga ki taua whenua. Kei roto ano i tenei Pire te kupu hoko, kaati kua ki a Tuhoe me whakakore rawa atu tena kupu i roto i te Pire nei, kia rite ai ki te kupu a te Pirimia o tera tau. Mo runga i te kupu a etahi o nga mema honore e ki nei kia rite tonu te ture mo te Pakeha raua ko te Maori. Taku kupu, he aha te painga e riro mai i te Maori mehemea ka whakaritea ia ki te Pakeha? Kei whea oti nga iwi Maori maha noa atu i noho ki Poneke nei i mua o te taenga mai o te Pakeha ki konei? Kei whea nga iwi maha i noho nei ki te taha o nga taone nunui o te Pakeha i te koroni nei? Maku ano e ki atu, kua ngaro noa atu aua iwi me o ratou whenua. Na te aha ra i riro ai? Na te noho tahi ki te Pakeha, na te kotahitanga o te ture i riro ai o ratou whenua i ngaro ai hoki ratou. Ko te tikanga pai e ora ai te iwi Maori ko tenei e whakaaturia nei e te Pire mo Tuhoe, kia riro ai ma tetahi ture motuhake nga iwi Maori e tiaki, kia kore ai e taea e te iwi Pakeha te raweke. Ki te whakaritea nga tikanga mo te tangata Maori ki nga ritenga mo te tangata Pakeha, kaore ia e ora, notemea ko te iwi Maori he iwi ngakau aroha he iwi mōumou taonga. Ka whai kupu atu ahau ki nga mema honore o tenei Whare, e whitu ano miriona eka whenua e toe nei ki te iwi Maori o Aotearoa.

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—Ka karanga ake, e rima miriona eka anake e toe nei.

Ko Wi Pere.—A, i te mea e rima anake miriona eka e toe ana ki te iwi Maori, he aha tenei Whare i puku tohe ai kia whakatuwheratia e tenei Pire te hoko i te whenua o Tuhoe? E tino mohio ana ahau ki nga whakaaro o etahi o nga mema o tenei Whare, ko to ratou hiahia me whakamate te whenua o Tuhoe. E tino whakapai ana ahau ki tenei Pire, ara, ki te rironga ko Tuhoe ano he kawanatanga whakahaere i tona oneone. Kaore hoki au e pai kia whakapuaretia i roto i tenei Pire he mana e ahei ai te hokohoko takitahi a te iwi Pakeha i te whenua o Tuhoe. E hara hoki a Te Urewera i te iwi kuare, he iwi mohio ki te pupuri whenua; ko nga iwi katoa o Niu Tireni he iwi kuare katoa, i tahuri hoki ki te whakarongo ki nga tohutohu a te iwi Pakeha, i nga huarahi e ora ai ratou e rangatira ai hoki; a i te whainganga o te Maori ki aua tohutohu a te iwi Pakeha ka whakatuwheratia o ratou whenua kia taka ki raro i nga Ture Whenua Maori i mahia i roto i tenei Whare, kia rite ai aua kupu tohutohu a te iwi Pakeha, a tona mutunga iho ki aua iwi he aha? He mate ra. Kei whea oti nga whenua o aua iwi Maori i whakarongo ra ki aua tohutohu ra? Maku e ki atu, kua riro katoa i nga kaitohutohu, i nga mokopuna a hatana. Na, e nga mema honore, aroha ki te iwi Maori, ki te tae mai ratou ki tenei Whare tonu ai ki tetahi ture penei te ahua me te ture mo Tuhoe e mahia nei e tatou, me hoatu kia puta ai he ora ki a ratou, notemea hoki kua torutoru noa iho nga eka e toe nei ki te iwi Maori. E hoa ma, ka nui te hiahia o Tuhoe kia paahitia tenei Pire i tenei tuunga o te Paremete, a ki te paahi te Pire a ki te pa he mate ki a ratou a muri ake nei, e hara i tenei ture te he, engari ma ratou ano e whakahaere he, a ma ratou ano e tukituki te ture e puta ai he mate ki taua takiwa—otira he iwi matau a Tuhoe. Ko taku whakaaro hoki kaore he ritenga i nga mema o tenei Whare, kia tahuri ratou ki te whakarereke i tenei Pire, waiho ano i ta Tuhoe i whakapai ai, i taka hoki, heoi ma koutou he whakamana he paahi i tenei Pire. Ka hia oti nga tau e mahi ana tenei Paremete Pakeha i etahi ture mo nga whenua Maori? Maku e ki atu ka maha noa atu. A ka oti te ture ka pa he mate ki te iwi Maori, a ka aue te iwi Maori, ka ki tenei Whare me whakatikatika te ture; a ka aue ano te iwi Maori, ka ki ano tenei Whare me whakatikatika ano te ture; pena tonu i ia tau i ia tau, te mutunga iho ko te Maori ano i mate, notemea ko aua kupu e kiia mai ra, me whakatikatika te ture ka ora ai te Maori he parau anake; e penei ke ana tona tikanga, e whakatikatika ke ana i te ture hei whakapau atu i te whenua o te iwi Maori ki te Pakeha, a te mutunga iho kua pau katoa i te Pakeha a Niu Tireni, no reira kua haunga nga ture katoa i mahia e tenei Whare ki te ihu Maori, kua mate hoki te iwi Maori i raro i aua ture; no reira e whai kupu ana au, ko nga ture e mahia e tatou i tenei wa hei te ture whakaora anake i te iwi Maori me o ratou whenua. E ki nei hoki etahi o nga mema honore o tenei Whare he ture hou rawa atu tenei Pire. Ae, e tika ana. Na te aha ra i hou ai? E hara ia nei i te mate o te iwi Maori i te kurunga a nga ture tuatahi i o ratou whenua i hou ai tenei ture? Mehemea hoki kaore i mate nga iwi Maori e kore e hou tenei ture; a mehemea hoki i ora te iwi Maori i aua ture tuatahi, kua kotahi noa atu te ture mo te iwi Pakeha raua ko te iwi Maori, a e kore hoki te iwi Maori e hiahia kia whakarereketia he ture mona i naianei. Kaati, mehemea e tino hiahia ana nga mema Pakeha kia puta he painga ki a Tuhoe, me paahi e ratou tenei Pire, a me hoatu he rarangi ki roto e kore rawa ai e taea te hoko te reti ranei o te whenua. Ki te hoatu he rarangi ki roto i tenei Pire e taea ai te hoko, kaati, e kore e puta he painga ki a Te Urewera. Ki te kore hoki e rite i te Pirimia ana kupu o tera tan, maku ia e whawhai kia rite ra ano i a ia ana kupu ki nga Maori o Tuhoe. Engari kaore ano au i mohio kua takahi te Pirimia i ana kupu, ka toru nei aku tau e titiro ana ki tona ahua. Ina hoki te tohu o tona kaha ki te whakaora i te iwi o Tuhoe, e takoto nei te Pire i te aroaro o te Whare; a kua rite ana kupu ki a Tuhoe, kua tino hoatu nei e tenei Pire te mana whakahaere o taua whenua ki te Komiti Nui o te iwi o Tuhoe. Hei te urunga o tenei Pire ki te

Komiti, ka tino whakatikatika ai tatou i tenei Pire kia rite ki ta te iwi o Tuhoe i hiahia ai. Ki te paahitia tenei Pire hei ture, e kore e roa ka whakamatauria ki te whakahaere i taua whenua, hei reira mohio ai te iwi Maori i te ora o Tuhoe. Ko nga mema Pakeha e tohutohu nei kia man tonu te iwi Maori ki raro i nga ture Whenua Maori tawhito, he kuare, kaore ratou i te mohio ki nga mate kua pa mai nei ki nga Maori i raro i aua ture tawhito. Ko te Kooti Whenua Maori te nanakia kino rawa, a he nui atu te mate i pa i a ia ki nga iwi Maori o Niu Tireni. Mehemea e hoatu ana he mana ki te iwi Maori mana ano e whakawa e whakatau ona whenua, e kore e pa he mate ki te Maori i te mea he mohio noa atu te iwi Maori ki te whakahaere i o ratou tikanga Maori, tena ko te Kooti Whenua Maori kore rawa atu ona paku mohio. Ko etahi o nga mema honore o tenei Whare e ki nei he nui rawa te mana i hoatu e tenei Pire ki te iwi o Tuhoe, a, era a Tuhoe e tahuri mai ki te takahi i te mana o tenei Paremete, ina hoki ka tu ratou hei Kawanatanga whakahaere mo to ratou whenua. He tino kupu he rawa atu tenei, heoi ra ta te Kawanatanga o Tuhoe he whakahaere mo tona whenua anake, e hara i te mea hei hanga ture mo nga whenua o etahi iwi ke atu, he tino kupu kuare tenei na enei mema honore. Ki taku whakaaro kaore he take e whakahe ai tenei Whare ki tenei Pire: a mehemea tenei ano etahi toenga whenua papatipu o te iwi Maori kei te toe ano, he aha te he, te homai ad ki raro ki tetahi ture penei me tenei Pire? Notemea he kupu pohehe rawa tenei na koutou e ki nei, kua e paahitia tenei ture kei haere mai nga iwi Maori, o etahi atu wahi o te motu nei, ki te tono kia hangaia hoki he ture penei te ahua mo ratou. Taku kupu, he mea tika kia taka nga whenua o te iwi Maori ki raro i te ture penei te ahua. E hoa ma, kia mahara koutou, e rima ano miriona eka whenua e toe nei ki te Maori o Niu Tireni. Ki te waiho tonu nga whenua Maori i raro i nga ture tawhito e mau nei i naianei e kore e roa ka ngaro atu tenei rima miriona eka i te iwi Maori; heoi ano te mea e toe ai he whenua mo te iwi Maori me hanga he ture hou penei te ahua me tenei Pire e takoto nei i o tatou aroaro. Kaore ranei koutou e mohio kuo tino kohurutia te iwi Maori tuturu o tenei motu e nga iwi Pakeha i heke mai nei, a kua tino whakarekarekatia e nga ture i mahia e tenei Whare i raro i nga Kawanatanga o mua atu i tenei. Kaore ranei koe te iwi Pakeha e aroha ki te iwi Maori nana nei koe i aroha i nga ra kua pahure atu nei. Mehemea koutou i patupatua i nga ra o mua, i te wa e toko iti ana koutou ki nga motu nei, ara, kaore koe te iwi Pakeha i tukuna kia uu mai ki uta nei, penei, kua kore koutou e noho i roto i tenei Whare hanga ai i nga ture kohuru mo nga whenua Maori, a e kore hoki koutou e tu mai ki toku aroaro korero pena mai ai. Katahi taku iwi ngakau kino he Pakeha, monoa kei riro he painga i te iwi Maori.

Ko Te Hutana (Mr. Houston).—Kaore e maha aku kupu mo tenei Pire; he torutoru nei nga mea hiahia ai ahau ki te whakaputa. Kua rongo ahau ko te Pire nei te whakatuturutanga o nga kupu i oti i waenganui i a Tuhoe me te Pirimia. I tera tau, i tenei tau hoki, he maha nga tangata o te iwi o Tuhoe i tae mai ki Poneke nei hei mangai mo to ratou iwi, a hei whakaputa ki te Pirimia, ki te Kawanatanga, me nga mema honore o te iwi Maori, i o ratou whakaaro mo to ratou whenua. Ki taku nei he Pire tauhou rawa tenei, a e kore pea e tutuki i a ia nga mea e hiahitia nei e nga Maori raua ko te Kawanatanga. He aha koa me whakamatau. E kore ahau e whakahe i tenei Pire, ahakoa taku kore pai ki etahi mea kei roto i te Pire; otira i oti etahi rarangi hou te whakauru e te Komiti mo nga Mea Maori, a kua pai ake i aua rarangi etahi wahi o te Pire. Kei te whakahe au ki te mema honore mo te Takiwa Maori Whaka-te-Raki, mo tona ahua e whakatete nei i te Pire. He mema ia no te Komiti mo nga Mea Maori, a i te mea he pera ia, i ahei noatu ia, i te wa i takoto ai te Pire ki te aroaro o taua Komiti, ki te motini kia whakaurua etahi rarangi hou mana ki roto ki te Pire hei whakapai i te Pire kia rite ai ki tana i mahara ai; engari kaore ia i pera. He kupu ano tenei naku, ara, he whakamarama kei pohehetia, i te mea kua tautoko ahau i tenei Pire, kei te pai ahau ki nga ture mo nga whenua Maori kua paahitia nei e tenei Kawanatanga, a kei maharatia kei te tautoko au i a ratou tikanga e whakahaere nei mo nga whenua Maori. Kei te tino whakahe ahau ki te tikanga e whakahaerea nei e te Kawanatanga nga whenua Maori. Kua tino mate nga Maori o te pito whakararo o te motu nei i nga ture whakahaere whenua Maori a tenei Kawanatanga, ara, kua pa he mate nui rawa ki aua Maori i te tangohanga e tenei Kawanatanga ki a ia anake te mana mo te hoko me te reti i nga whenua Maori; a ki te whakaurua a muri ake nei he Pire hou ki tenei Whare hei whakakaha i nga ringaringa o te Kawanatanga ki te tango ano i etahi atu mana i runga i nga whenua Maori, ka tino turaki ahau i taua Pire kia kore e paahi. Tena ko tenei Pire mo Tuhoe, e korerotia nei e tatou, he tikanga hou rawa tenei Pire, a he pai noatu ona tikanga kia whakamatautauria i enei tau e takoto ake nei, na reira he tika noa atu kia paahitia e tatou, notemea ki te kitea ona he a muri ake nei, e kore e pa i a ia he mate nui rawa ki nga Maori ki te koroni nei ranei.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a Te Hutana, me titiro i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Ko Te Ao.—Ka rua nga tuunga o te Paremete ki Poneke nei i tae mai ai nga rangatira i tukuna mai nei hei reo mo te iwi o Tuhoe, ki konei whanga ai tatari ai kia rongo i nga kupu a te Paremete mo tenei Pire. Ko to ratou hiahia nui me paahi he ture mo to ratou whenua. Ko Tuhoe, ko te iwi nona te whenua e meatia ana kia whakahaerea e tenei Pire, e tino whakapai ana ki tenei Pire. I tera tau i takoto ki te aroaro o taua iwi nga kaupapa o te Pire, a i tino uiuia i tino kimihia e ratou nga tikanga katoa o taua mea, a i tapahia atu e ratou nga wahi kaore i paingia e ratou. Katahi ano te Whare nei ka tonoa kia mahi Pire mo te whenua o Tuhoe, penei me tenei e takoto nei i te aroaro o nga mema honore, a ki te paahitia, ma tenei Pire e ora ai te iwi o Tuhoe. Ko nga

Kawanatanga katoa o mua atu i tenei e tu nei kaore o ratou whakaaro ki te whakaora i te iwi Maori. Heoi ano te mea i pahure i era Kawanatanga ko te muru i nga whenua o te Maori; a kua hoki nga mema o tenei Whare e wareware ko nga Maori nga toi whenua o tenei koroni. Ki toku nei whakaaro he mounou taima noa iho te korero mo tenei Pire, notemea ko nga iwi Maori katoa puta noa i te motu o Aotearoa, hui atu ki a Tuhoe, kei te whakapai katoa ki tenei Pire. Mehemea e mea ana tenei Pire ki te hoko ki te muru ranei i nga whenua o Tuhoe, katahi ka ai he korero ma tatou; ko tenei he pupuri ke ta tenei Pire i nga whenua o Tuhoe kia mau tonu ki a ratou, kia ora tonu ai nga manu me nga mahinga ika a te Maori. Ko te aronga o tenei Pire he hanga i taua takiwa hei rahui tuturu mo Tuhoe, kia kore ai e taea e ratou te tuku atu, te hoko, te riihi ranei ki te tetahi tangata; a ma nga Komiti, tera e whakaturia i raro i tenei Pire ana paahitia hei ture, e whakahaere nga Maori e noho ana i roto i nga rohe o te takiwa kua whakahuatia i roto i te Pire nei, ko nga hoa mo aua Komiti ko nga Komihana Pakeha tokorua. Ko enei kua korerotia ake nei e au etahi o nga take i tautoko ai ahau i tenei Pire. Ka korero atu ahau ki nga mema honore kua ratou e wareware ki tenei, ara, ko te tino aronga o tenei Pire he whakaora a he rahui i te whenua o Tuhoe hei whenua tuturu mo ratou; a tena pea na te mea kihai i whaona ki roto ki te Pire nei tetahi mana e taea ai te tuku, te hoko, te riihi ranei i nga whenua o roto i te rohe o Tuhoe, na reira pea etahi o nga mema honore o te Whare nei i whakahe ai ki te Pire nei. E tonu atu ana ahau ki te Whare nei kia paahitia tenei Pire. Ki te paahitia tenei Pire hei ture, a ki te kitea a ko ake nei ka nui te pai o te whakahaere a taua ture, tera pea etahi atu iwi Maori e tae mai ki tenei Whare tonu ai kia paahitia he Pire penei ano te ahau hei whakahaere i o ratou nei whenua; a, ki te pera ratou, he aha te he? Me whakaae atu ta ratou tonu.

Ka mutu a Ropata Te Ao ka tu ake ko te Pirimia o te koroni ki te whaikorero mo tenei Pire, he roa a he marama hoki tana korero, ko enei e whai ake nei etahi o ana kupu. Ko te roanga atu me titiro i nga korero Pakeha o te Paremete.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—E te Pika, ka nui toku whakamoemiti mo te pai o te whakahaere a nga mema honore o tenei Whare i tenei Pire ahua tauhou. E te Pika, na te iwi ano o Tuhoe tenei Piri i tonu kia mahia, a ki te tirohia nga korero o nga tau o mua, ara, o te wa e ora ana a Te Makarini (Sir Donald McLean), tera e kitea he whakatutuki ta tenei Pire i nga kupu i whakatakotoria e Te Makarini ki te aroaro o te iwi o Tuhoe. Na, e te Tumuaki, kua tae ahau ki te whenua o Tuhoe, kua kite ahau i tona ahua a kua ata rongo ahau ki a Tuhoe, i au i taua whenua, i a ratou korero me a ratou putake e pa ana ki to ratou whenua; a koia tenei te mea i marama ki au, ara, mehemea i tino whakatutukitia e Te Makarini ana kupu i korero ai i mua ki a Tuhoe, penei, kihai i puta nga raruraru mo taua whenua, a kihai i heke te toto tangata. He iwi pai a Tuhoe, kaore ona kino kaore ona ngakau tutu, heoi te take i puta ai te whawhai ki reira i mua na te kore kaore i whakatutukitia nga tikanga o nga kupu me nga mahi a nga Kawanatanga o mua i whakatakoto atu ai ki te aroaro o Tuhoe. Na, mo tenei Pire, he tika he maha nga eka kei roto i te rohepotae a Tuhoe, ara, e nuku atu ana i te ono rau mano eka; otira no Tuhoe ano, me nga iwi e noho tata ana ki a ia, to ratou whenua, na reira he aha ma tatou kei te nui kei te iti ranei o nga eka o taua rohepotae. Tena e eke ki te waru rau nui atu ranei nga tangata no ratou taua whenua, a ki te wawahia taua whenua ki taua waru rau tangata, ka kite koutou kaore e nui rawa nga eka ma te tangata kotahi, ara, e kore rawa e tatata ki nga eka whenua a etahi Pakeha e noho nei i roto i te koroni nei. A, ko tetahi, tena pea a Tuhoe e tupu haere, a ki taku mohio ki te waiho taua iwi kia ata noho i roto i tona rohe, a kua rawa he Pakeha e tukuna atu ki roto i taua iwi noho ai whakararuranr ai, kaore e kore te nui haere o te tupu o te tangata o Tuhoe, i te mea ka tukuna atu nei e te Pire nei ma Tuhoe ano e whakahaere, i runga i o te Maori tikanga o mua, nga mahi o roto i tona rohe. Kei te mohio ahau he maha nga Kawanatanga i takahi i te kupu a Te Makarini i ki nei, kua rawa te hoko me te reti e tukuna atu ki roto ki te rohe o Tuhoe. Kua tae ahau ki te takiwa o Te Urewera a kua kite ahau i te ahua o tera whenua, na konei au i ki ai he tika rawa atu te hoatutanga a te Kawanatanga i tenei Pire kia mahia e tenei Whare, kia whakatutukitia ai nga kupu a Te Makarini i whakapuaki ai ki a Tuhoe. I pa te pouri me ta mamae ki au i tenei ra i au e whakarongo atu ana ki nga korero a te kaiarahi i te Apitihana, i a ia e whakahe nei i au me toku Kawanatanga mo runga i tenei Pire. Ki taku he nui nga painga e puta ki a Tuhoe i runga i tenei Pire. E hara te Maori i te iwi kuare, he iwi matau te Maori ki te whakahaere tikanga mona, a he pai rawa ki au kia rahuitia tenei whenua kia toe ai hei oranga mo Tuhoe me te iwi Maori. Kua korero nga mema Maori mo tenei Pire, a kei te whakapai te nuiuga o ratou i te Pire nei. Kua rongo te Whare nei i tetahi o aua mema e korero ana i nakua nei, e ki ana ki te pai te whakahaere tera e ora a Tuhoe i tenei Pire, a tera e haere mai ki konei a enei tau e takoto ake nei etahi atu iwi Maori tonu ai kia hoatu he Pire penei te ahua mo o ratou nei takiwa. Na koi nei taku, ki te kitea te pai o tenei ture ki te rohe o Tuhoe, kaati me tino whakaae hoki he ture penei te ahua mo etahi atu takiwa Maori ana tonoa. He pai rawa kia whakaaetia tenei Pire, notemea ma tenei tatou e mohio ai, ka ahei ranei te Maori ki te whakahaere tikanga mona kaore ranei. Kei te pouri ahau ki a Hone Heke mo tana tahuritanga mai ki to whakahe i tenei Pire. I mahara ahau, i te mea he taonga nui tenei e hoatu nei ki tetahi o nga iwi Maori o te koroni nei, kua ia e tahuri ki te whakahawe ki taua taonga, engari me tahuri mai ki te tautoko i te Pire. Hei kupu whakamutunga maku, ka nui toku ponri mo te rongo kua tae mai nei kna wehe ata i a taton a Kereru, tetahi o nga rangatira o Tuhoe; mehemea i roaroa ake ia ki te ao nei, kua ata kite ano ia i te paahitanga o tenei Pire, kua hoatu nei e tenei Whare hei taonga mo te iwi o

Tuhoe.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te Pirimia. Ka mutu ia ka tu ake ko Te Karauta (Mr. Crowther) he tautoko tana i te Pire; engari ki tana ma nga Maori ano o Te Urewera e utu nga moni e pau ana i te whakahaerenga o to ratou rohe me nga mea katoa o roto, a kua a Tuhoe e haere mai ki te Whare nei a enei tau e takoto ake nei tonu ai kia utua e te koroni nga moni e pau i te whakahaerenga i to ratou rohe.

Ka mutu ta Te Karauta ka tu atu ko Te Hooro (Mr. Hall) he tautoko ta tenei i te Pire. He roa ana korero, he marama hoki. Me titiro i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

To Tame Parata.—E te Pika, ka tu ake ahau ki te tautoko i te panuitanga tuarua o tenei Pire kua mahia nei hei whakarite i te hiahia o te iwi o Tuhoe. E hara ahau i te whanaunga o enei Maori, engari na to ratou mema, ara, na te mema mo te Tai Rawhiti i whakaatu atu mai ki au nga hiahia o taua iwi. Ki taku i rongu ai ko te hiahia nui o taua iwi ko te Pire nei kia paahitia e te Whare notemea he ora mo ratou kei roto i tenei Pire. Kaore ahau e korero i naianei mo nga wahi katoa o te Pire, kei whai kupu noa iho ahau i nga korero kua oti ake nei te whakaputa e etahi o nga mema honore; otira i te taenga o tenei Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori i ata whiriwhiria i ata whaka-tikatikaina ia tekiona ia tekiona o te Pire, a ko te Pire e takoto nei i to aroaro o te Whare e tino rite ana ki ta te iwi o Tuhoe i hiahia ai. Na reira kaore kau he mea hei whakahe i tenei Pire i te mea kei te rite ona tikanga ki ta te iwi mona tenei ture i hiahia ai. I penei ai te whakaaro o Tuhoe, he mahara no ratou ki te kore ratou e whakahaere tikanga mo ratou tera ratou e mahue ki muri a e ngaro noa iho i nga ture o tenei koroni, na reira ki toku whakaaro kaore e tika kia whakakorea ta ratou tonu e tenei Whare engari me whakaae atu. E kore ano tatou e mohio i naianei ka pehea te ahua o tenei Pire ina whakahaerea ona tikanga ki runga ki a Tuhoe, otira kei tera tau te mohiotia ai tenei, a ki te kitea a taua wa kei te he etahi wahi o te Pire, kaati ma te Whare nei e whakatikatika nga wahi e he ana. Heoi te mea hei titiro ma tatou, koia tenei, kei roto i te Pire nei nga hiahia o te iwi o Tuhoe. Ko ahau he tangata ahau i tukuna mai ki tenei Whare hei reo mo Te Waipounamu; a ki te hiahia a Tuhoe mana ano e whakahaere ona whenua, a ki te puta tona whakaaro me whakatu nga Komiti hei whakahaere i nga mea e hiahia ana e ratou, a ki te roherohe a ki te whakatau i nga poraka ki ia hapu ki ia whanau, he aha te he? Me whakaae atu aua hiahia o ratou. Kua mutu aku korero; heoi taku i tu ake ai he whakaatu kei te pai ahau ki tenei Pire a ka tautoko ahau i tenei mea kia tutuki ai nga hiahia o Tuhoe. Ko toku hiahia ki te ora ahau me tae ahau i roto i enei tau e haere ake nei kia kite i a Tuhoe i ona hapu me ona kainga i roto i tona takiwa.

Ko Tiwini (Mr. Stevens). — Ka tautoko ahau i te panuitanga tuarua o tenei Pire, notemea, e ki nei hoki toku hoa honore, he hikoinga tika tenei mo te iwi Maori, i te mea ma tenei Pire e mutu ai nga tikanga e noho huihui nei te iwi Maori i runga i ona tikanga Maori o mua. Kei tekiona 8 o te Pire etahi tikanga e taea ai te wawahi me te rohe-rohe o te whenua ki ia hapu ki ia hapu, a i muri iho i tera ka taea e ratou te whakahaerea o ratou paanga i roto i ia poraka i ia poraka. Ka mutu i a ratou te pera, katahi ka ngakau nui nga tangata nona te whenua ki te mahi i to ratou whenua, e rite ai ki ta tatou, ki ta te iwi Pakeha, e mohio nei hei huarahi e puta ai te ora ki tenei iwi rangatira i nga tau e takoto ake nei. Ka nui toku pouri ki te korenga kaore hoki i penei te whakahaere i mua mo etahi atu iwi Maori kua pau nei o ratou whenua te hokohoko atu e ratou. I mua, a i naianei hoki, he whakahe tonu taku i te tikanga e whakahaere nei tenei Kawanatanga i nga mea mo te taha Maori, engari tenei Pire a ratou, katahi ano te mea i tika ki taku nei titiro a ka tautoko ahau i tenei. Heoi me tatari tatou i te tutukitanga o nga hiahia me nga tikanga e tumanakohia nei i raro i tenei Pire. He mea tika rawa, a he mea pai hoki, e puta ai he ora ki tenei koroni, ki te taea e tatou he huarahi e ora ai nga morehu o te iwi Maori me te noho ano o ratou i o ratou kainga Maori, me te noho ano o ia tangata o ia whanau i runga i tana ake piihi whenua. Kei te takiwa e whakahuatia nei i roto i te Pire nei etahi wahi tino ataahua o Niu Tireni, otira o te ao katoa. Kei reira tetahi moana pai atu te ahua; a he tika rawa kia tiakina taua moana hei haereerenga hei matakitakinga ma nga tangata o era atu wahi o te ao e whiti mai ana ki tenei motu, a ma aua iwi e kawe mai ki tenei koroni nga matauranga o tawahi me nga moni o reira hei painga mo enei motu e rua. Kotahi te mea kua mahue i roto i te Pire nei, ara, ki taku nei titiro, koia tenei, kaore kau he mana e hoatu ana e te Pire ki te Kawana e ahei ai te Kawana i roto i tona Kaunihera, te Minita Maori ranei, ina kitea he mea tika kia peratia, ki te tango i tetahi wahi whenua tera pea e kitea a muri nei he painga kei reira mo nga Maori nona te whenua. Na he mea tika kia whaona he mana pera ki roto ki te Pire nei.

He MEMA HONORE.—Kua whaona he mana pera, tirohia i tekiona 20A.

Ko Tiwini (Mr. Stevens).—Kaati, kaore ahau i ata titiro i nga wahi katoa o te Pire. Mehemea kei te pena kua pai, heoi taku he whakamoemiti atu ki te mema honore nana i tuhituhi tenei Pire a nanai kokiri ki te Whare. A, e te Pika, me ki atu ahau he hikoinga tika tenei Pire mo te iwi Maori, a ina mahia a muri ake nei he ture mo etahi atu o nga whenua o te iwi Maori e toe nei ki a ratou, e tino hiahia ana ahau me whai i tenei te ahua o taua ture. Ko taku tohe tonu me roherohe me whakahaerea nga whenua o te Maori, a me tuku atu ratou kia whakahaere i o ratou whenua penei ano me tatou, me te iwi Pakeha, e hoko noa atu nei e tuku noa ata nei i o tatou nei whenua ki ta tatou i pai ai, heoi te mea ma tatou, ma te hunga mahi i nga ture, he hanga i etahi tikanga e toe ai ano ki nga Maori etahi o ratou whenua hei oranga mo ratou. E tino whakahe ana ahau ki nga tikanga e

hoatu nei ki te Kai-tiaki o te Katoa te mana e taea ai e ia te herehere o nga whenua o te Maori, kia kore ai e taea e te Maori te hoko atu i ona whenua ki tana i pai ai. Ki taku, e te Pika, ko te mea tika me whakatuwhera te hoko te reti o nga whenua Maori ki te iwi katoa, heoi ma te Whare nei ko te pupuri i etahi o ratou whenua hei oranga mo ratou, ma tenei huarahi ka tere te oti o nga raruraru e pa nei ki te koroni me nga whenua Maori. Ki te kore tetahi tikanga ahua rite ki taku e korero ake nei e whakahaerea tera e mau tonu te mahi e whakahou tonu nei ia Kawanatanga ia Kawanatangai nga ture mo nga whenua Maori. I nga huinga katoa o tenei Paremete e tu nei he korero tonu te mahi a te Minita Maori nei ki a tatou, he ki kua oti i a ia te whakamutu nga raruraru whawhai Maori. Ki taku ka rua tekau noa atu nga tau kua pahure o te mutunga atu o tenei mea o te raruraru whawhai mo te taha Maori. Heoi te raruraru e mau nei mo te taha Maori ko nga ture e arai nei i te iwi Maori, e kore nei te Maori e tukuna kia whakahaere i ona whenua i runga i tana huarahi i kite ai, ki te whakakorea atu enei ture heoi ano kua kore nga raruraru o te Maori. Kaati i konei aku korero mo enei mea, engari me whakamoemiti atu ahau ki te Honore Hekeretari mo te Koroni nana nei i whakauru tenei Pire ki te Whare nei, mo tona whakaaro nui me te tapatahi o tona ngakau i a ia e mahi nei i tenei tikanga nui e puta ai te ora ki nga morehu o tenei iwi rangatira o te Maori.

Ka mutu a Tiwini ka tu ake ko Te Makenehi (Mr. T. Mackenzie). He tautoko ta tenei i te Pire. He korero mo nga manu me nga rakau o te whenua o Tuhoe.

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—E te Pika, e kore e roa rawa i au te Whare, he whakahoki taku i etahi o nga korero kua puakina nei e etahi o nga mema mo tenei Pire. Tuatahi, mo nga korero a te kai-arahi i te Apitihana. Ki taku mahara katahi ano ahau ka whakarongo ki te korero he rawa atu, kore tikanga o roto. I pehea ia nei ia? He aha ia nei tana rongoa e ora ai nga mate o Tuhoe? Koia tenei, me waiho noa iho a Tuhoe me tona whenua i reira takoto ai, mana e tupono atu ki nga matauranga o te iwi Pakeha; me waiho noa iho mana e waimarie mana e kore. E hara rawa enei i te korero marama ma te tangata kua waia ki te whakahaere tikanga mo nga iwi e noho nei i tenei koroni, engari he korero ahua pirau noa iho. I nui rawa te taupatupatu me te rangirua o ana korero. Ko tetahi o ana kupu e penei ana, e kore rawa te iwi o Tuhoe e kaha ki te whakahaere Kawanatanga mo ratou. I ki ia, he aha te pai kia hoatu he Kawanatanga takiwa mo ratou, i te mea e kore ratou e mohio ki te hauga tikanga e puta ai te ora ki a ratou i to ratou whakawhiwhinga ki taua mana Kawanatanga? Ko tetahi o ana kupu i penei, he parau noa iho te korero e kiia nei kaore ano taua iwi i whiwhi i te matauranga Pakeha. I ki ia, i nga raumati haere ai taua iwi ki nga takiwa Pakeha mahi ai noho tahi ai, a kua waia noa atu taua iwi ki nga tikanga Pakeha. Me pehea e taua mema honore te whakariterite o enei korero ana?

Ko Kapene Rahera.—Kaore ahau i pena.

Ko Timi Kara.—He aha koa, koi nei te aronga me te tikanga o au kupu i korero ai. Na, e te Pika, ka tae tenei ki nga korero a te mema honore mo te Takiwa Maori Whaka-te-raki, ara, mo nga korero a Heke. Ki taku ko nga mema Pakeha e whakahe nei i tenei Pire, e whakahe ana i runga i te kuare ki to te Maori ahua, a e whakatete ana i te Pire i runga i te awangawanga kei waiho te Pire nei hei whakatupu raruraru i waenganui i te Pakeha raua ko te Maori. Na to ratou kore mohio ki nga tikanga Maori i pera ai ratou; tena ko taku hoa honore ko Heke, kaore i te pera tona ahua me to nga mema Pakeha nei, kei te mohio ia ki nga take nana i puta ai nga tikanga kua whaona nei ki te Pire nei. I tae ia ki etahi o nga huihuinga o te iwi o Tuhoe i te wa i kite ai taua iwi i te Kawanatanga, a i whakapai ia i reira ki etahi o nga kupu i oti i aua huihuinga korero, ara, ki nga tikanga kua whakarapopototia nei ki roto ki te Pire nei. Na, no naianei, nona ka tu hangai nei ki te Pire a Tuhoe, ka noho atu ka noho mai he kanohi he kanohi, kua ki mai ia ki a tatou he wairua noa iho tenei Pire, ko nga koiwi anake, kaore kau ona kiko. Kaore au i te tino mohio he aha te ritenga o enei kupu ana. E ki ana ia e wehi ana ia kei paahitia e tatou tenei Pire a kei nga tau e haere ake nei ka whakapatipatia e te Kawanatanga te iwi o Tuhoe ki nga tikanga Pakeha. E te Pika, kaati, heoi tana e whakahe ana kei riro ma te Pire nei te iwi Maori e arataki ki nga huarahi e whiwhi ai ratou i nga matauranga o te ao. Kaati, ki te riro i ta Hone Heke, me pehea e puta ai to maua iwi tahi te Maori, e ta nei maua hei mangai mo ratou i roto i te Whare nei, me pehea to maua iwi e tutuki ai, i nga whakatupuranga e takoto ake nei, ki nga mea e tumanakohia nei? E kore e taea te whakaaro enei tu korero pohehe a te mema honore mo te Tai Tokerau. Ina uru mai ki te Whare nei tetahi Pire nunui ona tikanga, penei me te Pire e takoto nei, he tika ano kia tiro tirohia kia patapatairia ona wahi katoa ona tikanga katoa; a ko te hiahia o matou ko toku Kawanatanga he whai i nga huarahi e puta ai he painga mo Tuhoe tae atu ki te koroni katoa. E tino pai ana matou kia tino whiriwhiria e tenei Whare tenei Pire. E tika ana te patai a te mema honore mo te Taone o Akarana, ara, a Te Karauta (Mr. Crowther), e mea nei ia tera pea e nui nga moni a te koroni e pau i te whakahaerenga i nga tikanga o tenei Pire, a ko aua moni tera e utaina ki runga i nga iwi utu taake o te koroni. Me ki atu au ki taua mema honore kaua ia e awangawanga mo tera, i te mea kaore kau he tikanga e tino nui ai nga moni e whakapaua. Tuatahi, ko te ruritanga. He tika tera, ara, te ruri teihana kia riro ma te koroni e utu, i te mea kua oti katoa etahi atu wahi o te koroni te pera a ko to Te Urewera anake te takiwa kaore ano i oti nga teihana, a he tika kia ruritua taua whenua e te Kawanatanga. Na reira kaore kau he tikanga o nga moni i pau i te whakatuunga i nga tiriki teihana. Ko etahi atu tikanga e pau ai he moni, ko te whakawakanga, kaati ma nga Komihana tera taha e mahi, tokorima o ana tangata ka tikina i a Tuhoe, i nga tangata nona te whenua. Na ka

mahi enei i nga raruraru e pa ana ki to raton ake whenua, a kaore raton e tono kia utua ratou. Ka toe hei utu ma te Kawanatanga ko nga Komihana Pakeha tokorua. Na e kore e nui rawa nga moni e pau i enei, no te mea tera pea e whakaturia ko etahi o nga apiha a te Kawanatanga hei Komihana, ara, hei hoa mo nga Komihana Maori. Ma tenei ka iti noa iho te moni e pau. Ka mutu nga mahi a nga Komihana, ara, ka tau i a ratou nga tangata mo ia poraka mo ia poraka, ka riro te whakahaere i nga Komiti hapu, a kaore he utu mo enei notemea ma ratou ano tera taha e titiro i te mea e whakahaere ana ratou i a ratou ake mea. Na, mo te Komiti Nui o te iwi, ka riro ma tenei e whakahaere nga mea nunui katoa e pa ana ki roto ki waho o te Rohepotae, ara, nga take e tupu ake ana i waenganui i te Maori me te Pakeha, i waenganui ranei i a ratou Maori anake; a i te mea e whakahaere ana ratou i o ratou ake whenua e kore ratou e tahuri mai e tono ma te Kawanatanga ratou e utu. Engari te whakahaerenga o nga rori me nga tuunga whare manuhiri ma te Kawanatanga ena e utu, i te mea hoki ka hoatu kia 400 nga eka ma te Kuini hei tuunga mo aua whare manuhiri. Kaua te Whare e awangawanga mo nga moni, notemea he iti noa iho nga moni e pau. Na ko tenei, ka whakamoemiti atu ahau ki nga mema honore katoa o te Whare nei mo te pai o ta ratou hurihuri me ta ratou kimi i nga tikanga o tenei Pire.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a Timi Kara, kei nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete. Me titiro i reira te nuinga o ana korero.

No te mutunga o ta Timi Kara, whakaaetia ana kia uru te Pire ki te Komiti Nui o te Whare, ara, paahitia ana te panuitanga tuarua.

No te urunga o te Pire ki te Komiti ka tu atu—

Ko Hone Heke.—Ka motini ahau kia apitiria, ki te pito o tekiona 4, i muri o te kupu "ture," enei kupu e whai ake nei: "Engari me whakarereke taua reta i te Kupu Apiti Tuarua Kia penei, ara: I mua o te whakatuwheratanga o taua whenua hei whenua mahi koura me hanga he ritenga ki waenganui i a Tuhoe me te Kawanatanga mo nga huarahi me nga ritenga mahi i taua whenua, i runga i te utu paru ki a Tuhoe e te Kawanatanga i te moni e ono kapa mo te aunihi kotahi, o ia aunihi o ia aunihi o nga koura me nga hiriwa e karia ake ana i taua whenua. Engari hoki ko te moni toenga i runga i te whakahaerenga o nga mahi o taua whenua e mania ra nga koura o runga, me nga toenga hoki o nga moni utu mo nga raihana me nga maina raiti e whakaputaina ana ki nga kai-kimi ki nga kaikari koura hoki, me utu ki a Tuhoe."

Turakina ana te menemana a Hone Heke.

No te taenga ki to upoko o te Pire ka tu atu ano—

Ko Hone Heke.—Ka motini ahau kia apitiria ki muri o te kupu "takiwa" i te pito rawa o te upoko o te Pire, enei kupu e whai ake nei: "Hei whakapumau rawa ki nga Maori i o ratou tika me o ratou mana katoa ki nga whenua katoa i roto i taua rohepotae o Tuhoe, ki nga ngaherehere, ki nga ika, me era atu taonga katoa e puritia huihuitia ana, e puritia takitahitia ana ranei e ratou, pera me te whakapumautanga kua oti nei te tuhituhi i te rarangi tuarua o te Tiriti o Waitangi."

No te hoatutanga o te menemana a Hone Heke ki te Komiti turakina ana.

Heoi oti ana i te Komiti Nui o te Whare te whiriwhiri nga tekiona katoa o te Pire.

Katahi ka ripoatatia te Pire.

No te hawhe-paahi i te toru karaka i te ata-tu ka hiki te Whare.

Paraire, te 25 o Hepetema, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea etahi mahi poto nei, ka tae ki te motini kia panuitia tuatorutia te—

Pire Rahui I Te Takiwa O Te Urewera.

Ko Te Mete (Mr. G. J. Smith).—No te toru karaka i te ata tu nei i paahitia ai tenei Pire e te Komiti o te Whare, a i ware ware au i taua wa ki te kokiri atu i tetahi motini ki te Komiti. Otira maku e korero atu taua motini i naianei ki te Minita kei a ia e whakahaere ana te Pire nei, a tera pea ia a whakaae kia whakahokia ano to Pire ki te Komiti, ma te Minita ranei e whakahau kia whaona taku menemana ki roto ki te Pire ana tae te Pire ki te Kaunihera. Ki taku rongo e hiahia ana nga Minita kia kaua e uru te mahi hokohoko waipiro ki te Rohepotae o Ngatimaniapoto. Na, i te mea ka rahuitia nei e te Pire nei te Rohepotae o Tuhoe, he mea tika hoki kia kaua te hokohoko waipiro e tukuna atu ki taua takiwa. Ki te kore te Minita e whakaae ki taku a tohutohu atu nei, kaati maku ano e motini kia komititia ano te Pire kia taea ai to whakauru o tetahi tekiona hou ki roto ki te Pire hei arai i te hokohoko waipiro ki te takiwa o Tuhoe.

Ko Te Hetana (Hon Mr. Seddon).—Ko te wa tika hei kokiritanga mai ma te mema honore i tana menemana ko te wa e komititia ai te Pire Whakahaere i te Hoko Waipiro.

Ko Te Taute (Sir Robert Stout).—He pai rawa me mahi i naianei, e kore e pau te rima meneti kua oti i te Whare. Mehemea e tino pono ana te hiahia o te Whare kia ora a Tuhoe, kaati ko te mea tika me arai te hoko o te

waipiro ki tona whenua. E tino hiahia ana ahau kia whakaaetia mai tenei tono aku e te Kawanatanga.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kei te eke te mana o te Ture Whakahaere i te Hoko Waipiro ki nga wahi katoa o Niu Tireni, a ki taku me waiho ma taua Ture e whakahaere tenei mea, kaore he tikanga o te hoatu i tetahi tekiona hou ki roto ki te Pire nei. Kei te Turei o te wiki e haere ake nei ka takoto i au, ki te aroaro o te Whare nei, tetahi Pire hou hei whakatikatika i te Ture Whakahaere i te Hokohoko Waipiro, a hei reira te taima tika hei mahinga i tenei putake.

No te tukunga ki te pooti hinga ana te motini a Te Mete.

Katahi ka takoto te kupu kia paahitia te panuitanga tuatoru o to Pire.

Ko Hone Heke.—E te Pika, ka nui taku pouri mo te korenga o te Komiti o te Whare i whakaae ki aku menemana i kokiri ai i te po ka huri nei i te mahinga o te Pire nei i roto i te Komiti. Ko tetahi o aua menemana he mea hei whakauu, hei whakatutuki hoki i nga korero i korerotia ai e te Pirimia ki to aroaro o Tuhoe. Te kupu nei—ara, me tuku katoa atu ki a Tuhoe o ratou tika katoa, i whakapumautia nei ki a ratou e te Tiriti o Waitangi. Ka kitea tenei kupu i roto i te whai-korero a te Pirimia ki a Tuhoe i te 9 o Hepetema, 1895. Ko taku menemana i kokiri ai hei whakatutuki i tana kupu, koia tenei:—

"I roto i te upoko, i muri o te kupu 'takiwa' i te pito rawa o te upoko, me apiti atu enei kupu: 'hei whakapumautanga rawatanga ki nga Maori, i o ratou tika, me o ratou mana katoa ki nga whenua i roto i taua rohepotae, ki nga ngherehere, ki nga ika, me era atu taonga katoa e purutia huihuitia ana, takitahitia ana ranei e ratou (pera me te whakapumautanga e kiia ra i roto i te rarangi tuarua o te Tiriti o Waitangi)."

No waenganui po ara no te whakatatanga ki te ata-tu i kokirihia ai e ahau te menemana nei, a he tika kia kiia e ahau i te ngenge i te ruha hoki nga mema honore katoa i taua haora, na reira pea nga mema honore i kore ai e ata tiroiro, a i kore ai hoki ratou e whakaae ki taku menemana. Na ko taku menemana tuarua, he wahi no te reta a te Pirimia ki a Tuhoe e mau nei i te Kupu Apiti Tuarua ki te Pire nei—ara, ko te wahi e whakahua nei ki te koura me te mahi koura ana kitea ki te takiwa o Tuhoe. Ko te menemana e penei ana:—

"I te rarangi 23, kia apititia i muri o te kupu "ture" i te pito o te wahangatekiona (4), o taua rarangi 23 enei kupu: 'Engari me whakarereke taua reta i te Kupu Apiti Tuarua kia penei, ara, i mua o te whakatuwheratanga o taua whenua hei whenua mahi koura me hanga he ritenga ki waenganui i a Tuhoe me te Kawanatanga mo nga huarahi me nga ritenga mahi i taua whenua, i runga i te ritenga utu paru ki a Tuhoe e te Kawanatanga i te moni e ono-kapa mo te aunihi kotahi, o ia aunihi o ia aunihi i runga i nga koura me nga hiriwa e karia ake ana i taua whenua; waihoki, ko te moni toenga i runga i te whakahaerenga o nga mahi o taua whenua mahi koura, i roto o nga moni utu mo nga raibana me nga maina raiti e whakaputaina ana ki nga kaikimi ki nga kai-kari koura hoki, me utu ki a Tuhoe.'"

Na, mo tenei take, e pirangi ana ahau ki te whakamarama; ki taku mahara me tino tupato a Tuhoe me te Kawanatanga a te wa e whakatakotia ai nga huarahi whakahaere mo te mahinga i te whenua o Tuhoe ana kitea he koura. Tera tetahi pekanga kei roto i te reta i te Kupu Apiti Tuarua ki te Pire nei, penei, ki te hiahia nga Maori ko te utu ki a ratou me haere i runga i te utu paru, ara, i te whakatau i tetahi moni mo te aunihi, me tango ranei i nga raihana me nga maina raiti, ara, i te toenga o aua moni utu pera. A te wa e whakaeangia ai nga moni utu mo nga whakahaerenga o nga mahi, ko te mate e pa ki nga Maori o enei ahua whakarite, ko tenei, ara, kei taua wa ka kitea he iti rawa pea te mea e riro i a Tuhoe. Heoi te mea e whiwhi ai ratou i rare i tenei tikanga, ma te nui o te koura e kitea ki taua whenua. Mehemea he iti te koura, kaore rawa he moni e puta. Na, ki te whakakorea e ratou te tikanga utu paru, a ka whakaae ratou hei te utu raihana, hei te utu maina raiti ranei, te utu mo te mahinga koura i to ratou whenua, katahi ratou ka tango hohoro i te moni. Kaati, ko taku menemana i kokiri ai i te po ka taha nei, he apiti katoa i te ritenga utu paru, ara, moni mo te aunihi koura me nga moni o nga raihana me nga maina raiti hoki kia utua ki nga Maori no ratou te whenua. Ka huri taku korero i naianei ki tetahi atu mea, koia tenei, ki taku mohio ko te mahara kei roto i nga puku o Tuhoe e penei ana, ki te paahi te Pire nei, kua kore ratou e taea atu e te reiti, me etahi atu ahua taake whenua e whakapaangia nei ki nga whenua Maori me nga whenua Pakeha i waho atu o te Rohepotae o Tuhoe. Na, mehemea kei te mahara penei ratou, kaati, kei te pohehe rawa atu. Ko tenei mahara i uru ai ki roto ki o ratou ngakau, na nga whai-korere a te Minita Hekeretari mo te Koroni me te Pirimia ki te aroaro o Tuhoe i te 9 o Hepetema, 1895. Titiro iho ahau ano kei te ki, ko nga hiahia katoa o Tuhoe ka whakaaetia a te wa e kokiritua mai ai e ratou, e te Kawanatanga, te Pire mo te whenua o Tuhoe. Kaati, ko taua Pire tenei, a kei te kite iho ahau, kaore rawa he rarangi i roto hei tiaki i a Tuhoe. Notemea kua hoatu motuhaketia e te rarangi 21 o te Pire nei ki te Kawana anake (ko te Kawanatanga tena) te mana ki te tango whenua hanganga rori, kainga nohoanga hoki, i tana wahi e pai ai o roto i taua Rohepotae: ko te kai-powhiri tonu tenei i nga reiti. Notemea, ko te Kaute Kaunihera hei mahi, hei tiaki i aua rori, ka riro ma ratou e whakatau aua reiti ki runga i nga whenua e haerenga e aua rori. Ka pa tonu mai te Ture Reiti i konei. Ko te Ture Reiti e mana nei i naianei kei te penei mo nga whenua Maori: "Ko nga whenua katoa kei roto nei i te rima maero o tetahi taha o tetahi taha o te tetahi rori nui ka ekengia e te reiti." I runga i tenei ahua, ka tau he taumahatanga ki runga i a Tuhoe, a kaore e taea e ratou te whakaae. Tuarua, ko te rarangi 22 kei te hoatu mana ki te Kawana kia whaimana ia ki te tango piihi whenua i raro i te Ture mo nga Mahi Nunui. Ka

ahei hoki te Kawana i raro i tenei rarangi ki te tango i etahi 400 eka i runga ano i te whakaae a te Komiti Nui o Tuhoe. Ki te titiro iho ko aua 400 eka nei, hei tuunga kainga Pakeha: ko nga hua e puta mai ki a Tuhoe o tenei tikanga, ko nga ritenga e mohio katoa nei nga mema honore o te Whare, ara, koia tenei, ko nga raruraru me nga taumahatanga e peehi nei i runga i nga Maori i naianei. Ka tutuki taku kupu i ki ai ahau i te korerotanga tuarua o te Pire nei, ara, taku kupu whakautu i te kupu a te Minita i te panuitanga tuarua o tenei Pire. Kei te mohio kei te kite katoa tatou, ka haere te Pakeha, ka noho i tetahi wahi o te motu nei, ka haria ano e ratou nga taumahatanga kaore nei e taea e nga Maori te mohio he huarahi hei putanga mo ratou. Kaore te Pire nei e hoatu ana i te mana kia Tuhoe kia ahei ai ratou ki te whakamahi i to ratou whenua ana pirangi ratou ki te pera. Kotahi tonu to huarahi kei te puare ki a ratou ko tenei, ara, kei roto i te rarangi 20A, e penei ana; ki te hiahia te Komiti Nui o Tuhoe ki te hoko i to ratou whenua, ka ahei noa atu ratou to hoko kia te Kuini anake. Kei te tino whakahe ahau ki tenei. Ki au, mehemea he whenua to te Maori, ki te taea e ia te hoko tana whenua mo te moni nui, i runga i te makete ki te katoa, e tika ana af ia kia hoko, mehemea ra he hiahia tona ki te hoko ki te tangata nui tana utu; a e tika ana a ia te whiwhi ki te utu nui mo tana whenua. I raro i tenei Pire kaore nga Maori o Tahoe e ahei te whiwhi ki tana utu nui. I te mea kua kiia ko te Kuini anake te tangata e ahei ki te hoko i nga whenua o Tuhoe. Mehemea he tika kia hoko ratou ki a te Kuini, e tika ana hoki kia puare ki etahi atu i waho atu i a te Kuini. Ma tenei katahi ano ka nui ake te utu mo o ratou whenua, i te mea ka haere whakataetae te hoko. Kaore he painga e puta mai ki a Tuhoe i raro i tenei Pire. Kaore e taea e Tuhoe te whakamahi te whenua nei, kia puta mai ai he moni hei utu i nga raruraru e utaina ki runga ki o ratou whenua e etahi o nga ture e mana nei i naianei mo nga whenua Maori. Tenei ano tetahi mate, ko nga ruri. A te wa e hanga ai he ruri wawahi i tenei whenua, ka pikaua mai e tena tikanga ona taumahatanga. Ko nga Maori ano ka mate i te utunga i ena raruraru. Ki te kore nga Maori e utu, ka utua e te Kawanatanga; a ka waiho taua utunga ana hei mokete ki runga i te whenua, a ki te kore e ea wawe, ka pikau te moni topu i te itareti, ara, e £5 i roto i te £100, taea noatia ra ano te eanga katahi ano ka mutu. I raro i nga ritenga o "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894," me nga "Te Ture Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, 1895," kei te penei te ahua: Tenei tetahi poraka nui, he nui nga tangata nona taua whenua, me ki hei ahua korero—he 100 he 200 ranei tangata nona taua whenua. Na, ki te ruritia taua whenua: ko te moni utu mo taua ruri, ka mau hei tamana ki runga ki taua whenua, ka mau ki roto i nga pukapuka o te Kooti. Ko tetahi, ko etahi ranei, o nga tangata o roto i te 100 i te 200 ranei o nga tangata nona te whenua e hiahia ki te utu i tona, i o ratou hea ranei o taua moni ruri, e ahei ana ki te utu, engari e kore e ea i taua utunga ana nga taumahatanga e tau ana ki runga i a ia mo te ruritanga i taua whenua.

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—Kei hea te paanga mai o tena ki te Pire nei?

Ko Hone Heke.—He nui te paanga mai ki te Pire nei, notemea, ki te whakawakia tenei whenua, ka whakahaua e nga Komihana me te Komiti kia whakanaarea he ruri.

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—Kaore e pena ana te Pire.

Ko Hone Heke.—Ko nga mana kei roto i te Pire nei he nui, engari kaore i te hangai te kupu.

Ko Te Kanaera (Mr. Carnell).—Kaore.

Ko Hone Heke.—Kaore te mema honore mo Nepia e mohio ana ki nga ritenga o tenei take korero, engari mehemea e tino tiroiro ana e tino hurihuri ana ia i nga ritenga o te Pire nei, ka kitea e ia tenei, ko nga mahi katoa e mahia e whakanaarea i raro i tenei Pire ka riro ma te Kawana i roto i tona Kaunihera e whakatakoto mai. A, kei roto i aua mana, nga huarahi e taea ai nga mahi kua whakahuatia nei e ahau i roto i taku korero.

Ko Te Kanaera (Mr. Caraell).—Kaati te korero.

Ko Wiremu Kere (Mr. W. Kelly).—E tu ake ana ahau ki te whakaatu i tetahi he o te mema honore mo Nepia. I ahua ki te mema honore mo Nepia ki te mema honore mo te Takiwa Maori ki te Raki, kia purutia tona arero, a ki taku mahara kaore e tika tena tu ahua korero kia whakaaetia i roto i tenei Whare.

Ko Te Pika (Mr. Speaker).—Mehemea i ki pera te mema honore mo Nepia, me unu e ia taua kupu, a me whakaiti atu ia ki te mema honore mo te Takiwa Maori ki te Raki.

Ko Te Kanaera (Mr. Carnell).—E te Pika, kaore ahau i mahara kino i taku hamumutanga ake i taua kupu.

Ko Hone Heke.—Ka whakapai atu ahau kia koe, e te Pika, mo to tononga ki te mema honore mo Nepia kia unuhia ana kupu; engari he moumou noa te titiro atu ki ana kupu. Ko ahau, kaore au e aro atu ki nga mahara e whakaaturia, me nga kupu e puaki ana, i taua mema, he kore tikanga hoki no ana kupu. Ko ia tetahi o nga mema o tenei Whare kaore rawa e tika ana kia whai maharatia. Kaati tena, ka huri ano ahau ki taku take korero. Ka oti ana he ruri mo taua whenua, ka tupu i kona ona raruraru, a ka pa aua tu mate ki te whenua o Tuhoe. Notemea ko te Pire nei kei te ki, ka whaimana te Kawana i roto i tona Kaunihera ki te ki me pa atu nga ritenga o nga Ture Kooti Whenua Maori ki te takiwa o Tuhoe. Ko nga mate tenei e pa ki a Tuhoe. Ko nga mate enei kua pa ki nga Maori o te Rohepotae o Ngatimaniapoto, a e aue nei i naianei. Kotahi atu aku take e pirangi ana ahau kia whakaatu i aku mahara. Ko te kai o roto i te menemana i motinitia e Te Mete (Mr. G. J. Smith), mema honore mo Christchurch, kia whakataua te takiwa o Tuhoe hei takiwa kaua e taea e te whare hoko waipiro. Kua puta i nga Minita tenei kupu ki a Tuhoe, kaore e whakaaetia te waipiro kia tukua atu ki to ratou takiwa. Kaore ahau e mohio ana ki te take i kore ai te Kawanatanga e whakauru mai i taua ritenga ki roto i te Pire nei.

Ka mutu ta Hone Heke, ka tu atu ko Te Hutana (Mr. Houston), ko te tiamana tenei mo te Komiti mo nga Mea Maori. He tautoko tana i te Pire, a he whakahe i nga korero a Hone Heke. Ka mutu ta tenei ka tu atu ko Te Karauta (Mr. Crowther) he ui tana mo nga moni a te koroni, kei whakapaua noatanga iho ki runga i nga whakahaere mo te whenua o Tuhoe. I muri i tenei ka tu atu ko Pirani me Kapene Rahera. Tokorua enei he whakahe anake i te Pire.

Ko Wi Pere.—Kaore ahau e kerero mo tenei Pire i tenei ra mehemea kaore te korero a te mema honore Maori mo te Tai Tokerau. He nui noatu te taima hei homaitanga ma ratou i a ratou rarangi menemana ki roto ki tenei Pire i te wa e takoto ana te Pire i te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, na reira ko nga mema honore i tae ki roto ki taua Komiti kua hoki e tahuri ki te whakararuraru i te Pire i naianei. Mehemea e tino hiahia ana ratou ki to whakaora i te whenua o Tuhoe, kaati me mau tonu te ahua o tenei Pire ki ta te Kawanatanga ahua i whakarite ai i te tuatahi, ara, kia tino whakatapua kia kore rawa atu he hoko, he reti; kia waiho taua whenua hei tipuranga tangata Maori, rakau me nga manu, a hei whenua tuturu mo te iwi o Tuhoe; ko ta te Kawanatanga tenei i whakarite ai mo te takiwa o Tuhoe. Kaati i whakaatu ahau kia koutou i nanahi na Tuhoe ano i whakapuare te tikanga riihi ki runga ki tenei whenua, he whakaaro no Tuhoe ki te kitea he koura ki runga ki to ratou whenua kia ahei ai ratou te riihi mo te mahi koura; kei tino whakatapua a ka tahuri te iwi o Tuhoe ki te tukituki i te ture. Notemea, heoi ta Tuhoe e hiahia ana ko te hoko kia kore rawa atu e mana ki to ratou whenua, a ko te whakahaere kia riro ma te Kawanatanga ano o Tuhoe e whakahaere. Mo runga i nga korero a nga mema honore e amuamu nei ki nga moni i pau nei hei whakahaere i te whenua o Tuhoe, a me nga moni hoki e pau hei whakahaere a muri ake nei i te whenua o Tuhoe, taku kupu ki tenei Whare, he moni ano a Tuhoe, ara, e kohi ana ano ratou i nga taake o te koroni me nga Maori katoa o Niu Tireni, a he aha te he o te tango mai o etahi o aua moni a te taha Maori hei whakahaere mo te whenua o Tuhoe, notemea ko nga taake katoa a te Maori e utu nei riro ai hei whakanui anake i te taha Pakeha, na katahi ano ta te Maori mea nui ko te Pire mo te whenua o Tuhoe, a kua amuamu koutou kei pau a koutou moni. Kaati, taku kupu ko nga Komihana Pakeha me kore atu, me whakatu hei te Maori anake he Komihana, kia kore ai hoki he utu, a akuanei e kore ano hoki koutou e whakaae ki tenei tikanga. Na ko taku whakaaro he puhaehae no etahi o nga mema honore ki te Pire, mo te rironga ko Tuhoe ano he Kawanatanga mo tona whenua; notemea katahi ano te ture i tukua ai ki nga Maori ano te mana whakahaere i o ratou whenua, kaore hoki he ture penei i oti i nga Kawanatanga o mua atu i tenei. Ki taku whakaaro he mea tika kia riro katoa mai nga toenga whenua o te iwi Maori ki raro i te mana o te Ture o Tuhoe, ara, kia riro ma ia iwi ano e whakahaere tona whenua tona whenua, ko ratou ano he Kawanatanga hei whakahaere i to ratou whenua. Ki toku, whakaaro he mea tika kia whakawhiwhia te Minita ki nga mana kua hoatu nei ki a ia e tenei Pire, kia ai ai ia hei tautoko i nga whakahaere a te Eawanatanga o Tuhoe, a kia ahei ai ano hoki te Minita mo te taha Maori ki te tohutohu i aua Kawanatanga Maori me o ratou Komiti. Kaore e pai kia hoatu te whakahaere ki nga tangata o raro iho i te Minita Maori, kei pa he mate ki a Tuhoe, kei tahuri aua tangata ki te koroiroi haere i nga tikanga whakahaere a te Kawanatanga o Tuhoe. Notemea ko ta te iwi Maori e kite mai ana i roto i te iwi Pakeha ko te Minita Maori anake, kaore hoki te iwi Maori e pai kia rua kia toru rangatira hei putahitanga mai mo tana kupu; mehemea hoki ka rua ka toru nga rangatira hei whakahoki i te kupu a te kawanatanga o Tuhoe, ka rereke ta tetahi ka rereke ta tetahi o aua rangatira, a ka pa hei mate ki te iwi o Tuhoe. No konei e nga mema honore, ka ki penei atu au ki a koutou, ko te Minita anake he hoa mahi tahi mo te kawanatanga o Tuhoe, notemea katahi ano te paku ora ka puta mai ki te iwi Maori na tenei Pirimia. E matau ana ahau ki te whakahe a etahi o nga mema honore nei, ko te take ki te paahi tenei Pire e kore te whenua o Tuhoe e taea te hoko e te Pakeha, a e kore hoki te taake e tau ki runga, no reira ratou i tino kaha ai ki te whakararuraru i tenei Pire; mehemea tenei Pire e whakamana ana i te hoko me te taake kia tau ki runga ki te whenua o Tuhoe, e kore rawa nga mema honore nei e kaha ki te whakahe i tenei Pire. E tino matau ana ahau ki nga whakaaro o nga mema e whakararuraru nei i tenei Pire, e penei ana, hei aha te iwi Maori i whakaorangia ai, me tango katoa nga whenua o tenei iwi mo te Pakeha, kaore he hiahia kia ora tahi te iwi Maori me te iwi Pakeha, ina hoki te ahua o nga korero a enei tu mema. Ina hoki te ahua o ta ratou kupu e ki nei, ko tenei Pire e whakarawakore ana i a Tuhoe, kaore ratou e whiwhi i to moni. Ki taku hei aha ma Tuhoe te moni, ka ora noa atu ratou i to taewa. Tena tahuri, titiro whakamuri, ka hia nga tangata Maori i ora i tenei mea i te moni, ki taku ko te moni te kai-whakamate i te iwi Maori. Tena, ka ui atu au ki tenei Whare, ko wai te Maori i ora i te hokonga i ona whenua, a kua whiwhi i te tima, i te toa hokohoko taonga, i te hoteera ranei. Ki taku whakaaro kore rawa tenei Whare e kaha ki te ki mai ki au ko mea; engari ka kaha nga mema aroha ki te iwi Maori ki te ki mai ki au kua mate tenei iwi te Maori, ko te take ko te hokonga i nga whenua. He tika te kupu a te Pirimia e ki nei he maunga anake te whenua o Tuhoe, e hara i te whenua pai hei whakanohonoho tangata, no reira tenei Kawanatanga i whakatapu ai i te whenua o Tuhoe hei oranga mo te iwi o Tuhoe, notemea he iti nga wahi pai i roto i taua takiwa. No konei au i tino hiahia ai kia taka a Tuhoe ki roto i te ringaringa o tenei Kawanatanga, a me mate a Tuhoe me ora hoki ki roto ki nga ringaringa o tenei Kawanatanga. Ki te paahitia tenei Pire i runga i tona ahua e takoto nei, katahi au ka mohio e aroha ana te nuinga o nga mema honore ki te iwi o Tuhoe. Tena, ki te waiho noaiho te whenua o Tuhoe ki tona ahua Maori o te tuatahi, he aha te ora e puta mai ki a Tuhoe? A he

aha nga painga e puta ki a ratou? Kaore ranei koutou i kite e hopuhopungia ana ki te whareherehere te iwi o Tuhoe? He aha te pai o to koutou hiahia e ki nei koutou kia waiho noa iho te whenua o Tuhoe i kona takoto noa iho ai i tona ahua o mua, kia kaua e hangaia he ture mo ratou, e hara ia nei tena kupu a koutou i te whakaaro kino, kia waiho te whenua o Tuhoe i kona takoto noa iho ai, kia kaha ai koutou ki te haere ki nga Maori tonono ai kia ruritia kia kootitia, kia taea ai e koutou te hokohoko te whenua o Tuhoe kia wawe te mate o taua iwi, kia rite ai ki nga iwi Maori katoa o Niu Tirenī kua mate nei i a koutou. Tena, ki te tipu he raruraru ki taua takiwa, katahi pea koutou ka koa ka puare hoki he huarahi e riro mai ai i te ringa Pakeha te whenua o Tuhoe? Ko toku hiahia me aroha mai koutou kia paahitia tenei Pire, a muri atu ki te kitea e te iwi o Tuhoe e kino ana tetahi kupu o roto ma ratou e hoki mai ki konei tonono ai kia whakatikangia taua kupu, engari ki toku mohio e kore a Tuhoe e whakahe ki tenei Pire, notemea kua hoatu he mana ki a ratou mo te mahi koura; mehemea hoki i araitia taua tikanga tera a Tuhoe e whakahe. Ina hoki, kaore he kupu i roto i tenei Pire e ki ana ka ahei te Kawanatanga ki te hoko ki te reti ranei i te whenua, heoi te mea kei roto i tenei Pire kei te kawanatanga anake o Tuhoe te mana whakahaere i to ratou nei whenua. Notemea ko nga tekiona kino i roto i tenei Pire kua tapahia e te Pirimia me Timi Kara me Tuhoe ano hoki. Ki taku whakaaro hoki kaua tenei Whare e whakawhirinaki ki nga Ture Whenua Maori kua paahitia i mua i te mea kua kitea kaore he painga o aua ture, a kua mate hoki nga whenua o te iwi Maori ki raro ki aua ture; a ko tenei he aha te he o te whakamatau i nga toenga whenua o te iwi Maori ki raro i tenei Pire hou. Kaore ano hoki he whenua i mate ki raro i tenei ture. Ko wai e kaha ki te ki mai kua mate ra nga whenua o mea ma ki raro i tenei ture. Engari au ka kaha au ki te ki atu ki tenei Whare ko te nuinga o nga whenua Maori o Niu Tirenī kua mate katoa ki raro i nga ture whenua Maori tawhito i mahia e tenei Whare. Ki taku whakaaro kua whakakikitia e tetahi tangata te mema honore Maori o te Tai Tokerau ina hoki tona kaha ki te patu i tenei Pire. E te Whare, ko au te mema o tenei iwi o Tuhoe, a noku hoki taua iwi, a e pa ana hoki raaua ko Timi Kara ki nga whenua o taua takiwa, no reira e hara taku tautoko i te Pire nei i te whakaaro kohuru mo Tuhoe, ko toku tino hiahia kia ora a Tuhoe. Ko Tuhoe e noho nei i Poneke, e tino tohe ana ki au kia paahitia tenei Pire i tona ahua e mau nei i naianei, kaore e pai kia whakaurua mai etahi kupu ke atu hei whakarereke i te Pire. Kaore ano te iwi Maori i tino whiwhi i te pai i raro i nga ture Whenua Maori o mua. Ki te paahitia e tenei Whare tetahi ture hei arai rawa atu i te hoko me te rihi a te iwi Maori, katahi te Maori ka ora a ka whiwhi i te taonga; notemea kei te mohio nga mema honore e taea ana e te iwi Pakeha te tinihanga te iwi Maori, te whakapati ki te tuku nama kia nui ki te Maori whai-whenua, a ka nui aua nama ka tahuri ki te tamana i taua Maori kia riro ai te whenua o te Maori. Kaore hoki te Pakeha e tuku nama ki nga tangata Maori kore whenua, ara, he maha nga huarahi raweke a tenei iwi a te Pakeha e raru ai te Maori, tena ia na, whakamutua rawatia te hoko i nga whenua Maori o Niu Tirenī ka kite koutou e kore rawa te Pakeha e tuku nama ki te Maori. E hoa ma, ko Tuhoe anake te iwi Maori i mohio ki te pupuri i to ratou whenua i runga i nga ritenga Maori, kore rawa ratou i pai kia taka to ratou whenua ki raro i nga ture i mate ai tenei motu, a katahi nei ano te ture i hiahia ai ratou kia tau ki runga i to ratou whenua. A, e ki ana ratou, ki te paahitia tenei Pire e tenei Whare, katahi ano te kiri o ratou matua me o ratou tipuna ka mau ki a ratou, ara, ka matara atu te ringaringa kino o te iwi Pakeha ki waho i to ratou whenua. E hara au i te tamariki kia kata mai etahi o nga mema o tenei Whare ki au, i ki mai nei e kore a Te Urewera e ora mehemea ka paahitia tenei ture. He tamariki ranei au kia ki penei mai koutou ko te moni te huarahi ki te ora; e hara ia nei i te mea ko te whainga o te Maori ki te moni te take i pau kino ai ona whenua? Ko wai oti te Maori e kite ana koutou e haere whakahihi ana me tona piwara-haata, ara, me tona potae roa? Engari au ka kaha ki te ki penei atu, ko nga Pakeha rawakore e u mai nei ki Niu Tirenī, kaore e roa kua momona i Niu Tirenī te whakatupu, a kua whakahihi haere me tona piwara-haata, a kua waiho hei ki ma te Maori, katahi ano te Pakeha rangatira ko te Pakeha nei, kaore he rawakore ra ia i tona haerenga mai. Ki te tohe tonu tenei Whare ki te panga i nga Pire pai e hiahitia nei e te iwi Maori ka tae ahau ki Ingarangi whakaatu ai ki a te Kuini i ta koutou mahi kino ki te iwi Maori, notemea kaore ano i rite i a koutou te kupu a te Kuini ki te Kawana o Niu Tirenī i ki nei ia ki taua Kawana "haere, e tae ki Niu Tirenī, kia rite to aroha ki toku iwi Maori ki toku aroha ki te iwi Pakeha" koia nei ranei te aroha o te Kuini kia kotahi eka ma te Maori Ma mano ma te Pakeha, kaore i te pena, engari kia rite tonu fee Pakeha ki te Maori. Kua ki ake nei au, ki te patua tenei Pire e koutou, ko te tae au ki Ingarangi ahakoa nui taku oranga e pau, ka tae au ki reira whakaatu ai i ta koutou mahi kino ki te iwi Maori. Eatahi auo te Pirimia i tino tahuri mai ki te whakaora i te iwi Maori. Ko etahi o te iwi Pakeha kei te whakakiki i te Pirimia kia kotiti ke noa atu tona aroha, a ka nui toku pouri mo tetahi o nga mema Maori o te Whare nei kua kotiti ke nei tana haere ki te patu i tenei Pire. Ki au nei, ahakoa iti te paku ora i roto i tenei Pire, me hopu hei ora, notemea hoki kaore he ora i roto i nga ture Maori o mua atu i tenei Pire. Ka tino tautoko ahau i tenei Kawanatanga mo ratou i aroha ki te iwi o Tuhoe.

Ko Wiremu Kere (Mr. W. Kelly).—He kupu taku ki te Whare nei mo tenei whenua nui, ara, mo te Rohepotae o Tuhoe. E ono rau e ono tekau ma rima mano eka te nui o tenei whenua, ara, o te takiwa e whakatakangia nei ki raro i te mana o tenei Pire. Na kei mahara te Whare nei ko Tuhoe anake te iwi e pa ana ki taua whenua; tenei ano etahi iwi, i piri pono ki a te Kuini i te wa o te whawhai, e whai-take ana ki taua whenua i ranga i nga ritenga Maori; na reira ka mea atu ahau me whawhao ano etahi kupu mo aua iwi ki roto ki te Pire,

ara, ki tekiona nama 4 e whakatu nei i nga Komihana Maori tokorima me nga Komihana Pakeha tokorua hei kai whakahaere mo Tuhoe. Ki taku ko etahi o nga Komihana Maori me whiriwhiri i roto i nga iwi ke noa atu, o waho atu o Tuhoe, kia tika ai te whakatau o te whenua, i te mea he maha nga hapu, e piri ana ki nga taha o te rohe o Tuhoe, tera e whaikereeme i roto i te Kooti ana tu te whakawa mo taua whenua. Ko nga iwi e noho nei i waho tata o Tuhoe, he iwi ena i piri pono ki te taha Pakeha i nga ra o te whawhai, a kua nuku atu i te torn tekau nga tau e whawhai ana ratou ko Tuhoe. Ki taku titiro iho ki te aronga o te Pire nei, kei te hoatu e te Pire nei ki a Tuhoe anake te mana mo nga whakahaere a te Kooti, na, e te Pika, ki toku whakaaro e he ana tenei ahua. Kaore e tika kia rukea peneitia e tatou nga iwi i piri pono ki a te Kuini i te wa o te whawhai. Ki taku me kimi nga Komihana i roto i etahi iwi Maori ke noatu, kua i roto i a Tuhoe i roto ranei i nga hapu e piri ana ki nga taha o te rohe o Tuhoe, ara, kua e whiriwhiria aua Komihana i roto i nga iwi e whaitake ana e whai-kereeme ana ranei ki te takiwa whenua e whakahuatia nei e tenei Pire ona rohe. Heoi ka tono atu ahau ki te Minita, kei a ia tenei Pire e whakahaere ana, kia tirohia e ia enei korero aku, a kei te taenga o te Pire ki te Whare o Runga ma te Minita e whakauru tetahi menemana ki roto ki te Pire hei whakatutuki i taku e tono atu nei. He kupu ano tenei, ka nui toku koa mo te otinga paitanga, i tenei Pire, o nga raruraru o. Tuhoe. Ka maha enei tau e noho moke ana ratou i roto i to ratou rohe, ko tenei, kua pai, kua whakaae ratou kia uru mai ratou ki raro ki te maru o te Kawanatanga noho ai, whakahaere ai i nga tikanga i raro i te ture, e puta ai he ora mo ratou me to ratou whenua.

Ka mutu nga whai-korero a nga mema mo tenei Pire ka tu atu a Timi Kara ki te whakahoki i a ratou kupu. He roa ia e whai-korero ana. Ko te nuinga o ana korero i hou ki te whakahe i a Hone Heke me Kapene Rahera me Pirani mo ratou i tahuri nei ki te whakatete i te Pire a Tuhoe.

Te mutunga o nga korero a Timi Kara ka tukuna te patai kia paahitia te panuitanga tuatoru o te Pire.

Waahi ana te Whare, koia tenei e mau ake nei te ahua o te pooti:—

I TE AE, 37.

- Buick
- Cornell
- Carroll
- Collins
- Crowther
- Duncan
- Earnshaw
- Flatman
- Graham
- Guinness
- Hall-Jones
- Harris
- Hogg
- Houston
- Joyce
- J. W. Kelly
- Kelly, W.
- Larnach
- Lawry
- Mackintosh
- McGowan
- McKenzie, J.
- McKenzie, B.
- McLachlan
- McNab
- Millar
- Montgomery
- Morrison
- Pinkerton
- Saunders
- Seddon
- Smith, E. M.
- Smith, G. J.
- Stevens
- Ward.

- *Kai-tatau.*
- Parata
- Pere.

I TE NOO, 11.

- Button
- Fraser
- Green
- Lang
- Lewis
- Massey
- Mitchelson
- Russell, W. R.
- Stout.
- *Kai-tatau.*
- Newman
- Wilson.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Cadman
- Meredith
- Mills
- Thompson, T.
- *Turaki.*
- Bell
- Buchanan
- Allen
- Duthie.

Te putanga o te hunga tautoko, 26.

I te ngaro a Hone Heke raua ko Ropata Te Ao i te Whare i te wa i pootitia ai te Pire, a kore ana raua i pooti. Heoi paahi ana te Pire a tukuna atu ana ki te Whare o Runga.

Pire Mo Horowhenua Poraka.

No tenei ra ka timataria te korerotanga tuarua o tenei Pire, na te Minita mo nga Whenua i tuatahi te korero. He maha nga mema i korero i muri i a ia.

Ka mutu nga whai-korero tukuna ana te pooti mo te Pire.

Waahi ana te Whare, koia tenei, e mau ake nei, nga rarangi o te pooti:—

I TE AE, 37.

- Buddo
- Buick
- Carncross
- Carnell
- Carroll
- Duncan
- Flatman
- Graham
- Guinness
- Hall
- Houston
- Joyce
- Kelly, W.
- Larnach
- Lawry
- Mackintosh
- McKenzie, J.

- McKenzie, R.
- McLachlan
- Millar
- Pere
- Pinkerton
- Pirani
- Saunders
- Seddon
- Steward
- Tanner
- Thompson, T.
- Willis.

I TE NOO, 20.

- Allen
- Buchanan
- Button
- Crowther
- Earnshaw
- Green
- Heke
- Lang
- Lewis
- Mackenzie, T.
- Massey
- McGuire
- Mitchelson
- Montgomery
- Russell, W. R.
- Smith, G. J.
- Stout
- Te Ao.
- *Kai-tatau.*
- Fraser
- McNab.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Cadman
- Mills
- Smith, E. M.
- Ward.
- *Turaki.*
- Bell
- Duthie
- J. W. Kelly
- Hutchison, G.

Te putanga o te hunga tautoko, 17.

Heoi paahitia ana te panuitanga tuarua o te Pire.

Pire Mo Nga Mataitai O Te Moana.

No tenei ra ka korerotia te panuitanga tuarua o tenei Pire. Na Te Hooro-Teone (Hon. Mr. Hall-Jones), te Minita mo nga Mahi Nunui, i timita te korero.

Ka mutu ia ka tu ake ko Hone Heke me etahi atu mema Pakeha tokorua. Poto nei te korerotanga o te Pire. Heoi paahitia ana te panuitanga tuarua o te Pire.

No te koata ki te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Mane, te 28 o Hepetema, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.
Ka mutu te karakia.
Ka whakahaerea ko etahi mahi me etahi patai, ka tae ki te—

Pire Mo Nga Mataitai O Te Moana.

I ROTO I TE KOMITI NOI O TE WHARE.

Rarangi 3.—Ka ahei kia whakataua nga mataitai me nga rimu moana ki raro i nga ritenga o te tino Ture.

Ko Te Meretete (Mr. Meredith).—Ka motini ahau kia apititia atu ki te pito o te rarangi nga kupu e whai ake nei, "Otia ki te hiahia nga iwi Maori ki aua mataitai hei kai ma ratou, me kua te ture nei e pa atu."

Waahi ana te Komiti i runga i te take—"kia apititia aua kupu."

I TE AE, 29.

- Allen
- Buchanan
- Buddo
- Button
- Carnell
- Crowther
- Earnshaw
- Flatman
- Heke
- Hogg
- Hutchison, G.
- Lang
- Lewis
- Mackenzie, T.
- Mackintosh
- Massey
- McKenzie, R.
- Millar
- Mitchelson
- Montgomery
- Morrison
- Newman
- O'Regan
- Parata
- Pirani
- Russell, W. R.
- Stevens.
- *Kai-tatau.*
- Meredith
- Pinkerton.

I TE NOO, 15.

- Buick
- Graham
- Hall-Jones
- Harris
- Joyce
- Kelly, W.
- McGowan
- McKenzie, J.
- McLachlan
- McNab

- Saunders
- Thompson, R.
- Thompson, T.
- *Kai-tatau.*
- Houston
- Turner.

Te putanga o te hunga tautoko, 14.

Paahi ana te menemana, apititia ana ki to Pire.

Ko Te Hutana (Mr. Houston).—Ka motini ahau i nga kupu e whai ake nei: "Me ki ano hoki, ko te pipi e hara i te mataitai i raro i tenei Ture."

Wahi ana te Komiti i te kiinga kia apititia taua menemana.

I TE AE, 38.

- Allen
- Buddo
- Buick
- Crowther
- Flatman
- Graham
- Green
- Hall-Jones
- Harris
- Heke
- Hogg
- Hutchison, G.
- Joyce
- J. W. Kelly
- Kelly, W.
- Lang
- Lawry
- Lewis
- Mackenzie, T.
- Mackintosh
- Massey
- McGowan
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- McLachlan
- Meredith
- Millar
- Mitchelson
- Montgomery
- Morrison
- Newman
- Pinkerton
- Pirani
- Stevens
- Tanner
- Thompson, T.
- *Kai-tatau.*
- Houston
- Parata.

I TE NOO, 9.

- Buchanan
- Carnell
- McNab

- O'Regan
- Russell, W. R.
- Saunders
- Thompson, R.
- *Kai-tatau.*
- Button
- Earnshaw.

Te putanga o te hunga tantoko, 29.

Paahi ana te menemana.

Ko Hone Heke.—Ka motini ahau i te rarangi hou e whai ake nei:—

"Kaua he mea i roto i te tino Ture i roto ranei i tenei Ture e ahei ki te arai i te mahi i te kohi ranei a tetahi Maori a etahi Maori ranei o Niu Tireni i nga tio i nga pipi i nga karengo ranei o te moan a hei kai ma ratou: Engari kaua aua tio aua pipi aua karengo ranei e mahia e kohia ranei e aua Maori hei hokohoko ma ratou: Engari hoki kaua tenei tekiona e whakamana i te tangata ki te mahi i nga tio o nga tahuna i ata hanga hei whakatupuranga tio."

Heoi hinga ana te rarangi menemana a Hone Heke.

No te toru karaka i te ata-tu ka hiki te Whare.

Paraire, te 2 o Oketopa, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga i tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea ko te ripoata a te Komiti mo te Peeke o Niu Tireni. Ka mutu tera ka whakahaerea ko etahi atu Pire, ka tae ki te—

Pire Mo Horowhenua Poraka.

Ka takoto te motini, Kia panuitia tuatorutia te Pire.

Ka tu ake ko Te Wirihana (Mr. Wilson). Ka korero mo ana menemana i mea ai kia whakaurua ki te Pire; ka mutu ia ka tu ake ko Hone Heke, ka panui i ana rarangi i hiahia ai kia uru ki te Pire, ara, nga tekiona i motinitia e ia i te wa e komititia ana te Pire, me tana whakapuaki atu hoki ki te Whare i nga take i mahara ai ia me whakahoki te katoa o te Poraka o Horowhenua ki tona papatuputanga, kia ahei ai te whakahaere o nga take o nga uri o Te Whatanui me etahi atu o Ngatiraukawa ki taua whenua, a he mea atu nana kia ata whiriwhiria ano enei putake e te Minita mo nga whenua.

Ko Wi Pere.—E te Pika, katahi ano ahau ka tu ake ki te korero ki tenei Whare mo te Pire o Horowhenua. Ko aku korero ka hangai tonu atu ki te Minita kei a ia tenei Pire e whakahaere ana; a ka mea atu nei ahau ki a koe, e te Minita, patua te tekiona whitu o tenei Pire, i te mea e tino taumaha rawa ana tenei rarangi ki a Te Keepa. Ko tenei whenua ko Horowhenua na te tuxe i hoatu ki a Te Keepa raua ko Warena Hunia. Ko ta Te Keepa e mea ana kia whakaurua te iwi o Muaupoko ki roto ki Horowhenua, ki te wahi e tiakina nei e raua ko Warena Hunia; a ko ta Warena Hunia e mea ana kia wahia ki a raua anake ko Te Keepa taua whenua, a i naianei ko tenei Pire e ki ana me whakamate ko te kotahi anake o Te Keepa. He mea kino rawa tenei ki taku titiro atu kia whakamatea te tangata tika, ara, a Te Keepa, i ki nei kia whakaurua te iwi ki roto ki te whenua. Ko te mea tika me tuku tenei whenua ki raro i te Ture Whakapumau Take Tika, notemea i tupu tenei raruraru i runga i te ki a Te Keepa kia whakaurua te iwi ki roto. Na, e rua nga mate kua pa ki a Te Keepa; tuatahi, kua kore ia e whiwhi i tetahi wahi o Horowhenua, a kua kiia hoki kia utu ia i nga moni nui. Na, kia marama te Whare nei, ko nga raruraru katoa i pa ki te iwi o Muaupoko na te tare, notemea na te ture i hoatu te whenua ki a Te Keepa anake. Ki te man tonu te ahua o tenei Pire tera e pa he mate nui ki a Te Keepa, a tera nga iwi Maori o Niu Tireni e tangi ki a Te Keepa, noteinea ko tenei ture e takahi ana i te ture nui tonu o Niu Tireni, ara, i te ture nui o te iwi Maori o mua iho tuku iho ki tenei whakatupuranga e ora nei, ara, e penei ana taua ture o te Maori, ko nga hua e puta mai ana i te whenua, i te moana, i nga roto, e hoatu ana ki te rangatira; a ki te hoatu e taua rangatira ki nga tino kaumatua o te iwi, a ki te whakahokia mai e aua kaumatua ki a ia, heoi, kei a ia te ritenga ki te kai ki te pehea ranei, a kaore he pouritanga e pa ki te iwi. Ko to te Moari ahua tenei i mua a i naianei hoki. Na, i runga i te ture Pakeha e mau nei a Horowhenua ki a Te Keepa, na te iwi Pakeha i hanga te ture nana i hoatu tenei whenua ki a Te Keepa anake raua ko Warena Hunia. Kaore kau he kupu tohutohu i roto i taua ture he kai-tiaki a Te Keepa i Horowhenua mo te iwi o Muaupoko. I tukua whakareretia e te ture mo Te Keepa taua whenua. Na Te Keepa noa iho i ki he kai-tiaki ia mo te iwi o Muaupoko. Ko tetahi o aku kupu, kaore i te tika te kupu e korerotia nei i pau anake i a Te Keepa nga moni o Horowhenua notemea i hoatu ano e ia etahi ki te iwi. Ko to te Maori ritenga hoki kaore e hainatia ana nga rihiti o te tukunga atu o te moni ki tetahi tangata, engari e hoatu noa atu ana, ahakoa tokorua tokotoru tangata i kite, kaore he pukapuka. Ko to te Maori tikanga, ka hoatu

aua moni e Te Keepa ki nga kaumatua, ka whakahokia mai ano ki a Te Keepa mana e kai. E mohio ana te iwi Maori na te matua o Te Keepa i mau ai a Horowhenua, a i mana ai hoki tenei iwi a Muaupoko. Titiro hoki, mehemea kaore a Te Keepa, kai whea taua whenua i naianei? Kua riro noa atu i a Ngatiraukawa tena whenua. Na Te Keepa i ora ai tena whenua; no te oranga katahi ka huhua te korero i naianei. No konei ka tonono atu ahau ki te Minita, kei a ia tenei Pire, me titiro atu ia ki nga tikanga Maori, a me whakaoti i runga i aua tikanga. Ka tonono atu ahau ki te Minita kia whakatikaia e ia te Pire i runga i te aronga kua tohutuhungia atu nei e au i naianei, kia kite ai te koroni katoa i aroha ia ki a Te Keepa. Kei kitea mai e te iwi Maori katoa kua kohurutia a Te Keepa e tenei Whare. Notemea kaore he he o Te Keepa i tana kainga i nga moni, mehemea ra ia i kai i nga moui, i te mea ko te ture tena o te Maori. Tetahi na te karaatitanga ki a Te Keepa anake o taua whenua, na reira i kai ai taua tangata i aua moni. Kaore hoki he kupu i roto i te ture e ki ake ana he kai-tiaki a Te Keepa mo te iwi o Muaupoko. Kaora e maha aku kupu, kaore e whakaroangia e au nga korero mo tenei Pire. Kua kite ahau i te ripoata a nga Komihana. He pukapuka nui rawa, kaore rawa ahau i te mohio i peheatia e ratou i pera rawa ai te nui. Mehemea i homai maku e uiui e whakatau tenei putake, ka oti i au te ripoata ki runga ki tetahi wharangi pukapuka kotahi. Ki taku he pai rawa mehemea i hoatu tenei whenua a Horowhenua ma te Ture Whakapumau Take Tika e mahi, ara, ma taua Ture e kimi nga tangata tika mo te Poraka me nga whai-paanga o Te Keepa. I mea ano ahau ki te whaikorero i te panuitanga tuarua o tenei Pire, engari na te maha o nga mema i tu ake ki te korero raruraru ana ahau kore ana e tu ki te korero. Ko tenei, ka mea atu ahau ki te Minita kia ngawari tana whakahaere ki a Te Keepa i roto i tenei Pire, a ka mea atu ano hoki ahau, ko nga ture katoa e paahitia a muri ake nei, me noho rawa he kupu tohutohu ki roto, kia mahi kino rawa ake ai te tangata katahi ka tika te whiu mona. Notemea ko enei raruraru katoa na " Te Ture Kooti Whenua Maori, 1865," i te mea ko taua ture i ata hangaia e te iwi Pakeha hei kohuru i te iwi Maori, kia hohoro ai te pau i a ratou nga whenua o te Maori.

Ka mutu a Wi Pere he maha nga mema i tu ake ki te korero mo tenei Pire.

No te pootitanga paahi ana te panuitanga tuatoru o te Pire. Koia tenei nga pooti e mau ake nei.

I TE AE, 41.

- Buddo
- Bnick
- Carnerosa
- Carroll
- Collins
- Duncan
- Flatman
- Graham
- Hall
- Hall-Jones
- Harris
- Hogg
- Houston
- Hutchison,
- Joyce
- Kelly, W.
- Larnach
- Lawry
- Mackintosh
- Maslin
- McGowan
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- McLachlan
- Meredith
- Millar
- Mills
- W. Montgomery
- Morrison
- O'Regan
- Pinkerton
- Pirani
- Saunders

- Seddon
- Smith, E. M.
- Tanner
- Thompson, T.
- Ward
- Willis.
- *Kai-tatau.*
- Newman
- Wilson.

I TE NOO, 17.

- Allen
- Buchanan
- Duthie
- Earnshaw
- Green
- Heke
- Hutchison, G.
- J. W. Kelly
- Lang
- Lewis
- Mackenzie, T.
- Massey
- McNab
- Russell, W. R.
- Smith, G. J.
- *Kai-tatau.*
- Button
- Stout.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Cadman
- Guinness
- Parata.
- *Turaki.*
- Mitchelson
- Bell
- Fraser.

Te putanga o te hunga tautoko, 24.

Ka mutu tenei Pire, haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu mea.

No te hawhe-paahi i te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 7 o Oketopa, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea ko nga patai me etahi atu mea, ka taka ki te patai a Hone Heke mo—

Te Tiriti O Waitangi. Ko Te Hatihana (Mr. G. Hutchison).—I te mea kei te raruraru a Heke ki etahi atu mahi, maku e ui tana patai, ara, ka patai atu ahau ki te Pirimia, Mehemea tera e whakangawaritia ara e whakawatearia e te Kawanatanga nga huarahi e ahei ai nga iwi Maori te whakatakoto i o ratou tika i raro i te Tiriti o Waitangi kia whakataua i runga i te tuku ki te Paremete o Ingarangi, ki te Piriwi Kaunihera ranei a te Kuini; a kia tutuki ai taua tikanga, ka whakaae ranei te Kawanatanga kia whakaturia he keehi whakamataua i raro i nga rarangi o taua Tiriti, engari me timata te whakahaere o aua keehi i roto i te rima tau, timata i te tahi o nga ra o Hanuere e haere mai nei, ma tetahi Maori, ma etahi Maori ranei, mo te taha ki te iwi nui tonu o te Maori, i runga i nga take e mahara ai ratou, e taupapatu ana, e takahi ana hoki, i nga ritenga o taua Tiriti? Tenei ka ui atu ahau kia tirohia e te Pirimia, ki ana kupu i whakapuaki ai i te 29 o Hepetema nei; i tana whakapuakitanga i ona whakaaro mo te tika o te Karauna ki nga koura me nga hiriwa i runga i nga whenua

Maori, i ki nei ia, mehemea ki te whakamatauria he keehi ki roto i nga Kooti o te Ture, ka kitea kei te tika tana kupu. Na, kei te hiahia nga Maori kia whakamatauria he keehi i runga i te aronga o tana kupu.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kei nga Maori ano te whakaaro ki te haere i runga i ta ratou huarahi i pai ai.

Ka mutu tenei patai ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu mea.

No te rua tekau meneti ki te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 16 o Oketopa, 1896.

No te hawhe-paahi i te rua ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka mutu te karakia.

Ka whakahaerea ko etahi motini me etahi Pire, ka taka ki te—

Pire Whenua Maori.

Ko Wi Pere.—E te Pika, e tono ana ahau kia korerotia taku Pire, notemea ko tetahi tenei o nga Pire nui mo te taha Maori hei whakarite i nga hiahia me nga tono a te iwi Maori ki tenei Whare. He kupu atu tenei naku kia pai ta koutou whakarongo me ta koutou whiriwhiri i te Pire e mau nei ki toku ingoa. Notemea he nui rawa te taima i pau noa iho i nga Pire anake mo te taha Pakeha, he tau, hoki atu ko aua Pire, he tau, hoki atu ko aua Pire. Na ko taku he Pire tino hou tenei, a he Pire nui rawa atu, hei whakarite i nga hiahia o te iwi Maori. Ko tenei ka tono atu ahau ki te Whare kia panuitia tuaruatia taku Pire. Kaore ahau e pai kia patua taku Pire e koutou, ma te Kawana ra ano taku Pire e patu ka mutu ai taku tohe.

No te takanga ki konei o nga korero a te mema honore ka tu ake etahi o nga mema ki te whakararuraru kia hinga te Pire a Wi Pere.

Katahi ka tu atu etahi o nga mema e tautoko ana i te Pire, ka karanga me tuku ki te pooti.

Heoi pooticia ana, a hinga ana nga kai-turaki.

Koia tenei te pooti, ara, e toru tekau ma rua i te taha e awhina ana i te Pire, a tekau matahi tonu i te taha turaki. Kei raro nei nga ingoa o nga mema i pooti, ara:—

I TE AE, 32.

- Cadman
- Carncross
- Carnell
- Carroll
- Collins
- Guinness
- Hall
- Hall-Jones
- Harris
- Hogg
- Houston
- Kelly, W.
- Larnach
- McGowan
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- McLachlan
- Meredith
- Millar
- Mills
- Montgomery
- Morrison
- Parata
- Pinkerton
- Stevens
- Steward
- Thompson, R.
- Thompson, T.
- Ward

- Willis.
- *Kai-tatau.*
- Pere
- Pirani.

I TE NOO, 10.

- Bell
- Buchanan
- J. W. Kelly
- Lewis
- McNab
- O'Regan
- Russell, W. R.
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- Allen
- Tanner.

Te putanga o te hunga tautoko, 22.

Paahi ana te panuitanga tuarua o te Pire.

Na i te mea kua tata tonu te mutu o te Paremete nukuhia ana mo tera tau tenei Pire.

Ka mutu te Pire a Wi Pere ka haere tonu te mahi a te Whare a mahue noa te weherua i te po. Ka tata ki te toru karaka i te ata-tu, ka tu atu te Pirimia o te Koroni o Niu Tireni, ara, a Te Hetana, ka panui ki te Whare i te pukapuka rarangi o nga mahi katoa i whakahaerea e te Whare i tenei huinga o te Paremete, me te ata whakaatu atu ano i nga ture i oti, ara, i paahi, a i nga mea hoki kihai i tau i te Whare. Koia tenei e whai ake nei.

Nga Mahi A Te Paremete O Te Tau 1896.

No tenei ra ka whakatakotoria ki runga ki te Teepu o te Whare te Rarangi Apiti e man ake nei, hei whakaatu nga mahi i mahia e te Paremete i tenei tuunga:—

- NGA KOMITI MOTOHAKE—
- NGA PIRE MO KATOA—
- NGA PIRE A NGA MEMA AKE—
- NGA PITIHANA I TUKUA KI TE WHARE—
- NGA POOTITANGA—
- NGA HUINGA O TE WHARE—
- NGA POOTI ME NGA WHAKAHAERE—
- NGA OTA MO NGA PUKAPUKA— 74
- NGA PUKAPUKA I WHAKATAKOTORIA KI RONGA KI TE TEEPU O TE WHARE—
- NGA RIPOATA O NGA KOMITI MOTUHAKE —

Hikitang O Te Whare Ki Tera Tau.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ka tu atu ahau ki te motini kia hikitia tenei Paremete ki tera tan. Waahi ana te Whare.

No te pootitanga riro ana i te hunga teutoko i te motini. Koia tenei e whai ake nei nga mema i rokohanga e te pooti.

I TE AE, 16.

- Bell
- Cadman
- Carnell
- Dutbie
- Fraser
- Hall-Jones
- Heke
- McKenzie, J.
- Parata
- Russell, W. R.
- Seddon

- Stout
- Thompson, T.
- Ward.
- *Kai-tatau.*
- Hall
- Hogg.

I TE NOO, 8.

- Larnach
- Lawry
- McGowan
- McKenzie, R.
- Newman
- Stevens.
- *Kai-tatau.*
- O'Regan
- Smith, E. M.

Te putanga o to hunga tautoko, 8.

Heoi paahi ana te motini a te Pirimia.

No te waru meneti ki te toru karaka i te ata-tu ka hiki te Whare.

Niu Tireni. Nga Korero Paremete. Aga Mhai Korero a nga Mema Maori. Huihuinga Tuatahi Me Te Huihuinga Tuarua Tau 1897. Poneke: I Taia I Runga I Te Mana O Te Kawanatanga O Niu Tireni E Hoani Make, Kai-Ta A Te Kawanatanga. 1897.

Niu Tireni. Nga Korero Paremete. Whare O Runga, 1897. Aga Mhai korero a Mema Maori. Huihuinga Tuatahi.

Wenerei, te 7 o Aperira, 1897.

TE huihuinga tuatahi o te tekau ma toru o nga Paremete o Niu Tireni i whakatuwheratia i tenei ra e te Kaiwhakakapi mo te Kawana, pai ana ia ki te whakapuaki i enei kupu.

Whaikorero. E nga Rangatira Honore o te Kaunihera me nga Rangatira o te Runanga Nui,—

Ka nui toku koa i au kua karanga nei i te Paremete kia huihui mai kia ahei ai koutou ki te whakarite tikanga kia tae atu ai he kaiwhakarite mo tenei koroni ki te hakari ka tu nei ki Ranana hei whakahonore mo te taenga ki te ono tekau tau tuturu o te Kuinitanga roa whaihua painga mo te katoa o to tatou Kuini atawhai.

Kua tae mai he tonono ki Niu Tireni pera ano me nga tonono kua tae ki era atu wahi o te ao e tau ana ki raro ki te mana o te Rangatiratanga o Ingarani kia tae ata he kaiwhakarite mo tenei koroni ki Ingarani ki tenei hakari whakaharinga o te iwi, ko nga kaiwhakarite mo tenei koroni ka ata whaitia ka whakahonoretia e te Kawanatanga o Ingarani ina tae atu ki reira. Ka tukuna atu ki a koutou te pukapuka tonono i tuhia mai e te Kawanatanga o Ingarani.

Ka tonoa atu ki nga whare e rua o te Paremete kia tuku pukapuka whakahonore atu ki to tatou Kuini atawhai.

Ko to tatou Kawana a Ara Karatiko i haere atu i Niu Tireni nei i Pepuere kua hori ake nei, haere atu ia me te haere tahi o te aroha atu o nga iwi katoa o te koroni nei. No te rironga atu o to tatou Kawana ka tu ko au hei kaiwhakakapi mo te Kawana, a ko te wha tenei o nga Paremete i tau ai ma te Kaiwhakakapi o te Kawana e whakapuaki he whaikorero whakatuwheratanga Paremete.

Kua tae mai nga pukapuka whakaatu mai kua whakaturia ko te Ara o Ranapare hei Kawana mo Niu Tireni. E kore e roa ka tae mai to tatou Kawana hou, a ka powhiria mai ka whakahonoretia i te mea e tu ana ia hei Kaiwhakarite mo to tatou Kuini atawhai.

E NGA RANGATIRA O TE RUNANGA NUI,—

I runga i tona tikanga ano kua waiho mo Hune ra ano e huihui ai te Paremete, a kei te mohio ano koutou kua whakaritea nga moni whakahaere mo te koroni tae noa ki nga ra whakamutunga o Hune. Ka tonoa atu ki a koutou kia whakaritea ano nga moni whakahaere mo tetahi atu wa kia roa atu i runga i ta koutou i kite ai he mea tika. Ka whakaaturia atu ki a koutou nga pukapuka whakaatu atu i nga rarangi moni o te koroni.

E NGA RANGATIRA HONORE O TE KAUNINHERA ME NGA RANGATIRA O TE RUNANGA NUI,—

Kaore aku Kaiwhakahaere i te whakaaro kia mania he Ture i tenei huihuinga o te Paremete, engari ano ko nga Ture e tika ana hei whakamana i te hiahia o te iwi o Niu Tireni kia tae he kaiwhakarite mo tenei koroni ki te hakari whakahonore mo te tutukitanga ki te ono tekau tau o te Kunitanga o to tatou Kuini Atawhai.

Engari na runga i te ahua he o nga tikanga o te ture e pa ana ki te whakaritenga Tumuaki mo te Kaunihera, kua mahia he Pire mo tera a ka tukuna atu kia whiriwhiria e koutou.

E hiahia ana au kia tau te atawhai a te Atua, kia whakanuia te kororia o te Rangatiratanga o Ingarani, kia tupu te ingoa o nga koroni, i runga i te huihuinga o nga raugatira whakahaere Kawanatanga o nga koroni, kua tonoa mai ail kia haere atu ki te hakari whakaharinga o nga iwi, i te mea kua tupono nei ki te ono tekau tau tuturu o te Kunitanga o Kuini Wikitoria, kia ata whiriwhiria hoki e ratou nga putake whaitikanga e pa ana ki Ingarani me ona koroni i nga wahi katoa o te ao.

Taite, te 8 o Aperira, 1897. Whaikorero A Te Kawana.

H. K. Taiaroa.—E mihi atu ana au ki nga mema na raua nei i kokiri i tautoko te motini utu atu i te whaikorero a te Kawana, e whakahonore atu ana au ki a raua mo te pai o a raua korero, i a raua e whakahaere ana i te mahi kua whakaritea nei ma raua. E mihi atu ana hoki au ki a raua i te rnea he mema hou raua no te Kaunihera. I tae ake ki au te waea a te Minita mo nga Whenua, he mea rite ano pea ki nga waea i tukuna atu ki nga mema katoa o nga whare e rua, i mea mai taua waea, kua tae mai te tono a te Hekeretari o te Kawanatanga o Ingarani kia haere atu to tatou Pirimia ki Ingarani. Ko taku utu atu mo taua waea, e whakaae ana au kia haere te Pirimia ki Ingarani hei kai - whakarite mo tenei koroni, a ka whakahoia atu au ki nga mema o nga whare e rua kia ahei ai ia ki te haere. Ki taku mohio i pera ano nga utu a te nuinga o nga mema o nga whare e rua mo aua waea. No runga no nga korero a etahi o nga mema kua whaikorero nei, i whakahua nei i te iwi Maori, me ki atu au kaore i whawhaitia kaore i raupatutia te iwi Maori, engari he mea ata tono atu, he mea ata whakaae hoki na nga Rangatira Maori, haina ana ratou i te tiriti whakauru atu i nga Maori ki roto ki te Pakeha, hei pononga tahi mo te Kuini. I haina ano taku hakoro me era atu Rangitira Maori i taua tiriti i te tau 1840, a i taua hainatanga i whakaae nga Maori kia uru ki raro ki te Kawanatanga o Ingarani me te Kuini, a ki taku mahara na tera i rite tahi ai tatou Pakeha, Maori, i teina i tuakana ai tatou. No muri mai i tena ka whawhai, engari he whawhai pokanoa ake nei, e hara i te mea he whawhai nui na te iwi katoa, engari he mea pokanoa penei me nga raruraru ano e tupu ake nei i waenganui i a tatou ake nei, i waenganui i a tatou me o tatou whanaunga ake nei ano, i ona wa e tupono ai he raruraru. Heoi ano, e hara i te whawhai nui, E mau tonu ana matou he pononga no te Kuini, a ko te nuinga o te iwi i piripono ki a te Kuini. E hara era i te whawhai nui a te iwi, engari he tautohe. Ko etahi putake o aua raruraru he tautohe whenua, i hokona etahi whenua i nga tangata; e hara nei i a ratou aua whenua, a ka pouiri te hunga nona te whenua no reira ka mau pu etahi o ratou, e hara i te whawhai nui engari he arai kau atu i tona mate ake. Na i aua whawhai e hara i te mea he whawhai na te Pakeha anake ki te Maori, engari i tuaratia ano nga Pakeha e nga Maori, na kei te kite ano koutou i nga Meiha Maori i nga takiwa nei, e hara i te mea i tu ratou hei Meiha whawhai ki nga Pakeha, engari i tu hei Meiha whawhai ki tona iwi ki ona whanaunga ake ano ki te iwi Maori, a na te Kawanatanga ano o te Kuini ratou i whakatu. E koa ana ahau i te mea e mahara ana te Pirimia kia haere tahi he ope Maori hei hoa haere mo te ope Pakeha—Ki te tukuua atu e tatou he Pakeha ho Maori kia haere tahi, ka whakaatu tatou e kotahi tonu ana te whakaaro o nga Maori me nga Pakeha ki te koropiko atu ki to tatou Kuini, me to tatou hari i te mea kua tae ki te ono tekau tau tona Kunitanga, a e hiahia ana au kia haere tonu Ma roa atu hoki ona tau e tu ana hei Kuini mo tatou. E koa aua au mo to tatou Kaunihera e hiahia nei kia mohiotia to tatou piripono ki to tatou Kuini, me te tuku kupu mihi atu ki a ia mo tona Kunitanga i noho hari ai te katoa, a e hiahia ana au kia whakaae te Kaunihera katoa kia tukuna atu e tatou he pukapuka mihi atu ma tatou, whakaatu atu i to tatou aroha atu ki a ia me to tatou piri pono ki a te Kuini, kia mohiotia mai ai he hunga piri pono tatou, me to tatou koa ki nga painga e tau ana ki a tatou i tenei koroni o Niu Tireni.

HUIHUIINGA TUARUA.

Taite, te 23 o Hepetema, 1897.

Ko te tuarua o nga huihuinga o te tekau ma toru o nga Paremete o Niu Tireni, i whakatuwheratia e te Kawana i tenei ra a pai ana ia ki te whakapuaki i tenei.

Whaikorero. E nga RANGATIRA HONORE O TE KAUNIHERA ME nga RANGATIRA O TE RUNANGA NUI,—

I te mea ko ahau te mangai o te Kuini ka nui toku koa mo te tore o to tatou huihui ki te Paremete i muri tata iho o toku uunga mai ki Niu Tireni.

Ka mau tonu i toku ngakau te powhiri nui moku a te iwi i toku uunga mai ki enei motu. Nui atu taku pai ka nga mea kua kite nei au, ara, te ruru me te ataahu o nga kokora tuunga kaipuke o konei, me te papai me te momona o konei whenua, me to maha o nga tohu o te tupu me te nui haere o nga mahi katoa o enei motu, a ki taku mahara, ki te pai tonu te whakahaere, tera e tino puta tenei koroni i nga ra e takoto ake nei. Hei oranga ngakau rawa te putanga o te hari nui me te piri pono me te aroha o te iwi ki a te Kuini, ara, i nga wahi katoa i tae ai ahau.

A ona wa e watea ai ahau tera ahau e haere ki nga wahi katoa o te koroni kia mohio ai ahau ki nga tangata, kia kite ai ahau i nga wahi ataahua o Niu Tireni kua puta nei te rongu ki te ao, kia kite a tinana ai ahau i te momona o te oneone, me to tupu haere o nga mahi kua timataria ki enei motu, me te hua me te maha o nga wahi e kitea ana nga kowhatu utu nui.

I muri iho i tera huihuinga o koutou kua tupono nga iwi e noho nei i raro i te mana o Ingarangi ki te tino ra whaingoa nui rawa, mai ano o te timatanga o te Kingitanga o Ingarangi tae noa mai ki naiane. I tae atu ki te Diamond Jubilee nga tangata i whiriwhiria e nga iwi katoa o te ao hei mangai hei kai-whakarite mo ratou ki reira. I tae atu ano hoki ki a te Kuini nga kupu whakamoemiti a ona pononga puta noa nga whenua katoa e noho ana i raro i tona mana mo te tutukitanga ki te ono tekau nga tau o tona kunitanga whaikororia. I kitea i runga i te hari nui o ona iwi katoa to ratou piri pono ki a te Kuini, me to ratou whakanui me to ratou aroha ki a te Kuini, me to ratou whakaaro nui ki nga painga me nga oranga kua whakawhiwhia ki a ratou i runga i nga ture me era atu tikanga kua puta ki a ratou i to wa e tu ana ia hei Kuini.

E mahara ana aku Minita me tuku ano he Karanga mo te mokopuna a te Kuini raua ko tona hoa wahine kia haere mai ki Ataareiria me Niu Tireni, kia kitea ai to tatou piri pono ki a te Kuini me tona Whanau, hei whakarite hoki i te karangatanga mai a te iwi o Ingarangi ki a tatou.

I muri iho i tera huihuinga o te Paremete, i haere to tatou Pirimia ki Ranana i runga i ta koutou whakaae ki te kupu karanga mai a te Hekeretari Nui o Ingarangi i a ia, a uru ana ia ki nga mahi whakanui mo te Hupiri. Ko te tino nui rawa o nga kupu powhiri whakatautau mai i nga Pirimia katoa, tae noa ki nga ope hoia i tukua atu nei e nga koroni, a nga mano tini nui whakaharahara i huihui ki reira, e whakaatu pono ana i to tatou tuhono rawa ki nga tangata o Ingarangi me te kaha rawa o te u o te arote e tau ana i waenganui o nga iwi o nga koroni me o ratou whanaunga i te Kainga-Matua.

I tae nga tangata i whiriwhiria hei kai-whakarite mo nga koroni ki te torotoro i nga taone nunni o Ingarangi, o Kotirana, o Aerani me Weera, a i tino puta te atawhai nui me te ngakaa aroha o nga iwi katoa o aua wahi ki a ratou.

Koia enei etahi o nga mahi nunui i korerotia i whiriwhiri a e te Hekeretari Nui o Ingarangi ratou ko nga Pirimia o nga Koroni, ara ko nga tikanga hei whakarapopoto i nga mahi tukutuku taonga i waenganui i nga koroni me Ingarangi; ko nga tikanga e taea ai te arai atu o nga iwi ke e heke mai nei ki nga koroni; ko nga tikanga e pa ana ki nga moni e tiakina ana kia taea ai aua tu moni te hoatu ki nga punga e watea ana i nga koroni nei; he whakariterite he whakakotahi hoki i nga ture mo nga taonga e tukutukuna atu ana e tukutukuna ana mai; he hanga tikanga hou mo nga waea moana me nga meera; he whakatakoto tikanga mo nga motu Whaka-te-taha-ki-Hawaiki me nga tikanga arai atu i te hoa riri kei ekengia mai enei koroni a te wa o te kino. I whakaarohia e taua whakaminenga heoi nga mea e panui e ratou ko nga whakatautaunga i oti me nga whai-korero a te Hekeretari Nui o Ingarangi raua ko te Tino Minita ma nga Kaipuke Manuao. Kia tae mai nga pukapuka o aua korero ka whakatakotoria atu aua mea ki o koutou aroaro. Kaati ra, e koa ana ahau ki te korero ki a koutou inaianei kua whakahengia e te Kawanatanga o Ingarangi nga tiriti e arai nei i nga koroni e kore nei e riro ma ratou ano e hanga nga tikanga hei whakatikatika haere i nga raruraru e pa ana ki a ratou moni me nga mea hei whakawhanui haere i o ratou aronga atu ki Ingarangi, Otira, ko aua tiriti, e kore e taea te whakakore atu kia taka ra ano te tau i muri iho o tau whakahenga. Hei ki atu ano hoki maku ki a koutou, kaore te Kawanatanga o Ingarangi e whakaaro ana ki te hanga hou ano i tetahi tikanga mo nga Kaipuke Manuao o nga moana o Ataareiria, a, ki te kore e puta he kupu whakahau ke atu ma te Paremete, e whakaaro ana aku Minita me kaati tonu nga tikanga i nga mea e mau nei inaianei.

Kua tukuna atu e te Hekeretari Nui o Ingarangi tana ripoata ki nga Kawana o nga koroni katoa mo runga i

te ahua o nga mea i whakahaerea i waenganui i te Tari mo nga Koroni me nga Pirimia o nga koroni, a e whakaatu atu ana ia i roto i taua ripoata i te hiahia o te Kawanatanga o Ingarangi ki te whakaatu i te kaha rawa o tona whakapai mo te ngakau piri pono o nga tangata i whiriwhiria hei haere atu ki reira hei mangai mo ia koroni mo ia koroni i roto i o ratou huihuinga me o ratou korerorerotanga, me tona tumako atu ano hoki kei te whakapai ano hoki pea o ratoa hoa Minita o nga koroni, a tera e puta he painga nui ki nga iwi katoa e noho ana i raro i te mana o Ingarangi i runga i to ratou taenga ki reira, a tera hoki pea e pumau i aua huihuinga me aua korerorerotanga etahi ritenga e u ai te hono o nga koroni ki to ratou Kainga-Matua ki Ingarangi. Ka whakatakotoria taua ripoata ki o koutou aroaro a tona ra.

E tumanako atu ana ahau, tera pea, i runga i te pai rawa o te taenga o ta tatou Ope Hoia, i tuku atu ai ki Ingarangi, hei haere i roto i nga mahi o te Hupiri, kua tahia atu nga hamuhamutanga me nga awangawangatanga o nga tangata i ngakau hopohopo mo nga moni e pau i taua haere. Me whakamihi rawa ano tatou mo nga tangata i haere i roto i taua ope mo to ratou kore rawa i whakaaro mo tetahi painga mo ratou, a haere noatu ana ki te hapai i nga tikanga a te koroni i mahi ai hei whakanui mo Ingarangi me nga iwi maha e noho ana i raro i tona mana. Nui atu te whakamihi mai me te whakahonore mai o nga iwi o tawahi ki taua ope mo te pai o te whakatupu o te tangata me to ratou mohio ki nga ritenga mahi hoia, me to ratou ata tu me to ratou haere pai. Nui atu te hari o o tatou whanaunga i te Whenua-Matua mo te taenga atu o nga Maori i haere nei i roto i taua ope, hei whakaatu hoki tera ki te ao katoa, ara to ratou kitenga i roto i taua ope, i te whakakotahitanga rawatanga o nga iwi e rua i runga i te whakaaro ngatahi ki te mana o te Kuini o Ingarangi, hei whakapumau kia u rawa nga painga nunui mo te koroni mo ake tonu atu.

Nui atu ano hoki te pai o te putanga o te ope pupuhi raiwhara i tukuna atu nei ki Bisley, a e tika ana kia tino koa te koroni mo to ratou hipanga ki mua i te nuinga o nga ope maha i tukuna atu nei ki reira, inahoki i te pupuhitanga mo te Kolapore Cup riro ana ko ratou hei tuarua.

I runga i te matenga o te Honore Meiha Ropata Wahawaha, te rangatira o te iwi o Ngatiporou, ngaro atu ana tera tangata ingoa nui i tenei koroni. He maha nga mahi nunui i whakahaerea e ia mo nga iwi e rua, a i roto i nga ra o te raruraru i awhinatia e ia nga Pakeha tuatahi, a he tokomaha o ratou i ora i a ia me o ratou taonga hoki. Kaore rawa e mutu te whakaaro aumihia a nga tangata o Niu Tireni mo te ingoa o Meiha Ropata.

Putana te tangi me te ketekete i nga wahi katoa o te koroni mo te aitua i pa nei ki nga takiwa o Haaki Pei me Rangitikei i te putanga o nga waipuke i mate ai te tangata me nga taonga, me nga reriwe, me nga rori. Kua tukua atu nga awhinatanga a kua ahua whakamamatia ake aua taumahatanga. Kua whakapaua e te Kawanatanga tona kaha ki te whakaora i aua mate a kei te whakahaere tikanga hoki inaianeia kia wawe ai te oti o nga wahi o te reriwe i pakaru. Na i te mea he auau te puta o te waipuke ki aua takiwa, na reira he mea tika kia whakatakotoria etahi tikanga tuturu hei arai atu i aua tu mate. I runga i te nunui rawa o enei putake, tera ano e whakapaua e nga mana whakahaere takiwa o ratou kaha ki te kimi tikanga, a ma te Paremete e whiriwhiri kia pehea te nui o te awhina a te Kawanatanga i a ratou.

I tu tetahi huihuinga ki Hobart i te marama o Pepuere kua taha ake nei, a i tae nga Pirimia o Atareiria me to tenei koroni hoki ki reira. I roto i etahi o nga take i whakahaerea ki reira ko enei etahi i korerotia, ara, ko nga tikanga e whakatatatata ai nga mahi tukutuku taonga i waenganui i te Kainga-Matua me Atareiria me Niu Tireni; ko nga tikanga e whakahaere tahi ai nga koroni; ko nga tikanga hei arai atu i nga mate uruta kei tae mai ki konei; he whakarapopoto i nga ture o Ingarangi me nga koroni katoa e pa ana ki nga ritenga tukutuku taouga; ko te tiriti ki te iwi o Japan; he pupuri i te mana o Ingarangi ki runga ki nga motu Whaka-te-taha-ki-Hawaiki; ko te whakatangata-whenua i nga tangata o nga iwi ke e heke mai ana ki nga koroni; ko te tukunga atu ai ki tawahi o nga taonga e whakatupuria ana ki Atareiria; ko te Whare Whakakitekite ki Paris; ko te hanga kia kotahi ai ture hei whakariterite i nga tohu me nga parani e whakapiria ana ki nga taonga e hokohokona ana; ko te whakatikatika i nga ritenga e tuhituhia ai te maha o nga taonga e tukuna mai ana ki enei motu e tukutukuna atu ana e enei Motu. Ka whakatakotoria atu ki o koutou aroaro nga tauira o nga whakatautaunga a taua huihuinga.

Ka nui te ahua pai o te haere o nga mahi maina o te koroni, me te rawe ano o te tupu o a tatou maina karinga koura me era aui kohatu utu nui. Na te whakahaerenga i etahi tikanga hou me nga mihini hou hei whakakapi mo nga mea kua kitea kua kore e pai inaianeia, nana i whakakati, i ahua mutumutu ai nga mahi maina mo tetahi wa poto, a kore ana i eke nga hua i riro mai ki nga hua i riro mai i roto i nga maina e mahia ana i tera tau. Ko nga pukapuka whakarangi i nga hua i riro mai i roto i nga marama e ono i mutu ake i te 30 o Hune nei, e whakaatu ana i nuku ke ake i nga hua i riro mai i aua marama nei ano o tera tau atu, ahakoa kaore i maha nga mea i riro mai i roto o nga maina hou.

E TE TUMUAKI ME NGA RANGATIRA O TE RUNANGA NUI,—

Kua mahia nga rarangi moni o nga moni i puta mai i tenei tau, me nga moni i whakapaua, a tera e tukuna atu kia kite koutou. Ko nga moni e whakapaua ana mo nga mahi kura i te tupu haere tonu i roto i nga tau e ono kua huri ake nei, i te mea hoki e tupu haere tonu ana te iwi. I te whakahaerea nga mahi i runga i te whakaaro

tupato kei nui rawa te pau o nga moni, i runga ano hoki i te mahara kei te tupu haere te koroni, me nga mahi e whakahaerea ana mo te katoa, E mahara ana aku Minita ka whakaaetia nga moni e hiahiatia ana mo aua mahi. I tenei tau kua nui haere nga moni e puta mai ana i nga reriwe, i te katirnauta, me nga utu pane kuini, me nga takoha whenua me etahi atu huarahi; engari na te tupuhi o tera atu tau, me era atu take i hoki iho ai nga moni e puta mai ana i nga whenua a te karauna, kaore hoki i nui nga moni i puta mai mo nga whenua i hokoua, otira e hara tera i te take hei pouritanga mo tatou.

I te mea kaore e puare tonu ana nga waea patu waea ki Akarana me te pito ki raro, e puta ana he mate ki te katoa, no reira e maharatia ana me ata mahi ano he tikanga e puare tonu ai nga waea ki era wahi.

E maharatia ana he mea tika kia tu he Tino Kura ki Poneke, engari hoki i te mea kaore i whakaritea he moni mo taua mahi, kaore i whaimana nga ture i meingatia mo taua mahi. Ka tukuna atu ki a koutou he ture hei whakarite moni mo taua mahi, engari ka whakaurua ano he tikanga e puare ai taua kura ki uga tamariki o nga kura o konei kaore nei e whairawa ana o ratou matua. Ka tonoa atu hoki koutou kia mahi ture mo nga kura ako mahi kia tupu haere ai te matauranga mo nga mahi katoa.

E NGA RANGATIRA HONORE O TE KAUNIHERA ME NGA RANGATIRA O TE RUNANGA NUI,—

I te pa he mate nui ki nga hunga whakatupu taonga o Niu Tireni nei, i te mea e nui rawa ana te utu mo te utanga taonga ki Ingarangi. I ata whiriwhiria aua take e aku Minita, a e mahara ana ratou me mahi he tikanga inaianei kia ahua mama ai. I te taenga o te Pirimia ki Atareiria i ata pataia e ia te tikanga o aua mahi, a kitea ana e ia, he nui ke te utu e utua ana e nga tangata o Niu Tireni i nga utu e utua ana e nga tangata o Atareiria mo nga kaupuke uta taonga ki Ingarangi. No te taenga o te Pirimia ki Ranana ka korerotia e ia aua putake, me tana mea atu ki te kore e whakaitia iho nga utu, ka tonoa e te Kawanatanga ki te Paremete kia whakaritea he tikanga hou. No muri i tena ka whakahokia iho nga utu mo te utanga taonga ma runga kaupuke; engari e mahara ana aku Minita e nui rawa ana ano nga utu e tonoa ana mo te utanga pata me era tu taonga. Tera e tukuna atu ki a koutou nga pukapuka e pa ana ki aua mea katoa.

E mahara ana aku Minita he mea tika kia whiriwhiria te tikanga mo nga wahi pukeinga o a tatou taonga ina tae ki Ingarangi, me nga huarahi hei tuhatuhanga i aua taonga ki nga wahi e hiahiatia ana. E hiahiatia ana kia nui haere te tuku taonga ki Ingarangi me era atu koroni me era atu wahi o te ao e tau ana ki raro ki te mana o te Kuini, tera hoki e taea te tuku atu etahi o a tatou taonga ki era atu iwi. E whaitikanga ana hoki kia tupato te mahi uta taonga ki runga kaupuke, me tupato hoki te tiaki i te wa e rere ana nga kaupuke. Tetahi hoki me ata whakahaere te tukunga atu kei tae katoa atu i te wa kotahi. E mahara ana aku Minita tera e mahia e te Thames Dock Company he whare hei takotoranga mo a tatou taonga e tukuna atu nei e tatou. Ka tukuna atu ki a koutou nga pukapuka e pa ana ki aua take.

E mohiotia ana hoki kei te mahia kinotia nga taonga o Niu Tireni e mahia tinihangatia ana e nga kaihoko taonga o era atu iwi. Kua ata whakaarohia aua take e aku Minita, a e mahara ana ratou me whakahaere he tikanga e puta ai ko nga taonga papai anake e tukuna atu, a kia puta ai he utu nui ki nga tangata tupato e ata mahi pai ana i a ratou taonga e tukuna atu ana e ratou E hiahia ana au kia ata whiriwhiria e koutou nga ture e pa ana ki enei take.

Tera e tonoa atu ki a koutou kia mahia he tikanga e taea ai te whakaatu ki nga tini tangata o Ingarangi, me era atu whenua, kia mohio ai ratou ki nga tu ahua taonga o tenei koroni.

I te mea kei te nui nga ika o enei moana, a i te mea hoki kei te mohio tatou he pai nui mo tatou katoa ina mahia nuitia nga ika moana, e hiahia ana aku Minita kia ata whakaarohia e koutou enei take. Ka tonoa atu hoki aku Minita kia tautoko koutou i nga hunga e whakatupu nei ki konei i nga ika me nga kararehe o era atu whenua.

Kaore i te whaimana nga ture i mahia nei e te Paremete hei tiaki i nga kekeno o onei moana. I te mea kua piki haere te utu mo nga kiri kekeno, i te mea hoki kua kore haere nga kekeno o era atu wahi o te ao, a i te mea hoki tera e taea te whakatupu i taua mahi ki enei takiwa, e maharatia ana me ata whakahaere he tikanga e taea ai te tiaki pai nga kekeno o enei moana. I te taenga o te Pirimia ki Hopataone i mea atu ia ki te Kawanatanga o reira kia retia mai ki tenei koroni nga moutere e huaina ana ko Macquarie Islands, mo te utu ititi nei, ina whakaae te Paremete o konei. Whakaaetia mai ana taua tono, a ka tukuna atu ki a koutou nga pukapuka e pa ana ki aua take.

I muri mai o tera huihuinga Paremete i whakaturia he komihana hei whiriwhiri i te ahuatanga o nga huihuinga e huihui ana i runga i nga tikanga whakahoahoa, a i runga i nga whaikorero i whakina mai e kitea ana kei te pai te mahi a te nuinga o aua hunga. E tika ana kia whakamana e te ture aua huihuinga whakahoatanga i runga i etahi tikanga e ngawari ai te whakahaere i a ratou mahi.

I te ata whakaaro taku Kawanatanga mehemea ranei e whaitikanga ana kia mahia ano he ture mo nga peeke, a i runga i te whakaaro o te nuinga he mea tika kia whakakaha te Peeke o Niu Tireni, ara kia mahia ano he tikanga mo te poari whakahaere i taua peeke, e meingatia ana kia tukuna atu ma koutou e whiriwhiri etahi tikanga e pai haere ai e tuturu ai hoki aua mea.

Kei te mohio ano koutou kua tata te wa e mutu ai tenei kataraka mo te meera poutapeta ma San Francisco. Kua whakaritea he tikanga mo nga meera tae atu ki te 31 o nga ra o Maehe e haere ake nei, kia watea ai te Paremete ki te whiriwhiri tikanga mo nga meera i waenganui i te United States me Canada me Ingarangi me Niu Tireni. Ko nga tima e rere ana ma Vancouver e u mai ana ki Poneke nei, otira e hara i te mea e utua ana e te Kawanatanga i u mai ai. Ka taea ano te whakarite kia tere atu te haere o nga meera, a he mea tika kia ata whiriwhiria e koutou enei take.

Ka hohoro tonu te tuku atu he pire hei mahi ma koutou hei tiaki i nga kotiro taitamariki, hei pehi i nga mate e pa nei ki nga taone nunui o te koroni nei. Ka tonoa atu hoki kia whakakorea atu e koutou tetahi o nga ture e mana nei inaianei e pa ana ki tetahi take e korerotia nuitia ana i tenei wa.

Ka tonoa atu hoki kia whiriwhiria e koutou he pire whakatika i te Ture whakahaere mo Niu Tireni, ara hei whakapoto iho i te tuunga o nga mema o te Kaunihera e tu nei a mate noa ratou, i runga ano ra i etahi tikanga, kia ahei ai hoki te tuku ma te pooti o te iwi nui tonu e whakatau nga tikanga e whakaaetia ana e nga Whare e rua, me nga Pire e turakina ana i roto i te Paremete; hei whakarite hoki kia kaua e roa atu i te waru haora nga haora e mahi aua nga kaimahi o roto o nga whare mahi taonga, me nga hunga e mahi ana i roto i nga maina, hei whakakore hoki i te utu nui rawa o nga hua itareti mo nga moni nama; hei whakarite tikanga hoki mo te inihua a te Kawanatanga mo nga whare ina pau i te ahi; hei whakatika hoki i nga ture e pa ana ki nga rangatira mahi me nga tamariki e ako ana ki a ratou mahi; hei whakawhanui atu i nga pooti e pa ana ki nga tikanga whakahaere taone; hei whakawhanui atu i nga tikanga o te Ture Whakanohonoho "Whenua; hei whakahaere tikanga e pai ai te putanga o a tatou nei taonga ki wahi ke: tera atu hoki etahi putake ka tukuna atu ma koutou e whiriwhiri.

B mohio ana ano koutou i te whakahaere keehi te Kawanatanga mo te Cassel Gold-extracting Company. Na kia mutu ai taua whakawa kua whakaaetia atu te utu £15,000 kia riro mai ai ki te Kawanatanga te mana o taua kamupane, engari ma te Paremete ano e whakaae. Ka tonoa atu ki a koutou kia whiriwhiria e koutou tetahi Pire hei whakamana i taua whakaritenga mo aua raruraru.

Ko te tino Ture mo nga mahi maina i whakamana i te tau 1891. No muri mai o tera ka mahia etahi ture whakatikatika i taua ture, a kua kitea i niaanei e tika aua kia whakatopuria kia whakangawaritia hoki nga ture e pa ana ki nga maina me nga wahi kerī koura. E tika ana hoki kia whakarōaina atu nga riihi i te mea he nui rawa nga moni e whakapaua ana i runga i aua mahi. No reira ka tukuna atu ki a koutou he pire maina. Kei te pai ano te haere o nga ture maina i whakamana i tera tau.

I tera huihuinga o te Paremete i whakamana he ture hei rapu i te tokomaha o nga kaumatua o te koroni nei e pai ana i runga i etahi tikanga kia awhinatia ratou ara ina whakaaro te Kawanatanga he mea tika kia penihanatia ratou. Ka tukuna atu ki a koutou nga pukapuka e pa ana ki aua take, a ka tonoa atu kia ata whiriwhiria e koutou.

I te mea e kitea ana e taea ana te whakatupu heet-root i etahi wahi o te koroni, e mahara ana aku Minita he mea tika kia awhinatia te mahi hanga huka i Niu Tireni nei. Ka tukuna atu hoki ki a koutou he pire mo aua mahi.

Kei te whakahengia te ture e whakaeke taake nei ki nga tangata hokohoko taonga o era atu whenua, a e kiia ana kei te arai taua ture i nga hunga e hiahia ana ki te hoko i a tatou taonga. Ki te taea te whakakore taua ture, e hiahiatia ana kia tahuri koutou ki te whakarite tikanga hei mahi pera.

Kei te pai kei te ora hoki nga mahi o te koroni, kei te nui haere hoki nga tangata e whakanohonoho ana i nga whenua. I muri mai o tera Paremete i hoki haere iho nga utu mo a tatou taonga e hokona atu ana ki nga wahi ke, otira e hara i te mea ko nga taonga i iti haere, engari ko nga utu i hoki iho. I nui haere nga taonga i hokona mai, no reira ka mohiotia kei te noho ora tatou, kei te nui haere te iwi, kei te nui haere hoki nga moni. Kei te piki haere tonu nga utu mo nga hea o roto o nga peeke me nga kamupene inihua, me era atu kamupene whakahaere mahi, no reira e maharatia ana kua ora haere te iwi kua kore e pouri i te kore moni hei whakahaere mahi.

E mahara ana au tera koutou e tahuri ki te mahi tikanga e ora haere ai tenei koroni pai, kia puta ai hoki he painga ki nga iwi e noho ana i konei. E hiahia ana hoki au ki te tautoko i a koutou mahi.

E whakatuwheratia ana e au tenei Paremete, a ka inoi au ki te Atua kia manakitia a koutou mahi kia puta ai te honore ki te Paremete me te rangatiratauga o te Kuini, kia tau ai hoki te ora me te rangimarie ki nga iwi o Niu Tireni.

Meiha Ropata Wahawaha, N.Z.C

Te Waaka.—E tono ana au kia whakaaetia tenei motini, ara: "*E hiahia ana tenei Kaunihera kia ata tuhia enai kupu kia mohiotia ai e whakaaro nuitia ana e tenei Kaunihera nga mahi nui me nga mahi toa i whakahaerea e Meiha Ropata Wahawaha mo te taha ki tenei koroni, me te hiahia o tenei Kaunihera kia tuku kupu mihi atu ki tana pouaru, me tona iwi, kia mohiotia mai to tatou pouri me to tatou aroha nui ki a ratou, i a ratou e noho mai nei i roto i te mate.*" E hiahia ana hoki au ki te whaikupu mo runga mo tenei motini. E kore pea e whakaaro nuitia aku nei kupu mo nga mahi nui a taua kaumatua toa, i te mea hoki kaore au i kite a tinana i ana mahi, engari he mea rongonaku. Otira kei te mohio ano tatou, i rongonaku hoki nga iwi o tenei koroni ki

nga mahi i mahia e Meiha Ropata mo nga iwi o Niu Tireni. E tino mohiotia ana hoki na tana kaha ki te whakahaere tikanga i nga wa o te raruraru i taea ai e nga Pakeha me nga Maori te peehi nga mate i pa ki te koroni i roto i aua tau. No te tau 1868 ka uru ia ki te whawhai a mau tonu i te tau 1868, me te tau 1869, me te 1870, a no te tau 1870 i puta rawa ai ana mahi toa i tukuna atu ai ki a ia e te koroni nei te tohu whakahonore ara te *New Zealand Cross*. I penei nga kupu apiti ki taua tohu, ara: Mo tona maia me tona toa i te whakaekenga tuatahi, me te whakaekenga whakamutunga o Ngatapa, me tona maia pumau i te whakaekenga tuatahi, i te mea e whitu tekau ano ona hoia, i te mea kua whati te nuinga o nga Maori o te taha ki te Kawanatanga, haere tonu ana a Meiha Ropata me tana ope tae rawa ki te parepare, noho tonu i reira a po noa, a na te kore paura ano i mahue atu ai tona tuunga, a he maha ke ona hoa i matemate. Otira he pera tonu tana mahi i roto i te whawhai, e kitea tonutia ana tona maia tangata me tona matauranga ki te whakahaere tikanga, a na tona toa ano hoki i maia ai ona hoa ki te whai haore i a ia. A i tukuna mai hoki e te Kuini te hoari whakahonore mana, ma nga rangatira tokorua atu ano hoki. Ka tino mau tona tona ingoa i roto i nga korero mo taua wa i mutu ai nga wha whai i tino pumau ai te rangi marie ki tenei koroni. E mahara ana au ka hiahia te Kaunihera kia mau tonu ki roto ki te ngakau o te iwi nui o Niu Tireni te ingoa nui o Meiha Ropata Wahawaha. Ki te mahara ano hoki tatou he maha nga tau e tu ana taua kaumatua hei mema mo tenei Kaunihera, e noho hoa tahi nei i roto i a tatou, e kite nei tatou i tona ngakau pai me ona whakaaro rangatira, me tona whakiti i a ia, e noho puku ana me ta te toa ano ana tikanga, kaore he rupahu, e whakahonoretia ana e tatou i a ia e noho tahi ana i roto i a tatou. Na ko te mahi tika ma te Kaunihera, me ata tuhi ki roto ki nga pukapuka o te Kaunihera, to tatou whakanui ki tona ingoa, me to tatou pouri i te mea kna mate atu taua kaumatua.

Kapene Peere.—I te mea e tu atu ana au ki te tautoko i te motini a taku hoa honore, e tika ana kia whaikupu atu hoki au mo nga mahi a taku hoa honore kua ngaro atu nei, i te mea hoki he hoia ano hoki ahau. Kaore ahau nei i kite i ana mahi, no reira au i pouri ai mo te ngarongo o te Witimoa, notemea hoki ko ia te apiha whakahaere i te wa i puta ai aua mahi toa a Meiha Ropata mo te taha ki tenei koroni. E tautoko ana au i te kupa a te Waaka i a ia i ki mai na, he tangata whakaaro rangatira a Meiha Ropata i a ia e noho ana i roto i tenei Kaunihera, kaore ona whakahi, ona rupahu ranei, engari he tangata ngawari, he hoa tuturu piripona hoki ki ona hoa, ka nui taku aroha atu ki tona pouaru me tona iwi katoa i te mea kua pangia ratou e tenei mate nui. He wa raruraru nui te wa i tu ai a Meiha Ropata ki te whakabaere tikanga hei oranga mo te koroni. I taua wa kaore i mohiotia e te iwi, e te Paremete ranei te pewheatanga o nga raruraru i te Tai Rawhiti, kaore i mohiotia he aha ra te aitua e pa mai i ia ra i ia ra, engari na te maia o Meiha Ropata me tona iwi i ora ai tera wahi o te koroni, me te koroni katoa ano hoki.

Takuta Kerehi.—Kei te taimaha rawa toku ngakau i au e tu atu nei, notemea kei te pehia au e te pouri ina hoki whakamuri oku whakaaro I runga i te mate nui kua pa mai nei ki a tatou. I te mea kua hipa atu i te rua tekau ma rima tau mai o toku kitenga i ana mahi e uua ana inaianei te korero tika mo aua take. Ki taku mahara ko ia pea te tino toa o roto a aku tangata i kite ai i roto i te pakanga. E naua ana te ki ko wai te tino toa. I kite au i a Meiha Ropata i Pukemaire, i a matou e whakaeke ana i te pa o nga Hauhau, kua hoha ia ona hoa i te kaha o te ua, hou atu ana ia ma te awa keru, i ngoki haere atu me te kiore, mau ki te waewae o te hoariri, toia mai ki waho, makaa atu ki waenga o ona hoa. I puta mai te pawera ki au, i au e titiro atu ana, i te mea hoki kaore i mohiotia e puta ora mai, e pewhea ranei. Te kitenga atu o Meiha Biggs, tetahi tino toa, kua hou a Ropata ma te awa keru, hou atu ana hoki ia ma reira, whakapiri atu ana o raua hoa ki te tautoko i a raua. E puta mai ana ano ki an i tenei wa te whakawehi ina mahara au ki tona hounga atu ki roto ki te mate. Na taua mahi ana i kokiri ai ano i whakaeke ia te pa. Ko Meiha Ropata raua ko Meiha Biggs i uru tuatahi ki roto ki te pa, whati ana te Hauhau. I kite atu au i a Meiha Ropata i taua wa, e arahi ana i te wha rau o Ngatiporou. Nana i huaki, haere topu tonu te ope, e mau ana nga peneti i nga pu, me nga kara e rere ana. Ka puta te kupu katahi ka marara te ope, ka rere ia tangata ia tangata ki te mahi i whakaritea maha. E te Tumuaki, ki te hoki oku whakaaro ki te wa o te whawhai me nga mahi toa a Meiha Ropata, ki te whakaaro hoki au ki tono ngakan rangatira i a ia e noho ana i roto i tenei Kaunihera, me te kaha me te tika o ana kupu i tona tuunga kotahitanga ki te whaikorero i roto i tenei Kaunihera, e pouri ana au i te mea, kaore i te mohiotia nuitia e te katoa, taua tino tangata, tino rangatira ngakau pai, tino toa.

Te Riki.—E te Tumuaki, e koa ana au mo toku taenga ki te nehunga o Meiha Ropata. E koa ana au i te mea i tupono au, maringanui i tupono au ki te nehunga o taua tino toa. Kua ahua kaumatua au inaianei, a e mahara ana au ki nga whawhai i uru ai a Meiha Ropata, a i toku tamarikitanga ko ia te tino toa i mohiotia ai e au. I te whakaritenga a te Kawanatanga kia tukuna atu he ope hoia ki te nehunga o taua kaumatua, i mea mai te Minita, e watea ana ano he tuunga moku in a hiahia au ki te haere ma te tima a te Kawanatanga. Whakaae tonu atu au, a tae ana au ki reira. Kaore au i kaha ki te whaikorero mo te taha ki tenei Kaunikera, engari i put a ano he kupu aroha maku ki tona iwi, me taku ki atu ki a ratou, i tino whakanui nga mema o te Kaunihera ki a ia, i a ia e noho tahi ana i roto i a tatou, pera ano me te whakanui a te iwi mona i runga i ana mahi toa i a ia e tu hoia ana. Ko tona nehunga i ata whakahaerea i runga i ta te hoia tikanga I mua tata i te nehunga o te tupapaku i tu atu a Meiha Poata, tona hoa tuturu o mua mai, whakatakotoria ana ki runga ki te kawhena te hoari i tukuna mai ra e

te Kuini ki a Meiha Ropata. Ka mutu te tangi, ka whaikupu atu a Timi Kara mo te taha ki te Kawanatanga, me etahi atu. Na ona hoa ano o roto o te whawhai i hiki haere te tupapaku ki tona takotoranga, i tua iti atu i te whare runanga i mahia ra e ia, tanumia ki Waimatatini, i raro iho i nga maunga i kitea ai ki reira tona toa. I ki atu au i reira, a e ki ana ano au, he tino rangatira taua kaumatua, he tino toa, a tera e korero nuitia ana mahi, i te wa e tuhia ai nga korero e pa ana ki Niu Tireni nei.

Whakaaetia ana te motini.

Turei, te 30 o Nowema, 1897.

Pire Whakawa Mo Te Karauna.

H. K. Taiaroa.—E koa ana ahau i to mea kua tae ki tona wa e taea ai e au te korero i nga putake mo tenei Rire, engari me whakapoto e au aku korero. Kei te takoto ano i roto i te rarangi tuatahi whakamarama o te Pire ona take i whakahaerea ai tenei Pire. E hiahia ana nga Maori kia whakawateatia he huarahi mo ratou, kia taea ai te whakatu whakawa mo nga whakaaetanga i waenganui i a te Wekipiri me nga Maori whitake i te wa i hokona ai aua whenua. Kei te marama ano i te rarangi timatanga o te Pire nga take e hiahiatia ana, engari e tika ana kia whakamahara atu au, i te wa i tau tuatahi ai te mana o te Kuini ki enei moutere i meingatia ko te Karauna anake e mana ki te hoko i nga whenua, a me mana te Karauna ki te hoko i nga whenua i runga ano i nga utu e whakaaetia ana e nga Maori. I te wa i timata ai nga mahi a te Kamupane o Niu Tireni i te koroni nei, i tohe te hunga tiaki mo te taha ki nga Maori, kia matua whakaae te Kamupane kia rahuitia he whenua mo nga Maori, i mua ano i te hokonga o te whenua. Ki taku mahara i whakaurua taua tikanga ki roto ki tetahi ture o te Paremete o Ingarangi, he mea tono kia peratia e nga hunga e tiaki ana mo te taha ki nga Maori, notemea i mahara ratou tera nga Maori e raru i to ratou tauhou ki nga tikanga a te Pakeha; a i nga hoko a taua kamupane i Taranaki, i Poneke, me Whakatu i whakaurua ano ki nga pukapuka o te hoko he kupu mo nga whenua e rahuitia ano mo nga Maori. I te taenga atu o te Wekepiri ki Otakou ki te hoko whenua i reira mo te Niu Tireni Kamupane, i tono atu taku matua me era atu rangatira Maori kia nui te utu mo te whenua, me ta ratou tono atu kia rahuitia ano he whenua mo nga Maori. Ka mea atu a te Wekepiri kua whakamana ia kia utu i te moni kia £2,400 mo te Otakou Poraka; kaore tena i whakaaetia atu. Katahi ka haere a te Wekepiri ki Waikouaiti, ki te whare o tetahi pakeha o Teone, a kotahi tona marama ki reira, ka hoki ake ano ki nga Maori ka mea atu kua whakaae ia ki te whakarite rahui mo nga Maori i roto ano i nga whenua e hokona ana ki nga Pakeha, ko aua rahui hei waho ano o nga whenua papatipu i Otakou i te Taieri me te Karoro. Ka patai atu nga Maori ka pewheatia nga rahui i Koputai me era atu wahi i whakaritea ra i mua atu; ka mea a te Wekepiri taihoa ena e rahui. Na heoi ano te take i whakaae ai nga Maori ki te hoko, ko te whakaaetanga atu i taua wa ka rahuitia aua wahi ma ratou, a ka rahuitia ano hoki mo ratou etahi taha o nga whenua e hokona ana e ratou. He maha ano nga take i tika ai nga Maori kia tono mo aua putake. Ko tetahi take ko te whakaaetanga ki a ratou ka whakahokia atu ano ma ratou etahi wahi o te whenua e hokona ana e ratou; tetahi hoki ko te kupu o roto o to ture i meinga ra ki te hoko whenua te Niu Tireni Kamupane me rahui e ratou te whaka-tekau mo nga Maori. E pouri ana au mo te poto o te wa hei korerotanga atu maku, ekore ai e watea angeahau ki te panui atu i te nuinga o nga korero hei whakapono atu i taku korero; engari me whakapoto e au aku korero. I te tau 1879 i whakaturia a te Mete raua ko Neana hei Komihana, a whakaatu mai ana aua Komihana kaore ano kia rahuitia he whenua mo nga Maori i roto i te Otakou Poraka. No muri i tena ka whakaturia a te Make hei Komihana, he apiha ia na te Karauna, a na te Karauna ano ia i whakatu hei Komihana, a i whiriwhiri ano ia i aua putake, a no te tau 1888 ka puta tana ripoata, me tana whakaatu e tika ana kaore ano kia tukuna ki nga Maori nga rahui mo runga mo te hoko o Otakou. Me whakaatu atu e au ko tau Otakou Poraka e 400,000 eka a kaore ano kia rahuitia he whenua mo nga Maori i runga i nga kupu whakaae ki a ratou i te wa i hokona ai baua whenua. Na i te mea kaore ano kia whakamana e te Kawanatanga te ripoata tuatahi a nga Komihana, te ripoata ranei a Te Make o te tau 1888, ka mahara nga Maori he mea tika kia mahia tenei Pire kia puare ai he ara mo ratou ki te kawe atu i euei putake ki te aroaro o tetahi Kooti, hei whakawa mo te Kawanatanga mo ta ratou kore whakatutuki i a ratou kupu whakaae, kia kitea ai hoki mehemea e tika ana ta rabou bono. E hiahia ana hoki au ki te whakamarama atu mo etahi kupu e kiia nei e bono ana nga Maori mo nga whenua kua hokona e te Karauna ki nga Pakeha, a kua karauna karaatitia ki a ratou, na me ki atu au, ko ahau ano hoki tetahi o nga Maori whitake, kaore rawa a matou Mahia kia whakararuraru i a ratou. Heoi ano ta matou e tono nei, he mea kia whakaturia he Kooti, i runga ano i nga tikanga o te Pire nei, kia ahei ai matou ki te kimi mehemea ranei e tika ana ta matou tono, notemea hoki kaore ano te Kawanatanga kia bahuri noa ki te whakarite tikanga hei whakatutuki i aua whakaaebanga. I patai mai ano etahi mema ki au ake i waho o te Kaunihera nei, mehemea e whakaae nga Maori me ka whakaritea he whenua ke hei whakakapi mo ta ratou kereme e mahara nei ratou e tika ana ratou ki nga whakatekau o ia ahua whenua; a i ki atu au kaore o matou hiahia ki te kereme i nga whenua o roto o nga taone—ka pai noatu matou mehemea ka whakaritea mai he whenua hei whakaae i o matou kereme, ahakoa he

whenua o waho tata o nga taone, he whenua ranei o uta atu. Ki te tono tetahi o aua Maori whaitake kia hoatu ko te whenua kua karaatitia ki te Pakeha, ko ahau tonu te tu tuatahi atu ki te whakahe i tana tonu. Ki taku whakaaro i te mea kua roa rawa enei pubake e takoto ana, i runga ano i nga mahi pohehe a nga apiha na ratou i whakahaere aua hoko, i runga hoki i nga mahi pohehe, me te kuare o nga Maori, oku ano hoki, i roa ai te whakaritenga o enei putake—no reira au ka tono ki te Kaunihera kia whakaaetia te korero buarua o tenei Pire, ka tuku atu ai ki te Komiti, a ki te mahara te Komiti me whakatika ona rarangi ka pai noatu au. Mehemea ka whakatikaia te Pire i runga i tetahi huarahi e taea ai aua take te whakataua, ka pai noatu au. Na me whaikupu atu au mo te ripoata a te Komiti huihui o nga whare e rua, i tahuri ra ki te whiriwhiri i nga ripoata a Te Make me era atu Komihana, me whakamarama atu e au etahi o aua take. Na mo runga mo te pukapuka a Meiha Retimana ki a Kawana Pitiroi, ko ia te kawana i taua wa, i tono atu te Komiti ki te Kawanatanga o Ingarangi kia tukuna mai he tauira o te pukapuka atu a te Kawana ki a Meiha Retimana, nukuhia ana te mahi a taua Komiti mo te tau kotahi, kia tae mai ai te utu mo ta ratou tonu. A no tetahi tau ka hui ano te Komiti ka mahi i ta ratou ripoata, ka mea ratou kua utua mai ta ratou pukapuka, kua kiia mai kaore i kitea he pukapuka pera. Na, no te korenga e kitea te pukapuka utu i ta Meiha Retimana, ka mea te Komiti me wehe he whenua mo nga Maori kore whenua o roto o te Otakou Poraka. Na i te mea e whakapoto ana au i aku korero, ka tono abu au ki nga mema honore o te Kaunihera, kia ata whakaaro ratou ki enei kupu, ara, kaore rawa nga Maori e pa ana ki aua take i whakaae kia tukuna atu he whenua mo te hunga kore whenua anake o roto o taua poraka. E hiahia ana nga Maori kia tukuna atu he whenua ma nga tangata whaitake, ahakoa nui, ahakoa iti, a mo a muri te rapu ai ko wai ma nga tangata whaitake. Kaore ratou i te hiahia kia hoatu te whenua ki a ratou i runga i te ingoa rawakore. E whakahe ana ratou mo taua kupu rawakore, e whakama ana ratou mo te whakaekenga o tena kupu ki a ratou. Ki taku mahara e hara i te mea tika kia whakaritea atu he whenua mo te hunga rawakore anake, notemea hoki e whaitikanga ana nga Maori ki aua whenua, ahakoa he whenua ano o ratou kaore ranei. Me whakaatu atu hoki au, tera pea etahi o aua tangata whaitake kua tae o ratou tamariki me o ratou mokopuna ki te rima tekau tangata, a ko etahi pea kaore o ratou tamariki, a ka pau katoa te nuinga o te whenua i nga uri a te tangata kotahi. A tera pea e kitea he take iti noaiho te take o te tupuna o aua tamariki, a ka pa he mate ki te hunga whaitake ki te whenua. Me whaikupu atu au inaianei mo nga whenua kua tukuna nei ki nga Maori, notemea tera e whakahuatia aua whenua e te Minita e whakahaere nei i te Kaunihera. I roto i te ripoata a Te Make o te tau 1888 i mea ia mo te Ngaitahu me te Murihiku Poraka me ata whakarite kia 186,000 eka, kia rite ki to 50 eka mo nga tangata kore whenua o nga tangata whaitake, a i roto i taua ripoata i wehea ketia e te Make aua poraka me te Otakou Poraka, a kaore ia i whaikupu mo taua poraka; engari i mea ia me tahuri te Kawanatanga ki te whakarite tikanga mo taua poraka, i runga ano i nga huarahi kua korerotia ake nei e au ki te Kaunihera. E tono atu ana au inaianei kia whakaaetia e te Kaunihera te korerotanga tuaruatanga o tenei Pire.

Te Waaka.—E pouri ana au i te mea ka whakahe ano au i tenei tau mo te Pire nei. Kaore i whakaaetia i tera tau te korerotanga tuaruatanga o te Pire nei, a heoi ano te huarahi maku i tenei tau, he mea atu ki taku mahara ko te mea tika me whakakore atu ano hoki i tenei tau. E hara i te mea kaore au i te aroha atu ki a Taiaroa, e hara hoki i te mea kaore au i te whakaae e whakahaerea ana e ia nga tikanga mo tona iwi, i runga i te ngakau tika mo te taha ki a ratou, me tona mahara hoki e tika ana kia tiakina o ratou take. Engari hoki i runga i nga tikanga katoa o mua, me te maha o nga tau e rapu huarahi ana hei whakamarama i aua take, e te Paremete me nga Komihana, e mahara ana au e kore e taea te whakamana he Pire penei me ta Taiaroa e mau mai na. I tahuri ano te Paremete i te tau 1889 me te tau 1890 ki te whakaoti i aua putake. I te tau 1889 kaore i kitea e te Komiti i roto i te koroni nei he kupu whakatuturu i te whakaaetanga o nga whakatekau mo te Otakou Poraka. Tonoa atu ana ki Ingarangi kia rapua mai mehemea ranei he pukapuka kei reira hei tautoko i te kereme a te iwi o te mema na; a no te tau 1890 i ripoata te Komiti kaore i te kitea he pukapuka pera i Ingarangi. Engari i mea ano te Komiti kia whakahaerea e te Kawanatanga etahi tikanga e whiwhi ai ki te whenua nga Maori rawakore, a kua takoto ki te tepu o te Kaunihera i tenei huihuinga tetahi pukapuka e whakaatu mai ana kua nui te mahi i whakahaerea mo runga mo aua tikanga. He nui ke nga Maori kua whakanohoa ki runga ki te whenua i muri mai o taua tau. I te tau kua huri ake nei kaore i tukuna mai he ripoata. Engari i tenei tau kua whakatakotoria he ripoata ki te tepu o te Kaunihera, a me ata titiro e nga mema, kia kite ai ratou i te nui o te mahi kua whakahaerea hei whakamana i te kupu tohutohu mai a te Komiti o te tau 1890. Kua tae ki te 111,689 eka kua wehea ma nga Maori, a kua whakataua ki nga Maori 1,151 nga whenua e tae ana ki te 39,278 eka. Ko nga tangata kua whiriwhiria o ratou kereme e tae ana ki te 3,493 tangata, a 1,151 tangata kua whakataua, a ko nga tangata e toe ana hei whiriwhiringa 2,332. Na i tua atu ano o era tangata e 460 Maori kei Kaikoura me Maropara kua rapua he tikanga mo ratou, he tokomaha o ratou e noho kore whenua ana, a ko etahi o ratou he iti noaiho o ratou whenua. I te mahi tonu te Komihana i roto i enei tau a kei te whaihua inaianei aua mahi. E mahara ana au me whakaae mai a Taiaroa kei te tahuri ano to koroni ki te whakarite tikanga mo aua keehi, me o era tangata kaore nei o ratou whenua. I mea mai ano a Taiaroa i nga kupu whakamutunga o tana whaikorero ahakoa whakaritea he whenua mo nga rawakore, e hara tena i te whakaritenga tika mo aua putake, I mea ana hoki ia me tona iwi he mea ata whakarite aua tikanga, a e hara i te mea kia pa anake ki te hunga rawakore. Na i

ki ano au i tera tau kaore he korero hei tautoko i taua tono a Taiaroa ma, a e pera ana ano au i tenei tau, no reira au ka mahara e kore e taea, e kore ano hoki e tika kia whakahaerea he tikanga i runga i tenei huarahi e tonoa mai nei e ia. E pouri ana ano au mo taku whakahe mo te Pire nei.

H. K. Taiaroa.—Me whaikupu atu au mo runga mo ta te Minita e ki mai na, kua whakaritea e te Kawanatanga he whenua mo te hunga rauwakore, me whakaatu atu au, kaore raw a tena i te pa atu ki te Otakou Poraka. E pa ke ana tena ki nga Poraka o Ngaitahu me Murihiku. I ki a Te Wanaka kua rahuitia he whenua i Kaikoura; na kei te matara ke noatu tena i te Otakou Poraka, a kaore rawa e pa ana ki tera. Na i rahuitia ano he whenua i etahi atu wahi o te Waipounama mo etahi Maori o tenei Motu, a kaore rawa o ratou paanga atu ki te hoko o te Otakou Poraka. Kua marama pea nga Mema i runga i te whaikorero a te Wiremu me tana panui mai i nga pukapuka, kaore ano kia whakamana nga kupu whakaae, no reira ka tono ano au kia whakaaetia te korero tuarua o te Pire, ka tuku atu ai ki te Komiti mo nga Mea Maori, ki tetahi atu Komiti ranei; a ki te taea e te Komiti te whakatikatika i te Pire, ki te kitea ranei tetahi atu huarahi hei mahinga mo aua take, ka pai noatu au. Ki taku mahara e kore e tika nga mema he pononga nei na te Kuini kia ki penei mo runga i tenei Pire a nga pononga Maori a te Kuini, kua e tirohia, kua e whakarongo atu, engari me turaki tonu atu. Ki taku mahara e kore e tika koutou te iwi kaha kia mahi i a koutou Pire, kia kua e mahia nga Pire a te iwi kore kaha. Mehemea e rite ana tenei ki te Horowhenua Poraka, e pa atu nei te Kawanatanga kua tere tonu te tuku mai he Pire hei mahi, a notemea kua kore kaha te iwi Maori, kua noho rawa kore etahi, kaore i te whakaarotia o ratou take. Mehemea ka whakaaetia te korero tuarua o tenei Pire tuku atu ai ki te Komiti, me ki atu au ki te Kaunihera ka tautoko an i nga mahi katoa e whakahaerea ana kia taea ai te whakatau i runga i te pono me te tika, ahakoa pewhea tona mutunga.

Pootitia ana, a whakaaetia ana te korero tuarua o te Pire.

Pitihana A Ngawaina Hanikamu.

Ripoata o te Komiti o te Kaunihera mo nga Mea Maori, mo runga mo te Pitihana Nama 11 a Ngawaina Hanikamu:—

"I te mea kua ata whiriwhiria nga putake o te pitihana, e mahara ana te Komiti kua whakaaturia mai e nga kaipitihana e tika ana kia whiriwhiria to ratou tika kia rehitatia ratou hei tangata whitake mo Whakapuaka Poraka, a e mea ana te Komiti me rapu e te Kawanatanga mehemea ranei e tika ana kia whakahaerea he tikanga i raro i te wahanga 10 o te tekiona 14 o 'Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894.'

"7 Tihema, 1897."

Taite, te 9 o Tihema, 1897. Te Pire Whaka Whanui Atu I Nga Tikanga O Te Ture Whakawa Mo Te Karauna.

Ripoata o te Komiti o te Kaunihera mo nga Mea Maori, mo runga mo te Pire Whakawhanui atu i nga tikanga o te Ture Whakawa mo te Karauna:—

"I te mea kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga Mea Maori te Pire Whakawhanui atu i nga tikanga o te Ture Whakawa mo te Karauna, ka ripoata penei atu, ara:—

"I runga i tenei ahua o te Pire, e kore ano e puta te painga ki nga kaituku mai e maharatia ana kei roto, a i te mea kua tata te mutu o te Paremete, e kore e taea te whakatikatika ona rarangi e puta ai he painga. E mahara ana ta koutou Komiti, e pa ana ano te tikanga 'whakatekau' ki te Otakou Poraka, a i tau iho ki te Kawanatanga te mahi rahui i nga 'whakatekau' mo nga Maori. Kei tie mohiotia tuturutia ano i whakaae te Niu Tireni Kamupane he take tika to nga Maori ki nga 'whakatekau' o te whenua kia rahuitia mo ratou o roto o te Otakou Poraka, pera ano me era atu hoko a ratou, engari ko te rahuitanga me te whakaritenga o aua whenua i waiho ma te Kawanatanga o te Koroni. Ko te itinga rawatauga o te whenua i tika ma nga Maori mo nga 'whakatekau,' 14,600 eka, a e whakaatu atu ana matou kia kua e hoki iho i aua eka whenua Karauna e rahuitia mo ratou, a me here aua whenua. I te mea kua tau ma te Karauna e rahui nga 'whakatekau' mo nga Maori, e mahara ana te Komiti me kua e waiho aua take kia tarewa ana.

"H. WIREMU, Tiamana.

"9 Tihema, 1897."

Turei, te 14 o Tihema, 1897.

Penihana Koroheke.

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki he mea tika pea kia korerotia atu a au aku whakaaro mo runga mo tenei Pire. I te rapu tonu au i te tikanga o to whakatau i whakapuakiua mai ra e koe inanahi, i ki mai ra koe he pire moni

tenei, a e kore e taea te whakatikatika i roto i te Komiti; a ki taku titiro hoki i runga i ano i taku i kite ai i nga mahi o nga Whare e rua, e mahara ana au kei te tika tau. E aroha atu ana ano au ki te whakaaro mo te penihana mo nga kaumatua Pakeha, Maori o roto o tenei koroni; engari i runga i te rereke o etahi o nga tikanga o roto o te Pire, kua ata whakaaro marire au ki tona ahua. Tetahi hoki kaore rawa he kupu o roto o te Pire nei hei whakaatu mai i te nui o nga Pakeha e whaitikanga ana kia utua he penihana ki a ratou i runga i nga tikanga o tenei Pire; kaore hoki i whakaaturia mai te nui o nga Maori e tika ana kia utua he penihana ki a ratou. No reira kaore tatou i te mohio he pewhea ranei te nui o te moni e tika ana hei whakarite i aua penihana. Ki taku mahara e kore e hoki iho i te rima mano Pakeha e tika kia tango penihana i raro i nga tikanga o tenei Pire, a ki taku mahara ka tae ki te toru mano, maha atu ranei nga Maori e tika kia whakawhiwhia ki te penihana; a mehemea £18 i te tau i runga i nga tikanga kua whakaritea i roto i te Pire nei, ka tae aua moni ki te £144,000 i te tau. Tera pea he maha ke atu i aku kua whakahua atu nei. No reira au ka mahara ai he mea pai kia waiho tenei Pire, kia ata mohiotia te nui o nga Pakeha e tika ana kia utua atu he penihana ki a ratou, a pera ano hoki mo nga Maori, kia ata kitea te tokomaha o ratou e tika ana kia tango penihana, kei reira ka tahi tatou ka mohio he pewhea te nui o nga moni hei utu mo aua penihana. I mahara au he mea tika Ma whakamarama atu au i oku whakaaro, notemea hoki kua tonono mai nga mema o nga taha e rua kia pooti au ki a ratou, e mahara ana au ko te mea tika me waiho atu tenei Pire mo tetahi atu tau mahi ai. No reira ka tautoko au i te motini a Te Pona. E mahara ana au ki te pera taku pooti, ka watea te Kawanatanga ki te ata whiriwhiri i aua putake katoa, ka mahi mai ai i tetahi tikanga marama. Tetahi take i penei ai toku whakaaro, ko to whakataunga, i mea mai ra koe, e kore e taea te whakatikatika tenei Pire i roto i te Komiti; a e kore au e ahei ki te tuku atu i aku menemana mo roto mo te Pire. I te whakarongo atu au i nga mema e korero ana mo tetahi taha, me ta ratou ki mai ka pooti ke ratou ki tetahi taha, me ta ratou ki mai ka taea te whakatikatika i roto i te Komiti; engari kua pumau taku whakaaro, i runga i to whakatau, e kore e taea te whakatikatika i roto i te Komiti. He maha ke aku menemana kua oti i au te mahi, a kua moumou noaiho taku mahi, i te mea e kore e taea te whakauru atu ki roto ki te Pire. No reira au i mahara ai me whakamarama atu e au te tikanga o taku pooti.

Pitihana A Kipa Te Whatanui.

Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori o te Kaunihera, mo runga mo te Pitihana a Kipa te Whatanui:—

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti te Pitihana a Kipa Whatanui me nga pukapuka e pa ana ki aua putake, a e mahara ana te Komiti he take tika ano to te kai-pitihana a e mahara ana te Komiti me tuku atu aua putake ki te Kawanatanga kia ata whiriwhiria e ratoa i runga i a ngakau awhina atu ki te kai-pitihana. "H. WIREMU, Tiamana. "15 Tihema, 1897."

Wenerei, te 15 o Tihema, 1897. Ture Whakawa Mo Te Karauna.

Motini a Te Wiremu, "Kia whakaaetia te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori o te 9 o nga ra o Tihema, mo runga mo te Pire Whakawhanui atu i nga tikanga o te Ture whakawa mo te Karauna."

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki e hiahia ana au ki te whaikupu atu mo runga mo nga korero a etahi o nga mema. I ki a Te Tiwini e kore e puta he painga mo nga Maori i runga i nga tikanga o tenei Pire. Kua rongou au i nga mema o tera Whare me tenei Whare e ki ana kaore he take o nga Maori ki nga "whakatekau," o te Waipounamu, mai ano o toku tuunga tuatahi hei mema; a no te tau 1876 ka tukuna mai I au he Pire ki te Paremete, he mea penei ano me tenei ona tikanga. I paahitia mai taua Pire i tera Whare o te Paremete, a paahitia ana te korero tuarua i te Kaunihera nei. No te taenga rawatanga ki te korero tuatorutanga katahi ka unuhia ki waho, e te mema nana i whakahaere, a i te mea e tautohetia ana taua Pire, i taua wa, a i runga hoki i te whakaae a te Kawanatanga kia whakaturia he Komihana, no reira ka unuhia taua Pire. whakaaetia ana e te Kawanatanga kia whakaturia he Komihana hei whiriwhiri i aua take. Whakaturia ana a te Mete raua ko Neana hei Komihana whiriwhiri mo aua putake, a mahia ana e raua ta raua ripoata, me ta raua ki e whaitake ana ano nga Maori ki etahi rahui, a ma te Kawanatanga e whakarite atu he whenua. I whakatika ano hoki raua ki te tonono a nga Maori mo nga "whakatekau." Na no muri mai i tena ka whakaturia e te Kawanatanga a Te Make hei Komihana, hei whiriwhiri ano i aua putake, hei whakaoti hoki i tetahi tikanga. A i runga i te ripoata a Te Make, i ki ia e tika ana i puta ano nga kupu whakaae ki nga Maori, mo o ratou kainga me nga rahui, me era atu tikanga i tonono ra e ratou. Na ko Te Make, kua maha ona tau e whakahaere ana i nga mahi e pa ana ki nga Maori o te Waipounamu, a kua tino pukenga ia ki te tikanga o aua mahi, a i runga i tana ripoata, i ki ia, e tika ana, e pa ana ano te tikanga "whakatekau" ki te Otakou Poraka, a na aua kupu whakaaetanga i tukuna ai e nga Maori o ratou whenua; a he mea tika kia hohoro te whakarite a te Kawanatanga i aua kupu whakaaetanga. No runga no te mahi a aua Komihana ka whakaturia ai te Komiti o nga Whare e rua, kua korerotia mai nei e Te Tiwini. Kaore i au nei te ripoata a taua Komiti, engari ki taku mahara, i mea taua ripoata, mo Murihiku, me Ngaitahu, me Akaroa Poraka, me rahui e te Kawanatanga he whenua mo nga Maori kore whenua o aua takiwa. Engari mo runga mo te Otakou Poraka i waiho tera e te Komiti, kia taea ai te tonono atu etahi pukapuka i te Kawanatanga o Ingarani.

Na e kiia ana i ata whiriwhiria aua take katoa e taua Komiti, me nga korero katoa e taea ana mo aua putake; engari me ki atu au i hiahia ano au ki te karanga kaikorero ki te aroaro o te Komiti, a ko ahau me Te Matara anake nga mea i karangatia kia korero. Ko etahi atu o aku tangata i hiahia ai hei kaikorero ki te aroaro o te Komiti kaore i karangatia. I hiahia au ki te karanga i nga tangata i reira ratou i te hokonga o te Otakou Poraka, ara nga tangata e kaha ana ki te korero mai i a ratou i kite ai me a ratou i rongo ai mo te putanga o nga kupu whakaae mo nga "whakatekau." Engari i naiane i te mea kua roa, ki taku mohio kua matemate te nuinga o aua kaikorero. E mahara ana au i tonono atu au kia whakaaetia aua kaikorero, a kaore i karangatia, a e ki atu ana au inaianei kaore i pau katoa ki te aroaro o taua Komiti nga korero katoa mo runga mo aua putake. Ko te take i mahia mai ai e au tenei Pire, he mea kia whakamana ai te Hupirimi Kooti me te Kooti Piira ki te whiriwhiri i aua take, kia mana ai ki te tiro tiro i nga pukapuka, me te patapatai i nga kaikorero, kia kitea ai mehemea e tika ana nga Maori. Na i te mea e pena ana te hiahia o nga Maori, a e hiahia ana hoki ratou ki te whakahaere i to ratou kereme kia kitea ai te tika, e mahara ana au ko te mea tika me whakaae mai e te Kaunihera kia tukuna atu ki te Kooti, a kia whakarerea atu te motini kua tukuna mai nei ki te aroaro o te Kaunihera. Kei te tino hiahia nga Maori kia whakawakia aua take e te Hupirimi Kooti, kia watea ai ratou ki te whakatuturu i to ratou kereme ki nga "whakatekau," e tone nei ratou i whakaaetia ki a ratou, a e tone nei ratou ka taea e ratou te whakapono. Na mo runga mo te pukapuka a Meiha Retimana, e hiahia ana matou kia rapua e te Kooti mehemea ranei i tukuna atu e Kawana Pitiroi he mana ki a Meiha Retimana kia whakahaere ia i aua mea. Kaore nga Maori i te hiahia kia hokihoki tonu mai ratou ki te Paremete tonono ai mo te whenua mehemea kaore o ratou take ki aua whenua. Ko ta matou e tonono nei, he mea kia whakaturia he Kooti hei whiriwhiri mehemea ranei he take tika to matou ki te whenua. I taku tuunga ki te whaikorero ki te Kaunihera i tera atu rangi, i ki atu au mehemea ka whakaaetia te korero tuaruatauga o te Pire, a ki te whakatikaia e te Komiti etahi o nga rarangi o te Pire, ki te rapua ranei tetahi atu tikanga e taea ai te whakarite pai aua take i runga i tetahi huarahi tika, ka whakaaetia ano. I patai mai ano etahi o nga mema o te Komiti mehemea ka whakaae atu au mehemea ka rahuitia etahi whenua watea o te Karauna, hei whakaae mo nga "whakatekau" i whakaaetia ra i mua; a i ki atu au ka whakaae nga Maori ki etahi whenua me ka rahuitia peratia mo ratou, a kaore o ratou hiahia ki te whakararuru i nga Pakeha kua karaatitia nga whenua ki a ratou. Ka pai noatu au me ka whakaaetia mai tetahi tikanga pena hei whakarite mo te Pire e mea nei kia watea matou ki te whakahaere i o matou take i roto i te Kooti; engari mehemea e whakaaro ana te Kaunihera kaore o matou take tika ki nga whakatekau, kati me tuku matou kia haere ki te Kooti whakahaere ai i to matou kereme. Kei te mohiotia ano i runga i te roa me te maha o nga tau me era atu take, kua kore e taea te whakawa i te Karauna me ka kore e whakaaetia e te Paremete tetahi tikanga penei me tenei kua mahia mai nei. No reira au ka mea atu mehemea e mahara ana te Kaunihera kaore o matou take, kati me tuku ki te whakawa, kia mutu ai, kia kore ai nga Maori e hokihoki mai ki te Kaunihera i ia tau i ia tau ki te mau mai i a ratou kereme. Ko etahi mema e ki ana i whakaaetia nga "whakatekau," a ko etahi e ki ana kaore i whakaaetia, no reira i rarururu ai, i kore ai e taea te whakarite. E kore e puta mai he mate ina whakaaetia te motini nei, ahakoa e kaha ana nga korero o te motini; notemea e mohio ana ano tatou me ka tukuna atu ki te Kawanatanga, ahakoa kaha nga kupu, e kore pea e mahia katoatia e te Kawanatanga, a tera pea e kore noa iho e mahia. Kua tae ki te rua tekau tau e mahi ana nga Komiti o nga Whare e rua i a ratou ripoata tonotono ki te Kawanatanga kia hohoro te whakaoti tikanga mo aua take, a kaore ano kia mahia. Ki taku mahara no te tau 1876 i tukuna mai ai e Te Matara te ripoata kua whakahuatia mai na, a he rite te kaha o taua ripoata ki te ripoata o tenei tau ki te tonono atu ki te Kawanatanga kia tere te whakarite i aua kereme, a kaore ano kia mahia. I whakahua a Te Tiwini mo nga whenua kua whakaritea mo nga Maori kore whenua. Kaore au i te mohio he mahi aroha tena, i te mea he take ano to nga Maori ki aua whenua. I roto i te Tiiti o Ngaitahu i ata whakaritea kia rahuitia ki nga Maori o ratou ngakinga kai, me o ratou kainga, me o ratou hiinga ika. Ko te nuinga o aua whenua kua hokona e te Karauna. I te wa e whakahaere ana a Te Matara i te hoko o aua whenua, i ki ia ko te nuinga o te utu mo aua whenua me rahui me hohiperia, a ka hanga he kura mo nga tamarikri Maori. Kaore rawa aua mea kia mahia. Ko nga whenua i rahuitia mo nga Maori no ratou ake ano a i rahuitia ano i te wa o te hoko. E mahara ana au he meal tika kia ata rapua mehemea i uru ki nga tiiti o te hoko nga ingoa o nga tangata e tukuna atu nei mo ratou aua whenua. Akuanei ka kitea he maha ke aua Maori kaore i haina i aua pukapuka, a kaore rawa i tango i te kapa kotahi mo aua poraka. Ko aua tangata nga tangata no ratou ake taua whenua.

Na te tae ki te wha o nga haora i mutu rare ai tenei whaikorero.

Taite, te 16 o Tihema, 1897.

H. K. Taiaroa.—E pouri ana ahau moka i whakapau i te talma o te Kaunihera inanahi, he ohorere noku he riri puku oka i te rongonga atu e whakahetia ana nga kupa me nga whakaaetanga a nga tangata na ratou nei i whakahaere taua hoko. Me mahara mai ano nga mema kua toru whakatupuranga o matou e tonono ana kia whakamana mai nga kupu whakaae i whakapuakina mai ki a matou mo te taha ki te iwi o Ingarani, e maharatia nei ko ratou te tino iwi rangatira o te ao, e rongona nuitia ana tona aroha me tona mahi tika. Kati pea me tonono

atu au ki a te Kere kia whakaae mai ia kia whakaurua tenei kupu ki roto ki tana motini, kia whakaarohia e te Kawanatanga i runga i te ngakau hiahia ki te whakamana.

Turei, te 21 o Tihema, 1897. Kapiti Moutere.

H. K. Taiaroa.—E whaitikanga ana kia whaikupu atu au whakahe mo te mahi a te Kawanatanga e waiho tonu nei e ratou nga Pire e pa ana ki nga Maori, kia tae rawa ki nga ra whakamutunga o te Paremete ka tuku mai ai. Ko tenei Pire e korerotia nei e te Kaunihera, katahi ano ka tae mai, a kaore ano au kia kite i te whakamaoritanga. Akuanei ka kiia atu ki nga Maori, tenei ano ta koutou mema Maori a kaore ia i tu ake ki te whakahe mo te Pire. No reira au ka ki atu nei, mehemea he mate mo nga Maori kei roto i nga tikanga o tenei Pire, ka waiho e au kia tau ana te hara ki runga ki te Kawanatanga.

NGA KORERO PAREMETE.WHARE O RUNGA, 1897.HUIHUINGA TUATORU O TE TEKAU MA RUA O NGA PAREMETE.Aga Mhai korero a Mema Maori.HUIHUINGA TUATAHI.

Turei, te 6 o Aperira, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka huihui te Whare.

Te Whakatuwheratanga O Te Paremete.

Ka tae mai te kupu a te Kai-whakahaere a te Kawana, he whakahau kia haere atu nga mema ki te Whare o Runga.

Haere ana nga mema me te Karaka o te Whare ki te Whare o Runga a ka panuitia ki a ratou e nga Komihana a te Kawana te Panuitanga hei whakatuwhera i te Paremete.

Ka mutu tera ka whakahaua nga mema e aua Komihana kia hoki ki to ratou Whare ki te whiriwhiri a ki te whakatu i tetahi o ratou hei Tumuaki mo ratou, ara, hei Pika, a ka oti ia ratou te whakatu taua tangata me arahi atu e ratou ki te Whare o te Kawana i te Wenerei, apopo, kia whakamanangia taua tangata e te Kawana.

Kaore i roa atu kua hoki mai ano nga mema ki to ratou Whare.

No te taenga ki reira ka hoatu e te Karaka o nga Riti kia George Friend, Karaka o te Whare, te rarangi o nga ingoa o nga mema i pootitia hei mema mo tenei Paremete.

Katahi ka tahuri a George Friend, te Karaka o te Whare, i runga ano i nga mana i tukua atu ki a ia, ki te oati i nga mema katoa o te Whare; ka mutu te oati ka haere ia mema ki tona nohoanga.

Te Tumuaki.

Ko Te Ranaka (Hon. Mr. Larnach.)—E mohio ana nga mema o tenei Whare e kore e taea te whakahaere a tatou mahi i roto i te Whare nei ki te kore e whakaturia e tatou tetahi o tatou, o nga mema honore o te whare nei, hei Tumuaki mo tatou tae noa ki te paunga o nga tau i pootitia ai tatou hei mema mo tenei Whare. Na reira nui atu toku koa me toku pai ki te whakahua atu, hei Tumuaki mo tatou, i te ingoa o Sir Maurice O'Rorke, he ingoa tenei e mohiotia ana e nga mema honore katoa a e puta ana tona rongo ki nga wahi katoa o tenei koroni. He toko maha nga mema honore e noho nei i uru hei mema mo nga Paremete o mua atu i tenei, a e mohio ana ratou he tangata tino matau taku i whakahua ake nei hei Tumuaki mo tatou. Ka rua tekau oku tau e tu ana hei mema mo tenei Whare, a kaore ano ahau i kite i tetahi tangata tika atu i tenei hei Pika mo te Whare nei; na reira ahau i kaha ai ki te motini ko Sir Maurice O'Rorke hei Tumuaki mo tenei te takau ma toru o nga Paremete o Niu Tireni. He whakaatu ano tenei naku ki nga mema tauhou, ka ono nga Paremete e tu ana a Sir Maurice O'Rorke hei Pika, a ki te whakaturia ano ia e tatou i naianei tera e whakaae nga iwi o te koroni ki te tika o ta tatou mahi.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a tenei mema, Ka mutu ia ka tu ake.

Ko Te Maukomare (Mr. Montgomery).—He tu ake ta tenei ki te tautoko i te motini a te mema honore mo Tuapeka, ara, a Te Rakana. He potopoto nei ana korero ka mutu.

Ka ahua roa e noho puku ana te Whare, kihai i whakahuatia te ingoa o tetahi atu mema honore hei whakatete i a Sir Maurice O'Rorke, heoi whakaturia ana e te Whare ko ia hei Tumuaki.

Ka tu mai a Sir Maurice O'Rorke ki te whakawhetai ki nga mema honore mo ta ratou whakatuunga i a ia hei Tumuaki mo te Whare.

Katahi te Tumuaki ka arahina e nga mema tokorua, nana ia i motini i tautoko hei Pika, ki tona nohoanga.

Ka mutu nga whai-korero whakapai atu a te Pirimia raua ko Kapene Rahera, hiki ana te Whare i te rua tekau meneti ki te wha karaka i te ahiahi.

Wenerei, te 7 o Aperira, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ko Te Tumuaki (Mr. Speaker).—He whakaatu taku ki te Whare kua tae mai ki au, na te Tumuaki Kai-whakawa o te Hupirimi Kooti raua ko tetahi o ana Tiati i tuku mai, nga ripoata me nga pukapuka whakaatu i a raua whakatau mo nga pitihana turaki i etahi mema i pootitia i mua tata ake nei—ara, mo nga mema Pakeha tokorua me te mema Maori mo te Takiwa Pooti o te Tai Hauauru. Na, ko te tikanga o te Paremete o Ingarangi, ina tae atu ki a ratou nga ripoata me nga pukapuka a nga tiati o reira mo enei tu pitihana, kaore e whai-korerotia ana, engari waiho ai kia takoto ki runga ki te teepu o te Whare. A ki toku whakaaro me pera ano hoki ta tatou tikanga mo nga ripoata mo nga mema e toru nei. Na reira ina takoto aua pukapuka ki runga ki te teepu o te Whare nei, kua e tu ake etahi mema ki te whai-korero mo aua mea.

Ka panuitia i konei aua ripoata me aua whakataunga e toru.

Ka mutu te panui o nga ripoata me nga whakatau a aua Tiati mo nga mema Pakeha tokorua, ka panuitia ko te ripoata me te whakatau mo te pitihana turaki a Ropata te Ao i a Henare Kaihau; a koia tenei te ritenga o taua ripoata, ara, kaore e tika a Henare Kaihau kia hinga i a Ropata te Ao, notemea kaore i he te whakahaere a nga iwi o Henare Kaihau i tona pootitanga. Heoi whakataua ana me tu tonu a Henare Kaihau hei mema mo te Paremete.

Te Tumuaki.

Ko Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Ka korero atu ahau ki te Whare, kua tae ahau me nga mema honore tokorua, na raua nei au i motini i tautoko hei Tumuaki, ki te Whare o te Kawana, a korerotia atu ana e au ki te Kawana kua whakaturia e koutou, i runga ano i to koutou mana, ko ahau hei Tumuaki mo tenei Whare i tenei Paremete.

A whakapai ana te Kawana ki aku kupu, a ki ta koutou whakatuunga hoki i au hei Tumuaki mo te Whare.

Ka oti era mahi ka takoto te motini a te Pirimia kia whakatarewatia nga ture o te Whare No. 74 me No. 75 i tenei tuunga o te Paremete, kia ahei ai te hoatu ko nga mahi Kawanatanga kia mahia i te tuatahi, kia tere ai te mutu o tenei Paremete. No te mea kotahi tonu te tino take i karangatia ai nga mema honore kia huihui mai i tenei wa, ara, hei whakahaere i nga tikanga whakanui mo te taenga o nga tau o te Kuini ki te ono tekau e tu ana hei Kuini mo Ingarangi.

Ka mutu ta te Pirimia ka tu ake ko Te Taute (Hon. Sir Robert Stout), ko Kapene Rahera (Hon Captain Russell), ko Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston), ko Te Hatihana (Mr. G. Hutchison), me etahi atu mema honore ki te turaki i te motini a te Pirimia.

Te mutunga iho pooti ana te Whare. Koia tenei te rarangi o nga mema i pooti.

I TE AE, 44.

- E. G. Allen
- Cadman
- Carncross
- Carroll
- Crowther
- Duncan
- Fisher
- Flatman
- Fraser
- Gilfedder
- Graham
- Guinness
- Hall-Jones
- Holland
- Houston
- Hutcheson, J.

- Kaihau
- Kelly
- Larnach
- Lawry
- McGowan
- McKenzie, J.
- MoKenzie, R.
- Meredith
- Millar
- Mills
- Montgomery
- O'Meara
- O'Regan
- Parata
- Pere
- Pirani
- Seddon
- Smith
- Stevens
- Steward
- Symes
- Tanner
- Thompson, R.
- Thompson, T.
- Ward
- Wason.
- *Kai-tatau.*
- Hogg
- Morrison.

I TE NOO, 26,

- Allen, J.
- Bollard
- Brown
- Carson
- Heke
- Harries
- Hunter
- Hutchison, G.
- Joyce
- Lang
- Lethbridge
- Lewis
- McGuire
- Mackenzie, M.
- MoLean
- Monk
- Moore
- Richardson
- Rolleston
- Russell
- Stout
- Taylor
- Thomson, J. W.
- Wright.
- *Kai-tatau.*
- Buchanan
- Massey.

Te putanga o te hunga tautoko, 18.

Heoi paahi ana te motini a te Pirimia.

Ka mutu tera ka whakahaerea ko te whai-korero hei whakautu mo nga kupu a te Kawana i tana whakatuwheratanga i te Paremete i te ra tuatahi.

He maha nga mema i korero te mutunga iho whakaaetia ana te motini mo taua mea.

Katahi ka whakahaerea ko nga moni o te koroni, no te mutunga o tenei ka ara te Whare.

No te waru meneti te paahitanga o te tekau karaka i te po i hiki ai te Whare.

Taite, te 8 o Aperira, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire e rua me etahi motini. Ka oti era, ka utua ko nga patai, ka tae ki te motini a te Pirimia mo:—

Nga Kupu Mihi A Te Whare Ki A Te Kuini Mo Te Ekenga O Ona Tau Ki Te Ono Tekau E Tu Ana Hei Kuini.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—E te Pika, ka nui toku koa i au e tu ake nei ki te whakatakoto atu i taku motini, kia whai-mana ai nga Whare e rua ki te whiriwhiri a ki te tuhituhi i etahi kupu mihi hei tuku atu ma te iwi ki a te Kuini, mo tona roa e tu ana hei kuini mo tatou. E mohio ana hoki tatou nui atu te koa o nga mema katoa o tenei Paremete tae atu ki te iwi katoa o tenei koroni mo te ekenga ki te ono tekau nga tau e noho ana a te Kuini i runga i te torona o Ingarangi. E te Pika, he nui nga painga kua puta ki nga iwi o te ao i roto i te wa e tu nei ia hei Kuini mo Ingarangi me ona koroni. I karangatia tenei huinga o te Paremete hei whiriwhiri a hei whakatakoto i nga kupu mihi a te iwi ki a te Kuini. Na kua motinitia e au ko koe e te Pika, ko Kapene Rahera, ara, ko te kai-arahi o te Apitihana, ko tetahi o nga mema Maori me ahau, nga tangata mana e whiriwhiri e tuhituhi nga kupu o ta tatou pukapuka mihi ki a te Kuini.

Koia tenei nga kupu o te motini a Te Hetana, Pirimia o Niu Tirenī, "Me whakatu tetahi Komiti Motuhake hei whiriwhiri, a hei tohutohu atu ki te Paremete i te huarahi mo nga pononga katoa a te Kuini e noho nei i Niu Tirenī, e pai ai te whakaatu i te nui o to ratou hari me to ratou koa mo te ekenga o ona tau ki te ono tekau e tu ana hei Kuini; a me whai-mana taua Komiti ki te haere atu ki te Komiti Motuhake a te Runanga Kaunihera whiriwhiri tahi ai; kia tokotoru te korama; koia enei nga mema mo taua Komiti, ko te Tumuaki, ko Hon. Timi Kara, ko Hon. Kapene Rahera, ko Henare Kaihau, me te Pirimia."—(*Te Hetana.*)

Ko Kapene Rahera (Hon. Captain Russell).—Ko ahau te kai-arahi i te Apitihana, a ka nui toku koa ki te tu ake i naiane ki te tautoko i te motini a te Pirimia, e mea nei kia tukuna e tatou he pukapuka mihi atu ma tatou ki a te Kuini mo te ekenga ki te ono tekau ona tau e tu ana hei Kuini mo Ingarangi me ona koroni katoa. Kaore e taea e au, i te poto o te taima e homai ana e te Whare ki au, te whakatepe haere i nga korero mo nga mahi nunui i oti i roto i enei tau e ono tekau; otira me penei ake e au, timata i te tau 1819, ara, i te tau i whanau ai a te Kuini, tae mai ki tenei tau, no roto i enei tau e whitu tekau ma waru i kitea ai, a i tino whakatutukitia ai nga mahi tohunga me nga mahi matauranga a te Pakeha, ara, nga tima, nga reriwe, nga waea hari korero, me era atu mahi whakamiharo. No roto i aua tau i nohoia ai a Niu Tirenī e te Pakeha, a i uru atu ai hei koroni mo Ingarangi.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a Kapene Rahera, me titiro i roto i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Ko Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston).—E te Pika, kua mene katoa atu i taku hoa i a Kapene Rahera nga korero a tenei taha o te Whare. He tino kaha he tino pai atu ana korero mo te aronga o te motini kua takoto nei ki o tatou aroaro i te Pirimia. Otira i te mea ko ahau te mema tawhito rawa o tenei Whare, a i te mea hoki kua roa rawa ahau e noho ana i tenei koroni, no reira ka mahara ahau he mea tika me tu ano hoki au ki te whakaputa i toku koa mo tenei motini me tenei putake i huia mai nei tatou ki konei. E tino koa ana nga tangata penei me au, kua nuku atu nei i te wha tekau nga tau o te taenga tuatahi mai ki tenei koroni, a e noho nei e hanga nei kia pai te tupu o nga iwi me nga ture o enei motu, i te mea kua kite o ratou kanohi i te tutukitanga o a ratou mahi i whakahaere ai. E te Pika, ko toku hiahia kia pai rawa te whakatakoto a te Komiti i nga korero mo roto i te pukapuka mihi ki a te Kuini, kia rite ai ki ta te iwi i whakaaro ai. He iwi tino piri pono te iwi o Niu Tirenī ki a te Kuini, a no roto i nga tau o tona kuinitanga i uru ai enei motu hei koroni mo Ingarangi.

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—E tika aua ahau kia tu ake ki te whakaputa i etahi kupu mo te taha ki toku iwi Maori mo tenei putake nui i huia mai nei tatou. E tino koa ana ahau mo te tuunga o Henare Kaihau hei mema mo tenei Whare, i te mea ko ia te reo mo tetahi wahanga nui o te iwi Maori i wehe nei i a ratou i mua i runga i etahi atu tikanga kimi mana motuhake mo ratou. Otira kua mahue atu era tikanga a kua mohio ratou i naiane ko te mea tika me whakahaere tahi me kimi tahi tatou me ratou i nga huarahi e puta ai nga iwi e rua.

Kua kite ratou i nga matauranga o te Pakeha, a kua hiahia kia tino honoa nga iwi e rua.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a Timi Kara, otira me titiro i roto i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Ko Hone Heke.—E te Pika, e tu ake ana ahau ki te whakapuaki i etahi kupu torutoru maku i tenei wa me taku mahara kei te kite marama tatou katoa he taima tino tika rawa tenei hei whakapuakitanga mo a tatou kupu whakamihi ki a te Kuini mo te ekenga o ona tau ki te ono tekau e noho ana i runga i te torona o Ingarangi. Ko nga tangata katoa e mohio ana ki nga korero o tenei koroni ka mohio mai ki au he tangata no tetahi wehenga o te Iwi o Ngapuhi, i whawhai nei ki nga hoia a te Kuini i nga tau timatanga o tenei koroni. Engari koia tenei te mea e tino hiahia aua ahau ki te whakaatu atu ki tenei Whare: ahakoa taua mahi a taku tupuna kua mate atu nei e patu ana i nga tika o nga pononga Pakeha a te Kuini i tenei koroni, engari ko nga take i tahuri ai ia ki te whawhai ki nga Pakeha he take tika ano na te tangata e aroha ana ki tona iwi ake, i runga i tana kite i te kino kua mahia ki runga ki a ratou. Mehemea ka hoki whakamuri nga mahara o nga mema o tenei Whare ka titiro ki nga korero tawhito o Ingarangi, ka kite ratou i te tauritanga o nga iwi whenua o Ingarangi ki te whawhai i nga iwi tangata ke e whakaeke ana i to ratou motu. Mo te taha ki a matou ko toku iwi, kaha atu to matou nei aroha me to matou piri pono ki a te Kuini. Kua kite iho ahau i to matou nei ahua i raro i nga ritenga o te Ture Whakamana Paremete mo Niu Tireni, kua kore rawa matou e kaha ki te whakahe i nga take katoa e whakaaraahia ana i tenei whenua; a i runga i nga tikanga o te Tiriti o Waitangi kua whakaae matou ki te mana o te Kuini kia eke ki runga i a matou. Mai ano o mua iho, e whakaae tonu ana matou, nga Maori i whawhai ki nga hoia a te Kuini, ki te mana o te Kuini; a ko nga raruraru o aua ra ehara i te mea he hiahia no nga Maori ki te whawhai ki nga Pakeha. Anei te tino tikanga o taua raruraru, i tahuri ai aua Maori ki te whawhai ki nga hoia a te Kuini i taua wa, ko te takahanga i nga ritenga o tetahi whakaaetanga, i hanga i waenganui i te Kawana, i tukua mai nei e te Kuini, me nga rangatira Maori i te tan 1840. Ko te Tiriti o Waitangi i whakaaetia ponotia e nga Maori o taua wa a e puritia ponotia ana e o ratou uri i tenei wa, a he tino tikanga pono, tapu rawa, taua tiriti kaore rawa e takahia. Otira i takahia, a koia tena te take o te whawhai. E mohio ana ia mema kaumatua o tenei Whare, mehe-mea ra kua roa ia e noho ana i tenei koroni, ko te tikanga Maori tenei i ngara o mua, mehemea i oti tetahi whakaaetanga i etahi hunga, ka mana tonu taua tikanga a matemate noa aua tangata e kore rawa e takahia. Ki te takahia, he toto te utu o te takahanga, he mea ano ka hoatu he whenua hei utu. Koia tena nga mahara i roto i nga ngakau o nga tangata Maori i whawhai ki nga hoia a te Kuini i Niu Tireni. He kite no ratou, kua takahia etahi o nga ritenga o taua tiriti e nga apiha whakahaere e hapai ana i te mana o te Karauna o Ingarangi i Niu Tireni. Na reira mahara ana ratou e tika ana me whakahe ratou ki taua mahi; a koia i ara ai aua raruraru, no te takahanga o taua tiriti, apiti atu ki te kuare o nga Pakeha ki te aronga o nga mahara me nga whakaaro o te ngakau Maori i nga tau timatanga o te koroni. Ki taku mohio e ono pea miriona pauna nga moni i pau i aua raruraru. He kupu tuturu tenei naku, heoi ano te tino putake o aua whawhai, ko te kuaretanga o nga kaiwhakahaere Pakeha ki te ngakau Maori. Hei kupu whakamutunga maku, e penei atu ana ahau, ahakoa aua whawhai, no reira mai ano te whakaaro piri pono i roto o nga Maori ki a te Kuini tae mai ki naianei. E tino whakapono ana ahau kei te tino whakaae te taha Maori katoa ki te mana o te Kuini kia tau ki runga ki a ratou. E whakahe ana ahau ki tetahi kupu i kite ahau i roto i tetahi o nga nupepa o Te Waipounamu—ki taku mahara no Oamaru pea taua nupepa—a na tetahi o nga mema o tetahi atu Whare taua pepa. E ki ana te tangata nana i tuhituhi taua kupu, i raupatutia te iwi Maori o Niu Tireni e te iwi Pakeha. He tino tito rawa tera korero, a kanui ano taku pouri mo tona korenga kaore i mohio ki te korero pono mai i nga tino tikanga i uru ai nga motu o Niu Tireni ki raro i te mana o te Kuini. Kua whakahuatia ake e au te Tiriti o Waitangi, ko taua tiriti tonu te huarahi i eke ake ai te mana o te Karauna o Ingarangi ki runga ki tenei koroni. Na taua tiriti hold a Niu Tireni i whiwhi ai i tetahi tikanga i taea ai te whakatu o tetahi Paremete mona. Heoi aku kupu, e te Pika, kei te tautoko ahau i nga kupu whakamihi a nga mema i korero i mua atu i au, me te whakaatu ake i nga whakaaro piri pono o matou katoa ko nga tangata o toku iwi ki a Kuini Wikitoria.

Ko Wi Pere.—E te Pika, ki toku whakaaro he mea tika kia tukua he ope Hoia Maori ki Ingarangi; he tino mea pai tera hei whakaatu atu ki era atu iwi o te ao i te whakakotahitanga o nga Maori me nga Pakeha o tenei koroni. Engari, ahakoa kua kotahi ratou, ki te titiro mai a nga kanohi o era atu pononga a te Kuini i era atu wahi o tona Kuinitanga, e tika ana ano kia kawea mai nga take raruraru katoa e takoto nei i waenganui i te Maori me te Pakeha ma tenei Whare e whiriwhiri e whakariterite. Otira ko aua putake raruraru, e takoto pohehe nei i waenganui o nga iwi e rua, ka auau tonu te tae mai ki te aroaro o tenei Whare kia oti ra ano tetahi whakatutukitanga marama hei whakamutu atu. Ka whanau he tamaiti rangatira o te iwi Maori, ka tae ki te waru ona ra ki waho, ka tuatia taua tamaiti. Hei reira ka karangatia nga hapu katoa o taua takiwa kia haere mai ratou ki taua tuatanga. Mehemea ki te whakahe tetahi, ki te ki kaore ia e tuku kai, taonga ranei, mo taua mahi, ka poroa rawatia tona kaki. Na, kua puta rawa he kupu whakahe ma etahi o nga mema o tenei Whare, kua amuamu ratou kua ki, "kaua tatou e tuku ope hoia ki Ingarangi—kaua tatou e moumou moni." Mehemea e mana tonu ana i naianei nga tikanga Maori o mua kua tukuna mai e te Kuini tetahi o ana apiha i Ingarangi hei poroporo i nga upoko o nga tangata e amuamu nei. Ko nga mema honore e whakahe nei ki tenei whakaaro, rahi noa atu a

ratou moni e whakapaua noatia iho ana ki tetahi wahi kei tua tata ake o tenei Whare, i nga moni katoa e pau i te tukunga o taua ope ki Ingarangi. Ko nga tangata o enei motu e whitu rau mano, a mehema ka kohikohi ratou he hikipene ma te tangata kotahi ka ea noa atu nga moni e pau i taua haere. Me tangi rawa koia tena hikipene kotahi? Nui atu te aroha me te whakahonore ki a te Kuini o nga iwi katoa e noho ana i raro i tona mana: engari kaore kau rawa aku kupu whakamihi, whakapai ranei, mo ana pononga Pakeha e noho nei i Niu Tireni, ko te take kaore ano ratou i homai noa i tetahi ture tika mo te iwi Maori e mutu rawa atu ai nga putake raruraru e takoto nei i waenganui i nga iwi e rua. Kia oti ra ano tera i a ratou, katahi pea ka puta he kupu whakapai maku mo ratou. Engari kei te mohio ahau, mai o mua iho, ko te Kuini te mea e aroha ana ki te iwi Maori. Ko ia hoki te mea nana te iwi Maori i awhina i te wa e tukinotia ana ratou e koutou e nga Pakeha. Ko te take tena o toku piri pono ki a te Kuini. Kaati, hei kupu whakamutunga maku, ka penei atu ahau ki te Pirimia, he aha te haria ai e koe ki Ingarangi nga mema katoa o tenei Whare? Mehemea ka haere tahi atu matou, nga mema o tenei Whare, hei hoa mou ki Ingarangi, katahi au ka koa. Ka tono atu ahau ki tenei Whare kia kaua e whakaroangia te korero mo tenei take e korerotia nei, engari me whakaae kia haere he ope hoia hei hoa mo te Pirimia ki Ingarangi. Mehemea e whai taima ana ahau ka tino haere au ki nga Maori kia kohikohi ratou i te moni hei tuku i nga hoia Maori o taua ope ki Ingarangi, me taku mohio, tere tonu ta ratou whakaae.

Ko Henare Kaihau.—Taku kupu tuatahi he kupu mihi ki a koutou, ki nga mema o tenei Whare. Ko ahau he mema hou au, he tangata tauhou ki tenei Whare, i tonoa mai au ki konei e tetahi wahanga nui o te iwi Maori e noho ana i tera pito o tenei Motu. Kei pohehe mai koutou ki taku korero e noho atu ana ratou i waho atu o nga ture a te Kuini, kaore. Ko nga iwi nana au i tuku mai ki konei e noho ana ano i raro i te mana o nga ture a te Kuini, engari e whakahe ana ratou ki etahi wahi o nga tikanga e whakahaerea nei mo Niu Tireni, i runga i te mea, ki ta ratou whakaaro, kihai etahi wahi o te Ture Whakamana i te Paremete e pa ana ki te taha Maori i ata whakatutukitia. I haere mai au ki konei i runga i te tono a nga rangatira me nga hapu o toku takiwa hei mangai mo ratou ki te Paremete. Kua kite ahau, i roto i enei ra torutoru oku ki konei, i te ahua o ta koutou whakahaere i nga mahi o tenei Whare. Kua rongo ahau e korerotia ana, heoi ano te tino take hei whiriwhiri ma tatou i tenei tunga o te Paremete ko te tuku atu i te Pirimia me tetahi ope hoia Pakeha, Maori hoki, ki Ingarangi. E tino whakaae ana toku ngakau kia haere te Pirimia ki Ingarangi kia kite i a te Kuini. Ma kona hoki e kite ai nga Pakeha o Ingarangi i te ahua o nga tangata i whiriwhiria hei whakahaere tikanga mo tenei koroni, a ma tera hoki e ata mohio ai ki te te ahua o nga iwi e rua e noho nei i konei. Ko matou, ko nga Maori, e rereke ana to matou nei hiahia: Ko ta matou e hiahia ai kia tae atu ko nga rangatira o nga iwi Maori hei reo mo ratou ki reira a taua ra. Ma kona hoki, ki ta matou whakaaro, ka tino whakaaturia maramatia te kotahitanga o nga rangatira Maori o Niu Tireni me nga rangatira Pakeha o Ingarangi me nga rangatira o era atu whenua e noho ana i raro i te mana o te Kuini o Ingarangi. Hei tera atu tuunga o tenei Paremete katahi ka whakatakotoria atu e au ki tenei Whare nga putake katoa i tukua mai e toku iwi ki au hei horahanga atu maku ki te aroaro o tenei Whare. E kore au e whakatakoto atu i aua putake i naianei; i te mea ki taku mohio heoi ano te take korero kei te aroaro o te Paremete i naianei ko te whiriwhiri mehemea e tika ana kia tukuna atu te Pirimia me tetahi ope hoia Pakeha, Maori, ki Ingarangi mo nga mahi nunui ka puta i reira a te taenga o nga ra o te kuinitanga o to tatou Kuini ki te ono tekau tau e noho ana i runga i te torona o Ingarangi. Ka nui taku koa i taku kitenga tera e whakaae te Whare ki taua haere, me taku whakamoemiti atu ki te Whare mo tenei mea ka whakaaetia nei.

Ko Tame Parata.—E te Pika, e tu ake aua ahau ki te whakapuaki i etahi kupu mo runga i te take korero e korerotia nei e te Whare. I te mea ko au te mema Maori o Te Waipounamu, no reira e tika ana kia korero au i etahi kupu. E tino whakaae ana ahau ki te huihuinga mai o tenei Whare ki te whakarite i te kupu powhiri a te Kuini, na reira ka nui taku koa ki te whakahaerenga penatanga a te Pirimia, me taku hari ano hoki i taku rongonga ka tino haere ia hei reo mo Niu Tireni ki Ingarangi a te taenga o nga tau o Kuini Wikitoria ki te ono tekau tau e noho ana i runga i te torona o Ingarangi. E hiahia ana ahau ki te ki atu ki te Whare ko te rangatira Maori o Te Waipounamu e mohiotia ana e nga Pakeha i mua tata atu o te hainatanga o te Tiriti o Waitangi ko Tuhawaiki te ingoa, a maku e ki atu ki te Whare nei ko ahau te uri e ora nei o taua rangatira. Ko ia te rangatira Maori tuatahi i haere ki Hirini (Sydney) i mua atu o te Tiriti o Waitangi, ki te whakarite tikanga ki te Kawana o Poihakena (New South Wales) kia tukua atu a Te Waipounamu ki raro ki te mana o te Kuini. Kaati, e tu atu ana ahau i naianei ki te ki atu, he mea tino tika kia haere etahi Maori, o Aotearoa me Te Waipounamu, hei hoa tahi mo te Pirimia ki Ingarangi, hei whakaatu ake ki nga Pakeha o Ingarangi i te pono o te hapai a nga Maori i nga whakaaetanga me nga tikanga i hanga i waenganui i nga iwi e rua e noho ana i tenei koroni, mai o te ra o aua tiriti i korerotia ake ra e au tae mai ki naianei. E hiahia ana ano hoki ahau ki te whakaatu atu ki tenei Whare, e tika ana kia whakanuia te haeretanga mai o nga iwi Maori ki raro ki te mana o te Kuini, kia waiho ko tena tetahi o nga tino mahi ka mahia nei ki Ingarangi a te taenga atu ki taua ra nui, no reira ki taku mahara e tino tika ana kia haere tahi atu i a te Pirimia etahi Maori o enei motu e rua. E kore au e whakaroa i te Whare, heoi he whakaatu tenei i taku whakapai mo te karangatanga o te Paremete kia tu i tenei taima hei whakatutuki i te kupu karanga mai a te Kuini, me te korero atu ano hoki i taku hiahia nui me haere ano etahi tangata o te iwi Maori hei hoa mo te Pirimia ki Ingarangi a tona ra e haere ai ia.

Ka mutu a Tame Parata ka tu ake ko Te Mira, mema Pakeha mo te takiwa o Wairau, Te Waipounamu. He tautoko tana i te motini a te Pirimia. Ka mutu ia ko te mema Pakeha mo te takiwa o Waitemata. He tautoko ano hoki ta tera.

No te paunga o nga korero a era, ka tu atu ano ko te Pirimia ki te whakautu i nga whai-korero. Te mutunga o tana paahitia ana te motini a whakaturia ana te Komiti.

Katahi ka whakahaerea ko etahi atu mea, a no te hawhe-paahi i te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 9 o Aperira, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea tetahi Pire mutu noa tona panuitauga tuatahi, tuarua, tuatoru.

Nga Kupu Mihi Hei Tuku Atu Ki A Te Kuini.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—E te Pika, e whai honore ana ahau ki te whakatakoto atu ki te aroaro o te Whare i te ripoata a nga Komiti Huihui o nga Whare e rua i whakaturia hei whiriwhiri, a hei hanga ki roto ki tetahi pukapuka, i nga kupu mihi ki a te Kuini. Ka motini ahau kia panuitia taua pukapuka e te Karaka.

Katahi ka panuitia e te Karaka taua pukapuka. Koia tenei nga korero. "KI A TE KUINI KI TE MANA NUI RAWA.

"E TE KUINI ATAWHAI RAWA,—

"Ko matou ko nga mema o te Whare o Runga me te Whare o Raro o te Koroni o Niu Tireni, e noho huihui nei i roto i te Paremete, tenei matou ka whakapuaki atu ki te Atua Kaha rawa i a matou kupu whakawhetai atu ki a ia mo tana whakamahanga i ou ra i roa atu ai koe i o mua atu i a koe e noho ana i runga i te torona o Ingarangi.

"E inoi atu ana matou ki a koe kia paingia e koe nga kupu mihi atu a o matou ngakau mo te taenga ki te ono tekau tau ou e noho ana i runga i tena torona; a e koa ana hoki matou mo tou rokohangatanga e tenei tau, a mo te tuwhera tonu o nga huarahi katoa e tae atu ai ki a koe nga kupu aroha me nga mihi a o pononga katoa e noho nei i nga whenua katoa e ekengia ana e tou mana.

"Ko te Koroni o Niu Tireni, i timataria te whakatupu hei koroni i muri tata iho i tou ekenga ki runga ki te torona, a ko ia tonu te matamua o nga koroni i whanau mai i roto i nga ra o tou kuinitanga; a e ki pono atu ana matou ki a koe e kore rawa te aroha me te piri pono ki a koe o nga tangata o Niu Tireni e hoki i era atu pononga a te Karauna.

"Ko tenei koroni, ahakoa i whakatupuria i runga i te whakaae a te iwi Maori, e whakaaturia ana nei i roto i te Tiriti o Waitangi, he maha nga raruraru i tupono ki a ia i ona tau tuatahi; a ahakoa aua raruraru i nga ra o mua i waenganui i nga iwi e rua, otira e koa ana matou i naianei mo matou ka kaha ki te ki atu ki a koe i tenei ra kei te noho kotahi nga iwi e rua i naianei i runga i te rangimarie i te rongomau me te aroha, a ko te piri pono o te iwi Maori ki a koe e kitea ana i runga i te tauritanga o nga mema Maori o enei Whare e rua ki te tautoko kaha i nga kupu o tenei pukapuka mihi ai ki a koe.

"Nui atu to matou hari i to matou rongonga i to kupu whakaatu mai i to hiahia kia tae atu etahi tangata o konei hei reo mo Niu Tireni ki roto ki nga mahi nunui ka mahia ki Ranana a te taenga ki te ono tekau nga tau o tou kuinitanga, a e tino whakatika ana matou ki taua hiahia ou, na reira kua whakaae matou kia haere atu i naianei tonu te Pirimia o Niu Tireni, a te Honore R. J. Hetana, ki kona, ki Ranana, hei reo mo te koroni nei i nga ra e mahia ai nga mahi hei whakanui i te taenga ki te ono tekau ou tau e noho ana i runga i te torona o Ingarangi.

"Nga tohu nunui o tou kuinitanga ko te tuturu tonu o tou whakaaro kia mau tonu kia tupu haere tonu te whakahaere kawanatanga i runga i nga ritenga Paremete, i runga i te whakawhanui i nga mana o te iwi ki te tuku mema mo ratou ki nga Paremete me nga Kawanatanga puta noa i nga whenua e takoto ana i raro i te mana o Ingarangi, me te whakangawari i nga ture pakeke, me te hanga ture hei awhina i nga kai-mahi o te whenua. Ko te roa rawa o tonu noho i runga i te torona, ko te pai o tau tauira mai i nga mahi Kuini, i nga mahi a te wahine me te whaea ki ana tamariki, koia i whakahonore nui rawa ai o pononga katoa ki tou torona i aroha ai hoki ki tou tinana, a ka kaha rawa ta matou inoi kia roa atu ano koe e ora ana hei Knini mo nga iwi maha me nga whenua nunui kua taka nei ki raro i te mana o tou Kuinitanga nui.

"NA TE MERA (H. J. Miller),

"Tiamana o te Komiti Huihui o nga Whare e rua o te Paremete i whakaturia hei hanga i enei kupu mihi ki a te Kuini."

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Ka motini ahau kia whakaaetia te ripoata nei.

Ko Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston).—Kaore ranei e pai kia perehitia?

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kaore kau aku whakahe ki tena, mehemea ra e hiahia ana nga mema

honore kia nukuhia tenei motini kia whai taima ai mo te perehitanga.

Ko Te Taute (Hon. Sir Robert Stout).—E kore ano ra hold e tika kia whakaae noa atu matou i te mea kaore ano i ata tirohia e o matou kanohi.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—E pai ana, e pai ana; ka motini ahau, Kia perehitia te ripoata, a mo taihoa ake nei e ata whiriwhiria ai.

Whakaaetia ana te motini.

Ka mutu tera ka timataria etahi atu mahi a haere tonu a weherua noa.

No te tekau meneti te paahitanga o te rua karaka i te po i hiki ai te Whare.

Rahoroi, te 10 o Aperira, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka i noho ai te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko nga patai ka tae ki te patai a Wi Pere kia hanga he—

Reriwe Mo Khipana Ki Rotorua.

Ko Wi Pere.—Ka patai ahau ki te Pirimia, Mehemea a te mutunga o tenei huinga o te Paremete tera e whakaarohia e te Kawanatanga etahi tikanga e taea ai te hanga o tetahi reriwe mo Khipana ki Rotorua, kia mama ai te harihari atu a nga kaimahi paamu o nga takiwa o Cook Kaute me Waiapu Kaute i a ratou kau, hipi, kai hold, ki nga whenua mahinga koura o te pito whaka-raro o te Motu nei? Ko nga takiwa o Khipana tae atu ki Waiapu kei te takoto wehe rawa i era atu takiwa o te koroni i te kore rori hei putanga mo nga kau me nga hipi me nga taonga e whakatupuria ana ki reira, heoi ano te huarahi, e puta ai aua taonga ki era atu wahi o te koroni, ko te moana anake, a he nui te utu o tera. Ki te mahia he reriwe hei whakatuwhera i aua takiwa a hei hono i reira ki nga takiwa whaka-raro o te Motu nei, tera e tino whiwhi taua reriwe, i te mea tera e nuku atu i te 300,000 nga eka whenua o te Tai-rawhiti e tuwhera i taua reriwe hei whakanohonoho ki te tangata, a tera ano e pera hoki te rahi o nga whenua o te taha ki Rangitaiki, ki Whakatane me era takiwa, e tuwhera mo aua mahi i taua reriwe. Me ki atu hoki au ki te Pirimia, tenei te rongo kua tae mai kua kitea he koura ki nga whenua e meatia nei kia haerea e te reriwe e korerotia nei e au. Kua nuku atu i te kotahi miriona nga hipi o Cook Kaute me Waiapu Kaute, a kaore e roa rawa kua eke enei hipi ki te rua miriona, a, e takoto nei, kaore kau he huarahi e puta ai enei taonga ki era atu wahi o te koroni, heoi te ara ko te moana anake.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—Kua tino whiriwhiria e te Kawanatanga nga tikanga o tenei patai, a he tika tonu te mate o Khipana me ona takiwa i te kore rori. He whenua tino papai atu o reira mo te whakatupu kararehe; a he whenua pai ano hoki mo te witi me era tu kai, a he nui te mate e pa ana ki aua takiwa me o reira tangata i te kore tino rori, reriwe ranei, hei putanga mo a ratou taonga ki waho. Otira kia tae ra ki te wa e whakahaerea ai nga tikanga e mahia ai nga reriwe whaiti nga reira, kia mama ai te utu, hei reira whakaarohia ai tenei patai. Kua tae mai ki au, na te Hekeretari mo te Koroni, ara, na te mema mo te Takiwa Pooti o Waiapu i tuku mai ki au, etahi pukapuka tino whai-tikanga mo runga i nga take o te patai nei. Ko aua pukapuka kua tukuna atu ki te Minita mo nga Mahi Nunui o te Koroni, a kei te taenga ki te huinga o te Paremete i muri i tenei huinga, tera ano e whakahaerea e taua Minita. Ko te huarahi atu i Khipana ki Rotorua hei whiunga kau, hipi hoki, kei te whakahaerea e te Minita mo nga Whenua, a he tika rawa kia mahia taua rori i naiane.

Nga Kupu Mihi Ki A Te Kuini.

Ka tae mai te kupu a te Kaunihera kua paahitia e ratou te ripoata mo nga kupu mihi ki a te Kuini, i hanga nei e te Komiti Huihui o nga Whare e rua, mo te ekenga ki te ono tekau nga tau o te Kuini e noho ana i runga i te torona o Ingarangi.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddo).—Ka motini ahau kia paahitia hoki e tatou te ripoata mo aua kupu mihi ki a te Kuini. He roa ana korero.

Ka Mutu ia ka tu ake ko Te Taute (Hon. Sir Robert Stout), ko O'Rekana (Mr. O' Regan), ke Te Hatihana (Mr. G. Hutchison), me etahi atu mema torutoru nei ki te whakakino ki nga kupu o roto i te pukapuka ki a te Kuini.

Ka roa ratou e kawea ana ka tu atu ano a Te Hetana (Hon. Mr. Seddon) ki te whakautu i a ratou korero.

Te mutunga iho pooti ana te Whare mo te motini a te Pirimia.

Koia tenei te rarangi o te hunga i pooti.

I TE AE, 39.

- E. G. Allen
- Cadman

- Carncross
- Carroll
- Carson
- Duncan
- Field
- Fisher
- Flatman
- Gilfedder
- Guinness
- Hall-Jones
- Herries
- Hogg
- Holland
- Houston
- Hunter
- Hutcheson, J.
- Joyce
- Lang
- Larnach
- Lethbridge
- McGowan
- McKenzia, J.
- Meredith
- Millar
- Mills
- Montgomery
- O'Meara
- Pere
- Seddon
- Stevens
- Steward
- Symes
- Tanner
- Thompson, T.
- Thomson, J. W.
- *Kai-tatau.*
- Morrison
- Ward.

I TE NOO, 20.

- Allen, J.
- Bollard
- Buchanan
- Heke
- Lewis
- McGuire
- Mackenzie, M.
- McKenzie, R.
- McLean
- Massey
- Monk
- Moore
- O'Regan
- Richardson
- Rolleston
- Smith
- Taylor
- Wright.

- *Kai-tatau.*
- Hutchison, G.
- Stout.

Te putanga o te hunga tautoko, 19.

Heoi paahi ana te motini a te Pirimia, a whakaaetia ana nga kupu mihi ki a te Kuini.

Hikitanga o te whare.

Ko Te Hetana (Hon. Mr. Seddon).—I te mea kua mutu katoa nga mahi i huihuia ai tenei Paremete, kaati ka motini ahau kia hiki te Whare a kia whakamutua tenei Paremete.

Heoi hiki ana te Whare, a ao rawa ake kua taki hokihoki te nuinga o nga mema ki o ratou iwi nana ratou i pooti.

HUIHUINGA TUARUA.

Taite, te 23 o Hepetema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka huihui te Whare.

Ka karakia te Whare.

Panuitanga Tuatahi.

Ka panuitia tuatahitia tetahi Pire.

Te whakatuwheratanga o te paremete.

Ka tae mai te kupu a te Kawana, he whakahau kia haere atu nga menia ki te Whare o Runga.

Haere ana te Tumuaki me nga mema ki te Whare o Runga, me te haere ano o te Haihana o te Whare i mua i a ratou, a kaore i roa atu kua hoki mai ano ki to ratou Whare.

Pukapuka Mihi Atu Ki A Te Kuini.

Ko Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Kua tae mai ki au te reta a te Honore Pirimia mo te pukapuka i tukua atu nei e nga mema o tenei Whare ki a te Kuini, he mihi ki a ia mo te ekenga o ona tau ki te ono tekau e noho ana i runga i te torona o Ingarangi. Koia tenei taua reta a te Pirimia:—

"Tari o te Pirimia,

"Poneke, 21 o Hepetema, 1897.

"E Pa,—E whai honore ana ahau ki te whakaatu ki a koe, ara, i runga i te kupu whakahau i tae au ki Windsor a na toku ringa tonu i hoatu ki a te Kuini te pukapuka o nga kupu mihi atu a tenei Whare ki a ia, a koia tenei e whai ake nei te whakahoki mai a te Kuini:—

"E whakawhetai atu ana ahau ki te Runanga Kaunihera me te Whare o Raro o te Paremete o Niu Tirenī mo a ratou kupu e whakaatu mai nei i te tika o a ratou mahi me to ratou piri pono ki au. Ka nui toku aroha mo te maha rawa o nga kupu kua tae mai ki au he whakaatu mai i te piri pono o oku iwi katoa ki te hapai i toku torona i tenei wa i tutuki nei ki te ono tekau oku tau e tu ana hei Kuini, a ka nui toku koa mo te kaha o ton Paremete ki te tautoko i enei whakaaro.

"Ka whakahau atu ahau i a koe kia haria atu e koe taku whakawhetai pono ki te Runanga Kaunihera me te Whare o Raro o te Paremete o Niu Tirenī."

"TE HETANA (R. J. Seddon).

"Ki te Hon. te Tumuaki o te Runanga Kaunihera."

Ko Te Makenehi (Hon. J. McKenzie).—Ka motini ahau, kia tuhituhia nga kupu whakahoki mai a te Kuini ki roto ki nga Pukapuka o te Whare.

Whakaaetia ana te motini.

Ko Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Kua tae mai ki au te kupu a te Kawana, koia tenei e whai ake nei:—

"Tenei ka tukua atu e te Kawana ki nga mema o te Whare Paremete te tauira o te pukapuka a te Right Honore Hekeretari Nui mo nga Koroni o Ingarangi he whakaatu i te taenga o te pukapuka mihi a te Paremete o Niu Tirenī ki a te Kuini mo te tutukitanga o ona tau ki te ono tekau e tu ana hei Kuini mo Ingarangi me ona koroni.

"Whare o te Kawana,

"Poneke, 21 o Hepetema, 1897."

Koia tenei taua pukapuka.

"Downing Street,
15 o Hurae, 1897.

"E TE KAWANA,—E whai honore ana ahau ki te whakaatu ki a koe kua tae mai te pukapuka Nama 29 a Sir James Prendergast, i tuhia nei e ia i te 13 o Mei, he tuku mai i te pukapuka o nga kupu mihi mai a nga Whare e rua o te Paremete o Niu Tireni, a ki te ki atu ki a koe na te tinana tonu o Te Hetana (Right Hon. R. J. Seddon) i kawe taua mea ki a te Kuini a nana i hoatu ki a ia, a pai ana te Kuini ki te hamumu atu i etahi kupu atawhai ki a ia.

"J. CHAMBERLAIN,

"Hekeretari Nui mo nga Koroni.

"Ki a Te Kawana, the Right Honourable the Earl of Ranfurly, K.C.M.G., &c."

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ka motini ahau kia tuhituhia tena pukapuka ki roto ki nga Pukapuka o te Whare.

Whakaaetia ana te motini.

Te Whai-Korero A Te Kawana.

Ka tu ake te Tumuaki ka ki atu ki nga mema honore, ara, i runga i te whakarongo ki te whakahau a te Kawana, haere ana tatou kia kite i te Kawana i te Whare o Runga, a pai ana te Kawana ki te whai-korero ki nga Whare e rua o te Runanga Nui, a kia tino marama ai ta tatou titiro i nga korero a te Kawana kua haria mai e au he tauira o ana kupu i whakapuaki ai, a ka whakatakotoria e au taua tauira ki runga ki te teepu o te Whare.

Hon. Meiha Ropata Wahawaha, N.Z.C.

Ko Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Ka whakaatu ki te Whare ka rua nga mema o te Paremete me te Runanga Kaunihera kua mate, ara, ko Te Piha (Mr. Fisher) to te Paremete, a ko Meiha Ropata Wahawaha to te Kaunihera.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—I tu ake ki te whakaputa i ana kupu aroha mo Ropata Wahawaha me Te Piha i te mea kua wehe atu nei raua i te Paremete. He roa ana korero. Ka mutu ka motini kia nukuhia te Whare ki te ra apopo, hei whakaatu i te nui o te pouri o te Whare mo te matenga o enei mema tokorua.

Ko Kapene Raheea (Hon. Captain Russell).—Ka tu ake ki te tautoko i te motini a te Pirimia, me te whakatepe haere i nga korero mo enei mema tokorua kua heke atu nei i a ratou.

Whakaaetia ana te motini.

No te rua tekau meneti ki te rima karaka i te ahiahi i hiki ai te Whare.

Taite, te 7 o Oketopa, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoauga.

Ka karakia te Whare.

Whakautu Mo Te Whaikorero A Te Kawana.

No te Turei te 28 o nga ra o Hepetema i timataria nga whai-korero whakautu a nga mema mo te whai-korero a te Kawana. Ka rima nga ra e kawe ana aua korero, a ka nuku atu i te wha tekau ma rima nga mema kua tu ki te whai-korero mo tenei mea, katahi ano ka tu atu—

Ko Wi Pere.—E te Pika, e tuku atu ana ahau i aku kupu whakamihi ki te Kawana me tona whanau mo to ratou taenga mai ki tenei motu. Nui atu taku koa i taku rongonga i tona hiahia kia haere ia ki nga wahi katoa o tenei motu, ko taku hiahia nui rawa tera, me haere rawa ia ki te torotoro nga Maori i o ratou kainga ake i te mea ko ia te mana o te Kuini i tukua mai ki konei, kei te hiahia ano ahau ki te whakapuaki i aku kupu mihi ki te Pirimia, me te ope hoia, Maori, Pakeha, i haere nei ki Ingarangi. Katahi rawa ano te haere tino whai tika nga ki taku nei mahara. Ko era atu haeretanga ki reira i mua atu, e hara noa iho aua haere. Ki taku titiro e tika ana kia tumanako atu toku ngakau tera e puta he painga ki a tatou i Niu Tireni nei i runga i taua haere. Kua kite a Ingarangi i naiane kaore he take e wehi ai ratou kei ara ano he pakanga i waenganui i nga Maori me nga Pakeha o enei motu, a kua tino whakakitea nuitia atu ki nga tini mano o Ingarangi mehemea ki te ara he whawhai a muri ake nei ka anga tonu atu a Niu Tireni ki te awhina i te kainga matua, ano he tangata kotahi, hei patu i te hoariri. Ki taku mohio, e te Pika, i nga ra o mua ake nei i ahua awangawanga etahi o tatou i roto i o tatou ngakau, penei na, ka pehea ra mehemea ki te puta he raruraru pena? Me Ingarangi ano hoki ki taku mahara kaore i ata mohio ki te whakaaro ka pehea ranei te haere a nga Maori e ka tupono mai he kino; a ki taku titiro ko tetahi tena o nga take i kore ai a Niu Tireni i tirohia paitia ai e te kainga matua. Koia au ka ki ake nei i naiane, i te mea kua tae atu etahi tangata o nga iwi e rua o enei motu ki te kainga matua, a kua matakitakiria e

nga tangata o Ingarangi, katahi ano ratou ka ata mohio ki te ahua o o konei tangata, a ka tumanako atu ahau tera e whakaitia iho he utu mo nga utanga e utaina atu ana i konei ki Ingarangi a e tukua mai ana i Ingarangi ki konei, i runga i te taenga atu o taua haere ki reira. Tetahi o aku hiahia, kia whakatuwheratia he huarahi e taea ai te nama atu he moni mo nga initereti e iti iho ana i nga initereti e utua ana i enei tau kua hori ake nei; notemea ko tena rawa tetahi o nga take kei te patu kino i nga iwi e rua o enei motu, ko te nui rawa o nga initereti e utua ana ki nga tangata tuku moni nama o tenei koroni. E korero ana au i runga i toku ake mohiotanga. Ko te take kua utu au i te rua tekau per centum mo te rau pauna, i te tekau per centum mo te rau pauna, a i te waru per centum mo te rau pauna. Kaati, ko taku hiahia ma tenei haere e whakapuare he huarahi e ahei ai tatou ki te nama moni i Ingarangi, me taku tumanako atu tera e riro mai i a tatou mo te rua pauna i te rau. E ki ake ana etahi o nga mema o tenei Whare kaore ratou e pai kia namangia he moni i Ingarangi. Kaati, ki taku mohio i ahua huna taua tangata, nana nei aua kupu, i tetahi wahi o tona whakaaro, tera pea ia e mea ana ki te nama moni mana i Ingarangi. Kua kite tatou i era meatanga atu i nga taima e korerotia ana i tenei Whare kia namangia atu he moni, ko nga mema honore i tu ki te whakahe i te wa e korerotia ana taua take, no te rironga mai o nga moni ko ratou tonu nga mea tuatahi e tae ana ki te tonu, kia hoatu etahi mano pauna mo o ratou takiwa, kia £5,000, kia £6,000, te whakahua a etahi mo tona takiwa, mo tona takiwa, a ko ahau, ko te tangata nana i timata taua mahi, kotahi anake mano pauna i riro mai i a au o nga moni i namangia. Koia au ka tino ki atu i naianei me nama kia rua tekau miriona mo te initereti mama, kaua e neke atu i te £2 mo te £100. Kua rongu au e korerotia ana tera etahi moni kei te panuitia i Ingarangi mo te £1 10s. i te £100. Mehemea ki te tae mai aua moni ki konei ko au tonu te tangata tuatahi e tae ki te whawha atu; a ki taku mahara tera tatou e tae ki te nama moni i Ingarangi i runga i te haeretanga o nga hoia Maori ki reira. Kua kite nga iwi o Ingarangi i naianei, kua mohio, kaore he take e wehi ai ratou kei ngaro a ratou moni mehemea ki te tukua mai ki tenei motu. Ka tonu atu au ki nga mema honore o tenei Whare kia ata whakaarohia e ratou aku kupu mo enei moni e mea nei au kia namangia, me te mahara ano ki nga mate kua pa ki a tatou i runga i nga taumahatanga kua utaina ki runga ki a tatou e nga kai tuku moni nama ki tenei koroni. Kaore rawa e ngata te hiahia o nga kai tuku moni o Niu Tireni nei i te £3, £4, £5 ranei i te rau pauna; engari kia riro ra ano i a ia te £20 per cent. mo te £100 katahi ano ka ngata te puku o nga kai tuku moni nama o Niu Tireni. Kaore rawa au e kaha ki te whakaae ki te kupu e ki nei kia araia atu nga moni o Ingarangi kei tae mai ki Niu Tireni, a me waiho anake ko nga moni e watea ana i tenei koroni hei namanama ma tatou. Heoi ki te kore tenei Whare e kaha ki te whakaae ki taku tonu kia namangia nga moni i whakahuatia ake ra e au hei painga mo nga iwi e rua, kaati, tera ahau e tumanako tonu tera pea tenei Whare e whakaae kia namangia atu kia kotahi miriona hei painga mo te iwi Maori, notemea, i era atu namanga moni i mua atu, i riro i nga Pakeha anake nga painga. Titiro ki toku takiwa ake, ko te whenua tena e tino mate rawa atu ana i te kore rori, i te kore reriwe me era atu mea katoa. Kaati, mehemea tera ranei etahi mema o tenei Whare e rite ana te mate o o ratou takiwa ki toku, me tahuri ratou ki te tautoko i taku korero. Mo te aha tatou kia maharahara kei kore e taea e tatou te whakaea atu i enei moni ina namangia e tatou. Waiho ma o muri atu i a tatou e whakaea. A e tika noa atu ana kia ki atu tatou ki a ratou ma ratou e whakaea, ko te take hoki ko tatou kei te hanga painga atu mo ratou, kei te hanga whare, kei te whakapai i te whenua mo ratou i muri i a tatou. Kei te tino whakapaua e tatou o tatou nei kaha hei tikanga e hua ai he painga mo ratou ina riro ko ratou hei whakakapi i o tatou turanga i muri i a tatou. Engari kaore au i te ki kua tatou e waiho i tetahi mea hei whakaoti ma ratou, kaore. Waihoki kaore au i te ki me utu tatou i nga mea katoa, kia heoi ano he mahi ma tatou ko te noho anake i runga i o tatou tuuru kowhiowhio ai. Koia au i mahara ai, me taku ki atu ano ki a koutou, kaua e wehi; engari me nama e tatou kia rua tekau miriona pauna moni, kia taea ai e tatou te whakapai o te whenua nei, kia noho tahi ai nga iwi e rua i runga i te ora, titiro hoki ki nga reiti kua whakanohia e tenei Whare ki runga ki nga whenua Maori. He aha nga painga e hua mai ana i runga i aua reiti? Kaore hoki i te mahi moni te whenua hei utu i aua reiti. Mehemea ki te whakaaetia taku tonu, a ka riro mai i a tatou kia rua tekau miriona pauna moni, katahi tatou ka kaha ki te whakapai i nga whenua, a ka ahei ai nga iwi e rua te noho tahi, te nohopai. E ki atu ana ahau na tenei Whare i mahi nga ture i mate rawa ai nga whenua Maori. E hiahia ana au ki te whakapuaki i etahi kupu hei whakahoki i nga korero a taku hoa a Te Rauri (Mr. Lawry), te honore mema mo Panaera. Kaore rawa au e whakaae atu ki tana. Naku hoki taua tekiona o te Ture i whakahengia nei e ia, ara, naku i hoatu kia whakaurungia atu ki roto ki taua Ture aua kupu arai i te hoko waipiro ki nga wahine Maori, me taku ki atu kia koutou i uaianei, katahi ano te tino Ture pai atu i hangia e tenei Whare. I mua i te hanganga o taua Ture he mau tonu te mahi o nga wahine Maori ki te aroaro o nga kooti whakawa ai, mau atu ai ki te whareherehere, he haurangi te take. Tana ko tenei, i naianei kore rawa e rangona tetahi wahine Maori kia kotahi nei, ahakoa i whea, e hopukia ana ki te aroaro o nga kooti whakawa ai mo te haurangi te take. Heoi kau nga wahine e rangona ana e au i naianei e peratia ana he wahine Pakeha anake. Koia au ka penei atu ai ki taku hoa, ki a Te Rauri (Mr. Lawry), me whakatika e ia tana tonu, me tonu ia kia hanga tetahi ture hei whakamutu i te haurangi o nga wahine Pakeha. Kaati, mo te kupu i kiia ra kia whakaaetia he raihana hotera mo te takiwa o te Rohepotae, ahakoa ehara ahau nei i te titotara, otira ehara i te mea i tino pera rawa te kaha o taku aroha ki tena mea ki te waipiro, e tahuri ai au ki te tonu atu ki tenei Whare kia awhinatia e tatou te hiahia o nga tangata whai-raihana

hotera. Ki taku me hanga he Pire penei, mehemea ki te whangaia tetahi tangata e tetahi tangata whai-raihana ki te hoko waipiro, kia haurangi, kia kore ranei e kaha ki te tiaki i a ia, me whaina taua tangata me hoatu ranei tetahi taumahatanga hei utu mo tana mahi pera. Tetahi kupu aku, kaore ano au i rongo noa ki te whakaaro me te tohutohu a te Apitihana i tetahi huarahi tikanga ranei e ahua mama ake ai nga mate maha o te iwi Maori. Mehemea ki te taea e te Apitihana te whakatakoto i tetahi Pire e hua ai he painga nui mo te iwi Maori ka tahuri au ki te tautoko i taua Pire. Otira e penei ana taku titiro ki nga mema honore o te taha ki te Apitihana, he iwi turituri rawa ratou, korero huhua kore noa iho, me te titiro tonu ki o ratou nohoanga kei riro. A ki taku titiro ahakoa he nui ta tatou moumou taima mo enei take, engari e tika ana kia whakapaua katoatia o tatou kaha ki te rapu tikanga e hua ai he painga nunui, he painga mau tonu mo nga iwi e rua. Ko enei kupu aku he kupu whakahoki atu naku i nga kupu a nga mema i tu ki te whaikupu whakautu atu i te whaikorero a te Kawana; ki taku, he pai rawa me i ata waihotia e nga mema honore te nuinga o a ratou korero, kia takoto ra ano ki te aroaro o tenei Whare etahi o nga putake i whakaaturia ake i roto i taua whaikorero. E rongo ana au ki etahi o nga mema e ahua ngoikore nei ta ratou tautoko i te taha Kawanatanga, e whakahe ana mo te whakahaere a te Kawanatanga. Anei taku kupu ki ena tu ahua kai-tautoko i te Kawanatanga, me whakawhiti atu ratou ki te aha ki te Apitihana noho atu ai. Mehemea he kai-tautoko ratou no te taha Kawanatanga, me mau ratou ki konei tautoko ake ai. Mehemea he kupu whakahe a ratou mo etahi o nga mahi a te Kawanatanga me whakapuaki atu i era atu wahi e tika ana hei peratanga, kaua e haria mai ki roto ki te Whare nei. Ko ahau he mema ahau no te taha Maori, kaore he painga nui kua homai ki a matou, engari kaore matou e pera ana, ka rere atu ki tera taha noho mai ai, ka mutu ka oma mai ano ki konei noho atu ai. Mehemea ko au te Kawanatanga, e ka tae ki te tuwhatuwhanga o nga moni kei a ia e takoto ana hei whakahaere painga mo tenei motu, kore rawa e hoatu e au tetahi wahi ma nga takiwa o nga mema pera te haere. Tetahi o aku korero e tino hiahia ana au me whakamutu rawa te mahi hoko whenua i tenei koroni, me whakakore atu e te Kawanatanga te mahi hoko whenua a te Kawanatanga, a nga tangata noa iho ano hoki. I tera tuunga ake oku ki te korero mo runga i tenei take i ki ake ra au e rima miriona eka kei te toe ki nga Maori. Kaati, i naianei kua hoki iho taku whakahua, me ki ake au ki taku mahara kaore pea e neke ake i te wha miriona me te hawhe, nga eka e toe ana i naianei ki nga Maori. Tena, kia pewhea rawa koia te mate o te iwi Maori ka tahuri ai tenei Whare ki te whakaora i a ratou. Mehemea ko te whakaaro tenei kia whakangaromia rawatia atu te iwi Maori he aha te karangatia atu ai e koutou kia tu ai ratou ki te whawhai patupatu rawa, tukituki rawa kia ngaro atu ai i te mata o te whenua, engari tena ki taku i te ata kohuru rawa i a ratou i te tau, i te tau, i te tau; tena e kiia a muri ake nei he iwi rorirori te Maori, engari ka he ra tera. Ka ki atu ano au ko taku hiahia nui kaha rawa atu i roto ia au nei, me whakamutu te mahi hokohoko i nga whenua Maori, me rihi anake he tikanga mo nga whenua Maori, engari me kati rawa te hoko, me tapatapahi nga toenga eka e toe aua hei paamu ma ratou; me te wehe atu i tetahi wahi o te rua tekau miriona i mea ra au kia namangia, mo nga Maori anake tetahi wahi. Ko nga reiti katoa e tau ana ki runga ki nga whenua Maori i naianei me whakakore atu. Ka ki atu hoki ahau ko te Kooti Whenua Maori te rewera, hatana rawa i runga i nga rewera katoa, nana i patu te iwi Maori. Ko taku hiahia me whakamutu rawa atu te Kooti Whenua Maori, nana hoki i uru ai te iwi roia ki te tukino i te Maori. E ki atu ana au na te Kooti Whenua Maori raua ko te roia i mate rawa ai te iwi Maori. Tirohia te 46 o nga rarangi o te XI. o nga upoko o te Rongopai a Ruka, "Aue te mate mo koutou ano hoki, e nga kaiwhakaako o te ture, e whakawaha ana hoki koutou i nga tangata ki nga wahanga e taimaha rawa ana hei pikaunga, a e kore tetahi o o koutou matihao e pa atu ki aua wahanga." E mohio ana tenei Whare he maha he maha nga taumahatanga me nga mate na nga roia i whakawaha ki runga ki te iwi Maori, a ka tumanako atu toku ngakau kia paahitia he ture arai rawa atu i te iwi roia kei uru mai ki roto ki nga mea e pa ana ki nga Whenua Maori. Tae noa ki nga Kai-whakahaere Maori kei roto katoa ratou i taua kupu aku nei. Taku kupu, tukua ki nga Maori i naianei te mana whakahaere i o ratou whenua. Me whakatu nga Komiti Maori hei whakahaere, hei whiriwhiri, hei whakatau i nga take paanga ki nga whenua, i runga i nga huarahi e mohiotia ana e ratou, kia itiiti ai te moni e pau i te whakahaerenga. E wha anake miriona eka kei te toe i naianei ki nga Maori, a e ono tekau ma tahi rawa miriona kua riro atu i nga Pakeha. E kore rawa ranei e ngata te puku o te Pakeha i tena, ka waiho ai i nga toenga eka korekore nei mo nga Maori. E wha anake hoki miriona kei te toe, a mehemea ka whakatuturutia tena ki a ratou, tera koutou e kite i ta koutou iwi mokai e noho ana i o koutou aroaro mo tetahi wa poto noa pea, a ka ngaro. Ka tonu atu ahau kia herea rawatia nga eka e toe ana kia pera rawa te mau me o Iugarangi whenua here, a me whakamutu rawa e tatou te mahi hokohoko i nga whenua Maori. Whakanohoia ana he here e tetahi Kawanatanga ki runga ki nga whenua Maori kia kore ai e taea te hoko.

Ka mutu ka tu he Kawanatanga ke i muri, ka titiro ka mea, he hoko te mea tika, katahi ka unuhia nga here i whakanohoia i te tuatahi, hokona ake nga whenua. Kaati, ka tonu atu ahau i naianei ki nga mema honore o tenei Whare kia whakapono ratou ki taku kupu e ki nei au kei te taha Kawanatanga anake te nuinga o nga tangata o enei motu. Kua huri mai o ratou tini mano ki te tautoko i tenei Kawanatanga a e tika ana kia riro i a ratou nga taringa o tenei Kawanatanga, Ara, me tahuri tenei Kawanatanga ki te hanga ture e tau ai he painga ki a ratou; kei te titiro atu nga Maori i naianei ki tenei Kawanatanga kia mahia etahi tikanga e puta ai he ora mo ratou, e

tuturu ai ki a ratou nga eka toenga e toe ana. Mehemea ka kaha tenei Whare ki te whakaae ki taku kupu e ki nei kia araia rawatia atu te mahi hokohoko whenua, ka mutu atu ena raruraru maha i runga i tera huarahi. Kaati, ko taku tino hiahia nui i naianei kia riro mai i a tatou te rua tekau miriona i mea ra au kia namangia; te rua ko nga eka e toe ana o nga Whenua Maori me rahui tuturu ki nga Maori anake aua eka; te toru, kia whakapaingia nga whenua Maori; te wha, kia kaha te whakaaro ki nga mate o toku takiwa ake, tae noa ki nga Pakeha i toku takiwa. Kaua e whakahengia e te tangata taku kupu e ki nei au kia namangia he moni mo toku takiwa. Ko au hoki e mohio ana ki nga mea e tika ana mo toku nei takiwa; engari mehemea e mea ana tetahi mema honore kia kaua e namangia he moni ino tona takiwa ake, kaati, mana tena e ki ake. Me pena te titiro a nga mema honore ki taku korero, engari e wehi ana ratou kei namangia he moni mo toku takiwa tena e utaina ki runga ki a ratou tetahi wahi o te taumahatanga. Kaore; ma toku takiwa ano e waha nga taumahatanga e tau ana ki runga ki a ia too runga i nga moni e namangia mo toku takiwa. Ki taku mahara kaore he take e hopohopo ai te ngakau o tetahi kei riro mana e waha tetahi wahi o nga moni e namangia ana mo toku takiwa. Ma toku takiwa ano e utu nga initereti e hua ana i runga i aua moni. E hiahia ana au kia hanga he ture hou i tenei tau mo nga mea Maori, a ka tono atu au ki te Kawanatanga kia paahitia he ture whakamutu i te mahi hokohoko whenua Maori a te Kawanatanga i Niu Tireni. Kaua hei whakaroa haere ka waiho ai mo tera tau atu, kia riro ano pea tetahi atu miriona eka te hoko e te Kawanatanga. Taku hiahia kia hohoro te hanga o tetahi Pire pera te ahua, a te whakatakoto ki o tatou aroaro, kia kite ai tatou kia mohio ai hoki ko wai nga mema honore o tenei Whare e whakahe ki taua Pire. Ko te mahi tika rawa ma tatou ki taku whakaaro me whakakotahi tatou ki te ata rapu i nga tikanga e puta ai he tino painga ki a tatou. Hei aha ma tatou i whakaporearea ai i a tatou mo nga nohoanga o nga Minita? Ina ke te mea nui atu ki taku, ko te hanga i nga ture e puta ai he painga nunui ki nga iwi e rua ki te Maori me te Pakeha. Ki taku titiro, i ia wa i ia wa, nui atu te tautohetohe me te whawhai mo aua nohoanga, a te mutunga iho uru ana te tekiona ki roto ki nga Pire, putaputa ana era atu ahua mea i pa ai he mate ki te iwi Maori; a ka tono atu au ki te Kawanatanga me haere mai ki te awhina i nga Maori, me te hanga i tetahi Pire hei painga mo nga Maori, ka whakatakoto ai ki te aroaro o tenei Whare, kia paahitia ai e tenei Whare. Engari kaore au e pai kia tahuri etahi mema ki te whakauru tekiona ki taua Pire, ki te whakarereke ranei kia rite ai ki to ratou hiahia. Kaati, ka hoki ano he kupu maku i naianei ki taku korero tuatahi mo te haere ki Ingarangi. Katahi rawa ano te tino haere pai i tae atu ki te kainga matua. A kaore tatou e kore te whiwhi painga e ka ata tatari tatou kia whakaaturia mai e nga mea i haere ki reira nga putake i ara ake i roto i o ratou whakaaro i runga i taua haere. Ki taku mahara he nui te mahi moutou taima a nga mema honore. Kaati, ko taku hiahia me hohoro tatou ki te rapu huarahi, ki te hanga ture e puta ai he painga ki nga iwi e rua; a ka tono atu ano au ki nga mema honore o tenei Whare, kia kaha ta ratou tautoko i taku tono kia whakamutua rawatia atu nga mahi hokohoko whenua i tenei koroni; a ka tono atu ano hoki au ki tenei Whare kia whakapaua katoatia ona kaha ki te whakaora i te iwi Maori. Ki te kore tenei Whare e kaha ki te tautoko i taku hiahia, katahi au ka haere tinana tonu ki Ingarangi. Ki te mate atu au ki reira ki te kore au e hoki mai aua atu, no te mea e tino ki ana ahau he maha nga mate me nga raruraru na tenei Whare tonu i hoatu ki runga ki te iwi Maori. E korero ana au mo te nanakia mahi kino nei mo te Kooti Whenua Maori, hui atu ki nga Apiha Hoko Whenua, me nga roia, me te Tari Hoko Whenua a te Kawanatanga. Ko ia ena nga mahi kei te kohuru i te iwi Maori. Mehemea he Pakeha au, he Pakeha rangitira, whai-mana, whai-kaha, kua tahuri noa atu ahau ki te whakaora i te iwi Maori. Penei, kua ata titiro au ki te nui rawa o te mate me te raruraru o te iwi Maori. Otira ki taku mohio he pango rawa nga puku o etahi o nga mema honore e tu ana i roto i te Paremete i ia wa i ia wa, he pango rawa o ratou puku mo runga i nga ritenga e pa ana ki te iwi Maori. Me ki ake ahau, ki taku kite iho, katahi rawa ano te tangata e whakaaro tika ana ki nga mate o te Maori ko te honore te Pirimia o te koroni nei, i tona ngakau e mau haere ana o matau mate i tona haerenga ki Ingarangi, a me taku ki ano, ki te kore te Pirimia e whakararuraru e nga mema o tenei Whare, ki taku mahara kaore rawa ia e kore te whakatakoto tata i etahi tikanga e hua ai he painga nui e mau tonu mo te iwi Maori.

Ko Tame Parata.—E te Pika, kaore au i mea me korero au i tenei ra. Ka tekau ma rua rawa tau oku e tu ana i tenei Whare, a katahi nei au ka tu atu ki te whaikupu whakahoki mo te whai-korero a te Kawana. Aku kupu tuatahi he whakamoemiti ake ki te Koroni o Niu Tireni mo te whakatuunga o tenei Kawana. Ki taku he tohu tenei no te ora me te nui o te taonga ki Niu Tireni, ina hoki ka tukua mai ko nga tino rangatira, ara ko nga roore, ko nga tuuku, ko nga aara, hei Kawana mo tatou i runga i te mana o te Kuini ki konei, ki Niu Tireni nei. E hiahia ana ano au ki te hoatu i aku kupu mihi ki te Pirimia mo tona taenga atu ki Ingarangi ki te kawae atu i to konei ahua ki roto ki nga mahi nunui i puta i te wa o te Hupiri o te Kuini, tae noa ki te honore nui me te ingoa nui kua hoatu nei mona. Ki taku mahara e tika ana ano kia tino koa tatou mo te pai o ta Ingarangi whakatautau mai i te ope hoia i haere atu nei i Niu Tireni, ara, mo nga Pakeha me nga Maori o taua ope. E tino kaha ana taku whakamoemiti ki nga hoia Maori, ko te take i penei ai taku korero, kua kite nga rangatira nunui o reira me nga tini mano o Ingarangi, a kua mohio ratou ki te whakaaro, i runga i ta ratou i kite ai, i te ahua o tenei iwi o te Maori, kua kite ratou he tangata pai te Maori, he tangata mohio, ata haere pai, kaore e tutu. Ki taku titiro ko te mea nui atu hei koanga ngakau mo ratou i runga i to ratou taenga atu ki te kainga matua ko to ratou kitenga i te ahua o te whakahaere, me nga mahi o reira, me to ratou kitenga a hoa tahitanga hoki ki nga tangata o tera

whenua ingoa nui. E te Pika, ki taku, mo te taha ki nga hoia Maori, e rite ana to ratou taenga ki Ingarangi ano he kura whakaotinga matauranga tera no ratou, kua tae hoki ratou, kua kitekite, kua whakaaroaro, a ka tumanako tonu toku ngakau kia puta he mohiotanga mo ratou i runga i te aronga o taua haere. Tokorua nga Maori o Te Waipounamu i haere i roto i taua ope, naku o raua ingoa i whakahua atu ki te Pirimia, a na taku korero i uru atu ai raua ki taua haere; kaati, i to raua hokinga mai i Ingarangi nui atu te powhiri me te tangi o nga tangata o o raua nei takiwa, a tonoa ana kia korero raua i nga mea katoa i kite ai raua, a tu ana hoki he hakari me era tu mea hei whakanui mo raua i to raua hokinga mai. Koia au ka mea ake kaore e kitea e au he kupu hei whakaatu i te kaha rawa o taku whakamoemiti ki aua tangata mo te pai o ta ratou haere i to ratou taenga ki te kainga matua, me taku whakamoemiti ki o ratou apiha, mo ta ratou tiaki pai i nga hoia i runga ano i ta nga hoia i ki mai ai ki a au, me te pai o te whakahaere, me nga tikanga katoa i hangia mo ratou e te Pirimia raua ko te Agent-General. Kaati ra aku kupu mo tena. Ka korero ahau i naiane mo te whaikorero a te Kawana, i korerotia mai nei e ia i runga i tona torona. E kore au e kaha ki te korero mo nga wahi katoa o tana whai-korero, engari ka tohu atu au i etahi kupu mo tera wahi o tana korero e whakaatu nei i te whakaaro o te Kawanatanga kia hangia he Pire hei tiaki mo nga tamariki wahine o tenei koroni. Tera au e touo kia whakaurungia be tekiona ki roto ki taua Pire e eke tahi ai ona ritenga ki nga kotiro Maori me nga kotiro Pakeha. Kei te mohio au ma te tiaki pai i a tatou tamariki i to ratou tamarikitanga e tupu ake ai ratou hei tangata tika nga whakaaro. Ma te tiaki pai, me te manaaki tika, ma reira anake e mohio ai ratou, e rangatira ai te noho i runga i nga nohoanga tena e riro i a ratou a muri nei, a kia tika ano hoki te whakaakoako i roto i nga kura. E te Pika, me whaikupu au i naiane mo tera wahi o te whai-korero a te Kawana i pa nei ki te ngaronga atu i a tatou o tetahi tangata ingoa nui o te iwi Maori, i noho mo tetahi wa roa hei mema mo te Whare o Runga. E pa, nui atu taku pouri mo tona haerenga atu i a tatou, he tangata hoki ia i hapainga nuitia i whakahonoretia e te iwi Maori, hui atu ki ona hoa Pakeha me nga tangata katoa e mohio ana ki a ia. Heoi ano toku mohiotanga ki a ia no roto i te wa i noho ai ia i te Whare o Runga, a i reira he tangata mohio ia whai-whakaaro, kaha ki te whiriwhiri me te hurihuri i nga ritenga katoa e pa ana ki te taha Maori. Otira e mohio ana tatou, ahakoa ko te tino hoa pai, e kore ano e noho tonu i a tatou. Ka tae ki tona takiwa, me rongo ano te tangata ki te karanga mai a tona Kai-hanga. E te Pika, tenei tetahi mea, a me taku pouri hoki mo te korenga kaore i uru ki te whai-korero i whakapuakina i runga i te Torona. Otira e mohio ana au he wareware pea no nga Minita i ngaro ai, ko taua korero aku nei ko nga Maori whenua kore o nga Iwi o Ngaitahu me Ngatimamoe e noho ana i Te Waipounamu. E pa, ko aua tangata kore whenua o aua iwi e rua o Te Waipounamu me Rakiura nui atu te mate, a he tangi tonu ta ratou mahi, i roto i enei tau ka wha tekau ka rima tekau ranei, kia tirohia kia whakaorangia to ratou mate, a e noho nei kaore ano i whakaorangia e nga Kawanatanga o tenei koroni. I tukuna e ratou kia riro atu o ratou whenua i runga i te whakaaro he rangatira nga tangata e whakarite tikanga ana ki a ratou, ara, nga apiha Pakeha o te Kawanatanga o tenei koroni, a ka whakahaere pono, ka whakahaere tika, ka whakahaere marama ratou. Na reira tukuna ana e aua Maori kia riro o ratou whenua, a ko e ngaronga tera o aua whenua ake tonu atu mo nga moni iti noa iho, ka tino whakama nei au ki te whakahua ake i te iti rawa; a ko nga korero i whakaae ai ratou ki te pera, koia tenei, i kiia atu ki a ratou kia riro ra ano te whenua i te Kawanatanga, a kia tae ki te wa e ruritia ai e te Kawanatanga, hei reira rahuitia ai etahi rahui nunui noa atu mo ratou me a ratou tamariki i muri i a ratou. Engari no te ruritanga i te whenua, hoatu ana ki etahi o nga Maori tekau anake eka i te tangata, i etahi e rima, i etahi e wha, i etahi e rua, i etahi kore rawa kia kotahi, a e noho nei kei te pena te mate o taua iwi. He maha nga Komihana i whakaturia, e tena Kawanatanga e tena Kawanatanga, hei whakarite i tenei mea, engari kaore ano i rite o matou hiahia i runga i o matou kereme tika. Heoi kau te painga i puta ki a ratou ko nga mea i puta i raro i te ture i hangia e tenei Whare i te tau 1876, ara, i te Ture mo nga Kura. Kaore au e tino mohio ana ki te tau o taua Ture i paahi ai, akuanei pea no mua atu no muri iho ranei i te tau 1876. He aha koa, engari i mua atu i te paahitanga o taua Ture, tetahi o nga mea e whakaatu ana i roto i nga pukapuka hoko o nga whenua i Te Waipounamu, ma te Kawanatanga e hanga he kura, he hohipera, me etahi tikanga whakaora i nga Maori rawa kore. Kaati, ka ki nui atu ahau i naiane ki tenei Whare me te koroni katoa, a e kore e taea e te tangata te whakahe i taku kupu, kaore ano kia whakamanangia aua kupu. Mehemea ki te kiia mai ki au me aha i nga kura, ka ki atu au, ae, engari te kupu mo nga kura kua mana tera. Heoi aku kupu i naiane mo tena take, tera pea a tona wa ka korero ano pea au mo kona. Kua kite ahau kua whakatakotoria ki te aroaro o tenei Whare te ripoata a nga Komihana i whakaturia hei whakahaere i nga ritenga whakarite whenua mo nga tangata whenua kore i Te Waipounamu. Kaati, ka tino koa rawa toku ngakau mehemea ka oti tika taua mahi. Ei taku rongo kua wehea atu e te Kawanatanga etahi wahi iti mo nga tangata whenua kore. Kotahi o aua rahui kei Tautuku, kotahi kei Lord's River, kotahi kei Waiau, kotahi kei Wanaka; a e rongo ana au kua oti tetahi wahi te whakarite atu mo nga Maori whenua kore ki Maitahi, kei te tai hauauru o Te Waipounamu, a kei Pelorus Sound tetahi, a kei Heaphy River, Westport, tetahi. Tenei ano tetahi putake ka korerotia e au, me taku pouri hoki mo te korenga o te Minita mo nga Reriwe i runga i tona nohoanga, hei whakarongo ki enei kupu aku. E tono atu ana au ki te Minita kia hangia e ia he tikanga e riro tika ai i nga tangata mahi paamu nga taraka reriwe e hiahiatia ana e ratou hei harihari i a ratou mea ki nga makete. Ko ahau hoki, e te Pika, he tangata mahi paamu ahau. I tenei tau i mahue ake nei 120 tana toroa witi toroa oti i

tukuna atu e au ki te makete i Otakou, a e whitu pea ran aku peeke witi peeke oti i tuku atu ai. Na, tenei te raruraru, ki te otangia atu e te tangata he taraka hei hari atu mo ana mea, kaore e tuturu puritia taua turaka ma te tangata nana i karanga atu kia tukua mai mana. Engari ko te tangata tuatahi tonu i tae ki te reriwe riro ana i a ia taua taraka. Ko te ingoa o te tangata nana i tono atu te taraka kaore e whakamauria ana ki runga ki te taraka i whakaaetia mana. Na, ki ta matou, ki ta nga tangata mahi paamu titiro, kaore i te tika tena ahua, engari me ata hanga ano he tikanga e rite ai o matou hiahia mo enei tu take. Ko nga tangata mahi rakau, kani papa, hei tuku atu ma ratou i runga i te reriwe, rite tonu to ratou mate ki to matou i tenei tau i mahue ake nei, ina hoki kaore ratou i whiwhi taraka i etahi wa i hiahia ai ratou hei hari atu i a ratou rakau ki nga makete. Kaati, ka mea tonu toku ngakau me e kore e taea e te Minita mo nga Reriwe te hanga i tetahi tikanga e rite ai te hiahia o nga tangata mahi paamu, e mohio ana tatou ko nga tangata mahi paamu te iwituaroa o tenei koroni. Koia au i ki ake nei he tino take tika tenei hei ata whiriwhiri ma te Kawanatanga. Ka whakahaere au i naianei i etahi kupu maku mo te whai-korero a Wi Pare mema Maori mo te Tai Rawhiti. I ki taua mema honore ki tana whakaaro ko te mea tika me nama e tenei Whare i Ingarangi kia rua tekau miriona pauna moni i naianei tonu. Kaati, ki taku mohio e wha tekau pea miriona kei te wahangia i naianei e tenei koroni, a mehemea ki te apititia atu e tatou ki tena kia rua tekau atu ano miriona, e hoa ma, ma wai e waha, e kore rawa e taea e tatou ena moni te whakaea a ake tonu atu. Ki te pai tera mahi ki taua mema honore, kaati, mana e tono kia namangia he moni ma tona takiwa anake, engari kua rawa ia hei mea ma matou ma nga tangata o Te Waipounamu e hapai tetahi taha o tena taumahatanga. Kaore kau he whenua o nga Maori i Te Waipounamu hei whakawaha i aua moni mehemea ka namangia i runga i nga huarahi i whakaaturia ake nei e taua mema honore. Kei te inoi atu matou ki te Kawanatanga i naianei kia wehea mo matou etahi wahi o nga whenua Kawanatanga, a kei te takoto hoki te ture tukutuku moni ki nga tangata mahi paamu, e ahei ai ratou ki te nama moni i runga i a ratou paamu, koia tena te huarahi tika hei namanga moni, kia iti ai hoki te initereti. Tenei ano, e te Pika, tetahi take e hiahia ana au ki te korero, me taku pouri ano mo te korenga kaore te Minita mo nga Whenua i runga i tona nohoanga ki te whakarongo mai ki enei kupu aku. Ko nga tangata o Waihemo me Waikouaiti e tino hiahia nui ana kia whakaotia he reriwe ki tetahi wahi mahi raima rongoa whenua, tetahi mea nui tena ki nga tangata mahi paamu hei whakamotomoto whenua, a ki taku mohio i te mea e kite atu ana au e noho mai na te mema honore mo Waikouaiti e whakarongo mai na ki aku kupu, ka kite marama pea ia i te tika o taku tono, a tera ia e tahuri hei hoa moku ki te tautoko i taku korero, kia utua tikatia mai ai e te Kawanatanga. Na, kua takoto tetahi tono ki te aroaro o tenei Whare, e mea ana kia tirohia e te Kawanatanga nga mate me nga raruraru o nga tangata mahi paamu o taua takiwa. Ko Tokomairiro te ingoa o te wahi kei reira nga raima i korerotia ake ra e au, engari ki te kore he reriwe, kaore rawa ratou e tae atu ki te tiki i te tawhiti rawa me to nui rawa o te utu ina utaina ma runga i te wakena. Koia au ka tono atu nei ki te mema honore mo Waikouaiti kia anga mai ia hei hoa moku ki te tono kia mahia he reriwe ki taua wahi, kia hoki iho ai te utu o nga raima e riro mai ana i nga tangata e hiahia ana ki taua tu mea. Tenei ano tetahi mea e hiahia ana au ki te tono atu ki te Kawanatanga: ka tono atu au kia whakatokomahatia nga kai-wea hei ruri i nga whenua e wahia ana mo nga Maori kore whenua o Te Waipounamu, kia wawe ai te oti taua mahi. Ko te toru rawa tenei o nga tau, a e haere ana ki te wha i naianei, o tenei putake e takoto ana i te aroaro o tenei Whare, a kaore nei ano i oti tika. Kei te noho mate tonu nga Maori kore whenua, a e tono atu ana au i naianei kia whakaotia paitia tenei raruraru, kia wawe ai aua tangata te haere ki runga ki aua whenua kua whakaritea nei hei nohoanga mo ratou. E te Pika, i raro i nga tikanga o te Ture Whakanohonoho Tangata ki runga ki nga Whenua, kaore nga Maori e whiwhi ana i nga tika kua hoatu nei ki nga Pakeha e taua Ture. Ki taku mahara mehemea e whakatuwheratia ana tera huarahi ki nga Maori o Te Waipounamu, penei me ia e tuwhera nei ki nga Pakeha anake, tera e maha noa atu nga painga nunui e puta ki nga Maori, ko te take ma te mahi anake ka ora ai nga Maori o Te Waipounamu, kaore kau o ratou oranga ke atu. He iwi tohunga ratou ki te mahi paamu, ki te katikati hipi, a ki taku whakaaro e tika ana kia uru tahi atu ratou ki nga painga e puta ana i raro i taua Ture, pera tahi ano me nga Pakeha. Ka tono atu au ki te Minita mo nga Whenua mehemea tera ranei ia e whakaae ki te whakauru atu i tetahi tekiona ki roto ki taua Ture e rite ai taku hiahia kua korerotia ake nei. Katahi ano au ka mahara ake, no taku kitenga atu i te mema honore mo Clutha e noho mai ana i runga i tona nohoanga, mahara penei ana au, ka taea pea e ia te whakaatu ake i te mate o nga Maori o tona takiwa. E te Pika, ko nga Maori o te takiwa o taua mema honore kaore rawa atu nei o ratou whenua, ara, he iti rawa nei, koia au i ki ai e tika ana kia whakawhiwhia ki a ratou tetahi wahi rahi o nga whenua e tukuna ana e te Kawanatanga mo nga Maori kore whenua. Ka tono atu ano ahau ki tenei Whare me te koroni katoa, kia tahurititia mai a kia whakaarohia te mate nui rawa o nga Maori o Te Waipounamu i te kore whenua, me te kore kaore i whakaorangia tenei mate nui whakaharahara e peehi kino tonu nei i a ratou. E te Pika, ko taku hiahia nui rawa mo runga i tenei take, me taku tumanako tonu kia mana mai, i tenei tuunga o te Paremete, ara, kia whakaorangia taua mate nui o aua Maori. Kua mene atu aku korero, a i te mea kua tae ki te taima e hiki ai te Whare, ka whakamutua e au aku korero, me taku whakawhetai atu ki te Whare mo te pai o tana whakarongo mai ki enei korero aku.

Ka mutu a Tame Parata ka haere tonu te korero. No te weherua i te po, o te 8 o nga ra o Oketopa, i mutu ai

nga whakautu a nga mema mo te whai-korero a te Kawana. Heoi whakaaetia ana te motini mo taua mea, a hiki ana te Whare.

Turei, te 12 o Oketopa, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire me etahi atu mea ka tae ki te patai mo nga—

Mema Maori Mo Te Kaunihera.

Ko Hone Heke.—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea tera e whakaturia etahi Maori, hei mema mo te Kaunihera, hei whakakapi i nga tuunga o roto o taua Rununga kua watea nei i te matenga o Hon. Wi Tako me Hon. Meiha Ropata? Te take i uia ai tenei patai he mea noku kia whaimahara te Kawanatanga ki nga uri o Tamati Waka Nene ina whakakapia aua tuunga. He tangata tenei i tino kaha atu tana hapai i te taha ki te koroni me te Kawanatanga o Ingarangi i nga whawhai o mua ki nga Maori. Ki taku mahara kei te whakaae nga mema honore katoa, ko te tikanga tenei o Ingarangi me hoatu aua tu nohoanga ki nga tangata e tautoko ana i te taha Ingarihi. E tino hiahia ana ahau kia ata whiriwhiria tenei mea e te Kawanatanga.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—E kore e karanga noa iho te Kawanatanga i te tangata ki te Kaunihera, ka ata whiriwhiria ano ko nga tangata e tino kaha ana o ratou take e whakaturia ai ratou hei mema mo te Kaunihera. He maha nga tono mo aua tuunga kei te takoto a he mahi tino uaua te whiriwhiri i aua tono. Ka tino tupato te whakahaere a te Kawanatanga mo tenei mea.

Ko Hone Heke.—E ui atu ana ahau ki te Kawanatanga mehemea tera ranei e whakaturia etahi Maori?

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore ano tena i tau i nga Minita. Ko tona tikanga kia mutu te Paremete ka karanga ai i tetahi tangata hei mema mo te Kaunihera. He nui rawa no nga raruraru o nga Minita kaore ano ratou i whai-taima ki te whakahaere i nga mea e patairia nei.

Haere tonu te mahi a te Whare, a no te weherua i te po ka mutu.

Taite, te 14 o Oketopa, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Panuitanga Tuatahi.

No tenei ra ka panuitia tuatahitia te Pire mo Horowhenua Poraka.

Panuitanga Tuarua.

Ka panuitia tuaruatia etahi Pire, ka mutu era ka whakahaerea etahi atu mahi a ka tae ki te—

Te Pire Whakawhanui Atu I Nga Tikanga O Te Ture Whakawa Mo Te Karauna.

Ko Hone Heke.—Ka motini ahau kia panuitia tuaruatia tenei Pire, engari kaore e roa rawa aku korero whakamarama mo te Pire. Ko te aronga o tenei Pire he whakamana i etahi tangata Maori o Te Waipounamu ki te whakahaere i tetahi whakawa ma ratou, he tono ki te Karauna kia whakatutukitia etahi whakaaetanga o mua, i te wa e hokona ana tetahi poraka i te tau 1844, tona ingoa ko Otakou Poraka. E penei ana te ahua, i te wa i hokona ai i nga Maori taua poraka e te Kamupene o Niu Tireni, i whakaae taua kamupene kia whakaritea etahi rahui i roto i taua poraka hei painga mo nga Maori a ona wa e haere ake ana. Ko aua whakaaetanga kaore ano i whakatutukitia taea noatia tenei ra. Ka maha nga whakamatauranga a nga Maori no ratou taua poraka, kia mahia he tikanga e tenei Whare e whiwhi ai ratou i aua rahui, a kaore ano i whakaaetia. I te wa e tu ana a Hon. Tairaroa hei mema mo Te Waipounamu i roto i tenei Whare, he ngana tonu tana mahi kia whakaturia e te Kawanatanga tetahi Roiara Komihana hei uiui i nga putake katoa e pa ana ki nga Maori o Te Waipounamu, i runga i te korenga kaore e whakatutukitia ana nga kupu i whakaaetia i mua i te wa e hokona ana nga whenua o tera Motu. I puhore haere tonu nga tono a taua mema honore, engari no te tau 1879 katahi ano ka mana, no taua tau ka whakaturia he Roiara Komihana hei whakawa hei uiui i aua putake. Ko te whakataunga a taua Komihana i whakatika i nga take a nga Maori. I ki taua Komihana ko nga whakaaetanga i mahia i te tau 1844 kaore ano i whakatutukitia, a i tohutohu taua Komihana ki te Kawanatanga kia whakaritea nga hiahia o nga Maori. Otira kaore i whakaritea e te Kawanatanga; na reira ka ngana ano nga Maori i muri iho. No te tau 1888 ka whakaturia ano tetahi atu Roiara Komihana, a ko Tiati Make te tiamana, he Tiati tenei tangata i naiane no te Kooti Whenua Maori; a i roto i tana ripoata e ki ana ia he tika tonu ta nga Maori e ki nei, i puta ano he kupu whakaaetanga ma

te kamupene ki nga Maori, ara, ka ata wehea he rahui mo ratou. Otira, kaore he hua i puta ki nga Maori i runga i te ripoata a nga Komihana o te tau 1888, a tae mai ki tenei ra kei te takoto tarewa tonu aua whakaaetanga. Engari, e tika ana ahau kia whakaatu, i te wa e tu ana a Te Karimana (Hon. Mr. Cadman) hei Minita Maori mo tenei Kawanatanga, i ki atu taua honore mema ki nga Maori kei te whakaae noa atu te Kawanatanga ki te wehe i tetahi whenua nui hei kainga mo nga Maori kore whenua o Te Waipounamu.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kua hoatu ra e matou kia 65,000 nga eka mo aua Maori.

Ko Hone Heke.—Ae, e tika ana tena. He whenua tena i hoatu mo nga Maori kore whenua o Te Waipounamu; otira e mea ana ahau ko te whenua i ata wehea nei, i enei tau tata nei, e te Minita Maori, ehara i te whenua i hoatu motuhake mo nga uri o nga tangata Maori na ratou a Otakou Poraka i hoko ki te Kamupene. E rereke ana te ahua o te poraka o Otakou. I te hokonga a te Karauna i nga whenua e piri ana ki te taha o Otakou, i ata wehea ano nga rahui mo nga Maori i roto i aua poraka e te Karauna e te Kamupene hoki o Niu Tirenī; engari kaore i rahi nga rahui i wehea. No muri nei i kitea ai he iti rawa aua rahui, a na tenei i takoto ai tenei putake hei whiriwhiri ma te Kawanatanga. I te wa i hokona ai a Otakou Poraka ki te kamupene i kiia kia tekau eka i roto i ia mano eka o taua poraka e ata wehea hei rahui mo nga Maori me o ratou uri, na 150,000 katoa nga eka o taua poraka. Koia tenei nga take i tonoa ai aua rahui e nga uri o nga tangata nana taua poraka i hoko atu ki te Karauna raua ko te kamupene. He kore no a ratou tonu e mana i ia Kawanatanga na reira ratou i haere mai ai ki te Paremete tonu ai kia paahitia he ture kia taea ai e ratou te whakahaere tetahi whakawa ma ratou i te Karauna, kia riro ai ma tetahi kooti e whakatau te putake e tohea nei e nga Maori. He tika rawa kia whakatuwheratia tetahi huarahi mo nga Maori, kia taea ai e ratou te whakatutuki i te tika i te he ranei o tenei putake. Kaore kau aku kupu whakahe ki tenei Kawanatanga e tu nei mo tenei putake, te take ka nui to ratou kaha ki te whakangawari haere i nga mate i pa nei ki nga Maori o Te Waipounamu; engari e mea atu ana ahau, i te mea he keehi motuhake tenei, a i te mea e kore tenei take e whakararuraru i nga whakahaere a te Kawanatanga a muri ake nei, he tika rawa kia whakapuaretia he huarahi mo nga Maori, kia ahei ai ratou ki te tuku atu i tenei putake ma nga kooti o te koroni e whakatau. He pai, ki taku mahara, mehemea ka whakaae te Pirimia ki te whakaatu ki aua Maori kia kua ratou e awangawanga, i te mea tera ano ta ratou putake e whakaarohia. Mehemea ki te whakaaro te Pirimia, kaore he tino take e paahitia ai tenei Pire, kaati, ka tonu atu ahau ki a ia kia tukuna te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori, kia taea ai te karanga etahi tangata ki te aroaro o taua Komiti, ki reira whaaki mai ai i nga korero katoa mo tenei putake. Ka motini ahau kia panuitia tuaruatia tenei Pire.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kua nga mema honore e ohore te whakaae ki te paahi i te Pire nei i runga i te whakamarama mai a te mema honore kua mutu ake nei. Notemea, ki te pera ratou, ka whakararururua e ratou nga whenua katoa o Otakou kua oti noa atu nei te karaati ki nga tangata Pakeha. Ko te tikanga o te Pire he whakakore i te tiiti o te hokonga mai o taua whenua i nga Maori, a ki te whakaaetia tenei Pire e te Whare e kore rawa tatou e mohio ki te peheatanga a muri atu. Mehemea ka whakaaetia tenei Pire, ka waiho tera hei huarahi e hurahia ai nga hoko mo nga poraka whenua katoa timata i te Tiriti o Waitangi taea noatia tenei ra. I wehi te mema honore nana tenei Pire ki te whakamarama i nga aronga katoa o te Pire, notemea, he mohio nona, mehemea i peratia e ia kua kite nga mema honore o te Whare nei he tikanga nui rawa, tino uaua rawa, kei roto i tenei Pire. Me whakaatu ahau, ehara i te mea ko tenei Kawanatanga anake, engari ko ia Kawanatanga i roto i nga tau e rima tekau kua taha ake nei, kei te tupato mo tenei putake. He putake tenei e tohea ana e tetahi o nga mema honore o te Whare o Runga, a he maha ana whakamatauranga me ana akinga i te Kawanatanga kia whakaaetia taua tonu, engari kaore e tika kia whakaaetia. Notemea, ki te whakaaetia, e kore rawa tatou e mohio ki te mutunga o tenei tu mahi, tera e taoro atu ki etahi atu whenua. Kaore ano i taea te whakaatu mai tetahi take tika e whakaaetia ai tenei Pire. Na nga rangatira kaumatua o mua i hoko tenei whenua a Otakou; a kei hea nga tangata e ora ana i naianei i rongo i kite ranei i nga mahi o taua wa? E tika ana, i te wa i hokona ai e ratou te whenua ki te Kamupene o Niu Tirenī, he iti rawa nga wahi i puritia e ratou hei rahui mo ratou hei oranga mo o ratou uri, otira kaore tena e tika hei take e whakaarohia ai te hokonga o taua whenua ki te kamupene. Me pehea e tae ai taku aro ki te haere atu ki te Kawana ki atu ai me whakaae e ia tenei Pire ina paahitia e te Paremete? Mehemea e haere mai ana nga Maori nei ki te Kawanatanga a e ki mai ana, e, kua kore rawa o ratou whenua, i te mea i pohehe rawa o ratou kaumatua ki te hoko i o ratou whenua mo te moni iti noa iho, na reira ka tonu ratou kia whakaarohia ratou, engari tena, ka tika tena, a tera ano e whakaarohia to ratou mate. Otira kua whakaarohia ano ratou e tenei Kawanatanga, i te mea kua hoatu kia 65,000 nga eka mo ratou; a ki te kitea tenei ano etahi o ratou kei te kore rawa atu he whenua, a e kore e whiwhi ki etahi o nga whenua kua hoatu nei mo nga Maori o Te Waipounamu, kaati, me haere mai ratou ki te Kawanatanga kia atawhaitia ratou. Tena ko tenei, e tonu nei te Pire kia whakahengia te hoko o Otakou, a kia tahuri te Whare nei ki te whakakore i te mana o nga karaati o nga whenua i tukuna ki nga tangata mahamaha noa atu i mua, e kore rawa e taea te whakaae. I runga i enei take kua whakaaturia ake nei e au, ka tonu atu ahau ki te Whare kia nukuhia te korerotanga o tenei Pire.

Ko Hone Heke.—Ka nui toku pouri mo te aronga o nga kupu a te Pirimia. He tika rawa ki taku, mo te taha

ki nga Maori o Otakou me te Kawanatanga hoki, mehemea i tukuna tenei Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori; a mehemea ka taea, e nga Maori kua pa nei ki a ratou tenei mate, te whakaatu ki te Komiti i te tika o ta ratou tono, he tika rawa tenei Pire kia paahitia hei ture.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore kau he mea kei te arai i nga Maori na ratou tenei putake, kei te tuwhera noa atu te huarahi pitihana ki tenei Whare ki a ratou, a ma te Whare e tuku atu ta ratou pitihana ki te Komiti mo nga Mea Maori; engari ka mea atu ahau ki te Whare kua e whakaaetia tenei Pire kia panuitia tuaruatia.

Ka mutu nga korero mo tenei Pire, heoi nukuhia ana e te Whare tenei putake mo tetahi atu wa.

Pire Whenua Maori.

Ko Wi Pere.—He torutoru nei aku kupu whakamarama i nga tikanga o tenei Pire. No te tau 1863, a no te tau 1865 hoki, ka paahitia nga Ture Kooti Whenua Maori tuatahi. A kua mohio nga Maori kua mate ratou i aua Ture i paahitia nei i aua wa, a i ia Ture hoki o muri mai i era tae noa mai ki tenei tau. Ko etahi o nga Ture kua korerotia ake nei e au i tuku i etahi o nga whenua Maori ki nga tangata torutoru nei, a i whakarerea te nuinga o nga tangata ki waho o nga karaati. Engari kaore aua Ture i ki hei kai-tiaki nga tangata i whakaurua ra ki roto ki nga karaati mo nga tangata no ratou te whenua. Kaore etahi o nga rarangi o aua Ture i haere i runga i nga tikanga Maori, notemea, me korero poto ake e au, ina ke te tikanga Maori: ara, mehemea kotahi te tupuna o te rau tangata, e tika ana kia uru aua rau tangata katoa ki roto ki te whenua o taua tupuna kotahi. Koia tena tetahi o nga mate i pa ki nga Maori i runga i nga mahi a te Kooti Whenua Maori e mana nei. Ko tetahi take ano i mate ai nga Maori i aua Ture, he whakaae no aua Ture kia uru nga roia ki roto ki nga Kooti Whenua Maori, he tikanga he rawa tenei, a kaore e tika ana kia whakaaetia. Tae ai ki te tekau pauna i te ra te utu mo etahi o aua roia nei ina uru ki nga Kooti Whenua Maori whakahaere keehi ai. Ko tetahi he nui nga moni e utua ana ki te Kooti mo te whakawakanga. Ko nga utu ruri tetahi, me matua utu hoki era katahi ka uru tika te whenua ki te Kooti. Ka mutu era, ko nga ruri wawahi i te whenua ki ia hapu ki ia hapu i uru ki te whenua. Ka watea atu era raruraru, kua whakahaere ko nga ruri wawahi ki ia tangata ki ia whanau ranei. Heoi he utu tonu te mahi. Ki etahi poraka tae ai ki te rua pauna mo te eka e pau ana i runga i te whakahaerenga o enei mea katoa. Na kei te hokonga a te Kawanatanga i aua whenua nei, he tini pene noa iho rao te eka te moni e homai. Na runga i enei mate katoa kua pa nei ki nga Maori, i tonoa atu ai tetahi huarahi ke e puta ai he ora. E tono ana nga Maori kia hoatu ma ratou ano e whakahaere o ratou whenua i roto i etahi Kooti e riro ana he Maori nga Tiati o roto. Koia tenei te mea e tonoa nei e tenei Pire. Ko nga whenua papatupu anake e tuku ma aua Tiati Maori e mahi, a kaore i te maha rawa o aua tu whenua e toe nei hei mahinga ma te Kooti. Ki te whakamanaia tenei Pire ka kore nga raruraru e peehi kino nei i te iwi Maori. Ka taea noa atu e nga Maori te whakahaere o ratou whenua i runga i te kore utu. Kaore ratou e tono kia utu nga tangata. Ko te hiahia o te iwi Maori he pana i nga roia me nga kai-whakahaere Pakeha, kia kore ai aua tu tangata e uru ki roto ki nga Kooti Whenua Maori, kia kore ai nga Maori e tonoa ki te utu. Kaore au e mea kia maha aku kupu mo tenei Pire. He kupu torutoru enei hei whakamarama poto atu i te ahua o te Pire, a i naianei ka motini ahau kia panuitia tuaruatia te Pire *pro formâ*, a ka tono atu kia tukuna te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori. Kia hoki mai ra te Pire i te Komiti ki te Whare nei hei reira tino korerotia ai ano nga wahi katoa o te Pire.

Ko Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Ko te tikanga ina motini tetahi mema honore kia panuitia tuaruatia tetahi Pire, i runga i te ritenga *pro formâ*, kua ia e whai-korero mo taua Pire. A i te mea kihai i whai i taua tikanga te mema honore mo te Takiwa Maori ki te Tai-rawhiti, ara, a Wi Pere, kaati, he tika kia utua nga korero a Wi Pere e etahi o nga mema honore, ina hiahia ratou ki te pera, i mua o te tukunga atu o te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—I runga i toku tuunga hei Minita mo te taha Maori e tika ana ahau kia whai kupu mo tenei Pire; me ki atu au he tikanga hou rawa tenei kua whakaarahia nei e te Pire. E tino rereke ana te takoto o tenei Pire i nga ture e mana nei i naianei hei whakahaere i nga whenua Maori. Ko te wahi tuatahi o te Pire hei tohu atu maku ki te Whare ko tekiona tuatoru, e whakamana ana tenei i te Kawana ki te whakatu i ana Maori i pai ai hei Tiati mo te Kooti, engari heoi te mana e hoatu ki aua Tiati ko te whakawa i nga whenua papatupu me nga whakawa tuarua mo aua tu whenua: engari kua nga Tiati Pakeha e whakawa tuarua i nga whenua i riro ma nga Tiati Maori e whakatau. Ki taku i tureiti rawa te whanautanga o te mema honore. Mehemea i tere te uru mai o te mema honore ki tenei Whare i te wa i mahia tuatahitia ai nga ture mo nga whenua Maori, a i mana i a ia i taua wa me Maori anake nga Tiati e whakaturia ana, penei, kihai i pa nui te raruraru ki tona iwi Maori e mate nei i tenei ra. I korero mai taua mema ki a tatou i mua kua tata te pau o nga whenua o te Maori, engari mehemea i riro ma nga Tiati Maori me nga Komiti Maori o ratou whenua e whakahaere kaore i rukea o ratou whenua. Kua korero atu ahau i roto i taku Whai-korero mo nga Moni, ko toku hiahia kia wawe te kore atu o nga Kooti Whenua Maori me era atu Kooti katoa e pa ana ki nga whenua Maori.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te Pirimia me titiro i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Ko Pirani (Mr. Pirani).—Ko te mema honore i tu nei ki te motini kia panuitia tuaruatia te Pire nei, e penei

ana te ahua o tana tu mehemea nei ko ia anake te tangata mahi tika o te Whare nei, tena ko nga mema katoa e whakahahe ana i te Kawanatanga he tino tangata hara rawa atu era. Ki te whakarongo atu te tangata i roto i te Whare nei ki taua mema honore e whaikorero ana tera ia e pohehe e mahara he tino ngawari rawa taua mema, he tangata humarie penei me tetahi tamariki te ahua, a he tangata kaore ano i pokanoa ki te raweke i nga Whenua Maori, heoi tana mahi he atawhai he awhina i tona iwi Maori. Kaore ia na ko te tino ritenga kua uru taua mema honore ki etahi mahi, e ai ki ta te titiro atu, mehemea nei ehara aua mahi i te mea e puta ai he ora ki te iwi Maori. E kore pea te Whare e hoha ki te korerotia atu e au tetahi mahi mo tetahi poraka whenua ano e mohiotia ana e te mema honore nei. Ko tenei korero e pa ana ki tetahi kamupene rongo nui e mohiotia ana ko te Kamupene Whakanohonoko Whenua Maori mo te Tai-Rawhiti. Na i tirohia etahi o nga whenua a taua kamupene e etahi tangata, a i penei te korero a tetahi o ratou mo ta ratou take i haere ai:—

"Ko te poraka tuatahi i tae ai matou ki te titiro ko Pakowhai Poraka, e rima mano nga eka, a huihuia ana e matou nga Maori nona taua poraka. Ki mai ana ratou ko taua whenua kua hokona atu ki te tangata e Te Riihi raua ko Wi Pere, i ruuga i to raua tuunga hei kai-tiaki. Na aua Maori ano i hoatu te mana ki aua tangata i ahei ai raua ki te hoko atu i taua whenua; otira tae mai ki tenei ra kaore ano tetahi kapa kia kotahi i tae atu ki aua Maori hei utu i a ratou mo to ratou whenua, a kaore hoki i hoatu he hea ma ratou i roto i te kamupene. E toru mano pauna te moni hei utu ki nga Maori, ko taua moni ma Mr. Woodbine Johnston e utu ki a Te Riihi raua ko Wi Pere, a me whakahaere e raua taua moni i runga i te tikanga e puta ai kia ono pauna te initareti i roto i te rau pauna hei painga mo aua Maori. O taua ra tae mai ki naianei kaore ano nga Maori i whiwhi i tetahi hikipene kia kotahi o te moni puku o te initareti ranei o taua moni. Ka korero ahau i naianei mo Paremata Poraka. I to matou taenga ki reira ka huihui nga Maori o taua poraka, a ka korerotia mai ko Te Riihi raua ko Wi Pere nga kai-tiaki mo taua poraka pera ano me Pakowhai, engari i puta atu etahi o nga moni ki a ratou ko etahi i waiho hei hea mo ratou ki roto ki te kamupene. E ki ana aua Maori i tangohia hetia o ratou whenua i runga i te mahi tinihanga, ara, i runga i te korero, ki te tukuna atu o ratou whenua ka whiwhi ratou i te moni nui whakaharahara i ia tau i ia tau. I naianei kua ngaro o ratou whenua me a ratou moni hoki. I tae mai ki au te waea a te Pimimia i tahi ra ake nei he ki mai tera e tupu he raruraru ki Paremata Poraka. E ki ana nga Maori kaore ratou e whakaae kia nohoia taua whenua e te tangata; otira kua taka taua poraka i naianei ki roto ki te ringa o te kai-whakahaere a te Kooti Pekerapu, a tera e hokona taua poraka ina tae ki te peratanga o nga whenua o te kamupene."

Na ko te mema honore nana nei i whakahaere pera nga whenua o ona hoa Maori, ko ia tonu te tangata e tono ana i naianei kia tangohia atu nga mana o nga roia nanakia me nga kai-whakahaere e mahi nei i roto i nga Kooti Whenua Maori, a kia hoatu aua mana ki nga Maori kia taea ai pea e ratou te whakahaere pera me taku i whakaatu ake nei.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a tenei mema, me titiro i nga pukapuka Pakeha.

Ko Time Kara (Hon. Mr. Carroll).—Kaore e roa rawa i au te Whare. Ki taku titiro kaore e tika ana nga korero a te mema honore mo Pamutana i korero ake nei mo te mema honore mo te Takiwa Maori ki te Rawhiti, notemea ko te Pire e korerotia nei e motuhake ana hei tikanga whakahaere i nga whenua Maori e takoto papatupu ana i runga i nga ritenga Maori. Ko nga kupu whakahaere a te mema nana tenei Pire, e pa ke ana ki nga ture i paahitia e tenei Whare hei whakahaere i nga Whenua Maori. Heoi ta taua mema i tono ai, i te mea kua kitea te kuare o nga Tiati Pakeha ki te whakahaere i aua whenua, he pai rawa me whakamatau nga Tiati Maori hei mahi i aua tu mahi a me riro ko nga Pakeha hei Ateha.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a tenei mema honore.

Ko Hone Heke.—Ka korero ahau i etahi kupu poto mo tenei Pire. Ki toku whakaaro he tika kia whakahoutia te ahua o nga ture mo nga whenua Maori. Ki taku mohio kei te whakaaetia te tika o enei korero aku e nga tangata katoa kua waia ki te ahua o nga ture mo nga whenua Maori e mana nei, ara, i te nui o te raruraru e puta ana i aua ture me te nui o nga moni e pau ana i te whakahaerenga o nga whakawa. Ka tino kaha ahau ki te tohe atu ki te Kawanatanga kia whakaritea he tikanga hou kia whakakorea atu nga tikanga tawhito. Ko ta te Pire e tono nei, ara, kia whakaturia he Maori hei Tiati he mea hou rawa tenei, otira ki taku mahara he huarahi pai. E pai ana ahau kia tukuna te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori, kia taea ai te karanga etahi tangata matau ki nga mahi Maori ki reira whakaputa ai i o ratou matauranga, hei tautoko i nga korero a te mema honore mo te Tai-Rawhiti.

Whakaaetia ana te Pire kia panuitia tuaruatia.

No te tekau meneti ki te tekau matahi karaka i te po i hiki ai te Whare.

Paraire, te 15 o Oketopa, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

No tenei ra i whakaturia ai etahi o nga Komiti Motuhake o te Whare. Ka wha nga Komiti ka tu ka tae ki te—

Komiti Mo Nga Mea Maori.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ka motini ahau kia whakatarewatia te ture nama 211 o te Whare, kia ahei ai te whakatu i te Komiti mo nga Mea Maori, kia tekau ma whitu ona mema, a me whakatu ratou hei whiriwhiri i nga pitihana i nga ripoata, me era atu pukapuka e pa ana ki te iwi Maori e tukuna mai ana ki te Whare i tenei tuunga o te Paremete, a ma taua Komiti i ia wa i ia wa e tuku mai ana ripoata mo aua mea ki te Whare; a me whai mana taua Komiti ki te karanga kia tae atu ki tona aroaro nga tangata katoa me nga pukapuka katoa e hiahiatia e ia; kia tokorima te korama; koia tenei nga tangata hei mema mo taua Komiti, ko Te Arena (E. G. Allen), Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), Te Kahana (Mr. Carson), Te Whiira (Mr. Field), Hone Heke, Te Hutana (Mr. Houston), Te Hanita (Mr. Hunter), Henare Kaihau, Te Makenehi (Hon. J. McKenzie), Te Moka (Mr. Monk), O'Meara (Mr. O'Meara), Tame Parata, Wi Pere, Kapene Rahera (Hon. Captain Russell), Tiaki Tiwini (Mr. Stevens), Te Taute (Hon. Sir Robert Stout), Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).

Ka mutu te korero a te Pirimia ka tu ake a Kapene Rahera (Hon. Captain Russell) me etahi atu mema ki te turaki i te motini a te Pirimia. A he maha ano hoki nga mema o te taha Kawanatanga i tu atu ki te tautoko i te motini. No te toru karaka i te awatea i timata ai te tautohe a te Whare mo tenei putake, haere tonu te korero a no te weherua i te po ka mutu nga korero, katahi ka tukuna ki te pooti.

Waahi ana te Whare.

I TE AE, 27.

- Cadman
- Duncan
- Field
- Fisher
- Flatman
- Gilfedder
- Graham
- Guinness
- Hogg
- Houston
- Hutcheson, J.
- Kaihau
- Lawry
- McGowan
- McKenzie, J.
- Meredith
- Millar
- Morrison
- Parata
- Pere
- Pirani
- Seddon
- Stevens
- Tanner
- Thompson, T.
- *Kai-tatau.*
- Mills
- O'Meara.

I TE NOO, 20.

- Allen, J.
- Bollard
- Buchanan
- Carson
- Crowther
- Fraser
- Heke
- Hutchison, G.

- Kelly
- Lang
- Lethbridge
- Mackenzie, M.
- McLean
- Monk
- Moore
- Rolleston
- Thomson, J. W.
- Wright.
- *Kai-tatau.*
- Massey
- Taylor.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- E. G. Allen
- Carncross
- Carroll
- Hall-Jones
- Joyce
- Steward
- Symes
- Wilson.
- *Turaki.*
- Brown
- Wason
- Stout
- Russell
- Herries
- McGuire
- Lewis
- Hunter.

Te putanga o te hunga tautoko, 7.

Heoi paahi ana te motini a te Pirimia, a tu ana te Komiti mo nga Mea Maori.

Wenerei, te 27 o Oketopa, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea nga patai.

Mahi Ma Nga Taitamariki Maori.

Ko Hone Heke.—Ka motini ahau kia whakatakotoria ki te aroaro o tenei Whare tetahi ritana hei whakaatu mai i te ahua o te whakahaere o te tikanga i whakaritea nei e te Kawanatanga hei ako i nga taitamariki tane o te iwi Maori ki nga mahi kamura, parakimete, me era atu tu mahi, a me whakaatu mai i roto i taua ritana te tokomaha o nga taitamariki tane kua uru ki aua tu mahi mai o te timatanga o taua tikanga tae mai ki naianei.

Whakaaetia ana te motini, a whakahaua ana kia mahia taua ritana.

Ka mutu nga patai ka whakahaerea ko te whai-korero mo nga Moni o te Koroni, a ara noa te Whare i te tekau meneti te paahitanga o te tahi karaaka i te po.

Turei, te 2 o Noema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

He maha nga patai i whakahaerea i tenei ra. Ko nga patai e pa ana ki te taha Maori enei e whai ake nei.

Nga Whenua O Kawhia.

Ko Te Ranga (Mr. Lang).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea tera e whakatuwheratia e ratou nga whenua Maori kua hokona nei e ratou i te taha whaka-te-tonga o Kawhia, kia tere ai te whakanohonoho ki te tangata?

Ko Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie).—Ko taku utu atu mo te patai ka penei, kia oti ra ano nga hoko whenua e whakahaerea nei ki te taha whaka-te-tonga o Kawhia katahi ka whakatuwheratia aua whenua kia nohonohoa e te tangata, kei te haere tonu nga hoko mo aua whenua i naiane.

Nga Whenua Maori O Rohepotae.

Ko Te Ranga (Mr. Lang).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Ahea whakatuwheratia ai e ratou nga whenua kua hokona nei e ratou i nga Maori o te takiwa o Rohe-potae? Ko tenei patai e pa ana ki te whenua e mohiotia nei tona ingoa i mua ko te Whenua-Kingi. I rongo au kua nuku atu i te 600,000 nga eka whenua o taua takiwa kua riro mai i te Kawanatanga, a ko te nuinga o aua eka kua riro mai nei he whenua pai atu mo te whakanohonoho ki te tangata. E patai ana ahau ki te Kawanatanga pehea rawa te roa ka whakatuwheratia tenei whenua nui ki te iwi Pakeha.

Ko Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie).—Ko taku utu ki te patai, ae, he tika he nui te whenua kua hokona e te Kawanatanga i roto i taua rohe. Kua nuku utu i te 500,000 nga eka o Rohe-potae Poraka kua riro mai. Kia mutu nga mahi a te Kooti Whenua Maori e mahi mai nei i Otorohanga katahi ka rahi rawa ake aua eka; na reira kia oti ra ano nga mahi katoa a te Kawanatanga katahi ka tika te whakatuwhera i aua whenua ki te iwi katoa, ara, kia oti nga ruri mo nga rori me nga ruri tapatapahi i aua whenua. Ma tenei e kite ai te mema honore kaore kau he whakahaere ke atu ma te Kawanatanga mo aua whenua.

Reriwe Pukekohe Ki Waiuku.

Ko Henare Kaihau.—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka whakaritea e ratou he moni i roto i nga moni e wehea ana e ratou mo nga mahi nunui o te koroni hei hanga reriwe i Pukekohe ki Waiuku? Ko taua raina reriwe kua oti noa atu te ruri kua poupoua nga peeke, a ko nga tangata mahi paamu o taua takiwa nui atu te hiahia kia hohoro te mahia taua raina, hei huarahi atu mo a ratou taonga ki era atu wahi o Niu Tireni. Heoi kau te huarahi e tuwhera ana ki a ratou i naiane hei hariharinga atu mo a ratou taonga he tima, a ko taua tima he eke tonu te mahi ki runga ki te tahuna, i etahi haerenga wiki atu e eke ana, tetahi hoki ko nga iwi Maori o taua takiwa tae noa ki roto o Waikato e tino kaha ana te hiahia kia whakapuaretia taua raina, hei huarahi mo ratou e tae atu ai ki te moana ki te mahi ika me era atu mahi o te moana. Kua korerotia mai ki au e nga tangata mohio he iti rawa te utu o te mahinga o taua raina. Ko taua raina i waenganui o Pukekohe me Waiuku tena pea e tae ki te tekau-ma-rima maero te roa, a kua korerotia mai ki au e nga tangata tohunga, mohio, ko nga moni katoa e pau i te hanganga i taua reriwe kaore e neke atu i te £36,000. Ko te tikanga o tena moni e £2,400 i te maero kotahi o taua raina. Kaati, e mohio ana ahau ko nga moni tuturu e pau ana i to hanganga i te maero kotahi o nga raina reriwe i era atu wahi o Niu Tireni kei runga noa atu i tena—otira e tino mohio ana ahau e £7,000 i te maero kotahi te utu tuturu; ara, mehemea he pena te utu i te maero kotahi mo te hanganga o tenei raina ka tae te hnihuinga o nga moni katoa ki te £105,000, engari ki taku mahara ka oti tenei tekau-ma-rima maero i te £36,000. E mea atu ana ahau kia tino titiro te Kawanatanga ki tenei, ara, he itiiti noa iho te utu o tenei raina e oti ai, a i runga i te mea he tino mea nui rawa atu tenei ki nga tangata o taua takiwa, tae noa ki era atu wahi o te koroni, koia ka kaha rawa taku tono atu ki te Kawanatanga kia mahia taua raina.

Ko Hooro-Teone (Hon. Mr. Hall-Jones).—Kei te tika nga korero a te mema honore mo nga moni e pau i te hanganga o taua raina; ko te take he pai no te takoto o taua whenua ka ngawari te haere kaore e rahi nga moni e pau. Ki taku mohio tena e tae ki te £36,000 ki te £40,000 ranei e pau i te hanganga, engari me tohutohu penei atu ahau kaore ano te Whare i whakamana noa i taua raina kia hangia. Ka ata whakaarohia taua mea a te taenga atu ki te wa e whakahaeretia ai nga rarangi moni mo nga mahi nunui o te koroni.

Ture Taake Whenua Taake Moni.

Ko Hone Heke.—Ka patai ahau ki te Minita mo te taha Maori, Mehemea ranei tera e whakaurua e te Kawanatanga he Pire ki te Whare nei i tenei tuunga o te Paremete, hei whakatikatika i "Te Ture Whakatikatika i te Ture Taake Whenua Taake Moni Putaa-tau, 1895," kia kore ai nga Maori i rihi atu i o ratou whenua ki te tangata i mua atu o te 18 o Oketopa. 1895, e utu taake i raro i taua Ture; a ko nga taake pera me riro ma nga Pakeha ano kei a ratou nga whenua e rihi ana e utu?

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore he kupu pera i roto i te Pire a te Kawanatanga, e whakauru ai i tenei tau, hei whakarite i ta te mema honore e patai nei. I tino oti tena putake i te Paremete, i te wa i paahitia ai te Ture o te tau 1895.

Ko Hone Heke.—Kaati, i pohehe nga whakaatu atu mai ki au.

Ka mutu etahi atu patai, ka haere tonu te mahi a te Whare.

No te hawhe-paahi i te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 3 o Noema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea nga patai, ka tae ki te patai mo—

Nga Maori Parau Whenua.

Ko Te Paraone (Mr. Brown).—Ka patai ahau ki te Hekeretari mo te Koroni, Mehemea kua whakaaturia mai ki te Kawanatanga te take i tahuri ai etahi tangata Maori ki te parau i etahi whenua e nohoia ana e etahi Pakeha i te takiwa o Waitara; a, mehemea kua tae mai nga whakaatu, ka whakaae ranei ia ki te korero atu ki te Whare i te take i mahi pera ai aua Maori?

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—E pouri ana ahau moku kaore e kaha ki te whakaatu i nga take o taua mahi ki te mema honore i naianei, engari ina tae mai nga whakaatu ki au mo te take i pera rawa ai te pokanoa o aua Maori maku e korero atu ki te mema honore.

Nga Maori Kore Whenua.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Whenua, (1) Kua pehea te rahi o nga ruri kua oti i te Tari Ruri te mahi mo nga whenua i wehea nei mo nga Maori kore whenua o Waiau; a (2) tera ranei e whakatokomahatia nga kai-ruri kia tere ai te oti o taua mahi, a kia hohoro ai hoki te haere o nga Maori ki runga ki aua whenua noho ai? Te take i hoatu ai e au tenei patai ki runga ki te Ota Pepa, he maha no nga reta e tae mai ana ki au, he ui mai i te take i roa ai te oti o nga ruri o aua whenua. Nui atu te hiahia o nga Maori ki te haere ki runga ki aua whenua noho ai a te wa tonu e mutu ai nga ruri.

Ko Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie).—Ko taku utu atu tenei, he maha nga poraka kua ruritua, a i naianei kei Waiau-ki-te-Tonga tetahi kai-ruri e mahi ana, e hanga ana i nga mapi, a kia paki nga rangi ka haere taua tangata ki waho ki waenga parae ruri haere ai i nga poraka.

Katahi ka whakahaerea ko te patai a tetahi mema mo te Teihana Reriwe o Niu Paremata, ka mutu tera ka uia ano e Tame Parata tetahi atu patai mo—

Nga Maori Kore Whenua.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Maina, Mehemea tera e uiuia e ia he tika ranei kua whakaputaina he raihana kimi koura ki etahi Pakeha e ahei ai ratou ki te haere ki te kimi koura i runga i nga whenua i ata wehea nei mo nga Maori kore whenua o Waiau, me te taha tonga o Murihuku, e karangatia nei e nga Pakeha ko "Southland"? I au i Murihuku i mua ake nei i korerotia mai ki au kua whakaputaina he raihana kimi koura ki etahi Pakeha mo nga whenua i wehea mo nga Maori kore whenua. Mehemea he tika taua korero, kaati, e ke ana taua mahi, kaore hoki e tika i naianei kia tangohia nga whenua i wehea mo nga Maori ka hoatu hei mahinga maina. Ka toru ka wha noa atu i naianei nga tau o te hoatutanga o aua whenua ki nga Maori.

Ko Te Karimana (Hon. Mr. Cadman) —Kua roa tenei patai e mau ana i te Ota Pepa, a i toku kitenga tuatahi patua ana he waea ki te Warden, he mea atu kia whakaaturia mai te tikanga o taua korero. No te rua o Oketopa i utua mai ai taua waea e te Warden, ko tana utu tenei: "Kaore au i te mohio kua whakaputaina he raihana. Mehemea kua whakaputaina, kaati, e he ana, mehemea ra kua ata wehea taua whenua." Heoi ano nga whakaatu kua tae mai ki au mo tenei putake.

Ko Tame Parata.—Kaore au i te kii kei te mohio ratou kua ata wehea taua whenua. Ki taku mohio no te Tari mo nga Whenua te he.

Ko Te Karimana (Hon. Mr. Cadman).—E ki ana te Warden kaore ia i te mohio kua whakaputaina he raihana.

Ko Tame Parata.—I au i tae nei ki Invercargill i haere au ki te Tari Whenua o reira a kite ana au i te Komihana mo nga Whenua, a i waea mai ia ki au kua whakaputaina he raihana kimi koura mo aua whenua. I naianei ka tono atu ahau ki te Minita kia uiuia ano e ia tenei mea.

Ko Te Karimana (Hon. Mr. Cadman) —Ae, maku e uiui ano tenei putake. Heoi te tangata e whai mana ki te whakaputa raihana ko te Warden anake.

Ko Tame Parata.—I tino whakaatu mai ki au te Komihana mo nga Whenua o te Karauna kua whakaputaina he raihana.

Ka mutu nga patai haere tonu te mahi a te Whare.

No te rima meneti ki te tekau ma rua o nga haora i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 5 o Noema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

He maha nga patai i whakahaerea i tenei ra, no te mutunga o era ka whakahaerea te panuitanga tuarua o te—

Pire Mo Nga Ture Whenua Maori.

Ko Timi Kara (Hon. J. Carroll).—E te Pika, ahakoa e rua tonu nga tekiona o tenei Pire, otira he tino Pire whai-tikanga rawa tenei. Ko te take i whakahaerea ai tenei Pire na nga ture i paahitia i nga tau kua hori ake nei, ara, 1894, 1895, me 1896. Kei te mohio te Whare no te tau 1894 i tino whakarereketia ai nga whakahaere mo nga mea e pa ana ki nga Maori. No taua tau ka whakamutua e tenei Whare te hoko whenua a te Maori ki nga tangata noa iho; no taua tau hoki i riro ai ma te Kawanatanga anake e hoko nga whenua Maori. Na, ka whakamarama haere au i nga take i hoatu ai te Pire kia mahia e te Whare, ara, hei whakatikatika i etahi wahi o te ture, kia taea ai te whakaora o te mate i pa ki etahi Maori o Wairarapa mo to ratou whenua i runga i te he o etahi wahi o te ture. Ko nga whenua enei i pangia e taua mate (1) Kawakawa, 17,990 nga eka; (2) Matakītaki, 4,910 nga eka; (3) Kopi, 2,600 nga eka.

He roa nga korero a tenei mema honore, te mutunga iho, ka motini ia kia panuitia tuaruatia te Pire.

Ka mutu a Timi Kara, ka tu ake ko Te Taute (Hon. Sir Robert Stout), me Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), ki te korero mo taua Pire. Ka mutu enei.

Ko Hone Heke.—E te Pika, no tera tau tenei mate i whakaaturia mai ai e nga Maori ki au. I tonu mai ratou ki au kia tahuri au ki te whakaora i to ratou mate. Na reira ka tuhituhi ahau ki a Mr. Pharazyn, ki te tangata i a ia to ratou whenua, kia whakaae ia kia whakariteritea tetahi tikanga mo taua mate i waenganui i a ratou ko nga Maori. Ka korerotia e taua tangata taku pukapuka, apitiria atu ana e ia etahi kupu ki taku reta, a utua mai ana ki au kei te whakaae ia ki taua tikanga, otira me tana whakaatu mai hoki tenei ano etahi atu tangata e uru ana ki taua mea, ara, ko Sinclair raua ko Te Ama, ko nga tangata enei kei a raua e riihi ana aua whenua. I tukuna atu e au he kape o taku reta ki aua tangata, a akuanei kaore pea i tae atu ki a raua, i pehea ranei, notemea kaore i utua mai e raua taua reta. Na, no naia tata nei ka tukuna atu ano e au he pukapuka ki a raua hei hurihuri ma raua, a ka rua ka toru ranei nga wiki o te taenga mai ki au o te whakautu mai mo taku pukapuka i ta raua kaiwhakahaere, i a Macfarlane, kai-whakamaori, o Kereitaone, he ki mai kaore a Sinclair raua ko Te Ama e whakaae ki taku pukapuka i tuku atu ai. He tino keehi uaua tenei, taumaha hoki mo te taha ki nga Maori.

Ka whakamarama haere a Hone Heke i konei i te aronga o te Ture o te tau 1894 tae noa ki nga Ture o nga tau 1895 me 1896.

Ka noho a Hone Heke ki raro ka tu ake ko etahi mema Pakeha, he tautoko ta etahi he whakahe ta etahi i te Pire.

Ko Wi Pere.—Ki taku mahara ko te mea pai me tuku atu tenei Pire ki te Komiti pera me ta te Pirimia i whakahua ake nei, kia taea ai e taua Komiti te ata hurihuri nga wahi katoa o te Pire, a kia taea ai hoki te karanga nga Maori me nga Pakeha ki te aroaro o te Komiti ki reira whakapuaki ai i a ratou nei korero mo te Pire. Ki te waiho tonu te Pire i te Whare nei, ara, ki te kore e tukua ki tetahi Komiti, e kore e taea te karanga o nga Maori me nga Pakeha ki te aroaro o te Whare nei korero ai i a ratou korero, notemea e araia ana tera huarahi e nga ritenga o te Whare, na reira ko te mea tika me tuku atu te Pire ki tetahi Komiti. Ki te porowhiau tenei Pire e te Whare, kaati, he ki tena na te Whare hei aha ma tatou te Maori, te mate noa atu ai; notemea hoki ki taku titiro ka nui te he o te mahi a te Pakeha kei a ia nei nga whenua o aua Maori. Ko tana mahi he tuatahi ko tana takahanga i nga tikanga o te Ture Arai i nga Hoko Tahae i nga Whenua Maori. E ki ana hoki taua Ture, me uiui marire mehemea kei te toe ki te te Maori e tuku ana i tona whenua etahi atu whenua ona, e rite ana hei oranga mona. Na, ko te Pakeha nei, i a ia e whakahaere ana i tana mahi, e tino mohio ana ia kaore rawa atu he whenua ke atu o etahi o aua Maori. Otira, hei aha ma taua Pakeha tera, mahi tonu ia i tana mahi. Ko tetahi, ko nga moni i namangia ehara i aua taitamariki i nama. Kaore e tika kia riro te whenua ki taua Pakeha hei whakaea i aua nama. Kaore nga Maori i te ki kaore e utua e ratou aua nama. E penei ana ta ratou titiro ki tenei mea: heoi te taonga i tukua iho e o ratou matua ki a ratou ko te whenua nei anake. Ko taua whenua kei te raruraru i naiane, a kei te penei te ahua: ki te kore e utua e ratou nga nama i roto i tetahi wa kua whakaritea, heoi ka murua, ara, ka maketitia te whenua, a ka waiho kore whenua ratou. E mea atu ana ahau ki te Whare, kua e tukuna te whenua o enei Maori kia murua, engari me pupuri tenei whenua hei painga hei oranga mo aua Maori. Me whakahoki atu te moni a te Pakeha ki a ia, ara, nga moni ano e tika ana kia peratia; engari kua e hoatu he initereti ki a ia mo ana moni, notemea i takahia e ia te ture i a ia i tuku atu ra i aua moni i runga i te tikanga mokete. Me rite tonu te mahi a tenei Whare ki te Pakeha ki te Maori. Me whakahoki te moni a te Pakeha nei, engari kua e hoatu he initereti; a ma nga moni reti e puta mai ana i te whenua e whakaea haere te moni a te Pakeha, i te mea

ma tera e mau ai te whenua ki aua Maori. Ki te tukuna tenei mea ki te Komiti, penei me taku i ki ake nei, kaore e kore te tino whiriwhiria ona ahua katoa e taua Komiti, a kaore hoki e kore te kitea o tetahi huarahi marama hei whakatau tika i nga taha e rua. Ki taku mahara ka nui te moutou o te taima o te Whare i te mahi e whaka-roa nei etahi o nga mema honore i tenei korero, ko te mea tere ko te whai i te huarahi kua tohungia ake nei e au, kia watea ai te Kawanatanga ki te whaka-haere i a ratou tikanga e kitea ai te takoto o nga taha e rua.

He maha nga mema Pakeha i tu ake i muri i a Wi Pere, ka mutu era, ka tu ake ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll) ki te whakautuutu atu i nga korero a nga mema. Te mutunga o tana—

Paahitia ana te panuitanga tuarua o te Pire.

No te tekau ma rima meneti te paahitanga o te tekau ma rua o nga haora o te po ka hiki ke Whare.

Turei, te 9 o Noema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu te panuitanga tuatahi o te-tahi Pire ka tae ki—

Pire Mo Nga Ture Whenua Maori.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—I te mea-kei te ngaro a Timi Kara i tona nohoanga ka riro maku e motini kia whakaturia tetahi Komiti kia tekau ona mema, a me tuku atu ki a ratou te Pire Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, a me whaimana taua Komiti ki te haere atu ki tetahi Komiti tera e whakaturia e te Runanga Kauni-hera; kia tokotoru te korama: koia tenei nga tangata e mea ana ahau kia tu hei mema mo taua Komiti, ko Te Makenehi (R. McKenzie), Te Ka-hana (Mr. Carson), Te Takana (Mr. Duncan), Te Kereama (Mr. Graham), Te Moka (Mr. Monk), Te Morihana (Mr. Morrison), Te Hiriko (Mr. Sligo), Te Tamihana (J. W. Thomson), Wi Pere, me Timi Kara (Hon. Mr. Carroll). He mea ata whiriwhiri e au enei tangata i runga ano i te aronga o nga korero o nanahi, a kotahi te mema Maori kua whakanohoia e au ki roto i te Komiti, ara, ko Wi Pere, notemea e tika ana kia uru ano he mema Maori ki nga Komiti penei te ahua me tenei ka whakaturia nei. Na kua rongo koutou i nga korero a Wi Pere i nanahi, a ka nui te marama. E mea ana ahau kia oti te whakatu o tenei Komiti i naianei, kia wawe ai te whakaatu kua tu ki te Runanga Kauni-hera, i te mea kei te whanga mai te Kaunihera kia rongo kua tu ta tatou Komiti, hei reira ka whakaturia ano hoki e ratou tetahi Komiti ma ratou hei hoa mo ta tatou, kia whiriwhiri tahi ai nga Komiti.

Ka noho te Pirimia ki raro he toko-maha noa atu nga mema i tu ake ki te korero, he whakahe ta etahi, he tautoko ta etahi, he puru noa iho ta etahi i nga mahi o te Whare. Ka roa e haere ana ka tu ake.

Ko Te Roretana (Hon. Mr. Rol-leston).—Kamotini kia whakakorea atu te ingoa o Wi Pere i roto i te Komiti a kia hoatu ko to Pirani ingoa hei whakakapi.

He roa ana korero, ka mutu ia ka tu ake ko etahi mema tokomaha, he wha-kahe i ana korero ta etahi, he tautoko ta etahi. No te tukunga ki te pooti hinga ana te motini a Te Roretana, a tu ana a Wi Pere hei mema mo te Komiti.

Ka mutu tera katahi ka tukuna te motini mo te Komiti, a paahitia ana e te Whare.

Katahi ka whakahaerea ko nga patai, ka tae ki te patai mo—

Te Pitihana A Hon. H. K. Tairaoa.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Pirimia. Mehemea tera e whaka-urua e te Kawanatanga he Pire ki tenei Whare hei whakatutuki i te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori o te 14 o Akuhata, 1895, mo te pitihana a Hon. H. K. Tairaoa?

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kua ki ake ano ahau i mua ra, ha maha rawa nga mea nunui ke ake i tenei hei mahi ma te Whare, a i te mea he poto rawa te taima hei mahinga i nga mahi o tenei huinga o te Paremete, kaati, ko tenei patai me etahi atu mea penei ano te ahua me ata waiho mo tetahi atu wa whiriwhiria ai.

Komiti Mo Nga Moni.

No tenei ra i haere ai ano te mahi a te Whare mo nga moni whakahaere i nga mahi Kawanatanga o tenei tau.

Ka roa e mahi ana ka tae ki te wahi i takoto ai nga moni mo nga Kooti Whenua Maori i roto i nga rarangi o nga pukapuka.

Ko Hone Heke.—Ka patai ki te Kawanatanga mehemea tera e whaka-urua e ratou i tenei tuunga o te Pare-mete he Pire hei whakakore atu, ara, hei whakamutu, i te Kooti Whenua Maori.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon) —I penei te ahua o tana wha-kahoki, tera ano e whakahaerea e te

Kawanatanga he tikanga mo tenei mea, kaore e whakaroaina.

Ko Te Taute (Hon. Sir Robert Stout).—Ki tana mahara kaore e tika kia tukuna ma nga Kai-whakawa o nga Kooti Hara e whakawa nga keehi wa-wahi whenua, i te mea kaore aua ta-ngata e mohio ana ki nga ritenga Maori.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore he take e kaikatia ai tenei mea, ana tae ki tona wa tenei ano nga tangata matau hei whakaatuatu pono mai i nga tikanga o taua mea ki te Kawanatanga.

Ko Te Makarini (Mr. McLean).—Ki tana mahara me tuturu te noho o nga Tiati o te Kooti Whenua Maori i te takiwa kotahi a mene ra ano nga keehi o reira.

Heoi ka mutu, a paahitia ana e te Whare nga moni hei whakahaere i nga Kooti Whenua Maori mo te tau e haere nei.

Koia tenei £13,956, nga moni i whakaaetia.

Kooti Whakamana Take Whenua Maori. Ka karangatia nga moni mo tenei, ara, £1,550.

Ko Te Taute (Hon. Sir Robert Stout).—Ka patai mehemea ranei kua whakaturia e te Kawanatanga he Tiati hei whakahaere i nga keehi i raro i te Ture Whakamana Take Whenua Maori.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ka mea, ae, kua whakaturia ko Te Peitama (Mr. Batham) a kei te mahi taua tangata i naianei.

Whakaaetia ana nga moni, £1,550.

Ka haere tonu te mahi a te Whare a no te rua tekau meneti te paahitanga i te tekau ma tahi o uga haora i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 12 o Noema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea tetahi Pice me nga tikanga mo nga patai.

Nga Moni Mo Te Tau.

No te karangatanga o enei kia mahia kua tu ake—

Ko Te Meretete (Mr. Meredith).—Ka nui toku koa ki te whakatakoto atu i taku motini, i te mea he take nui rawa tenei mo toku takiwa, a i te mea hoki he tokomaha rawa nga mema kua huihui mai ki te Whare ki te whaka-rongo i aku korero, notemea kaore e pa ana tenei motini ki toku takiwa anake, engari ki te korou katoa. Koia tenei taku motini: "Ki te whakaaro o tenei Whare, me tuku ko te reriwe o Culver-den (Kaiapoi) ki Blenheim (Wairau) te raina reriwe e mahi tuatahi, taihoa etahi raina."

He roa nga korero a tenei mema mo te aronga o tana motini. Ka noho ia ki raro ka tu ake etahi mema ki te korero mo taua motini, ara, mo nga reriwe hoki o o ratou nei takiwa kia mahia, i te mea kaore e pai ki ta ratou kia mahia ko te reriwe o te takiwa kotahi, engari ko nga reriwe o nga wahi katoa e noho mate ana i te kore pera. Ka tae ki te tekau ma tahi ma rua ranei nga mema kua korero ka tu.

Ko Wi Pere.—I te mea he tautoko ta nga mema kua korero ake nei i mua i au i nga reriwe o o ratou nei takiwa kia mahia, kaati, ka korero atu hoki au i nga take e tika ai kia inahia he reriwe mo toku nei takiwa. Ki taku me huihui katoa nga whakaaro o nga mema kia topu ka haere atu ai ki te Kawanatanga ki te tono kia namangia tetahi moni nui hei whakaoti i nga reriwe katoa e hiahitia nei e tatou. I korero ano au i enei ra i mua ake nei kia namangia he moni. Na, he nui te taima o te Whare kua pau i tenei ra i nga mema honore e tono nei kia mahia nga reriwe o o ratou nei takiwa, engari kaore ratou e mahara ana me pehea ra e taea ai e te Kawana-tanga te mahi aua reriwe ki te kore e namangia he moni? Mehemea e nama-ngia ana he moni, penei me taku i korero ai, ko te mahi, tuatahi e tika ana ma aua moni ko te hanga i nga reriwe o toku takiwa. Ki te kore e whakaaetia e te Whare kia namangia he moni hei mahi i nga reriwe, ara, ki te oti i te Whare me whai tonu ano i nga tikanga o mua tata ake nei, ara, kaati ano he moni hei hanga i nga reriwe ko tetahi moni ahua iti e tangohia mai ana i roto i nga moni e puta-a-tau ana ki te koroni, heoi ka tono atu au me tuku aua moni kia whakapaua ki toku takiwa anake, kua ki tetahi atu wahi. Ko toku takiwa e penei ana te ahua me tetahi moutere e tu mokemoke ana i waho moana. Na te he o te mahi a te Whare nei i penei ai te takoto o toku takiwa. Kaore kau he rori hei whiunga hipi, kau aha ranei. Kaore kau o reira reriwe a kaore kau e tika ana te whakahaere o nga kaupuke tima e rere nei ki reira. Ko nga hipi o te pito ki Turanganui, ki Tokomaru, ki Waiapu, o toku takiwa e nuku atu ana i te rua miriona, a he nui atu te kau me te hoiho o reira, a kaore kau he huarahi e taea ai te hari o aua mea ki Akarana, ki Hauraki, ki Nepia, ki Poneke ranei, ki etahi atu wahi ranei e hiahitia ana kia haria ki reira aua tu mea. Na reira au ka mea ko toku takiwa e whakaaro tuatahi e te Kawanatanga, taihoa etahi takiwa. Ko te tekau ma rima miriona ko te rua tekau miriona ranei pauna kua pau nei i te hanganga i nga reriwe, i pan anake i etahi takiwa, kore rawa he pauna kia kotahi i pau i te pito ki Turanganui ahu atu ki Waiapu. Ki te whakaae te Whare kia namangia he moni, ka tautoko au i nga mema e mea ana kia wawahia taua moni ki ia

takiwa ki ia takiwa hei hanga i nga reriwe me nga rori. Ko taku hiahia kia wawe te oti o te reriwe atu i Rotorua ki Kihipane me te Wairoa. Ko tetahi o aku hiahia kia oti he rori pai hei whiunga hipi, kau, hoiho, atu i Kihipane, Waiapu, Te Wairoa, ki Rotorua a ki Opotiki hoki. Koia enei nga rori e tika ana kia hangia i te tuatahi. Taihoa ake nei ka takoto he motiui maku ki te aroaro o te Whare, he mea atu ki te Whare kia namangia kia wha kia rima ranei miriona pauna moni hei whakahaere i nga mahi kua korerotia ake nei e au, kia whai moni ai te ringa o te Kawanatanga hei whakariterite i nga hiahia o nga mema honore e tono reriwe nei mo o ratou takiwa. Ki te kore nga mema honore e tautoko i taua motini aku, kaati, ka haere taku kotahi ki te Kawanatanga korero atu ai kia kua rawa e whakaaetia a ratou tonotono a muri atu.

Ka mutu a Wi Pere ka tu ake ko etahi mema Pakeha. No te mutunga o te whai-korero a ia tangata o aua mema. Pakeha mo te motini, ka tu atu.

Ko Hone Heke.—Kaore au i te ata marama ki te take i kokiritia ai tenei motini ki te Whare. Tena pea he mea whakakiki te mema nana te motini e te Kawanatanga, hei huarahi e taea ai e ratou, e te Kawanatanga, te rapu kia kitea ai nga whakaaro o nga mema o te Whare, ara, mehemea, ranei kei te whakaae te Whare kia namangia etahi moni nui whakaharahara. Mehemea he pera, kaati, ka ki atu au ki nga mema honore koi nei ano te mahi a te Kawanatanga i muri iho i tera tuunga o te Paremete. Ina hoki i te whai-korerotanga o te Minita mo nga Mahi Nunui i Akarana i Haaki Pei hoki, i ahua penei ana korero ki nga tangata, tera e namangia he moni hei whakarite i to ratou hiahia, ara, kia hanga etahi reriwe mama mo etahi takiwa. Ia tau ia tau he korero tonu te mahi a nga mema mo te takiwa o Akarana mo te Reriwe Nui o Aotearoa, ara, te reriwe mai o Akarana ki Te Awamutu, Otorohanga, Te Kuiti, ahua mai ma Tuhua me Ruapehu ki Rangitikei, ara, he tohe na aua mema kia mahia taua reriwe kia oti. A he penei ano hoki nga korero a nga mema o Otakou mo to ratou nei Reriwe Nui e ahua nei ki Whakatipu, me nga mema hoki o Katapere he tohe tonu kia hanga te reriwe atu o reira ki to Tai-hauauru o Te Waipounamu. He penei ano hoki nga korero mo te Takiwa ki Whakatu me o reira wahi. I ki tenei Kawanatanga i mua kaore rawa ratou e nama moni, na, i naianei mehemea nei kei te aro pera o ratou hiahia. He mahi tino whai-tikanga tino uaua rawa te Reriwe Nui o Aotearoa; e oti ai taua reriwe me nama e te koroni etahi moni nui rawa. He tika ki au ta te mema honore mo Selwyn e korero nei, ara, ki tana ko te moana te huarahi mama to utu, engari me whakahau kia maha ake kia papai ake nga tima i to naianei ahua. He mea utu nui rawa tenei mea to reriwe e oti ai, a he pai rawa kia mahara te iwi ki tenei, a kia tahuri ki te akiaki kia mahia nga rori kia pai rawa te takoto puta noa i nga wahi katoa o tenei Motu. Koi nei ta nga tangata o te pito whakararo o Akarana e tino hiahia ana, ara, ko nga rori puta noa i to ratou nei takiwa kia mahia kia pai, kia hoatu he kohatu mo runga kia maro ai nga rori. Ka taea tenei mahi ki te hoatu e te Kawanatanga etahi moni, kua e tino nui rawa, me nama e nga Kaute Kaunihera o reira. Ko te ahua o nga rori o reira i naianei, kino atu i te hohonu o te paru. He kupu tenei mo te korero e kiia nei me nama he moni hei hoko i nga whenua Maori, kua rongono atu te Whare i taku kupu mo tenei. E penei ana taku mahara, me tino whakamutu rawa te hoko i nga whenua Maori. He pai rawa me riihi anake te tikanga i naianei mo te whenua Maori, ma tenei ka tere tonu te kapi o nga whenua takoto kau a te iwi Maori i te tangata.

He maha nga mema Pakeha i korero i muri i a Hone Heke, he tautoko ta etahi he turaki ta etahi i te motini.

No te hoatutanga o te motini a te honore mema mo Ashley ki te Whare kia pootitia, turakina ana.

Katahi ka motinitia e te Pirimia kia haere atu te Pika i tona nohoanga, he mea tera kia uru ai te Whare ki te Komiti.

No te tukunga ki te Whare paahi ana te motini a te Pirimia.

Komiti Mo Nga Moni O Te Tau.

Ka roa te Komiti o te Whare katoa e mahi ana i nga moni mo nga mahi Kawanatanga o te tau e haere nei, ka tae ki nga moni e £8,000 e meatia ana kia paahitia mo nga mahi hi ika o te moana. Ka uaua i konei te Komiti, ka tautohetohe mo taua moni. Ka roa e pera ana, ka maha nga mema kua korero mo taua take, ka tu ake—

Ko Hone Heke.—Ki taku, ahakoa kua whakaitia e te Pirimia nga moni mo tenei mea, kaore ano i marama tenei take. Ko te mea tika me hanga he Pire e te Pirimia ka whakauru mai ki te Whare, kia hurihuria ai ko te Pire i te tuatahi, i mua o te pootitanga o nga moni nei; a tena pea i runga i te whakahaerenga o te Pire ka whakaaetia taua £8,000 katoa.

Ka tokomaha etahi atu mema ka tu ake ki te whai-korero i muri i a Hone Heke, ka tu ake—

Ko Henare Kaihau.—He maha nga hapu me nga tangata Maori kei te takiwa o te Moana o Hauraki e noho ana, a ki taku titiro he tino mate kino ka pa ki a ratou ki te whakaaetia nga tikanga e korerotia nei mo nga mahi moana, ara, e mea nei me hoatu etahi tikanga here ki runga ki nga tangata mahi i nga ika me nga tio o te moana; ko te mea tika me whakakore atu aua here. I raro i te Tiriti o Waitangi i tino whakatuturutia ki nga Maori te mana o a ratou moana mahinga ika, a ka uru tenei mea te tio ki roto ki aua tikanga, notemea hoki he tino kai te tio na nga Maori mai o ratou tupuna tae mai ki naianei; engari, ahakoa nga tikanga o taua tiriti, ki toku whakaaro ki te hiahia te tangata, ahakoa he Maori he Pakeha ranei, ki te mahi tio mana, kua e araia engari me

tnku noa atu ki te kohi tio mana. Ko te tino tikanga o nga moni reti o nga tahuna me nga toka tio, mehemea ra ka retia aua wahi, me utu ki nga nga Maori anake, a kaua rawa te tangata, ahakoa Maori ahakoa Pakeha, e whakaaetia kia haere ki te mahi tio hei tuku atu mana ki etahi whenua i waho atu o Niu Tireni, hei hokohoko atu mana ki reira.

Ko Wi Pere.—Ki taku mahara e tika noa atu ana nga tangata katoa, ahakoa Pakeha ahakoa Maori, kia tukuna atu ki te kohi tio ma ratou. Kaua rawa nga Maori e araia, engari me haere noatu ki te mahi tio ma ratou. Ki toku whakaaro kaore e tika kia riihitia nga tahuna me nga tokoka tio, a ina pau nga tau o nga riihi pera e takoto nei i naianei kaua rawa e whakaaetia kia whakahoutia, ko te take i whakahe ai au ki taua tu mahi kei warewaretia nga take me nga tika o nga Maori ki aua tahuna me aua toka tio, a te mutunga iho tuturu ana te ngaro atu o aua wahi i nga Maori ake tonu atu. Kaore aku whakahe mo nga tikanga e whakahaerea nei hei tiaki i nga tio.

Te Moka (Mr. Monk).—E tino takahi ana i te Tiriti o Waitangi e araitia nei nga Maori ki te mahi tio ma ratou. Notemea i raro i taua tiriti i whakatuturutia ki a ratou ano te mana o a ratou moana mahinga ika.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore kau he mea e arai ana i nga Maori, kei te tuwhera nga wahi katoa hei mahinga tio hei kai ma ratou, heoi nga wahi e kore ratou e tukuna atu ki reira mahi tio ai ko nga wahi anake i rahuitia i riihitia ranei. He kupu tenei mo nga papa-tio kua oti te riihi, me waiho tenei maku e ata uiui te ahua o te takoto o aua riihi, kia ahei ai te whakapuare he huarahi e tae atu ai nga Maori ki aua wahi mahi tio ai hei kai ma ratou. Ko tetahi, ka tika ano kia tiakina nga wahi kua tmo pau nga tio te kai, notemea ki te kore e peratia tera e tino kore atu nga tio o aua wahi. Otira ka ata uiuia e te Kawanatanga a ka ata whiriwhiria hoki kia kitea ai ko te hea te tikanga marama mo taua mea.

Ko Hone Heke.—I raro i nga tikanga o te Ture Mahi Ika o tera tau e ahei ana nga Maori ki te kohikohi i era atu tu ahua ika whai-makoi hei kai ma ratou, engari kaua ratou e mahi i nga tio.

No te tukunga ki te pooti whakaaetia ana aua moni.

Haere tonu te mahi a te Komiti a no te tekau meneti te paahitanga o te tahi karaka i te awatea o te Rahoroa ka hiki te Whare.

Taite, te 18 o Noema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Pire Penihana Mo Nga Koroheke.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ka tu ake ki te whai-korero mo te Pire, me te take i whakaurua ai e ia ki te Whare; ara, he tonono atu ki te Whare kia paahitia te Pire kia whaimana ai te Kawanatanga ki te hoatu penihana moni, ara, oranga, mo nga koroheke me nga kuia katoa, e noho ana i Niu Tireni, kua neke atu i te ono tekau ma rima nga tau te pakeke.

He roa ana korero, ka mutu ia ka tu ake ko etahi mema Pakeha, he tautoko ta etahi he whakahe ta etahi, otira he tautoko ta te nuinga.

Ko Hone Heke anake te mema Maori i tu ake mo tenei Pire. He patai tana ki te Pirimia, he aha te take i kore ai nga Maori e uru ki roto ki te Pire, ara, he aha nga Maori i kapea ai e te Pire, i kore ai hoki e hoatu he penihana mo nga koroheke me nga kuia Maori.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ko te mea tika me ata korero e te mema honore te Pire, mehemea hoki i peratia e ia kua kitea e ia e uru ana ano nga Maori.

Ka mutu nga whai-korero a nga mema ka tukuna ki te pooti.

Waahi ana te Whare.

Koia tenei, e whai ake nei, te rarangi ingoa o nga mema i te pootitanga.

I TE AE, 41.

- E. G. Allen
- Cadman
- Carroll
- Carson
- Crowther
- Duncan
- Field
- Gilfedder
- Graham
- Guinness

- Hall-Jones
- Hogg
- Holland
- Hunter
- Hutcheson, J.
- Kaihau
- Lawry
- Lethbridge
- Lewis
- McGowan
- McKenzie, J.
- LcLean
- Meredith
- Millar
- Mills
- Montgomery
- Moore
- Morrison
- O'Meara
- Pere
- Pirani
- Russell
- Seddon
- Smith
- Steward
- Symes
- Tanner
- Taylor
- Thompson, T.
- *Kai-tatau.*
- Flatman
- Wilson.

I TE NOO, 11.

- Bollard
- Brown
- Heke
- Monk
- Parata
- Rolleston
- Sligo
- Thomson, J. W.
- Wason.
- *Kai-tatau.*
- Larnach
- Richardson.

Te putanga o te taha tautoko, 30.

Heoi paahi ana te panuitanga tuarua o te Pire.

Ko Henare Kaihau, ko Wi Pere, me Tame Parata nga mema Maori i tautoko i te Pire. Ko Hone Heke to mema Maori i pooti kia turakina te Pire.

No te tekau meneti te paahitanga o to rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 24 o Noema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu te korero o etahi Pire me etahi atu mea ka tae ki te patai mo.

Horowhenua Moana.

Ko Tiaki Tiwini (Mr. Stevens).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Whenua, Mehemea, ina taturu te tau o nga tiwhikete o taua wahi, tera ranei e e hokona e ia te moana katoa o Horowhenua i nga Maori no raton a reira, me etahi whenua hoki i nga taha tawhio noa taua moana, hei paaka mo te iwi katoa, me te rahui ano mo nga Maori tuku iho ki o ratou iwi, i a ratou pa tuna me a ratou wahi mahinga ika; a ko taua moana me taua whenua ina oti te hoko me whakatapu rawa hei paaka, a me tuku atu ki te Kaute Kaunihera ki te Poari ranei o taua takiwa pupuri ai? Ka whakaatu ahau ki te Whare, he pai taua moana hei wahi tuunga mo nga mahi ahuareka a nga iwi o era takiwa, a hei tuunga hoki mo nga purei hoehoe poti a te iwi o te takiwa o Poneke. Ki te hokona taua wahi e te Minita mo nga Whenua, tena e koa rawa nga tangata o Poneke. Te take i uia ai e au tenei patai he hiahia noku kia whakahaerea taua mea, kei waiho roa ka raruraru noa iho. He nui nga raruraru i pa ki tenei whenua, a he nui nga moni a te koroni kua pau i te whakahaerenga i aua raruraru. Kaore ano a Horowhenua Moana i wawahia ki nga hapu nona. Ko te nui o taua roto e tata ana ki te 600 eka. Kei nga Maori taua wahi i naiane, a taro ake nei ka whakataua nga paanga ki taua roto. Hei painga nui rawa mo nga iwi o te Takiwa Porowinitanga o Poneke mehemea ka tahuri te Kawanatanga ki te hoko i taua roto, a ka riro atu i a ratou me whakatapu, ka tuku atu ai ki te Kaute Kaunihera ki te Poari ranei o taua takiwa tiaki ai whakahaere ai, a na reira ka tika kia pai te utu mai a te Minita i tenei patai.

Te Makenehi (Hon. J. McKenzie).—Kua whiriwhiria e te Kawanatanga tenei patai. Kua ripoatatia e te Kawanatanga he mea tika kia hokona te roto o Horowhenua, me tetahi atu roto e tata ana ki reira; otira, ki te pai te Paremete ki te whakarite i etahi moni hei hoko i aua wahi, kaore pea he take e uaua ai te whakahaere o ta te mema honore i tohutohu mai nei. Heoi maku e ata hurihuri tenei mea, a, taihoa ake nei, tena pea ahau e ahei te ki atu, ka tonoa ranei e te Kawanatanga ki te Whare kia whakaritea he moni hei hoko i taua wahi kaore ranei.

No te mutunga o tenei patai ka haere tonu te mahi a te Whare ki etahi atu patai me etahi Pire.

No te toru tekau ma rima meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 8 o Tihema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka panuitia tuatahitia etahi Pire.

Pire Whakatikatika I Te Ture Mo Horowhenua Poraka.

No tenei ra i panuitia tuaruatia ai te Pire whakatikatika i te Ture mo Horowhenua. Ka mutu taua Pire ka panuitia tuaruatia tetahi Pire mo nga Kura.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ka tu ake ki te whakaatu atu ki te Whare i nga Pire ka whakarerea e te Kawanatanga i tenei tuunga o te Paremete i te mea kua tata rawa te Kirihimete, a he wa tera e hiahia ai nga mema honore ki te taki hokihoki ki o ratou kainga kia kite i o ratou whanaunga. Heoi ka whakahua haere te Pirimia i nga Pire ka mahia me uga Pire ka whakarerea. Ka korero atu hoki ko te Pire mo Horowhenua Poraka ka tukuna atu ki te Komiti mo nga Mea Maori. Kia hoki mai i reira ka komititia e te Whare.

Taite, te 9 o Tihema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire me nga patai, ka mene etahi te whakahoki atu e nga Minita ka tae ki te patai mo—

Nga Whenua Maori O Waiau.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Maina, Mehemea kua tae mai ki a ia te kupu a te Komihana mo nga Whenua o te Karauna, i Invercargill, mo nga raihana kimi koura e kiia nei i whakaputaina kia ahei ai te mahi koura i runga i nga whenua i wehea nei mo nga Maori o Waiau?

Ko Te Karimana (Hon. Mr. Cadman).—Kaore ano i tae mai ki au he kupu ma te Komihana, engari ta te Warden o taua takiwa kua tae mai, a ko taku kupu ki te mema honore me tere tana kite i te Minita mo nga Whenua mo runga i tenei putake, kia wawe ai te whakahaere o etahi tikanga i mua o te rokohangatanga o tetahi raruraru ki runga ki aua whenua.

Mane, te 13 o Tihema, 1897.

No te hawhe-paahi i te whitu karaka i te ahiahi ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Pire Whakatikatika I Te Ture Mo Horowhenua Poraka.

Te Hutana (Mr. Houston).—E hiahia ana ahau ki te hari atu i te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo tenei Pire. E ki ana te ripoata a te Komiti kaati tonu te Pire, kaore e menemanatia e ratou, engari me tuku kia paahi. Ka motini ahau, me whakatakoto te ripoata ki runga ki te teepu o te Whare.

Ka tu ake etahi mema ki te whakatete i te motini, ka mea me whakahoki te Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori kia whiriwhiria ano.

Ka tu atu te Pirimia ka mea, he whakaroa noa iho ta aua mema honore i te Pire, he puru ta ratou kia kore ai e paahi te Pire i tenei tuunga o te Paremete.

Ka mutu te Pirimia ko Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston) he tohe tana kia whakahokia te Pire ki te Komiti.

Katahi ka tukuna te motini ki te pooti, a waahi ana te Whare.

Koia tenei e mau ake nei.

I TE AE, 30.

- Cadman
- Carncross
- Carroll
- Duncan
- Field
- Flatman
- Gilfedder
- Guinness
- Hall-Jones
- Hogg
- Houston
- Hutcheson, J.
- Joyce
- Kaihau
- Larnach
- McGowan
- McKenzie, R.
- Meredith
- Millar
- Mills
- O'Regan
- Parata
- Pere
- Seddon
- Stevens
- Thompson, T.
- Ward
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- Lawry
- Morrison.

I TE NOO, 24.

- Allen, J.
- Bollard
- Brown
- Buchanan
- Crowther

- Heke
- Hunter
- Hutchison, G.
- Kelly
- Lang
- Lewis
- Mackenzie, M.
- McLean
- Massey
- Monk
- Rolleston
- Smith
- Steward
- Tanner
- Thompson, R.
- Wason
- Wright.
- *Kai-tatau.*
- Montgomery
- Pirani.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- E. G. Allen
- Fisher
- Graham
- Holland
- McKenzie, J.
- O'Meara
- Symes.
- *Turaki.*
- Herries
- Stout
- Taylor
- Moore
- Russell
- Lethbridge
- Richardson.

Te Putanga o te taha tautoko, 6.

Heoi riro ana i ta te Pirimia me ta te Kawanatanga i motini ai.

Whakaaetia ana te motini.

Ka mutu a Horowhenua ka haere tonu nga mahi, a no te tekau ma rima meneti te paahitanga o te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 14 o Tihema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Pire Whakatikatika I Te Ture Mo Horowhenua Poraka.

Ko Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston).—Ka hoatu e au te pitihana a Meiha Keepa te Rangihiwini (Major Kemp) ki te Whare, he inoi nana kia whakaaetia ia kia haere mai ki te pa o te Whare nei korero ai i ana korero i mua o te whakahaerenga o te Pire whakatikatika i te Ture mo Horowhenua Poraka. Ka motini ahau kia whakaaetia e te Whare te inoi a te kai-pitihana.

Ko Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Kaore e taea i naiane te whakaae atu o te motini, notemea me matua uru ki te Ota Pepa he whakaatu mo taua motini, kia oti te pera, a kia tae ki te taima e karangatia ai te Pire, hei reira whakahaerea ai te motini.

Ko Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston).—Ka kokiritia atu e au he motini maku, penei te ahua, ina karangatia

te motini mo te Pire kia panuitia tuaruatia, hei reira me whakaae te inoi a te kai-pitihana, a me karanga ia kia tae mae ki te pa o te Whare korero ai i ana korero.

Ko Pirani (Mr. Pirani).—Ka patai ahau ki te Pirimia, mehemea ka taea e ia te whakaatu mai ki te Whare i te taima e whakahaerea ai ano e ia te Pire mo te Poraka o Horowhenua.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore au i te hiahia ki te whakaputa i tetahi korero hei whakataratara i te Whare kei puta ano he tautohetohe i naianei, otira, me ki atu au he puru tonu ha whakaroa noa iho i te Whare te mahi a nga kai-whakatete i te Pire. Kua tae taua hunga ki te Komiti mo nga Mea Maori pera ai, a hinga atu ki reira. Te hinganga ki reira ka tae taua hunga ki te Komiti Huihui o nga Whare e rua, a hinga atu hoki ki reira. Ki taku mohio tera ano e eke te Pire a tona wa ki runga ki te Ota Pepa, a hei reira mohiotia ai te ra e whakahaerea ai ano te Pire.

Ka mutu te korero mo te Pire mo Horowhenua ka whakahaerea ko te whai-korero mo te Peeke o Niu Tireni me nga Moni mo nga Mahi Nunui o te Koroni. He roa enei e mahia ana ka mutu.

Horowhenua Poraka.

Ko Te Tumuaki (Mr. Speaker).—E mea ana ahau ki te korero atu ki te Whare mo te motini a te mema honore mo Selwyn, e mau nei i te Ota Pepa Apiti i whakaputaina nei i tenei ra. E pouri ana ahau kaore taua mema honore i tona nohoanga i naianei, engari kua whakaaturia mai ki au tenei ano taua tangata kei etahi atu ruma o te Whare nei e noho ana. Na, i te mea ko au te Tumuaki o tenei Whare, kaore e tika kia kore au e wbakaatu atu ki te Whare i te he o te mahi a taua mema honore mo nga kupu o tana motini, i te mea e ahua taunu ana aua kupu i te Whare, a kaore e pai te Ota Pepa o te Whare kia hoatu hei huarahi e tuhaina haeretia ai nga kupu taunu mo te Whare a tetahi mema.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te Tumuaki.

Ko nga korero o taua Ota Pepa e pa ana ki Horowhenua Poraka.

Heoi whakahaua ana te Tumuaki kia whakakorea atu taua Ota Pepa.

Pire Karaati-Whenua Ki A Hohepa Hutana.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ka motini ahau kia komititia tenei Pire, ki te tirohia e nga mema nga rarangi tuatahi o te Pire ka kitea e ratou i reira te take i whakaurua ai te Pire ki te Whare nei. Ko nga eka o tenei whenua, o Mahoenui, e 8,036 eka, a ko tetahi taha o taua whenua kei waho o te Rohepotae Poraka. Ko te wahi o taua whenua kei te riihi ki a Hohepa Hutana e 7,536 nga eka, a kua riro i te hoko a te Kawanatanga e 3,936 eka o taua Poraka. I runga i nga tikanga o te Pire nei, 1,936 nga eka e watea hei whakanohonoho ki te tangata e te Tari mo nga whenua o te Karauna, a e 2,000 nga eka e tukuna atu mo taua tangata, mo Hohepa Hutana. Te take i whakahaerea ai tenei Pire hei whakaora i taua Pakeha i etahi raruraru i pa ki a ia i nga ture mo te Rohepotae Poraka.

Ko Hone Heke.—Ki taku titiro kei nga Maori ano etahi o nga hea i roto i taua whenua e pupuri ana. Mehemea nei e penei ana, kua hokona ko etahi anake o nga eka o taua whenua e te Karauna, a kua riihitia e taua Hohepa Hutana te 8,000 eka katoa o taua poraka. Ko te Pire he mea whakariterite i waenganui i taua Pakeha me te Kawanatanga, kia taea ai e te Karauna te hoko i katoa te poraka, kia ahei ai te tuku atu te 2,000 eka ki taua Pakeha. Ka patai atu au ki te Pirimia, mehemea ranei kua tino pau nga hea o nga Maori te hoko, kei te toe ano ranei etahi; a mehemea kei te toe ano etahi hea o taua whenua ki etahi Maori, ka pehea aua Maori ina paahitia tenei Pire?

Ko Te Tamihana (Mr. R. Thompson).—Ka whakamarama atu ahau ki te Whare, kaore tenei Pire e pa ana ki nga hea o nga Maori i roto i taua Poraka. I riihitia taua whenua e Hohepa Hutana i nga Maori, ka maha nga tau i naianei o taua riihitanga, i muri i tera ka hokona e te Kawanatanga taua whenua i nga Maori. Na, whakaae ana taua Pakeha ki te tuku atu i tana riihi ki te Kawanatanga, kia taea ai e te Kawanatanga te whakanohonoho ki te tangata, engari hei utu mo tana peratanga me whakaae hoki te Kawanatanga kia hokona e ia te 2,000 eka i nga Maori. I runga i te whakaaetanga o enei mea tukuna atu e ia tana riihi. Kaore kau he paanga o nga Maori i roto i te rua mano e mea nei taua Pakeha kia hokona e ia.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore pea te mema honore mo te Takiwa Maori Whaka-raro i korero i nga rarangi whakamutunga o te Pire, mehemea hoki i ata korerotia e ia aua rarangi kua marama noa atu te Pire ki taua mema honore. Kaore kau he raruraru e pa ki nga Maori e pupuri ana i o ratou hea i tenei Pire.

No te tukunga ki te Whare, komititia ana te Pire, a panuitia tuatorutia ana.

Ka mutu tenei haere tonu nga mahi a te Whare.

No te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 15 o Tihema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Nga Pire Me Nga Pitihana Kaore Ano I Oti Te Whakahaere.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—E te Pika, Ka motini ahau ko nga Pire me nga Pitihana katoa kaore ano i oti te whakahaere i tenei tuunga o te Paremete, hei tera tuunga te Paremete i tera tau whakaoti ai.

He maha nga mema i tu ki te korero mo tenei mea. Ko Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston) me nga mema o te Apitihana kei te whakahe i tenei tikanga, ka ki he huarahi hou rawa a kaore e tika a e kore ratou e whakaae. Ko te Pirimia, ara, ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon) me nga mema o te taha Kawanatanga e kawea ana he tika noa atu ta te Pirimia i motini ai, he mea hoki nona kia tere ai te oti o nga mahi o te Paremete a tera huihuinga.

Ka maha noatu nga mema kua korero, ka tu atu—

Ko Hone Heke.—Ka tono atu ahau ki te Pirimia, kia whakamaramatia mai e ia ka pehea nga Pire kua paahitia nga panuitanga tuarua i runga i te tikanga *pro formâ*.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon). — Kaore e tukuna atu. Ka waiho kia karangatia o ratou panuitanga tuarua.

Te mutunga o nga korero ka tukuna ki te pooti.

Waahi ana te Whare.

I TE AE, 35.

- Cadman
- Carncross
- Carroll
- Field
- Flatman
- Gilfedder
- Graham
- Guinness
- Hall-Jones
- Hogg
- Holland
- Houston
- Joyce
- Kaihau
- Lawry
- McGowen
- Meredith
- Millar
- Mills
- Montgomery
- Morrison
- O'Regan
- Pere
- Seddon
- Smith
- Stevens
- Steward
- Tanner
- Taylor
- Thompson, R.
- Thompson, T.
- Ward
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- O'Meara
- Symes.

I TE NOO, 23.

- Allen, J.

- Bollard
- Brown
- Fraser
- Hutchison, G.
- Kelly
- Lang
- Larnach
- Lewis
- McGuire
- Mackenzie, M.
- McKenzie, R.
- McLean
- Massey
- Monk
- Moore
- Pirani
- Richardson
- Rolleston
- Russell
- Thomson, J. W.
- *Kai-tatau.*
- Hunter
- Lethbridge.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- E. G. Allen
- Duncan
- Fisher
- Hutcheson, J.
- McKenzie, J.
- Parata.
- *Turaki.*
- Herries
- Buchanan
- Stout
- Wason
- Sligo
- Carson.

Te putanga o te taha tautoko, 12.

Heoi puta ana te motini a Te Hetana, ara, a te taha Kawanatanga, a hinga ana te taha Apitihana.

Whakaaetia ana te motini.

Horowhenua.

Ko Pirani (Mr. Pirani)—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Ture, Mehemea tera e whakahaerea e ia etahi tikanga e hopukia ai te tangata e kiia nei nana i utu etahi o nga kai-korero i te aroaro o te Kooti Whenua Maori i te tuunga o te keehi mo Horowhenua, i tahuri ai aua kai-korero ki te korero tito ki te Kooti.

Ko Te Tamihana (Mr. T. Thompson).—Kaore ano he keehi pena te ahua i whakaaturia mai ki te Kawanatanga. Ka whakahaua nga Tiati kia tuku ripoata mai ki te Kawanatanga mo taua mea, a, ki te kitea he tika, tera e whakahaerea te ture hei hopu i taua tangata.

Nga Whenua Mo Nga Maori Kore Whenua.

Ko Tame Parata.—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Whenua, Mehemea kua whakatokomahatia e te Kawanatanga nga kai-ruri e ruri mai nei i nga whenua mo nga Maori kore whenua o Waiiau?

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kua tukuna he kai-ruri ki Murihiku (Southland) ki te whakahaere i nga ruri mo aua whenua.

No te rima meneti te paahitanga o te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 16 o Tihema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

No tenei ra ka panuitia tuatorutia te Pire Whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, a tukuna atu ana taua Pire ki te Kaunihera.

Pire Whakatikatika I Te Ture Mo Horowhenua Poraka.

No te whakatakototanga mai o te motini kia komititia te Pire.

Ko Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston).—Ka motini, Kia whakaaetia a Meiha Keepa raua ko Ta Waata Pura kia haere mai ki te pa o te Whare me ta raua roia, a ma taua roia e whakapuaki nga korero mo te taha ki aua tangata.

Ka maha nga mema ka korero mo tenei Pire, ara, a te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), Te Makenehi (Mr. M. J. S. Mackenzie), Pirani (Mr. Pirani), Tiaki Tiwini (Mr. Stevens), me etahi atu, ka tu ake—

Ko Hone Heke.—E te Pika, i ki te Pirimia i a ia e korero ana mo tenei Pire, ko te take i whakahaerea ai te Pire he mea no te Kawanatanga kia tuhera he huarahi e taea ai e nga Maori e whai-take ana ki Horowhenua, i runga i nga ritenga Maori, te hari atu i a ratou kereeme kia whakawakia. Na, ko tenei, ka korero atu ahau ki te Whare mo te aronga o tenei mea o te tikanga Maori. E tino mohiotia ana mehemea i whakataua tenei whenua a Horowhenua i runga i tikanga Maori, kaore i tau tenei 52,000 eka ki a Muaupoko engari ka tau ke ki a Ngatiraukawa. Ki taku mahara i korero ano ahau i mua, i runga i nga ritenga me nga tikanga Maori o mua atu o te taenga mai o te Pakeha ki enei motu, ki te raupatutia te whenua o tetahi iwi e tetahi iwi atu, ka riro i te iwi nana te raupatu te whenua o te iwi i patua. Na, e tino mohiotia ana, e nga Maori me nga Pakeha i tae tuatahi mai ki tenei takiwa o te motu, na tetahi rangatira, ko Te Rauparaha te ingoa, i raupatu tenei takiwa katoa, timata i Whangaehu awa tae noa ki te pito whaka-te-tonga o tenei motu, a whiti atu taua raupatu ki Te Waipounamu. Koia ena nga whenua i raupatutia e Te Rauparaha. Na, kia mohio ai te Whare ki te tika o taku korero, a kia marama ai hoki ki ta te Kooti Whenua Maori i whakataua ai i runga i nga ritenga Maori: me korero atu au ko te whenua timata i Whangaehu tae noa ki Kukutauaki, no nga iwi o Rangitane, o Ngatiapa me Muaupoko i mua. Koia ena nga iwi nona te whenua i rokohanga e Te Rauparaha, a no tona taenga mai ki tenei pito o te motu nei ka patua e ia aua iwi ka tangohia to ratou whenua. No te tuunga o tenei mea o te Kooti Whenua Maori, haria ana enei whenua katoa kia mahia e taua Kooti, a i pehea te otinga? I penei te whakataua a te Kooti Whenua Maori, e tika ana aua whenua katoa kia riro i a Ngatitoto, i a Ngatiraukawa, me Ngatiawa, tae noa ki te pito whaka-raro o Te Waipou-namu. He whakatika ta te Kooti i nga ritenga me nga tikanga Maori mo tenei mea mo te whenua, ara, i runga i a te Maori tikanga e mana ana i mua o te taenga mai o nga matauranga Pakeha ki enei motu. He maha nga hapu o Nga-titoto i whiti ki Te Waipounamu, a e noho mai nei i reira, i nga whenua o reira i raupatutia e nga iwi o Te Rauparaha. Na, i te mea e mohio ana a Te Rauparaha ki ona whanaunga me ona hoa i mahue atu i te pito whaka-raro o Aotea-roa nei, karangatia ana e ia tetahi o ratou, ko Te Whatanui te ingoa, kia haere mai ki te noho i tetahi wahi o te whenua i raupatutia ra e ia. Katahi ka hoatu e ia ki a Te Whatanui ona tika katoa i runga i taua raupatu, timata i Wha-ngaehu tae noa ki Kukutauaki. Na reira, i runga i te tikanga Maori, i tino riro i a Te Rauparaha aua whenua katoa, a nana i tuku tetahi wahi o aua whenua ki a Te Whatanui, ki te rangatira o Ngatiraukawa. Na, i uru ki roto ki taua wahi i tukua ra e ia ki a Te Whatanui a Horowhenua Poraka. Heoi nohoia ana e Te Whatanui taua whenua, a haere atu ana nga morehu o Muaupoko me era atu iwi, kua oti ra te whakamarara e te raupatu a Te Rau-paraha, ki raro i a Te Whatanui noho ai, a nana i tiaki i awhina aua morehu, ahakoa te kupu a Te Rauparaha me whakangaro rawa aua toenga a tona patu. Na, noho ana aua morehu i raro i te mana o Te Whatanui, kaore kau o ratou tika ki te whenua i te mea kua riro te whenua i te rau o te patu a Nga-titoto me Ngatiraukawa me o ratou iwi. No te taenga mai o nga matauranga Pakeha ki enei motu ka rereke te ahua o nga rangatira, a na te whakahaerenga o nga ture Pakeha ka rereke hoki te takoto o etahi o nga tikanga Maori; a ko tetahi, na runga i te hiahia nui o te Kawanatanga ki te hoko i nga whenua Maori, naomia atu ai nga tangata kore-kore noa iho ka whakatu i era hei ra-ngatira, hei tangata whiwhi whenua. Koi nei tonu, E te Pika, te mahi i whakahaerea mo tenei whenua; notemea i te tononga atu a te Kawanatanga ki a Te Whatanui kia hokona e ia a Horowhenua, i te mea ko ia anake te tangata e whaimana ana i taua wa ki te hoko i aua whenua, kaore rawa ia i whakaae, na reira ka whaka-arahia e nga apiha whakahaere a te Karauna etahi atu tangata hei ranga-tira hei tangata mo taua whenua; a na te kaha o nga tikanga whakahaere a te Kawanatanga o aua wa ki te whaka-kiki i te Kooti, kotiti ana te whakataua a te Kooti a hoatu ana a Horowhenua ki nga Maori e noho nei i roto i nga tiwhikete mo nga Poraka o Horo-whenua. E te Pika, i te takototanga o tenei putake ki te aroaro o nga Komi-hana i whakaturia nei e tenei Whare mo Horowhenua Poraka i te tau 1896, i tu nei ki Rewini (Levin), e penei ana etahi o ratou kupu i roto i ta ratou ripoata mo nga mea i uiuia e ratou:—

"Ko nga iwi nana nei a Muaupoko i raupatu, kaore i tino noho tuturu ki runga ki taua whenua; otira, i te

mea e taoro atu ana te mana o nga iwi nana te raupatu ki runga ki taua whenua, me te whaikaha hoki o aua iwi ki te whaka-haere, ara, ki te aki i taua mana ki runga ki nga iwi i raupatutia ra e ratou, na reira ko te tino tikanga kua weto rawa nga take o Muaupoko ki taua whenua. He mea nui tenei, a kua e warewaretia, notemea ko nga take ki taua whenua i whakaarahia e Muau-poko i muri mai kaore e tatu ki taua whenua i te mea kua weto atu aua take i te raupatu."

Ko ena kupu ka kitea i roto i te Puka-puka Paremete G.-2, wharangi 4 (Par-liamentary Paper, G.-2, 4). E te Pika, he pena katoa te ahua o nga korero i roto i taua ripoata, engari ko te he kaore nga Komihana i whaimana ki te whakahaere i te kereeme i whakaarahia e Ngatiraukawa, i te mea kaore he mana i hoatu ki roto ki te Ture nana aua Komihana i whakatu e ahei ai a Ngatiraukawa ki te whakahaere i ta ratou keehi i te aroaro o aua Komihana. He pera ano te ahua o nga take i kore ai e takoto he keehi ma ratou ki te aro-aro o te Kooti i te tau 1886, engari i te tau 1873 i takoto he keehi ma ratou, i te wa i whakawakia tuatahitia ai taua whenua, engari, na nga whakakiki a nga whakahaere kawanatanga o aua ra, kihai i tika te whakatakoto atu o a ratou kereeme ki aua whenua katoa ki te aro-aro o te Kooti. I tukua ano e te iwi o Ngatiraukawa, e nga uri hoki o Te Wha-tanui, he tono whakawa tuarua mo taua whenua; otira i peheatia ia nei aua tono? Kaore i whakaaetia, a kaore hoki i whakaaturia nga take i kore ai e wha-kaaetia. E ki ana ahau ko enei ke nga tangata i pangia e te mate. E pohehe rawa ana nga mema honore e korero nei ko Muaupoko ko Ngatiapa nga iwi i pangia e te mate; a he he ano hoki te ki kua pa he mate ki a Ta Waata Pura. Ki taku ko Ngatiraukawa raua ko nga uri o Te Whatanui nga tangata i painga e te mate i runga i nga whakataunga mo Horowhenua. Na, e te Pika, ka panuitia atu e au ki te Whare etahi kupu i whakapuaMna e Ta Waata Pura mo tenei putake. Kei nga Pukapuka Apiti ki nga Pukapuka o te Runanga Kaunihera mo te tau 1896, wharangi 24. I tuhituhia e Ta Waata Pura tetahi pukapuka, ko te take i tuhia ai taua pukapuka mo tetahi angaanga tupapaku i kitea ki runga ki tona whenua—ara, ki Poraka 14, e tata ana ki Papaitonga Roto. Koia tenei tetahi wahi o taua pukapuka:—

"Ko te moutere e tu nei i Papaitonga, te wahi i kitea ai e Ta Waata Pura te angaanga matotoru e matakaitakitia nei, ko te wahi tena i patua ai i whaka-ngaromia ai a Muaupoko, otira kaore rawa i whakatapua taua wahi. Ko tenei mea ko te tapu, me ona tikanga huhua noa iho, te tino kaupapa o nga tikanga katoa i ora ai te iwi Maori. No te whanautanga mai ano o te tamaiti Maori ka eke te tapu ki runga ki a ia, a mau tonu ki a ia taua mea a koroheke noa, a kia roa noa atu ia ki te whenua katahi ano ka horo atu taua mea i runga i a ia. Ko te tapu te kai-awhina me te kai-whakahaere o te tangata Maori i mua. Na taua mea ka oti i te Maori ana mahi nunui. Na taua mea ka oti a ratou mahinga kai nunui o mua, a ratou mahi ika, a ratou kupenga, o ratou kainga me o ratou pa whawhai, a ratou waka rauawa, o ratou whare papai, a ratou kupenga, a ratou mahi whakairo, me era atu mahi huhua noa iho a te Maori, a i oti aua mea katoa, ahakoa te kore whiwhi o te Maori i te maitai me era atu mea rino hei mahi i ana mahi. Na taua mea, na te tapu, ka tiakina a ratou nga-herehere me a ratou wai tahere manu, a ratou mahinga ika, me a ratou kai e tupu ana i waenga. Na taua mea ka takoto tapu o ratou tupapaku, kaore e taea e te tangata te raweke te hahu ranei. Na, ma tenei e mohiotia ai te nui rawa o tenei mea o te tapu ki te tangata Maori. Ina hoki a Te Koro-neho e ki nei, "Ahakoa pehea te toa o te rangatira tuohu ana ia, ano he tamaiti nohinohi, i taua mea." Ko te wahi tanumanga tupapaku i Opotiki i tino whakatapua. Tena ko Muaupoko, i te mea kua tino patua ratou, kua mu-rua o ratou taonga katoa, torutoru noa iho o ratou morehu i ora, a i rere enei ki te maunga huna ai, na reira kihai rawa nga morehu i kaha ki te hoki mai ki te whakatapu i te wahi i patua ai i tanumia ai te nuinga o Muaupoko. Ma tenei e mohiotia ai te tika o te korero e kiia nei i tino mate a i tino raupatutia a Muaupoko i taua wa e Ngatitua raua ko Ngatiraukawa, ina hoki kaore rawa nga morehu i kaha ki te hoki mai ki te whakahaere i nga tikanga o tenei mea o te tapu ki te wahi i patua ai te nuinga o Muaupoko:—

"I runga i toku mohiotanga ki nga tikanga Maori, kaore he mea i runga ake i tenei hei whakaatu i te tino hinga-nga o tetahi iwi ki raro i tetahi atu iwi, ara, ko te korenga kaore nga morehu i kaha ki te whakanoho i te tapu ki runga ki te wahi e tika ana hei maharatanga nui ma ratou. Ko au te roia whaka-haere o nga kai-whakahe i te hoko o te Poraka o Manawatu ki te Karauna, a na reira i taua wa ka ata kohikohia e au nga mea katoa e tika ana kia marama ai au ki te whakahaere i taku keehi, a i tuhituhia katoatia e au nga korero mo taua mea katoa ki roto ki tetahi puka-puka tona ingoa ko 'Etahi Upoko Korero mo Te Rauparaha, me ona ra i ora ai ia.'"

Na ko Te Tapata tetahi, i a ia e korero ana mo te pitihana a Kipa te Whatanui i te tau 1896, panuitia ana e ia tetahi wahi o te pukapuka a Ta Waata Pura i korero ai ki te aroaro o te Wellington Philosophical Society, a i roto i taua pukapuka e tino marama ana te whakaatuatu a Ta Waata Pura, kaore rawa he take o Muaupoko ki taua whenua, a i tino marama i a ia te wha-katakoto o te tika o nga take o Ngatitua me Ngatiraukawa i raro i a Te Rau-paraha me Te Whatanui. Kaati, me pehea ki ta koutou te aronga o tenei ture e mahia nei mo tenei poraka? Kaore i te tika tenei Pire e takoto nei: ko te tikanga tika me hoki whakamuri te aronga o te Pire nei ki te timatanga mai o nga mahi mo tenei whenua. Ko te hua-rahi marama, tika hoki, me whakahoki katoa te Poraka o Horowhenua, tae atu ki ona wawahanga, ki tona papatuputa-nga; koia tena te ture tika ki taku hei mahi ma tatou mo tenei whenua. Koi na anake te huarahi e oti ai tenei raru-raru, e tika ai te mahi a tenei Whare mo nga uri o Te Whatanui, mo te iwi o Ngatiraukawa, mo nga iwi o Muaupoko me Ngatiapa, me Ta Waata Pura hoki. Ma

tenei anake e tuwhera ai he huarahi mo nga taha katoa, e tae ai ratou katoa ki te aroaro o te Kooti Whenua Maori, e ahei ai hoki te Kooti ki te uiui ki te whakawa a ki te whakatau ko wai ma nga tangata tino tika ki taua whenua. Kaati, ka tika kia patairia. He tika ranei kia penei me taku e korero nei te aronga o te ture mo Horowhenua e mahia e te Paremete? Ae, ki taku e tika ana kia whakahokia nga take katoa ki taua poraka katoa ki tona ahua i te wa e papatupu ana taua whenua. Na reira ahau ka mea atu ki te Kawana-tanga kia unuhia atu tenei Pire e takoto nei, a kia homai he Pire penei te ahua me taku i korero ake nei. Ka tino marama taku e tono nei ki nga mema honore katoa o te Whare nei e mohio ana ki nga tikanga Maori. I tera tau i tukuna tenei mea ma te Piira Kooti Whakawa Whenua Maori e mahi, a kaore i tika te mahi a taua Kooti, i tukuna atu e ia ma te Hupirimi Kooti e whakatau, a te mutunga iho whaka-hokia mai ana e te Hupirimi Kooti taua mea ki te Piira Kooti, me te ki atu kaore i tika te tuku atu i taua mea ki te Hupirimi Kooti engari ma te Piira Kooti ano e mahi taua mea. Na, i naianei kei te ki te Minita mo nga Mahi Nunui ma tenei Pire e ahei ai nga Maori ki te haere atu ki te Piira Kooti whakahaere ai i a ratou kereeme. He tino pohehe rawa tenei korero ana. Kaore rawa i te pena nga kupu o te Pire. Heoi ta te Pire nei, e penei ana, me whakakore atu te whakatau a te Hupirimi Kooti, a me whakatu a Meiha Keepa hei kai-tiaki mo Muaupoko. Heoi ano ta te Pire. Ma tena e mohiotia ai kei te kuare rawa te Minita ki te Pire nei, kaore rawa pea i tirohia e ia nga korero o roto. E he ana te aronga o te Pire nei, ki te peneitia me ta te Pire nei te tikanga mo tenei whenua ka he, he rawa atu. Engari te whakatuwhera i te poraka ki nga keehi katoa a nga iwi katoa. Ma tena ka kitea te tika ka kitea te he. Ko nga Pakeha i hoko i reti ranei i etahi wahi o taua whenua, i te mea ehara i a ratou te he, a i te mea tera e pa he mate ki a ratou ki te wha-kahokia te whenua ki tona papatupu-tanga, kaati, ko te mea tika me utu aua Pakeha katoa, a me whakauru he kupu pera te ahua ki roto ki te Pire, ina wha-kahaerea i runga i te aronga e tohea nei e au.

Ka noho a Hone Heke ki raro ka tu ake ko Te Ritihana (Hon. Mr. G. F. Richardson) he torutoru ana kupu. Tuatahi he ki atu ki a Heke kua roa rawa kua uaua rawa i naianei te takoto o Horowhenua, a e kore e taea te wha-katuwhera he whakawa tuarua mo taua whenua. Tuarua he whakahe tana i ta te Kawanatanga mahi mo taua poraka. Ka mutu ta tenei ka tu ake.

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—He whakamarama tana ki te Whare, ehara i te mea ko te Pire te mea e kore-rotia ana, engari ko te motini a Te Rore-tana (Hon. Mr. Rolleston) e mea nei me tuku mai ranei a Meiha Keepa raua ko Ta Waata Pura ki te pa o te Whare korero ai kauka ranei. A me tana whakatakoto haere ki te Whare i ana take e kore ai e tika aua tangata Ma tukuna mai ki te pa o te Whare.

Tokorua nga mema i tu ake i muri i a Timi Kara (Hon. Mr. Carroll) ka mutu era ka tu ake a Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston) ki te whakautu i nga korero a nga mema.

Katahi ka tukuna ki te pooti, a wha-kaetia ana te motini a Te Roretana.

Koia tenei e mau ake nei te rarangi o nga mema i rokohanga e taua pooti ki te Whare.

I TE AE, 30.

- Allen, J.
- Bollard
- Brown
- Buchanan
- Carson
- Crowther
- Guinness
- Heke
- Hunter
- Hutchison, G.
- Lang
- Lethbridge
- Lewis
- McGuire
- McLean
- Monk
- Montgomery
- Moore
- Pirani
- Rolleston
- Russell
- Smith
- Steward
- Tanner

- Taylor
- Thomson, J. W.
- Wason
- Wilson.
- *Kai-tatau*
- Mackenzie, M.
- Richardson

I TE NOE, 29.

- Cadman
- Carroll
- Duncan
- Field
- Flatmn
- Gilfedder
- Graham
- Hall-Jones
- Hogg
- Holland
- Houston
- Hutcheson, J.
- Joyce
- Kaihau
- Larnach
- Lawry
- McGowan
- Meredith
- Millar
- O'Meara
- Parata
- Seddon
- Stevens
- Symes
- Thompson, R.
- Thompson, T.
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- McKenzie, R.
- O'Regan.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Fraser
- Herries
- Kelly
- Massey
- Sligo.
- *Turaki.*
- Ward
- McKenzie, J.
- Carncross
- Mills
- Allen, E G.

Te putanga o te taha tautoko, 1.

Heoi paahitia ana te motini.

Katahi ka whakahaerea etahi atu mea maha noa atu, mahi tonu te Whare a awatea noa, mahi tonu a no te hawhe-paahi i te rima karaka i te ahiahi o te Paraire ka hiki te Whare.

Mane, te 20 o Tihema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

No tenei ra ka panuitia tuatahitia tetahi Pire hei whakamana i te Kawana-tanga kia ahei ai te whakawhitiwhiti i nga whenua Rahui, i nga whenua o te Karauna, me nga whenua Maori, tetahi mo tetahi, ana hiahia e nga taha e rua kia peratia.

Ka tahuri te Whare ki te whakahaere i etahi atu mahi, na wai a ka tae ki te—

Pire Rahui I Kapiti Motu Mo Te Iwi Katoa.

Ka tae mai te karere a te Kawana, he hari mai i te kape o te Pire hei whakamutu i nga mahi whakahaere hoko, riihi, aha ranei, mo Kapiti Motu, i te mea kei te meatia kia hokona e te Kuini hei rahui mo te iwi katoa.

Katahi ka hurihuria i roto i te Komiti te kupu a te Kawana a whakaaetia ana, a ripoatatia ana ki te Whare. Panuitia tuatahitia ana te Pire.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ka motini ahau kia panuitia tuaruatia te Pire akuanei tata nei.

Ko Te Roretana (Hon. Mr. Rol-leston).—Ka patai ahau mehemea kua whakaritea nga tikanga whakahaere o te Whare mo tenei mea; a mehemea hoki kua tae he whakaatu ki nga tangata e whai paanga ana ki taua motu, ara, tenei te Pire nei kei te whakahaerea e te Whare.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ae.

Ko Hone Heke.—E pa ana tenei Pire ki nga whaipanga o etahi tangata, ara, o etahi Pakeha. E ono rau nga eka o taua motu kei tetahi Pakeha ko Paraone te ingoa; a e ki ana nga Ture whakahaere o te Whare nei, ina tupono ki te keehi penei te ahua me ata whaka-haere ano nga mahi o te Whare i runga i etahi tikanga. Ka patai ahau ki te Tumuaki, mehemea he Pire tenei e pa ana ki te iwi katoa ki etahi tangata torutoru nei ranei? Me ki atu au, i ki te Pirimia i roto i te Komiti he rite tonu te aronga o tenei Pire ki te Pire mo Horowhenua Poraka; otira ki au e re-reke ana tenei Pire i tera, i te mea katahi ano he Pire mo tenei motu ka whakahaerea. Kaore rawa i te rite tahi te ahua o nga tikanga i whakahaerea ai enei Pire.

Ko Te Tumuaki (Mr. Speaker).—B mohio ana au ki te Ture Whakahaere o te Whare e korerotia ake nei e te mema honore, engari kaore ano au i ata matau ki te aronga o tenei Pire, i te mea katahi tonu ka tae mai ki toku ringa. Ki te kitea e au, ana tirohia e au, ehara tenei Pire i te Pire mo te iwi katoa engari e pa anake ana ki nga tangata torutoru nei, heoika ata tukuna e au ki te Komiti Huihui o nga Whare e rua kia ripoatatia e taua Komiti. Engari ki taku mahara e rite ana tenei Pire ki te Pire mo Hauturu Motu, a ki taku mohio kaore taua Ture Whaka-haere o te Whare i pa ki te Pire mo Hauturu. Kaati, maku e titiro te Pire e whakapuaki taku kupu i mua o te whakahaerenga o te Pire.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ka mea atu au ki te Tumu-aki, a te wa e whiriwhiria ai e koe te aronga o te Pire nei, me titiro e koe a tekiona 4 o te Pire, kei reira e takoto ana nga kupu me tango te whenua i raro i nga tikanga o te Ture mo nga Mahi Nunui o te Koroni. Na reira kei te riterite tahi nga Pire e rua, ara, tenei me te Pire mo Horowhenua.

Whakaaetia ana te motini.

Katahi ka mahi te Whare i etahi atu mea ka mutu era ka karangatia ano te—

Pire Rahui I Kapiti Motu Mo Te Iwi Katoa.

Ko Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Kua ata tirohia e au, i runga i te ahua o tenei Pire, taku whakatau i whakaputa ai i era tuunga o te Paremete mo te Pire o Hauturu Motu. Ko taua whaka-tau aku e penei ana, kaore nga tikanga o te Ture mo nga Pire, ehara nei i te Pire e pa ana ki te katoa, e tika kia pa ki nga whenua Maori ki nga tangata Maori ranei. Notemea ko o ratou whenua e puritia ana e ratou i raro i tetahi tikanga motuhake. I te wa i whakaae ai te Karauna mana e tiaki e awihina nga tangata me nga taonga o te iwi Maori, a mana e whakahaere o ratou whenua, i ata wehea te aronga o nga ture mo nga whenua o nga Maori, kia rereke te takoto i to te Ture mo nga Pakeha. Na konei kaore e pa nga tikanga mo nga Pire noa iho ki nga Maori me o ratou whenua. Na reira kaore e tukuna e au te Pire ki te Ko-miti Huihui o nga Whare e rua.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ka motini ahau kia panuitia tuaruatia te Pire. I pau katoa nga korero mo tenei Pire i te wa i tukua mai ai te Pire e te Kawana. Kaore aku kupu i naianei, heoi anake ka nui te hiahia o te Kawanatanga kia rahuitia taua motu hei wahi e tiakina ai nga rakau me nga manu Maori. I nga wha-katupuranga e haere ake nei ka tino koa atu ratou mo te rahuitanga o tenei motu. Ehara i te mea e tango ana te Pire nei i te motu, kaore, heoi ta Pire he whakamutu i nga hoko me nga riihi me era atu tu mahi a nga Pakeha noa iho mo taua moutere. Ko nga hoko me nga riihi kua oti te mahi i mua atu o te paahitanga o te Pire ka ata whakaarohia ano ena, a ka ata utua ano nga mea e tika ana i raro i nga tikanga o te Ture mo nga Mahi Nunui o te Koroni. Mo te taha ki nga Maori me ki atu au ki te Whare, ka whakaarohia paitia ratou e te

Kawana-tanga i runga i o ratou paanga ki taua motu. Kaore hoki e tika kia takataka-hia noatanga iho nga hiahia o nga Maori no ratou te motu. He painga e puta ki nga whakatupuranga e haere ake nei ki te tupato tatou kei pa he mate ki nga Maori.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te Pirimia, me titiro i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Ko Hone Heke.—Kaore e maha aku kupu mo te Pire, i te mea kei te rereke rawa atu tenei Pire i te ahua o te Pire tuatahi i whakaurua nei e te Kawanatanga ki te Whare. Kua whaka-rereketia te ahua o te Pire e takoto nei, kua whai tona ahua i nga tohutohu a te Komiti mo nga Mea Maori. Te tino take i whakahe ai nga Maori ki te Pire tuatahi he tango no taua Pire i o ratou paanga katoa me o ratou whai-taketanga ki Kapiti Motu, ara, ki te wahi i noho ai i nehua ai o ratou tupuna me o ratou koroua me o ratou kuia. Tena ano nga Maori e whakaae kia riro taua moutere i te Karauna mehemea ka ata whakahaerea etahi tikanga marama. Kaore aku whakahe ki te Pire hou e takoto nei i te aroaro o te Whare, kei te pai noa iho tenei, ka whakaae nga Maori ki tenei.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a Hone Heke. Ka mutu ia.

Panuitia tuaruatia ana te Pire.

Pire Whakawhitiwhiti I Etahi Whenua Rahui I Etahi Whenua Karauna Me Etahi Whenua Maori.

Na te Pirimia i motini kia panuitia tuaruatia tenei Pire. Ka mutu tana whakamarama haere ka tu ake ko Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston), me Te Makuaea (Mr. McGuire), me Te Herihi (Mr. Herries), ki te whakahe i te Pire. Ka noho enei ki raro—

Ko Hone Heke.—B pouri ana ahau mo tonei Pire. Te take, e rua nga mate i pa ki etahi Maori, a kua tukuna mai aua mate e aua Maori maku e wha-kahaere. Ka rua nga tan i naiane i oku e whakahaere ana i roto i te Whare nei mo aua mate. Ko aua mate i pa ki nga Maori i runga i etahi whenua i tukuna atu ki nga Upoko Whakahaere o te Hahi Mihinare o Ingarangi hei tuunga kareti whakaakoranga tamariki Maori. Na kaore ano i whakaritea e taua hahi, mai ano o taua wa tae mai ki naiane, nga tikanga i hoatu ai aua whenua ki a ratou. Tena pea kua whakapaua nga reti i puta mai i aua whenua e taua hahi hei whakahaere i ana mahi kara-kia, otira, ehara tena i te mahi i whaka-aetia ai e nga Maori aua whenua kia hoatu ki taua hunga. No te tau 1896 ka tukua atu etahi pitihana e nga Maori no ratou aua whenua i mua ki te Whare, he inoi atu kia whakahokia aua whenua ki a ratou, a kia utua atu ki a ratou nga moni i puta mai i aua whenua i roto i nga tau maha kua hori ake nei. Koia tenei te ripoota a te Komiti mo nga Mea Maori:—

"E inoi ana nga kai-pitihana kia whakahokia atu ki a ratou etahi whe-nua, ara, a Ngaumutawa Poraka, e tata ana ki Mahitaone, me Whitireia Poraka, e tata ana ki Porirua, i hoatu nei ki te Hahi o Ingarangi i runga i nga kupu i korerotia e nga kai-whakahaere o taua Hahi ka whakaturia he kura hei painga mo nga Maori, a ko aua kupu i kore-rotia kaore ano i whakaritea.

"Kua whakahaua ahau Ma ki penei, ki te whakaaro a tenei Komiti he tika kua pa he mate ki nga kai-pitihana, notemea kua kitea ko nga tikanga i hoatu ai aua whenua e nga Maori ki te Hahi o Ingarangi kaore ano i whaka-tutukitia. No reira ka whai kupu te Komiti me whakauru e te Kawanatanga tetahi Pire ki te Whare hei whakakore atu i nga Karauna karaati i whakapu-taina nei mo aua whenua ki te Pihopa o Niu Tireni, hei ki he whenua papatupu era, ara, he whenua Maori, a hei whaka-hoki i aua whenua, hui atu ki nga moni reti katoa i puta mai i aua whenua, ki nga Maori na ratou i tuku aua whenua ki o ratou uri ranei."

Kaore aku whakahe ki tenei Pire ki te whakaae te Pirimia, ina tae te Pire ki te Komiti ki te whakauru i tetahi tekiona hei tino whakatutuki i te whaka-hau a te Komiti kua panuitia ake nei e au. Ki te kore te Pirimia e whakaae ki taku e tonu nei, ka tino raruraru i au tenei Pire ina tae te Pire ki te Komiti.

Ka noho a Hone Heke ki raro ka tu ake etahi mema Pakeha torutoru nei.

No te tukuna o te motini ki te Whare, paahitia ana te panuitanga tuarua o te Pire.

Pire Whakatikatika I Nga Ture Whenua Maori.

Ka haria mai e te karere te kupu a te Runanga Kaunihera, he whakaatu mai kua paahitia e te Kaunihera te Pire a kua whakaurua e ratou etahi menemana ki roto ki te Pire.

Ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—Ka motini ahau kia whakaaetia nga menemana a te Kaunihera.

Ka whakamarama haere a Timi Kara i nga menemana i whakaurua me nga tekiona i tapahia e te Kaunihera.

Ka mutu nga korero a Timi Kara ka tu ake ko Te Hatihana (Mr. G. Hutchi-son), he whakahe ta tenei i te Pire.

Ko Hone Heke.—Ki taku titiro ko te tekiona hou kua whakaurua nei ki roto ki te Pire he whakauaua tona tika-nga i nga huarahi e taea ai e te Maori te nama tetahi moni mana i runga i nga tikanga mokete. Ina hoki e whakahua ana taua tekiona hou i nga ingoa o te Kai-tiaki mo te Katoa, me te Tari Inihua a te Kawanatanga. Ko te aronga tika mo nga Pire penei me tenei, ko te whaka-mama i nga huarahi e taea ai e nga Maori te nama moni ma ratou i runga i te ritenga mokete; ara, ko tetahi hua-rahi e tuwhera ai nga tari o nga kamu-pene tuku moni

katoa ki a ratou. Note-mea, tena pea, he wa ano ka tupono kei te kapi nga moni a te Kai-tiaki mo te Katoa i etahi atu mahi, hei reira ka uaua nga huarahi. He pai rawa mehe-mea i whakaurua he rarangi ki te Pire e taea a te rihi nga whenua Maori i raro i nga tikanga e whakahaerea nei nga whenua rahui e te Kai-tiaki mo te Katoa.

Ka mutu a Hone Heke ka tu ake Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston), he wha-kahe tana i te Pire.

No te tukunga ki te pooti, kihai te Whare i waahi.

Heoi paahitia ana nga menemana me te Pire hoki.

Katahi ka haere tonu te mahi a te Whare, na wai a ka tae ano ki te—

Pire Whakawhitiwhiti I Etahi Whenua Rahui I Etahi Whenua Karauna Me Etahi Whenua Maori.

Ka tae mai te karere a te Kawana he tuku mai i te kape o tetahi tekiona hou kia whakaurua ki te Pire.

Ka tae mai taua kupu kei te Komiti te Whare katoa.

Ko Hone Heke.—Ka motini ahau kia haere atu te Tiamana i tona tuuru.

Waahi ana te Komiti.

I TE AE, 17.

- Bollard
- Brown
- Buchanan
- Crowther
- Hutchison, G.
- Lang
- Lethbridge
- Lewis
- McGuire
- Massey
- Montgomery
- Moore
- Rolleston
- Taylor
- Thomson, J. W.
- *Kai-tatau.*
- Heke
- Pirani.

I TE NOO, 24.

- Cadman
- Carn ross
- Carroll
- Flatman
- Gilfedder
- Graham
- Hall-Jones
- Hogg
- Hutcheson, J.
- Joyce
- Lawry
- McGowan
- Meredith
- Mills
- Pere
- Seddon
- Stevens
- Steward
- Symes
- Tanner
- Thompson, T.

- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- Fraser
- Millar.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Allen, J.
- Herries
- Hunter
- Richardson
- Russell
- Sligo
- Wason
- Wright.
- *Turaki.*
- Morrison
- Parata
- Bollard
- Larnach
- O'Regan
- E. G. Allen
- Field
- McKenzie, J.

Te putanga o te taha turaki, 7.

Heoi whakakorea ana te motini a Hone Heke.

Whakaaetia ana te kupu a te Kawana, a ripoatatia ana ki te Whare.

No te meatanga kia whakaaetia te tekiona hou kia whakaurua ki te Pire.

Ko Hone Heke.—Ka tu ahau ki te whakaara i taku whakahe, notemea kei te takahia tetahi o nga Ture Whaka-haere o te Whare, i te mea ko nga menemana katoa nei e pa ana ki nga Maori. Ki taku, e ki ana nga Turn Whakahaere o te Whare, ina tupono he mea e pa ana ki te iwi Maori, me matua perehi ki te reo Maori ka tuku mai ai ki te Whare.

Ko Te Tumuaki.—Ki te taea te whakamaori me te perehi o nga tekiona i naiane, e pai ana me pera, otira e taea noatia atu ana te panui-a-ngutu atu o aua tekiona e nga kai-whakamaori ki nga mema Maori i naiane, kia marama ai ratou ki te aronga o aua tekiona, a kia kore ai he tikanga e purua ai nga mahi o te whare.

Ko Hone Heke.—Ka patai ahau mehemea ranei ka whakamaoritia nga tekiona i mua o te whakahaerenga o te Pire?

Ko Te Tumuaki.—Maku e whaka-hau kia whakamaoritia nga tekiona hou kia mohio ai nga mema Maori ki nga tikanga o aua mea.

Whakaaetia ana nga tekiona hou kia whakaurua.

Katahi ka haere te mahi a te Whare ki tetahi Pire e pa ana ki nga Reriwe o te Koroni. Ka mutu tera ko te—

Pire Rahui I Kapiti Motu Mo Te Iwi Katoa.

No te urunga o te Pire ki te Komiti whakahaerea ana etahi menemana teki-ona hou, e ahei ai te utu o etahi Pakeha me etahi atu tangata mo o ratou paanga ki taua moutere ina tangohia hei rahui mo te iwi katoa.

Whakaaetia ana nga menemana.

Ripoatatia ana te Pire, a paahitia ana te panuitanga tuatoru.

No te rua tekau meneti te paahitanga o te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 21 o Tihema, 1897.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire me etahi atu mea.

Pire Whakawhitiwhiti I Etahi Whenua Rahui I Etahi Whenua Karauna Me Etahi Whenua Maori.

I roto i te Komiti o te Whare katoa.

Tekiona 1.—Ingoa Poto.

Ko Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston).—Ka motini ahau ki nu-kuhia te komititanga o tenei Pire.

No te tukunga ki te Whare, ka whakakorea te motini.

Whakaaetia ana a tekiona 1.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ka motini ahau kia nukuhia te komititanga o tenei Pire.

Whakaaetia ana te motini a te Pirimia.

Nukuhia ana te komititanga o te Pire.

Ka mutu tenei ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu mea, a ka tata te awatea ka tae ki—

Nga Mahi A Te Paremete O Te Tau 1897.

No tenei ra ka whakatakotoria ki runga ki te Teepu o te Whare te Rara-ngi Apiti e mau ake nei, hei whakaatu i nga mahi mahia o te Paremete i tenei tuunga:—

- NGA KOMITI MOTUHAKE—
- NGA PIRE MO KATO A—
- NGA PIRE A NGA MEMA AKE—
- NGA PITIHANA I TUKUA KI TE WHARE—
- NGA POOTITANGA—
- NGA HUINGA O TE WHARE—
- NGA POOTI ME NGA WHAKAHAERE—
- NGA OTA MO NGA PUKAPUKA 34
- NGA PUKAPUKA I WHAKATAKOTORIA KI RUNGA KI TE TEEPU O TE WHARE—
- NGA RIPOATA O NGA KOMITI MOTUHAKE—

Hikitanga O Te Whare Ki Tera Tau.

No te whakatakotoranga atu o te motini kia hiki te Whare ki tera tau.

Waahi ana te Whare.

Koia enei e mau ake nei nga mema honore i rokohanga e tenei pootitanga whakamutunga o te Whare. Kua taki hokihoki te nuinga ki o ratou nei kainga.

I TE AE, 18.

- Cadman
- Carncross
- Carroll
- Duncan
- Flatman
- Hall-Jones
- Hogg
- Joyce
- McGowan
- Mills
- Morrison
- Pere
- Seddon
- Stevens
- Thompson, T.
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- O'Meara
- Symes.

I TE NOO, 15.

- Bollard
- Brown
- Carson
- Fraser
- Heke

- Hutchison, G.
- Lang
- Lawry
- Lewis
- McLean
- Massey
- Monk
- Rolleston.
- *Kai-tatau.*
- Lethbridge
- Richardson.

Te putanga o te taha tautoko, 3.

Te Tumuaki O Te Whare.

Ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—E te Pika, i mua o to tatou wehewehenga ki o tatou kainga, e mea ana au ki te whakapuaki atu i naianei, moku ake me nga mema honore o nga taha e rua o te Whare, i a matou kupu whakawhetai ki a koe, a ki te mea atu tenei matou e tumanako atu nei kia whiwhi koe i nga haringa nui katoa o te Kirihimete me te Tau hou kua tata tonu nei te tae mai, a kia maha ou tau e ora ana hei kai, whakahaere i tenei Whare. E tino mohio ana ahau ko aku e korero ake nei nga tino hiahia o matou katoa, a me ki atu ano hoki au kei te whakapai nga mema katoa ki te ngawari me te mama o tau whakahaere i nga mahi nunui me nga tikanga taumaha kua hoatu nei ki a koe.

Ko Te Tumuaki (Mr. Speaker).— Ka nui toku whakamoemiti ki nga honore rangatira e noho nei mo a ratou kupu whakapai moku, a ko te huarahi tata e taea ai te whakarite taua whakaaro me whakatutuki e au to ratou hiahia e mea mai nei kia hikitia te Whare.

No be tekau ma rima meneti te paahitanga o te wha karaka i te ata tu o te Wenerei ka hiki te Whare. Niu Tireni. Nga Korero Paremete. Aga Mhai korero a nga Mema Maori. Huihuinga Tuatoru O Te Tekau Ma Toru O Nga Paremete. Tau 1898. Poneke: I Taia I Runga I Te Mana O Te Kawanatanga O Niu Tireni E Hoani Make, Kai-Ta A Te Kawanatanga. 1898.

Niu Tireni. Nga Korero Paremete. Whare O Runga, 1898. Aga Mhai korero a Mema Maori. Huihuinga Tuatahi.

Paraire, te 24 o Hune, 1898.

Ko te tuatoru o nga huihuinga o te tekau ma toru o nga Paremete o Niu Tireni, i whakatuwheratia e te Kawana i tenei ra, a pai ana ia ki te whakapuaki i tenei

Whaikorero. E nga RANGATIRA HONORE O TE KAUNIHERA ME nga RANGATIRA O TE WHARE O RARO,—

Ka nui toku koa mo taku kitenga i a koutou i tenei ra, e ai ai taku whakamoemiti atu ki a koutou mo te mau tonu o te tupu haere, o te ora tonu, me te pai o te noho o nga hunga katoa o te iwi.

No muri tata iho i toku tuunga hei Kawana toku kitenga tuatahi i a koutou, a puta ana i reira aku kupu whakapai mo nga mea i kitea e au i toku taenga mai ki tenei koroni. A i runga i toku mahara he mea tika me torotoro e au nga wahi katoa o te koroni kia mohio ai ahau ki ona tangata me ona tikanga whakatupu ora mo te iwi, tae ana au ki ona tino taone, a haerea ana e au nga wahi maha o nga motu e rua nei, a puta noa i aua wahi i tino whakakitea e te iwi tona piri pono ki te Torona, me tona aroha me tona whakaaro nui ki to tatou Kuini Tino Atawhai, a nui atu hoki te powhiri o te iwi i au i te tangata kua whakaturia nei hei reo mo te Kuini ki tenei koroni. Ko aku mea i waia ai au i oku haereerenga i enei motu kua ata tupono ki ta te ngakau i wawata ai i toku uunga tuatahi mai ki tenei koroni, i te mea kua kite au he oneone momona rawa tona, he whenua ataahua rawa ia, he nui rawa ona wahi whai koura, hiriwa, me era atu kohatu utu nui, a i te mea hoki kei te tupu haere tona nga mahi-a-ringa a te tangata, apiti atu ki te kaha me te manawanui o te iwi ki te whai i nga mahi katoa e ora ai ia; ma enei e mohiotia ai tenei e takoto ake nei nga wa tino pai tino ora mo tenei koroni ataahua.

Hei utu mai mo ta koutou karanga ki te mokopuna a te Kuini raua ko tona hoa wahine, ara, ki te Duke me te Duchess of York, kia haere mai raua ki Niu Tireni, kua whakahaua ahau e to tatou Kuini Tino Atawhai kia whakaaturia atu e ahau ki a koutou he nui rawa tona whakapai mo te putanga o taua whakaaro i aku Minita me nga Whare e rua o te Paremete, i mea nei kia haere mai ana mokopuna ki konei, a kua kiia mai hoki kia korerotia atu e au ki a koutou he nui rawa tona pouri mo te korenga kaore i whakaaetia e ia taua karanga i te nunui rawa o nga take nana i pupuri tona whakaaro. Otira tenei ake ano a tona ra ka ata whakatakotoria atu ki o koutou aroaro te pukapuka a te Kuini i tuku mai ai mo taua mea.

I runga i nga karanga mai, i haere ahau ki te torotoro i etahi kainga o te iwi Maori, a whakakitea ana ki au e nga rangatira me o ratou iwi te kaha o ta ratou tautoko i te Torona, me te pono o ta ratou awhina i to tatou Kuini Tino Atawhai, me to ratou whakaatu mai hoki i te nui o to ratou koa i to ratou kitenga i au, i te tangata i whakaturia hei reo mo te Kuini ki tenei koroni.

Kotahi te raruraru i puta ki te takiwa o Rawene me Waima i etahi Maori pohehe, ara, i runga i to ratou mahara kei te peehia kinotia ratou e te tikanga e tonoa nei ratou kia utu i te taake-kuri, mau ana ratou ki te pu, a whakatete ana ki te ture. Nui atu te pouri o Hone Heke, M.H.R., ratou ko etahi atu rangatira Maori mo taua mahi pohehe a taua iwi, a tae ana ta ratou kupu ki taua hunga kia tukuna mai o ratou tinana ki te ture. I tere tonu te whakahaere tikanga a aku Minita hei peehi i taua raruraru i mutu tata ai, heoi tukuna mai ana ki te ture nga tangata i tino mahi kino, a haria ana ratou kia whakawakia.

Ka nui toku koa ki te ki atu ki a koutou kei te tino pai te noho tahi a nga iwi e rua o nga motu nei, haunga ia te raruraru i puta nei ki Waima.

Ko te Tiupiri o Otakou tetahi mea pai i puta i tenei wa hei tohu mo te nui o te tupu haere o te koroni, a nui atu te hari me te ngakaunui i whakakitea e nga mano tangata i huihui ki Dunedin i taua wa i mohiotia ai to ratou whakaaro nui ki nga tangata o Otakou na ratou i whakahaere i mua nga tikanga nunui i tino tupu ai nga mahi a te koroni ki reira. I runga i taua Tiupiri whakaturia ana he whare whakakitekite mo nga mahi-a-ringa a te tangata, mo nga koura, hiriwa me era atu mea e puta mai ana i te whenua, me nga mahi whakapaipai, a rawe ana te tirohanga a te kanohi i aua mea, tino whai tikanga ana hoki, notemea ko nga tohu era i miharotia ai te tere o te tupu o taua pito o te koroni i roto i nga tau e rima tekau kua pahemo ake nei.

Mo te taha ki nga Hoia Tiaki me nga pa tiaki i te koroni, ka nui toku koa ki te whakaatu ki a koutou, kua whakaturia he Komiti Tiaki hei whakahaere i aua mahi, ko te Rangitira o nga Hoia te tiamana, a i runga i a ratou mahi e tumanako ana aku Minita kaore e roa ka whakatakotoria ki te aroaro o, te Imperial Colonial Defence Committee, he huarahi e taea ai te whakahaere he tikangi hei arai atu i te hoa riri. Na, i runga i te ahua kino o te noho o nga iwi o te ao, kua mahara aku Kaitohutohu me whakamaha ake nga ropu Waranatia o te koroni, a me whakaemi kia nui nga pu raiwhara hou, nga paura, nga mata, me era atu tu mea e tika ana mo te whawhai. He nui atu nga tangata kua whakauru i a ratou ki nga Waranatia a he take nui tenei hei whakamoemititanga mo tatou. Ko tetahi, i runga i nga whakahaerenga mo nga Waranatia tera e meatia me maha ake hoki nga ropu Waranatia tamariki i roto i nga kura, ara, me whakahaere i runga i etahi tikanga pai ake kei te whakaarohia i naianei.

Mo te taha ki nga Motu o Rarotonga, ka tata te mutunga o tera tau ka tae mai ki au te kupu a te British Resident o aua whenua, me te kupu hoki a nga Ariki me etahi Pakeha e noho ana i reira, he whakaatu mai kua puta he raruraru ki roto i a ratou, a kua kore e taea te whakahaere o nga mahi a te Resident, a te Kawanatanga, me te Paremete o reira. Na Mr. Moss i tonu kia uiuia taua raruraru. Na reira haere ana a Sir James Prendergast, te Tumuaki o nga Tiati o te Hupirimi Kooti, ki aua motu, a uiuia ana e ia nga take o taua raruraru, a kua tukua mai e ia tana ripoata mo taua mea. Ki te tirohia taua ripoata ka kitea kei te raruraru nga whakahaere Kawanatanga o reira, a kua kore nga Maori o reira e whakapono ki nga mahi a te Resident. Na, ahakoa kei te mohiotia ano he nui nga mahi i oti i a Mr. Moss, i runga i tona tuunga hei Resident, otira i te mea kua ahua raruraru i naianei, ko te mea tika me whakamutu ia, a me whakatu he tangata ke hei whakakapi i tona tuunga. Ka ata whakatakotoria ano te ripoata a te Tumuaki Kai-whakawa ki to koutou aroaro.

Kua pootitia nga mema mo te Kaunihera o Wikitoria Kareti, a kua oti nga mahi tuatahi e tuwhera ai taua Kareti e ai ai he wahi i waenganui pu o te koroni hei akonga i nga tino matauranga. Kei te whakaritea he tuunga mo nga whare mo taua Kareti, a e tika ana kia tino tautokona te whakahaere o taua mahi. He mea tino pai kia paahitia etahi ture, a kia whakaemia he moni hei whakahaere i nga kura whakaako mahi-a-ringa, a he mea tino tika rawa enei hei whakaaro ma koutou.

I tenei tau ano, ara i muri iho i taku kitenga whakamutunga i a koutou, he maha nga eka whenua kua hokona i etahi wahi o te koroni i raro i te mana o te Ture Whakanohonoho Whenua ki te tangata, ara, ko te Starborough Estate, i te Takiwa Porowinitanga o Marlborough, tetahi tino whenua i riro mai. Kei te pai te whakahaere i naianei i nga hoko mo etahi whenui nunui i etahi wahi o Aotearoa me Te Waipounamu; a i runga i te mea ka nui te pai o te puta o nga mahi e whakanohonoho puputu nei i nga tangata ki runga ki nga whenua e whakahaerea ana i raro i taua Ture, na reira ka whakaaro aku Kai-tohutohu he tika rawa te meatanga kia whakaritea he moui i tera tau hei hokohoko mai ano i etahi whenua i raro i taua Ture, a tera e puta etahi painga

tino pumau ki nga tangata o te koroni i runga i taua mahi.

Ka whakatakotoria ki o koutou aroaro nga korero katoa mo te wahanga atu o tetahi taha o te Whare Paremete, a mo te whakaarahanga mai i te whare hou kaore nei ano i oti. A i te mea he poto te taima hei mahinga, i tino whakapaua te kaha o nga kaihanganga ki te whakaoti i tetahi taha o te whare kia rite ai he ruma, a kia kore ai e raruraru nga mahi a te Paremete.

E TE TUMUAKI ME NGA MEMA O TE WHARE RUNANGA—

Kua mahia nga pukapuka rarangi moni, ara nga moni e puta mai ana ki te Kawanatanga me nga moni e whakapaua ana; a mo runga mo nga moni e meingatia ana kia whakapaua mo nga mahi mo te katoa, kua ata whakaritea i runga i te ngakau tupato kia iti ai te pau o nga moni, me te raahara ano hold ki te nui haere o nga moni e hiahiatia ana i runga i te tupu haere o te koroni. Kua nui ake nga moni i tenei tau i o te tau kua pahure ake nei, i puta mai i nga reriwe, i te Katimauta, me nga taake waipiro, i mohiotia ai kua nui ake nga moni hei whakapau ma te iwi.

I te haere tonu nga mahi mo nga reriwe me era atu mahi mo te katoa kia manaakitia ai nga mea e hiahiatia ana. He mea pakeke rawa te mahi whakahaere i nga reriwe kia taea ai te piki haere o nga utanga mo nga reriwe, a ko nga putanga ake o nga moni i runga i aua mahi, he nui ke ake i nga putanga ake i roto i nga tau tekau ma wha kua mahue ake nei. Kei te kaha haere tonu nga tono whenua hei nohonoho ma te iwi, me te hiahia moni hei mahi huauui hei whakapuare i nga whenua kia taea ai te whakanohonoho he tangata ki runga, kia taea atu ai hoki uga whenua kua oti nei te whakanohonoho, a ka tonoa atu kia whakaaetia e koutou he moni hei whakaea i aua tu tono whitikanga.

E NGA RANGATIRA HONORE O TE KAUNIHERA ME NGA RANGATIRA O TE RUNANGA NUI,—

E mahara ana aku Minita e whitikanga ana te koroni kia whakaponu tera e puta mai te ngakau hari me te ora mo te katoa, me te kaha haere tonu o nga mahi, i runga i tikanga a te Kawanatanga e tautoko nei i nga mahi e puta ai nga taonga b roto ake o tenei koroni; e taea ai nga whenua e takoto kau ana, me te hoko i nga whenua rahi a ia tangata; me te mahi huanui i runga i te whakakahanga atu o nga mana o nga hunga whakahaere i nga Kawanatanga takiwa; me te whakaotinga i tenei wa tata nei i nga reriwe hei whakapuare i nga whenua, hei whakanui i nga taonga e puta mai aua i te whenua, e taea ai hoki nga wahi ataahua o to tatou tuawhenua; te mahi whakapuke i nga wai hei whakamomona i te whenua, hei whakahaere hoki i nga mahi keru koura; hex tautoko hoki i nga mahi hanga taonga o enei wahi, hei whakakaha hoki i nga hunga e mahi ana i aua tu mahi.

Ka tonoa atu ano kia tahuri koutou ki te whiriwhiri tikanga, e taea ai tenei mea uaua, te whakarite penihana mo nga tangata tika ano o roto o nga kaumatua o roto o tenei koroni. Ka tukuna atu he Pire hei mahi tikanga pera kia ata rapua ai e koutou te huarahi e taea ai.

Ka tukuna atu ki a koutou he Pire hei whakarite huarahi e tino tika ai te whakahaere o nga pooti o nga tangata noho taone, kia whai reo ai hoki nga tangata o nga taone mo runga mo nga mahi e pa ana ki a ratou ake ano. Tera atu ano etahi Pire hei whakatopu hei whakatika hoki i nga ture mo nga kawanatanga takiwa, hei whakakore atu hoki i nga tikanga e kore nei e taea paitia te whakahaere nga tono nama moni a nga kawanatanga whakahaere takiwa, ka tukuna katoatia atu enei mea ki te aroaro o te Paremete.

E whitikanga ana hoki kia tahuri koutou ki te rapu tikanga e taea ai te ata tiroiro i nga kararehe e patua ana hei tuku atu ki nga whenua ke, me nga kararehe ano hoki o konei; a ki te kitea he mea tika kia patua he kararehe, e mahara ana aku Kai-tohutohu he mea tika ano kia utua atu e te Kawanatanga etahi moni ki nga tangata na ratou aua kararehe e patupatua ana. E maharatia ana hoki he mea tika kia ata tiroirohia nga whare mahi pata; kia ata whiriwhiria nga tu ahua o nga pata me era atu hua o te miraka kau; kia tukuna atu hoki he moni hei tautoko i aua tu mahi i runga ano i te ngakau tupato. Kua kitea ano te painga o te tiroirohanga a nga apiha Kawanatanga i nga taonga e tukutukuna ana ki tawahi moana. Ka tukuna ano ki a koutou etahi Pire hei whakarite tikanga mo aua mea.

Ka tonoa atu hoki kia whiriwhiria e koutou tetahi Pire e taea ai e te iwi te whakatau a pooti i a ratou whakaaro mo runga mo nga whakataunga a nga Whare e rua, mo runga hoki mo nga Pire e turakina ana i roto i te Paremete, kia kore ai e tarewa nga mahi pera me mua, i roa noa iho ai etahi tikanga te whakamana.

Tenei ano etahi tino whakatikatikanga i nga ture e pa ana ki nga whenua Maori, me nga huarahi e whakahaerea ai aua mahi, ka tukuna atu kia whiriwhiria e koutou.

Ka tukuna atu hoki ki a koutou etahi Pire whakarite tikanga e taea ai te tiaki nga taitamariki, mo nga inihua tangata kei mate, utu whakarite mo nga kaimahi, mo nga rangatira whakahaere mahi me nga tamariki e ako ana ki aua mahi, mo nga haora e mahi ai nga kaimahi, mo nga utu mo nga kaimahi kia tiakina paitia, mo nga whakariteritenga i nga tautohe i waenga i nga kaimahi me o ratou rangatira, mo nga utu ki nga huri, me nga tikanga ano mo nga huri, mo nga kura ako mahi, mo te whakapuke wai whakamakuku i te whenua, mo te keru kapia, me etahi atu tikanga.

E maharatia ana he mea tika kia whakaritea he tikanga hou mo te Kaunihera i te mea e ahua rereke ana te ahua inaianei. Ka tonoa atu kia mahia e koutou he ture kia rite tahi ai te tu 6 nga mema, ara kia whakakorea atu i runga ano i etahi tikanga i te tuunga o etahi mema e tu nei hei mema a mate noa ratou: Hei whakatikatika i te Ture kia kaua ai e taea e te hunga iti te whakatu mema mo te Paremete, a ka tukuna atu kia ata whiriwhiria e koutou tetahi Pire hei whakatikatika pera i nga ture pootitanga mema.

E ahua tika ana ano te amuamu a te hunga e ki nei e taimaha ana te taunga iho a te Ture Pane Kuini ki runga ki nga Kamupane keru koura e hiahia ana ki te mahi i era atu tu ahua o taua mahi, i te mea ahakoa e mahi keru koura anake ana ratou, e meingatia ana kia utu ano ratou i aua utu pane Kuini. Ka tonoa atu kia whakarereketia te ture kia taea te whakaputa atu taua oranga e tonoa mai nei.

I te huihuinga i tera tau o te Hekeretari o Ingarani mo nga Koroni ratou tahi ko nga Pirimia o nga Koroni, i maharatia tera nga Pirimia e whai kupu ki o ratou hoa Minita kia whiriwhiria he tikanga e taea ai te whakangawari nga huarahi e puta mai ai nga taonga e hanga mai ana i Ingarani. Kua oti te korero aua tikanga, a e mahara ana aku Minita he mea tika kia ahei te Paremete ki te whiriwhiri i aua take, i runga i to ratou mahara mehemea ka taea, he mea tika ano kia whakangawaritia nga utu katimauta mo runga mo aua tu taonga, a tera e puta he painga mo Ingarangi me tenei koroni ano hoki.

I te nui haere tonu nga taonga e tukuna atu ana i konei ki nga wahi ke, a e maharatia ana ka tupu te oranga i runga i nga mahi katoa. I te tupu ano hoki te nui o nga taonga e hokona mai ana mo konei. Na te kore ua i tenei tau i iti iho ai te hua o te oti me te witi i Te Waipounamu, engari hoki na te nui ake o te utu mo aua hua i ahua ora ake ai ano.

E mohio ana ahau tera e ata whiriwhiria e koutou enei mahi ka tukuna atu nei ki a koutou. Ka kaha tonu taku mahi whakahoa me taku tautoko i a koutou mahi, a ma te Atua koutou e atawhai, kia puta ai he painga mo tenei whenua i runga i a koutou mahi, kia ora ai kia hari ai hoki nga iwi katoa o enei moutere.

Te Duke Me Duchess Of York.

I tukuna mai e te Kawana te tauira o te pukapuka a te Hekeretari mo nga Koroni, mo runga mo te powhiri a nga Whare e rua o te Paremete mo te Duke me te Duchess of York (ara te mokopuna a Te Kuini raua tahi ko tana wahine) kia haere mai ki Niu Tireni:—

"Downing Street,

"17th February, 1898.

"E TAKU ARIKI,—E whakahonore ana au ki a koe mo te pukapuka Nama 69 o te 25 Nowema i whaikupu ra koe i roto i taua pukapuka mo te tono a nga Whare e rua o te Paremete ki te Duke me te Duchess of York kia haere atu ki Niu Tireni.

"I hari rawa toku ngakau i au e whakaatu atu ana ki a Te Kuini i nga tikanga o taua powhiri, a kua whakahau mai Te Kuini ki au kia whakapuakina atu e au tona tino whakapai me tona ngakau ora mo te kaha o te powhiri mai a o Minita me nga Whare e rua o te Paremete mo ana mokopuna, me te whakaatu atu hoki i te nui o tona pouri i te mea e kore e taea te whakamana atu taua powhiri i tenei wa.

"E mohio ana ano Te Kuini tera e tino ngakau nui ana pononga i Niu Tireni ki te powhiri ki te whakahonore hoki ki te Duke me te Duchess of York, a tera e waiho hei haringa ngakau mo raua, engari e whakahau mai ana ia kia ki atu au he maha nga raruram nui e kore ai e taea to whakamana atu taua tono. No te matenga hoki o Prince Henry of Battenberg kua kore he Pirinihi i tua atu i te Duke of York e ahei ana hei hoa mo ona ake tamariki hei whakahaere i nga mahi taimaha e tau ana hei mahi ma ratou ma nga whanau tata ki a Te Kuini, notemea hoki kua kuiatia a Te Kuini kua kore ia e kaha ki te whakahaere i nga huihuinga mo te katoa, a tetahi hoki e mahara ana Te Kuini e kore e mohiotia tona wa e tupono ai ki te mate, a e wehi ana ia ki te tuku atu i tetahi Pirinihi momo tata rawa ki te torona kia haere ke atu mo te wa roa, me te haere rawa ki nga wahi mamao o te ao.

"E mea ana mai hoki te Duke of York kia tukuna atu e au te kupu mihi atu a raua ko tona hoa wahine mo te powhiri atu ki a raua, me tana kupu whakaatu atu i te nui o tona pouri mo te kore ona e watea kia haere tahi atu ai raua ko tona hoa wahine kia kite i tena whenua e ngakauniutia ana nei e ia.

"Na J. CHAMBERLAIN.

"Ki a Te Kawana o Niu Tireni."

TE WAAKA,—E motini ana au kia whakaurua tenei pukapuka ki roto ki nga pukapuka o te Kaunihera, a kia taia hoki.

Whakaaetia ana te motini.

Paraire, te 15 o Hurae, 1898.

Pire Whakawhanui I Te Ture Whakawa Mo Te Karauna.

H. K. Taiaroa.—He patai atu tenei naku ki te Minita mo nga kura, Mehemea ranei kua tahuri te Kawanatanga ki te whakahaere tikanga hei whakamana i te ripoata o te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo Te Pire Whakawhanui i nga tikanga o te Ture Whakawa mo te Karauna, ko taua ripoata a te Komiti i tukua mai ki te Kaunihera i te 9 o nga ra o Tihema, 1897, a i tukuna atu hoki e te Kaunihera ki te Kawanatanga i te 16 o nga ra o Tihema kia rapua he tikanga e te Kawanatanga i runga i te ngakau ngawari? Ko te take i pataia atu ai e au, he kore oku e rongu kupu, kaore hoki au i te mohio kua pewheatia ranei.

Te Waaka, e pouri ana ahau i au e ki atu nei ki te honore mema na, kaore te Kawanatanga i te kite huarahi e taea ai te whakahaere he tikanga hei whakamana i taua ripoata.

Pitihana A Henare Tomoana.

Kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga mea Maori te pitihana a Henare Tomoana a e whakataua peneitia ana, ara:—

"E ki ana te kai-pitihana ko nga tangata kua whakataua hei kaiwhakakapi mo Hararutu raua ko Te Haumihiata e hara i nga whanaunga tata ki aua tangata kua mate atu ra.

"Kua rongu te Komiti ki nga korero a te kai-pitihana me etahi atu korero hoki mo aua take, a e whakaaro ana te Komiti ko Paraire Henare Hape Tomoana raua ko Te Rehunga Tomoana, nga tamariki a Akenehi raua ko Henare Tomoana ko raua nga whanaunga tata ki aua tangata kua mate atu ra i te taha ki te tupuna i puta mai ai ki aua tangata kua mate atu ra te take ki taua whenua: a kaore i whaitake a Mita Ngapu ki Te Karamu Poraka.

"E mea atu ana te Komiti kia ata whiriwhiria hohorotia e te Kawanatanga i runga i te ngakau ngawari a ki te whaitikanga kia mahia he ture, e mahara ana te Komiti me whakauru he rarangi ki te Pire Whenua Maori kia taea ai te whakawa ano taua keehi e te Kooti Whenua Maori.

"Tenei te apitiria atu nei te whakapapa.

"H. WIREMU,

Tiamana.

"31 Akuhata, 1898."

Pitihana A Te Pokiha Taranui Me Etahi Atu.

Kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga mea Maori te pitihana a Te Pokiha Taranui me etahi atu tekau ma rua e inoi ana kia tu ano he whakawa mo Mokorou Poraka, Maketu, a i te mea kua rapua nga korero mo runga mo taua putake e penei ana te whakataua, ara:—

"E whakaaro ana te Komiti he mea tika kia whiriwhiria e te Kawanatanga nga korero o roto o taua pitihana, a ki te kitea he tika me whakaae atu kia whakawakia ano taua keehi.

"

H. WIREMU,
Tiamana.

"6 Hepetema, 1898."

Pitihana A Rutene Tainguru.

Kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga mea Maori te pitihana Nama 13 a Rutene Tainguru e inoi ana kia whakaorangia a ia i etahi mate e kiia ana kua pa ki a ia mo te whenua e huaina ana ko Hereheretau Poraka a e penei ana te Komiti:—

"E kitea ana i runga i nga korero a te kai-pitihana ko tana keehi he mea tika ma nga Kooti Whakawa ano e whakataua. No reira kaore he kupu whakataua ma te Komiti.

"H. WIREMU,

Tiamana.

"9 Hepetema, 1898."

Turei, te 13 o Hepetema, 1898. Pitihana A Henare Tomoana.

Te Wiremu, ka motini atu au, Kia whakaaetia te whakataunga a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te pitihana a Henare Tomoana, kia tukuna atu hoki ki te Kawanatanga he taurira o te Ripoata a te Komiti mo runga mo taua pitibana.

Makaraka.—E tu atu ana au ki te whakahe i te motini. Ki taku mahara kaore i tino tika te whakatau a te Komiti. E hara i te mea e whakahe ana au i te pitihana a Henare Tomoana, engari e mahara ana au i ahua pakeke te whakataunga. He mea pakeke rawa tenei kia whakahe te Komiti i nga whakataunga a nga Kooti e rua. Tetahi hoki, ko Mita Ngapu, e tika ana ano kaore ia i whaitake ki Te Karamu, engari e mahara ana au e hara tera i te take e kore ai ona uri e tika kia tu hei kaiwhakakapi mo tetahi hea o roto o Te Karamu, o tetahi tangata kua mate.

Te Mete.—I tautoko i te motini, me te whakamarama atu i nga tikanga i mahia e te Komiti.

Te Waaka.—Me whakamarama atu au ki te Kaunihera mo te motini a Te Wiremu. Kaore he take e whaitikanga ai kia turakina te motini, notemea hoki he tuku kau atu i te ripoata ki te Kawanatanga kia whiriwhiria he tikanga, e hara hoki i te mea he whakahau i te Kawanatanga, engari he tuku atu kia ata tirohia kia ata whiriwhiria e te Kawanatanga te tikanga. Nei ano te roanga atu o ana korero.

Te Poene.—Ki taku mahara e pakeke rawa ana te whakatau a te Komiti, a mahara ana au he mea pai me whakahoki ano te ripoata ki te Komiti, a tera e whakarereketia nga kupu o roto o te ripoata, no reira au ka motini, "Kia whakahokia ano te ripoata ki te Komiti kia atu whiriwhiria ano."

Te Wiremu.—E te Tumuaki, kua titiro te Komiti i te pukapuka o te whakapapa, a e marama ana ki te Komiti ko nga tamariki a Henare Tomoana he whanaunga tata ke atu ki nga tangata kua mate, i era atu tangata i whakataua ai ra e te Kooti Whenua Maori. Ko Mita Ngapu, te matua o nga tangata kua mate ra, kaore ona paanga i Te Karamu, ina hoki kaore tona ingoa i te Apiti ki "Te Ture Rahui o Te Karamu, 1889," ara te rarangi ingoa o nga tangata whaitake, a kaore te ingoa o Mita Ngapu i taua rarangi. I te tuunga o te Kooti Whakawa Tuarua me te Kooti Whenua Maori kaore i korerotia te whanau tatatanga o nga tainariki a Tomoana. Mehemea i ata whakaaturia ki te Kooti te tata o aua tamariki ki nga tangata kua mate ra, tera pea kua rereke te whakatau a te Kooti. Kaore hoki te Komiti i mea ko wai ma ranei nga tangata tika hei whakakapi mo aua hea, engari i ki te Komiti, ki ta ratou mahara e tika ana Ma whakaaetia atu he whakawa hou i roto i te Kooti Whenua Maori, me te whakahua a te Komiti i to ratou hiahia kia ata whiriwhiria e te Kawanatanga.

Nei ano te roanga atu o nga korero.

He tokomaha nga mema i tu ki te whaikorero, ko etahi i tautoko i te motini, ko etahi i turaki.

Henare Tomoana.—E te Tumuaki e hiahia ana au ki te whaikupu atu hei whakamarama atu ki te mema pa ki a Makaraka. Ki taku mahara kaore pea ia i ata whakarongo ki nga mahi a te Komiti mo nga Mea Maori. Kaore hoki te Komiti i pena me tana e torero mai na ki te Kaunihera. Ko Mita Ngapu e whakahuatia na i roto i be ripoata, i kiia na e te Komiti kaore ona take ki taua rahui. Ko taua tangata he matua he tupuna mo nga tangata kua mate, a kaore ona take ki Te Karamu. I pera te korero i te Komiti, a i rereke ta Makaraka e korero mai na ki te Kaunihera. Heoi ano taku i tu atu ad he pohehe no tana whakahua i te tikanga o te ripoata a te Komiti.

Pootitia ana te motini a Te Wiremu, 18 ki te tautoko, 17 ki te turaki.

Whakaaetia ana te motini.

Te Oriwa.—E te Tumuaki, he kupu atu tenei naku ki a koe, he whakaatu atu ko tetahi o nga tangata e pa ana ki aua putake, i pooti ia mo runga mo te motini nei. E mahara ana au e he ana, e takahi ana hoki i nga tikanga o tenei Kaunihera. I pooti ano te Kaipitihana mo aua putake.

Takuta Kerehi.—I runga i nga ture whakahaere o te Kaunihera, ka motini atu au. E pa ana a Henare Tomoana ki aua putake. He tikanga nui tenei. Kaore au i te whakahe atu mo Henare Tomoana, notemea kaore pea ia i te tino mohio ki nga tikanga o te Kaunihera, e kore pea ia e tino matau ki te ahuatanga o enei tu rahi. Engari ki ta te ture Pakeha, ko ia ano te kaiwhakakapi mo ana ake tamariki. Ko wai o tatou e kaha ki te ki, kaore ona take ki nga taonga, whenua ranei a ona tamariki. Ka motini au, *Ki te mahara o tenei Kaunihera, e pa atu ana ano a Henare Tomoana ki aua putake.*

Te Tumuaki.—Kaore au i te mohio ki nga take kua korerotia nei, heoi ano taku e mohio ana ko aku i whakarongo atu nei. Maku e ata whiriwhiri, ka whakaatu ai i taku whakataunga.

Takuta Kerehi.—Kaati ha e te Tumuaki, me motini e au kia nekehia te korero nei mo tetahi atu ra.

Henare Tomoana.—E te Tumuaki e pai noa atu ana au kia unuhia taku pooti kia puta hoki au ki waho o te Kaunihera nei i te mea e korerotia ana nga putake nei, mehemea e pera ana te hiahia o te Kaunihera.

Pootitia ana te motini, "Kia nukuhia atu te korero nei mo tetahi atu rangi."

E 21 kite tautoko, 14 ki te turaki.

Nukuhia ana te korero.

Wenerei, 21 Hepetema, 1898. Ta Hori Kerei.

Te Waaka.—E te Tumuaki, i mua i te mahinga i nga mea kua whakaritea mo tenei ra, me whakaatu atu e au kua tae mai i te ata nei te rongo kua mate a Ta Hori Kerei, a e mohio ana au ka whakaae te Kaunihera kia whakahonore tatou ki a ia, a kia tuhia hoki ki nga pukapuka o te Kaunihera to tatou whakaaro nui mo nga mahi katoa i oti i a ia te mahi. He taitamariki ano ia i tona tuunga hei Kawana mo Atereria Whaka-te-Tonga i te tau 1841, a no muri mai ka tu ia hei Kawana mo Niu Tireni, muri iho ka tu hei Kawana ino te Cape of Good Hope, i te pito Whaka - te - Tonga o Awherika, muri mai, ka hoki mai ano hei Kawana mo Niu Tireni nei tae mai ki te tau 1868, a he nui ana mahi i oti i a ia hei painga mo te katoa, hei painga ano hoki mo te Kawanatanga nui o Ingarani. I tona koroheketanga i noho ia i waenganui i a tatou nei, i uru hoki ia ki nga mahi Kawanatanga o tenei koroni. A i ngakau nui ia ki te whakahaere i ana mea i mahara ai hei painga mo te katoa. Ka motini atu au i enei kupu, ara: *E hiahia ana te Whare Kaunihera o te paremete o Niu Tireni kia ata tuhia mariretia tona whakapai mo nga mahi nui i mahia e Ta Hori Kerei hei painga mo Ingarani me ona wahi katoa, tae mai hoki ki tenei koroni, a e hiahia ana te Kounihera kia tukuna atu ki ona whanaunga to ratou aroha nui me te mihi atu ki a ratou i te wa o to ratou pouritanga.*

Henare Tomoana.—E te Tumuaki, e hiahia ana au ki te tautoko atu i te motini kua tukuna mai nei e te Minita e noho mai na. Ko Ta Hori Kerei tetahi o nga tino tangata i noho ki enei moutere, hoki atu nei ki tawahi ki tona kainga mai ano. Ko te nuinga o o matou rangatira Moari kua ngaro ke atu, a kua whai atu nei ia i a ratou. E mea ana au me panui atu e te Kawanatanga te matenga o Ta Hori Kerei kia mohio ai nga maori katoa o Niu Tireni nei. Na te nui o toku pouri i tu atu ai au ki te whaikupu atu whakahonore mo taua kaumatua mo Ta Hori Kerei.

Whakaaetia ana te motini.

Nukuhia ana te Kaunihera mo tetahi atu rangi.

Taite, te 29 o Hepetema, 1898.

Rahui Mo Nga Manu Maori.

Henare Tomoana.—E te Tumuaki, ko taku motini tenei: *Ki te whakaaro o tenei Kaunihera he mea tika kia tahuri te Kawanatanga ki te whakarite tikanga me te whaikupu ki nga Maori whaitake ki Poututu, Paraeroa, Te Puaoteruku, Rangikohua, Puketoro, Whakamarutuna, me era atu poraka e tutata atu ana ki aua poraka, kia taca ai te wehe he rahui kia 10,000 eka nui atu iti iho ranei hei rahui whakaora manu Maori, a kia whakaurua atu ki taua rahui nga hea katoa o roto o aua poraka kua hokona nei e te Kawanatanga. Me whakamarama atu e au, ko tenei motini aku, e pa ana ki nga whenua i whakatapua mai i era atu whakatapuranga hei rahui punanga mo nga manu. Ko aua poraka whenua, kua whakahuatia ake nei i roto i taku motini, kei te Tai Tawhiti, kei te takiwa ki Waiapu. Nei ano kei Heretaunga etahi atu wahi pera i rahuitia mai i mua mo nga manu Maori, kei te takiwa hoki o Wairarapa me era atu wahi ona whenua i whakatapua mo nga manu. Kei etahi whenua nui te manu, kei ona wa ano e hua ai nga rakau, nga miro me era atu rakau, katahi ka nui te manu, engari i tenei whenua e korerotia nei e au i roto i taku motini, e noho tonu ana nga manu i reira i nga wa katoa, a e whanau ana ki reira. E hara i te mea e kainga ana e nga manu ko nga hua rakau anake, engari e kai atu aua hoki i nga kowhatu o taua whenua. Kei etahi wa e puhia ana nga manu i te mea e kai ana i nga hua rakau, a kei etahi wa e kai ana i nga kowhatu ka puhia ai. E hiahia ana nga Maori o taua takiwa kia rahuitia aua wahi i whakatapua mai ra inamata hei oranga mo nga manu. Ko etahi wahi o ana poraka, me etahi atu poraka o taua takiwa ano kua hokona e te Kawanatanga, a e hiahia ana nga Maori kia rahuitia e te Kawanatanga nga taha kua hokona e ratou, hui atu hoki ki nga wahi e toe ana ki nga Maori, kia tuturu ai taua ruhui. Ka pai rawa au me ka mahia he Ture hei rahui i aua whenua kua whakahuatia ake nei e au, hei rahui oranga munu, hui atu hoki ki era atu whenua pera i etahi atu takiwa.*

Te Waaka.—Ko etahi o aua whenua i hokona e te Kawanatanga hei whakanohonoho tangata. Engari ma te Kawanatanga e ata whakaaro i runga i ta Henare Tomoana e korero mai na, i runga ano hoki i te tikanga e puta ai he painga mo te koroni, kia rapua ai mehemea ranei ka taea tana e tonono mai na.

Henare Tomoana.—E koa ana ahau mo te kupu mai a te Minita, e ki mai na ma te Kawanatanga e ata whiriwhiri. E hiahia ana au kia rapua te tikanga i naiane, a kia mahia he ritenga mo aua take i tenei huihuinga ano o te Paremete.

Whakaaetia ana te motini.

Pitihana 6 A Ngawaina Hanikamu Me Tetahi Atu.

Kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga mea Maori te Pitihana Nama 6 a Ngawaina Hanikamu me tetahi atu, a kua rongo i nga korero a kua ata rapu hoki i nga pukapuka katoa e pa ana ki nga putake o taua Pitihana, a kua whakahau mai ki au kia ki penei, ara:—

"E ki ana nga Kaipitihana ho mea tuku a Whakapuaka na Ngatikoata hapu ki a Kauhoe, te tupuna wahine o

nga Kaipitihana, a e mea ana ratou e tika ana kia tau iho ki a ratou nga take o Paremeta Wahapiro te tamaiti tuatahi a Kauhoe. I te tau 1883 i whakataua taua poraka e te Kooti Whenua Maori ki a Huria Matenga, te tamahine a Wi Katene Te Puoho, te tamaiti tuarua a Kauhoe. E inoi ana nga Kaipitihana kia whakaetia he whakawa tuarua mo to ratou kereme, a i te mea e tatari ana kia peratia, me mahi he Ture hei here i taua whenua kia kore ai e taea te hoko e Huria Matenga.

"Kua kitea e te Komiti ko te Whakapuaka Poraka e hara i te whenua no te iwi nui, engari no te wa pea o te tau 1832 ka riro taua wahi i a Kauhoe, te whaea o Wi Katene Te Puoho, he mea tuku atu mana e te Ngatikoata hapu o Ngatitoo, i a ratou hoki taua whenua i taua wa, a i noho tonu a Wi Katene Te Puoho i runga i taua poraka tae noa ki tona matenga 1 te tau 1879. I te wa i tukuna peratia a taua whenua kua riro ke a Paremeta Wahapiro, te tamaiti tuatahi a Kauhoe, ara te tuakana o Wi Katene Te Puoho, i haere hoki ia i roto i te taua. I a ratou e haere ana i taua ope ka mau herehere atu a Paremeta Wahapiro, a no te tau 1842 katahi rawa ia ka hoki atu ki Whakapuaka. No muri i tona hokinga mai ka tahuri ia ki te whakararuru i nga Pakeha e noho ana i runga i te whenua i tukuna atu ki te Niu Tireni Kamupane e Komihana Peina, a no runga no taua mahi a Paremeta Wahapiro ka panaa atu ia e Wi Katene Te Puoho, a haere atu ana ki Aotearoa.

"I haina a Paremeta Wahapiro i te Titi Hoko a Ngaticoa o te 10 o nga ra o Akuhata, 1853, a i meingatia kia uru a Whakapuaka Poraka ki roto ki taua hoko. (Titiro hoki ki te Pukapuka a te Make mo nga Pukapuka Kawanatanga e pa ana ki nga mea Maori o te Waipounamu, Pukapuka I, wharangi 307.) A ko Tipene Paremeta te tamaiti a Paremeta Wahapiro i haina i te pukapuka whakaae mo te utunga o te moni i te 13 o nga ra o Tihema, 1854 (kei taua pukapuka ano wharangi 311).

"Tetahi hoki, ko Paremeta Wahapiro ano tetahi o nga Maori e rua tekau ma ono i whakaaetia atu kia 200 eka ma ia tangata o ratou, kia rahuitia atu i roto i aua whenua i tukuna ra i roto i taua Titi Hoko (titiro ki te pukapuka a Te Makarini, Komihana, ki te Hekeretari mo te Koroni, taua pukapuka ano wharangi 300), a ko tona ingoa te ingoa tuatahi i te rarangi ingoa e mau ana i te Kupu Apiti ki "Te Ture Tiaki mo Ngatitoo, 1896," ara te rarangi ingoa o aua tangata rua tekau ma ono.

"Ko te tikanga ia tenei ki ta te Kooti Whenua Maori, ko nga Maori e noho whaitake ana ki te whenua i te tau 1840, i te wa o te Tiriti o Waitangi, ka kiia ko ratou nga tangata whaitake ki aua whenua i taua wa.

"I te tau 1840 kaore a Paremeta Wahapiro i te noho i Whakapuaka Poraka, i tetahi wahi ranei o taua whenua. A mehemea ia he paanga ano tona hei tuku iho ki ona uri i whakakorea atu e ia i tona hainatanga i te Titi Hoko, i runga hoki i te whakaaetanga a ona uri ki te tango i nga moni i pootitia e te Paremete hei whakarite mo te rahui whenua i whakaaetia atu ra mana.

"Na ko Wi Katene Te Puoho i whakamana tonu i tona whaitaketanga ki Whakapuaka Poraka inahoki tona kaha ki te arai atu i te hoko o taua whenua ki te Kawanatanga i te tau 1853, me tona whakahaere tonu i tona mana whaitaketanga (i runga i tana tuku riihi o te whenua, me nga riihi mo nga patiti, me nga raihana mahi rakau), a i noho pai tonu ia me te kore raruraru a taea noatia tona matenga.

"E mahara ana ta koutou Komiti kaore ano kia whakaaturia mai e nga Kaipitihana he take e tika ai kia whakaputaina atu he oranga mo ratou, penei me ta ratou e inoi mai nei, no reira ka kore he kupu tohutohu ma te Komiti.

"

H. WIREMU,
Tiamana.

"Paraire, te 14 o Oketopa,
1898."

Pitihana A Te Aohau Nikitini.

Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te Pitihana Nama 2 a Te Aohau Nikitini me etahi atu. E penei ana te whakataua a te Komiti, ara:—

"E ahua rite tonu ana tenei Pitihana ki te Pitihana a Kipa Te Whatanui me etahi atu e iwa tekau nga tangata o te tau 1896, i ata whiriwhiria ra e te Komiti i taua tau. Ko te whakataunga a te Komiti me nga korero katoa i whakahaua kia perehitia, a ka kitea i te Pukapuka Nama 5, tau 1896.

"E kitea ana i roto i nga korero i mahia tinihangatia, i whakawehiwehia hoki te Kooti whenua Maori i te tau 1873 e Te Keepa raua ko Hunia, a na runga i taua mahi i puta ai te whakataunga muru i nga whenua o nga kaiwhakakapi o Te Whatanui. I whakahe ano a Ngatiraukawawa i te whakataua a te Kooti, a tonoa ana e ratou kia ara he whakawa tuarua, engari hoki i runga i nga mahi whakahaere tikanga mo te katoa, kaore i whakaaetia e te Kawanatanga. I whaitikanga ano a Ngatiraukawa kia tonu whakawa tuarua i runga i te tekiona 81 o "Te

Ture Kooti Whenua Maori, 1865.' Ko te rironga o to ratou whenua i waiho tonu hei take amuamu ma ratou tae mai ki tenei wa, inahoki a ratou pitihana inoi tonu. mai ki te Paremete.

"E mahara ana ta koutou Komiti ho mea tika kia manaakitia te inoi a nga Kaipitihana, a e whakaaro ana me tuku atu kia ata rapua paitia e te Kawanatanga i runga i te ngakau awhina, a e tohe atu ana te Komiti kia mahia he Pire hei whakamana i te Kooti Whenua Maori kia ahei ai ki te whakahaere whakawa ano mo aua take, kia taea ai ano te whiriwhiri te whakataunga a te Kooti o te tau 1873, ara mo tera wahi o te Wahanga 11 o Horowhenua, koia nei nga rohe, ara:—Timata atu i tatahi i Umairangi haere maro atu ki te Rawhiti i runga i te rohe e mohiotia ana ko Tauateruru tae atu ki te roto o Horowhenua, ka haere maro atu ma waenganui o taua roto ki te kokonga ki te Raki whaka te Hauauru o te Paamu Kawanatanga i Rewini, ka ahua ki te Tonga me te Hauauru ma runga i te rohe ki te Hauauru o taua Paamu Kawanatanga tutuki rawa ki te rohe e mohiotia ana ko te Rohe a te Whatanui, ka haere maro i runga i taua rohe ki te Hauauru ma Mahoenui ki tatahi ki Rakauhamama, ka ahua whaka Raro ma tatahi tae noa ki te timatanga mai ki Umairangi, ara ko tetahi wahi o te whenua e kiia aua e nga kaiwhakakapi oTe Whatanui no ratou taua whenua, he whenua Maori nei ano taua wahi.

"Tenei kua apitiria atu te mapi o taua whenua.

"H. WIREMU, Tiamana.

"Taite, te 20 o nga ra o Oketopa,
1898."

Taite, te 20 o Oketopa, 1898. Pire Penihana Kaumatua.

H. K. Taiaroa.—E te tumuaki, e hiahia ana au ki whaikupu ruarua nei mo tenei Pire, i mua o te pooti. I to tatou korero tangata mo tenei Pire i tera tau, i ki atu au e aroha ana ano au ki nga koroheke me nga rawakore, engari i mahara ano au he mea tika kia taihoa marire ano au pooti ai mo taua tikanga. No muri mai nei kua haere au ki te korero haere ki aku hoa Maori o tera motu, a kua patai haere au mo aua tikanga, a i whakaatu mai ratou i aku korero i roto i te pukapuka o nga whaikorero o te Paremete, me ta ratou ki mai naku i turaki atu taua Pire Penihana hei whakarite penihana atu mo ratou. I ki mai ratou he tangata nui au, a kua maha oku tau e tu ana hei mema mo te Paremete, a he aha te take i kore ai au e aroha atu ki te hunga rawakore me nga koroheke. E hara i te mea ko nga Maori anake i whaikupu mai ki au, engari he maha ano aku hoa Pakeha o Otakou me Katipere, mohio mai ki au o taku tamarikitanga mai ra ano, a inoi mai ana kia arohatia atu ratou e noho pohara mai nei, me te tono mai kia tautoko au i te Pire. E pouri ana au mo taua kupu a ratou kaore au i te aroha atu ki a ratou, no reira au i mea ai me whakamarama atu e au ka pooti au i naianei ki te tautoko i taua Pire, a e mahara ana hoki au he mea tika kia whaikupu whakamarama atu au ki aku hoa Mema i pooti tahi ra matou i tera tau. He nea maku kia marama mai ratou ki te take i ahua whakarere ai au i a ratou i tenei pootitanga. E aroha atu ana au ki aua mema, tera hoki pea ratou e mahara e whakarerea ana ratou e au. E mea atu ana au ki a ratou kia kua e mauahara mai ki au.

Paraire, te 28 o Oketopa, 1898.

Pitihana A Te Pokiha Taranui.

Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te Pitihana Nama 17 a Te Pokiha Taranui:—

Kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga Mea Maori te Pitihana Nama 17 a Te Pokiha Taranui me etahi atu e inoi ana kia ara ano he whakawa tuarua mo te tono roherohenga o te Taheke Poraka, a e whakatau penei ana:—

"Ki ta ratou mahara me tuku atu te Pitihana ki te Kawanatanga kia whiriwhiria mai.

"H. WIREMU,
Tiamana.

"28 Oketopa, 1898."

Ngakaroro Nama 2F.

H. Tomoana.—He patai atu tenei naku ki te Minita ki a Te Waaka, Mehemea ranei e whakaaro ana te

Kawanatanga ki te whakahaere tikanga hei whakamana i te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te Pitihana Nama 16 a Kipa te Whatanui, mo Ngakaroro Nama 2F, e huaina nei ano ko Te Waaka, ko taua ripoata a te Komiti no te 15 o Tihema, 1897?

Te Waaka.—Kua utua ano tenei patai i tera Whare o te Paremete, a heoi ano taku he pera atu ano; e mahara ana te Kawanatanga e kore e pai kia whakararururitia nga take whenua kua oti nei te whakatau e nga Kooti i era tau maha noa atu, e kore hoki e pai kia whakaohoa ano era tu raruraru.

Pitihana A Hori Kerei Taiaroa.

Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te Pitihana Nama 15 a Hori Kerei Taiaroa:—

Kua whiriwhiria e te Komiti mo nga Mea Maori te Pitihana Nama 15 a Hori Kerei Taiaroa i tukuna atu nei ki a ratou, a kua rongo i nga korero a te Kaitiaki mo te Katoa, a e penei ana te ripoata, ara:—

"I te mea kua tae rawa ki nga ra whakamutunga o te Paremete, he poto rawa te wa hei whiriwhiringa ma te Komiti i aua take. No reira ka mea atu te Komiti ko te mea tika me waiho mo tera huihuinga o te Paramete ka rapu ai i nga putake o tenei Pitihana. A e whakaae ana te Kai-pitihana kia peratia.

"H. WIREMU, Tiamana.

"2 Nowema, 1898."

Pitihana A Mauhana Turoa.

Ripoata a te Komiti mo nga mea Maori mo runga mo te Pitihana Nama 9 a Mauhana Turoa me etahi atu e ono tekau ma iwa:—

Kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga Mea Maori te Pitihana Nama 9 a Mauhana Turoa me etahi atu e ono tekau me iwa i tukuna atu nei ki a ratou a e penei ana te ripoata, ara:—

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti nga putake o roto o tenei Pitihana, a kua titiro ki nga pukapuka kua rongo hoki ki nga korero i taea ai te tonono, engari hoki i te poto o te wa hei mahinga kihai i tae te tuku kupu atu ki nga Kai-pitihana kia haere mai ai ki te whaki korero mai, me Te Riihi hoki i uru atu nei ki te Kooti Whakamana Take mo runga mo taua keehi kaore i tae mai ki te whaki korero ki te aroaro o te Komiti. Ko etahi hoki o nga pukapuka o te Kooti Whakamana Take kei Kihipane a kei te hiahiatia kia kitea hoki era.

"I runga i ta te Komiti i kite ai kaore i tino tika te whakahaerenga o aua take, ina hoki kaore i tukuna tikatia nga Panui i mua atu o te whakawakanga o Mangapoike A, engari e kitea ana i runga i nga korero i whakina ki te Komiti, i mohio ano nga tangata whitake ka whakawakia taua keehi e te Kooti, a whakaaetia ana e ratou kia whakawakia.

"A i runga i ta te Komiti i rongo ai e mahara ana te Komiti kaore i tau he mate kino i runga i aua mahi.

"H. WIREMU,

Tiamana.

"2 Nowema, 1898."

Haterei, te 5 o Nowema, 1898.

Pitihana A Henare Tomoana.

KAORE TE KORERO MO TAUA PUTAKE I ATA OTI I TERA KOREROTANGA.

Ko te motini tenei, *Kia whakaaetia te whakataunga a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te Pitihana a Henare Tomoana, kia tukuna atu ki te Kawanatanga te tauira o te whakatau a te Komiti mo runga mo taua Pitihana.*

Te Pona.—Heoi ano taku e mohio iho ai ko te whakataunga a te Komiti mo nga whitake ki te whenua, a kaore pea i tika kia pera rawa te kaha o nga kupu. Kaore i te tino marama te huarahi hei mahinga ma te Kaunihera. Kaore pea he tino tikanga, engari ki tana mahara kaore i tika kia pera rawa te whakatau.

Te Makarini.—Kua roa rawa e tatari ana ki te whakaotinga o tenei korero, no reira kua ahua wareware au inaianei, engari ki taku i mahara ai, i whakataua noatia e te Komiti me ta ratou kore rongo ki nga korero. Ka motini au kia patua enei kupu o te motini, ara, "Kia whakaaetia te whakataunga a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te Pitihana a Henare Tomoana."

Te Tumuaki.—E ki mai ana te Karaka kua whakaaetia aua kupu i tera koreroaunga, engari ka taea ano te apiti atu he kupu hou.

Te Oriwa.—E Te Tumuaki, me whakamahara atu au, i tera pootitanga mo runga mo tenei putake i whakahe atu au mo te pooti a Henare Tomoana i te mea e pa atu ana ia ki aua take, a ki mai ana koe mau e ata whiriwhiri.

Te Tumuaki.—E tika ana, kua ata rapua e au a e penei ana taku whakatau, ara:—

"Ko te paanga o Henare Tomoana ko tana tohe ko ana tamariki ko Henare Hape me Te Rehunga e tata ke atu ana ki a Hararutu raua ko Te Haumihiata i a Tuhaha te Poa raua ko Ramarihi Takotoawanga i whakataua nei ki a raua e te Kooti. Ko te hea o Henare Tomoana ki Te Karamu kua oti noatu te whakatau e 'Te Ture mo Te Karamu Rahui, 1889.' Ko te ture o te Whare mo nga take e pa atu ana te mema, e mea ana mo nga take e pa motuhake ana a he paanga moni no te tangata e pooti ana. Kaore i penei te paanga o te mema nei. No reira e kore au e whakakore i te pooti o Henare Tomoana." Te Makarini.—I te mea kaore au e watea ki te tuku atu i taku motini, ka motini au i te motini a Te Makaraka e mau na i te pukapuka o nga ota.

Henare Tomoana.—E hiahia ana au ki te whakamarama atu ki a Te Makarini, kei te pohehe ia, i a ia e ki mai na kaore te Komiti i rapu i nga korero mo runga mo te Pitihana. Ka pai noa atu au mehemea ka tukuna atu ki te Kawanatanga te ripoata a te Komiti, notemea ki te peratia tera ano e rapua te tika e ona tangata tika ano mo aua mahi, a tera e ata oti pai.

Pootitia ana kia apitiria atu ki te motini tuatahi enei kupu, ara: "Eugari kaore te Kaunihera i te tautoko atu i nga kupu o roto o te ripoata e whakahua nei i nga tangata e tika ana kia tau ki a raua aua paanga o roto o te Karamu Poraka."

Pootitia ana—

13 ki te whakaae

12 ki te wkaakahore

riro ana i te ae, apitiria atu ana nga kupu o te motini hou.

Te Kereme A H. K. Taiaroa.

H. K. Taiaroa.—E motini atu ana au kia tukuna atu ki te Kawanatanga te ripoata a te Komiti mo nga Whenua Takotonoa a te Karauna mo runga mo te kereme a H. K. Taiaroa mo te whenua i Piopiotahi, ara, i Milford Haven.

Whakaaetia ana te motini.

NIU TIRENI.Nga Korero Paremete.WHARE O RARO, TAU 1898.Huihuinga Tuatoru o te Tekau ma Rua o Nga Paremete.Aga Mhai korero a Mema Maori.

Paraire, te 24 o Hune, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka huikui te Whare.

Ka karakia te Whare.

Te Whakatuwheratanga o Te Paremete.

Ka tae mai te kupu a te Kawana he whakahau kia haere atu nga mema ki te Whare o te Kaunihera.

Haere ana te Tumuaki me nga mema ki te Whare o te Kaunihera, me te haere ano o te Haihana o te Whare i mua i a ratou, a kaore i roa at u kua hoki mai ano ratou ki to ratou Whare.

Te Whai-Korero a Te Kawana.

Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Ka ki atu ki nga mema honore, ara, i haere tatou nga mema o tenei Whare ki te Whare o te Kaunihera, i runga i te whakahau a te Kawana, a i pai te Kawana ki te whai-korero ki nga Whare e rua o te Runanga Nui, a kia tino marama ai ta tatou hurihuri i nga korero a te Kawana mauria mai ana e au he taurira o ana kupu i whakapuaki ai, a i runga i nga tikanga o te Whare nei tenei ka whakatakotoria e au taua taurira ki runga ki te teepu o te Whare.

Te Karaka o Te Whare.

Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Ka nui toku pouri ki te ki atu ki a koutou, kei te mate te Karaka o to tatou Whare, ara, a Mr. Friend, a e kore e kaha taua tangata ki te mahi i ana mahi i runga i te nui rawa o tona mate. I mua tata o te karangatanga kia huihui tenei tuunga o te Paremete ka tae mai te whakaatu a te takuta o te Karaka o te Whare, he ki mai e kore taua tangata e kaha ki te whakahaere i ana mahi i roto te Whare nei, me te tonono mai hoki kia hoatu kia ono kia waru ranei nga wiki kei okiokinga mo taua tangata, me te tumanoko mai o taua takuta ki te hoatu aua wiki e waru tera e hoki mai te tino ora ki te Karaka o te Whare. Na kaore au i hopohopo mo taua tonono, he mohio noku kaore koutou e kore te whakaae ina hoatu e au aua wiki e waru, na reira whakaaetia ana e au. Ka toru tekau ma rima nga tau e mahi ana a Mr. Friend i nga mahi o tenei Whare. I roto i taua wa roa e kite tonu ana ahau i te kaha o taua tangata ki te whakahaere i ana mahi. Tera e whakaritea he tangata hei whakakapi i te tuunga o Mr. Friend i te wa e mate ana ia.

Ka mutu ta te Tumuaki ka tu ake ko te Pirimia me te kai-arahi i te Apitihana, ka mutu a era korero mo te Karaka o te Whare, heoi whakaaetia ana kia waru wiki te wa e hoatu ki a Mr. Friend hei okiokinga mona i tona mate.

Te Mokopuna A Te Kuini.

No tenei ra ka tae mai te kupu a te Kawana, he whakaatu mai i te taenga mai o te pukapuka a te Hekeretari Nui o Ingarangi mo nga Koroni i tuhituhi mai ai hei utu mai mo te karanga a nga Whare e rua o te Paremete kia haere mai te Duke me te Duchess of York ki Niu Tireni nei, a hei whakaatu mai hoki i te nui o te pouri o te Kuini mo tona kore kaore e kaha ki te whakaae kia haere mai tana mokopuna me tona hoa wahine ki Niu Tireni i te maha o nga take nunui nana i pupuri atu raua.

Motini i Whakaaetia.

I runga i te motini a Te Maahi (Mr. Massey) whakaaetia ana kia ngaro atu a Hone Heke mo te marama kotahi i tona nohoanga i roto i te Whare i runga i ona raruraru.

I runga i te motini a Tame Parata whakaaetia ana kia ngaro atu Henare Kaihau mo nga ra kotahi tekau i tona nohoanga i roto i te Whare i runga i ona raruraru.

I runga i te motini a Tame Parata whakaaetia ana kia ngaro atu a Wi Pere mo te wiki kotahi i tona nohoanga i te Whare i runga i ona raruraru.

No te hawhe paahi i te tekau ma rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 28 o Hune, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka panuitia tuatahitia etahi Pire, ka mutu era ka oaitia tetahi mema hou. Katahi ka tahuri te Whare ki te whakatutu i nga Komiti Whiriwhiri, engari ko etahi anake i oti, ko etahi i nukuhia mo tetahi atu ra whakatu ai. Ko te Komiti mo nga Mea Maori tetahi i whakanukuhia.

Te Whai-Korero a Te Whare Ki Te Kawana.

No tenei ra i timata ai te korero a te Whare mo ana kupu e tuku atu ai hei whakautu mo te whai-korero a te Kawana i whakapuaki ai ki nga Whare e rua i te whakatuwheratanga o te Paremete. No te tuunga ake o Kapene Rahera ka kokiritia e ia he motini turaki i te Kawanatanga. Ka mutu ia ka tu ake ko tetahi o nga mema o te Kawanatanga ki te utu i ana korero. Ka mutu tera ka tu ake ano ko etahi, a e wha nga ra e kawea ana tenei korero mutu ohorerere noa iho, a kihai nga mema Maori i tu ake ki te whaikorero mo te motini.

Katahi ka tukua ki te pooti, a koia tenei te rarangi o nga mema o nga taha e rua i pooti.

I TE AE, 24.

- Bollard
- Brown
- Buchanan
- Carson
- Crowther
- Fraser
- Herries
- Hunter

- Hutchison, G.
- Kelly
- Lang
- Lethbridge
- Lewis
- McGuire
- Mackenzie, M.
- Monk
- Russell
- Sligo
- Taylor
- Thomson, J. W.
- Wason
- Wright.
- *Kai-tatau.*
- Massey
- Moore.

I TE No, 30.

- Cadman
- Carncross
- Carroll
- Duncan
- Fisher
- Flatman
- Gilfedder
- Graham
- Hall-Jones
- Holland
- Houston
- Hutcheson, J.
- Joyce
- Larnach
- McGowan
- McKenzie, J.
- Meredith
- Millar
- Mills
- Morrison
- O'Meara
- Parata
- Seddon
- Steward
- Tanner
- Thompson, R.
- Ward
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- Hogg
- Lawry.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Allen, J.
- Duthie
- Heke
- McLean

- Pirani
- Rolleston
- Smith.
- *Turaki.*
- Guinness
- E. G. Allen
- McKenzie, R.
- Montgomery
- McNab
- Thompson, T.
- Field.

Te putanga o te hunga turaki i te motini, 6.

Heoi hinga ana te motini a Kapene Rahera, a tau ana nga kupu hei tuku atu ma te Whare ki te Kawana hei whakautu mo te whai-korero a te Kawana i whakapuaki ai ki nga Whare e rua i te ra i whakatuwheratia ai te Paremete.

Katahi ka haere tonu nga mahi a te Whare, a no te rima meneti te paahitanga o te tekau ma rua o nga hoara i te weherua o te po ka hiki te Whare.

Turei, te 5 o Hurae, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka panuitia tuatahitia, tuaruatia, etahi Pire.

Whai-Korero A Te Whare Ki Te Kawana.

Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Ka tu ahau ki te whakaatu ki a koutou, kua tae ahau me etahi o nga mama honore o tenei Whare ki te hari atu i a tatou kupu i whakatau ai hei utu atu mo te whaikorero a te Kawana i whakapuaki ai ki nga Whare e rua i te whakatuwheratanga o te Paremete, a pai ana te Kawana ki te whakaputa mai i enei kupu:—

"E TE TUMUAKI, ME NGA RANGATIRA O TE WHARE O RARO,—

"E whakawhetai atu ana ahau ki a koutou mo ta koutou Whai-korero i tuku mai ai ki an, me ta koutou whakaatu mai hoki tera e ata whiriwhiria e koutou nga Pire me nga mea katoa e tukua atu ana ki a koutou.

"RANFURLY.

"Whare o te Kawana,

Poneke, 5 o Hurae, 1898."

Komiti Mo Nga Mea Maori.

Ka mutu nga korero mo te Whaikorero i tukua atu uei ki te Kawana, ka tahuri te Whare ki te whakatu i nga mema mo te Komiti mo nga Mea Maori, a koia enei nga mema i whiriwhiria mo taua Komiti.

Te Arena (E. G. Allen), Te Paraone (Mr. Brown), Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), Te Kahana (Mr. Carson), Te Whiira (Mr. Field), Hone Heke, Te Auhana (Mr. Houston), Te Hanita (Mr. Hunter), Henare Kaihau, Te Makuaea (Mr. McGuire), Hoani Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie), Te Maka (Mr. Monk), O'Meara (Mr. O'Meara), Tame Parata, Wi Pere, Kapene Rahera (Captain Russell), Tiaki Tiwene (Mr. Stevens), me Te Hetaua (Right Hon. Mr. Seddon), te tangata nana i motini kia whakaturia te Komiti.

Raihana Kai E Hoatu Ana Ma Nga Maori.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka motini ahau kia whakatakotoria ki runga ki te teepu o tenei Whare tetahi pukapuka ritana hei whakaatu i te maha o nga Maori o te koroni nei e hoatu ana he raihana kai ma ratou e te Kawanatanga i raro i nga tikanga o te Civil list; me te whakaatu mai ano hoki i nga ingoa o nga tangata Maori e whiwhi ana i aua raihana kai, me nga kainga me te takiwa o nga motu nei e noho nei ana

tangata; me te rahi o nga moni o nga raihana o nga kai ranei e puta ana ki a ratou i ia tau.

Katahi ka whakahaerea ko etahi atu motini, ka tae ki etahi patai.

Tamaki Poraka.

Te Hanita (Mr. Hunter, mema mo Waipawa).—Ka patai ki te Minita mo nga Whenua: (1.) Mehemea kua tae atu ki a ia te ripoata a te Tiamana o te Poari Hoko Whenua whakaatu mai i te pai i te kino ranei o Tamaki Poraka mo te mahi whakanohonoho tangata? (2.) Mehemea kaore ano i tae atu ki a ia he ri poata pera, tera ranei e whakahaua e ia kia tirohia a kia ripoatatia e Mr. McKerrow taua Poraka?

Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie, Minita mo nga Whenua).—He tika kua tae mai ki au te ripoata a Mr. McKerrow, te Tiamana o taua Poari. Otira kaore e tika ma taua tangata e ripoata, i te mea he whenua Maori taua wahi, a tenei ano te Tari hei whakahaere i nga mea e pa ana ki te taha Maori. E whitu mano nga eka o taua poraka kua riro mai i te Kawanatanga. Otira kei te reti taua whenua ki etahi Pakeha.

Nga Whenua O Te Rohepotae.

Te Ranga (Mr. Lang, mema mo Waikato).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, A hea whakatuwheratia ai nga whenua kua hokona nei e te Kawanatanga i nga Maori o te takiwa o te Rohepotae o Ngatimaniapoto, kia wawe ai te whakanohonoho ki te Pakeha?

Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie, Minita mo nga Whenua).—Ko te utu tenei mo te patai, kei te ruritia e te Kawanatanga i naianei aua whenua, ara, kei te roherohe kei te whakatakoto i nga rori mo nga wahi kua riro mai i te Kawanatanga. Tokoono rawa nga kai-ruri kei te mahi. Kaore taua mahi i te mangeretia, ko te hiahia o te Kawanatanga kia tere te whakanohonoho i taua takiwa nui ki te tangata.

Haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu mea, a no te hawhe paahi i te tekau ma rua o nga haora i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 6 o Hurae, 1898.

No te hawke-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka pauitia tuatahitia etahi Pire, ka mutu era ka tahuri te Whare ki te whakahaere i nga patai.

Nga Motu O Rarotonga.

Te Kere (Mr. Kelly, mema mo Invercargill).—Ka patai ahau ki te Pirimia, A hea puta ai te ropoata a te Tumuaki Kai-whakawa o te Hupirimi Kooti i tuhituhi ai mo te raruraru i puta nei ki nga Motu o Rarotonga?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—Kua takoto noa atu taua ripoata ki runga ki te teepu o te Whare, a ki te tirohia e te mema honore tana paaki takotoranga pukapuka tera e kitea e ia te: kape o taua ripoata i reira.

Whenua Mo Te Kura Maori I Motueka.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea tera e whakaurua e te Kawanatanga he Pire i tenei tuunga o te Paremete hei whakahaere i nga whenua i Whakarewa, Motueka, e tata ana ki Whakatu, i hoatu nei e nga Maori i nga tau timatanga o tenei koroni ki te Hahi o Ingarangi e noho nei i Niu Tireni, hei tautoko i nga kura ako i nga tamariki Maori.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Ko te Rahui i Motueka tetahi o nga rahui i whakahuatia e au i roto i taku whai-korero i Papawai. Ko toku whakaaro mo enei whenua nunui i hoatu nei e nga Maori i nga tau timatanga o te koroni hei akonga i nga tamariki, me whakahaere e tatou he ture mo aua tu whenua. E kore e taea i naianei e nga kaitiaki o aua whenua te whakatutuki o nga tikanga i tukua atu ai aua whenua ki a ratou; a i te mea e whai take ana te Kawanatanga ki runga ki nga tikanga e pa ana ki aua whenua, kaati, e tika ana te Kawanatanga kia tiaki tonu i aua mea. Ko toku hiahia kia tere tonu te takoto atu o tetahi Pire mo aua whenua ki te aroaro o te Whare.

Te Piukanana (Mr. Buchanan, mema mo Wairarapa).—Ka uru ranei te Pire e korero na koe i tenei tuunga o te Paremete.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ae.

Ka mutu nga patai ka haere tonu nga mahi a te Whare.

No te weherua i te po ka hiki.

Paraire, te 8 o Hurae, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea i te tuatahi ko etahi Pire, ka oti era ka mahia ko nga patai a nga mema; ka maha o era ka oti ka tae ki te patai mo—

Nga Whenua Maori O Te Tai Hauauru.

Te Makuaea (Mr. McGuire, mema mo Hawera).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea tera ratou e whakaae ki te whakatikatika i "Te Ture Whakatau Rahui mo te Tai Hauauru, 1892," kia ahei ai nga kai-tango riihi i raro i te Kai-tiaki o te Katoa te tuku i a ratou ki raro i nga tikanga o taua Ture ina hiahia ki te whakamutu ki te whakahou ranei i a ratou riihi?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—He roa nga korero a te Pirimia, otira me whakapoto ake i konei. I penei te aronga o ana kupu whakahoki mo te patai, ae, kei te whakaae te Kawanatanga kia whakatikatikaina taua Ture, engari ina peratia me tupato te mahi kei pa he mate ki nga Maori no ratou nga whenua, a ki nga tangata Pakeha hoki i whakahou nei i a ratou riihi i mua.

Whenua Maori I Rahditia Ki Hastwell.

Te Hoka (Mr. Hogg, mema mo Mahitaone).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea tera e whakaae te Kawanatanga kia whakatuwheratia tetahi Rahui Maori, kei Hastwell, ara, kia taea ai te whakanoho ki te Pakeha? Ko taua whenua kei waenganui o Maurieville me Eketahuna, a tera pea e eke ki te kotahi mano ona eka. He tokomaha rawa nga Pakeha e tata ana ki taua whenua e hiahia ana kia tukuna atu ratou ki te mahi i taua wahi. He toruloru nei nga whare o nga Maori kei runga i taua whenua, a kaore e tino nohoia ana taua wahi e ratou i te mea kei tetahi atu takiwa o ratou kainga tuturu, a takoto noa iho ai taua whenua.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Kaore te Kawanatanga e whakaae kia whakatuwheratia taua whenua rahui ki te Pakeha, te take kua tae mai ki te Kawanatanga te whakaatu a nga Maori no ratou taua wahi kei te hiahia ratou kia waiho taua whenua hei kainga tuturu mo ratou. Ka nui ano te he o ta nga Maori e waiho nei i taua whenua kia takoto kau, he oranga ngakau mehemea e mahia ana e ratou taua whenua, kia-puta ai he rawa ki nga Maori no ratou te whenua. Otira i te mea koi ra anake pea te whenua o aua Maori, a i te mea hoki na aua Maori i hoko nga whenua o waho ake i taua rahui ki te Karauna, kaati, e kore ano e tika kia tangohia taua rahui hei kainga mo nga Pakeha. Otira maku e ata uiui ano tenei mea.

Nga Maori Kore Whenua.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Whenua, Mehemea kei te pehea te haere o nga ruri mo nga tekihana whenua i wehea nei mo nga Maori kore whenua i te takiwa ki Waiau, wahi o Murihiku?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Kaore e roa ka whakatakotoria ki runga ki te teepu o te Whare nei te ripoata a nga Komihana i whakaturia hei uiui i tenei mea. Kua oti nga rori o te taha whakate-hauauru o Waiau te whakatakoto, a kua tau i nga Komihana te tikanga e wawahia ai e roherohea ai nga whenua, ara, nga piihi ma ia tangata, ma ia whanau ranei, a ka whakahaua i naianeia kia whakahaerea nga ruri.

Katahi ka whakahaerea etahi atu patai maha me etahi Pire a mutu noa.

No te tekau meneti te paahitanga o te tekau ma rua o nga haora i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 12 o Hurae, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka panuitia tuatahitia, tuaruatia, etahi Pire, ka tae ki nga motini.

Waihao Rahui Maori.

I runga i te motini a Meiha Tuari, whakahaua ana, Kia whakatakotoria ki te aroaro o te Whare he ritana hei whakaatu i te rahi o nga eka kua hoatu ki nga Maori o Rota 3, Rahui 891, Waihao, i te pito whaka-te-tonga o Katapere, me te whakaatu mai ano i nga ingoa o nga Maori i hoatu ai mo ratou aua wahi, me nga eka i hoatu ki ia tangata o ratou.

Te Pire Mo Nga Karaati Whenua Kura I Porirua.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Ka tu atu ahau ki te motini kia whakaae mai te Whare kia whakaurua e au he Pire mo taua whenua. Kua whakaaturia e au taua Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori i tenei ra. He putake nui rawa tenei, a he mea tika kia tere te mahi a te Paremete i tenei Pire.

He roa te Pirimia e whakamarama haere ana ki te Whare i ana take i mea ai kia whakaurua te Pire. Ka tu ake etahi atu mema ki te korero mo te Pire. Te mutunga iho whakaaetia ana kia uru te Pire ki te Whare.

Ka mutu tenei patai ka haere tonu nga mahi a te Whare, a no te tekau ma waru meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 13 o Hurae, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka panuitia tuatahitia etahi Pire, ka mutu era ka whakahaerea te korerotanga tuarua o etahi Pire a ka tae ki nga patai.

Kapiti Motu.

Te Maka (Mr. Monk, mema mo Waitemata).—Ka patai ahau ki te Hekeretari mo te Koroni,—(1.) Mehemea he tika taku rongo kei te tukutukuna he kararehe tia ki Kapiti? (2.) Mehemea he tika taua rongo oku, ka whakaae ranei te Minita ki te whakahau kia kaua aua tia e tukuna kia whiti ki taua moutere, te take ma aua tia e kino ai taua motu, e kore ai e tutuki nga tikanga i tangohia ai taua whenua e te Kawanatanga? (3.) Ka whakaae ranei te Minita ki te whakahau kia taiapatia tetahi wahi rahi wahi pai hoki o taua moutere kia kore ai nga hipi me etahi atu kararehe e uru atu ki reira, kia waiho ai taua wahi i taiapatia ra hei whakamaurutanga mo nga manu Maori, a hei wahi e tupu ai nga rakau me nga otaota Maori?

Timi Kara (Hon. Mr. Carroll, Hekeretari mo te Koroni).—He tika, kotahi te tia toa kotahi te tia uha kua tae ki Kapiti, a kua tukutukuna atu kia haere; engari i te mea kua nui noa atu te nanenane me te kau puihi ki taua moutere, kua kore he tikanga e araia ai te whakanoho tia ki reira. Otira me ata waiho tenei putake ma te Kawanatanga e whakaaro, a ki te kitea kei te pa he kino ki nga manu me nga rakau Maori i aua kararehe, tera e whakahaua kia tikina atu kia nukuhia aua kararehe ki tetahi atu whenua

Te Maka (Mr. Monk) —He tika ranei kia waiho tonu nga nanenane me nga kau kia haere ana i runga i taua motu, i te mea hoki he tikanga ano i rahuihia ai taua motu e te Kawanatanga.

Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).—Tera ano e nukuhia aua kararehe ki te kitea kei te kino te moutere i aua mea.

Whenua Maori.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea tera e whakahaerea e te Kawanatanga he tikanga e whakamutua ai te mahi whakawai a etahi kai-whakamaori i nga Maori kia riihi ai kia hoko ai ranei i o ratou whenua i runga i te mahi whakawehiwehi atu ki te kore ratou e whakaae tera e murua aua whenua o ratou e te Kawanatanga; a ko tetahi mahi a aua kai-whakamaori he korero tito atu kua haina etahi o nga Maori i nga tiiti o te hoko o te riihi ranei?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Kaore au i te mohio i te rongo ranei kei te mahi pera etahi o aua tangata. Ki te mahi pera tetahi o nga kai-whakamaori a te Kawanatanga tera e pana taua tangata e whakamutua tana mahi, a ki te mahi pera tetahi kai-whakamaori noa iho, tera e tangohia tona rathana. Ki te whakaaturia mai ki au e te mema honore i tino mahi pera tetahi Apiha Kaiwhakamaori a te Kawanatanga, tera e whakahaerea e au he tikanga e mutu rawa ai i a ia taua tu mahi; a mehemea he kai-whakamaori noa iho nana taua mahi tera e tangohia e au tona raihana.

Takuta Mo Nga Maori O Murihiku.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea ka whakaae te Kawanatanga ki te whakatu i tetahi Takuta hei nana i nga Maori e noho ana i te takiwa o Aparima (Riverton), Kawhakaputaputa me Oraka (Colae Bay), ko aua wahi i mua e tiakina ana e Takuta Nerehana (Dr. Nelson) i mate ra?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Ka ki, kei te hangaia he tikanga kia whakaturia ko Takuta Tipene (Dr. Stephen) hei whakakapi i te turanga o Takuta Nerehana. Ka whakaturia e te Kawanatanga ko Takuta Tipene hei riwhi mo Takuta Nerehana.

Ka mutu ta Te Hetana ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu patai, me etahi atu Pire.

No te weherua i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 15 o Hurae, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko nga motini.

Nga Whenua Maori Kua Riro i Te Hoko a Te Kawanatanga.

I runga i te motini a Te Makarini (Mr. McLean), whakahaua ana, Kia whakatakotoria ki te aroaro o te Whare tetahi ritana hei whakaatu,—(1) I te rahi o nga eka whenua kua hokona e te Kawanatanga i nga Maori, timata i te 1 o Mei, 1893, tae noa ki te 31 o Tihema, 1897; (2) e whia nga moni i utua ai aua whenua; a (3) e whia nga eka o aua whenua kua oti te whakanohonoho ki te Pakeha.

Nga Maori Me Nga Hawhekaihe Kore Whenua.

I runga i te motini a Tame Parata, whakahaua ana kia whakatakotoria ki te aroaro o te Whare tetahi ritana hei whakaatu,—(1) I te maha o nga whanau Maori me nga whanau hawhe-kaihe kua oti te whakanohonoho ki runga ki nga whenua i Tautuku-ki-te-Raki, Tautuku-ki-te-Tonga, Rotapa-i-Rakiura (Lord's River), me Waiau, kei Otakou me Murihiku enei wahi ara, ko nga whenua i wehea mo nga Maori me nga hawhe-kaihe o Te Waipounamu me Raiura; (2) e whia nga whanau kaore ano i whakawhiwhia ki te whenua; a (3) e whia nga eka e rite ai te whakawhiwhi i aua whanau kaore nei ano i rato i te whenua.

Haere tonu te mahi a te Whare i tetahi atu motini, katahi ka tahuri ki nga Pire a weherua atu.

No te toru tekau ma whitu meneti te paahitanga o te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 29 o Hurae, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoauga.

Ka karakia te Whare.

Ka panuitia tuatahitia tetahi Pire.

Ka panuitia tuatorutia tetahi atu Pire.

Ka tahuri te Whare ki te whakahaere i nga patai.

Te ripoata mo nga whenua maori i hoatu i mua hei rahtu awhina i nga tikanga kura ako tamariki, me nga hahi karakia.

Te Mete (Mr. G. J. Smith, mema mo Christchurch).—Ka patai ahau, Mehemea ka perehitia tenei ripoata e te Kawanatanga hei maramatanga mo nga mema o tenei Whare?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—Kua whakahaua e ahau, i mua ake nei, kia perehitia te Ripoata a nga Komihana o te tau 1879, tae noa ki nga korero a nga kai-korero, a tera e tuhaina ki nga mema honore. He tino uaua rawa kia tahuri nga mema ki te rapu i taua ripoata i roto i nga pukapuka o te Whare, kia ata marama ai ratou ki te whiriwhiri tika i taua take, no reira e mea ana ahau kia perehitia katoatia taua ripoata me nga korero a nga kai-korero.

Nga Whenua Maori O Waihou.

Meiha Tuari (Major Steward, mema mo Waitaki).—E patai ana ahau ki te Kawanatanga, Mo awhea ka whakatakotoria mai ki runga ki te tepu te ritana i whakahaua nei i te 12 o nga ra o tenei marama, he nama 3 te nama i runga i te Ota Pepa o taua ra, mo te whakatautaunga o nga whenua Maori i roto i Rahui Nama 891, Waihou?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia). Maku e tono atu ki te Tari Maori kia whakaaturia mai te take o te roa. Ki taku mahara kei te mahia pea.

Ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu patai a mutu noa.

Katahi-ka tahuri ki te whakahaere i nga Pire. E wha nga Pire i oti i tenei ra.

No te tekau ma whitu meneti te paahitanga o te tekau ma rua o nga haora i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 2 o Akuhata, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka tahuri te Whare ki te whakahaere i nga motini me nga patai.

Kai-Whakaako Maori.

I runga i te motini a Te Meretete (Mr. Meredith, mema mo Ashley), Whakahaua ana kia whakatakotoria ki te aroaro o te Whare tetahi ritana hei whakaatu i te maha o nga tane me nga wahine Maori e tu ana hei kai-whakaako i roto i nga kura Kawanatanga, ahakoa he kura Maori he kura Pakeha ranei. Ko taua ritaua hei te

Pokuru Poraka.

Te Ranga. (Mr. Lang, mema mo Waikato).—Ka patai ahau ki te Kawa- atanga, Mehemea tera ranei e whakamanaia e ratou te whakatau a te Komiti mo nga Mea Maori mo te pitihana a Wharemaihihi Hotu (No. 135, 1897) e inoi nei taua tangata kia whakawakia tuaruatia a Pokuru Poraka? Ka rua nga ripoatatanga a te Komiti mo nga Mea Maori i nga pitihana e rua mo taua Poraka kia whakawakia tuaruatia, a i tino tautoko aua ripoata e rua i te tonono a nga kai-pitihana. Koia tenei, e whai ake nei te ripoata tuatahi a te Tiamana o te Komiti mo nga Mea Maori i tuku ai ki te Whare nei:—

"Kua whakahau ahau kia ki penei, i te mea e pa ana te whakatau a te Kooti Whenua Maori ki nga kainga me nga wahi tanumanga o nga whanaunga o nga kai-pitihana, ki te whakaaro a tenei Komiti me tuku atu tenei pitihana ki te Kawanatanga kia whiriwhiria paitia e ratou; a, ina uiuia, ki te kitea he tika nga take i tonono ai e nga kai-pitihana kia tirohia to ratou mate, heoi me mahi e te Paremete he ture hei hoatu ora ki a ratou."

"R. M. TE AUHANA, Tiamana."

He pera ano te ahua o te pitihana o te tau 1897, me te pitihana o te tau 1896, a ko te ripoata a te Komiti i pera ano me te ripoata o te tau 1896, me te aki atu i te kupu kia tino whakatutukitia taua ripoata. Koia tenei te take i mea atu ai ahau ki te Kawanatanga kia whakaritea te tonono a nga kai-pitihana.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seadon, Minita mo nga Mea Maori).—I rite ano ki tenei te patai mo taua whenua i te tau 1896, a tera e kitea te whakahoki mo taua patai ki te tirohia te pukapuka Nama 94, wharangi 587 o nga korero o te Paremete. Otira kaore ano taua mea i whakahaerea e te Kawanatanga i te mea kua pau etahi o nga hea o nga Maori no ratou taua whenua te hokohoko ki te Kawanatanga i runga i te whakaaro kaore e tonono he whakawa tuarua. Ki te whakatuwheratia nga keehi penei te ahua e kore rawa e taea te mutunga o taua tu mahi, na reira kaore te Kawanatanga e whakaae kia whakamanaia te ripoata a te Komiti.

Nga Whenua O Roto I Te Rohe-Potae o Ngatimaniapoto.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea ka tahuri ranei te Kawanatanga ki te wewete i nga here o nga whenua o te Rohe-potae, i pitihanatia nei e te pitihana No. 217 i tera tuunga o te Paremete, a i puta nei te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori kia tirohia paitia taua take e te Kawanatanga? Ki taku mahara e tika ana te tonono a nga Maori e noho nei i roto i te Rohe-potae, e mea nei kia wetekina nga here e mau nei i runga i o ratou whenua. Ki toku whakaaro e tika ana kia wetewetekina enei here, a kia tukua nga Maori kia hokohoko atu i o ratou whenua i roto i taua takiwa ki a ratou nei tangata e pai ai, notemea kei waho aua whenua i te rohe o te raupatu a te Kawanatanga i tango ai i te wa o te whawhai ki nga Maori. Ko nga whenua o roto i te Rohe-potae he mea tuku iho e o ratou tupuna ki nga Maori no ratou aua whenua, a e puritia tikatia ana e ratou i raro i te mana o te Tiriti o Waitangi tae noa mai ki te wa o te whawhai a te Maori raua ko te Pakeha a tae noa mai ki tenei wa, na reira kaore ahau i te marama ki te take i hereherea ai o ratou whenua, a i kore ai e tukuna ratou kia hokohoko, kia riihi ranei i o ratou whenua, i runga i a ratou nei huarahi e kite ai e pai ai. Ka tonono atu ahau ki te Kawanatanga kia whiriwhiria paitia e ratou tenei putake, a ki te taea me whakakore atu aua here.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Ko tenei patai tetahi mea tino nua i roto i te koroni nei. He tika tonu, he mea pupuri nga whenua, kua huaina ake nei e te mema honore, e nga Maori mai o ratou tupuna tae noa mai ki tenei wa i raro i o ratou tikanga Maori; otira kua mene katoa aua wheua i naianei te tuku atu kia whakatautaua e te Kooti, a kua whakataua nga tiwhikete mo aua whenua. I runga i te Ture o te tau 1894 whakataua ana e te Paremete he here ki runga ki aua whenua, na reira ma te Paremete ano e taea ai te wewete aua here, a e mau nei taua ahua i naianei. Na, ko te mea hei hurihuri ma tatou koia tenei, he mea pai ranei mo nga Maori, he mea kino ranei, ina whakatnwheratia nga whenua o te Rohe-potae ki nga hoko me nga riihi me nga mahi katoa a nga Pakeha noa iho. Kei te mohiotia he nui nga Maori o Waikato kei te noho kore whenua, na reira kei te awangawanga ahau ki te whakatuwhera i nga whenua o te Rohe-potae ki nga hoko me nga mahi a nga Pakeha, notemea ki te peratia kaore e roa kua rite hoki a Ngatimaniapoto ki nga iwi o Waikato e noho kore whenua nei. Na konei, ki toku whakaaro me tino tupato te whakahaere, kei whakaetia atu te hiahia e tohea nei e nea Maori, te tukunga iho, kaore e roa kua mene atu o ratou whenua te hokohoko atu e ratou, a, i te mea kei te tino ngakaunui te Paremete ki tenei putake i naianei, kaore e roa rawa ka tino tahuri ahau ki te rapu i tetahi tikanga e tau ai tenei take nui; na reira he pai rawa pea kia ata waiho te mea e tonono nei e te patai a te mema honore kia kitea ra ano ta te Paremete e whakatau ai mo nga mea e hurihuria nei. Me ki atu ahau, ki te paahitia te Pire e takoto nei i te aroaro o te Whare ko te mutunga tena o tenei raruraru. Kei te aroha atu au ki te patai a te honore rangatira, otira kei te mohio taua taugata he mea uua rawa tana e patai nei mo aua whenua, a ko te mea tika me tino tahuri tatou katoa ki te whakahaere i tetahi tikanga e tau pai ai aua whenua.

Nga Maori Me Nga Hawhekaihe Whenua-Kore.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea tera ranei te Kawanatanga e tahuri i tenei tuunga o te Paremete ki te hanga ture hei whakarite whenua mo nga Maori me nga hawhe-kaihe kore whenua o Aotearoa nei, ara, i roto i nga takiwa i aupatutia e te Kawanatanga i te mutunga o te whawhai a te Maori raua ko te Pakeha? I runga i taku uinga atu i tenei patai me whakamarama atu ahau he maha nga iwi Maori i pa he mate nui ki a ratou i runga i te rironga hetanga o o ratou whenua i te raupatu; tenei ano etahi tangata kaore ano i tirohia to ratou mateuga i taua raupatu, mat ano i taua wa tae noa mat ki tenei ra. Ki toku whakaaro me tino tahuri te Kawanatanga i naianei ki te whakaora i nga mate o aua tangata. Ko te nuinga o aua tangata i piri pono tonu ki a te Kuini i te wa o te whawhai. Na reira ka patai ahau, a hea whakaurua ai he Pire ki te Whare nei hei whakaora i nga mate o aua tangata?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Ma te Paremete ano e whakakore ana tikanga i whakatakoto ai, na reira ki te kore te Whare e tohutohu i te Kawanatanga kia whakamutua te hoko i nga whenua Maori o te Rohe-potae, e kore te Kawanatanga e kaha ki te whakamutu i taua mahi. E noho nei, e riro ana ko te ture tonu hei whakahau i te Kawanatanga kia hoko i nga whenua Maori. Na ina riro mai aua whenua i te Kawanatanga, ma te Whare nei e ki, me whakanohonoho ranei ki te Pakeha me hoatu ranei mo nga Maori kore whenua. Ki te ki mai te Paremete kia matou, ki te Kawanatanga, kia hoatu he whenua mo nga Maori kore whenua, heoi ka tino koa matou ki te hoatu. He tika kaore kau he whenua o etahi o nga iwi o Waikato, otira kei te kore haere taua iwi i naianei. Kei te rite aua iwi ki nga Maori o Te Waipounamu, i riro nei o ratou whenua i te hoko a te Karauna mo te utu korekore noa iho, engari kua whakahokia atu he whenua mo ratou i naianei, ara, e ono tekau ma rima mano nga eka. Ki toku whakaaro me ata hurihuri tenei putake, a he tika kia kimihia he huarahi e taea ai te whakaora o nga mate o nga iwi o Waikato, otira, o nga iwi Maori katoa puta noa i nga motu nei.

Nga Whenua Maori O Roto I Te Rohe-Potae O Ngatimaniapoto.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea ka whakamutua ranei e te Kawanatanga te mahi hoko whenua ma te Karauna i roto i te takiwa o te Rohe-potae, i inoitia nei e te Pitihana No. 217 i tera tuunga o te Paremete, a i puta nei te ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori kia tirohia paitia taua take e te Kawanatanga? Me whakaatu e ahau ki te Whare nei, koia tenei, ko taku e patai nei, te tino mate nui rawa e pa ana ki nga Maori o Aotearoa nei, ara, kaore rawa e taea ana e ratou te arai atu o nga apiha hoko whenua a te Kawanatanga. Mehemea he mea tika te mahi a te Kawanatanga e arai nei i te hoko whenua a te Maori ki nga Pakeha noa iho, kaati, he mea tika hoki kia araia te hoko whenua a te Maori ki te Kawanatanga. Ko tetahi, he iti rawa ta te Kawanatanga moni e utu ai mo te whenua, kei raro rawa iho i te wariu tika o te whenua. Ko etahi whenua o te Rohe-potae he tinipene noa iho te utu mo te eka i riro ai i te Kawanatanga, a ki taku rongu e whitu hereni me te hikipene mo te eka te mutunga iho o ta te Kawanatanga utu mo nga tino whenua o reira, ahakoa eke noa atu ki te kotahi ki te rua rau e pauna te utu tika mo ana whenua ina wariutia. He takiwa nui no te motu nei te Rohe-potae o Ngatimaniapoto, e rua miriona hoki ona eka, otira nuku atu pea; a i naianei kotahi miriona eka o taua whenua kua pau i te hoko a te Karauna. Ko taku hiahia me whakaaro e te Kawanatanga tenei mate nui. Ki te hoko tonu te Kawanatanga i nga whenua o nga Maori kaore e roa kua kore he whenua ma nga Maori; na reira ka tumanako tonu au kia tahuri te Kawanatanga ki te whakamutu i te hoko whenua a te Karauna. Ko taku hiahia kia tere tonu te tuku atu he kupu ki te apiha hoko whenua a te Kawanatanga mo taua takiwa, he ki atu ki taua tangata me mutu tana hoko whenua. Ki te kore e peratia ka pa he mate kino rawa ki nga iwi Maori o taua takiwa.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Ko te tikanga, he torutoru nei nga hoko hou kua whakahaereaki taua takiwa. Timata i te tera tuunga o te Paremete tae mai ki naianei, heoi te mahi a nga apiha hoko whenua a te Kawanatanga, he whakaotioti i nga hoko tawhito. Ko to te Kawanatanga hiahia me whakahaere nga whenua Maori i raro i te Pire hou kua whakatakotoria nei ki roto i tenei Whare i tenei tuunga o te Paremete, ara, te Pire i tukua nei e te Kawanatanga kia whiriwhiria e nga huihui Maori puta noa i tenei motu. He tika, ki te mau tonu te hoko a te Kawanatanga i nga whenua Maori, penei me tona ahua e whakahaerea nei i naianei, he maha nga Maori e waiho kore whenua hei whangai ma te koroni i nga tau e takoto ake nei, a te mutunga iho ka ngaro atu i te mata o te whenua tenei iwi rangatira te Maori. Otira meherna e mea ana nga mema honore o te Whare nei, kia tupu haere tonu te whakanohonoho o te motu nei ki te tangata, kaati, me tino tahuri te Whare ki te hurihuri i tenei putake kua patairia nei e te mema honore. Ko te koroni nei, he whenua e tupu tonu ana, na reira kaore e taea te ki me waiho noa iho e te Kawanatanga nga whenua nunui kia takoto mangere ana, ara, nga whenua o nga Maori kaore nei e taea ana e ratou te mahi, a e minaminatia ana e nga Pakeha hei kainga mo ratou. Kaore e taea tera tu ahua te whakaae kia mau tonu. Ki taku ake whakaaro ko te mea tika me whakamutu te hoko whenua, engari ko te whakanohonoho tangata ki runga ki te whenua me haere

tonu, kaua e whakamutua.

Ka mutu nga patai ka haere tonu nga mahi a te Whare, a no te tekau ma rima meneti te paahitanga o te rua karaka i te po, ka hiki te Whare.

Taite, te 4 o Akuhata, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko te whai-korero a te Minita mo nga Mahi Maina o te koroni, ka mutu tera ka mahia ko etahi Pire, na wai a ka tae ki te—

Pire Poari Whenua Maori Mo Te Tai Rawhiti.

Meiha Tuari (Major Steward, mema mo Waitaki).—I runga i taku tuunga ki te motini kia panuitia tuaruatia tenei Pire, tenei ka whai-honore ahau ki te tuku atu ki te Whare i nga pitihana tautoko i tenei Pire. Ko nga pitihana e mau nei i taku ringa he mea haina e te kotahi mano e toru rau tangata noho tuturu o Turanganui me te Tai Rawhiti; he mea haina hoki na te Kaute Kaunihera o te Kaute o Kuki, e te Paro Kaunihera o Kihipane, me te Poari Whakahaere i nga Waapu - Kaipuke o Kihipane. Kaore ahau e tino korero mo te Pire i naianei, notemea ki taku mahara he Pire tenei e tika ana kia tukua atu ki te Komiti mo nga Mea Maori. Na reira ka motini ahau kia panuitia tuaruatia *pro formd* te Pire i naianei, a kia mutu te pera me tuku atu ki te Komiti mo nga Mea Maori.

Te Maahi (Mr. Massey, mema mo Franklin).—I te mea e pa ana tenei Pire ki te iwi Maori, ka patai ahau mehemea kua oti te whakamaori o tenei Pire me te perehi ki te reo Maori.

Meiha Tuari.—Ki taku mohio kua oti te pera, i te mea kua whakahaua noatanga atu ki peratia.

Heoi panuitia tuaruatia ana te Pire, a tukua atu aua ki te Komiti mo nga Mea Maori.

Ka mutu tenei Pire ka whakahaerea ko etahi atu Pire, a ka tae ki te—

Pire Whakatau I Wainono Roto.

Meiha Tuari (Major Steward, mema mo Waitaki).—Ka tu atu ahau ki te motini kia panuitia tuaruatia tenei Pire i runga i te hiahia o te Poari Whakamimiti i te Roto o Wainono. He kite no nga kai-mahi paamu o reira i te nui o to ratou mate i te waipuke, na reira ka whakaturia e ratou he Poari mo ratou i runga i te ture. No to ratou tahuritanga ki te whakahaere i a ratou mahi kitea ana ko te mea tika me tuku nga wai ki roto ki taua roto, a me riro atu ma ratou e whakahaere nga tikanga katoa mo taua wahi. Heoi whakaaturia ana e ratou te tikanga o ta ratou mahi ki te Kawanatanga, a whakaae ana te Kawanatanga, a tukuna mai ana e taua Poari etahi rarangi hei whawhao ma te Kawanatanga ki roto ki te Pire Whakamana i nga Tuku i nga Hoko me nga Whakawhitiwhiti i nga Whenua Rahui i whakahaerea nei i tera tan. Otira kaore taua Pire i paahi i te Whare i tera huihuinga o te Paremete, na reira, no te paanga mai o taua Poari ki au mo taua mea, ki atu ana ahau ko te mea tika me whakahaere he Pire motuhake ma ratou i tenei tuunga o te Paremete, a peratia ana, a koia tenei te Pire. Kaore kau a te Karauna whakahe mo tenei Pire, a kaore kau hoki a te iwi nui tonu, a nga ropu whakahaere takiwa ranei o reira. Ka motini au kia, panuitia tuaruatia te Pire.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Kaore au i tu ake ki te whakatete i te panuitanga tuarua o tenei Pire, engari e mea ana ahau ki te patai atu ki te mema honore, kei a ia tenei Pire e whakahaere ana, mehemea tera ranei e pa he raruraru ki nga Maori e noho ana i Wainono me nga wahi e tata ana ki reira i runga i te paahitanga o tenei Pire. Ko te roto o Wainono te oranga o nga Maori me nga hawhe-kaihe o taua wahi, a ki te marama i te mema honore, kei a ia tenei Pire e whakahaere ana, e kore e pa he mate ki nga wahi mahinga ika a nga Maori o reira, heoi e kore au e whakatete i te panuitanga tuarua o te Pire.

Meiha Tuari.—Ko taku utu atumo te patai a te mema honore e penei ana, kaore tenei Pire e takahi i nga tika o nga Maori. Otira ki taku mohio tera e pai ake taua roto i runga i te whakahaere a te Poari, notemea ki te mahia aua mea ki reira e te Poari katahi ka rahi ake te wai o taua roto.

Paahitia ana te panuitanga tuarua o te Pire.

Katahi ka whakahaerea etahi atu Pire.

No te rua tekau meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 5 o Akuhata, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko etahi korero mo te Peeke o Nui Tireni, ka mutu era ka tae ki nga patai.

Ohotu Poraka.

Te Kahana (Mr. Carson, mema mo Whanganui.)—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea, tera ranei e whakaurua e te Kawanatanga he Pire ki te Whare i tenei huihuinga o te Paremete hei tuku atu i Ohotu Poraka ki raro i te mana o te Kai-tiaki mo te Katoa whakahaere ai, i te mea koia tera te hiahia o te nuinga o nga tangata no ratou te whenua?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Soddon, Minita mo nga Mea Maori).—Taku kupu mo tenei patai e penei ana, he tika i tae te Kai-tiaki mo te Katoa ki te takiwa o Whanganui, a i kite ia i te nuinga o nga tangata no ratou te poraka o Ohotu. Ki taku mahara i whakapai te nuinga o nga tangata o taua whenua kia whakaurua he Pire motuhake mo ratou, hei hoatu mana ki te Kai-tiaki mo te Katoa pera ano me nga mana kua tukua atu nei ki taua tangata mo nga whenua o te Tai Hauauru, ara, kia ahua rite ki nga tikanga o te Pire Whakahaere i nga Whenua Maori kua whakaurua nei e te Kawanatanga ki te Whare. Kia kite au i te ahua o nga mema mo taua Pire ka mohio ai ahau me whakahaere ranei tetahi Pire motuhake mo Ohotu kua ranei. Otira ki te whakaaetia te Pire nui a te Kawanatanga mo nga whenua Maori, heoi kua kore he ritenga e whakaurua ai he Pire motuhake mo Ohotu.

Merton-Corner Bush Road.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Whenua, Mehemea ranei ka whakaae ia ki te whakanoho kia kotahi rau pauna moni hei hanga i te Rori ki Merton—Corner Bush, i te mea i whakaaetia taua moni e te Minita mo nga Whenua i te tunga o te Paremete i tera tau? Kua tae mai ki au nga patai a nga tangata o taua takiwa, he ui kia mohio ratou i te tikanga mo taua rori.

Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie, Minita mo nga Whenua).—He rite tenei patai ki etahi atu patai kua utua e au i tenei tuunga o te Paremete. Kia hurihuria nga moni mo nga Mahi Nunui o te Koroni, hei reira ka whiriwhiria te tikanga mo te rori e tonoa nei. Kaore e kore te ata hurihuria nga tonoa a nga mema honore kia whakaritea he moni mo nga mahi o roto i o ratou takiwa, ara, ina tae ki te wa tika hei peratanga.

Pire Moni Reti Tika Mo Nga Whenua Maori.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea, tera ranei e whakaurua e te Kawanatanga he Pire e whiwhi ai nga tangata tuku riihi whenua i nga moni reti e tino tika ana mo nga whenua e riihitia ana, a me te whakauru atu hoki i nga whenua o nga Maori ki roto ki taua tikanga? He maha nga Maori o tenei motu kua korero mai ki au he iti rawa nga moni reti e puta ana ki a ratou mo etahi o o ratou whenua. Kei te mohio au ki tetahi poraka e riihitia ana i naiane mo te toru tekau pauna i te tau, a mehemea i riihitia i runga i te tikanga makete e tuwhera ana ki katoa tera e eke noa atu ki te toru rau pauna te moni i te tau mo taua whenua. Koia tenei te take i whakanohoa ai e au tenei patai ki runga ki te Ota Pepa.

Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie, Minita mo nga Whenua).—Kei te whakatika, ara, kei te tautoko, nga korero a te mema honore, i taku whakahoki i te patai a te mema honore mo Waipawa, ko taua tu Pire e tika ai te tau ki runga ki nga tangata katoa me pa ki nga rawa katoa o te koroni; a e kore e hopohopo taku kupu, e tika ana te whenua i whakahuatia ake nei i roto i te patai a te mema honore kia taka ki raro i te Pire. Otira e kore pea e taea te paahi he Pire pera te ahua i tenei huinga o te Paremete; engari tenei ano nga ra e takoto ake nei e tahuri ai te Whare ki te mahi i tetahi Pire pera te ahua.

Ka mutu tenei patai ka haere tonu te mahi a te Whare.

No te tekau meneti te paahitanga o te rima karaka i te ata tu ka hiki te Whare.

Turei, te 9 o Akuhata, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Nga Maori Kore Whenua.

I runga i te motini a Tame Parata, whakahaua ana, kia whakatakotoria ki te aroaro o te Whare tetahi ritana, ma nga Komihana e tuhituhi, hei whakaatu i nga ingoa o nga tangata, me nga eka whenua ma ia tangata, i whakataua e aua Komihana ki Tautuku North, Tautuku South, Lord's River, me Waiau Poraka, ara, ki nga whenua kua wehea nei e te Kawanatanga mo aua Maori kore whenua.

Katahi ka whakahaerea ko tetahi atu Pire me etahi atu mea, ka tae ki te whaikorero a te Pirimia mo nga moni a te Koroni. Ka mutu tera ka makia ko nga patai.

Nga Rori Maori O Waikouaiti.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Hekeretari mo te Koroni, Mehemea kua whiriwhiria e ia te pitihana a Tiemi Hipi, o Waikouaiti, e tono nei kia whakaturia he Poari mo nga rori o nga whenua Maori o Waikouaiti, kia riro ai ano i nga Maori o taua takiwa te mana whakahaere mo o ratou rori? Kua maha nga tononga a nga Maori me nga hawhe-kaihe o taua kainga ki te Kaute Kaunihera o Waikouaiti kia whakapaia nga rori o to ratou kainga, a kaore ano taua Kaunihera i tahuri ki te mahi. Heoi anake te moni e whakapaua ana ki runga ki aua rori ko nga moni i hoatu e te Whare nei. E toru mano nga eka o taua whenua Maori, a ahakoa kei te utu tonu nga Maori i nga reiti, i nga taake hipi me nga taake kuri, kaore rawa he painga e puta ana i aua taake ki aua Maori. Na reira kua tukua mai te pitihana a aua Maori ki te Paremete he tono kia hoatu he mana ki a ratou e ahei ai ratou ki te whakatu Poari Rori mo ratou.

Timi Kara (Hon. Mr. Carroll, Hekeretari mo te Koroni).—I raro i tekiona rima o "Te Ture mo nga Poari Rori, 1882," e ahei ana nga Kaute Kaunihera ki te whakatu Poari Rori i runga i te pitihana i hainatia e te nuinga o nga tangata utu reiti o roto o te takiwa e tonoa ana mo reira te Poari. I runga i te whakamarama a te mema honore i korero ake nei, mehemea nei kaore ano i pau i nga Maori o Waikouaiti te whakahaere nga huarahi katoa e tuwhera ana i te ture; ara, kaore ano ratou i tuku pitihana ki te Kaute Kaunihera o to ratou takiwa kia whakaturia he Poari Rori mo to ratou whenua rahui i Waikouaiti. Na reira, koia tenei taku kupu ki nga Maori o Waikouaiti, me pitihana ratou ki te Kaute Kaunihera o reira, a ki te kore e whakaaetia to ratou hiahia e taua hunga, katahi ka tika te tono ki te Paremete.

Ka mutu nga patai ka whakahaerea ko etahi Pire.

No te tekau ma waru meneti te paahitanga i te tekau ma tahi o nga haora i te pro ka hiki te Whare.

Wenerei, te 10 o Akuhata, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Pire Whakahaere I Nga Whenua Maori.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—E mea aua ahau kia ata tirohia e te Pika te Pire Whakahaere mo nga Whenua Maori kua kokiritia nei i tenei ra e te mema mo Pamutana. Ko taua Pire e pa ana ki nga Whenua Maori me nga whenua rahui kua tau ki te Kai-tiaki mo te Katoa, a e pa ana hoki ki nga moni a te iwi katoa. Ko te Pire nei he mea kape e te mema honore mo Pamutana i taku Pire o te tau 1893, ara, he ruarua noa iho ana kupu hou i hoatu ai ki roto. Na, kaore ano te Karauna i whakaae ki tenei Pire, a e kore ano hoki te Kawanatanga e whakaae ki tenei mea; a i te mea kei teuei ra e panuitia tuaruatia ai taua Pire, he pai pea i mua o te peratanga, kia ata tirohia e te Pika i tenei ra te aronga o taua mea.

Pirani (Mr Pirani, mema mo Pamutana).—Kaore an e mea ana me ki atu au e tito ana nga korero a te Pirimia, otira mehemea i ata korerotia e ia taku Pire ka kite ia kei te he rawa tana korero. Kaore rawa te Pire nei e pa ana ki nga whenua kua rahuiatia mo nga Maori ki nga whenua ranei kua tukua ki te Kai-tiaki mo te Katoa. Heoi ta tenei Pire he hoatu kau i etahi mana ki nga Maori, ma ratou e tuku o ratou whenua ki raro i te Pire, ma ratou ranei e kore e tuku, kei a ratou te whakaaro. Kei te he ta te Pirimia, kaore pea i ata korerotia e ia te Pire.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ki te tirohia e te mema honore nga korero o roto i te Pire, ka kite ia e uru ana ki raro i nga tikanga o te Pire "nga whenua katoa kua tau ki te Kaitiaki mo te Katoa." A ki te tirohia e te mema honore a tekiona tekau ma whitu o te Pire ka kite ia e pa ana te Pire ki nga whenua rahui o te Tai Hauauru o Aotearoa nei me nga whenua rahui o te Tai Hauauru o Te Waipounamu, na ko aua rahui o te Tai Hauauru o Te Waipounamu he whenua era kua tau ki te Kawana. Henuku atu i te iwa tekau nga tekiona i roto i te rau tekiona o te Pire he mea tangotango mai i te Pire o te tau 1893.

Pirani (Mr. Pirani).—Hia, hia.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore ha: kua tikina atu e te mena honore tetahi o nga Pire a te Kawanatanga, a kua kokiritia e ia ki te Whare, ano nana ake taua Pire. I te mea he Pire Kawanatanga tenei Pire, kaati, kei te Kawanatanga te tikanga me whakahaere ranei, kua ranei.

Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Me nuku tenei korero kia tae ra ano ki te taima e karangatia ai taua mea i runga i te Ota Pepa.

Katahi ka whakahaerea ko nga patai, na wai a, ka tae ki te patai mo—

Nga Tohunga Maori.

Te Auhana (Mr. Houston, mema mo Peiwhairangi).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Ture, Mehemea kua kite ranei te Minita i roto i nga niupepa i nga korero mo te matenga o tetahi wahine Maori o te Kaute o

Mangonui, ara, i mate taua wahine i nga mahi a tetahi tohunga Maori, a tera ranei te Minita e whakahaere i etahi tikanga e mutu ai taua tu mahi a nga tohunga? Te take i ui ai ahau i tenei patai, he mea naku kia whakamutua e te Minita ena tu mahi a ana tohunga i roto i etahi wahanga o te iwi Maori. Ka puta mai ana he mate ki nga tangata o etahi takiwa he maha nga tangata e tino mate rawa atu ana i runga i nga mahi a aua tohunga. Kua kite hoki ahau i etahi mate i pa ki nga iwi Maori o toku takiwa, me taku mohio ano hoki he maha rawa nga tangata i mate rawa i runga i nga mahi a aua tohunga, koia ahau i mea ai kai whakatakotoria atu tenei take ki te aroaro o te Minita. Ko te take o te patai he mea kia whakamutua atu ena mahi mo nga ra e haere mai nei; a, mo te taha ki nga Maori, e tino tumanako ana toku ngakau kia hanga e te Minita tetahi ture pakeke kei whakamutu i nga mahi pera a nga tohunga. Kua pa mai hoki nga takuta Pakeha o etahi takiwa maha ki a au nei mo runga i taua take. E ki ana ratou ka tahuri ana ratou ki te nana ki te whakaora i nga turoro ka manakore noa iho a ratou mahi i runga i te whakararururu a nga tohunga Maori. Ko reira ka tumanako tonu toku ngakau kia whakamutua rawatia atu ena mahi e te Minita mo nga Ture, me kua e tukua ena tikanga kia mahia ki runga ki te iwi Maori.

Te Tamihana (Hon. Mr. T. Thompson, Minita mo nga Ture).—I taku tirohanga tuatahi i te patai a te mema honore, mahara ana ahau, he mahi nui rawa atu tena kua homai nei e ia hei mahi maku, engari kua mohio atu ahau ki te hiahia o te mema honore. E ahua uaua ana te mahi tikanga mo nga Maori e mau tonu ana ki a ratou mahi o mua ina paangia etahi o ratou e te mate. Kaati, mo taua wahine i korerotia nei e te mema honore, me ki atu ahau kei te tu he whakawa (inquest) mo tena mea, a, ka whakatakotoria he tikanga i roto i nga Kooti kia whakawakia taua tohunga mo ana mahi i mate ai taua wahine.

Ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu patai a mutu noa.

Katahi ka tahuri ki nga Pire me etahi atu mahi, ka tae ki tetahi—

Pire E Pa Ana Ki Nga Wira Tupapaku.

Te Makespa (Mr. McNab, mema mo Mataura).—Ka motini kia panuitia tuaruatia te Pire.

Ka mutu ia ka tu ake ko te Pirimia me etahi atu mema, ka waenganui te korerotanga o te Pire ka tu atu ko—

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ki taku mahara ka pa tenei Pire ki nga iwi Maori, a mehemea e pera ana, kaati, kia tu Komiti te Whare ka motini au i tetahi menemana kia kapea te iwi Maori ki waho o nga tikanga o tenei Pire. Me tohutohu atu ahau he taonga ano to nga Maori, ara, ko te Kooti Whenua Maori, hei whakahaere i o ratou whenua tae noa ki nga wira a o ratou tupapaku, a ki te kore ratou e kapea ki waho o nga ritenga o tenei Ture ka kumea ratou ki roto ki te Hupirimi Kooti. I mua e kawea ana nga wira a nga Maori ki te Hupirimi, Kooti, engari na te Ture o te tau 1894 ka tangohia atu te mana i te Hupirimi Kooti, ka hoatu ma te Kooti Whenua Maori anake e whakahaere nga wira Maori. E tumanako atu ana toku ngakau tera e whakaae te mema honore kei i ia e whakahaere ana tenei Pire kia kapea nga Maori ki waho o teuei Pire. Ko te take tena i tu ake ai ahau ki te whakaatu atu i tenei ahua ki to Whare.

HE MEMA HONORE.—Pehea ai te wira a nga Maori i a ratou mea i mua?

Tame Parata.—Waiho ai i runga I te ohaki, a, mehemea kaore he kupu ohaki, katahi ka riro i te whanaunga tata ki te tupapaku. Heoi ano aku kupu i whakaaro ai ahau hei whakapuaki maku mo te Pire nei.

Ka mutu a Tame Parata, ka haere tonu be korero mo te Pire.

No te tukuna o te motini ki te Whare, paahitia ana te panuitanga tuarua o te Pire.

No te rua tekau ma rima meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 12 o Akukata, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko etahi mea, ka roa e mahi ana ka tae ki te patai mo—

Nga Tio Me Era Atu Ika Whai-Makoi.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea ka whakaae ranei te Kawanatanga, i runga i ta ratou kupu i tera tuunga o te Paremete, ki te whakauru ki te Whare i tetahi Pire i tenei tuunga o te Paremete hei whakatikatika i "Te Ture Whakatikatika i te Ture mo nga Mahi Hi Ika Moana, 1896," kia pumau ai ki nga Maori to ratou mana ki te mahi i nga tio me era atu ika whai-makoi i nga takutai o te motu o Aotearoa, i te mea kei te araia nga mahi pera a te Maori i naianei e nga tikanga o taua Ture, a i te mea hoki kei te takahia te Tiriti o Waitangi e taua Ture? I roto i nga tau o muri mai i te paahitanga o taua Ture he nui te mate kua pa ki nga Maori o te pito whakararo o tenei motu i runga i to ratou araitanga e taua Ture, i kore ai ratou e ahei te mahi i nga tio me nga pipi me era atu ika whai-makoi o to ratou nei takiwa. Na, i te mea he nui rawa tenei mate kua pa nei ki nga Maori, e mea ana ahau kia tahuri te Minita ki te whiriwhiri i tetahi huarahi e taea ai te whakahaere tetahi Pire hei whakaora i taua mate nui, kei waiho hei take

e tupu ake ai tetahi raruraru nui i nga Maori. Na, ka ki tonu atu ahau ki te Whare, ki te tupu ake he raruraru i nga Maori mo aua toka mahinga tio, kaore e tika te ki no nga Maori te he, notemea e tika ana kia mau tonu ki nga Maori te mana mo aua wahi mahinga ika, i te mea hoki i whakapumautia aua wahi ki a ratou e te Tiriti o Waitangi. Na reira ka patai ahau ki te Minita mo nga mea Maori kia tahuri ia ki te whakahaere i tetahi Pire hei whakaora i tenei mate.

Hooro-Teone (Hon. Mr. Hall-Jones, Minita mo nga Mahi Moana).—Kaore pea te honore rangatira nana te patai i te mohio kei te Tari mo nga mahi Moana te tikanga mo taua patai. Kei te whakaae au he mea tika kia tiakina nga tahuna me nga toka tio, kia waiho ai hei painga mo nga Maori. Ki te whakatuwheratia aua toka ki te katoa, ara, ki te kore e tiakina, kaore e roa ka pau katoa nga tio a kore rawa he tio e toe ma nga Maori. Na reira he mea tika kia katia te mahi tio mo tetahi wa i ia tau, a kia mau tonu hoki te mana o nga tikanga e whakahaerea nei hei tiaki i nga tio. Kei roto i "Te Ture mo nga Mahi Hi Ika Moana, 1894," etahi tikanga e ahei ai nga Maori ki te mahi tio hei kai ma ratou. E penei ana a tekiona 17 o taua Ture,—

"Ka ahei te Kawana, i runga i te Ota Kaunihera, i ia wa i ia wa ki te panui kua tuwhera tetahi whanga o te moana, tetahi wahi ranei o tetahi whanga o te moana, etahi atu waitai ranei o te Koroni e tata ana ki nga pa, ki nga kainga Maori ranei, hei wahi mahinga tio hei kai ma nga Maori i nga wa katoa, ahakoa nga tikanga o tenei Ture."

A tetahi, he mea pai pea hoki kia whakatakotoria e au he tikanga e kore ai e taea e nga Maori te hokohoko atu nga tio o aua wahi ki te tangata, kia tuturu ai hei kai ma ratou nga tio e mahia ana; a he pai hoki kia mahia etahi tikanga e taea ai te pana atu o nga tangata e haere pokanoa ana ki aua whanga me aua toka mahi tio ai, kia kore ai nga tio e mahia kinotia. Ki te tukuna mai e nga Maori he tono ki au, i raro i tekiona 17 o te Tare kua whakahuatia ake nei, ka tino hurihuria paitiae te Kawanatanga; otira, ki raku whakaaro ka whakaae mai te honore rangatira ki te tika o te mahi a te Kawanatanga e kati nei i nga tahuna me nga toka tio.

Ka mutu te patai a Henare Kaihau ka haere tonu nga mahi o te Whare.

No te rua tekau meneti te paahitanga i te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 17 o Akuhata, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki ton a nohoanga.

Ka karakia te "Whare.

Motini Turaki I Te Kawanatanga.

No tenei ra i whakamutua ai nga whai-korero mo te motini i takoto i te Apitihana hei turaki i te Kawanatanga.

Katahi ka tukua ki te pooti.

I TE AE, 39.

- E. G. Allen
- Cadman
- Carncnoss
- Carroll
- Duncan
- Field
- Fisher
- Flatman
- Gilfedder
- Graham
- Guinness
- Hall-Jones
- Hogg
- Holland
- Houston
- Hutcheson, J.
- Joyce
- Larnach
- Lawry
- McKenzie, J.
- MeKenzie, R.
- McNab

- Meredith
- Millar
- Mills
- Montgomery
- Morrison
- O'Meara
- O'Regan
- Parata
- Seddon
- Stevens
- Tanner
- Thompson, R.
- Thompson, T.
- Ward
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- McGowan
- Symes.

I TE No, 27.

- Bollard
- Brown
- Buchanan
- Oarson
- Crowther
- Duthie
- Fraser
- Herries
- Kelly
- Lang
- Lewis
- McGuire
- Mackenzie, M.
- McLean
- Massey
- Monk
- Pirani
- Rolleston
- Russell
- Sligo
- Smith
- Taylor
- Thomson, J. W.
- Wason
- Wright.
- *Kai-tatau.*
- Hunter
- Moore.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Kaihau
- Pere
- Steward.
- *Turaki.*
- Heke
- Lethbridge

- Hutchison, G.
Te putanga, 12.
Heoi hinga ana te motini a te Apitihana, kore ana ratou i kaha ki te turaki i te Kawanatanga.
Haere tonu nga mahi a te Whare.
No te toru tekau ma rima meneti te paahitanga o te tekau ma rua o nga haora i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 25 o Akuhata, 1898.

I te mea kei te ngaro te Tumuaki, na reira no te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho ko te Tepute-Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Whai-Korero Mo Nga Moni O Te Koroni.

No te 16 o nga ra o Akuhata i timata ai te korero a te Whare mo nga Moni o te Koroni. Ka waru nga ra e haere ana taua korero, ka tata te mutu, ka tu ake te mema Maori mo te Tai Hauauru ki te korero. Ko ia anake te mema Maori i whai-kore ro mo tenei putake. Koia tenei ana korero, e whai ake nei:—

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—E te Pika, e tu ake ana ahau ki te whakapuaki i etahi kupu torutoru nei maku mo runga i tenei mea e mahia nuitia nei e nga mema honore o roto o tenei Whare. E te Pika, ehara ano hoki i te mea he tohunga mohio ahau ki nga huarahi mahi whika i tu ake ai ahau ki te whai-korero mo runga i nga rarangi moni a te Kawanatanga, kaore, heoi ano taku he whakarongo kau atu ki nga whai-korero a nga mema honore o te taha Kawanatanga hui atu hoki ki nga mema honore o tetaha A pitihana, me te maharahara ano i roto i a au a me te kohikohi hoki i aku e kite atu ana i roto i nga whai-korero a nga tohunga o nga taha e rua i roto i tenei Whare. E ki ana te taha Kawanatanga nui atu te pai o ta ratou whakahaere me te ora hoki o te tangata me te tupu haere hoki o nga mahi o te koroni. E ki ana te taha Apitihana nui rawa atu te he o nga mahi a te Kawanatanga me te taimaha hoki e pa ana ki nga tangata o tenei koroni me te pau haere o nga moni, engari mehemea ka riro ko ratou hei Kawanatanga mo te koroni tera e tupu nga mahi whakahaere me te ora hoki o te tangata me te tupu nui o nga moni. Na e te Pika, i runga i tenei ahua tautotohe e mahia nei i roto i tenei Whare, ka tahuri ahau ki te whakaaro i aku mea tika e kite ai i roto i enei tautotohe e korerotia nei e nga mema honore o tenei Whare. Ki te kitea e ahau tetahi he e aha mai ana i tetahi taha o tenei Whare ka whakahengia e ahau, a ki te kitea e ahau tera e puta mai he tika mo toku iwi Maori, ahakoa i te hea taha o tenei Whare, ka awhinata e ahau, ahakoa e ahu mai ana i te taha Apitihana. E aha mai ana ranei i to tatou "parirau maui" e noho nei i tenei kokonga o te Whare, ka tahuri ano ahau ki te tautoko i tena. Notemea hoki ko tenei tangata ko ahau, he tanga ta i whiriwhiria nuitia e nga rangatira e nga hapu o nga iwi o tenei motu hei mangai mo ratou, hei reo, hei kanohi hoki, hei titiro i nga mea e tika ai te iwi Maori i roto i tenei Whare. Na, e te Pika, i te mea e tu atu nei ahau i mua i o koutou aroaro a i waenganui hoki i to koutou runanga rangatira, ka ki tonu atu ahau ki nga meraa honore o tenei Whare, kaore ano i tika te mahi a tenei Whare i nga ture mo te iwi Maori o tenei koroni. Ki taku mahara i tae pea ki te kotahi miriona tangata nga iwi Maori o tenei whenua i mua, engari no te taenga mai o te Pakeha, a ka noho nui nei ki tenei whenua, ka timata te heke haere o te iwi Maori. Ki taku maharahara ake i runga i te tatautanga whakamutunga o nga iwi Maori e toru tekau ma rima ano pea nga mano o te iwi Maori e toe ana i Aotearoa me Te Waipounamu. Tetahi hoki, me whakaatu atu ahau ki te Whare, i nga ra o mua nui atu te tupu rangatira me te ora me te whaimana o nga hapu o tenei iwi o te Maori; engari no te timatanga o tenei Whare ki te hanga ture mo nga whenua Maori ka timata te pahuhu atu o nga whenua i o ratou ringaringa. Kaati, ma kona pea ka mohio nga mema honore o tenei Whare, kei te tika taku korero e ki ake nei ahau, kei te tere rawa te ngaro haere o nga whenua o nga Maori. I nga ra o mua, i te wa kaore ano te Pakeha i tae mai ki enei motu, nui rawa te ora me te tupu rangatira o te iwi Maori; he nui a ratou kai me era atu mea katoa e tika ana hei oranga mo ratou, ara, i a ratou ika me a ratou pipi, me nga manu o te moana me nga manu hoki o uta, me nga ika o nga awa wai-maori he kai katoa na ratoa; engari no te mahinga o nga ture e tenei Whare katahi ka araia aua kai a nga iwi Maori, a ka pa he mate kino ki a ratou. Na, i naianei, i te mea kua noho te Pakeha ki konei, nui rawa atu nga mate tauhou e pa ana ki nga iwi Maori kaore nei i mohiotia e te Maori i mua, a kaore e whakaaro ana te Kawanatanga ki te whakarite takuta kia haere ki nga takiwa Maori tiro tiro ai i nga mate e pa ana ki a ratou. E te Pika, ki taku mahara kei te kite nga mema honore o tenei Whare kaore rawa i te tika nga ritenga e whakahaerea ana ki runga ki te iwi Maori i raro i nga ture e paahitia ana e tenei Whare. Ka nuku atu pea i te toru tekau nga tau e whakahaere ana te Kawanatanga i nga ture mo te iwi Maori, a kaore ano etahi wahi o aua ture kia whakaora noa i nga iwi Maori tae noa mai ki tenei ra. Kaore ano. Koia tenei te ahua o to ratou mate: ko o ratou whenua kei te pahuhu atu i o ratou ringaringa i nga whakahaere a te Kawanatanga. Kaati, ka whakamarama atu ahau i etahi kupu torutoru hei whakaatu i nga take i mohio ai ahau kei te pa he mate ki runga ki nga iwi Maori i runga i nga ture e maua ana i nainei. I te tau 1862 ka whakaturia te Kooti Whenua Maori ki Niu Tireni. He nui rawa atu nga mate mo nga whenua Maori i ara mai i taua Kooti Whenua

Maori. Me whakamarama atu ahau i te tikanga o tenei kupu aku. I te whakawakanga tuatahi o tetahi poraka whenua Maori, ki taku mahara e tae ana ki te toru kapa i te eka kotahi nga moni e pau ana i te whakawakanga. Ka mutu tera ka tae ki te whakawa tuarua, ki te Kooti Piira ranei, ka pau ano tetahi atu toru kapa. Ka oti tera, tena pea ka ara mai he whakawa tuatoru, a i runga i tena huarahi whika kua tae ki te iwa kapa mo te eka. I muri i tena ko te ruri, ka pau pea tetahi toru kapa i te eka i te ruri tuatahi, i te ruritanga tuarua ka pau ano tetahi toru kapa, katahi ka tae ki te ruritanga wehewehe i nga paanga o ia tangata nona te poraka, a ka tae pea tera ki te toru kapa ano, ki te nuku atu ranei. Kaati, i runga i ena aronga whika e tae ana ki te kotahi hereni me te hikipene mo te eka nga moni a nga Maori e pau aua i te Kootitanga o nga whenua Maori. A tera atu ano etahi mate taumaha e pa ana ki nga Maori i runga i te tahuritanga ki te kimi ki te whakarite whare hei nohoanga mo ratou i roto i nga taone i te wa e tu aua te Kooti, he mea ano marama atu e tu ana Kooti. Na, kei te tahuritanga o te Kawanatanga ki te hoko i ana poraka whenua, i pera rawa nei nga mom i pau i te whakawakanga me taku i whakamarama ake nei, e rua hereni me te hikipene anake te moni mo te eka e homai ana e te Kawanatanga, a riro kau atu nga whenua a nga Maori kaore rawa he hokinga mai ki a ratou. Na, tenei ano tetahi mea e hiahia ana ahau kia whaikuputia atu e au ki te Whare. I te tau 1892 ka paahitia te Ture mo nga Whenua Rahui Maori o te Tai Hauauru hei whakatau i te mana mo nga whenua rahui o nga Maori o taua takiwa ki te Kai-tiaki mo te Katoa. I raro i taua Ture riro atu ana i taua tangata nga mana whakahaere katoa mo aua rahui: i te mea i raro i taua Ture e ahei ana te Kai-tiaki o te Katoa ki te riihi i aua whenua rahui, i ronga i tana i mahara ai he tika, mo nga tau e rua tekau ma tahi; a ana pau te rua tekau ma tahi tau o te riihi tnatahi, ka mana ano a ia ki te riihi hou ano i aua rahui mo etahi atu tau e rua tekau ma tahi ano. Kaati, ka tiroiro matou mo awhea ra whakahokia mai ai aua whenua ki nga uri o aua Maori nona aua whenua. Ko tetahi raruraru nui tena kei waenganui o nga iwi e rua e noho ana i te Takiwa o Taranaki me te Tai Hauauru. Ahakoa pewhea te ki atu, te inoi atu, me te tangi a nga Maori nona aua whenua ki te Kai-tiaki mo te Katoa kia kaua e riihitia ano e ia aua whenua, kore rawa ia e whakarongo ki ta ratou tangi. Ko te tino take tena o te raruraru i ara ai te whakaaro o nga Maori me tahuri ratou ki te hapai tikanga hei whakaatu i to ratou kino ki nga whakahaere a te Kaitiaki mo te Katoa i o ratou whenua. Te tukunga iho o taua mahi a nga Maori koia tenei, whakaaro ana nga Pakeha e takahi ana aua Maori i te ture, a hopukia atu ana aua Maori ki te whareherehere mo a ratou mahi. Kua oti i au te tohutohu atu ki nga mema honore o tenei Whare i aku kino i kite ai i roto i te Ture mo nga Rahui Whenua Maori o te Tai Hauauru, a ko taku hiahia me whakatikatika taua Ture kia taea ai te whakaora i ena mate e pa ana ki nga iwi Maori. He aha rawa koia te take kia murua atu e nga Pakeha to matou mana tika, i whakapumautia nei ki a matou e te Tiriti o Waitangi? E te Pika, taku hiahia me tahuri nga mema honore o tenei Whare ki te ako i a ratou ki nga tikanga o taua Tiriti o Waitangi, notemea e tino ki ana ahau, ko enei take katoa e korero nei ahau ki tenei Whare, i oti katoa te whakarite i roto i taua tiriti. I raro i taua tiriti i whakapumautia ki nga iwi Maori o ratou mana katoa ki te whakahaere i o ratou tikanga, whenua, ngaherehere, hiinga ika, me o ratou taonga katoa; a ki taku mohio e kore rawa tenei Whare e kaha ki te whakahe ki nga mana i whakapumautia e te Kuini ki tona iwi Maori i tenei motu. Ko tenei Whare ano hoki, ki taku titiro, i tupu ake i roto i taua tikanga i whakatakotoria i te wa i hainatia ai te Tiriti o Waitangi. I te tau 1860 ka puta te whai korero a Kawana Paraone ki te whakaminenga o nga rangatira, o nga iwi, me nga hapu i te hui i Kohimarama. I penei te aronga o tana kupu: Kua whakaae nga rangatira ki te mana o te Kuini; kua whakaae ratou ki nga ritenga o te Tiriti o Waitangi; e tino whakaae ana ratou ko nga whenua kei raro i te mana tiaki o te Kuini; me nga rangatira o nga iwi Maori me o ratou taonga katoa kei raro i te mana taumarumarutanga o te Kuini, Tetahi kupu ana i penei, ka whakapumautia e te Kuini ki nga iwi, ki nga hapu, me nga rangatira o ratou whenua katoa, a ratou ngaherehere, a ratou mahinga ika, me a ratou taonga katoa ka whakapumautia rawatia atu ki a ratou hei mea mau rawa, a e kore rawa tetahi tangata e tukua kia whakararuraru i a ratou. E te Pika, ka peneitia atu e au te patai ki te Whare nei: Kei whea kia whakamanaia ena tikanga e nga Kawanatanga o tenei koroni; kei whea kia waiho kore raruraru nga iwi Maori i runga i nga mana i whakapumautia atu ki a ratou e te Tiriti o Waitangi? A e hara ano hoki i te mea ko era anake nga painga i whakapumautia ki nga iwi Maori. I te tau 1852 ka paahitia tetahi ture, a i raro i taua ture e mana ana ratou ki te whakatu Kaunihera mo ratou mo nga iwi Maori ake. Kaati, ko ena tikanga kei roto i te tiriti e mau ana, a i whakaaetia ano i muri nei e nga tangata i tu hei Kawana mo tenei koroni, a na te korenga kaore i whakamanangia katahi ka mea nga rangatira Maori me tuku he tangata ki Ingarangi, a haere ana a Tawhiao me etahi atu tangata rangatira ki Ingarangi me ta ratou pitihana, hei whakatakoto atu i o ratou whakaaro i runga i taua take ki a te Kuini, a no te 9 o nga ra o Akuhata, 1884, ka tuhia mai enei knpu e te Kawanatanga o Ingarangi ki to konei Kawanatanga:—

"Ahakoa, e kore e tika kia akona atu koe e te Kawanatanga o te Kuini ki nga tikanga o te Tiriti o Waitangi i te mea kaore i tenei Kawanatanga nga tikanga e tutuki ai taua tiriti, e mea ana ano te Kawanatanga o te Kuini kia kiia e koe ki to Kawanatanga kia manaakitia e ratou ta iwi Maori i nga ture i whakahaere tikatia, me te ata whakarongo atu ki a ratou ana kiia a ratou kupn aro tika ki te Kawanatanga.

"A tena ano te mohiotanga e kitea ai te tikanga e mahi ai te Maori i nga mahi a nga Maori kia puta, a e kore ai ano ia e raru nga tikanga nui a te iwi e mahi nei i ana mahi a nga Maori, a e puta ai ano hoki nga painga ki a

ratou o nga mahi nui e tau ana ki te katoa.—Naku, na TAAPI"

Ko tena kupu whakahau kaore ano i whakaritea e tetahi Kawanatanga e haere nei. Kaati, katahi ka mea a Tawhiao e tika ana kia whakatakotoria e ia he Pire, i runga i te mea kaore nga Kawanatanga e tahuri ana ki te whakarite i nga kupu whakahau mai o taua reta, ara, he Pire hei whakapumau ki nga Maori i nga painga e rapua atu nei e ratou. I haria mai tena Pire ki Poneke i te tau 1886, a utua-a-retatia ana e te Paranihi, kihai i whakaurua ki te Whare i tana tau. Kaati, ko ahau, he mea tonu mai na aua Maori nei ano ki te whakatutuki ki te whakaoti i taua whakaaro na ano, ara, ki te rapu mehemea e kore e taea te hanga he tikanga e hoatu ai ki nga Maori te whakamananga o nga kupu i whakapumautia nei e te Kuini ki nga Maori. Kei te mohio tenei Whare he Pire taku i whakatakoto ai i tera tau. Ko taua Pire ano tena i whakatakotoria nei e au i te ra i nanahi. Kei roto i taua Pire e whakaatu ana nga whakaaro o Mahuta, tama a Tawhiao, te tumuaki o nga rangatira o tera takiwa o te motu e tu nei au hei mema mo ratou. Me ki atu ahau i konei, e hara tenei i te tikanga hou I mua atu o te Tiriti o Waitangi nui atu te ora me te tupu o te iwi Maori i te wa ko ratou ano ki te whakahaere i a ratou. I aua ra kaore rawa ratou i paangia e enei tu mate taimaha me enei tu raruraru kino e peehi nei i a ratou i naianei. Engari kei pohehe te Whare na nga iwi anake o Waikato tenei hiahia e whakamaramatia atu nei, kaore, engari ko te hiahia nui tena o nga iwi katoa puta noa i te motu. I te tau 1857, i muri i te hainatanga o te Tiriti o Waitangi—i muri i te wa i whakapumautia atu ai e te Kuini ki a ratou o ratou mana whakahaere me o ratou mana rangatira—kitea ana e nga Maori e tika ana kia whakaturia he tangata hei putaketanga mo te mana o te Kuini i tenei koroni, hei whakamutu atu i nga whawhai me nga raruraru i waenganui o ia iwi o ia iwi o tenei motu. Ko nga ingoa tenei o nga pou whenua i whakaaetia ai taua tikanga, ka panuitia atu e au ki te Whare; ko nga iwi tenei nana i whiriwhiri a Potatau hei Tumuaiki mo ratou hei whakamutu i nga raruraru whawhai i waenganui o nga iwi o tenei motu. Ko te take tena i kiia ai he kingi a Potatau, notemea ko ia te tangata i whiriwhiria i whakaturia mo tera tuunga e nga iwi Maori katoa o Niu Tireni. E hara i te mea he takahi tena i te mana o te Kuini, ehara ano hoki i te mea he hiahia kia puta te iwi Maori ki waho i nga ture me nga mana whakahaere a te Kuini, engari he tahuritanga tena ki te whakakotahi i nga iwi katoa o te motu, kia kotahi ai te whakaaro ki te hapai i te mana me te rangatiratanga o te Kuini. E te Pika, ka whakamaramatia atu e au nga ingoa o nga pouwhenua, ara, nga ingoa o nga takiwa o te motu i whakaaetia ai e nga rangatira nunui me te iwi katoa taua tikanga kia whakaturia a Potatau hei kingi mo ratou. Katahi pea ka whakaae mai nga mema honore o tenei Whare ki taku kupu e ki ake nei ahau, kaore rawa, rawa, he he o ta matou tonu, e tonu nei matou ki tenei Whare i naianei, kia homai ki a matou to matou mana ki te whakahaere i a matou tikanga me o matou ahua e inoitia atu nei e matou ki tenei Whare. E tino tika rawa ana tenei tonu a matou. E tonu kau atu ana matou kia homai nga mana i whakapumautia nei ki a matou e te Kuini. Koia tenei, e te Pika, nga pouwhenua: Karioi, e tata ana ki Whaingaroa (Raglan), he maunga whai-ingoa, kei te takiwa e noho nei nga iwi o te Tai Hauauru. E whakaae katoa ana nga iwi me nga hapu me nga tangata o tera takiwa ki te mana o te kingi Maori. Ko Parininihi, kei te takiwa tena ki Mokau; no Ngati-Maniapoto me era atu iwi tera wahi, a ko nga mana katoa o tena takiwa i tukua kotoatia ki raro i te mana o te kingi Maori. Turangi, e tata ana ki Taranaki; no Te Atiawa tera, a ko nga whenua katoa me nga tikanga katoa i raro i ta ratou whakahaere i tukua kotoatia atu e ratou ki te kingi Maori. Kaipopo, Okurukuru, me Taranaki; kua tae tena ki runga ki te Tai Hauauru. E te Pika, ko tena tetahi take i kaha rawa ai aua iwi ki te whakahaere ki te rironga ma te Kai-tiaki o te Katoa e whakahaere o ratou whenua. E ki ana ratou kaore rawa e tika taua tangata kia whakararuraru i a ratou. Ko tena whenua katoa i tukua kotoatia e ratou ki raro i te mana whakahaere o te kingi. Te Ikaroa, Kumeamai, me Taiporohenui, kei Taranaki, no Ngatiruanui, e noho nei i te takiwa o te Hawera, era whenua katoa i mua, a whakaaetia ana e aua iwi kia tukua aua whenua ki te kingi Maori. Ko Kai-iwi, no Ngarauru, kei te takiwa o Whanganui. Ka tae ki enei whenua me enei iwi; ara, Matemateaonge me Kiritaha, no Whanganui iwi; Tainui, no Ngati-Raukawa; Nukutewhatewha, no Te Atiawa me Ngati-Toa; Tawhitikuri, no Ngati-Raukawa me Ngati-Kahungunu; Tararua, no Ngati-Raukawa, Te Atiawa, me Ngati-Kahungunu; Ruahine me Te Hiwi-kiparapara, no Ngai-te-Upokoiri.; Te Kumia-Tawhao me Titiokura, ka puta tenei kei te takiwa o te Tai Rawhiti, ki Nepia, no Ngati-Hineuru; Hikurangi me Te Kowhai, no Ngati-Porou; Maungapohatu me Huiarau, no Te Urewera; Putauaki, no Ngati-Awa; Tawhiuau, no Ngati-Manawa; Ngongotaha me Matawhaura, no Te Arawa; Maunganui, no Ngai-terangi; Te Aroha no Ngati-Maru; Kohukohunui no Ngati-Whanaunga; Rataroa, no Ngati-Paoa; Moehau, no Ngati-Tamatera; me Kenana e tata ana ki Mangonui, no Ngapuhi. Kaati, e whakaatu marama ana tena i poto katoa tenei motu katoa ki te hapai i te whakatuunga o te kingi Maori. Kua uru katoa mai i kona nga iwi o tenei motu ki te whakatu i a Potatau hei kingi mo ratou. E te Pika, kua panuitia atu e au ena ingoa maha hei whakaatu i te tika o taku korero e ki nei au e tika ana te taenga mai o Mahuta, tama a Tawhiao, ki konei mea ai kia whakamaramatia peneitia atu ona whakaaro ki te aroaro o tenei Whaie. He tahuritanga tena nana ki te whakahaere i te mana o ona tupuna i uhia nei ki runga ki a ratou i aua ra. E te Pika, e tino ki atu ana ahau ma tena anake ka ngata te hiahia o te iwi Maori; e kore rawa e mutu ta ratou tohe kia hoatu ki a ratou taua mana. Kore rawa ahau e huna i toku whakaaro i a au e tu atu nei i konei, koia tenei: Ki te kite ahau i tetahi tikanga marama e whakatakotoria ana ki te aroaro o tenei Whare, e marama ana ki taku titiro hei awahina hei tautoko i te tino tikanga o enei whakaaro kua korerotia

atu nei e au, kei reira ahau e tautoko ana Kaati, e te Pika, ko te roanga atu tenei o taku korero mo nga mana i whakapumautia atu ki te iwi Maori; kua whakaaturia atu e au te whakatunga o Potatau hei kingi. Ko te take tena i kino ai nga Kawanatanga o mua atu i tenei e tu nei, ko te take he kore no ratou kaore i ata mohio i ata marama ki te tino tikanga o taua mea; kaore rawa ratou i marama ki te hiahia o nga iwi Maori i whakatu ai ratou i a Potatau hei kingi. I mahara ratou he takahi tena i te mana o te Kuini. E te Pika, heoi ano ta nga Maori e hiahia ana ko o ratou take ki o ratou whenua kia whakapumautia i runga i taua tikanga. Te tukunga iho ko te whawhai ki Waitara i te tau 1860; engari ko te tino take o taua raruraru ko te taenga mai o te rongo o taua mahi kua oti nei e au te whakamarana ki te Whare, ara, ko te whakaaetanga o enei iwi ki a Potatau hei kingi mo ratou. Kaore ahau i te ki ko tera anake te take tuatahi o taua whawhai, engari koia tena te whakaaro o nga tangata maha, notemea i te hokonga a Te Teira i tetahi wahi whenua o taua takiwa ki te Kawanatanga, kaore nga Maori no ratou taua takiwa i whakaae ki taua hoko; a tahuri ana te Kawanatanga ki te tautoko i te tangata e hiahia ana ki te hoko i taua whenua. Ki taku mahara e mutu ai te pohehe mo te take i puta ai te raruraru tuatahi me tino kimi e nga mema honore nga korero katoa mo tenei kia ata marama ai ratou ki te tino take tuturu o taua raruraru. Kaati, e te Pika, e kore e puta i a au nga take katoa i maharatia e au hei korero atu maku ki te Whare i te poto rawa o te taima i te mea hold kua tata te pau o te taima e tukua mai ana maku i runga i nga ture o te Whare, a kaore ano aku korero i tata noa te pau; eugari me ki atu ahau ki nga mema honore, i a au e korero atu nei, he reo Maori toku reo, a be kai-whakamaori kei te whakapakeha atu i aku korero ki a koutou, a pau ana te tino hawhe o taku taima i runga i tera huarahi, koia ahau ka inoi atu ki te Whare kia homai ano tetahi atu haora kotahi hei korerotanga atu moku ki a koutou. Na, mo te mahi hoko a te Kawanatanga i nga whenua Maori. I te tau 1894 ka tangohia e te Kawanatanga o Niu Tireni kia ia anake te mana hoko i nga whenua o nga Maori. Kaati, no te tau 1862 ka whakahokia mai e te Kuini ki nga Maori te mana hoko i nga whenua Maori (pre-emptive right) i hoatu nei ki a ia e te Tiriti o Waitangi, No reira, e te Pika, kaore rawa ahau e kite ana i te tahi huarahi marama e tika ai te Kawanatanga ki te tango ki a ratou i taua mana (pre-emptive right) i whakahokia (nei e te Kuini i te tau 1862 ki nga iwi Maori o tenei koroni. Mo te aha hoki kia arai nga Pakeha rawaho kia kaua e mana ki te hoko i nga mea katoa e hiahia ana e nga iwi Maori o Niu Tireni hei hoko atu ma ratou? Kaore rawa ahau e kaha ki te tautoko i ena whakahaere a to tatou Kawanatanga. Tenei tetahi mea kua rongo ahau mea ake nei ka puta mai, kua rongo ahau kua tata te whakatakotoria mai tetahi Pire rite tonu te taumaha me te kino ki nga ture o mua atu. Kua oti e au te whakamarama atu nga mate nga taumahatanga, me nga mamae e pa ana ki nga iwi Maori i raro i te Ture mo nga Whenua Rahui Maori o te Tai Hauauru. Kua rongo ahau ki te mema honore mo Pamntana taihoa ka whakatakotoria e ia he Pire tino rite te kino me te taumaha ki taua Ture kua korerotia ake nei. A e rongo ana ano hoki ahau tera tetahi Pire, mea ake nei whakatakotoria e te Pirimia, e pa ana ki nga whenua o nga Maori. Kaati, e te Pika, kaore au i te whakahe ki nga mahara me nga hiahia o te Pirimia i tahuri ai ia ki te whakatakoto i taua Pire ana. E tino koa ana ahau mo taku kitenga kei te tahuri ia ki te rapu huarahi e kitea at e ia he tikanga e puta ai he ora ki te iwi Maori; engari, e te Pika, ko nga ritenga o taua Pire ana, ki toku whakaaro, kore rawa e taea te ki hei painga hei oranga mo te iwi Maori.

Taite, te 1 o Hepetema, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tepute-Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mea ka tae ki nga patai.

Nga Whenua 0 Nga Tamariki Maori.

Tame Parata (mema mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea tera te Kawanatanga e whakahau i nga Komihana Hoko Whenua Maori kia mutu te hoko i nga hea i nga paanga ranei o nga Maori kaore ano i tae ki te rua tekau ma tahi te pakeke, ahakoa i runga i te whakaae o nga kai-tiaki o aua tamariki, i runga ranei i tetahi atu tikanga? Kua rongo ahau hokona ai e te Kawanatanga, i runga pea i te pohehe, nga hea o nga tamariki kaore ano i rite nga tau, ara, ko nga kai-tiaki i whakaturia e te Kooti Whenua Maori mo aua tamariki ki te hoko i aua hea me aua paanga. Mehemea he tika taua rongo oku, heoi ka nui toku pouri mo taua tu mahi. Notemea pakeke rawa ake aua tamariki kua kore noa atu he whenua mo ratou, a tera ratou e haere mai ki te Kawanatanga tonu oranga ai mo ratou. Te mea pat, e ora ai aua tamariki, me whakamutu aua tu hoko.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minitia mo nga Mea Maori).—Kaore te Kawanatanga i te hiahia ki te hoko i nga whenua Maori, ahakoa no nga pakeke no nga tamariki ranei aua whenua, otira e kore te Kawanatanga e whakaae kia purua te mahi whakanohonoho i te koroni ki te tangata e nga raruraru e pa ana ki nga whenua Maori. Ko tetahi kaore e pai kia waiho nga whenua Maori Ma takoto mangere ana, hei mate mo nga Maori nona. Ko te mea tika ma te Whare e hurihuri tenei mea e whakatakoto he tikanga. Ki te kore hoki e peratia kaore e roa kua kore rawa he whenua e toe ki nga Maori. Na reira ka mea atu au ki te Whare kia tahuri

ki te rapu tikariga mo tenei putake nui.

Te Pa-O-Taonui Me Te Waka Poraea.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, mo a whea te Kawanatanga e pai ai ki te whakautu i te pitibana a Kipa te Whatanui, e tono nei kia whakawakia tuaruatia a Te Pa-o-Taonui me Te Waka Poraka, i te mea kua whakaputaina nga ripoata o te nga tau 1891, 1894, me 1897, me te ripoata ano hoki a te Komiti o te Kaunihera, e mea ana aua ripoata e tika ana nga kereeme me nga pukapuka e pa ana ki nga take o te kai-pitihana, a me te whakahau kia tukua aua kereeme ki te Kawanatanga kia tino whiriwhiria i runga i te ngakau pai i te ngakau rangatira; a i runga hoki i te mohiotanga ake kei tenei Whare Honore te mana o te Kawanatanga, no reira ka inoi tonu atu kia whakaaturia mai e te Kawanatanga tona whakaaro mo tenei pitihana?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Ko tenei patai he tono kia whakawakia tuaruatia te kereeme a Kipa te Whatanui ki tetahi piiihi whenua e mohiotia ana ko Te Waka, e tata ana ki Otaki. Kua oti te whakatau o tenei take i mua, ara, kua e whakatuwheratia ano taua keehi. Me whakamarama atu ahau ki te Whare, ko tenei whenua kei te Pakeha i naianei, na reira ka uaua rawa te whakatuwhera ano o taua keehi. Ki te whakaetia he whakawa tuarua mo taua whenua he maha nga tangata e pa he mate ki a ratou, a he nui nga rarururu e puta i taua mahi. Ko nga tiwhikete mo aua whenua he mea whakapula i raro i te Ture Whakawhiti Whenua, a kua maha nga tau e nohoia ana, na reira kaore au i te pai kia whakatuwheratia he huarahi mo nga kereeme e tonoa nei. Kua roa rawa tenei putake e takoto ana, a koia tera tetahi take i kore ai e taea e te Kawanatanga te whakaae atu ki te mea e tonoa nei e te mema honore. He tika, kei te Paremete te mana mo nga ture, otira ki te waiho ma te Kawanatanga e whakahau kia mahia he ture, kaati, ki taku mahara e kore e taea.

Te Pa I Kaiapoi.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Ka whakaae ranei te Kawanatanga i tenei huihuinga o te Paremete ki te whakauru i tetahi Pire ki te Whare hei whakamana i te Kooti Whenua Maori ki te uiui i etahi mea e pa ana ki te Pa i Kaiapoi a ki te whakatu i tetahi poari hei whakahaere i taua kainga? Me whakamarama atu ahau ki te Whare, ka nui te hiahia o nga Maori o Kaiapoi ki te whakatu i tetahi poari kai-tiaki hei whakahaere i taua piiihi whenua, i te mea e hiahia ana ratou ki te whakaara i tetahi kohatu, hei tohu whakamahara, ki runga ki taua wahi tu ai.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—He rite tonu tenei patai ki te patai kua uia nei e te mema honore mo Mataura. Kei te whakatika ahau ki te tono a te mema honore. He pai rawa ki a ahau kia tiakina taua pa, i te mea he pou herenga kupu tera no nga korero o mua; a tenei ano ona tikanga e whakaaro nuitia ai taua wahi e nga Maori e ora nei i tenei ra, a e kore ano hoki e warewaretia e nga Maori me nga Pakeha i roto i nga tau maha e takoto ake nei. He tika kia mahia nga mea e taea ana hei tiaki pai i taua wahi, a hei tuhituhi hoki i nga korero mo taua pa kia mau tonu ai. Me tautoko tenei mea e te Kawanatanga, a ki te kitea ma tetahi ture rawa kia paahitia e taea ai, heoi me whakauru tetahi rarangi poto ki roto ki te Pire Tuku Whakawhiti hoki i nga Rahui. Kaati ra, waiho me ata mahi, a e tino tika ana kia whakamoemiti te iwi Maori me te iwi Pakeha ki te mema honore mo tana whakaarahanga i tenei putake.

Weka.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea kei te mohio ranei ratou kei te ngaro haere tetahi tino manu Maori, ara, te weka, otira ki etahi takiwa kua tino ngaro rawa; a ka whakaae ranei ratou ki te whakahau kia tere tonu te whakahaere o etahi tikanga e taea at te tiaki o tana tu manu, e taea ai hoki te hopuhopu o etahi, ka hari ki tetahi wahi pai e tupu nui ai taua manu?

Timi Kara (Hon. Mr. Carroll, Hekeretari mo te Koroni).—Kaore te Kawanatanga e tino mohio ana kei te kore haere taua tu manu kei te pehea ranei. E kiia ana kua nui rawa taua manu ki etahi wahi, ara, ki nga whenua paamu o Katapere. Otira me ata uiui tenei mea ki nga hunga e mohio ana.

Tame Parata.—Tetahi o nga take i patai ai ahau mo tenei manu he mea noku kai ngaro rawa, i te mea he tion rongoa tona hinu mo etahi tu mate.

Hororata Poraka.

No te 30 o nga ra o Akuhata ka timataria te korero mo te mapi o tetahi whenua, ko Hororata te ingoa, kei Te Waipounainu, he mea no te Kawanatanga kia whakaurua taua mapi ki roto ki nga pukapuka o o nga whai-korero o te Paremete, a kaore te Apitihana i pai. Heoi takoto ana te motini a te Kawanatanga kia whakaurua taua mapi ki aua pukapuka. E torn nga ra e korerotia ana tenei take. Ka tata te mutu i tenei ra, ka tu ake te mema Maori mo Te Waipounamu ki te korero mo taua mea. Ko ia anake te mema Maori i whaikorero mo taua take. Koia tenei ana korero, e what ake nei:—

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—E te Pika, ka tu ake ahau ki te whakapuaki t etahi kupu torutoru nei maku mo runga i tenei take e korerotia nei e te Whare. Kaore au i mea kia whai-korero ahau mo runga i tenei take; i tu ake ai au na nga korero a te mema honore mo Wakatipu me te mema honore mo Christehurch (Te Teira) mo matou mo nga mema Maori o tenei Whare. E te Pika, ki taku titiro ki aua korero a aua mema honore he kupu taunu era mo matou mo nga mema Maori o tenei Whare. Ko te take i puta ai aua korero i aua mema honore, koia tenei; mo to matou pootitanga i te taha Kawanatanga i tetahi pootitanga i pootitia i tenei po mo runga i tenei take ano. E te Pika, e penei ana taku kupu whakahoki mo aua kupu taunu mo matou; ko matou ko nga mema Maori o tenei Whare, e tino whaimana ana ki te hoatn i a matou pooti ki ta matou taha i kite ai e tika ana i runga i o matou mahara, mo runga i nga take katoa e korerotia ana e tenei Whare. Na, e te Pika, mo runga i tenei take e korerotia nei i naiane i te Whare, ara, te mapi e korerotia nei, me te whaikorero a te Minita o nga Whenua mo tana mapi, me te whakakitenga o taua mapi nei i roto i tenei Whare, me nga kupu i korerotia mo nga Kawanatanga o mua atu, kaore nei i whakahaere tika i nga whenua o te Karauna i tenei koroni, e penei ana taku nei kupu: kaore rawa i tika te whakahaere a aua Kawanatanga i aua mea, kaore rawa au e kaha ki te whakaae atu, ae, i tika ta ratou whakahaere. E penei ana toku whakaaro, e tika noa atu ana matou, nga mema Maori, ki te hoatu i o matou pooti mo runga i tenei take e takoto nei i te aroaro o te Whare; no te mea he tino take nui tenei, a e pa tahi ana ki a matou ki nga mema Maori me nga mema Pakeha. I tu ake ai ahau ki te whakapuaki kupu mo runga i tenei take, he whakaaro noku kaore e tika kia noho puku matou kia waiho i aua kupu taunu mo matou kia korerotia ana, a kaore tetahi o matou i tu ake ki te whakahoki atu ki te whakahe atu i aua korero. No reira ahau i mahara ake ai me tu atu ahau i tenei haora ki te whakapuaki kupu mo te taha ki a matou ko oku hoa mema Maori o tenei Whare. Ko tetahi, e hiahia aua ahau ki te whakaatu i tenei whakaaro oku, ara, ki taku, me mahara matou ki te iwi Maori nana nei matou i tuku mai ki konei ki tenei Whare. Ki te waiho e matou ena tu ahua korero kia korerotia noatia ana, ki te kore e whakahengia e matou, heoi kua he matou kua takahi i te iwi Maori. E ki ana ahau kua taunutia matou, a ehara i te mea ko matou anake, engari e pa ana aua kupu ki runga ki nga tangata nana maton i tuku mai ki konei me te iwi Maori katoa. I uia tetahi patai e te mema honore mo Hawera i a ia e whaikorero ana. I patai ia, he aha te take i tomo ai nga mema Maori ki konei i te wa he pooti kei te aroaro o te Whare, a i te wa e whaikorerotia ana e te Whare te take i ara ai taua pooti, kei waho ke ratou o te Whare, kei nga rapi me era atu wahi. Kaati, he whakautu whanui noa atu taku whakautu ki nga mema honore e ui ana i tena tu patai. I mua o te taenga ki te pooti kua rite noa atu 6 matou mahara, kua kite noa atu matou i te tuturutanga o a matou whakaaro, kaore e tika kia kiia he mea tiki atu matou e te wepu a te Kawanatanga kia hoatu a matou pooti ki te taha Kawanatanga, kia kiia ranei i pa mai tetahi o nga Minita kia matou kia hoatu a matou pooti; kaore, engari no mua atu o te taenga ki te pooti kua tuturu noa atu i a matou te taba e pooti ai matou. Kaati, kaore oku hiahia ki te whakaroa i te Whare i a au e korero atu nei mo tenei take, engari tokorua tonu nga mema Maori kei roto i te Whare i au e korero atu nei, i te mea kaore te mema Maori mo te pito ki Ngapuhi o tenei motu i konei. Kaati, kaore aku korero ke atu i ena kua oti na, engari me ki noa ake ahau ki nga mema honore, ko matou, ko nga mema Maori o tenei Whare, e rite tonu ana o matou nei mana ki o nga mema Pakeha.

Ka mutu te whai-korero a Tame Parata ka korero ko etahi atu mema.

Katahi ka tukuna ki te pooti. Waahi ana te Wbare, koia tenei te pooti e whai ake nei.

I TE AE, 25.

- E. G. Allen
- Cadman
- Carncross
- Carroll
- Flatman
- Gilfedder
- Hall-Jones
- Hogg
- Houston
- Kaihau
- Lawry
- McGowan
- McKenzie, R.
- Meredith
- Mills
- Morrison
- Parata
- Pere

- Seddon
- Stevens
- Symes
- Thompson, T.
- Ward.
- *kai-tatau.*
- Millar
- O'Meara.

I TE NO, 21.

- Bollard
- Brown
- Carson
- Crowther
- Herries
- Hutchison, G.
- Lang
- Lethbridge
- Lewis
- McGuire
- McLean
- Massey
- Monk
- Moore
- Pirani
- Rolleston
- Russell
- Tanner
- Thomson, J. W.
- *Kai-tatau.*
- Fraser
- Wason.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Duncan
- Field
- Fisher
- Graham
- Holland
- Joyce
- Larnach
- McKenzie, J.
- O'Regan
- Steward
- Wilson.
- *Turaki.*
- Buchanan
- Duthie
- Wright
- McNab
- Hunter
- Taylor
- Sligo
- Mackenzie, M.
- Kelly
- Smith

- Montgomery.
- Te putunga, 4.

Heoi puta ana te motini a te Kawanatanga, a binga ana te Apitihana; a whakahaua ana kia wbakaurua taua mapi o Hororata Poraka ki roto ki nga Pukapuka o nga Korero o te Paremete.

No te rua tekau meneti te paahitanga i te rima karaka i te ata tu ka hiki te Whare.

Turei, te 13 o Hepetema, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Te Karaka O Te Whare (Mr. Friend).

No te 19 o nga ra o Hurae i mate ai a Mr. Friend, te Karaka o te Whare, a i nuku te Whare i taua ra, hei tohu mo te pouri o nga mema mo te wehenga atu i a ratou o to ratou karaka. He maha nga tau, ara, e 35 i mahi ai taua tangata i nga mahi o te Whare. Ko te Tumuaki, ko te Pirimia me etahi atu mema nga mea i whai-korero mo taua tangata i taua ra. No tenei ra ka tu atu—

Te Tumuaki (Mr. Speaker), ka mea kua tae mai te reta a te pouaru a te Karaka o te Whare, i mate nei, he whakaatu mai ta taua wahine i ana kupu ki te Whare mo te pai o te whakahaere a te Whare mo te tupapaku a mo raua boki ko tana tamahine.

I runga i te motini a Te Hetana, whakahaua ana kia tuhia taua reta ki roto ki nga pukapuka o te Whare.

Horowhenua Poraka.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, A hea ano te Kawanatanga pai ai ki te whakautu i te pitihana i hainatia e Kipa te Whatanui me etahi atu tangata e whitu tekau o Ngatiramkawa, e inoi nei kia whakaaetia he whakawa tuarua mo Horowhenua Poraka, i runga hoki i te mea kua whakatakotoria taua pitibana ki te aroaro o te Paremete i te tau 1890, a i whakaputaina he ripoata i nga tau 1892, 1891, 1896, me 1898, me te ripoata ano hoki a te Komiti o te Runanga Kaunihera, e whakahau nei kia ara he whakawa tuarua mo Horowhenua Poraka, i whakataua ra e to Kooti Whenua Maori i te tau 1878; a tetahi, i runga hoki i te mohiotanga ake kote Paremete te mana o te Kawanatanga, no reira i alua pohehetia ai te roa rawa o te whakautu mai a te Kawanatanga i nga kupu o roto i nga ripoata o nga Komiti o nga Whare e rua, e whakahau nei kia whakawakia tuaruatia a Horowhenua Poraka?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Ko nga kai-pitihana e mea ana me whakakore atu te whakatau a te Kooti Whenua Maori o te tau 1873, a e mea ana me whakatuwhera ano te keehi mo Horowhenua Poraka. I te mea he putake uaua rawa tenei, e kore e taea te whakarapopoto ona ahua katoa ki roto i te whakautu ki te patai. Otira ka taea e an te whakaatu kaore kau he mea hou i roto i tenei pitihana. Kua takoto tenei keehi ki te aroaro o ia Kawanatanga, ara, he maha nga Kawanatanga kua hurihuri i tenei putake, a kia mohio hoki te Whare kaore rawa a Te Makarini i whakaae kia whakatuwheratia ano tenei keehi. Ko te mea e toonoa nei, ara, kia whakawakia tuaruatia tenei Poraka, me ata hurihuri, i te mea kua rua tekau ma rima rawa nga tau o te whakataunga; a ahakoa he tika ano kia ata tirohia nga whakatau a nga Komiti o te Whare, otira kaore e taea te ki i pau katoa i aua Komiti nga mea katoa e taea ana te korero mo tenei putake. Ki te whakaaetia he whakawa tuarua, tera pea ko nga roia ke me nga kai-whakahaere nga tangata e whiwhi. Ko tetahi, ki te whakatuwheratia ano he whakawa mo Horowhenua, me pehea e taea ai te whakakore o etahi atu tono penei te ahua? I runga i etahi aronga o te mahi tika he tika pea kia whakatuwheratia he huarahi mo Ngatiraukawa e ahei ai taua iwi ki te whakahaere ano i ana kereeme; otira ki te kore e tau nga take penei te ahua i roto i nga tau e rua tekau ma rima, kaati, me haehae atu nga ota katoa mo nga whenua Maori puta noa i tenei koroni, a me timata hou ano nga whakawa. Koia tena te raruraru o te Kawanatanga mo tenei putake. Kua oti nga taitara te whakaputa. Kua oti etahi wahi o taua whenua te hoko e nga Pakeha i nga Maori, kua hokona atu aua wahi e aua Pakeha ki etahi atu Pakeha, a i naianei kua toonoa mai e nga kai-pitihana nei kia whakawakia houtia taua whenua. Ma tenei e kite ai te mema honore i te uaua rawa o tenei putake. Ka taea ano te whakarite tetahi utu mehemea kua pa tetahi tino mate ki nga tangata tika ki te whenua. Na enei raruraru i kore ai ahau e kaha ki te whakaae atu i te tono a te patai nei; a ko tetahi kei roto a Horowhenua Poraka i te Piira Kooti e takoto ana i naianei.

Haere tonu nga mahi a te Whare mo nga moni e pootitia ana mo nga mahi whakahaere a te Kawanatanga o te koroni a taea noatia te atatu.

No te tekau ma rima meneti ki te rima karaka i te atatu katahi ano ka hiki te Whare.

Paraire, te 16 o Hepetema, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka roho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea te panuitanga tuatahi me te panuitanga tuarua o etahi Pire me etahi atu mea, ka tae ki te—

Pire Poari Whenua Maori Mo Te Tai Rawhiti.

Te Auhana (Mr. Houston, mema mo Pewhairangi).—I runga itaku tuunga hei Tiamana mo te Komiti mo nga Mea Maori tenei ka whakatakotoria e au ki te aroaro o te Whare te ripoata a te Komiti mo tenei Pire, koia tenei:—

"Kaore e pai kia whahaturia he Poari motuhake hei whakahaere i nga whenua i tukua atu nei i mua ki te Kamupene Whakanohonoho Whenua Maori o Niu Tireni, engari (mehemea ra kaore he mana pera i naianei) me whakauru he Pire hei whakamana i etahi Kai-tiaki hei hokohoko atu i etahi o aua whenua, e puritia nei i naianei e Honore Timi Kara me Wi Pere, Ma. H.R., hei whakaea i te nama a te Peeke o Niu Tireni e takoto nei i runga i aua whenua; a, ina ea taua nama, ko nga wahi o aua whenua kaore i hokona me riro ma tetahi Ture motuhake e whakahaere i runga i nga tikanga tera e tohutuhungia e te Kooti Whakamana ina kitea nga hiahia o nga tangata whaitake ki aua whenua, a i runga i te whakaaro me mahi he ture e tika ana mo aua whenua, na reira me whakamutu te whakahaere o tenei Pire e mau nei tona ingoa i runga nei."

Ka motini ahau kia whakaaetia a kia paahitia tenei ripoata e te Whare.

Ka mutu ta Te Auhana ka tu ake ko Kapene Rahera, he whakahe tana i te ripoata. He roa ana korero. Ka noho a Kapene Rahera ki raro ka tu ake ko Te Maka (Mr. Monk). He whakahe tana i te ripoata. Ka tu ake ko etahi atu mena, he tautoko ta tetahi he whakahe ta tetahi, katahi ka tu ake ko—

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Rawhiti).—E te Pika, e hiahia ana ahau kia paahitia tetahi ture kia kaha ai nga Maori no ratou tana whenua ki te whakaea i nga moni i namaia i te peeke. Me whakaatu atu ahau ko aua whenua e korerotia nei naku anake i pupuri, ara, naku i arai te hoko a te peeke i te wa i mea ai te peeke kia hokona katoatia aua whenua. Ko te take tena i maharatia ai kia whakaturia maua ko Timi Kara hei kai-tiaki mo aua whenua; engari no to maua tuunga hei kai-tiaki, ko te ingoa noa iho o tena mea o te kai-tiaki i a maua; kaore kau he tino mana i a maua. He kai-tiaki kau to maua ingoa, engari ko te tikanga ko te peeke ke ki te whakahaere i aua whenua, me te piki haere tonu o nga moni i namaia ra i taua peeke, i ia tau i ia tau. I tahuri ano ahau ki te mahi kia paahitia tetahi ture kia mana ai maua ko taku hoa kai-tiaki ki te whakahaere pai i aua whenua, kia hua ai he painga i runga i te huarahi o te tika. Ko taku hoa ko Timi Kara be Minita no te Kawanatanga, a i runga i tera ahua ona, mehemea i tukuna mai taua mana ki a maua, kua taea pea e maua te whakahaere pai i aua whenua. Na reira, i te mea kaore rawa e pai ana te abua o nga tikanga e pa ana ki nga iwi Maori no ratou aua whenua, lahuri ana maua ki te tono ki te Whare nei kia whakatikatikaina nga ture e mana nei i naianei, kia hangai ai ki runga ki nga ritenga e tika ana ki ta maua i whakaaro ai mo aua whenua i roto i enei a; a e tino tumanako ana toku ngakau kia whakahaerengia aua whenua i raro i letahi ture pena me taku kua whakamarama ake nei. Ko te rima rawa tenei o nga tau e tohe tonu ana ahau kia whakaotia tetahi ture pera e tenei Whare, a i roto i enei tau katoa kua hori nei kaore ano he ture pai, kia kotahi nei, i roto i nga ture katoa e pa ana ki te iwi Maori, i paahitia e tenei Whare. Ko nga ture e mahia ana e tenei Whare hei painga anake mo nga iwi Pakeha, kaore he ture pai e mahia ana mo nga Maori. Kaati, kua kiia me hoko aua whenua, engari me whakaatu atu e ahau ehara i te mea no te iwi kotahi no te hapu kotahi ranei aua whenua. He maba nga ahua o aua whenua; he papai etahi he kikino etahi; kei te takoto wehewehe o etahi hapu, kei te takoto topu o etahi. Ki te hokona aua whenua tena etahi hapu e mate i te kore whenua, notemea koi ra anake te whenua o aua hapu. Kei te kaha noa atu aua whenua ki te whakaea i nga raruraru me nga nama e tau nei ki runga, mehemea ka mahia he tikanga marama e ahei ai aua whenua ki te whakaea atu i aua mate me aua nama. I runga i tenei ahua e mau nei, he paku noa iho te wahi o aua whenua kei te whakanohoia ki te hipi—e rua mano e rua rau tonu pea nga hipi—a e tino mohio ana ahau mehemea e mahia ana e tenei Whare kia oti tetahi tikanga e ahei ai aua whenua ki te whakaora i o ratou mate, tera e kaha noa atu aua whenua ki te pera. He toenga kau aua whenua no aua iwi, notemea kua pau atu tetahi ono tekau mano eka te hoko e te Kamupene me te Peeke o Niu Tireni; no reira e kore rawa ahau e kaba ki te tautoko i te whakaaro a nga mema e ki nei me hoko etahi o aua whenua hei whakaea i nga raruraru. Tena ano pea etahi wahi o aua whenua e tika ana kia hokona, engari ko nga Maori anake no ratou aua wahi nga mea e mohio ana ki aua wahi; otira, ahakoa hokona aua wahi e korero nei au, e kore ano e ea i era nga raruraru me nga nama kua tau nei ki runga ki aua whenua katoa. Mehemea e whakaarohia ana me ea katoa nga raruraru o aua whenua, kaati, ma te hoko rawa pea i nga wahi katoa e nohoia ana e nga Maori hei kainga mo ratou katahi pea ka ea. Ko toku hiahia nui me paahi he ture kia pai ai te takoto o aua whenua; ki te kore e paahitia tetahi ture pera i tenei tau ano, kaati, ki taku mahara, he tohu tena kaore tenei Whare i te whakaaro nui kia whakaorangia nga hapu me nga iwi Maori no ratou aua whenua i nga mate kino me nga nama taumaha kua pa nei ki a ratou pae o ratou whenua. Ehara i to mea he mangere no maua ko taku hoa kai-tiaki, Ko Timi Kara, engari he kore taima tonu i to huhua o o maua nei raruraru, i kore pa maua e ahei ki te whakahaere tika i aua whenua. Ko te whakanohoanga o nga hipi e haere nei i runga i aua whenua i naianei

naku i whakahaere, ehara i te mea na te peeke na tetahi atu tangata ranei, na nga tangata ranei no ratou aua whenua; naku tonu i whakanoho ki reira i runga i taku mahara me whakamahi aua whenua kia puta ai he moni hei whakaea i nga raruraru me nga nama. Kaore rawa e tika kia hokona aua whenua, mehemea ka peratia, kaati, ka mate nga tangata e tu nei maua ko Timi Kara hei kai-tiaki mo ratou, i te mea ka kore rawa atu he whenua mo ratou. Engari tera ano etahi wahi o aua whenua naku ake, e wha tekau mano pea nga eka; e whakaae noa atu ana ahau kia hokona ana paanga oka, a ko nga moni me riro hei whakaea i tetahi wahi o nga raruraru me nga nama e tau nei ki runga ki nga whenua o nga tangata kua taka nei ki raro i te mana o maua, o nga kai-tiaki. Engari e kore rawa ahau e whakaae kia hokona nga whenua o nga hapu, e tu nei ko au tetahi o nga kai-tiaki, hei whakaea i aua raruraru me aua nama.

Ka mutu a Wi Pere, ka tu ake ko te Tumuaki ki te whakamarama i etahi mea e pa ana ki te korero mo tenei Pire. Te mutunga iho paahitia ana te ripoata.

Pire Penihana Mo Nga Kaumatua.

Katahi te Whore ka tahuri ki te korero i te panuitanga tuarua o tenei Pire. He maha nga mema i korero, no te weherua o te po ka tukuna ki te pooti. Koia tenei te rarangi o nga pooti.

I TE AE, 35.

- Cadman
- Carncross
- Carroll
- Carson
- Duncan
- Fisher
- Gilfedder
- Guinness
- Hall-Jones
- Hogg
- Houston
- Hutcheso, J.
- Joyce
- Kaihau
- Lawry
- McGowan
- Mackenzie, M.
- McNab
- Meredith
- Millar
- Mills
- Moore
- Morrison
- O'Meara
- O'Regan
- Parata
- Pere
- Seddon
- Steward
- Symes
- Tanner
- Taylor
- Thompson, T.
- *Kai-tatau.*
- Flatman
- Graham.

I TE NO, 12.

- Bollard
- Brown
- Buchanan

- Herries
- Hutchison, G.
- Lang
- Massey
- Monk
- Sligo
- Thomson, J. W.
- *Kai-tatau.*
- McLean
- Wason.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- E. G. Allen
- Field
- Holland
- Lewis
- McKenzie, J.
- Montgomery
- Pirani
- Smith
- Wilson.
- *Turaki.*
- Hunter
- Wright
- Russell
- Lethbridge
- Rolleston
- Crowther
- Allen, J.
- Kelly
- Thompson, R.

Te putanga, 23.

Heoi paahi ana te panuitanga tuarua o tenei Pire a te Kawanatauga.

I tautoko katoa nga mema Maori i tenei Pire.

No te waru meneti ki te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 21 o Hepeitema, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Te Raiti Honore Ta Hori Kerei.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—E te Pika, no tenei ra ka pa te mamae me te pouri ki nga iwi katoa puta noa i Ingarangi tae atu ki nga whenua katoa i raro i tona mana me ona koroni katoa, te take kua tae mai te rongo kua wehe atu i a tatou tetahi tangata ingoa nui, ara, a Ta Hori Kerei, P.C., K. C. B. Kaore e tere te wareware o Niu Tireni, o Atareiria, o Te Keepa-ki-Awherika, me era atu whenua ki nga mahi nunui i mahia e Ta Hori Kerei mo enei whenua i a ia e tu ana hei Kawana mo reira.

Katahi ka korerotia e te Pirimia nga mahi katoa a Kerei i mahi ai mo tenei koroni me nga iwi Maori o konei, me ana mahi hoki i whakahaere ai mo etahi atu whenua. He roa nga korero, engari e mararaa ai me titiro i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Ka mutu ta te Pirimia, ka tu ake ko Kapene Rahera (Captain Russell), Te Makenehi (Mr. M. J. S. Mackenzie), Te Horana (Mr. Holland), me Tinai Kara (Hon. Mr. Carroll), katoa enei he tautoko anake i nga korero a te Pirimia, he mihi, he tangi, ki te tangata ingoa nui kua wehe atu nei i a tatou.

Na Te Hetana te motini kia nuku te Whare i tenei ra, hei tohu mo te nui o te whakaaro o nga iwi e noho nei i Niu Tireni ki a Ta Hori Kerei.

Heoi whakaaetia ana te motini.

No te rua tekau ma rima meneti te paahitanga o te toru karaka i te ahiahi ka hiki te Whare.

Paraire, te 23 a Hepetema, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Te Iwi O Ngaitahu.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea tera e mahia he ture i tenei huihuinga o te Paremete hei whakamana i te Kooti Whenua Maori ki te whakatu kai-tiaki mo nga tangata o te Iwi o Ngaitahu i rahuitia nei mo ratou nga Tekihana Nama 11, 12, me 13, Ellesmere Rahui, ara, te whenua i wehea nei hei rahui i raro i te mana o tekiona 20 o "Te Ture Whakawhiti Whakatau hoki i etahi Rahui, 1895"? Te take i ui ai ahau i tenei patai he maha no nga Maori o Kaiapoi, o Rapaki, me etahi atu takiwa e patai tonu ana ki au, he mea kia tonoa atu e au kia whakataua e te Kawanatanga he tikanga mo aua rahui. Ma tetahi ture kia mahia e taea ai te whakatu o etahi kai-tiaki mo aua whenua, a ma tera e whaimana ai te Kooti Whenua Maori ki te uiui ki nga tikanga i rahuitia ai aua tekihana mo te Iwi o Ngaitahu, e ahei ai nga kai-tiaki ki te rihi i aua whenua me te pupuri ano i nga wahi mahinga ika ei tika mo nga Maori no ratou aua wahi Ko aua whenua kei te takoto raruraru noa iho i uaiane, kaore kau he hua e puta ana, te take he kore kai-tiaki, tangata e atu ranei, hei whakahaere i aua whenua e whai-hua ai; ki te kore e mahia he ture penei me taku e ki ake nei, kaati, ka takoto kino tonu aua whenua. E takoto nei kaore kau he taugata whaimana hei whiu ki te pauna i nga kau e haere pokanoa ana i runga i taua whenua; na i te mea kei te penei me taku i ki ake nei te ahua o aua whenua, na reira ka tonu atu au ki te Kawanatanga kia mahia be ture mo aua whenua rahui i tenei tuunga o te Paremete.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Ko nga tekihana whenua nei i rahuitia mo nga tangata o te Iwi o Ngaitahu, hei kainga mahinga ika ma ratou a mo etahi atu mahi hoki. Ki toku whakaaro ko te mea pai me tuku atu ki te ringa o te Kai-tiaki mo te Katoa ki etahi atu kaitiaki ranei, a me whakahaere i runga i tetahi huarahi e tutuki ai nga hiahia o nga Maori i wehea ai mo ratou aua rahui Ki taku me tino whakahaere aua whenua i runga i nga tikanga e pumau ai ki nga Maori no ratou aua rahui. Ka pai atu au kia piri au hei hoa mahi mo te mema honore, kia oti ai tetahi tikanga e takoto marama ai aua whenua.

Te Raiti Honore Ta Hori Ke Rei Kua Mate.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—E te Pika, he tu ake taku ki te whakaatu ki te Whare, kua tae mai te waea a te tangata e noho mai nei i Ranana hei mangai mo tenei Kawanatanga ki te Kawanatanga o Ingarangi, ara, te Agent-General, e penei ana tana waea "Tera koe e koa, i te mea ka rongo koe ki tenei waea, kua ki a te Kuini me nehu a Ta Hori Kerei ki roto ki te Wharekarakia o Paora (Saint Paul's), hei te Mane, i te tekau ma rua o nga haora i te awatea, nehua ai ia ki reira."

Ka mutu tenei ka mahi tonu te Whare i etahi atu mea.

No te hawhe-paahi i te whitu karaka i te ahiahi i tenei ra ka tahuri te Whare ki te Komiti i te Pire Penihana mo nga Kaumatua. Na runga i te uaua ka roa tenei Pire e mahia ana. Heoi mahi tonu te Komiti a awatea noa, mahi tonu i te aonga ake, i te rahoroi, a tae noa ki te weherua i taua po, katahi auo te Whare ka hiki mo te Mane mahi ai ano.

Wenerei, te 28 o Hepetema, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Ka panuitia tuatahitia te Pire Whakahaere i nga Whenua Maori o te Tai Rawhiti, ka tae ki te—

Pire Whakatikatika I Nga Ture Mo Nga Whenua Maori.

Ka tae mai te karere o te Runanga Kaunihera, he whakaatu kua paahitia e te Kaunihera tenei Pire, a he mea kia whakaaetia te Pire e te Whare o Raro.

Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Ka whakaatu atu i te ahua o nga menemana i whakaurua e te Kaunihera ki te Pire. Ka mutu tana pera paahitia ana te panuitanga tuatahi o te Pire, a whakatuturutia ana mo apopo panuitia tuaruatia ai te Pire.

Katahi ka tahuri te Whare ki te Komiti i nga menemana i whakaurua e te Kaunihera.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Ka motini ahau kia whakaaetia nga tekiona i whakaurua nei e te Kaunihera ki te Pire.

Te Mete (Mr. Smith, mema mo Christchurch).—Koia pea tenei te Pire i tuhaina nei ki te Whare, ara, ko Nama 82?

Te Tiamana (Mr. Chairman.—Ae, koia tena.

Te Maka (Mr. Monk, mema mo Waitemata).—Ka tahuri ano ranei te Whare nei ki te Komiti i te Pire, ahakoa kaore ano i kitea e nga mema nga korero o roto.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—He whakauru kau tenei i te Pire, ara, be motini kia whakaaetia nga menemana a te Kaunihera e te Whare nei a kia mutu te pera katahi ka tuku atu ki te Whare.

Kapene Rahera (Captain Russell, mema mo Haaki Pei).—Na wai i tuku mai te Pire ki te Wbare?

Te Tiamana (Mr. Chairman).— Na te Kaunihera i tuku mai.

Katahi ka tautohetohe te Whare, a te mutunga iho tukuna ana te motini a te Pirimia ki te pooti.

I TE AE, 36.

- E. G. Allen
- Cadman
- Carncross
- Carroll
- Duncan
- Kelly
- Larnach
- Lawry
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- McNab
- Meredith
- Millar
- Field
- Fiaher
- Flatman
- Gilfedder
- Hall-Jones
- Montgomery
- Morrison
- O'Meara
- O'Regan
- Parata
- Pere
- Seddon
- Holland
- Houston
- Hutoheaon, J.
- Joyce
- Kaihau
- Steward
- Symes
- Tanner
- Thompson, T.
- *Kai-tatau.*
- McGowan
- Mills.

I TE NO, 26.

- Bollard
- Brown
- Carson
- Crowther
- Herries
- Hunter
- Lang
- Lethbridge

- Lewis
- McGuire
- Mackenzie, M.
- McLean
- Massey
- Monk
- Moore
- Rolleston
- Russell
- Sligo
- Smith
- Taylor
- Thompson, R.
- Thomson, J. W.
- Wason
- Wright.
- *Kai-tatau.*
- Hutchison, G.
- Pirani.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Graham
- Hogg
- Ward
- Wilson.
- *Turaki.*
- Allen, J.
- Duthie
- Frazer
- Buchanan.

Te putanga, 10.

Heoi puta ana te motini a te Pirimia, a whakaetia ana nga menemana a te Kaunihera.

Ka tu ake a Kapene Rahera, ka mea ki tona whakaaro kei te takahia nga tikanga whakahaere o te Whare e te motini kua paahitia ra. Ka panui haere taua mema i nga ruuri o te Whare e pa ana ki taua mea. Ka mutu ia ko—

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—Ki tana kei te tika noa atu te whakahaere a te Whare. Kei te tupato te Pika ki nga tikanga o te Whare kei takahia. Mehemea e he ana kaore e kore te whakaatu mai a te Pika. Ka waiho e ia ma te Pika e whakaatu mai.

Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Ki taku titiro kei te tika te whakahaere a te Kaunihera i tana tukunga mai i te Pire ki te Whare, ara, kaore te Kaunihera i te takahi i te mana o te Whare.

Katahi ka tukuna ano ki te pooti.

I TE AE, 34.

- E. G. Allen
- Cadman
- Duncan
- Field
- Fisher
- Flatman
- Gilfedder
- Guinness
- Hall-Jones
- Houeton
- Hutoheaon, J.
- Joyce
- Kaihau
- Larnaoh

- Lawry
- McGowan
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- McNab
- Meredith
- Millar
- Mills
- Montgomery
- Morrison.
- Parata
- Pere
- Seddon
- Steward
- Symes
- Tanner
- Thompson, R.
- Thompson, T.
- *Kai-tatau.*
- Holland
- O'Meara.

I TE No, 20.

- Bollard
- Brown
- Carson
- Crowther
- Herries
- Hunter
- Hutchison, G.
- Lang
- McGuire
- McLean
- Massey
- Monk
- Pirani
- Rolleston
- Russell
- Sligo
- Smith
- Thomson, J. W.
- *Kai-tatau.*
- Lewis
- Moore.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Carncross
- Carroll
- Graham
- Hogg
- Ward
- Wilson.
- *Turdki.*
- Wason
- Lethbridge
- Allen, J.

- Duthie
- Fraser
- Buchanan.
- Te putanga, 14.

Putā ana te komititanga o te Pire, a hinga ana ta Kapene Rahera me ta te Apitihana e tone ra. Ka tahuri te Whare ki te whakahaere i te Pire Penihana mo nga Kaumatua. No te taenga ki te tekau ma rua o nga tekiona o te Pire ka mutu te mahi. No te rima meneti te paahitanga o te tahi karaka it te po ka hiki te Whare.

Taite, te 29 o Hepetemet, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga. Ka karakia te Whare.

Timata tonu atu i nga patai te mahi a te Whare. Ka mutu etahi, ka tae ki te patai mo tetahi—

Rahui Mo Nga Manu Maori.

Wi Pere (mema mo te Tai Rawhiti).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, Mehemea ka whakaae ranei te Kawanatanga ki te wehe atu i tetahi whenua ko Te Puaoteroku te ingoa, kei Waiapu, Tai Rawhiti, hei rahui manu Maori, i te mea he tino pua no te manu taua ngaherehere, a he wahi e rongona nuitia ana tona ingoa, engari kua riro tetahi taha o taua ngaherehere i te hoko a te Kawanatanga a ko tetahi taha kei nga Maori, ano, na nui atu te hiahia o nga Maori kia rahuitia katoatia taua whenua, ara, te taha Kawanatanga me te taha Maori, i te mea he tino pua no te manu taua wahi mai ano i nga ra o nga tupuna tae mai ki naianei? Me ata whakaatu atu ahau ko taua whenua ko Te Puaoteroku he tino pua no te manu; koia tera te ngaherehere manu o Ngatiporou i tino puta tona rongo ki nga wahi katoa o te motu. He rite ki te kahawai te ahua o tenei mea o te manu Maori; he wahi ano ka mui ki reira, a he pera taua whenua a Te Puaoteroku, he wahi e muia ana e nga manu Maori i nga tau katoa. Kei te takiwa o Waiapu taua whenua, na reira ka nui te hiahia o nga Maori o taua takiwa kia rahuitia taua wahi hei whenua tuturu mo nga manu Maori hei painga mo nga whakatupuranga tangata e haere ake nei; notemea, ki te mau tonu te mahi e tuaina nei nga ngaherehere e whakapaia nei nga whenua hei nohoanga hipi, e kore e roa rawa kua pau nga ngaherehere katoa o taua takiwa, aka kore he whenua hei kainga mo nga manu Maori. He maha nga ahua o taua ngaherehere, o Te Puaoteroku, i mui ai te manu ki reira. Ko taku e hiahia ana me rahui e te Kanawatanga taua whenua, a mehemea tenei etahi wahi o taua whenua kua riro i te Pakeha, e mea ana ahau me hoko e te Kawanatanga aua wahi kua riro ra, a me hui atu ki te wahi kei nga Maori ano e mau ana, katahi ka rahui katoa hei kainga manu Maori. Ki te kore e peratia a ki te tuaina nga wahi kua riro i nga Pakeha, te mutunga iho ka kore rawa te manu ki taua whenua.

Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie, Minita mo nga Whenua).—Kaore au i te mohio ki taua whenua, ki Te Puaoteroku, otira kua tae mai ki au nga whakaatu a te Tari mo nga Whenua, e penei ana 1,942 nga eka o taua whenua, a 1,822 o aua eka kua riro i te hoko a te Karauna. Kua wehea ta te Karauna taha, a kua tukuna ki tetahi Pakeha, i runga i te riihi pumau tonu, nga eka e 640, a e tata ana ki te 1,200 nga eka e toe ana ki te Kawanatanga. Heoi me uiui he tikanga mo tenei patai kia kitea ai ka taea ranei ta te mema honore e tono nei kaore ranei.

Wi Pere.—He whakaatu taku ki te Kawanatanga tenei tetahi tangata Maori, kei Poneke nei e noho ana, e tino mohio ana ki taua wahi, a ki te hiahia te Minita kia kite i taua tangata, me ki atu. Ki taku mohio e tata ana ki te tekau mano nga eka o taua whenua katoa e taea te rahui hei ngaherehere manu.

Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie),—Maku e whakahau te Tumuaki Kai-Ruri kia tahuri taua tangata ki te whakahaere i tenei mea.

Ka mutu nga patai ka haere tonu te mahi a te Whare,
No te hawhe-paahi i te rua karaka i to po ka hiki.

Wenerei, te 5 o Oketopa, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki too a nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pice me nga ripoata o etahi o nga Komiti o te Whare, ka mutu era ka mahia ko nga patai. Ka maha nga mea ka oti ka tae ki te patai a Tame Parata mo nga—

Maori Me Nga Hawhe-Kaihe.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Whenua, Mehemea e rite tahi ana te mana o nga Maori me nga hawhe-kaihe ki to nga Pakeha, i raro i nga tare o te koroni, ki te tango

whenua ma ratou i roto i nga whenua Karauna e tuwhera ana hei whakanohonohoanga ki te tangata, ahakoa kei te hea wahi o Niu Tireni aua whenua e takoto ana? Kua tonoa mai ahau kia ui i tenei patai e nga Maori o Te Waipounamu e hiahia ana ki te noho i runga i nga whenua Karauna. Tera etahi Maori kaore e rahi ana o ratou paanga whenua i naianei hei oranga mo ratou, a e hiahia ana kia whiwhi ratou i etahi whenua Karauna, a ki taku mahara e tika ana kia ata whakaritea e te Kawanatanga tera hiahia o ratou.

Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie, Minita mo nga Whenua).—I raro i te Tiriti o Waitangi he pononga no te Kunitanga o Ingarangi nga Iwi Maori, no reira e uru tahi ana ratou ki nga painga katoa e puta ana ki nga pononga o Ingarangi.

He MEMA honore.—Kaore.

Te Makenehi (Hon. Mr. J. McKenzie).—Kaati ra, e tika ana ratou ki te tono i nga whenua Karauna hei noho ma ratou. Kaore kau hoki he kupu i roto i a tatou ture whenua hei arai atu i a ratou kia kaua ai ratou e tango whenua ma ratou pera ano me nga Pakeha e tango nei. Engari, ina tango whenua te Maori mana, me tuhi rawa me oati rawa e ia etahi kupu kua oti i te ture te whakarite. Ko nga Maori e whiwhi aua i nga poraka whenua nunui, pera me etahi o nga mema honore e noho nei i te taha Apitihana, e kore e ahei ki te uru ki roto ki nga maketetanga o aua whenua tawari ai i nga tono a etahi atu tangata, i te mea ka araia ratou e nga kupu tera e hoatu e te Ture Whenua hei oati ma ratou; engari ko nga Maori kore whenua, e kaha ana ki te oati i aua kupu, engari ena, ka rite tahi te ritenga mo ratou ko nga Pakeha kore whenua. E tino kaha ana te hiahia o te Kawanatanga kia tono nga Maori i etahi whenua ma ratou, ina whakapuaretia nga whenua e tata ana ki a ratou hei whakanohonohoanga ki te tangata, kia tahuri ai nga Maori ki te mahi paamu ma ratou.

Ka mutu nga patai ka haere tonu etahi atu mahi a te Whare.

No te paahitauga o te weherua i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 7 o Oketopa, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka panuitia tuatahitia tetahi Pire. Ka whakahaerea tetahi motini ka tae ki te motini mo—

Hone Heke, M.H.R.

Te Maahi (Mr. Massey, mema mo Franklin).—Ka motini ahau, kia whakaaetia kia toru nga wiki e ngaro atu ana i te Whare a Hone Heke, te mema honore mo te Takiwa Maori o te pito ki Ngapuhi o te motu nei, i te mea he mahi nui ta taua mema kei reira.

Te Kinihi (Mr. Guinness, mema mo Grey).—I mua o te paahitauga o tenei motini ka korero atu ahau i aku kupu mo runga i tenei putake, ara, kaore ano a Hone Heke i kitea ki roto i te Whare nei i tenei tuunga o te Paremete, mai ano o te ra i tuwhera ai te Whare tae mai ki tenei ra, no reira, ki taku mahara me tino marama te whakaatu mai a te mema honore nana te motini nei i nga take i kokiritia ai e ia tenei motini ki te Whare.

Te Makinapa (Mr. McNab, mema mo Mataura).—Ki taku, i te mea kua roa rawa a Hone Heke e ngaro atu ana i te Whare nei, me ata korero tenei motini, kaua e ohorere te whakaae a te Whare.

Me ata uiui te take i penei ai te roa o Hone Heke e ngaro atu ana i te Whare.

Pirani (Mr. Pirani, mema mo Pamutana).—E whakatika ana ahau i nga korero kua puakina ake nei, Kaore e tika kia ngaro atu te mema i tenei Whare. Ki te ngaro atu tetahi mema i te Whare me tino whakaatu mai nga take i ngaro atu ai ia. Ki te whakaaetia te motini nei e kore a Hone Heke e kitea mai ki te Whare nei, a mutu noa tenei tuunga o te Paremete. Kei te tautoko ahau i nga kupu kua korerotia ake nei, e mea nei kaore i te pai kia whakaaetia tetahi mema kia ngaro roa atu i tona nohoanga i tenei Whare; ma te tino marama anake o nga take i pera ai te mema honore katahi ka tika. Me rite tahi nga tikanga mo nga mema Maori me nga mema Pakeha. Tenei ano te roanga atu o nga korero a tenei mema.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—Ka nui taku pouri ki nga mema e whakatete nei i te motini. Kaore a Hone Heke i te mahi i nga mahi a te Kawanatanga i roa atu ai ia ki Ngapuhi. Te take i ngaro atu ai a Hone Heke ko nga raruraru i pa nei ki tona iwi i mua ake nei mo nga taake kuri; ko tetahi take, i roa ai taua mema honore, i pangia ia e te mate. Kei te whakahaere taua mema honore i naianei i nga raruraru i pa ki ona iwi i runga i ta ratou takahanga i te ture. E toru tekau nga Maori i hamenetia, a hopuhopukia atu mo ta ratou mahi, a kei te whakahaere a Hone Heke i aua tangata i naianei. Ka te kaha o taua mema honore i mutu pai ai te raruraru i puta nei ki Ngapuhi. Me i kore a Hone Heke, kua pa he raruraru nui ki te koroni i runga i nga mahi pohehe a etahi tangata o Ngapuhi.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Kua rongo ahau ko te take i ngaro atu ai a Hone Heke i tenei Whare ko te raruraru i puta i waenganui i nga iwi Maori o te takiwa ki Ngapuhi i te ononga kia utu ratou i te taake kuri, a kua rongo ano hoki ahau nui atu te kaha o nga Maori o taua takiwa ki te whakahe i taua taake, me te mau tonu ki te whakaaro kia kawea tonu ratou i taua raruraru kia tutuki, i runga i te mea e kore rawa ratou

e whakaae ki taua taake notemea e he ana ki ta ratou whakaaro. Ki taku mahara e tino tika ana kia whakaaro nui tatou ki a Hone Heke mo tona kaha ki te peehi, ki te whakamarie i taua raruraru, me i kore a Hone Heke i pera kua tino tae pea ki te kino rawa atu. Ki taku rongo tetahi take i roa atu ai a Hone Heke, ko te taha ki nga moni utu i nga roia i tu ki te whakahaere i nga keehi i ara i runga i taua raruraru i roto i nga Kooti Whakawa. No te taenga hoki ki reira, kite ana nga iwi i uru ki taua raruraru e kore e taea e ratou te utu i nga whaina if whakataua mai ki runga ki a ratou e te Hupirimi Kooti i te whakawakanga o aua keehi i Akarana; a i te mea ko Hone Heke anake to ratou tangata e mohio ana hei tohutohu ki a ratou i te huarahi pai e taea ai taua raruraru te whakaoti, no reira e tika ana kia noho atu a Hone Heke i Akarana, no reira hoki i kore ai Hone Heke e tae mai ki tenei Whare. Tetahi hoki, kua tukuna mai ki au, e te takiwa o taua mema honore, nga whakaatu mai o te nui rawa o nga taumahatanga e pa ana ki runga ki aua Maori, a me taku whakaaro ano hoki, kua tatou e wareware ki te kaba rawa o Hone Heke ki te noho atu i reira, ahakoa, te nui rawa o te mate me te raruraru e pa ana ki tona tinana ake i a ia e noho atu nei i Ngapuhi. No reira ka tino kaha ahau ki te ki atu ki tenei Whare, ki taku mahara me whakamana e tatou tenei tono e tonoa nei kia whakaaetia ano etahi atu ra mo Hone Heke e ngaro atu ana i tenei Whare. Kei te mahi a Hone Heke i tetahi painga mo te Koroni, a e kore rawa e tika kia amuamu tatou mo nga take penei te ahua.

Te Auhana (Mr. Houston, mema mo Pei Whairangi).—Kei te koa ahau mo te aranga o tenei korero i te mema honore mo Grey, ara, i a Te Kinihi, engari kei te pouri ahau mo nga korero a te Pirimia, he kite atu noku kei te pohehe rawa ia ki te tino aranga e tenei take, ara, he mea whakawiri pea nga korero e tae atu ana ki a ia kia kuare ai ia. Na te korero i whakanui taua raruraru i puta nei ki Ngapuhi, tona tikanga he iti noa iho taua mea; na te korero ano hoki i whakanui noa iho nga mahi a Hone Heke mo taua raruraru, i ki nana rawa i mutu ai taua raruraru. Ki taku na Rev. Mr. Gittos ke i mutu ai taua kino; na taua minita karakia ke o te Weteriana i kore ai e heke to toto. Na, he kupu enei mo Hone Heke e ngaro atu nei ki Ngapuhi, ki taku kei to kino nga mabi a Hone Heke mo taua takiwa i a ia e ngaro atu nei. I rongo ahau i tupu ake taua raruraru ki to takiwa o Hokianga, to take he kore no nga Maori e whakaae ki to utu i te taake kuri. Na, haria ana aua Maori ki te aroaro o to Kooti, a whainatia ana. Tono ana nga Maori kia hoatu he taima ki a ratou hei kimihanga ma ratou i te moni, a hoatu ana e to Kooti kia kotahi marama. No to paunga o to marama i hoatu ra ki aua Maori ka tonu ratou kia hoatu ano etahi ra ki a ratou. Na, kua korerotia mai ki au e nga tino tangata o taua takiwa, ara, e nga tangata e tino mohio ana ki taua raruraru, kei te whakakikitia nga Maori ki a kore ai ratou e utu i taua taake kuri; kei te korerotia atu ki a ratou he mana rawa a Hone Heke kupu ki te Kawanatanga, a mana e tonu a tona ra kia whakakorea taua whaina, a tera te Kawanatanga e whakaae. Te mutunga iho ka takahia te whakataua a te Kooti. Ki taku kua rawa tenei tu ahua e whakaaetia, notemea ki te mau tonu tera e puta ano he kino ki taua takiwa. Kaore au i te hapai i taua taake kuri, i to ki me aki taua mea ki runga ki nga Maori; ki taku me whakakore atu taua mea. Kaore e tika kia waiho taua mea bei whakakino i nga whakaaro o nga Maori. Na, mo Hone Heke e noho mai nei i taua takiwa tenei kupu, ki taku he nui te kino e pa i a ia ki aua Maori o tana takiwa i runga i tana noho tonu i reira. I mua ra i tonoa kia hoatu e te Whare etahi ra mo Hone Heke i runga i te nui o tona mate. E he ana taua korero. Kua tino rongo ahau ki nga tino tangata o reira, ehara i te mate turoro te take i ngaro atu ai a Hone Heke, engari tona ano te take. Kei te mohiotia na etahi mahi e pa ana ki a ia i Poneke nei i kore ai ia e tae mai ki te Paremete. Ki taku kua tenei motini e whakaaetia. Kei te pohehe katoa nga korero a te Pirimia, na reira ahau i tu ake ai ki te whai-korero mo tenei motini. Te mea tika me haere mai a Hone Heke ki tona nohoanga i to Whare nei. Kei te he te mahi a Hone Heke ki te takiwa nana ia i pooti, i te mea ka maha enei marama e kore ana he reo mo tana takiwa i roto i te Whare nei.

Te Tamihana (Mr. R. Thompson, mema mo Mareden).—Kei te whakahe ahau ki nga korero a te Pirimia. Kei te whakapohehetia te Pirimia e etahi tangata. Ki taku i rongo ai he mea iti noa iho taua raruraru i puta nei ki te takiwa o Hokianga. Engari he mea whakanui, tena ano pea tona take i peratia ai e etahi tangata. Kaore rawa tana mea e tika hei take e ngaro atu ai a Hone Heke i tona nohoanga, hei take e reo kore ai ki roto i te Whare nei te takiwa nana taua mema honore i pooti mai ki te Whare nei. Tenei etahi tino Pire e pa ana ki nga whenua o nga Maori puta noa i te koroni, a kaore kau a Hone Heke i konei hei tiaki i te taha ki te iwi nana ia i pooti. Ko te mea tika me tore a Hone Heke te tae mai ki tona nohoanga i te Whare nei. Kua e whakaaetia te motini.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Sendon).—Ka tu ake ahau ki te ki atu, he pono tonu nga korero mo Hone Heke i tae mai nei ki au.

Te Teira (Mr. Taylor, mema mo Christchurch).—He pena tonu au korero.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore e taea te ki he tito aua korero i tae mai nei ki au. He tino tangata nana i tuku mai. He pono taku kupu i tata tonu te heke o te toto ki taua takiwa.

Te Kee (Mr. Kelly, mema mo Invercargill).—Ka motini ahau kia kotahi tonu te wiki e whakaaetia mo Hone Heke e ngaro ana i te Whare nei. Ka tukuna e au tenei mea ki te pooti kia riro ai ma nga mema ano e whakataua. Me ui atu ahau ki te Pirimia mehemea kua kite ia i tetahi korero i roto i te *Herara* niupepa o Akarana, i enei wiki kua pahemo ake nei. E penei ana aua korero, te take i kore ai a Hone Heke e haere mai ki te Paremete he wehi nona ki te Pirimia i te mea kua mau ia i te Pirimia.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore au i kite i te niupepa e korerotia mai nei e te mema honore.

Te Kere (Mr. Kelly).—I kite katoa nga mema i taua korero.

Pirani (Mr. Pirani).—I perehitia ano aua korero ki te *Post* niupepa.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon). — Kaore au i kite i aua korero. Kaore kau oku taima hei korero i nga niupepa; a kaore hoki i whakaaturia mai e tetahi tangata ki an. Mehemea ra i pera aua korero, kaati, he tito katoa, he mea ata hanga e tetahi tangata. Kaore rawa o Hone Heke wehi ki au. Kaore kau tetahi mahi pai, kino, aba atu ranei, e man ai i an a Hone Heke. Ko aua korero i perehitia ra he korero whakapae noa iho bei whakakinokino i o maua ingoa ko te mema honore; heoi ano pea he huarabi e mutu ai te perehi o aua tu korero whakapae, ngautuara, tito, me tiki atu nga tangata nana i tuhituhi me whiu ki te wepu hoiho kia rongu rawa nga kiri i te mamae, ma te penei anake e mutu ai aua tu mahi.

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Rawhiti).—Na Hone Heke ka mutu te raruraru i te pito ki Ngapuhi o te motu nei.

He MEMA HONORE.—Katahi te horihori.

Wi Pere.—E tino ki ana ahau i te taenga mai o nga rangatira o Ngapubi ki te hui i Wairarapa i korero ratou i tahuri ano ratou ki te whakamutu i taua raruraru kore rawa i taea e ratou, no te taenga atu o Hone Heke ki reira katahi ano ka taea. He tino tika rawa tenei mohiotanga oku, na aua rangatira tonu o Ngapubi ahau i korero, kore rawa i taea e ratou te peehi i taua kino, no te taenga atu o Hone Heke katahi ka taea. Tetahi e rongu ana ahau kei te mate a Hone Heke. Tetahi rongu ano oku kei te haere taua mema honore ki nga wahi katoa o taua takiwa ki te kohikohi moni hei whakaea i nga moni a nga roia. Tetahi atu rongu oku kei te whakahaere ratou ko te Kaute Kaunihera kia whakamamatia ake ai e taua Kaunihera nga moni whaina kua whakataua nei ki runga ki aua Maori. A tetahi mahi nui a taua mema honore he haere ki nga kainga i nga wahi katoa o Ngapuhi—a he whenua kino rawa ki te haere—ki te ki atu ki nga Maori o taua takiwa, e pakeke ana mo taua taake kuri, kia ngawari; me te whakapau katoa i tona kaha ki te tohu ohu atu ki a ratou kia mutu te kino. Mo te kupu i kiia ra he raruraru to Hone Heke kei konei, kei Poneke nei, i noho atu ai ia, kaore oku nei mohiotanga mo tena; engari ka kaha tonu ahau ki te whakahe i te menemana i motinitia nei kia whakahokia iho te torn wiki i tonoa nei mona, ki te wiki kotahi. Mehemea ka kotahi anake wiki te taima e hoatu mona, a ka tukua he waea whakaatu ki a ia, akuanei ka pau te toru ra te wha ra ranei katahi ia ka kite i taua waea, a e whia ake ranei nga ra e haere mai ai ia i reira ra ano katahi ka tae mai ki Poneke nei. Ki taku mahara e tika ana kia whakaaetia te toru wiki kua tonoa nei kia hoatu mo te mema honore. Tetahi, kei pohehe tenei Whare i te mea ko Hone Heke te mema i pootitia e taua takiwa, ko ia anake to reira mema, kaore, ko ahau ano, ko Wi Pere, e tu atu nei tetahi, a ko taku hoa nei ko Henare Kaihau, te mema o te Tai Hauauru, tetahi. E kotahi ana to matou whakaaro kia awhina katoa matou i ia tangata o matou ki te rapu huarahi e puta ai he ora ki o matou takiwa katoa. Ko etahi o nga hapu o Ngapubi kaore e, whakaae ana ki te taake kuri, a ki taku mahara tino pai atu kia noho atu a Hone Heke ki reira, whakamarie ai i a ratou kia whakaae ai ratou ki taua taake, i tana tae mai ki konei ki Poneke nei. Kaore nga iwi o toku takiwa e whakahe ana ki te taake kuri. Na tenei Whare tonu tena taake kuri i hanga ki runga ki aua tangata, a mo te aha hoki kia araitia a Hone Heke i a ia e haere nei ki reira whakamarama ai ki a ratou i nga ture kua mahia, me te take i mahia ai? Ki taku mohio kaore e tika kia korerotia kinotia a Hone Heke mo tena. Na tenei Whare tonu te tuatahitanga o tena he, na tenei Whare hoki i paahi i nga ture i ara ai te raruraru ki te takiwa o taua mema honore. Kaore rawa he take kia whakapangia tena ture ki reira, kaore hoki he hipi o tera takiwa, heoi auo nga mea kei reira he poaka, he hoiho; kaore e ora te hipi i nga whenua o taua takiwa. Ka tika ano pea te mananga o te taake kuri ki runga ki nga whenua o te Tai Rawhiti, he whenua pai hoki o reira, e ora ana te hipi me era atu mea, tena ki te takiwa ki Ngapuhi kaore e ora aua tu mea ki reira.

Te Kahana (Mr. Carson, mema mo Wanganui). — Ki taku me whakaae te mema honore mo Invercargill kia tekau nga ra e hoatu mo Hone Heke, i te mea kaore taua mema i Akarana, kei raro rawa atu, ara, kei te pito rawa ki Hokianga; na reira e kore pea e taea e Hone Heke te haere mai ki konei i roto i te wiki kotahi. Ki taku me tae mai taua mema honore ki ana mahi i konei. E tae mai ai a Hone Heke ki konei i roto i te wild kotahi me tuku atu pea a "Tutanekai" e te Pirimia ki te tiki.

Te Karauta (Mr. Crowther, tetahi o nga mema mo te Taone o Akarana). — Ko te rua tenei o nga raruraru penei te ahua, a ki taku mohio ehara i te mea ma wai ranei e taea ai te whakamutu aua raruraru. Kua tuturu i nga whakaaro o aua Maori e kore rawa ratou e utu i taua taake kuri. Kua puta ta ratou kupu ki nga tangata o Akarana "ka nui te papai o a ratou kai me o ratou moenga" i te whareherere, a he pai atu a reira, i te wa o te hotoke, i o ratou ake kainga. Ko te moni i whainatia ai ratou, e ai ki ta te Pirimia, e iwa tekau pauna, e rite ana tera ki te taake mo nga kuri e whitu rau e rua tekau; otira e kore aua Maori e utu i te taake mo te kuri, ahakoa kotahi tonu te kuri. Kua tuturu tenei kupu a ratou.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Na nga utu o nga roia me te Kooti i nuku rawa ai te moni.

Te Karauta (Mr. Crowther).—E mohio ana au ki tena; engari na Hone Heke i haere ki reira korero atu ai ki aua Maori, "E! ka taea e tatou te whakariterite tetahi tikanga ngawari ki te Kawanatanga." He aha te pai o te whakapau noa iho i nga moni a te koroni i runga i te whakahaerenga o te ture, te mutunga iho tukuna atu nga

Maori nana i tupu ai taua raruraru kia haere noa atu, kaua e utu i nga whaina? Kei te pohehe noa iho te iwi o te koroni, kei te mahara kei te whakahoia te Kawanatanga ki aua Maori.

Te Tati (Mr. Duthie, tetahi o nga mema mo te Taone o Poneke).—He whakaatu ta tenei mema i te nui rawa o te rongo i tae ki Ingarangi mo taua raruraru i puta nei ki Ngapuhi. Na te Kawanatanga ranei na wai ranei aua korero i patu atu ki te waea ki Ingarangi, a i takoto rawa he patai mo taua raruraru iti nei ki te aroaro o te Paremete o Ingarangi.

Te Mira (Mr. Mills, mema mo Waiiau).—He tautoko ta tenei i te motini a te Te Maahi, mema mo Franklin, ara, kia whakaetia te toru wiki mo Hone Heke.

Te Maahi (Mr. Masaey, mema mo Franklin).—Ka nui toku pouri mo nga korero i puta nei i nga mema honore mo Pei Whairangi me Marsden, mo Hone Heke e ngaro nei i te Whare. E tumanako ana ahau he tito aua korero, a e kore e maha nga wiki kua tae mai a Hone Heke ki konei ki te karo i aua korero kino mona. Mo runga i nga take i ngaro atu ai a Hone Heke kei te mohio atu te Pirimia i au. Te take i kokiri ai ahau i taku motini kei whakarite i te waea a Hone Heke i tuku mai ai, he whakaatu mai kua era ake ia i tona mate engari he mahi nunui ana kei Whangarei me Akarana, na reira e kore e taea e ia te haere mai ki Poneke i naiane, kia pau ra ano nga wiki e toru katahi pea ia ka watea.

Pirani (Mr. Pirani, mema mo Pamutana).—Ki taku he rahi noa atu te wiki kotahi. Ka turaki ahau i te motini a Te Maahi, te take kaore ano i tino whakaaturia ki te Whare te tino take i ngaro atu ai a Hone Heke. Kua kiia mai e te mema honore mo Franklin ehara i te mate te take, a kaati, he aha ra te take i tae rawa ai ki te wha marama a Hone Heke e ngaro ana i te Whare.

Katahi ka tukuna te motini kia pootitia, koia tenei nga pooti.

I TE AE, 51.

- E. G. Allen
- Allen, J.
- Bollard
- Buchanan
- Cadman
- Carroll
- Crowther
- Duncan
- Duthie
- Fisher
- Flatman
- Graham
- Hall-Jones
- Herries
- Hogg
- Holland
- Hunter
- Hutchison, G.
- Joyce
- Kaihau
- Lang
- Larnach
- Lawry
- Lethbridge
- McGowan
- McGuire
- Mackenzie, M.
- McKenzie, J.
- McLean
- Millar
- Mills
- Moote
- Morrison
- O'Regan
- Parata
- Pere

- Rolleston
- Russell
- Seddon
- Sligo
- Stevens
- Steward
- Symes
- Thompson, T.
- Thomson, J. W.
- Ward
- Wason
- Wilson
- Wright.
- *Kai-tatau.*
- Fraser
- Massey.

I TE No, 15.

- Brown
- Carncorss
- Carson
- Gilfedder
- Guinness
- Houston
- McNab
- Meredith
- Monk
- Smith
- Tanner
- Taylor
- Thompson, R.
- *Kai-tatau.*
- Kelly
- Montgomery.

Te putanga, 36.

Heoi puta ana te motini a te mema honore mo Franklin, ara, a Te Maahi, a whakaaetia ana kia toru nga wiki mo Hone Heke e ngaro atu ana i te Whare.

Pire Penihana Mo Nga Kaumatua.

Te mutunga o te motini mo Hone Heke ka tahuri te Whare ki te whakaotioti i te komititanga o tenei Pire. Mahi tonu a oti noa.

No te hawhe-paahi i te whitu karaka i te ahiahi ka takoto te motini a te Pirimia kia panuitia tuatorutia te Pire.

He roa te Pirimia e whai-korero ana mo tenei Pire i kokiritia nei e raua ko tona Kawanatanga ki te Whare. He kaha rawa ana korero tautoko i te Pire. Ka mutu ia ka tu ake ko Kapene Rahera, te kai-arahi i te Apitihana, he whakahe tana i te Pire. He roa he kaha hoki ana korero mo ana take whakahe i te Pire. He maha nga mema i korero i te panuitanga tuatoru o te Pire.

Katahi ka tukuna ki te pooti, koia tenei te rarangi o nga pooti.

I TE AE, 25.

- E. G. Allen
- Cadman
- Carroll
- Fisher
- Gilfedder
- Hall-Jones
- Joyce

- Kaihau
- Lawry
- McGowan
- McKenzie, R.
- Millar
- Mills
- Morrison
- O'Regan
- Parata
- Pere
- Seddon
- Steward
- Symes
- Tanner
- Thompson, T.
- Ward.
- *Kai-tatuu.*
- Flatman
- Holland.

I TE No, 15.

- Allen, J.
- Bollard
- Brown
- Carncross
- Crowther
- Herries
- Hunter
- Lang
- McLean
- Monk
- Rolleston
- Sligo
- Thomson, J. W.
- *Kai-tatau.*
- Mackenzie, M.
- Massey.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Carson
- Duncan
- Field
- Graham
- Guinness
- Hogg
- Houston
- Hutcheson, J.
- McKenzie, J.
- Meredith
- O'Meara
- Smith
- Stevens
- Taylor
- Wilson.
- *Turaki.*
- Moore

- Buchanan
- Hutchison, G.
- Larnach
- Russell
- Fraser
- McGuire
- Wason
- Wright
- Thompson, R.
- Pirani
- Lewis
- Lethbridge
- McNab
- Duthie.

Te putanga, 10.

Heoi puta ana te panuitanga tuatoru o tenei Pire a te Kawanatanga, a hinga ana ta te Apitihana i tohe ai kia kaua te Pire e paahitia.

I tautoko katoa nga mema Maori i tenei Pire.

Ko tenei e whai ake nei ta Henare Kaihau menemana i mea ai ki te whakauru ki te Pire i te wa e komitia ana, engari nana ano i unu i runga i te whakamarama a te Pirimia, ara, koia tenei taua menemana.

"Me pa nga tikanga o tenei Ture ki nga Maori katoa: Mehemea ia, a te uiuinga o te kereme penihana a tetahi Maori ka awhinatia ana korero hei whakaatu i te tuturutanga o ona tau e tetahi tiwhikete i hainatia e tetahi Ateha Maori, Minita Karakia Maori, Komihana Maori ranei, e ki ana e tino mohio pono ana ia kua eke nga tau o te kai-kereme ki nga tau e kiia ana e tenei Ture.

"I te whikanga o te wariu o nga paanga e hua ana ki tetahi Maori i te tau, o te wariu ranei o te huihuinga o nga rawa katoa, kaua e huia atu ki nga paanga whenua e puritia ana e taua kai-kereme ona paanga i raro i nga ritenga o te Ture o nga Whenua Ngawha, ona paanga ranei ki te takiwa o te Rohe Potae, etahi atu paanga whenua ranei ona e puritia ana e ia i raro i tetahi tikanga here, tetahi whenua ranei kaore ano i whakawakia i whakataua ranei nga paanga o ia tangata i roto i taua whenua, tetahi whenua ranei kei roto i nga Whenua Rahui o te Tai Hauauru, haunga ia te hea o taua kai-kereme Maori ki nga moni reti e puta ana i tetahi rahui pera."

Te mutunga o tenei Pire nuku ana te Whare.

No te rua tekau meneti ki te toru karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 12 o Oketopa, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Pire Whakatikatika I Nga Ture Whenua Maori.

No nanahi i paahitia ai te panuitanga tuarua o tenei Pire.

No tenei ra i komitia ai te Pire e te Whare. Koia tenei:—

Tekiona 1.—Ingoa Poto.

Te Hatihana (Mr. G. Hutchison, mema mo Patea) ka motini, Me haere atu te Tiamana i tona nohoanga.

Ka hinga te motini, whakaaetia ana a tekiona nama 1.

Tekiona 2.—"Notemea kua tupu ake te awangawanga mo te tino tikanga me te hiahia i mahia ai te tekiona toru o 'Te Ture Whakatikatika, 1897, i nga Ture Whenua Maori,' e kiia ana i konei e meingatia ana hoki ko te tiuti e whakaritea ana kia utua i runga i nga tikanga o te wahanga tuawha o te tekiona tekau ma whitu o 'Te Ture Whakatikatika, 1885, i te Ture Pane Kuini,' me kaua e utua, kaua hoki e kiia e tika ana kia utua, kaua hoki e kiia i tika kia utua mo runga mo tetahi whakawhitinga tetahi tukunga whenua Maori ranei i runga i te tikanga tiaki i raro i nga tikanga o taua tekiona toru o 'Te Ture Whakatikatika, 1897, i nga Ture Whenua Maori,' engari ko nga tiuti e tika ana kia utua i runga i te mana o taua tekiona tekau ma whitu, me nga whakatikatikanga me nga whakarereketanga o taua tekiona, i runga ano i te tu ahua o te tuku, ka tika kia utua mo runga mo nga whakawhitinga mo nga tuku mo nga riihi mo era atu tu tuku ranei a nga Kaitiaki i aua whenua Maori, i tetahi paanga ranei o roto, i raro i taua tekiona toru, ki tetahi atu tangata e hara i te Maori. A ko nga kupu 'ahakoa pewhea nga take ki te whenua' o roto o taua tekiona toru ka meingatia e pa atu ana ki nga whenua kua whakataua ki tetahi huihuinga kaporeihana o nga Maori i kaporeihanatia i runga i te mana o tetahi Ture mo te hunga kotahi, mo te katoa ranei, o tetahi Ture motuhake ranei."

Te Hatihana (Mr. G. Hutchison) ka motini, kia patua katoatia atu enei kupu timata atu i "Notemea" tae noa

ki "meingatia ana hoki."

Hinga ana te menemana.

Te Hatihana (Mr. G. Hutchison), ka motini, kia patua enei kupu, "kaua hoki e kiia tika kia utua."

Hinga ana te menemana.

Pirani (Mr. Pirani, mema mo Pamutana) ka motini, Kia patua katoatia atu enei kupu timata atu i "i runga i te tikanga tiaki i raro i nga tikanga o taua tekiona," tae noa ki "tetahi atu tangata ehara i te Maori."

Pooti ana te Komiti mo runga i taua motini, ara, "Me waiho nga kupu i motinitia ra kia patua kia noho ana i roto i taua tekiona."

I TE AE, 34.

- E. G. Allen
- Cadman
- Carncross
- Carroll
- Duncan
- Fisher
- Flatman
- Gilfedder
- Graham
- Hall-Jones
- Hogg
- Holland
- Houston
- Kaihau
- Lawry
- McKenzie, J.
- McKenzie, R.
- McNab
- Meredith
- Millar
- Montgomery
- O'Meara
- O'Regan
- Seddon
- Smith
- Stevens
- Steward
- Symes
- Tanner
- Taylor
- Thompson, T.
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- McGowan
- Mills.

I TE NO, 20.

- Bollard
- Brown
- Buchanan
- Carson
- Duthie
- Field
- Herries
- Hunter
- Hutchison, G.
- Kelly

- Lang
- McGuire
- McLean
- Massey
- Monk
- Moore
- Parata
- Rolleston.
- *Kai-tatau.*
- Lethbridge
- Pirani.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Hutcheson, J.
- Joyce
- Morrison
- Symes
- Ward.
- *Turaki.*
- Fraser
- Wason
- Russell
- Lewis
- Allen, J.

Te putanga, 14.

Hinga ana te menemana.

Ripoatatia ana te Pire ki te Whare.

No te motinitanga kia panuitia tuatorutia te Pire,

Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston, mema mo Riccarton).—E te Pika, kaore au e pai kia tae tenei Pire ki te panuitanga tuatoru, kia matua puta ra ano etahi kupu maku, katahi au ka whakaae, e mea ana ahau ko matau ko etahi mema maha o tenei Whare kaore rawa i te marama ki te ahua o ta tatou haere mo runga i nga Pire penei te ahua. Tera tetahi Pire i tera huinga o te Paremete—he Pire rereke rawa—i kokirihihia tahitia me tetahi kupu a te Kawanatanga, penei, kei te whakahaere rawa atu ratou ki te moketetanga o nga whenua nunui a nga Maori, me nga painga e puta ki nga tangata e whai ana kia whi whi nui ratou i nga whenua Maori. Te otinga o taua Pire rereke ana te takoto o te ahua. Ko taua Pire i te taenga tuatahi mai e tino whakahaere ana ki te apohanga, ki te huihuinga, o nga whenua nunui, me nga painga era e hua mai e ka whakaaetia tenei mea te mokete kia tukuaki runga ki nga whenua Maori. Kaati, nui whakaharahara rawa nga mans i tukua e taua Pire ki te Kawanatanga o taua ra, i runga i te huarahi o te Tari o te Kai-tiaki mo te Katoa, ki te tuku moni nama ki runga ki nga whenua. Kaati, ki te mahara iho kaore pea i ata pai rawa taua Pire mo runga mo nga whenua e puritia ana i raro i nga kai-tiaki e tu nei i naianei—ara, i a Timi Kara raua ko Wi Pere, tokorua raua he mema anake no tenei Whare. Ko ahau, e whakaae ana ahau ki te kupu a tetahi mema honore o tenei Whare, i ki ra he mea wehi rawa tenei kia tahuri tatou ki te whakahaere i nga take e pa ana ki runga ki nga mahi rawaho a nga mema o tenei Whare.

Tenei ano te roangaatu o o nga korero a Te Roretana, me titiro i nga pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Ka mutu a Te Roretana (Mr. Rolleston) ka tu ki runga ko Te Waari (Mr. Ward, mema mo Awarua), he tautoko tana i te Pire; ka noho tera ki raro ka whakatika ki runga ko Te Hatihana (Mr. Gr. Hutchison, mema mo Patea), he whakahaere tana i te Pire; he roa ana korero, ko te nuinga he ki i mahia tenei Pire hei painga mo nga mema Maori tokorua, ara, mo te mema Maori mo te Tai Rawhiti me te mema Maori mo te Tai Hauauru.

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Rawhiti).—Etu ake ana ahau i runga i taku kite atu kei te mau tonu te mema honore mo Patea ki tana mahi patu i a au. Kaati, e te Pika, maku e ata korero atu te take o tenei Pire i hanga ai. Ko te Pire i kokiritia, a i paahitia hoki, i tera tau, i hanga, i te tuatahi, hei whakaora i nga Maori o Wairarapa; kaore i mahia moku, me oku raruraru. Engari no te paahitanga o taua Pire hei ture, katahi ahau ka tahuri ki te whakahaere i nga tikanga o taua ture hei whakaora i a au. Kaore kau oku hiahia, e te Pika, ki te huna i taua mahi aku. I pera ahau. Engari, no taku tauritanga ki te whakahaere i nga tikanga o taua Ture hei whakawatea i oku rarururu, katahi ano ka kitea kua kore e taea e taua Ture te whakaora o nga mate i mahia ai taua Ture hei whakaora. Kitea ana kua kore e taea te whakaora o nga mate o nga Maori o Wairarapa. Noku e tahuri ana ki te whakahaere i taua Ture ka kitea kua araitia te huarahi e nga tiute i raro i te ture Pane Kuini, a kua kore tonu e taea te mahi o nga mea i paahitia ai taua Ture. Ko te tikanga o taua ture o tera tau e penei ana,

ki te hiahia nga Maori kia whakahaerea o ratou whenua i raro i taua Ture me matua tuku pitihana ki te Kawanatanga me te whakamarama i to ratou hiahia, a mehemea ka kitea e te Kawanatanga, ina whiriwhiria e ratou taua pitihana, he mea tika taua tonu kia whakaarohia kia whakaetia, katahi ka taea te hoatu o te whenua ki raro ki nga tikanga o taua Ture. Kia oti rawa te pera katahi ka taea e nga Maori o ratou whenua te tuku atu ki te ringa o te Komihana i whakaturia e te Kawana i raro i taua Ture a ma taua tangata e whakahaere. No toku haeretanga ki te kawae atu i taku keehi ki te aroaro o taua Komihana katahi ka kiia mai me matua utu ahau i te tiute pane kuini. Kaati, no te mohiotanga kei te pena te ahua, katahi ka hanga tenei Pire hei whakatika i taua Ture i paahitia ra i tera tau, a kaore nei i taea e taua Pire te tutukitanga o nga whakaaro i paahitia ai, ara, hei whakaora i nga Maori o Wairarapa. Heoi te take i tahuri ai ahau ki te kawae i a au ki raro ki nga tikanga o te ture o tera tau he nui rawa no nga initaretu e utua ana e au i runga i aku mokete. E utu ana ahau i te tekau pauna i te rau pauna mo etahi o aua mokete. E utu ana ahua ki te peeke i te iwa pauna i te rau pauna. No reira ahau i hiahia ai kia whiwhi ahau i etahi moni mokete iti te initaretu, kia taea ai e au te whakaea i taku nama ki te peeke, me era tangata kei au a ratou nama. E hiahia ana ahau kia riro mai i a au nga moni e hiahitia ana e au mo te wha pauna mo te rima pauna ranei i te rau pauna, me kaua te iwa pauna te tekau pauna i te rau. Ehara i te mea ko ahau anake te tangata e penei ana te ahua. Ki taku mahara e tae ana pea kite mano ki te rua mano ranei nga tangata Maori e peehia ana e enei tu mate penei ano me au e mate nei. E tino he rawa atu ana te kupu i kiia ra heoi kau te take o tenei Pire i hanga ai he whakaora i au anake. Engari, ahakoa pono tera korero, hei whakaora anake i toku mate te take o tenei Pire, he aha hoki te he o tena? Ki taku mahara ko tetahi tena o nga mahi ma tenei Whare, he whakaora i nga tangata mate. Kaore rawa ahau e mohio ana ki te take i tahuri tonu ai te mema honore mo Patea ki te patu i a au. Mehemea ka mahara tetahi Pakeha he mate tona ka tae tonu mai tena Pakeha ki konei, ma tenei Whare tona mate e whakaora. No te paanga o tetahi mate nui ki nga hipi a etahi tangata i Te Waipounamu, tere tonu ratou ki te kawae mai i taua mate o ratou ki konei, ma tenei Whare e whakaora. Kaati, ko tenei mate e takoto nei i naianei, e meatia nei kia whakaorangia e tenei Pire, e pa ana ki runga ki nga iwi Maori katoa o Aotearoa, ara, ki Wairarapa, ki Heretaunga, ki te Tai Hauauru me te pito ki te Hauraro. Kaati, heoi ano taku kupu mo te mema honore mo Patea, e penei ana taku titiro ki a ia, kua kite ia ma tenei Pire ka ora nga mate e peehi nei i nga iwi Maori, no reira ia ka tahuri ki te whakaperori i te tikanga, kia kiia ai ehara i te mea he Pire whakaora i a ratou engari he Pire whakamate. Kaati, ka penei taku kupu ki te mema honore mo Patea, me ki kei tana te tikanga, ehara i te Pire whakaora mo matau engari he Pire whakamate, kaati, me waiho i tena. Ka tonu atu ahau ki a ia, tukua kia paahitia te Pire, ki te kore ia e whakaae ki tena, kaati, ka tuturu taku mohio, e tino hiahia ana ia kia mate atu matou. Kaore hoki ia e kore te kite hei ora mo matou tenei Pire. Tenei ano ranei tetahi ahua o te Pire kei te kitea e ia, he roia hoki taua mema, a akuanei pea, e whakaaro ana ia ki a ratou whaka-roia, he wehi no ratou kei paahi tenei Pire, kei kore ratou nga roia e whiwhi mahi i nga whenua o nga Maori; a me ki atu ano hoki ahau nui atu taku tupato ki nga menemana e hoatu ana e te mema mo Patea kia whakaurua ki tenei Pire. He roia hoki taua mema, a ki taku mahara ki tena iwi ki te roia, e ka tuku menemana ana taua iwi ki tetahi Pire, ka tahuri ratou ki te whakawiri rawa i te takoto o te kupu kia kore rawa ai e mohiotia tona tikanga e nga tangata o waho i a ratou, a me haere rawa te iwi ki te roia nana taua menemana patai atu ai i tona tikanga. Ki taku mahara ki tena iwi ki te roia e kore rawa ratou e tahuri ki te whakauru i tetahi menemana marama, kaore nei ona tikanga rereke, ki roto ki tetahi Pire e mahia ana mo te iwi. Otira ka tino kaha atu i tena taku kupu, ka ki atu ahau he roia etahi o nga mema o tenei Whare, a mehemea ka whakaae aua mema ki tetahi menemana, rarangi ranei, o tetahi Pire e whakahaerea ana i roto i tenei Whare, e ahua whakataumaha ana i te iwi roia tetahi wahi o taua mea, kia puta atu ratou ki waho o tenei Whare ka rere tonu mai nga roia o waho ki te whakahe ki a ratou mo to ratou kore kaore i tahuri ki te tiaki i nga tika o te iwi roia. Kaati, ko taku kupu whakamutunga tenei ki te mema honore mo Patea, koia tenei, me kaati atu ta maua whawhai ki a maua mo tenei Pire, a ka tonu atu ahau ki a ia kia tahuri ia ki te tautoko i tenei Pire, ma tenei Pire ahau e patu, mehemea ra koia tena tona ahua; a ka ki atu ahau ki te mema honore, kaati tana mahi ki au, ano he poaka puihi ahau e whaia ana e tetahi kuri whaka-ngau poaka.

Ka mutu ta te mema mo te Tai Rawhiti ka ku ake ko Pirani (Mr. Pirani), ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon), ko Te Maka (Mr. Monk), a ko Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), nana i whakamutu te korero mo te Pire, Te tukunga ki te Whare, paahitia ana te panuitanga tuatoru.

Te Matenga O Te Ranaka (Hon. W. J. M. Larnach, C.M.G.).

E tu ake ana te Pika ki te whakahau kia whakahaerea tetahi atu mahi, ko te tuunga ake o—

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—E te Pika, ka motini ahau kia hiki te Whare i naianei. Te take kua hemo te mema honore mo Tuapeka, a Te Ranaka. I ohorere tona matenga ki tetahi o nga ruma o te Whare nei i naia tonu nei.

Heoi hiki ana te Whare i te tekau meneti te paahitanga o te iwa karaka i te ahiahi.

Wenerei, te 19 o Oketopa, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko nga patai, ka tae ki te patai a te mema Maori mo Te Waipounamu mo—

Te Taheke Poraka.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori, He aha te take i whaimana ai te Kooti Piira Whenua Maori ki te whakawa ano i Te Taheke Poraka, kei waenganui o Kotoiti me Rotorua, i te mea, i te tau 1886, kaore rawa a Te Meketanara, Tumuaki o te Kooti Whenua Maori, i whakaae ki te tonono whakawa tuarua a nga tangata e whakahe ana ki te whakataua a te Kooti tuatahi mo taua Poraka? He mea tonono mai ki ahau na nga tangata o Te Taheke Poraka, Rotorua, i patai ai ahau i tenei patai. Ki taku rongoi i whakawakia tenei poraka i te tau 1886, a tukuna ana he tonono whakawa tuarua ki te Tumuaki Kai-whakawa. Ka oti taua tonono te whiriwhiri e te Tumuaki, i roto i tana tari, puta ana tana kupu e kore ia e whakaae kia ara he whakawa tuarua. Ka taka haere nga tau tae mai nei ki naianei, kua tekau ma rua rawa nga tau, katahi ka whakaarahia mai taua whenua kia whakawakia tuaruatia. Ko te nuinga o nga kai-korero kua matemate atu i roto i ena tau. Ki taku i rongoi ai na tetahi o nga apiha hoko whenua a te Kawanatanga i tohe kia whakaarahia taua whenua i naianei ki roto ki te Kooti. Ko etahi o nga tangata o taua whenua e kiia ana he tamariki, no reira kaore rawa ahau nei e mohio ana ki te take i whakaarahia mai ai ano taua whenua i roto i te Kooti. He maha nga tangata e pa ana ki taua poraka, a kei te haere mai he pitihana whakahe ki te whakataua a te Kooti. No reira ahau i mahara penei ai, e tino tika aua kia araitia rawati atu te hokohoko i nga hea o nga tangata i roto i tenei poraka whenua.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo te taha Maori).—Kaki, ko tetahi tenei o nga keehi i whakahengia noatia iho te tonono whakawa tuarua kaore i uiuia i roto i te Kooti, no reira i runga i te mana o te whakataua a te Hupirimi Kooti mo te keehi o Mangaohane, ka mohiotia kaore ano kia ata whakaotia, a kei te takoto tarewa tonu i te wa i paahitia ai "Te ture Kooti Whenua Maori, 1891." No reira ka whakahaerea taua keehi hei tonono piira i raro i nga ritenga o tekiona 94 o taua Ture. No taua whakataua a te Hupirimi Kooti i kitea ai e tika ana kia peratia.

Tame Parata.—Ka whai kupu atu ranei te Pirimia ki nga apiha o te Kawanatanga kia mutu te hoko kia oti ra ano taua raruraru te whakataua.

Te Hetana.—Mehemea he raruraru kei te takoto, a kaore ano kia whakaotia, ka peratia atu e ia.

Pire Taone Maori.

No tenei ra i panuitia tuaruatia tenei Pire. He Pire poto nei, he whakatikatika kau i te Ture tuatahi i paahitia i te tau 1895. Ara, he whakakore ta tenei Pire i wahanga 3 o tekiona 3 o te Ture tuatahi, kia ahei ai te whakanoho puputu i nga taone.

Paahitia ana te Pire.

No te tekau ma rua o nga haora, i te weherua tonu i te po, ka hiki te Whare.

Wenerei, te 26 o Oketopa, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Kohatu Hei Tohu Aroha Mo Ta Hori Kerei.

Meiha Tuari (mema mo Waitaki).—Ka patai ki te Pirimia, Mehemea tera ranei ia e whakaae ki te whakarite i etahi moni, ma te Whare e pooti, hei tapiri atu mo nga moni tera pea e kohia e te iwi, hei whakaara kohatu tohu aroha mo Te Raiti Honore Ta Hori Kerei, P.O., K.C.B., ko taua kohatu me whakaara ki waho ake o te Whare Paremete nei ta ai? He ingoa nui to taua tangata, a tera e whakaarahia he kohatu mona ki Ranana, ki Akarana, ki etahi atu wahi hoki pea, na reira kaore e tika kia kore he kohatu pera hoki mo taua tangata ki Poneke nei tu ai.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—Ki taku mahara he whakaaro tika rawa ta te mema honore i whakapuaki ake nei, engari ko tona tikanga kaua e tonoa ma te Kawanatanga tera mahi, engari ma te iwi ano o konei e mahi atu e kohikohi he moni. Kaore tenei mea e ngakaukoretia e nga mema e au hoki, ana tahuri te iwi ki te kohikohi moni mo taua mahi.

Nga Whenua Mo Nga Maori I Tautuku Me Waiau.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Reriwe, Mehemea ka whakakaae ia ki te hoatu noa atu i etahi paahi ki nga Maori i whakawhiwhia nei e te Kawanatanga ki etahi poraka whenua i te takiwa o Tautuku me Waiau, Murihiku; kia eke utu kore ai ratou me a ratou wahine me a ratou tamariki me a ratou wahine i runga i nga reriwe, ina heke ratou, i nga ra e takoto ake nei, ki runga ki aua whenua noho ai? He mea tono ahau e etahi Maori o etahi kainga o Te Waipounamu kia ui i tenei patai i te mea hoki kua tata te ra hei hekenga mo ratou ki runga ki aua whenua i Tautuku me Waiau noho ai. No reira, i runga i taku whakaaro ki te nui o te moni e pau i te whakaterenga atu i a ratou wahine me a ratou tamariki me a ratou taonga ki runga ki aua whenua, koia a ahau ka ui i tenei patai ki te Minita mo nga Reriwe, ki te Kawanatanga ranei, kia hangaia tetahi tikanga e kore ai taua iwi e tonoa kia utu i te haringa i a ratou me a ratou wahine me a ratou tamariki me a ratou taputapu me a ratou taonga ki runga ki aua whenua kua wehea nei mo ratou.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo nga Mea Maori).—Ki toku whakaaro me ata waiho tenei mea kia tae ki te ra e heke ai taua iwi, hei reira e mohiotia ai te mea e taea e te Kawanatanga. Tena pea kei te kaha noa atu etahi o aua Maori wheuua-kore ki te utu i to ratou haerenga ki runga ki aua whenua. Tena pea etahi kaore e kaha, heoi me ata waiho mo taua ra ata whakaaro ai. I te mea kua whakaaetia e te koroni me hoatu aua whenua ki aua Maori, a i te mea hoki kua oti te whenua te roherohe mo ratou, na reira ko te mea tika ma te Kawanatanga ano e whakanohonoho ratou ki runga ki aua whenua, a ka kaha ano te Kawanatanga ki te tautoko i taua tikanga. Kaore au i te marama he tika kia tonoa kia kore aua tangata e utu i to ratou haerenga ma runga i nga reriwe, engari tena pea e kitea, ina uiuia, e tika ana kia hoatu he moni e te Kawanatanga hei utu i te haringa o aua tangata ki runga hi aua whenua.

Reriwe Atu I Turanga Ki Nepia, Me Turanga Ki Rotorua.

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Rawhiti).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ka tahuri ranei ratou ki te tono ki te Whare kia namaia he moni hei hanga reriwe atu i Turanga ki Nepia, a i Turanga ki Rotorua? Te take i ui ai au i tenei patai koia tenei, he mahara noku kua wareware pea te Kawanatanga ki taku tono o tera tau. Kei te mau tonu pea i nga memea honore, i tono ano ahau i tera tau kia namania e te Kawanatanga kia rua miriona pauna (£2,000,000) nga moni e whakapau hei hanga reriwe mo toku takiwa Ko te mahi a nga mema he tonotono i etahi moni nui noa atu kia whakapaua hei hanga reriwe mo o ratou nei takiwa, na kaore rawa ahau i whakararuraru i nga hiahia o aua mema honore. Taku mahi he tatari, a no naiane no taku kitenga kua ngata nga hiahia o nga mema honore o tenei Whare, na reira ka patai au mo taku tono o tera tau. Kua oti e au te ata whakamarama atu i tera tau i aku take katoa me aku whakaaro katoa i tono ai au i tenei moni. Ko toku takiwa me te mea nei he moutere kei waho moana noa atu e tu ana kaore rawa ona paanga mai ki Niu Tireni i te kore huarahi reriwe, tena ko era atu takiwa o te motu nei kua oti te wbakarite o ratou nei hiahia reriwe, ko toku an ake te takiwa kua whakarerea atu ki waho.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—Kaore e tika te tiki atu e au i era korerotanga o roto i te Whare nei hei korero maku i naiane, engari ka era pea te ngakau o te mema honore ki te kupu e korerotia atu nei, ara, mehemea ka tuturu me nama he moni kia nui a enei tau e takoto ake nei, kua oti te whakaae e maua tahi ko te kaiarahi i te Apitihana, me tino whiwhi te takiwa ki Khipane i tetahi taha o aua moni hei hanga reriwe mo reira. He tika kei te wehe rawa te tu o Khipane i te kore reriwe hei hono i a ia ki etahi atu wahi o te motu nei, a kei te tika nga kupu a te mema honore i a ia e whakamarama nei i taua ahua, engari kaore au i te mohio ki te take i waiho pera ai te takiwa ki Khipane e nga Kawanatanga o mua atu i tenei. Kaati, i te mea kua oti nga moni mo tenei tau te wehewehe, e kore e taea he ruoni mo taua mahi i tenei tau, ko tetahi kaore ano nga ruri i oti. Otira kei te mahi nga kai-ruri i naiane, a tae rawa atu pea ki tera tuunga o te Paremete kua oti ana ruri, katahi pea ka mamma he korero maku ki te mema honore. Heoi, i nga ra e takoto ake nei, ka tino whakaarohia tenei take e te Kawanatanga.

Wi Pere.—Kia mohio koutou, ki te kore e pai ta koutou utu mai i taku tono a tera tuunga o te Whare, ka tino tahuri ahau ki te whakararuraru i nga tono pera katoa a etahi atu mema, e kore au e tirotiro.

Ka haere tonu nga mahi o te Whare a weherua noa.

No te tekau meneti te paahitanga o te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 2 o Noema, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu etahi mahi ka karangatia kia mahia ko—

Nga Moni Mo Nga Mahi Hanga Reriwe Me Era Atu Mahi Nunui A Te Koroni.

Hooro-Teone (Hon. Mr. Hall-Jones, Minita mo nga Mahi Nunui).—Ka motini ahau, E te Pika, kia haere atu koe i tou nohoanga, kia ahei ai te Whare ki te Komiti i nga moni kua whakahuatia ake nei.

Ka tu ake ko Te Hatihana (Mr. G. Hutchison, mema mo Patea), Te Tamihana (Mr. J. W. Thomson, mema mo Mataau, Clutha), Pirani (Mr. Pirani, mema mo Pamutana), Te Piukanana (Mr. Buchanan, mema mo Wairarapa), Kapene Rahera (Captain Russell, mema mo Haaki Pei), me etahi atu, ka tae ki a—

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—E te Pika, ka korero atu au i etahi kupu torutoru maku ki te Whare mo runga i nga moni ka pootitia nei mo nga Mahi Nunui o te Koroni. Kua kite au i roto i nga rarangi o aua moni e takoto nei i te aroaro o te Whare, ka whakaetia he moni mo etahi reriwe kia mahia, ara, te reriwe o Kaipara, o Whangarei, me etahi wahi o Te Waipounamu, engari kaore au e kite ana i roto i aua rarangi i etahi moni mo te reriwe i tonoa ra e au i tera tuunga o te Paremete, ara, mo te reriwe atu i Pukekohe ki Waiuku. Na, ehara i au i tonoa tuatahi tenei reriwe kia mahia, a ehara ano hoki i te mea no te tuunga o te Paremete i te tau kua hori ake nei i tonoa tuatahitia ai taua reriwe. Ko te tekau ma rua tenei o nga tau e tonoa ana te Kawanatanga kia mahia he reriwe atu i Pukekohe ki Waiuku. I au e korero atu nei, e tonoa ana ahau mo te taha ki nga Maori o te takiwa ki Waiuku me Pukekohe, i te mea kei roto aua wahi i te Takiwa Pooti o te Tai Hauauru, e tu nei ko au tona mema. E tata ana ki te rima mano nga tangata o taua takiwa, e tonoa nei kia mahia taua reriwe. He nui nga whenua o reira tae atu ki te awa o i Waikato, kei nga Maori, a ko to ratou hiahia me whakatuwhera he reriwe ki reira, hei huarahi mo ratou ki te takutai o te moana. Otira, ehara i te mea, ko nga Maori anake e hiahia nei ki taua raina reriwe kia mahia, kei te rite tahi ki to nga Maori te hiahia o nga Pakeha o reira tae noa ki Akarana. Na, e mohio ana ratou ki te mahia taua reriwe ka tino whiwhi te Kawanatanga i te nui o nga mea e haere ma runga. He tiaki paamu, he whakatupu witi, oti, kau, hipi, nga mahi a o reira tangata, a he nui te uaua o te harihari o aua taonga ki nga makete o Akarana i te; kore reriwe. A ki te titiro a o reira iwi he mate nui rawa to ratou, i te mea kei te utu tonu ratou i ta ratou nei taha o nga moni e whakapaua nei mo nga mahi reriwe i ia tau i ia tau, a kaore ano ratou i whiwhi i tetahi reriwe mo to ratou takiwa penei me etahi atu takiwa. E whakahe ana ratou ki tenei tikanga. Ko Waiuku tetahi o nga kainga tino tawhito i nohoia tuatahitia e te Pakeha, no nga ra ano o Kapene Kuki i nohoia ai. Otira, ahakoa, he tonoa tonu te mahi a nga tangata o reira ki tetahi reriwe mo ratou, kaore ano te Whare nei i whakaae atu. Kaati, i wareware pea te Kawanatanga ki te whakarite i etahi moni i tenei tau hei hanga i taua raina reriwe.

Pirani (Mr. Pirani). — Tonoa atu kia whakanohoia he moni ki roto ki nga rarangi apiti mo nga moni e pootitia ana.

Henare Kaihau.—E te Pika, mehemea he tika ka tukuna inai ano etahi moni mo nga reriwe kia pootitia e Whare i tenei tuunga o te Paremete, kua rawa e wareware i roto he moni mo te reriwe e tonoa nei e au. Kei te pai au kia namaia he moni hei hanga reriwe mo nga takiwa e tika ana mo taua tu mahi. Kei te penei me taku e korero nei te hiahia o te nuinga o nga tangata puta noa i tenei motu. Tenei ano etahi korero aku mo etahi o nga moni e noho nei i roto i nga rarangi moni nei. Koia tenei tetahi, ara, "Nga Moni hei Hoko i nga Whenua Maori." Ka whai-kupu ano ahau mo tenei ana tae ki te wa e homai ai kia pootitia aua moni e te Whare Ina ano tetahi, ara, "Nga Reiti mo nga Whenua Maori." Tena ano ahau e korero mo tenei a ko ake nei Ka pau noa atu i au te rua haora mo runga i enei take, mehemea e taea ana i naianei, otira kaore e pai kia roa i au nga mahi a te Whare. Hei kupu whakamutunga, tenei au ka mea atu ki te Kawanatanga, kua rawa e wareware a tera tau te whakarite he moni hei mahi i te reriwe e tonoa nei.

Te Maahi (Mr. Massey, mema mo Franklin).—He tautoko ta tenei i te korero a te mema honore mo te Tai Hauauru mo te reriwe ki Waiuku. He whakaatu kei te tino hiahia nga Maori me nga Pakeha o taua takiwa kia hangaia he reriwe mo ratou, me te korero atu kua tukuna e ia te pitihana a te rima rau tangata o Waiuku ki te Paremete, he tonoa kia mahia taua reriwe.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a tenei mema, me titiro i nga Pukapuka reo Pakeha o te Paremete.

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Rawhiti). — Na te whakatakotoranga o nga rarangi moni mo nga mahi reriwe me era atu mahi nunui o te koroni i tu ake ai au ki te whai-korero i tenei ra. Koia tenei taku kupu: taku mahi tonu i au e noho nei i roto i tenei Whare he tautoko i ia tau i ia tau i nga pooti mo nga moni penei te ahua, a ka mau tonu i au taua mahi. Ka tautoko au i enei rarangi moni kua homai nei ki te Whare, notemea he whakaae tenei na te Kawanatanga i nga tonoa a nga mema honore mo etahi moni hei whakahaere i nga mahi reriwe me era atu mahi nunui mo o ratou takiwa. Engari ki taku titiro ahua whakama ai te haere atu a etahi mema ki te Kawanatanga ki te tonoa moni mo nga mahi e tikaana kia mahia ki o ratou takiwa. Kaore au e pena, kaore oku whakama ki te haere atu ki nga Minita ki te tonoa moni mo toku takiwa. Kaore au e haere huna atu ki a ratou tonoa ai. Ko aku tononga katoa, tonoa ai e au i roto i te Whare nei, me te rongo mai o nga mema katoa i taku tonoa. E te Pika, kei te whakapai atu au ki te Kawanatanga mo te pai o ta ratou whakahaere i nga rori me nga piriti o toku takiwa; katahi ano te Kawanatanga i whakaaro ki toku takiwa, i homai moni mo nga rori me nga piriti. Ahakoa i nuku atu i te wha tekau miriona nga moni i namaia e nga Kawanatanga o mua atu i tenei, kaore rawa tetahi wahi o aua moni i whakapaua hei hanga i nga rori me nga piriti o toku takiwa, na reira ka nui taku whakawhetai atu me taku whakamoemiti atu ki tenei Kawanatanga mo tana tahuritanga ki te awhina i taku takiwa, me taku ki atu ano ki a ratou e kore e mutu taku akiaki i a ratou kei wareware i a ratou taku takiwa i nga tau e takoto ake nei. Kei te mohio ano nga mema honore ki taku korero o era tau, ara, kia rua tekau miriona

pauna te moni e nama e te koroni, me taku ki atu ano me tango topu mai taua moni. Ki te tahuri tatou ki te nama moni kia nui tonu te moni e namaia, kia taea ai e tatou te whakangata i nga hiahia o nga mema katoa o tenei Whare, notemea ahakoa nui te whakahe o nga mema honore i te mahi nama moni, he parautahi na ratou tena korero, kaore kau he tikanga o ta ratou whakahe, he kupu makere noa mai era i o ratou ngutu, kei roto i a ratou e huna ana o ratou tino whakaaro, a kei to ratou rongonga tera e namaia he moni nui e te koroni koa puku ana ratou. Ki taku, me nama e tatou kia rua tekau miriona, a me whakapau ki toku takiwa anake, ara, mo nga mahi anake o te Tai Rawhiti. Ki taku mohio, ki te tuturu namaia aua moni, tera tatou e kite i nga mema honore o etahi atu takiwa e kamakama ana ki te tonotono haere i etahi o aua moni kia hoatu mo o ratou nei takiwa. Ki taku whakaaro te take i whakahe ai nga mema honore, ara, i mea ai kia kaua e namaia he moni, he wehi no ratou kei kore ratou e pootitia mai ano hei mema mo tenei Whare. Taku kupu ki ena mema matakou, koia tenei, kaua ratou e Wehi. Titiro ki te iwi Maori, i mua ake nei kore rawa ratou e pai kia mahia he reriwe mo o ratou takiwa, te take he rongo no ratou ki nga korero a etahi Pakeha, e mea ana ka taaketia te iwi Maori mo aua reriwe me etahi atu mea. Otira, i naianei kua mohio te iwi Maori ki te tito o era tu korero, a kua nui atu te hiahia o te Maori i naianei kia mahia nga reriwe ma runga i o ratou whenua. Pera ano hoki te hiahia o te Maori kia mahia he rori mo o ratou takiwa. I mua nui atu te wehi o te iwi Maori ki aua mahi, a katia ai nga kaiwea a unuunuhia ai nga peeke ruri o nga rori, i naianei kua kore atu era whakaaro pohehe kua tino nui to ratou hiahia ki te rori. Na reira au ka mea atu ki nga mema honore e matakou nei ki te nama moni, kaua e wehi, notemea ki te whakapaua ki o ratou takiwa nga moni e namaia ra ka tino koa atu te iwi nana ratou i pooti hei mema. Tetahi kupu aku ki nga mema honore, ki te kore ratou e hiahia ki te nama moni, kaati, kaua hoki ratou e puru i nga hiahia o nga mema e ngakaunui ana ki taua mahi. Titiro ki te nui o nga moni i namaia nei i mua ake nei i runga i taku kaha, kua pau katoa 1 nga takiwa o nga mema honore, kore rawa he kapa kotahi i whakapaua ki toku takiwa. He kupu ano tenei naku, koia tenei: Ki te riro mai te moni e ki nei au me nama, me whakapau te nuinga ki toku takiwa, notemea, tae mai ki tenei ra, kaore ano he painga i puta ki toku takiwa i nga moni i namaia nei ki Ingarangi i mua; me te utu tonu o toku takiwa i ta matou nei taha o nga initareri mo aua moni i namaia e te koroni. Ki te arai tonu etahi mema honore i te mahi nama ano i etahi moni ma te koroni, kaati, ma o ratou takiwa e utu nga initareri e utua nei e toku takiwa mo nga nama o mua i whakapaua nei ki o ratou takiwa anake. Tirohia ia na nga rarangi moni mo nga mahi reriwe. Ko nga reriwe ka mahia nei kei nga takiwa kikino nga whenua, ara, kei nga wahi pungapunga me nga whenua kapia o te pito whakararo o te motu nei. Tena ko toku takiwa he whenua momona, era tonu atu te reriwe ina mahia ki reira. Engari ki te mahia he reriwe mo toku takiwa, me tere tonu te mahi kia oti, kaua e ziuku atu i te tau e mahia ana; kaua e whakaroina tona mahinga mo nga tau mahamaha noa atu. Kaua e kinikinitia te homai o nga moni mana e mahi, engari me homai nui tonu, kia tere ai te oti o te reriwe. Ko toku takiwa he tino momona ona whenua, na reira ahau i kaha ai ki te tono kia tautokona ahau e oku hoa mema honore. Ki te kore rawa nga mema honore nei e kaha ki te tautoko i taku kupu kia rua tekau miriona pauna e namaia e te koroni, kaati, me tautoko ratou i au kia taea ai te nama kia rim a miriona pauna moni mo toku takiwa anake. Me mutu hoki te maminga a te Apitihana i a matou, e ki nei ratou "Kaore matou i te pai kia namaia he moni; kaore e taea e tatou te utu nga initareri," engari ahakoa pera a ratou kupu, ko ratou kei te nui atu te hiahia kia namaia he moni. Ki te uia mai e nga mema o te taha Apitihana i peheatia i mohiotia ai e au tenei, ka tohitu tonu taku whakahoki i ta ratou patai. Ka penei taku whakahoki, tirohia nga rarangi o nga moni mo nga reriwe me nga rori e takoto nei. Ka whakapaua enei moni ki whea? Ka whakapaua ra pea ki nga takiwa o nga mema Apitihana o tenei Whare. Ka ui au ki aua mema honore ko te hea o koutou e whakaae kia kaua e whakapaua aua moni ki runga ki o ratou takiwa? Ki te hiahia tetahi mema o te taha Apitihana kaua aua moni, kua oti nei te tuhi ki roto ki nga rarangi nei, e whakapaua ki tona takiwa, heoi, ka ki atu au ki a ia, "Kaati, homai ena moni mo toku takiwa." Ki te kore aua mema honore e whakaae ki tenei, ka ki tonu atu au, me mutu ta koutou haere mai ki roto i tenei Whare whakawiri ai i te takoto o a koutou korero me nga whakaaro o etahi. Ki taku whakaaro nui atu te mohio o te Kawanatanga ki te whakariterite i nga hiahia o nga takiwa katoa. Mehemea ko au te Kawanatanga kore rawa au e whakarite i nga tono a nga mema e whakararuraru tonu nei i te Kawanatanga, e tito nei kaore o ratou hiahia kia namaia he moni. Kia ora tonu te Kawanatanga. Hei tera tau ka tonoa ratou e au kia whakahaerea he ture e taea ai te nama kia rua tekau miriona pauna moni, a ki te kore te Kawanatanga e whakaae, kaati, kia mohio ratou, ka tahuri au ki te whakatete i a ratou.

Ka mutu a Wi Pere, ka tu ake ko Te Teira (Mr. Taylor, mema mo te Taone |o Christchurch), ko Te Retipiriti (Mr. Lethbridge, mema mo Rangitikei), ko Te Whiira (Mr. Field, mema mo Otaki), ins Hooro-Teone (Hon. Mr. Hall-Jones, Minita mo nga Mahi Nunui o te Koroni), te mutunga o ta tenei

Whakaaetia ana te motini.

Haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu mahi a awatea noa.

No te rua tekau meneti te paahitanga i te rima karaka i te ata tu ka hiki te Whare.

Taite, te 3 o Noema, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaere etahi mahi, ka tae ki te—

Pire Mo Nga Whenua Kura I Porirua.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ka motini kia paahitia tenei Pire. Ka mutu ia ka tu ake ko Te Roretana (Mr. Rolleston), Pirani (Mr. Pirani), Te Pereiha (Mr. Fraser), Te Arena (Mr. J. Allen), me Te Meretete (Mr. Meredith). He whai-korero ta enei katoa mo te Pire. Katahi ka tu atu ko—

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—E te Pika, me ata whiriwhiri tenei Pire. He roa te wa e takoto kino ana nga whenua e meatia nei kia hoatu ki roto ki tenei Pire. No mua noatu, kua maha nga tau i naianei o te hoatutanga o aua whenua e o matou koroua ki nga mihinare hei whakahaere i etahi mahi. Me whakaatu atu e au ki nga mema honore i hoatu ana whenua e aua kaumatua hei kainga a hei painga mo nga whakatupuranga Maori i muri i a ratou. Kaore rawa i hoatu aua whenua hei ako i nga tamariki a nga iwi ke, engari i hoatu mo nga tamariki Maori anake. Ki taku whakaaro kua hoatu etahi o aua whenua e nga pihopa me era atu kaiwhakahaere i te Hahi hei mahi i etahi atu mea kaore nei i whakaaetia e nga tangata nana i hoatu aua whenua, a i runga i taua tu whakahaere kua kore nga tamariki Maori e whiwhi i nga painga i puta i te hokonga o etahi o aua whenua. Na, me ki atu ano hoki ahau ki nga mema houore, ko etahi o aua whenua, ahakoa i hoatu mo nga mahi kura, timata i taua wa tae mai ki tenei ra, kaore ano he kura i tu ki runga ki aua whenua; na reira, ki taku mohio, ka ahei noa atu taku ki, e tika ana kia whakahokia aua whenua ki nga Maori no ratou aua whenua i mua. Me titiro te Whare ki tenei ahua, ara, tera nga tamariki Maori e maha haere te tupu i ia tau i ia tau e takoto ake nei; na reira, ki taku mahara he mea tika kia hangaia e te Whare tetahi ture hei whakapumau i aua whenua ki nga Maori, hei painga mo a ratou tamariki. Na ko tetahi kei te tupu haere te whakapono i roto i te iwi Maori, na reira e tika ana kia whakaritea he kura mo ratou. Ko taku hiahia me tautoko tenei Pire e te Whare nei, kia paahitia ai i tenei huihuinga o te Paremete. He nui te mate kua pa ki nga Maori i mua i runga i te murunga noatanga ake o o ratou whenua, a kaore au e pai kia whakaurua mai ki tenei Whare nga Pire muru i nga whenua o nga Maori. Ka nui te kaha o nga Maori kua tu hei minita karakia ki te hari a ki te whakatupu i te whakapono ki nga wahi katoa o Nui Tireni e nohoia ana e te Maori, na reira ka ki au he take nui rawa tenei e puritia ai aua whenua hei painga mo nga tamariki Maori anake. Ki taku mohio kei te hiahia nga mema honore katoa o tenei Whare kia whakaaetia ko nga ture anake e puta ai he painga mo nga iwi e rua o nga motu nei, na reira ka kaha ahau ki te ki atu ki nga mema honore me tautoko ratou katoa i tenei Pire. Ko taku hiahia, hei tera huihuinga o te Paremete, me whakauru mai ano ki te Whare nei etahi Pire penei ano te ahua me tenei, hei whakahaere i etahi atu poraka whenua penei ano te ahua me tenei whenua kua whakaurua nei ki roto ki te Pire nei. Kei te manawapa ahau, ki te kore tenei Pire e paahi i tenei tuunga o te Paremete, tera pea, tae rawa atu ki tera tuunga o te Paremete, kua tino riro atu tenei whenua i te ringa o te Hahi, a te mutunga iho ka tino ngaro atu i nga Maori. Kei te pupuri noa iho nga kai-tiaki i aua whenua, a kaore rawa he mahi e pahure ana i a ratou i aua whenua hei painga mo nga Maori. Kei te mohio aua kai-tiaki kaore nga tamariki Maori i te akona ki te kura, a kei te tupu kuare noa iho, kaore rawa i te whiwhi ki nga matauranga i maharatia ka akona ki a ratou i runga i te hoatutanga o aua whenua ki te Hahi. He tino take nui tenei Pire, a he tika rawa kia paahitia he ture hei whakaoti i nga raruraru o aua whenua.

He tokoouou nei nga mema i tu ake ki te korero mo tenei Pire i muri i a Henare Kaihau.

Te mutunga iho nukuhia ana te korerotanga o te Pire.

Haere tonu etahi atu mahi a te Whare a mutu noa.

No te tekau ma rima meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 4 o Noema, 1898.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea te panuitanga tuarua, tuatoru hoki, o tetahi Pire me etahi atu mahi ka tae ki—

Te Reriwe Mo Te Tai Rawhiti.

Te Makarini (Mr. McLean, mema mo Nepia).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mahi Nunui o te Koroni, Mehemea kua oti te ruri o te raina mo te Reriwe o te Tai Rawhiti o Aotearoa; a mehemea kaore ano i oti, mo a hea oti ai?

Hooro-Teone (Hon. Mr. Hall-Jones, Minita mo nga Mahi Nunui).—Ka toru ka wha marama pea nga

kai-ruri e mahi ana a kua tae ki Khipane (Turanganui) ta ratou ruri. He mahi uaua taua ruri, a tera e pau te tekau ma rua marama e mahi ana ka tino oti. Kia oti maku e whakatakoto ki te aroaro o te Whare nga moni e taea ai te mahi o taua reriwe.

Haere tonu nga mahi a te Whare a po noa, a awatea noa i te rahoroi. No te rua karaka i te rahoroi ka timata ano a po noa.

Nga Mahi A Te Paremete O Te Tau 1898.

No tenei ra ka whakatakotoria ki runga ki te Teepu o te Whare te Rarangi Apiti e mau ake nei, hei whakaatu i nga mahi i mahia e te Paremete i tenei tuunga:—

- NGA KOMITI MOTUHAKE—
- NGA PIRE MO KATO—
- NGA PIRE A NGA MEMA AKE—
- NGA PITIHANA I TUKUA KI TE WHARE—
- NGA POOTITANGA—
- NGA HUINGA O TE WHARE—
- NGA POOTI ME NGA WHAKAHAERE—
- NGA OTA MO NGA PUKAPUKA 116
- NGA PUKAPUKA I WHAKATAKOTORIA KI RUNGA KI TE TEEPU O TE WHAEE—
- NGA RIPOATA O NGA KOMITI MOTUHAKE—

Hikitanga O Te Whare Ki Te Tera Tau.

No te whakatakotoranga atu o te motini kia hiki te Whare ki tera tau.

Waahi ana te Whare.

Koia enei e mau ake nei nga mema honore i rokohanga e tenei pootitanga whakamutunga o te Whare. Kua taki hokihoki etahi ki o ratou nei kainga.

I TE AE, 34.

- E. G. Allan
- Bollard
- Brown
- Cadman
- Carroll
- Crowther
- Duncan
- Field
- Fisher
- Flatman
- Fraser
- Graham
- Guinness
- Hall-Jones
- Hogg
- Houston
- Hutcheson, J.
- Kaihau
- Lang
- Mackenzie, M.
- Millar
- Monk
- Morrison
- Rolleston
- Russell
- Sligo
- Stevens
- Symes
- Thompson, T.
- Thomson, J. W.

- Ward
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- McGowan
- Mills.

I TE No, 13.

- Carson
- Duthie
- Heke
- Lawry
- Lethbridge
- Massey
- O'Meara
- O'Regan
- Parata
- Pirani
- Steward.
- *Kai-tatau.*
- Buchanan
- Hutchison, G.

Te putanga, 21.

Whakaaetia ana te motini.

No te rima meneti te paahitanga o te tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

ROLL OF THE HONOURABLE THE LEGISLATIVE COUNCIL OF NEW ZEALAND. THIRD SESSION—THIRTEENTH PARLIAMENT—1898.

Members Of The House Of Representatives, Session 1898. THIRD SESSION—THIRTEENTH PARLIAMENT.

Niu Tireni. Nga Korero Paremete. Aga Mhai korero a nga Mema Maori. Huihuinga Tuatoru O Te Tekau Ma Toru O Nga Paremete. Tau 1899. Poneke: I Taia I Runga I Te Mana O Te Kawanatanga O Niu Tireni E Hoani Make, Kai-Ta A Te Kawanatanga. 1899.

Nga Korero Paremete. Whare O Runga, 1899. huihuinga tuawha o te tekau ma toru o nga paremete. Aga Mhai korero a Mema Maori.

Paraire, te 23 o Hune, 1899.

Ko te tuawha o nga huihuinga o te tekau ma toru o nga Paremete o Niu Tireni, i whakatuwheratia e te Kawana i tenei ra, a pai ana ia ki te whakapuaki i tenei.

Whaikorero. E nga RANGATIRA HONORE O TE KAUNIHERA ME nga RANGATIRA O TE WHARE O RARO,—

Ka nui toku koa i taku kitenga i a koutou i tenei ra, e ahei ai ano ahau ki te whakamoemiti atu ki a koutou mo te nui o te tupu haere me te mau tonu o te ora o te koroni.

I muri i tera tuunga o te Paremete he maha nga takiwa o nga Motu e rua i taea e au te torotoro, a kua tae ahau ki nga whenua mahinga koura o te Tai Hauauru o Te Waipounamu, me Hauraki, i te Motu o Aotearoa.

E kore e wareware i au nga whenua mahinga koura o Niu Tireni me o reira iwi aroha i runga i nga kupu i puakina e ratou hei whakaatu i to ratou piri pono ki te Torona, i to ratou aroha hoki ki to tatou Kuini Tino

Atawhai, hui atu ki a ratou powhiri ki au ki te tangata kua whakaturia hei reo mo te Kuini ki tenei koroni.

Ka nui toku koa i te taenga mai o Mahuta, te tino rangatira o te iwi o Waikato, me etahi atu rangatira whai mana o reira, kia kite i au; a ma a ratou kupu i whakapuaki ai hei whakaatu i to ratou piri pono ki te Torona, i to ratou aroha ki te Kuini, me a ratou kupu mihi moku, e tumanakohia ai tera e nui nga painga e puta i to ratou kitenga i au. Taro ake nei ka haere ahau ki Waikato, a haere tonu atu i reira ki te whenua e mohiotia nei ko te "Rohepotae."

I tae ano ahau ki te torotoro i etahi kainga Maori. A i tae ahau ki tetahi hui nui i tu ki Waitangi, ki te wahi i hainatia ai te tiriti rongonui i te tau 1840. I pai katoa te aronga me te mutuuga o a matou huihuinga ko nga rangatira me nga iwi Maori, a i puta i a ratou nga tino kupu hei whakaatu i to ratou piri pono ki nga Ture apiti atu ki to tatou Wahine Rangatira, ki a te Kuini.

I te mea kua ea te takahanga o te rangatiratanga o te ture, pai ana ahau ki te whakakore atu i te toenga o nga tau i whiua ai etahi Maori pohehe i uru nei ki nga raruraru i mahia nei ki Rawene me Waima i tera tau, a whakaputaina ana ratou, i runga i te kupu pono a nga rangatira e kore aua tangata i tukuna ra e mahi ano i aua tu mahi pohehe.

Ahakoia kei te mau tonu te rongonui i waenganui i a Ingarangi me nga Mana nunui o te ao, whakaaro ana aku Minita me mahi tonu kia oti rawa nga pa whawhai o nga kokorutanga tuunga kaupuke, a me whakatokomaha ake, a me whakawhiwhi katoa ki te pu, nga hoia waranatia. E koa ana ahau ki te whakaatu ki a koutou kua takoto atu ki te aroaro o te Imperial Colonial Defence Komiti tetahi tikanga hei arai atu i nga hoa riri o te koroni, a kua hanga kia kaha ake nga pa whawhai hei tiaki i nga wahapu o o tatou kokorutanga tuunga kaupuke.

I runga i te tono a te Hekeretari Nui o Ingarangi, i tae ahau i tenei tau ki te torotoro i nga Motu o Rarotonga, a kitea ana e au kua ahua pai nga raruraru o reira. Kua tohutuhungia atu e au ki te British Resident o reira, ki a Kanara Kotiana, etahi mahi e tika ana kia whakatikatikaina, ara, etahi mea e pa ana ki nga whakahaerenga o nga kaute o a ratou moni. A ki taku mahara he mea pai ki te tukuna atu i Niu Tireni nei tetahi apiha tino matau ki nga mahi kaute moni, kia pai ake ai i to naianeia ahua ta ratou whakahaere i nga kaute o a ratou moni, hei ako ranei i a ratou ki tetahi tikanga hou.

Kua pa te pouri ki a koutou i to koutou rongonga ki nga raruraru o Hamoa me nga tangata i mate ki reira. I te timatanga o taua whawhai i tere te whakarite a aku Minita i etahi hoia hei tuku atu ki reira, hei tautoko i te Kawanatanga o Ingarangi, a tukua ana te tima a te Kawanatanga, a "Tutanekai," ki a ratou. I whakapai te Hekeretari Nui o Ingarangi ki te koroni nei mo te whakaritenga i nga hoia waranatia, otira kaore ia i whakaae kia tukuna atu aua hoia, engari i koa ia mo te tukunga atu i te tima a te Kawanatanga. He nui nga mahi i taea e taua tima, a kua tae mai te kupu whakapai a te Admiral me te British Consul o Hamoa ki te koroni nei mo te tukunga atu i taua tima. I te mea kua kitea i noho rite katoa nga hoia Waranatia o nga iwi e rua mo te haere ki Hamoa ki te whawhai, ma tera e mohiotia ai, ina ara mai be take, tera e kitea ka ngakaunui tonu nga iwi o te Kuiu e noho nei i Niu Tireni ki te tautoko i te Kingitanga o Ingarangi.

Ko te Ekipihana Matakitaki Taonga i Akarana i tino hipa atu i ta nga kaiwhakahaere i mahara ai. I pae nga koura me era atu kowhatu utu nui, hui atu ki nga taonga ata hanga e te tangata o taua takiwa me era atu wahi o te koroni; a tera e puta he painga hei whakakaha i nga mahi, me nga paamu whakatupu toanga, me nga hunga hanga toanga ano hoki.

Kua puta he kupu whakapae mo nga tikanga e whakahaerea ana hei whakaputa tiwhikete mo nga apiha kaupuke, me nga tikanga e rapua ai te matauranga o aua tangata. E maharatia ana he mea tika kia ata rapua mariretia aua mea katoa, a ka whakaturia he Roiara Kohimana hei whiriwhiri i aua putake.

Kua whakatuwheratia te Wikitoria Kareti, a kua whakaturia nga kaiwhakaaako kua timata ta ratou mahi. Kua tau mai he painga ki Poneke nei me ona takiwa i te mea kua taea nga tino matauranga te ako ki konei.

Kua oti te hanga te Raipare takotoranga pupapuka me tetahi taha o te wahi hou o te Whare Paremete. He take tenei hei haringa mo tatou i te mea kua tu he whare pai mo nga pukapuka e kore ai e taea te kai e te ahi, e watea ai hoki he wahi mo a koutou mahi.

He nui nga whenua kua hokona i tenei i tau i raro i te Ture Whenua hei Whakanohonohoanga tangata. He tini ke nga tangata e tono whenua ana na reira kaore e ea ana nga tono paamu. Ka tukuna atu ki a koutou etahi tikanga e taea ai te tango nga whenua o roto o nga taone me nga whenua tutata ki nga taone, kia taea ai te whakarite he whenua hei turanga whare mo nga kaimahi, me etahi kainga hoki mo ratou. E whaitikanga ana kia whakatikatikaina te ture, kia ahei ai te Kooti Whakarite-utu ki te whakatau i te utu i runga ano i tona utu tika ina maketitia te whenua.

E pouri ana au i te paanga mai o tetahi aitua kino i te reriwe i Rakaia, i matemate ai etahi tangata. Kua whakaturia he Komihana ko Mr. Pendleton, Komihana o nga Reriwe o South Australia raua ko Dr. Giles hei whiriwhiri, a ma raua e ripoata mai te take i pa ai taua aitua. E kore e roa ka timata te mahi a aua Komihana.

E TE TUMUAKI ME NGA RANGATIRA O TE WHARE O RARO,—

Ko nga rarangi moni utu mo nga mahi o tenei tau kua ata whakaritea i runga i te whakaaro tupato kei pau

nui rawa nga moni, me te ata whakaaro ano kia taea paitia nga mahi, me te mahara ano hoki kei te tupu haere te koroni.

Kua nui haere nga moni e puta mai ana i nga reriwe me nga utu tiuti me nga utu katimauta.

E maharahara ana matou mehemea ranei e rite ana te paanga o nga taake e hangai tika ana ki te tangata me nga taake e aro ke atu ana. Ka ata whiriwhiria aua take a ki te kitea kaore i te rite te paanga o nga taake, a e whaitikanga ana kia whakaritea houtia, e mahara ana aku Minita me whakaiti iho nga tiuti o runga o nga taonga whakaora i te tangata.

Mo runga mo nga moni e whakapaua ana mo nga reriwe, ko te mahi e tino hiahiatia ana kia mahia wawetia ko te reriwe mai i Akarana ki Poneke. I tenei tau kua pahure ake nei kua whakanuia nga taraka me nga kareti me nga initia, a kua taea paitia te utauta nga tangata me nga taonga.

Kei te nui haere tonu te tonotono whenua paamu, a ko te tino mea e hiahiatia ana ko te whakaotinga o nga rori ki nga whenua i uta. Ka tonoa atu ki a koutou kia whakaaetia he moni mo aua mahi.

E NGA RANGATIRA HONORE O TE KAUNIHERA ME NGA RANGATIRA O TE WHARE O RARO,—

Ka tukuna atu ki a koutou tetahi Pire hei whakarite utu tika hei whakarite hoki i nga haora tika hei mahinga mo nga kaimahi i nga mahi nunui e whakahaerea ana e te Kawanatanga, e nga hunga whakahaere takiwa ranei.

Kua rapua ano e koutou etahi tikanga mo nga utu kaimahi me te inihua hoki ina mate aitua: ka tukuna atu ano ki a koutou aua take.

Kua tupu haere te mahi i runga i nga tikanga o te Ture Whakariterite Tautohe, a e tarewa haere ana nga whakataunga. Ka tukuna atu ki te Paremete etahi tikanga hou e maharatia ana he mea pai hei whakatikatika i taua ture.

Kei te araia te mahi whakanohonoho tangata i nga whenua o te Tai-Rawhiti o Aotearoa i te nui o nga rarururu e pa ana ki nga whenua e puritia ana e nga Kaitiaki, me era atu whenua Maori. Ka tukuna atu ki a koutou etahi tikanga mo runga mo aua take, me nga whenua Maori katoa, hei tuku mana atu hoki ki nga hapu Maori hei whakahaere i o ratou takiwa.

Ka tukuna atu hoki he Pire hei whakatika i te Ture Tuku Moni ki nga Tangata noho Whenua hei whakahoki iho i nga moni hua mo nga moni e nama atu ana, hei whakawhanui atu hoki i nga tikanga o taua ture kia pa atu ai ki nga whenua taone me nga whenua tutata ki nga taone.

Ka tukuna atu he Pire hei whakatika i etahi o nga rarangi e he ana o roto o nga ture whakahaere pooti, me etahi atu mea, kia tika ai te utu i nga patai e pataia ana i te wa e pooti ana te tangata, hei tuku mana atu hoki ki nga tangata e ngaro atu ana i te koroni nei mo te wa poto.

Ka tukuna atu hoki etahi Pire hei whakarite ma te nuinga ano o nga kaipooti e whakamana nga namanga moni mo nga mahi takiwa, mo runga hoki mo te reititanga whenua i runga i te utu tika o te whenua, haunga ia nga whakapainga o runga o te whenua, hei whakarite tikanga hoki e ahei ai te pooti e te iwi nui tonu nga putake whaitikanga e pa ana ki te koroni katoa.

Ka tukuna atu ano etahi Pire zao nga tikanga whakahaere Kawanatanga takiwa, mo nga mahi paamu, mo nga kura ako matauranga mahi, me nga mahi maina, me nga mahi taonga; me etahi whakatikatikanga whakawhanuitanga atu hoki i nga ture e pa ana hei painga mo te katoa, hei whakakaha hoki i nga mahi, hei tautoko i te oranga o te koroni.

Ka inoi ahau kia tau a koutou mahi hei painga mo te koroni hei oranga mo te iwi, kia awhina hoki te Atua i a koutou mahi kia tohutohu atu hoki i te tika kia puta ai a koutou mahi.

***Taite, te 6 o Hurae, 1899.* Kereme A H. K. Taiaroa.**

H. K. Taiaroa.—He patai atu tenei naku ki te Minita mo nga Kura, Mehemea ranei kua whiriwhiria e te Kawanatanga te kereme a H. K. Taiaroa mo tetahi whenua i Piopiotahi, i runga i te whakatau a te Komiti mo nga Whenua Watea a te Karauna o te 5 o nga ra o Nowema, 1898? I mea te ripoata a taua Komiti me tuku atu aua take ki te Kawanatanga kia whakaritea atu ai taua tono.

Te Waaka (Minita mo nga Kura).—Me whakaatu atu e au ki te mema honore e patai mai na ki au, ko te take e uaua ai te mahi e te Kawanatanga, ko te kore huarahi hei whiriwhiringa i te tika o taua tono. Heoti ano te tangata i mohio ki te korero i nga tikanga o aua putake ko te Honore Te Matara kua mate atu nei ia. Otiia i hiahia ano te Kawanatanga ki te whakarite i taua kereme, a i tera huihuinga o te Paremete i whakaurua ano he rarangi ki tetahi Pire engari i patua taua rarangi e te Komiti mo nga Whenua Watea o te Karauna. E penei ana te Kawanatanga, ara, e whakaae ana tera ano e ahua tika ana taua kereme, engari hoki e kore e taea te whakaae atu kia whakamana ra ano e te Paremete.

Wenerei, te 12 o Hurae, 1899. Mo Nga Wira Maori.

H. K. Taiaroa.—He patai atu tenei naku ki te Minita mo nga Kura, Mehemea ka whakaurua e te Kawanatanga he rarangi ki roto i te Pire e kiia ana ka tukuna mai hei whakatikatika i nga Ture Whenua Maori, ara he rarangi hei whakamana i nga Maori whaitake ki nga whenua here, kia mana ai te tuku a wira i o ratou paanga, i raro ano ia i nga tikanga o te tekiona 46 o "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894"? E hiahia ana au kia marama te utu mai a te; Minita mo taku patai. He mate nui tenei e pa ana ki nga Maori o tera Motu, tae mai hoki ki tenei Motu, i te mea kua kore ratou e tukuna kia tuku a wira i o ratou whenua. I te tau 1895 i puta te whakatau a Tiati Retimana kaore he mana o te Maori ki te wira i nga whenua here. Kaore nga Maori i rongo ki taua whakatau, a haere tonu ta ratou mahi wira mo a ratou whenua; engari kua puta te kupu a te Kooti Whenua Maori, e kore e whakamana nga wira a nga Maori mo nga whenua here. Kua tupu haere te raruraru inaianei notemea ko nga whanaunga o nga tangata kua mate, a i waiho a wira ia ratou whenua, kei te tahuri inaianei ki te turaki i aua wira, kua oti nei te whakamana. Ki te whakakorea aua wira tera e pa he mate nui ki nga tangata kua hoko i etahi o aua whenua, tae atu hoki ki te Kawauatanga. E hiahia ana au kia mahia mai e te Kawanatanga he ture, e mutu pai ai nga raruraru mo aua take. I runga i te tikanga Maori, e mana ana te Maori ki te waiho iho i tana whenua, i runga i tana ohaki, ki ana hoa, ki ana whanaunga ranei i pai ai—ara ki tana wahine, ki ana tamariki, iramutu ranei, ki te tamaiti whangai, ki tetahi atu tangata ranei i pai ai ia. Ko aua tu wira i mana tonu atu. Ki te waiho ko tenei tikanga hou nei hei ture, kua kore te Maori e mana ki te waiho iho i tona whenua ki tana wahine, ki ana whanaunga ranei i atawhai i a ia, i noho tahi i a ia i te wa e ora ana ia, engari ka riro ano i ona whanaunga tata, kaore ra pea ia i kite noa i a ratou. Ko taku hiahia tenei kia whakahaerea e te Kawauatanga tetahi tikanga e taea ai aua raruraru te whakatika.

Te Waaka.—Ko aua putake e tino uaua rawa ana, a he maha nga raruraru e pa ana ki aua take, no reira me kaua taku hoa honore e pouri mai me ka ki atu au, e kore te Kawauatanga e kaha ki te whakaae atu ka mahia he ture mo aua take, kia ata whiriwhiria mariretia ra ano aua tikanga katoa. Kei te tika ta Taiaroa e korero mai na mo te whakatau a Tiati Retimana mo tetahi keehi, i mea ra ia ko nga whenua here e kore e taea te wira, a tera atu hoki etahi whenua, he mea hem kia kaua e taea te tuku a wira, te mokete, te rihi ranei mo nga tau roa atu i te rua tekau ma tahi tau, kei te aroaro ano ia o te Kooti. Ko aua tu here kia kaua e taea te tuku a wira, pewhea ranei, i whakaekea atu hei oranga mo nga Maori ake ano, a ka titiro atu ano te Kawauatanga ki aua putake inaianei i runga i ta ratou i mahara ai hei painga mo nga Maori. Mehemea ka whakaaturia ki te Kawanatanga he mea tika kia mahia he ture mo aua take, ka peratia ano, a tera e whakaurua he rarangi ki roto ki te ture mo nga mea Maori e meingatia ana kia mahia i tenei tau.

Taite, te 20 o Hurae, 1899. Pitihana a H. K. Taiaroa.

H. K. Taiaroa.—I motini, "Ko te pitihana a Taiaroa, i tukuna atu ki te Kaunihera e te Honore Wiremu Kere i te 21 o Oketopa, tau 1898, me whakatakoto ano ki te tepu o te Kaunihera, ka whakahoki ai ki te Komiti mo nga Mea Maori, kia ata whiriwhiria ano, i runga ano ia i te tikanga o ta ratou whakatau o te 2 o Nowema, 1898." Me whakamarama atu e au, ko taku pitihana i tukuna mai ki te Kaunihera i tera tau, a tae atu ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori, a ko etahi o nga korero mo aua putake i taea te whaaki ki te Komiti. A notemea kua tata rawa te mutu o te Paremete i te wa i tae atu ai taua pitihana ki te Komiti, no reira ka maharatia ko te mea pai me waiho mo tenei tau ata whiriwhiri ai, ara me whakahoki atu ano te pitihana ki te Komiti. No reira au ka motini atu nei kia whakahokia atu ano te pitihana, kia taea ai te whaki atu etahi atu korero mo runga mo aua putake.

Te Waaka.—Kaore aku nei whakahe mo te tono a Taiaroa.

Whakaaetia ana.

Paraire, te 28 o Hurae, 1899. Pitihana A Perepe Tapihana.

Ripoata a te Komiti mo nga mea Maori, mo runga mo te pitihana a Perepe Tapihana—

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga Mea Maori te pitihana a Perepe Tapihana i tukuna atu nei ki a ratou, a e mahara ana te Komiti me tuku atu ki te Kawanatanga kia ata rapua mai te tikanga.

"

H. WIREMU, Tiamana."

Taite, 24 o Akuhata, 1899. Pitihana A Ani Paki Raua Ko

Raumaewa Te Rango.

Te Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori, mo runga mo te Pitihana a Ani Paki raua ko Raumaewa te Rango (Nama 7):—

"I te mea kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga Mea Maori te pitihana a Ani Paki raua ko Raumaewa te Rango i tukuna atu nei ki a ratou, e penei ana te whakataunga, ara:—

"Mehemea ra he tika nga korero a nga kaipitihana kei te watea mai ano nga Kooti Whakawa ki a raua hei whakawa i aua take. No reira ka mahara te Komiti e hara tenei i te tu ahua putake hei whiriwhiringa ma ratou.

"

H. WIREMU, Tiamana."

Wenerei, te 30 Akuhata, 1899. Pitihana A Ani Paki.

Te Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te Pitihana Nama 16 a Ani Paki me tetahi atu:—

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga Mea Maori te Pitihana Nama 16 a Ani Paki me tetahi atu, i tukuna atu nei ki a ratou, a e penei aua te whakatu, ara:—

"E rite tonu ana tenei pitihana ki tera i tukuna mai e taua kaipitihana ano i te tau 1897, a i ata whiriwhiria e te Komiti mo nga mea Maori o taua tau. Ko ta ratou ripoata o te 24 o Nowema, e penei ana, ara:—

"I te mea kua ata whiriwhiria e te Komiti te pitihana a Ani Paki, e kitea ana kua rua raw a tukunga o aua putake ki te aroara o te Kooti Whenua Maori a ata whiriwhiria mariretia ana i reira; tetahi hoki, i tukuna atu ano taua pitihana ki te Tumuaki, kia whakaaturia mai tona whakaaro, a kua apitiria ki tenei tana kupu utu mai. E kore te Komiti e kaha ki te, whakatau kia whakaaetia te tonu a te kaipitihana.'

"Engari hoki, i te mea kua rongu ano te Komiti ki nga whai korero, e mahara ana ta koutou Komiti he mea tika kia tukuna atu taua putake ki te Kawanatanga ma ratou e whiriwhiri.

"

H. WIREMU, Tiamana."

Taite, te 7 o Hepetema, 1899. Pitihana A Taituha Hape Me Etahi Atu.

Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga me te Pitihana Nama 6 a Taituha Hape me etahi atu:—

"Kua ata whiriwhiria a te Komiti mo nga Mea Maori te Pitihana Nama 6 a Taituha Hape i tukuna atu nei ki a ratou, a i te mea hoki kua rongona nga whaikorero mo runga mo taua pitihana, e penei ana te whakatau, ara:—

"E mahara ana te Komiti, ko taua pitihana, me nga whaikorero mo runga mo taua pitihana, me te ripoata a te Tumuaki o te Kooti Whenua Maori, me tuku atu ki te Kawanatanga ma ratou e ata whiriwhiri, kia mahia mai ai he ture mo runga mo nga putake e whakahuatia ana i roto i te pitihana, mehemea ra ia e kitea ana ina whiriwhiria e whaitikanga ana kia mahia he Ture.

"

H. WIREMU
, Tiamana."

Pararire, te 8 o Mepetema, 1899. Pitihana A Taituha Hape Me Etahi Atu.

Te Wiremu.—I motini, "Ko te whakatau a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te pitihana a Taituha Hape ma, me taua pitihana, me nga whaikorero mo runga mo taua pitihana, me te ripoata a te Tumuaki o te Kooti Whenua Maori, me tuku atu ki te Kawanatanga kia ata whiriwhiria mai he tikanga."

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki, he take nui rawa tenei e pa ana ki nga Maori, a e mea ana au kia kua te Kaunihera e mahara he mea kore whaitikanga noa iho. Ko aua wira o mua e whakahuatia nei i roto i te pitihana, kua toru tekau nga taua e mahia ana aua wira mo nga whenua Maori o Te Waipounamu me tenei Motu. Kua whakaputaina he tiwhikete i raro i nga tikanga o Te Ture Whakawhiti Whenua mo etahi o aua whenua, a ko etahi o aua whenua kua whakawhitia ki tangata ke, kua tuarua kua tuatoru whakawhitinga o etahi whenua. Ko

etahi o aua whenua kua hokona, ko etahi kua moketeria. No reira au i mea ai me whakaae te Kaunihera ki tenei motini, kia tahuri ai hoki te Kawanatanga ki te mahi mai i tetahi ture inaianei tonu nei, hei whakamutu i nga raruraru kua tupu ake nei i runga i te whakataua a te Hupirimi Kooti, notemea hoki ko etahi o aua wira kua whakamana e te Hupirimi Kooti me te Kooti Whenua Maori. Me ki atu e au, ki te waiho tonu enei raruraru kia haere ana ka nui rawa nga moni e pau i runga i nga whakawa, a kaore au i te mohio ma wai ra e utu aua moni, ma te Kawanatanga ranei, ma te Paremete ranei e pooti he moni hei whakaae. Mehemea i mohio au ka whakataua e te Komiti i taua wa kua ata korerotia e au nga take, engari i ohorere au, kaore hoki au i whai wateatanga ki te whakatakoto atu i oku whakaaro. No te tau 1895 ka puta ai te whakataua a Tiat Retimana, no reira au ka mahara ai, me rereke te tikanga mo nga wira i whakamana i mua atu o taua whakataunga, a me tikanga ke mo nga wira i mahia i muri mai nei. I whaikupu atu ano au ki te Pirimia mo runga mo aua take, me taku ki atu ki a ia e kore e tika kia pa atu taua whakataunga a te Hupirimi Kooti ki nga wira i whakamana i mua atu o te putanga o taua whakataunga, me taku ki atu tera pea e tika kia pa anake ki nga wira o muri mai nei o taua wa. Ko taua whakataunga a te Retimana i whakataua mo runga mo te whakawa a Mahupuku me te Australian Mutual Provident Society, a ko te wira i tukuna atu ki te Kooti kia whakamana mai; engari, kaore i whakamana e te Kooti, a no reira i puta ai taua whakataunga. No naianei kua ki nga roia e pa ana taua whakataunga ki nga wira i whakamana i mua atu. Ko nga wira i whakamana i mua atu o taua wa, i whakamana katoatia i runga i te kore raruraru i waenganui o nga taha e rua, kaore hoki he raruraru ki te Kooti Whenua Maori ki te Hupirimi Kooti ranei. Ko te nuinga o aua wira e korerotia nei e au, i whakamana nei i mua atu o te whakataua a te Hupirimi Kooti i te tau 1895, he mea mahi na nga Kaiwhakawa ano o te Kooti Whenua Maori me etahi atu apiha a te Kawanatanga me etahi Minita hoki, me ta ratou whakaae ki aua mahi, notemea hoki i mahara ratou kaore he take hei arai i te mahinga o aua wira kua whakataua. E hiahia ana au kia whakaaetia e te Kaunihera tenei motini.

H. Tomoana.—E te Tumuaki, e hiahia ana au kia whaikupu i muri i te honore mema kua korero atu nei. E whakatika ana au i tetahi taha o tona whaikorero. I whaikorero te honore mema nei mo etahi wira tawhito i mahia i mua atu o taua whakataunga a te Kooti, i ki ia he wira tika i mahia paitia, engari me ki atu au ko etahi o aua wira i mahia ra i taua wa, e hara i te wira tika. Me whakaatu atu e au nga tikanga o tetahi wira i mahia e tetahi mema o tera whare i tu hei Minita mo te Kawanatanga, raua ko tetahi mema ano o tenei whare. Na te Hiana raua ko Henare Rata i mahi taua wira, a mate ana matou i taua wira, riro atu ana to matou whenua. Ko aua whenua i hokona a tae atu ki te toru rau mano pauna te moni mo aua whenua, a pau katoa atu i runga i te whakawa. E hara i te mea e korero ana au kia whakaarahia ano te whakawa mo taua wira, engari he mea naku kia mohio mai ai koutou e hara i te mea i mahia tikatia nga wira e homai nei i te mate ki nga whanaunga o nga tangata kua mate atu. Tenei ano kei au tetahi wira i wirangia ki taku tamaiti ko nga whenua e pangia ana e taua wira e tae ana ki te rima mano pauna, na kaore au i whakaae kia riro taua whenua i taku tamaiti, notemea i mahara au tera ano nga whanaunga o te tupapaku e tika ana kia tau ki a ratou aua whenua, notemea hoki mehemea i riro aua whenua i taku tamaiti kua noho oranga kore nga whanaunga o te tupapaku. No reira au i kore ai e whakaae. Ko taku tamaiti he tamaiti whangai na te tupapaku, he whanaunga ano hoki ki au taua tupapaku. Nei ano tetahi wira. He tungaane he tuahine, na te tuahine te tamaiti, a mahia hunatia ana te wira, kaore i whakina ki nga whanaunga, wirangia ana nga whenua ki etahi tangata ke atu e hara nei i te whanaunga. Kawea ana ki te Kooti Whenua Maori a hinga ana taua wira, a whakataua ana ano ki nga whanaunga o te tupapaku. Ko nga eka o te whenua i pangia e taua wira e rua tekau ma waru mano eka. Nei ano tetahi wira pera ano te ahua, a wirangia atu ana ki nga tangata e hara nei i te whanaunga, he tungaane ano, he tuahine nana te tamaiti, a ko nga whenua i pangia e taua wira i tae ki te rua tekau ma toru mano eka, na taua wira i tukuna atu ki nga tangata e nara ra i te whanaunga. No mua ke taua wira, a kua tono taua tamaiti hia whakahokia atu ano etahi wahi o aua whenua, kua noho orangakore hoki taua tamaiti i te ao nei.

Wenerei, te 13 o Hepetema, 1899. Maori E Mau Aha I Te Penihana Kaumatua.

H. K. Taiaroa, i motini: "Kia whakatakotoria ki te teepu o te Kaunihera he rarangi ingoa o nga Maori katoa e utua atu ana ki a ratou he penihana kaumatua, tae mai ki tenei wa, me te nui o nga moni e utua atu ana, me te kainga o ia tangata e tango penihana ana." Ko etahi o aua kaumatua Maori kei te utua atu ki a ratou nga moni katoa e tika ana o te penihana, ko etahi e iti iho ana, a ko etahi iti rawa iho nei te moni e puta ana ki a ratou. Ko etahi kaumatua Maori e ka ana ano kia tango penihana, a kaore i whakaaetia e nga Kaiwhakawa e whakahaere ana i aua mahi, i runga i ta ratou ki mehemea he whenua ano a aua Maori e rite ana te utu ki te whia ra pauna e kore ratou e tika kia tango penihana. Engari me ki atu au ko aua whenua e puritia ana e eta o aua kaumatua Maori he whenua here, a kaore e taea ana e nga Maori te reti te pewhea ranei e puta mai ai he oranga ki a ratou, a ki taku mahara he tino pohara atu ratou i era atu Maori kua whakaaetia nei he penihana mo ratou. Koia nei te take i tukuna atu ai e au tenei motini, kia mohio ai au ko wai ma kei te tango penihana, me te nui o te moni e

utua atu ana.

Te Waaka (Minita mo nga Kura).—E pouri ana au i te mea e whakahe ana au i tenei motini, a me tonu atu hoki au i te Kaunihera kia taucoko mai i au. Ahakoa pewhea te tika o nga whakaaro o te mema honore nana nei tenei motini, mehemea ka whakaaetia atu kia mahia peneitia he tikanga mo nga Maori, e kore hoki e taea te whakakahore atu ina tonoa mai kia mahia peratia hoki he tikanga mo nga Pakeha e whiwhi penihana ana; a e mahara ana te Kawanatanga ka takahia nga hiahiatanga o roto o taua Ture mehemea ka homai ki tetahi o nga teepu o nga whare o te Paremete aua tu pukapuka e tonoa mai nei. Mehemea e hiahia ana tetahi tangata ki te rapu i nga ingoa o nga tangata kua whiwhi penihana kaumatua, ka taea noatia e ia me ka haere atu ia ki te Kooti o te Kaiwhawa Takiwa, i runga ano ia i te utu iti noa iho nei, no reira i mea atu ai au, mehemea e hiahia ana te honore rangatira na ki te rapu i etahi take mo runga mo taua mahi me haere ia ki te tari e tuhia ai nga rarangi o nga penihana, kei reira ia te mohio ai ki nga mea e rapua na e ia i runga ano i tona huarahi tika.

H. K. Taiaroa.—I te whakarongo atu au ki te korero a te honore mema, i a ia e ki mai na me haere au me tonu ki nga tari kia whakaaturia mai aua mea e hiahiatia nei e au, engari kaore au i te whakaae atu he tika kia pera tana kupu mai ki au. I te mea na te Paremete nei ano i mahi atu taua Ture Penihana e mahara ana au he mea tika ano kia tirohia e te Paremete mehemea ranei kei te mahia tikatia taua ture, engari kaore rawa au i te marama ki te take i kore ai te Kawanatanga e whakaae ki te whakaatu mai i nga mea e tonoa atu nei e au. Kua tonu mai etahi kaumatua kaore nei i whakaaetia atu he penihana mo ratou, kia rapua e au nga take i kore ai e whakaaetia atu he penihana mo ratou. Kaore rawa i te rite toku hiahia i runga i tenei tu ahua, a taihoa au e whakapuaki i toku whakahe mo tenei mahi a te Kawanatanga. Tera au e whakaatu atu ki nga tangata pooti mema mo tera Whare i te ahuatanga e te Ture Penihana, a ki te tu mai te Paremete hou ka whakaatu atu au i toku whakaaro mo tenei mahi a te Kawanatanga. Me tonu atu e au kia unuhia taku motini mo tenei wa, i runga ra i te ahua o te korero a te honore mema na.

Taite, te 5 o Oketopa, 1899. Pohokura Poraka.

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki, he patai atu tenei naku ki te Minita mo nga Kura, Mehemea ranei kua utua e te Kawanatanga te moni e £6,000 e tika ana kia utua ki nga Maori whitake ki te Pohokura Poraka e 40,000 eka, a mehemea kaore ano kia utua aua moni he aha te take i roa ai. Ko te take tenei i patai atu ai au i taku patai nei, ko taua poraka i hokona e te Kawanatanga mo nga moni e £6,000. E 40,000 eka te rahi o taua poraka, a kua oti ke te hoko, kua tae ki te kotahi tau inaianei. I hainatia te tiiti i taua wa, a ko nga moni kaore ano kia utua atu ki nga Maori. Ko etahi o aua Maori i tae mai ki Poneke nei i te timatanga mai ano o te Paremete ki te tonu i nga moni o taua hoko. I tae mai ano hoki te Komiti Maori o taua whenua ki Poneke nei mo runga mo taua mahi, a kei konei ano ratou e tatari ana, a puta rawa atu aua moni i te Kawanatanga kua pau noa iho o ratou hea o taua moni. Kei te aroha ahau ki aua Maori i te mea e pau noa iho ana a ratou moni. Kaore au i te mohio mehemea ranei na te Kaitiaki mo te Katoa na tetahi atu Apiha ranei a te Kawanatanga i roa ai, engari kei te whakaroina tonutia te whakaputanga atu o aua moni.

TE Waaka (Minita mo nga Kura).—Kua tukuna mai ano ki au aua take i tenei huihuinga ano o te Paremete, a e mohio ana ano au i tae mai ki Poneke nei nga tangata e pa atu ana ki taua hoko, a e mahara ana au i whakina atu ano ki a ratou enei kupu ka whakina atu nei e au ki te honore mema na. Ara e penei ana te tikanga, e kore ano e taea te utu atu aua moni kia whakaaturia mai ra ano e ratou nga moni e tika ana kia utua atu i roto i taua £6,000, i runga ano i nga tikanga e whakaritea ana e te ture. Kua korerotia atu ano aua kupu ki a ratou i waho. A me ki atu au inaianei ki te honore rangatira na kei te Kaitiaki mo te Katoa aua moni e puru ana. Kua utua noatia atu ki a ia i era marama atu. E ki ana te honore rangatira na kua kotahi te tau o te otinga o taua hoko, a tera pea no taua wa ano i tukuna atu ai aua moni ki te Kaitiaki mo te Katoa; engari i te mea kaore e whakaaturia atu ana e te komiti Maori nga rarangi moni e whakahaua ana e te ture, e kore ano e taea e te Kaitiaki mo te Katoa te utu atu tetahi kapa kia kotahi. Kua ata whakamaramatia atu ano ki te komiti i waho; a heoi ano te mahi ma ratou he tuku atu i nga kaute o nga moni e tika ana kia utua. E pouri ana ano au mo te putanga mai o te raruraru e kore ai e taea te utu aua moni; engari e taea hoki te aha, i te mea e whitikanga ana kia whakaritea nga huarahi kua ata whakatakotoria e te ture, a kaore hoki pea he taimahatanga e kore ai e taea e te komiti te whakaatu atu nga mea e hiahiatia ana kia whakaaturia atu.

Paraire, te 6 o Oketopa, 1899.

Pitihana A Te Hauiti Te Waaro Me Etahi Atu (Nama 3).

Te Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori, mo runga mo te pitihana a Te Hauiti te Waaro me etahi atu (Nama 3):—

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti mo nga mea Maori te Pitihana Nama 3 a Te Hauiti Waaro me etahi atu,

kua ata whakarongo hoki ki nga korero mo runga mo taua pitihana, a e penei ana te whakataua, ara:—

"E ki ana nga kai-pitihana kua pa atu he mate ki a ratou i runga i te whakataua a te Kooti Whenua Maori mo runga mo te roherohenga o te Awarua Nama 4 C Poraka (i te mea e ngaro atu ana ratou) a kua riro atu o ratou whenua kua oti ra i a ratou te whakapai i whakapaua ra e ratou to ratou kaha me a ratou moni ki runga ki aua wahi.

"I te mea kaore i taea e te Komiti te whakarongo i nga korero a Tiatia mea nana ra te whakataua e whakahengia nei e ratou, e mahara ana te Komiti ko te mea tika me tuku atu te pitihana me nga whaikorero mo runga mo taua pitihana ki te Kawanatanga kia ata whiriwhiria mai e te Kawanatanga i mua mai o tera huihuinga o te Paremete.

"WIREMU KERE, Tiamana."

Poari Whenua Maori.

Henare Tomoana.—He patai tenei naku ki te Minita mo nga Kura, "Mo awhea ka tukuna mai ai e te Kawanatanga te Pire, i whakaaetia ra e te Pirimia ki nga hui Maori, hei whakatu Poari Maori hei whakahaere i nga Whenua Maori?" I mahia ano taua Pire i tera tau, a i kiia mai ka mahia ano ka whakamana rawatia i tenei tau. I mahara au he mea tika kia pataia atu e au, i te mea hoki kua tata te mutu o te Paremete. Kei te hiahia katoa nga Maori o te Tai Rawhiti kia whakamana taua Ture.

TE Waaka (Minita mo nga Kura).—Kei te mohio ano pea te honors mema na i te korerotia ano aua putake e te Kawanatanga me nga rangatira i haere mai hei mangai mo te iwi Maori, kua tukuna ano tetahi Pire ki tera Whare o te Paremete mo aua take, a mahara ana au tera pea e rite i tera te hiahia o te honore rangatira na.

Mane, te 16 o Oketopa, 1899. Te Ture Whakatikatika I Te Ture Rahui Maori.

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki, E hiahia ana au ki te whaikupu atu mo runga mo tenei Pire. Kaore ano au kia marama mehemea ranei e pa ana ona tikanga ki nga whenua Maori o te Waipounamu, ki nga rahui ranei o tenei Motu. Ko te Ture e whakahaerea ai e te Kaitiaki mo te Katoa nga rahui o te Tai Hauauru o te Waipounamu e huaina ana ko "Te Ture Rahui Maori o te Tai Hauauru o te Waipounamu me Whakatu," a kaore ano au kia marama noa mehemea ranei e pa ana tenei Pire ki nga tikanga o taua Ture, he ture motuhake ano ranei tenei. Kua rongohia au i tukuna mai tenei Pire hei whakarite tikanga whakahaere mo tetahi rahui katahi nei ano ka tukuna atu ma te Kaitiaki mo te Katoa e whakahaere. Mehemea e tika ana taua kupu e mahara ana au kaore e tika kia whakamana tenei Pire kia panuitia ra ano ona tikanga ki te takiwa e pangia ana e ona tikanga. Mehemea e pa ana ki te takiwa kotahi, penei me taku i rongohia ai, kati ko te mea tika me ki he Pire takiwa, a me mahi i runga ano i ona huarahi e tika ana mo aua tu Pire, a me matua panui ano i runga i nga tikanga kua whakatakotoria i roto i nga ture whakahaere o te Paremete, kia mohio ai nga Maori me era atu tangata e whaitake ana ki aua whenua ki nga tikanga e meingatia nei kia mahia hei ture. A ahakoa nga korero a te Minita a etahi atu mema ranei whakapai mo nga tikanga o roto o te Pire nei, e kore au e whakapono he Pire pai Kua pangia kinotia nga Maori no ratou nga rahui Maori o tera Motu e nga tikanga penei ano me enei o roto o te Pire nei. Ara te tikanga e mea nei me tuku atu ma te Kaitiaki mo te Katoa e whakahaere te whenua, a ka utua ki nga kaitango riihi a ratou whakapainga, a ka tangohia atu i nga Maori nga whakapainga. Kua pa ano he mate ki nga Maori i runga i aua tu tikanga, a kua whakataua e te Hupirimi Kooti me tau ki nga kaitango riihi nga whakapainga i maharatia ra e nga Maori na ratou aua whakapainga. E te Tumuaki i te wa ano e mahia atu ana "Te Ture Rahui Maori o te Tai Hauauru o te Waipounamu me Whakatu" i roto i te Kaunihera nei i te tau 1887. I ki atu ano au ka pa he mate ki nga Maori i raro i nga tikanga o taua Ture, o kua kite matou i te paanga o te mate ki a ratou, kua pa mai hoki ki toku tinana tetahi mate nui i nga tikanga kino i whakamana e taua Ture. E mea ana au inaianei kia whakaatu au ki a koe e te Tumuaki me te Kaunihera ka pa atu ano he mate ki nga Maori i raro i tenei Pire pera ano me nga mate i pa atu ki a ratou i raro i nga tikanga o taua Ture. E te Tumuaki e kore au e korero roa atu i aku whakahe mo tenei Pire, engari me ki atu au ka whakahe au i te Pire e korerotia nei. Ka tonono au kia pootitia kia tuhia ai taku pooti turaki mo taua Pire, ahakoa e tukuna ana ki te Komiti mo nga mea Maori, kei raru au pera me toku rarunga i te tau 1887. E motini atu ana au kia ono marama ka korero ai i te korerotanga tuarua o tenei Pire.

Te Waaka (Minita mo nga Kura).—E mahara ana au he mea tika kia whakaae mai te honore rangatira na kia tukuna atu tenei Pire ki te Komiti mo nga mea Maori. Ka watea noatu ia i reira ki te whiriwhiri i nga tikanga o te Pire, me te whakaatu mai i nga tikanga e maharatia ana e ia he mea kino.

W. Kere.—E mahara ana au he mea pai kia unuhia e te honore rangatira tana motini. Kei te taenga o te Pire

ki te Komiti mo nga mea Maori ka watea ia ki te whiriwhiri i nga rarangi katoa o te Pire, a mehemea ka kitea he mate ano kei roto mo nga Maori, e mahara ana au tera ano e taea te whakatika, a ka tautoko atu ano te Kaunihera i a ia.

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki, E whakaae ana au kia unuhia taku motini i runga i te tono mai a te Minita me nga mema kua tono mai nei kia peratia e au, engari e mahara ana au he mea tika ano kia tupato au. Kaore au e pai kia raru ano au pera me toku rarunga i te wa i paahitia ai "Te Ture Rahui Maori o te Tai Hauauru o Te [Waipounamu i te tau 1887."

Whakaaetia ana kia unuhia te motini, korerotia ana te korero tuaruatanga o te Pire.

Turei, te 17 o Oketopa, 1899. Te Hauiti Whaaro Me Etahi Atu

Honore Wiremu Kere i motini, "Ko te whakataua a te Komiti mo nga mea Maori mo runga mo te pitihana a te Hauiti Whaaro me etahi atu (Nama 3), i mauria mai ra ki te Kaunihera i te ono o nga ra o tenei marama, me whakaae e te Kaunihera." I whakataua e te Komiti, me tuku atu te pitihana me nga whaikorero mo runga mo taua pitihana, me te whakataunga hoki a te Komiti ki te Kawanatanga. Na ko tona tikanga me whakaae e te Kaunihera kia taea ai te tuku atu ki te Kawanatanga.

Whakaaetia ana te motini.

Wenerei, te 18 o Oketopa, 1899. Wira A Nga Maori.

H. K. Taiaroa, e motini atu ana au, "Ki te mahara o tenei Kaunihera he mea tika kia whakatarewatia nga mahi a te Kooti Whenua Maori me te Kooti Maori Whakawa Tuarua taea noatia tera huihuinga o te Paremete, ara kia kua aua Kooti e whakararuraru i nga wira i mahia e nga Maori, kua whakamanaia, kia ata rapua mariretia ano he tikanga mo aua putake i tera huihuinga o te Paremete." Me whakamarama atu e au, e mea ana au kia pa atu nga tikanga o tenei motini ki nga wira kua whakamanaia e te Hupirimi Kooti me te Kooti Whenua Maori, i roto i nga tau e toru tekau kua hori ake nei. Na no muri i te putanga o te whakataua a Tiati Retimana kua whakaae te Kooti Whenua Maori kia tuku tono kaiwhakakapi nga Maori mo nga tangata kua mate, i tuku a wira ra i o ratou whenua ki etahi atu Maori. Ko etahi o aua whenua kei nga tangata ano i wirangia ra ki a ratou, ko etahi kua hokona, ko etahi kua moketitia, ko etahi kei te puritia ano i raro i te mana o aua tu wira. Ko etahi o aua whenua e puritia ana e nga tangata i wirangia ki a ratou i runga ano i nga tikanga o aua wira, i whakamana ta i roto i te Kooti Whenua Maori, me te Hupirimi Kooti, a kei te whakahaerea inaianei e te Kooti Whenua Maori nga tono kairiwhi tupapaku a etahi atu Maori. I tae mai te pitihana a Taituha Hape ki te Komiti mo nga mea Maori i tenei tau, he mea tono kia mahia tetahi tikanga mo aua take, a i whakaae te Komiti me tono atu ki te Kawanatanga kia mahia he ture mo aua raruraru, mehemea e kitea ana e whaitake ana kia pera ina whiriwhiria aua take. No reira au ka tono atu at ki te Kaunihera kia whakaaetia taku motini, kia whakatarewatia ai aua keehi mo tetahi wa, kia watea ai te Kawanatanga ki te whiriwhiri i aua mea. No te rongonga o nga Maori ki taua whakataunga a te Hupirimi Kooti mo nga wira kua whakamana nei, hohoro tonu ta ratou tuku tono riiwhi tupapaku, me te whakararuraru i nga tangata kua riro nei i a ratou aua whenua. Heoi ana taku e tono atu nei i roto i te motini nei he mea kia whakatarewatia aua mahi kia watea te Kawanatanga ki te whiriwhiri.

Te Waaka (Minita mo nga Kura).—Ki taku whakarongo atu ki nga korero a te honore rangatira na he putake uui tena, he mea taimaha, a e whaitikanga ana ia kia rapu i tetahi huarahi hei mahinga mana; engari hoki i te mea he putake nui tenei, a e pa atu ana ki etahi tikanga o te ture, he maha ano hoki ana huarahi e pa atu ai ki nga tikanga o te ture, no reira e kore au e kaha ki te whakaatu atu ka pewhea ra te whakahaere tikanga a te Kawanatanga, engari ano kia ata whiriwhiria aua putake, a kaore nei i watea noa te Kawanatanga ki te rapu tikanga i te wa e noho huihui nei te Paremete. Engari me ki atu au ki te honore rangatira na e mahara ana au tera ano te Kawanatanga e mahi tikanga e taea ai te arai atu nga whakawa whakararuraru mo aua take i te wa kaore e noho huihui ana te Paremete —i te mea hoki e whakaae ana au—e kaha noatu ana te Kawanatanga ki te pupuri i nga whakawa. He putake nui ano tenei e pa ana ki nga Maori, a ka ata rapua mariretia ano e te Kawanatanga.

H. Tomoana.—E tautoko ana au i te motini. He mea tika ano kia ata whiriwhiria aua take e te Kawanatanga i mua o te mahinga o tetahi ture. Kei te mohio ano au ki tetahi wira, otira e rua nga wira i mahia, a i whakataua tetahi o aua wira ki etahi tangata, a whakawakia ana, a whakamana ana ko tetahi wira ke, a e mahara ana au he mea tika kia whakatarewatia aua mea kia mahia mai ra ano he ture, a ko nga whakawa katoa mo aua tu mea me whakatarewa kia paahitia ra ano he ture mo aua putake katoa.

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki, E whakapai atu ana au ki te honore Minita na mo te ngawari mai ona ki taku motini. Me whakaatu atu e au ki te Kaunihera ko aua whenua e pangia ana e aua wira e hara i te whenua e pangia ana e nga tikanga tiaki. Tetahi hoki ko nga whenua e tiakina ana e kore ano e taea te wira. E kore ano hoki te Hupirimi Kooti me te Kooti Whenua Maori e whakamana i nga wira a nga kaitiaki. Ko te nuinga o nga

whenua e pangia ana e nga wira e korerotia nei e au he whenua kua motuhaka ki te tangata kotahi, engari he whenua here. Kaore hoki te Hupirimi Kooti te Kooti Whenua Maori ranei i whakahe i aua wira, engari i whakamanaia e aua Kooti. No te putanga o taua whakataunga a Tiati Retimana katahi ano te Kooti ka mohio kaore aua tangata i mana ki te mahi wira, a na taua whakataunga i whakaae ai te Kooti Whenua Maori kia tuku tonu kairiiwhi nga whanaunga tata hei pana atu i nga Maori i whakataua ra ki a ratou aua whenua e nga wira. Whakaaetia ana te motini.

Taite, te 19 o Oketopa, 1899.

Pitihana A Hori Kerei Taiaroa.

Te Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te pitihana a Hori Kerei Taiaroa (Nama 15 o te tau 1898):—

"Ko te Komiti mo nga mea Maori i tukuna atu nei ki a ratou te pitihana a Hori Kerei Taiaroa (Nama 16 o te tau 1898) inoi mai kia whakaputaina atu he oranga ki a ratou i te mea kua tau he mate ki a ia me etahi atu tangata whaitake ki nga Tekiona 1A me te 2A o te Arahura Rahui Maori, i raro i nga tikanga o 'Te Ture Rahui Maori o te Tai Hauauru o te Waipounamu me Whakatu, 1887,' e whakatau penei ana, ara:—

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti taua pitihana kua ata whakarongo hoki ki nga whaikorero mo aua take.

"I runga i te ahua o nga korero i tukuna mai ki te Komiti e kitea ana kua pangia kinotia nga whaipanga o te kaipitihana ki taua whenua e nga tikanga o taua Ture, i te mea i hoki whakamuri tona mana, a tangohia atu ana i te kaipitihana te mana whakahaere i tona whenua, a i tangohia atu hoki i a ia nga whakapainga o runga o te whenua, i tika ra mana ano aua whakapainga me i kore taua ture.

"E whakaaro ana te Komiti me tuku atu ki te Kawanatanga taua Pitihana me nga korero mo taua Pitihana me tenei whakataunga hoki, kia ata whakaarohia tikatia, a kia mahia ai hoki he ritenga mo aua putake i mua mai o tera huihuinga o te Paremete.

"WIREMU KERE. Tiamana."

Pitihana A Ateraira Paremata.

Te Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te pitihana a Ateraira Paremata (Nama 16):—

"Ko te Komiti mo nga Mea Maori, i tukuna atu nei ki a ratou te pitihana a Ateraira Paremata (Nama 16), inoi mai kia mahia tetahi ture hei whakamana i te Kooti Whenua Maori ki te whakawa tuarua i nga kereme katoa mo Whakapuaka Poraka, a, i te mea e tatari ana kia whakamanaia he ture pera, kia whakataua he here ki runga ki taua poraka, e whakatau penei ana, ara:—

"Kua ata whiriwhiria e te Komiti taua pitihana kua rongo hoki i etahi whaikorero mo aua take.

"I te mea e hiahia ana nga Maori whaitake kia watea ano hoki ratou ki te whaki korero mo aua take, e whakaaro ana te Komiti me nuku atu mo tera huihuinga o te Paremete ata whiriwhiri ai ano i tenei pitihana.

"WIREMU KERE, Tiamana."

Pitihana A Henare Tomoana.

Te Ripoata a te Komiti mo nga Mea Maori mo runga mo te pitihana a Henare Tomoana (Nama 37):—

"Mo runga mo te pitihana a Henare Tomoana (Nama 37) e inoi ana ko te whenua e mohiotia ana ko Pareranui, wahi o Mangateretere Poraka, i rahuiti i mua hei urupa mo nga whanau o te kai-pitihana, me rahui tuturu hei urupa pera, E penei aua te whakatau a te Komiti, ara:—

"E mahara ana te Komiti me tuku atu tenei pitihana ki te Kawanatanga me te tonu atu kia whiriwhiria nga korero o roto o te pitihana kia patapataia hoki te tikanga, a me tuku mai te ripoata kia whiriwhiria e te Paremete a tera huihuinga mai.

"WIREMU KERE, Tiamana."

Te Ture Whakatikatika I Te Ture Rahui Maori.

H. K. Taiaroa.—E te Tumuaki, I muri mai i toku korerotanga ki te Kaunihera i tera rangi mo runga mo tenei Pire, kua roa au e whiriwhiri ana i ona tikanga. Kua roa au e kimikimi ana i nga Ture e pangia ana e nga

tikanga o tenei Pire, kaore hoki i taea e au. Kua kite au e pa ana tenei Pire ki nga tikanga o tetahi atu Ture, a ko tera Ture e whakahua ana i tetahi atu Ture a pera haere tonu, a kore noa iho e mau i au tona tikanga. Ki taku mahara e kore ano e rite te whakaaro o nga roia matau mo nga tikanga o tenei Pire. E whakaae ana ano au ki ta nga mema e ki nei e hara tenei i te wa tika, i nga ra whakamutunga nei o te Paremete hei mahinga mo tenei tu Pire. Me ki atu hoki au ki nga mema honore o te Kaunihera, e hara tenei i te Pire e whaitikanga ana kia pootitia i runga i te whakaaro me tautoko te Kawanatanga e ona hoa, notemea hoki ko tenei Pire e pa ana ki nga whenua Maori anake. He mea tika ano kia ata whakaaro tatou i te huarahi tika mo nga ture e pa ana ki te Kaitiaki mo te Katoa me nga Maori ano hoki no ratou aua rahui. Ki taku titiro iho ki nga tikanga o te rarangi rima, e whakaaetia ana e taua rarangi kia utua ki nga kaitango-riihi nga whakapainga o runga o aua whenua. I patai atu ano au ki te Kaitiaki mo te Katoa i te ata nei, ki mai ana ia, ae, he mea kia whaimana te Kaitiaki mo te Katoa ki te whakaae atu i nga utu mo nga whakapainga ki nga tangata e riihi ana i aua rahui. A e mahara ana au mehemea he pera, kati, e tuku oranga atu ana mo nga tangata e riihi ana i aua rahui, e kore e tuku oranga atu mo nga Maori whaitake ki te whenua. E mea ana au me waiho atu tenei Pire mo nga ra timatanga o tera huihuinga mai o te Paremete te mahi ai, a mehemea ka taea te whakamarama mai ona tikanga, kia kite ai au he mea pai tera ano au e tautoko atu. E kore ano e pa atu he mate ki te Kaitiaki mo te Katoa, notemea hoki ki taku whakarongo atu ki ana kupu whakamarama mai, e hiahia ana tenei Pire mo tetahi whenua tahi mano eka e tata ana ki te Hoiere. E mahara ana hoki au e waru tau o te riihi o taua whenua kei te toe ano. No reira kaore he tikanga kia tere rawa te mahi atu i tenei Pire mo tera whenua. Na mo runga mo Poukawa, me ki atu au i tae ano au ki reira i mua atu o te huihuinga o te Paremete, a i ki mai ano nga Maori e hiahia ana te Kaitiaki mo te Katoa ki te riihi i etahi taha o taua whenua. I kite iho ano au kua tino whakapaia taua whenua, a e whakahaeretia paitia ana nga mahi paamu. I patai ano au ki nga Maori, ko ewhea wahi o taua whenua e hiahia ana e te Kaitiaki mo te Katoa kia riro atu ki a ia. I ki mai ratou ko te katoa ano o te whenua, tae rawa atu ki nga rohe o to ratou pa. Ki taku mohio e whitu mano e waru mano ranei nga eka o taua rahui e hiahia ana e te Kaitiaki kia riro atu i a ia. Mehemea e pa ana nga tikanga o tenei Pire ki nga whenua penei me taua whenua, he mea tika kia waiho atu tenei Pire mo tetahi atu wa mahi ai.

Henare Tomoana.—E te Tumuaki, E hiahia ana au ki te whakamarama atu i oku whakaaro mo tenei Pire. I te Komiti mo nga mea Maori i pooti au ki te Pire kia waiho ano taihoa e mahi. I mahara au tera pea he painga kei roto mo nga Maori o te Tai Hauauru o tenei Motu, me taku whakaaro hoki e kore nga tikanga o te Pire e pa atu ki nga rahui penei me Poukawa. I patai ano a te Oman a ki te Kaitiaki mo te Katoa mehemea ka pa atu nga tikanga o te Pire nei ki nga rahui katoa, ki mai ana te Kaitiaki mo te Katoa, ae, ka pangia katoatia. I pooti au ki te Pire i te Komiti notemea i mahara au tera ano tatou e rapu i ona tikanga i te Kaunihera nei, me taku mahara tera ano pea te Minita e whakaae kia waiho te Pire mo tera tau mahi ai, i mea au e kore ia e pouri mai me ka tonoa atu kia peratia. I pooti au ki te Pire i roto i te Komiti kia korerotia ai ano ikonei, kia rongona ai nga korero a nga mema mo runga mo nga tikanga o taua Pire. Ko ahau ano tetahi o nga tangata o roto o taua rahui o Poukawa. E toru rau eka kei au ake ara kei taku whanau e mau ana. Ko taua whenua he whenua pai, he whenua momona hoki, a kua tino whakapaia e nga Maori, a kua rua tekau tau e whakanoho hipi ana nga uri o te Hapuku me o ratou tangata ki runga ki taua whenua. I hiahia au kia whakaurua e te Komiti tetahi rarangi hei whakarite ma te Kooti Whenua Maori ano e roherohe taua whenua, e whakatau hoki i nga paanga ki runga ki te whenua. Kei te tika ano ta te Omana e ki na no mua noatu i rahuitia ai taua whenua i te wa ano i hokona ai te poraka nui tonu o Raukawa. I mua tata i toku haerenga mai ki Poneke nei ki te Paremete, i ki mai ano aku tamariki e hiahia ana te Kaitiaki mo te Katoa ki te tango i taua whenua kia riihitia e ia, engari i kiia atu e au kia manawanui kia noho pai kia pupuri i te whenua, a maku e rapu he tikanga e ka tae mai au ki Poneke nei. E kore au e korero roa, engari e mea ana au kia tonu atu ki te Minita e whakahaere nei i tenei Pire kia whakaae mai ia kia waiho mo tera huihuinga o te Paremete te mahi ai.

Paraire, te 20 o Oketopa, 1899. Pitihana A Hori Kerei Taiaroa.

Honore Wiremu Kere, i motini, "Kia whakaaetia e te Kaunihera te whakataunga a te Komiti mo nga Mea Maori, mo runga mo te pitihana a Hori Kerei Taiaroa (Nama 15 o te tau 1898) i mauria mai ra ki te Kaunihera i te 19 o nga ra o tenei marama."

Whakaaetia ana te motiui.

Haterei, te 21 o Oketopa, 1899. Rahui Maori.

Te Mete, i motini, "Kia mahia mai tetahi pukapuka whakaatu mai i nga rahui Maori katoa o roto o te koroni nei, a me tuku mai kia takoto ki te teepu o te Kaunihera i roto i te wiki kotahi o muri o te tuwheratanga o tera huihuinga mai o te Paremete; me whakaatu mai i nga huarahi i rahuitia ai aua whenua hei rahui Maori, ara—mehemea ia he mea karaati e te Karauna, he mea wehe atu ranei i te hokonga o te nuinga atu o te whenua;

me whakaatu mai hoki to wa i whakaritea ai aua rahui, me nga eka, me te takiwa e takoto mai ai aua rahui, he whenua e taea ana te parau te whakatupu taonga, he whenua oranga kararehe ranei; e nohoia ana ranei aua rahui e te tangata, kaore ranei; kua whakapai ranei te whenua kaore ranei; me whakaatu mai hoki te nui o nga Maori noho ana i runga i ia rahui; me whakaatu mai hoki mehemea e whakahaerea ana e te Kai-tiaki mo te Katoa, kaore ranei, a mehemea kei te Kai-tiaki mo te Katoa e whakahaere ana, me whakaatu mai nga eka kua wehea atu ki nga Maori whaitake; me whakaatu mai hoki mehemea kua whakawakia e te Kooti Whenua Maori, kua whakataua nga take." He mea tono mai na te Omana kia tukuna atu e au tenei motini i te mea e ngaro atu ana ia, notemea hoki tera e puta mai he painga ina tukuna mai aua mea katoa kua tonoa atu nei, a tera e whakamama i nga mahi a te Kaunihera i tera huihuinga mai o te Paremete, e ka mahia he tikanga mo aua tu rahui.

Te Waaka (Minita mo nga Kura).—Kaore aku nei whakahe atu mo te motini nei.

Whakaaetia ana te motini.

NGA KORERO PAREMETE.WHARE O RUNGA, 1899.HUIHUINGA TUAWHA O TE TEKAU MA TORU O NGA PAREMETE.Aga Mhai korero a Mema Maori.

Paraire, te 23 o Hune, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka huihui te Whare.

Ka karakia te Whare.

Te Whakatuwheratanga O Te Paremete.

Ka tae mai te kupu a te Kawana he tono kia haere atu nga mema ki te Whare o te Kaunihera.

Haere ana te Tumuaki me nga mema ki te Whare o te Kaunihera, me te haere ano o te Haihana o te Whare i mua i a ratou, a kaore i roa atu kua hoki mai ano ki to ratou Whare.

Te Whai-Korero A Te Kawana.

Te Tumuaki (Mr. Speaker).— I haere tatou nga mema o tenei Whare ki te Whare o te Kaunihera, i runga i te tono a te Kawana, a i pai te Kawana ki te whai-korero ki nga Whare e rua o te Runanga Nui, a kia tino marama ai ta tatou hurihuri i nga korero a te Kawana mauria mai ana e au he tauira o ana kupu i whakapuaki ai, a i runga i nga tikanga o te Whare nei tenei ka whakatakotoria e an taua tauira ki runga ki te teepu o te Whare.

No te rima meneti ki te wha karaka i te ahiahi ka hiki te Whare.

Turei, te 27 o Hune, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka panuitia tuatahitia etahi Pire, ka mutu era ka whakahaerea ko etahi mea a tae noa ki te nukuhanga o te Whare i te hawhe-paahi i te rima karaka i te ahiahi.

Motini Turaki I Te Kawanatanga.

No te hawhe-paahi i te whitu karaka i te ahiahi ka whakahaerea te korero whakahoki i te Whai - korero a te Kawana.

Tiaki Tiwini (Mr. Stevens, mema mo Manawatu).—Na tenei mema honore i timata te korero. Ko enei e whai ake nei nga kupu o tana whai-korero i pa ki te iwi Maori, ara: E te Pika, i roto i te Whai-korero a te Kawana, i rongo ahau i etahi kupa i hamumutia e ia mo te iwi Maori. I whakamoemiri te Kawana mo te taenga o te tino raugatira nui o te iwi Maori o Waikato kia kite i a ia. A i puta he kupu ma te Kawana tera ia e haere ano a muri ake nei ki te torotoro i nga iwi o Waikato; a e tumanako ana ahau ina haere ano te Kawana kia kite i nga iwi o Waikato tera e nuku noa atu nga painga e puta ki nga iwi e rua i taua haere ana ki reira. He tika tonu kei te piri pono kei te pai nga iwi e rua ki a raua, engari ko te hiahia o nga Pakeha kia whakahaerea nga mahi katoa e tino honohono ai nga iwi e rua ano he iwi kotahi e noho ana i Nui Tireni. Kua kite iho au i roto i te niupepa o tenei ra kua takoto i nga tamariki kura o te Kareti i Te Aute he tikanga whakahaere i tetahi mahi ma ratou, a ki taku titiro he tika rawa atu te aronga o taua mahi a ratou. E whai ana ratou kia tupu haere ratou tahi me te iwi Maori i runga i nga tikanga e pai ai te noho i nga kainga, e whiwhi ai hoki i te taonga. Kua kite au i

nga kupu a te Tumuaki Kai-rehita, a ki tana korero e toru nga tino take, tera atu ano etahi, i kore ai e tino tae ki tona tutukitanga te ora me te whai rawa o te iwi Maori o tenei koroni, a i kore ai te Maori e tino whiwhi i nga ritenga Pakeha. Ko te take tuatahi, he maha rawa no nga tamariki kohungahunga e matemate ana, i runga i te kikino o nga kai, i te makariri, i te paruparu o nga kainga; tuarua, ko nga whaea kua ngehe te tupu i nga mahi tutu kai waipiro o mua atu; a te tuatoru, ko nga mahi a nga tohunga Maori, apiti atu ki te kuare o te Maori ki te tiaki i nga turoro. E toru enei take, he take nunui anake, otira ki toku nei whakaaro te tino take kaha atu i kore ai nga Maori o tenei koroni e whakauruuru e whakarite i ta ratou noho me ta ratou whakahaere tikanga ki ta te Pakeha, he kore no tatou e hoatu ture mo ratou e taea ai e ratou a te Pakeha whakahaere. Tena ia na, tirohia i tetahi kainga Maori, tena pea tekau mano tae atu ki te toru tekau mano nga eka whenua a te hapu nona taua kainga. Tena, he pehea te ahua? Ina te ahua, ka whakataua te whenua e te Kooti ki a ratou, otira kaore e wawahia ki ia tangata ki ia tangata tona ake piihi o taua whenua. Na, ki taku, ki te kore e whakaritea te noho o te Maori i tona whenua ki ta te Pakeha noho i tona whenua, me pehea hoki e rite ai tona tupu me tana whakahaere i a ia ki ta te Pakeha. Ki te kore e tukua kia motuhake he piihi whenua mo te tangata Maori, me pehea e taea ai e ia te hanga he whare motuhake mona? Me pehea e wehe ai he mahinga kai mana, he paamu mana, me pehea e wehe ai ana meakatoa? He maha he nunui nga mate kua pa ki te Maori i runga i tana noho huihui he marae kotahi, a pohara atu etahi Maori i taua tikanga. Ki taku me tere tonu te hanga ture e muu atu ai e kore rawa atu ai taua tikanga a te Maori e noho huihui nei he marae kotahi. He iwi tino matatau te Maori. He rite tonu te matatau o te tai tamariki Maori ki to te tai tamariki Pakeha. He matatau noa atu te tai tamariki Maori ki te whakauru i a ia ki nga mahi paamu, whakatete kau, mahi pata; he mohio rawa ia ki te katikati hipi, he mohio ia ki te ahu whenua, e taea noatia atu ana e ia nga mahi katoa e taea nei e nga kai-mahi paamu, e nga kai-whakatupu kau, hipi, o Niu Tireni; a i te mea hoki he tangata au kua waia ki tenei iwi ki te Maori me ona tikanga, ka ki tonu atu au, ko te mea e auhitia nei e te iwi Maori, puta noa i Niu Tireni katoa, he kore kaore auo he huarahi i tuwhera noa e ahei ai te tangata Maori ki te hanga kainga motuhake mona. Ki te marena te tangata Maori i tetahi wahine mana e kore rawa e taea e ia te hanga tetahi kainga motuhake mo raua ko tana wahine, i te mea hoki kaore ano he wahi i tino wehea, motuhake ki a ia, e taea ana e ia te ki nona ake tera wahi. Kei te mohio taua Maori he paanga ona ki nga poraka whenua, otira i te mea kaore i wehea ana ona paanga kia motuhake ki a ia, heoi kua rite aua paanga ona ki te kawhena o Mahameta—kei waenganui o Rangi raua ko Papatuanuku e tarewa ana; e kore rawa e kitea te taunga. Na reira e tumanako ana ahau tera o tino tahuri te Kawanatanga ki te whakaaro i te nui o tenei mate o te Maori, a ki te hanga i tetahi tikanga e taea ai te wawahi nga whenua Maori ki ia tangata ki ia tangata o roto i aua whenua.

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te mema honore mo Manawatu, me titiro i *Hansard*, i te mea hoki kaore e tino hangai ana ki te taha Maori, na reira, kaore e perehitia ki konei.

Ka mutu nga korero a te mema mo Manawatu (Tiaki Tiwini), ka tu ake ko Te Mira (Mr. Millar) ki te tautoko i te whai-korero me te motini a Tiaki Tiwini, koia tenei taua motini, ara:—

"Me tuku atu nga kupu e whai ake nei ki te Kawana hei utu mo tana whaikorero i whakapuaki ai ki nga Whare e rua o te Paremete:—

"E TE KAWANA,—

"Tenei matou nga pononga aroha, piri pono hoki, a te Kuini, nga Mema o te Whare Paremete o Niu Tireni, te whakapai atu nei ki a koe, e te Kawana, mo tau Whai-korero i pai ai koe ki te whakapuaki mai ki nga Whare e rua, tenei hoki ka whakapai atu ki a koe mo au kupu mihi mai ki a matou i to kitenga ano i a matou kua huihui nei ki roto ki te Paremete.

"Nui atu to matou koa i to matou rongonga i to haerenga ki nga wahi o nga Motu e rua, puta atu ki te Tai Hauauru me nga mahinga koura o Aotearoa, me te pai o nga kupu powhiri a nga iwi e rua, a nga Pakeha me nga Maori, ki a koe ki te mangai o te Kuini; a i to matou rongonga hoki kua whakakorea atu e koe nga marama e toe ana o te wa i whakataua hei whiu mo nga Maori kuare i uru nei ki roto ki nga raruraru i puta ki Rawene me Waima i te tau kua taha ake nei.

"E koa ana matou mo to matou rongonga kua whakaarohia kia whakahohorotia te whakaotinga o nga pa tiaki i o tatou kokoru taunga kaipake, me te whakatokomaha ake i o tatou hoia Waranatia, me te whakawhiwhi i a ratou ki te pu, me te pai rawa o te takato o nga pa tiaki i o tatou kokoru taunga kaipuke i naianei, me te tukunga atu o tetahi tikanga whakaaro hei arai atu i nga taua haere mai ki tenei koroni ki te Komiti arai taua o te Kingitanga o Ingarangi.

"E koa ana hoki matou i to matou rongonga i to taenga ki nga Motu o Rarotonga me to kitenga kei te ngawari haere nga raruraru o reira.

"Kua rongongano matou, pena ano me to kupu, e te Kawana, ki nga raruraru i puta tata ake nei ki Hamoa, a ahakoa te kaha o to matou pouri mo taua rongongano, enigari e koa ana i te rongongano kua whakaarohia paitia e te Kawanatanga o Ingarangi nga kupu awhina i tukuna atu nei i konei e te Kawanatanga o Niu Tireni.

"Ka nui to matou koa, e te Kawana, i to matou rongongano ki te nui o nga painga i puta i te *Industrial Exhibition* i Akarana, ara, mo te nukunga rawatanga atu, i ta te hunga nana taua *Exhibition* i whakatu i mahara

ai, o nga painga i puta i taua mahi.

"Ko to whakawakanga o nga kupu whakapae mo nga tikanga i whakahaerea ai etahi uiuinga matauranga, i whakaputaina ai etahi tiwhikete mo nga mahi whakahaere kaupuke, ka koaina rawatia e te ngakau.

"E whakapai ana hoki matou mo te whapapuaretanga o te Wikitoria Kareti, me te whakaotinga o te Raipere me tetahi wahi o te Whare Paremete.

"E koa ana ano matou mo te whakaaturanga mai o te tupu haere o te noho a nga tangata i raro i te Ture Whakanohonoho Tangata ki te Whenua, a tenei matou ka ki tuturu atu ki a koe, e te Kawana, mehemea ka puta he kupu whakawhanui i nga ritenga tango whenua kia pa ki runga ki nga whenua taone me nga whenua e piri tata ana ki reira, me te whakarite i nga keehi e kawea mai ana ki nga Kooti kia whakatautaua te utu i runga anake i te wariu o te whenua e ka maketitia, ka ata whiriwhiria paitia tena e matou.

"E koa ana matou mo to matou rongonga ka whakaturia he Roiara Komihana hei uiui i nga take o te aitua i mate ai nga tangata i nga tereina o te reriwe i Rakaia.

"Ko nga rarangi moni e ka whakatakotoria mai ki o matou aroaro ka ata whiriwhiria paitia e matou. E koa ana matou i to matou rongonga i nuku ke atu nga moni i hua mai ki te koroni i tenei tau kua taha ake nei, a mo te kupu ano hoki i kiia ra kia ata whiriwhiria mehemea ranei e riterite ana te paanga o nga taake e hangai tika ana ki te tangata me nga taake e aro ke atu ana.

"Ko nga moni e tika ana kia whakapaua hei whakaoti i te hanganga o te reriwe i Poneke ki Akarana ka ata whiriwhiria e matou.

"Ko nga Pire katoa i whakahuatia e koe, e te Kawana, i roto i to Whai-kerero, hui atu ki era atu Pire tera pea e whakatakotoria mai ki to matou aroaro, ka ata whiriwhiria paitia e matou.

"A tenei ka apitiria atu e matou ta matou inoi ki tau, e te Kawana, e inoi nei koe kia tau te pai me te ora ki te koroni me ona iwi i runga i a matou ture e whiriwhiri ai e whakatau ai, a kia aratakinga kia tohutohungia a matou mahi katoa e te Atua Kaha Rawa."— (*Tiaki Tiwini.*)

Kapene Rahera (Captain Russell, mema mo Haaki Pei).—He roa te whaikorero a tenei mema, te mutunga o ana korero ka takoto tana motini hei whakahe hei turaki hoki i te Kawanatanga. (Tirohia i *Hansard.*)

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—Ka korero, i te mea kua takoto te motini a Kapene Rahera hei turaki i te Kawanatanga, kaati, ka tono ia kia nuhuhia te Whare.

Whakaaetia ana, a hiki ana te Whare i te tekau karaka i te po.

Wenerei, te 28 o Hune, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Motini Turaki.

Timi Kara (Hon. Mr. Carroll, Hekeretari mo te Koroni).—He roa te whaikorero a tenei mema mo nga take e pa ana ki te motini turaki a Kapene Rahera. Ko tenei e whai ake nei te wahi o tana whai-korero i pa ki nga mea Maori, ara: E te Pika, tetahi o nga take i taea atu e nga korero a Kapene Rahera ko nga kupu a te mema honore mo Manawatu i korero ai i nanahi mo nga whenua Maori. I ki a Kapene Rahera kei te whakaae ia ki te tika o nga korero a Tiaki Tiwini, a ka tautoko ia i tera. Kei te rereke taku i ta raua. I mua i mahara ahau koia tera te tikanga pat, ara, ko te wawahi i nga whenua Maori ki ia tangata ki ia tangata Maori, engari i naianei kua kite au i te he o tera whakaaro aku. I mua i mahara ahau he mea pai kia tuwhera te hoko a nga Maori i o ratou whenua ki nga Pakeha noa; engari, i te mea kua maha nei nga tau e hurihuri ana ahau i tenei mea, kua kite au he tikanga tino kino atu tera mo nga Maori tae atu hoki ki nga Pakeha. Koia enei etahi o nga mate o roto o taua tikanga, ara, o te wawahi i nga whenua Maori raua ko te hoko ki nga Pakeha noa; he uaua te mahi he roa hoki ka whiwhi te Pakeha i te taitara mo te whenua e hokona ra e ia mana. He whenua ano he rau he rua rau ranei nga tangata o roto, hei hokohoko haere ma te Pakeha, a e taea ai e taua tangata me utu e ia etahi kai-mahi mana, ara, nga kai-whakamaori me nga roia. Tetahi mahi ma taua tangata he tatari roa kia tu he Kooti Whenua Maori, kia ahei ai ia ki te wahi i te whenua kia riro atu ai i a ia nga hea i hokona e ia, kia puta ai he tiwhikete ki a ia mo tona whenua. He maha nga tau e ngana ana te tangata ra, e ngongoa ana ona toto, ara, e kainga ana ana moni, a te mutunga iho he raruraru tona he pekerapu ranei, a kua tae mai ia ki te Whare nei kia hanga he ture hei whakaora i a ia. He maha nga tangata o te Tai Rawhiti kua tino mate i tenei mahi, i te hokohoko whenua Maori, a kei hea hoki te Maori i ora i taua mahi. He tikanga pai ano te wawahi i te whenua Maori ki ia tangata nona, engari ma te whenua papai anake, raorao, tata ki nga taone nunui, e taea ai tena huarahi, e ea ai te utu o te wawahanga. Mehemea he whenua kei Heretaunga, kei nga wahi raorao ranei o Wairarapa me Haaki Pe, engari ena, katahi ka taea te wawahi, otira, kei hea nga whenua pena te ahua e toe nei ki nga Maori, kua pau noa atu, heoi e toe nei ko etahi rahui torutoru nei i wehea mo ratou i mua.

Tetahi MEMA HONORE.—He pohehe tena korero.

Timi Kara.—Kei hea koia ena whenua?

Tetahi MEMA HONORE.—Kei te pito whaka-raro o te Motu nei.

Timi Kara.—Pehea ra te rarahi o ena whenua? Kaore ano au kia rongonoa he nui noa atu nga whenua papai, totika mo te mahi ki te witi me te oti, kei te toe ki nga Maori. Engari, mehemea ra he tika kei te toe ano nga whenua papai o te Tai Tokerau, penei me ta te mema honore i korero ake nei, kaati, ko ena nga tu whenua e taea te wawahi ki ia tangata, tena ko nga whenua ngaherehere me nga whenua maunga o nga iwi me hapu Maori, he maha nei nga tangata kei roto, e kore ena e taea te wawahi ki ia tangata. Ki te peratia pau tonu atu aua whenua i te ruritanga i nga raina roherohe i te whenua ki ia tangata ki ia tangata. Kua rongonoa au ki te atua-kuku o te Pakeha, e ki nei kaore rawa ratou e pai kia tu mai te Maori hei ariki whenua mo ratou. Katahi te korero he rawa atu i rongonoa ai au ko tena. He aha te kinoina riro te tangata Maori hei ariki mo nga whenua e retia ana ki te iwi Pakeha. E noho nei i roto i a tatou nga Pakeha whiwhi whenua, a mo te aha hoki i kore ai e tika kia whiwhi te Maori i te whenua hei reti mana? I nga ra o mua, ko to Maori te whakamauratanga o nga Pakeha tae tuatahi mai ki tenei Motu. Ko nga Maori nga ariki o nga whenua i tukua atu hei nohoanga mo ratou. He tokomaha noa atu nga Pakeha tino whai moni tino whai taonga e noho nei i roto i te koroni nei i tenei ra, otira na nga rangatira Maori ratou i atawhai, i awhina, i whiwhi ai ratou i te rawa i tenei ra. Kaore te rangatira Maori o mua e takahi i tana kupu, ki te ki ia ka hoatu e ia te whenua, te aha ranei, ki tetahi tangata Pakeha, ka mana tonu i a ia tana kupu. A he aha te he ki te riro te tangata Maori hei ariki whenua, hei reti atu mana ki te tangata, penei me etahi Pakeha e reti nei i o ratou whenua? Kaati ake tena. Ina ke te mea nui hei whai ma tatou, ko te hea te huarahi pai e puta ai he ora nui ki nga Maori i o ratou whenua e toe nei ki a ratou, ara, e puta ai te ora nui te ora pai ki nga Maori tae atu ki te koroni katoa. Kaore ku a te Maori moni hei tapatapahi i ona whenua kia takoto pai ai mo te reti, kaore kau ona tino matauranga ki nga tikanga Pakeha e taea ai e ia te whakahaere ona whenua, e puta ai he ora mona tae atu ki te koroni. Kaati, ko te mea tika, me awhina ia me tautoko ia e tatou i runga i ana whakahaere mo ona whenua. Ki toku nei whakaaro ko nga whenua o ia iwi me ia hapu me tuku atu ki tetahi Poari, ma taua Poari e whakahaere e tapatapahi e reti atu aua whenua; ko nga mema mo aua Poari, me Maori etahi a ko etahi ma te Kawanatanga e whakatu. Ko te aronga o ta ratou whakahaere i nga whenua Maori me whai i ta nga Poari mo nga whenua a te Karauna e whakahaere nei. Ki taku koia tenei te huarahi pai. Ki te kore nga mema honore e pai ki tenei tikanga, kaati, whakaaetia mai mo toku takiwa, mo te Tai Rawhiti, i te mea ka nui te hiahia o nga Maori me nga Pakeha o reira kia hanga he ture penei te ahua mo ratou kia whakamatauria e ratou.

Ka mutu i konei nga korero a Timi Kara i pa ki nga mea Maori, ko te roanga atu o ana korero e aro ke ana ki nga take o te motini turaki a Kapene Rahera.

Muri iho i a Timi Kara, ka korero ko Hori Hatihana (Mr. G. Hutchison), mema mo Patea, ko Te Morihana (Mr. Morrison), mema mo Caverham, me etahi atu mema Pakeha tokomaha a ka tae ki a—

Te Maka (Mr. Monk, mema mo Waitemata).—Ko enei etahi o ana kupu i korero ai mo te taha Maori, ara: E te Pika, he kupu torutoru aku mo nga mahi e pa ana ki te iwi Maori. I pa etahi o nga korero a te mema honore mo Waiapu, a Timi Kara, ki te iwi Maori, a ka nui taku miharo ki te ahua kore aroha o ana korero. He toto Maori tetahi taha ona, na reira ka mahara ahau me aroha ki te iwi Maori te ahua o ana korero, haunga hoki ahau he Pakeha ahau; otira, ka nui toku hiahia kia tika ta tatou mahi ki tenei iwi e hamupakatia nei e tinihangatia nei A, e te Pika, tera ano tetahi mema honore, ara, ko te mema mo Motueka, i taunutia e ia te whakaaro e mea nei etahi mema honore me tuku atu ki nga Maori ano te ritenga mo o ratou whenua, kia hoko noa atu ratou i o ratou whenua ki a ratou i pai ai. Kaore au e tino hiahia ana kia puare nga whenua Maori hei hoko ma katoa te tangata, engari ko taku e hiahia ana kia wawahia e nga Maori o ratou whenua ki ia tangata o ratou, a kia tika tonu te utu e hoatu ana ki nga Maori mo o ratou whenua. Tena, ki te hereherea nga whenua o te mema honore e tetahi Ture i hanga e te Paremete nei e kore ai ia e whiwhi i te wariu tika o tona whenua, e kore ranei ia e ki, katahi te mahi kohuru, e kore ranei ia e aue e ki, katahi te mahi he i mahia ki te Pakeha. Kua korerotia i roto i te Whai-korero a te Kawana ka nui te pai o nga iwi Maori o te Motu nei, hui atu ki a Waikato me Mahuta, ki tenei Kawanatanga. Engari kaore au i te mohio ki te take i whakahuatia ai ko te ingoa anake o Mahuta, i kore ai e whakahuatia hoki nga ingoa o etahi atu rangatira nunui o te iwi Maori e manawanui nei ki te whakahaere i o ratou iwi. Ki taku titiro tera e pohehe te tangata i taua rarangi o te Whai-korero a te Kawana. Ki taku ko te hiahia o te iwi Maori i tenei ra he wehe i a ratou ki waho i nga mahi a te Kawanatanga, kia kore rawa ai o ratou whenua e taea atu e te ringaringa o te Kawanatanga. A ki etahi takiwa ko te hiahia o nga Maori kua rawa tetahi pihi kia kotahi o to ratou whenua e hoatu kia whakawakia e te Kooti Whenua Maori. Ki toku whakaaro, ko te mea tika ma tatou he whai kupu atu ki a ratou, he tautoko i a ratou, kia tahuri ai ratou ki te whakahaere i o ratou whenua ki te tuku atu kia mahia e te Kooti Whenua Maori, kia wehewehea ai nga whenua ki ia tangata o ratou, ma tera hoki, e te Pika, e mutu ai nga mahi kino pera me era e mahia mai nei i Parihaka, me etahi atu wahi pera. Ma tera ka mohio te Maori, ka tahuri ki te kimi ora mona, ka ahu ki te whenua kia puta ake ai i reira he ora mona. I patai au ki tetahi rangatira Maori i mua tata ake nei, "Kaore ranei koe e pai kia whakatuwheratia ou whenua ki te katoa, kia whiwhi ai koe i te utu nui mo ou whenua?" Ka whakahokia mai e taua tangata, "Kaore, kua mutu

taku hiahia ki tena i naianei." Katahi ka mea atu au ki a ia, "A kei te pai koia koe ki te tikanga a te Kawanatanga e whakahaere nei, e roto nei mana e whakarite he utu mo ou whenua?" Ka ki mai taua tangata, "Kaore au i te pai ki taua tikanga, engari noku ano te he ina hoko au i toku whenua mo ta te Kawanatanga utu i whakarite mai ai, na reira kua kore au e tahuri atu ki a ia." He aha koia te take i kati ai nga Kooti Whenua Maori? Koia tenei, kua hoha kua whakatariri noa iho nga Maori ki te he o ana whakatau, kua kore te iwi Maori e whakapono ki te tika o nga mahi a taua Kooti. Ki te korerotia e nga mema honore e noho nei i toku taha o te Whare nga mahi a te Kooti Whakamana Take i mahi ai ki te Tai Rawhiti, tera e miharo te iwi. Titiro ki etahi o nga whakatau a Tiati Patene (Judge Barton) tiro ki etahi o nga mahi whakarururu, me nga mahi koroiroi a Tiati Kotiana (Judge Gudgeon) i mahi ai i roto i tana Kooti. Ki toku whakaaro, kaore rawa ana mahi e tika hei mahi ma tatou. Kaore kau he tangata i hipa ake i te mema honore mo Waiapu te mohio ki te nui o nga mate i pa ki aua iwi Maori o te Tai Rawhiti.

Ka mutu nga korero a Te Maka i hangai ki nga mate o te Maori. Ko ana korero mo nga mea Pakeha me titiro i *Hansard*.

He maha nga mema i whai korero i muri i a Te Maka.

Katahi ka tukuna ki te pooti, a waahi ana te Whare.

Koia tenei te rarangi o nga pooti.

I TE AE, 29.

- Allen, J.
- Bollard
- Buchanan
- Carson
- Crowther
- Duthie
- Fraser
- Herries
- Hutcheson, J.
- Hutchison, G.
- Kelly
- Lang
- Lewis
- McGuire
- Mackenzie, M.
- McLean
- Massey
- Monk
- Moore
- Pirani
- Rawlins
- Rolleston
- Sligo
- Smith
- Taylor
- Thomson, J. W.
- Wright.
- *Kai-tatau*.
- Hunter
- Lethbridge.

I TE NO, 36.

- E. G. Allen
- Cadman
- Carncross
- Carroll
- Duncan
- Field
- Fisher

- Flatman
- Gilfedder
- Graham
- Guinness
- Hall-Jones
- Hogg
- Holland
- Houston
- Joyce
- Kaihau
- Lawry
- McGowan
- McKenzie, R.
- McNab
- Meredith
- Millar
- Mills
- Morrison
- O'Regan
- Parata
- Pere
- Seddon
- Stevens
- Steward
- Symes
- Tanner
- Thompson, R.
- *Kai-tatau.*
- O'Meara
- Wilson.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Brown
- Heke
- Russell
- Wason.
- *Turaki.*
- Ward
- Thompson, T.
- McKenzie, J.
- Montgomery.

Te putanga, 7.

Heoi puta ana ko te Kawanatanga, a hinga ana te motini a Kapene Rahera, ara, a te Kai-arahi o te Apitihana.

No te rima meneti ki te tekau ma rua o nga haora i waenganui po o te Wenerei, te rima o Hurae, ka hiki te, Whare.

Paraire, te 7 o Hurae, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.
Ka karakia te Whare.

Whai-Korero A Te Kawana.

No tenei ra ka hokia ano te korero a te Kawana e te Whare. Ka mutu nga korero a nga mema Pakeha tokomaha noa atu, ka tu ake ko,—

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—E te Pika, e tu ake aua ahau ki te whakapuaki i etahi kupu mo tera wahi o te Whai-korero a te Kawana e pa ana ki runga ki nga iwi Maori. Ka nui rawa te koa o toku ngakau i taku rongonga i te taenga o te Kawana kia kite i nga Maori i o ratou kainga ake, i te Motu o Aotearoa ne me Te Waipounamu, tae noa hoki ki te taenga o te Kawana ki tetahi hui nui a nga iwi Maori i tu ki Waitangi, te whenua ingoa nui e korerotia nei, i hainatia ai te tiriti o Waitangi—te tiriti i whakatakotoria e te Kuini ki waenganui o nga iwi e rua, o te Pakeha raua ko te Maori. Ko nga iwi Maori i hui ki reira nui atu to ratou koa ki taua Kawana mo tona haerenga ki roto ki o ratou huihuinga kia kite i a ratou, i ahei ai ratou ki te whakatakoto atu ki tona aroaro i nga mate e peehi nei i a ratou. Me to ratou whakamoemiti ano mo tona ngawari me te pai o tana ata whakarongo ki a ratou korero mo o ratou hiahia me o ratou mate, me a ratou kupu piripono ki a te Kuini. A mo te taha ki tetahi raruraru i puta i mua ake nei, ara te raruraru i puta i nga iwi Maori o Rawene me Waima i te pito ki raro o te Motu nei: nui rawa atu toku koa i taku kitenga kua whakaputaina te koha aroha a te Kawana ratou ko ana Minita ki nga tangata i paangia e taua raruraru i runga i ta ratou mahi ki te takahi i te ture. E te Pika, me ki ake ahau mo runga i taua raruraru, ki taku mahara e hara i nga Maori anake te he, engari ko te tino take o taua raruraru na nga mana ropu takiwa nana i mea kia tonoa te taake kuri kia utua e nga Maori. A no taku rongonga i nga kupu a te Kawana i roto i tana whai-korero mo te taenga o nga rangatira Maori o Waikato me Mahuta, e karangatia nei e matou ko te Kingi tona ingoa, kia kite i a ia ki te whare o te Kawana i Akarana, nui rawa atu te hari o taku ngakau mo aua kupu. Kaati, e noho tumanako atu ana matou nga iwi Maori tera e puta etahi painga nunui ki te koroni katoa i runga i te taenga o te Kawana ki te torotoro i nga iwi Maori i o ratou nei kainga i nga takiwa katoa o te koroni nei, me te taenga o aua rangatira Maori kua korerotia ake ra e au kia kite i a ia i te Whare Kawana i Akarana. Kaati, e te Pika, me whakamoemiti atu ahau i naianei ki te Kawanatanga mo te nui o nga whenua kua riro mai i a ratou i raro i te ture Whakanohonoho Whenua ki te Tangata. Tena aua whenua e waiho hei painga mau tonu mo tenei koroni; engari, me ki atu ano ahau ki te Kawanatanga, kaati nga whenua hei hoko mana ko nga whenua anake a nga Pakeha e taea ana te hoko i raro i te mana o taua Ture Whakanohonoho Whenua ki te Tangata. Notemea, e te Pika, kei nga iwi Pakeha anake te nuinga o nga whenua i tenei Motu i naianei, he iti noa iho kei te toe ki nga iwi Maori Ko nga whenua kei te toe ki nga iwi Maori i naianei kei waenganui i te wha miriona i te rima miriona eka, engari ki taku mohio e tata ana ki te wha miriona tona tino tuturutanga. Ko nga whenua o nga Maori e hokona ana e te Karauna i naianei kaore e hokona ana mo nga moni e rite ana mo aua whenua. Kaore rawa e tae ana nga moni hoko ki te tuturu wariu o aua whenua. Koia ahau e ki ake ai me hoko te Kawanatanga i nga whenua anake o nga Pakeha, notemea hoki e ata wariutia ana ena whenua i mua o te hokonga e te Karauna. Na, e te Pika, he kupu ano taku mo tera wahi o te whai-korero a te Kawana e ki nei me tuku tetahi mana ki nga iwi Maori o tenei koroni me o ratou hapu; e penei ana taku, mehemea he kupu whai tikanga taua kupu, a tera e whakatutukitia, kaati ka tono atu ahau ki nga mema honore o tenei Whare kia whakapaua o ratou haha ki te ata tiro tiro i tenei take, notemea he kupu hou rawa tenei katahi ano ka rangona ki taku mohio iho. Engari, tenei tetahi o aku kupu, kua e whakatakotoria mai tetahi tikanga pera me te Pire Poari o tera tau, ko te take, mehemea koia tena te tikanga o taua mana e korerotia nei i roto i te whai-korero a te Kawana, he pai rawa ano kia kua e homai, notemea katahi ka tino mate atu nga iwi Maori. Ko te mutunga o te ao tena Pire ki nga Maori. Koia au i ki ake ai ki nga mema honore o tenei Whare, mehemea e hiahia ana ratou kia whakamanaia nga hiahia o nga iwi Maori, me te whakamama ake i nga taumahatanga e peehi nei i a ratou, me ata whakatutuki pai taua tikanga, kua e homai ko te makoi anake ki nga Maori e kaiponuhia te kai o roto, engari homai katoa te kiko o roto. Na, e te Pika, i runga i toku mohio ki tetahi atu wahi o te whai-korero a te Kawana, e ki ana tera etahi mate me etahi taumahatanga e pa ana ki tenei koroni e tika ana kia whakamamatia ake, kaati, e tino kaha ana ahau ki te ki atu ki tenei Whare he maha noa atu nga taumahatanga e peehi kino nei i naianei i nga iwi Maori o tenei Motu me Te Waipounamu. He tino kaha rawa atu te taumaha o nga mate e wahaia ana e ratou i naianei i runga i te rironga o o ratou whenua me nga painga e hua ana i runga i aua whenua. Ka tahuri ahau ki te whakamarama atu ki te Whare i enei take mate e korero ake nei ahau. I te tau 1894 ka paahitia te Ture Kooti Whenua Maori, na tena Ture i arai te hoko a nga iwi Maori i o ratou whenua ki nga Pakeha noa. Na he maha nga iwi me nga hapu Maori i te pito ki raro o tenei Motu kua mate kino rawa atu i tena Ture. Kua araitia rawatia ratou kia kua rawa ratou e whakahaere i o ratou whenua i runga i nga huarahi e hua ai he painga ki a ratou. Ko nga whenua i roto i nga rohe o te Tai Rawhiti kaore e paangia ana e taua Ture No reira au i ki ake ai me whakatikatika taua Ture. Na, he maha nga tangata Maori no ratou etahi poraka whenua nunui kei roto i te takiwa e karangatia nei ko te Rohe Potae. Tena pea e eke ki te whitu rau aua tangata no ratou taua rua miriona eka i roto i te rohe potae, kaati, i runga i te aronga o te Ture e mana nei i naianei, kei te noho mate rawa aua tangata, kaore rawa e kaha ki te hoko ki te rihi ranei i aua whenua hei orange mo ratou. I naianei ko te Karauna anake te tangata e whai mana ana ki te rihi i o ratou whenua; a mehemea ka hoko ratou i o ratou whenua i roto i te takiwa o te Rohe Potae, timata atu i te rua hereni, mutu mai i te whitu hereni mo te eka nga moni e homai ana mo ia eka whenua e hokona ana e ratou. Ki taku whakaaro mehemea ka tukuna atu tetahi tangata mohio ki te wariu o tenei mea o te whenua ki roto ki taua Rohe Potae, whakanohonoho ai i te utu tika mo aua whenua, kaore rawa ia e kore te kite marama, kotahi pauna tae

atu ki te rua pauna ke te utu tika mo te eka o aua whenua. Kaati, mehemea ki te hokona e ratou aua whenua ahakoa mo te kotahi pauna noa i te eka, a mehemea ka hokona atu e te Kawanatanga mo te rua pauna, kua whiwhi ia i te kotahi pauna mote eka i runga ake i te utu i hokona ai e ia te whenua, ara, e penei ana te ritenga o taku korero, ka riro i te Kawanatanga tetahi pauna tuturu mo te eka e tika ana kia riro ki roto ki nga pakete o te hunga Maori nona te whenua. No reira ka tono penei atu ahau ki tenei Whare, me kaha rawa ta koutou whiriwhiri mo runga i tenei take, a i tenei tuunga ano o te Paremete me paahi tetahi ture hei whakatikatika i tenei Ture e whakaha nei ahau. Ko te whakatupuranga taitamariki o nga iwi Maori o te Rohe Potae he hunga kua whiwhi i etahi matauranga i te kura. Kua whiwhi ratou i nga mohiotanga e kaha noa atu ai ratou ki te whakahaere i aua whenua ki nga mahi paamu, ki te tuku ranei ki te rihi hei oranga mo ratou. Na, e te Pika, tenei ano tetahi Ture e tino tika ana ki whakatikaia i naiane ki taku nei mahara, ko te Ture Kooti Whenua Maori o te tau 1894. Kei roto i tetahi wahi o taua Ture e mea ana ka mana nga kai ruri ki te haere ki runga ki nga whenua o nga Maori ruri ai, ahakoa i wkakaaetia, kaore ranei i whakaaetia e nga Maori nona te whenua, a ka uta ai i te moni utu o taua ruri ki runga ki te whenua ma nga Maori e utu. Kia pau etahi tau katahi ka whakataua taua moni ruri ki runga ki taua whenua i runga i te ritenga riana, i te mokete ranei, a i runga i te ahua o nga ture kua whakaaturia ake nei, e mana nei i naiane, kaore rawa nga Maori e ahei ki te tuku i te whenua ki te hoko ki te reti ranei, hei whakaea i tena raruraru. Koi nei, e te Pika, etahi] o nga mate me nga taumahatanga i korerotia ake ra e au i mua ake nei—nga kawenga taumaha whakaharahara e whakawahaia nei ki runga ki nga tuara o nga iwi Maori o tenei koroni. No reira, e te Pika, ka tino kaha rawa atu taku mea atu ki tenei Whare, e tino tika ana kia ata rapua he ture hei whakamama ake i enei mate e peehi kino nei i te iwi Maori. Tenei atu ano tetahi mate e pa ana ki te iwi Maori e hiahia ana ahau ki te whakamarama atu ki tenei Whare. I raro i te Ture Pane Kuini o te tau 1882, e tangohia ana e te Kawanatanga he tekau pauna i roto o ia rau pauna e ka hokona tetahi piihi whenua. Kaati, kua kite nei tatou kaore e whakaaetia ana kia hokona nga whenua Maori, engari ki te tupono ka oti tika tetahi hoko, katahi ka tangohia e te Kawanatanga tekau pauna i roto i ia rau pauna o nga moni hoko; a e ki ana ahau ko tetahi tna o nga Ture e mea ana au kia whakatikaina i naiane tonu. Mehemea ki te kore e hangaia tetahi ture hei whakamutu i tenei ahua, me pewhea koia e taea ai e te Maori te whakataetae ata kia rite tahi a ia ki ona hoa Pakeha noho tahi i tenei koroni? Ki taku whakaaro ko te Kooti Whenua Maori te putaketanga mai o ena raruraru katoa. Ki taku mohio mehemea e tukua atu ana ki nga iwi Maori te mana whakahaere i o ratou whenua, mai o te tuatahi tae mai ki naiane, e kore rawa ratou e paangia e enei mate kino e peehi nei i a ratou i roto i enei ra; eugari no te whakatunga o te Kooti Whenua Maori—ko te huarahi tena i eke ai enei mate ki runga ki a ratou. Koi na tonu, ki toku nei whakaaro, tetahi o nga mea tuatahi hei tahuritanga iho ma te Paremete, ara, me whakakore rawa atu tena Kooti Whenua Maori, a me whakatu ko te Kaunihera Maori hei riiwhi hei whakahaere i nga tikanga me nga raruraru puta noa i nga takiwa katoa o tenei Motu. Mo te taha ki tetahi Pire e rongo ana ahau tera e whakatakotoria ki o tatou aroaro hei whakatikatika i te Ture pooti mema mo tenei Whare, ki taku mahara me whakauru he tikanga ki roto hei whakatokomaha ake i nga mema Maori, me ki kia tokowaru kia tokoiwa ranei nga mema Maori, kia tika ai te tiaki o nga take e pa ana ki nga iwi Maori, a kia whai kaha ai matou nga mema Maori ki te tautoko i nga taha e rua o tenei Whare. E mohio ana ahau ki te whakatokomahangia nga mema Maori tena e mama te kimihanga o nga huarahi e taea ai te whakaora o nga mate e peehi nei i nga iwi Maori. Mehemea ka namangia he moni hei whakaoti i nga reriwe o tenei koroni, ka whai kupu whakamahara ano au ki tenei Whare mo te reriwe i Pukekohe ki Waiuku. Kua uiuia e au a kua kite iho ahau kei waenganui o te £35,000 o te £40,000 nga moni e pau i te hanganga o tena reriwe. He raina tera e tino tika ana kia mahia i naiane tonu. E rua rawa oku tuunga i tera huihuinga o te Paremete ki te whakaatu atu ki tenei Whare i te kaha rawa o te hiahia o nga Maori o Waikato kia whakaotia taua reriwe kia ahei ai ratou ki te tiki ika me era atu kai o te moana ka hari atu ai ki o ratou kainga i roto o Waikato. Nga tangata o toku takiwa e tae ana ki te tekau ma wha mano tangata, a e hiahia ana ratou katoa kia mahia taua reriwe. Kua kite iho ahau i roto i te Kahiti a te Kawanatanga kua araitia nga tohunga Maori kia kaua ai ratou e mahi i a ratou nei mahi tohunga. Kaati, mo te taha ki nga tohunga e hiahia ana au ki te whakapuaki atu i enei kupu: he hunga ratou e mohio ana ki nga mate Maori; e mohio ana ratou ki te hanga rongoa, hei patu mo aua mate, i nga otaota me era atu mea o te ngaherehere me era atu wahi. Ko tenei matauranga o ratou he mea tuku iho ki a ratou e ia whakatupuranga e ia whakatupuranga i namata noa atu o te taenga mai o te iwi Pakeha ki enei Motu. No reira ki taku mahara e he ana te whakamutu a te Kawanatanga i nga tohunga Maori, e mea nei me mutu ta ratou mahi i runga i o ratou tikanga tawhito o mua iho. Kaore rawa oku nei wehi ki te ki atu ki tenei Whare, ki taku mahara, ki te whakaturia he Roiara Komihana hei uiui i nga mahi a nga tohunga Maori, tena e kitea e mahi tika ana ratou i ta ratou mahi, a e mahi utu kore ana hoki, a tera e kitea e rite te pai o ta ratou mahi ki ta nga takuta Pakeha. Taku kupu atu ki te Kawanatanga kaua e whakamutua nga tohunga Maori, engari whakawhiwhia ratou ki te raihana whakamana i a ratou pera me nga takuta Pakeha. I mua ake nei ka tae te Pirimia ki etahi wahi o Waikato, a he maha nga take i korerotia e ia ki reira, a he maha ano hoki nga take i korerotia atu ki a ia i reira. Kaati, e whakapono ana nga Maori o taua whenua ki nga tikanga i whakaritea i waenganui i a te Pirimia me Mahuta me era atu o nga rangatira o Waikato i taua taenga ona ki reira. Engari e penei ana te tono a nga Maori,

ko nga mea i whakaaetia e te Pirimia raua ko te Minita Maori ki aua rangatira Maori i taua taenga o raua ki Waikato me whakaoti i naianei, kaua e whakaroangia te whakaotinga. Na, e te Pika, kua rongohia aua e whakaaro ana te Kawana kia haere atu ia ki nga takiwa o Waikato me te Rohe Potae taihoa ake nei. Mehemea he tika ka tae te Kawana ki reira tera ia e kite e rua tekau miriona nga eka whenua i murua i nga iwi Maori o reira i runga i te raupatu, a ka kite ano hoki ia he maha nga Maori o taua takiwa e noho mate ana i te kore whenua i naianei. Kei te noho pena katoa te nuinga o nga iwi Maori o Waikato i raupatutia nei o ratou whenua i te wa o te whawhai. Ki taku mahara anei te mahi tika rawa ma te Kawanatanga i runga i te ata whakaaro ki nga ritenga katoa o tena ahua, me whakahoki mai tetahi rua miriona eka ki nga iwi Maori o Waikato, ko te take, e te Pika, ki taku, kaore i murua tikatia aua whenua o ratou, engari me whakamarama atu ano e au te tikanga o tena kupu aku Ko etahi anake o aua Maori i whawhai ki te Kuini: ko to ratou nuinga i noho kupapa, kaore i whawhai. Ko tetahi, me patai atu au ki te Whare nei, na wai koia te take o tena whawhai i te tuatahi? Kaati, kei pohehe mai te Whare ki enei kupu aku, kei mea kei te tu-a-hoariri au ki te Kawanatanga. Kei pohehetia mai e pena ana te tikanga o taku tu e tu atu nei. Kaore; heoi taku, he whakapuaki atu ki tenei Whare, i runga i toku nei kaha, i nga mate me nga tangi a nga tangata nana au i tuku mai ki konei hei mangai mo ratou. No reira, e te Pika, ka tono atu nei ahau ki nga mema honore o tenei Whare kia whakapaua e ratou o ratou kaha katoa ki te rapu me e kore e kitea tetahi huarahi e taea ai te whakamama me te whakaora o nga mate taumaha e peehi kino nei i nga iwi Maori i roto i enei ra.

Ka mutu a Henare Kaihau ka tu ake ko Te Piukanana (Mr. Buchanan), mema mo Wairarapa, ka mutu tana ka tu ake ko Tiaki Tiwini (Mr. Stevens), mema mo Manawatu ki te whakahoki i nga whaikorero a nga mema mo tana motini. Te otinga o tana korero,—

Ka tukuna te motini ki te Whare, a whakaaetia ana.

No te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 12 o Hurae, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tono nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu nga motini me etahi atu mea te whakahaere e te Whare ka tae ki nga patai.

Rahui Kura Maori I Whakarewa.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu). — Ka patai ahau ki te Pirimia, Mehemea tera ranei e kokiritia e ia he Pire ki te Whare, i tenei tuunga o te Paremete, hei whakatakoto tikanga mo nga whenua, e mohiotia nei tona ingoa ko Whakarewa, i rahuitia mo te kura Maori i Motueka, Takiwa Porowinitanga o Whakatu? Ka maha aku uinga i tenei patai, i ia tuunga o te Paremete, a ki taku mahara i whakaae te Kawanatanga i tera huihuinga o te Paremete ki te kokiri i tetahi Pire ki te Whare hei whakahaere i aua whenua, a ki taku whakaaro kua taka te wa e whakatutukitia ai nga tikanga mo taua whenua.

Timi Kara (Hon. Mr. Carroll, Hekeretari mo te Koroni).—E rite tahi ana te ahua o te rahui i Whakarewa ki te ahua o te rahui i Porirua i uru nei ki te Hupirimi Kooti. E kore e tika kia takitahitia te whakahaere a te Kawanatanga. mo enei tu whenua, engari tera pea e taea he tikanga mehemea ka whakatoputia te whakahaere mo aua whenua. Otira kei te whiriwhiri te Kawanatanga i tetahi huarahi e taea ai te hanga he ture mo aua tu whenua.

Komihana Mo Nga Maori Kore-Whenua.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, —(1.) Awhea whakatakotoria ai ki runga ki te teepu o te Whare te ripoata a nga Komihana mo nga Maori Kore-whenua o Te Waipounamu? (2.) Mehemea ranei kua whakaaetia e te Kawanatanga te tono a aua Komihana kia hoatu ano etahi whenua hei whakarite i nga kereeme a nga tangata Maori Korewhenua o Te Waipounamu kaore nei ano i whakaratoa ki te whenua i te mea kua pau i etahi nga whenua i wehea e te Kawanatanga mo taua mahi.

Timi Kara (Hon. Mr. Carroll, mo te Minita mo nga Whenua).—Kua oti te ripoata a nga Komihana, a tera taua ripoata e whakatakotoria ki runga i te teepu o te Whare i roto i nga ra e rua e toru ranei e haere ake nei.

Ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu patai a nga mema Pakeha. Ka mutu era ka mahia ko etahi Pire.

No te rima meneti ki te tekau ma rua o nga haora i te weherua i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 14 o Hurae, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu etahi atu mahi ka tahuri te Whare ki te whakatu i—

Te Komiti Mo Nga Mea Maori.

Koia enei e whai ake nei ona mema: Te Arena (E. G. Allen), Te Paraone (Mr. Brown), Honore Timi Kara (Hon. Mr. Carroll), Te Kahana (Mr. Carson), Te Whiira (Mr. Field), Hone Heke, Te Auhana (Mr. Houston), Te Hanita (Mr. Hunter), Henare Kaihau, Te Makuaea (McGuire), Te Kiriwhera (Mr. Gilfedder), Te Makarini (Mr. McLean), Te Maka (Mr. Monk), O Meara (Mr. O'Meara), Tame Parata, Wi Pere, Kapene Rahera (Captain Russell), Tiaki Tiwini (Mr. Stevens), me Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).

Haere tonu te mahi a te Whare i etahi Pire, a no te tahi karaka i te po ka hiki.

Weneri, te 19 o Hurae, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka panuitia tuatahitia etahi Pire.

Hone Heke.

Te Maahi (Mr. Massey, mema mo Franklin).—Ka motini ahau kia whakaaetia kia ngaro atu a Hone Heke, te mema Maori mo te Tai Tokerau, i te Whare mo te wiki kotahi, te take kei te raruraru a Hone Heke i etahi mahi e pa ana ki tona iwi. Kua tae mai ki au te waea a taua mema honore, he whakamarama mai i te take o tana tono, ara, i te raruraru kua pa ki tona iwi, koia tenei taua waea:—

"Ka tino haere atu ahau i Whangarei ki kona a te Taite e haere ake nei. Ka tae Atu au ki Poneke i te mutunga o te wiki. Ko te take o taku ngaro i te Whare ehara i te mea na nga mahi e pa ana ki toku tinana, engari na etahi raruraru e pa ana ki te iwi, ara, he tautohe i puta ake i roto i tetahi ruri whenua; a mehemea kaore au i noho ki te peehi kua tupu hei raruraru nui. No tera wiki i mutu ai taua pakanga, engari i noho au ki te whakakore rawa i nga raruraru katoa i tupu ake i roto i taua ruri whenua; otira ka whakatakotoria katoatia nga korero mo taua raruraru ki te aroaro o te Kawanatanga. Tetahi mea nana ahau i pupuri, he peehi i tetahi tangata, e mea ana he tohunga ia, a me whai te iwi i ana tikanga hou, a mehemea i waiho e au kia mahi ana ia i tana mahi kua rite te mutunga ki ta Hone Toia i mahi ai i tera tau. Ko enei raruraru e kore e taea e etahi atu rangatira o toku iwi, maku anake ka taea. Mo te taha ki te ruri: Kei te mohio te Kawanatanga."

Ma tenei waea ka kitea e rua nga take i ngaro ai a Hone Heke i te Whare nei; he raruraru tetahi i tupu ake i roto i tetahi ruri, he peehi tetahi i nga mahi a tetahi tohunga Maori. E whitu tonu nga ra e tonoa nei e au kia homai mo Hone Heke, a kia tae mai taua mema honore ki konei mana e ata whakamarama ki te Whare nga take katoa nana ia i pupuri atu.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—Ka tu atu ahau ki te tautoko i te motini nei. Kei te mohio au kei te whakahaere a Hone Heke i etahi raruraru e pa ana ki te iwi Maori, a kua patua mai e Hone Heke te waea ki au, he whakaatu mai i te take i kore ai ia e tae mai ki konei i tera wiki. Ki taku whakaaro he mea tika kia whakaaetia te motini o Te Maahi.

Te Auhana (Mr. Houston, mema mo Pei Whairangi).—He tu ake taku ki te turaki i te motini, te take kei te kino te whakahaere a Hone Heke i nga Maori o tona takiwa. Kaore e tika ana kia ngaro tonu a Hone Heke i te Whare pera me tana mahi i tera tau, na reira ka turaki ahau i te motini a ka tonoa e au kia pooti te Whare mo tenei putake.

Pirani (Mr. Pirani, mema mo Palmerston).—He whakahe taku i te korero a te honore mema mo Pei Whairangi, he whakapae noa iho te ahua o tana korero.

Te Piukanana (Mr. Buchanan,

mama mo Wairarapa).—He tautoko tana i nga korero a te mema mo Pamutana.

He maha nga mema i tu ake ki te korero mo tenei putake. He tautoko ta etahi he turaki ta etahi.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ki taku me whakaae e te Whare te motini a me hoatu te wiki kotahi. Kaore e tika ana kia tu ake nga mema honore i roto i te Whare nei ngautuara ai. Tena pea he tika tonu kei te raruraru a Hone Heke i nga mahi a tona iwi. Kua marakerake noa iho tenei putake te korero e te Whare, na reira ka pooti ahau kia whakaaetia te wiki kotahi e tonoa nei mo Hone Heke. Raa pau te wiki e tonoa nei, hei reira ka ahei noa atu nga mema ki te korero ano mo tenei putake.

Ka mutu nga korero tukuna ana ki te pooti, koia tenei.

I TE AE, 44.

- E. G. Allen
- Allen, J.
- Bollard
- Brown

- Buchanan
- Cadman
- Carson
- Crowther
- Duncan
- Duthie
- Fisher
- Flatman
- Fraser
- Graham
- Guinness
- Hall-Jones
- Hogg
- Holland
- Joyce
- Lang
- Lawry.
- Lethbridge
- Lewis
- McGowan
- Mackenzie, M.
- MeKenzie, R.
- McLean
- Mills
- Montgomery
- Moore
- Morrison
- O'Regan
- Parata
- Rawlins
- Rolleston
- Seddon
- Sligo
- Steward
- Thompson, R.
- Thomson, J. W.
- Wason
- Wright.
- *Kai-tatau.*
- Massey
- Pirani.

I TE NO, 10.

- Oarncross
- Field
- Gilfedder
- Kelly
- McNab
- Smith
- Tanner
- Taylor.
- *Kai-tatau.*
- Houston
- Meredith.
- Meredith.

Te putanga, 34.

Heoi whakaaetia ana te motini.

Piriti Mo Mohaka Awa.

Te Makarini (Mr. McLean, mema mo Napier).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mahi Nunui o te Koroni, Mo awhea oti ai te hanga o te piriti o te awa o Mohaka-ki-Runga, ara, i te rori atu i Napier ki Taupo? Ka rua tau i naianei te rironga o taua piriti i te waipuke, a e hiahia ana nga tangata o taua takiwa kia mohio ratou ki te wa e oti ai taua piriti.

Hooro-Teone (Mr. Hall-Jones, Minita mo nga Mahi Nunui o te Koroni).—Ka oti taua piriti i mua mai o te 20 o nga ra o Hune, te tau 1900. Na te kino o te rori hei tototanga atu i nga raima mo nga pou-kohatu o te piriti tetahi take i roa ai, a ko tetahi take he mea tiki i Atareiria ra ano nga rakau mo nga paera, a kei te raumati ra ano e tae mai ai nga rino mo taua piriti i Ingarangi.

Ka mutu nga patai, ka haere tonu nga mahi o te Whare.

No te rua tekau ma warn meneti ki te tekau ma rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Paraire, te 21 o Hurae, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Nga Maori Kore-Whenua O Murihiku (Southland).

Te Makenapa (Mr. McNab, mema mo Mataura).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga: Mehemea he tika te korero i perehitia nei ki roto ki te ripoata mo nga whenua i wehea nei mo nga Maori kore-whenua o Murihiku (Gr.-1, 1899), e mea nei taua ripoata kua oti a Waiau Poraka te ruri a kua rite hei whakanohonohotanga ki te tangata; a mehemea he tika taua korero he aha te take i roa ai nga whakahaere mo Tautuku Poraka, i te mea kua oti noa atu te ruri? He maha nga Maori kua ui mai ki au i te take i roa ai te whakanobonoho i a ratou ki runga ki aua whenua.

Hooro-Teone (Mr. Hall-Jones, mo te Minita mo nga Whenua).—Kua oti nga ruri mo Waiau Poraka a kua rite nga wawahanga mo te whakanohonoho ki te tangata. Kua oti ano hoki te ruri o Tautuku Poraka. Ko te tikanga e maharatia ana e te Kawanatanga hei whakahaere i aua whenua me wehewehe ki ia whanau.

Te Makenapa (Mr. McNab).—Mo awhea whakanohonoho ia ai e te Kawanatanga nga whanau ki runga ki aua whenua.

Hooro-Teone (Mr. Hall-Jones).—Kua oti nga ritenga mo tera.

Haere tonu nga mahi a te Whare.

No te tekau meneti ki te rua karaka o te po i hiki ai te Whare.

Turei te 25 o Hurae, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki ruuga ko tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka panuitia taatahitia etahi Pire.

Rahui Maori I Kaiapoi.

I runga i te motini a Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu), whakahaua ana, Kia whakatakotoria ki runga ki te teepu o te Whare he ritaana hei whakaatu,—(1) I te nui o nga reiti kua kohikohia e te Rori Poari mo Rangiora i runga i nga whenua Rahui Maori i Kaiapoi, timata i te tau 1888 tae mai ki naianei; (2) i te rahi o nga moni kua whakapaua e te Poari i runga i ana whakapainga i nga rori me ana whakaoranga i nga piriti o taua rahui; (3) e hia nga toenga o aua reiti kei te ringa o te Poari e mau ana i naianei; (4) te ritenga me nga mahi i whakapaua ai aua reiti e te Poari; a (5) e hia nga moni hei apiti atu mo aua reiti i hoatu e te Kawanatanga ki te Poari.

Te Iwi O Ngaitahu.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Reriwe, Mehemea kua whiriwhiria e ia te pitihana a te Iwi o Ngaitahu, Te Waipounamu, e tono nei kia whakaitia te utu o nga tikiti o te tereina ina haere ratou ki nga Kooti Whenua Maori; a mehemea kua whiriwhiria e ia taua tono, e hia nga moni e whakatakangia atu e ia i runga i ia tikiti hei whakarite i te inoi a nga kai-pitihana?

Te Karimana (Hon. Mr. Cadman, Minita mo nga Reriwe).—Ae; kua whiriwhiria taua tono a nga Maori e mea nei kia whakamamatia te utu mo ratou i runga i te tereina ina haere ratou ki nga Kooti Whenua Maori Ko te mahara o te Kawanatanga, i te mea he nui rawa, nga moni a nga Maori e pau ana i te haereerenga ki aua Kooti, he mea tika kia whakaaetia atu taua tono a kia hanga he tikanga e mama ai te utu i runga i te tereina ma

nga tangata e haere ana ki nga Kooti, penei ano me te utu tereina mo nga Maori e haere tokonui ana ki aaga tangihanga tupapaku; engari taro ake nei ka panuitia ki roto ki te Kahiti nga rarangi whakaatu atu i nga utu tereina mo nga Maori e haere tokonui ana ki aua tu mahi kua korerotia ake nei, a ma tera, ki taku whakaaro, e rite ai te hiahia o nga kai-pitihana.

Ateha Maori.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita Maori, Mehemea tera ranei e kokiritia e ia he Pire ki te Whare i tenei tuunga o te Paremete, hei whakahoki ki nga Ateha Maori i to ratou mana i ahei ai ratou i mua ki te noho i roto i te Kooti Hara, hei boa whakawa mo nga Kai-whakawa Tuturu i nga keehi e whakahaerea ana i waenganui i te Maori me te Pakeha i te aroaro o te Kooti?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita Maori).—I raro i te Ture mo nga Kai-whakawa Tuturu o te tau 1867, i whai mana nga Ateha Maori ki te noho i te taha o nga Kai-whakawa Tuturu i roto i nga Kooti Hara ina tupono he Maori nga tangata o nga taha e rua o te keehi e whakahaerea ana i te aroaro o te Kooti; otira no mua atu ano i te paahitanga o "Te Ture mo nga Kooti Hara, 1893," ka kore haere taua tikanga. Te take i whakaturia ai nga Ateha i nga ra tuatahi o te koroni be mahara koia tera te huarahi ngawari e Piri ai nga rangatira Maori whai mana ki te Kawanatanga me ana mahi. Utua ai ano aua Ateha i mua. Na "Te Ture mo nga Kooti Hara, 1893," i whakakore atu "Te Ture mo nga Kaiwhakawa Tuturu, 1867," a kihai i whakaturia ano nga Ateha. Me titiro e te mema honore nga take i kore ai i *Hansard* 1893, Pukapuka LXXXII., wharangi 910 me 911—kei taua pukapuka e kitea ai e ia nga take i whakakorea atu ai nga Ateha. Ki taku whakaaro kaore kau he tino take e tika ai kia whakaturia ano aua Ateha. Kua kaha noa atu nga Maori o tenei whakatupuranga tangata ki te whakahaere i a ratou keehi i te aroaro o te Kooti. Me rite tonu te ture mo nga Maori ki te ture mo nga Pakeha i runga i te aronga o tenei patai.

Haere tonu nga patai a etahi atu mema a mutu noa.

Te mutunga o era ka whakahaerea ko te Pire Whakanohonoho Whenua ki te Tangata.

No te tekau ma rima meneti te paahitanga o te tekau ma rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 1 o Akuhata, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko nga motini me etahi atu mea ka tae ki nga patai.

Paaka Mo Te Iwi I Waikouaiti.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai au ki te Minita mo nga Whenua, Mehemea kua whiriwhiria e te Kawanatanga te pitihana a nga tangata o Waikouaiti e tono nei kia tukua atu te mana whakahaere mo te Paaka ki tetahi ropu tangata e mohiotia ana tona ingoa ko te Karitane District Improvement Society?

Hooro-Teone (Mr. Hall-Jones, mo te Minita mo nga Whenua).—Ko te rahui Paaka i whakahuatia ake nei kei raro i te mana o te Kaute Kaunihera o Waikouaiti e whakahaere ana i naianei. Engari kua tae te tono kia tukua taua rahui ki etahi kai-tiaki, kia whakapaia e ratou; otira, i te mea e maharatia ana he tokomaha rawa aua kai-tiaki, na reira whakahokia ana taua tono kia whiriwhiria ano e te hung a nana.

Rarangi O Nga Moni A Te Koroni.

No te hawhe-paahi i te whitu karaka i te ahiahi, i tenei ra, ka tu atu a Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, te Minita mo nga Moni a te Koroni) ki te panui atu i te Rarangi o nga Moni a te Koroni.

Ka mutu tana panui ka hikitia nga whai-korero mo taua take ki tera wiki.

Katahi ka whakahaerea ko etahi Pire.

No te rua tekau meneti te paahitanga o te tekau karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 10 o Akuhata, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu te panui tuatahi tuatoru o etahi Pire, ka whakahaerea ko nga patai, ka roa e haere ana nga patai, ka tae ki te patai mo nga—

Scholarships Ako I Nga Kotiro Maori I Nga Kotiro Hawhe-Kaihe Hoki Ki Nga Mahi

Hohipera.

Te Maka (Mr. Monk, mema mo Waitemata).—Ka patai ahau ki te Kawanatanga, Mehemea ranei ka whakaritea e ratou etahi *scholarships* hei ako i nga kotiro Maori i nga kotiro hawhe-kaihe hoki ki nga mahi tiaki turoro i nga hohipera, kia ai ai aua kotiro, ina akona ki aua mahi, hei ako i nga Maori o o ratou nei iwi ki aua tu mahi a ona ra e hoki atu ai aua kotiro ki o ratou nei kainga Maori.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita Maori).—He mea nui rawa tenei mo te iwi Maori. I taku taenga ki Akarana i mua ake nei, i puta he kupu maku kia akona ki aua mahi etahi kotiro Maori. Ko aua kotiro me tuha ki nga hohipera nunui o te koroni ki reira ako ai i nga mahi tiaki turoro, a e whakaae ana te Kawanatanga ki te tuku atu i etahi moni hei oranga mo aua kotiro i te wa e akona ana ratou i nga hohipera.

Ka haere tonu ko nga patai a etahi atu mema Pakeka a ka tae ki te patai a te mema Maori mo te Tai Hauauru mo nga—

Whenua Maori O Te Rohepotae.

Henare Kaihau (mema Maori o te Tai Hauauru).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Mea Maori. Mehemea, i te mea tera e hanga ano he ture mo nga Whenua Maori o tenei koroni, ka tahuri ranei ia i naianiei tonu ki te whakahau atu ki te Apiha Hoko Whenua a te Kawanatanga i Otorohanga kia whakamutua te hoko a te Karanna i nga whenua Maori o roto i te takiwa e karangatia ana ko te Rohepotae te ingoa? Ko tenei mate he tino mate kino e pa ana ki nga iwi Maori o taua takiwa. Kei te mohio te Pirimia i patai ano ahau i tetaki patai penei te ahua ki te Kawanatanga i te tuunga o te Paremete i tera tau, a ko te whakahoki mai a te Pirimia ki taua patai aku, i penei, kei te whakaotioti te Kawanatanga i nga hoko i timataria ki taua takiwa me etahi atu takiwa o te Motu nei i mua atu o taua patai aku. Kaati, mai o te wa i whakahokia mai ai taua patai aku tae noa mai ki naianiei, e haere tonu ana te mahi hoko a te Kawanatanga i nga whenua Maori o te Rohepotae, me nga takiwa katoa o Aotearoa, kaore rawa i mutu. Ki taku mohio kaore pea e neke atu ana i te wha miriona nga eka whenua e toe ana i naianiei ki nga iwi Maori o te Motu o Aotearoa nei, a mehemea ka tohe tonu te Kawanatanga kia haere tonu tana mahi hoko whenua, taro ake nei ka kitea kore rawa he eka whenua kotahi nei e toe ki nga iwi Maori. Kua rongo ahau tera e whakatakotoria mai e te Kawanatanga tetahi Pire hei whakamutu i te hoko i nga whenua Maori; otira kua maha enei tau oku e noho ana i roto i teuei Whare, kaore ano au i kite noa i tena Pire, koia ahau i mohio ai, pehea ake ra te roa, e kore rawa e toe tetahi eka whenua kotahi ki nga iwi Maori. Kua kite ano hoki ahau kua whakanohoia ano he moni ki ruuga ki nga Rarangi Moni a te Kawanatanga o tenei tau hei hoko ano i nga Whenua Maori, no reira ka hiahia au kia whakaaturia mai ki ahau e te Minita mo te Taha Maori, mehemea e pehea ana te whakaaro o te Kawanatanga mo tenei tikanga hoko i nga whenua o nga Maori. Tera etahi poraki whenua e toe ana ki nga Maori, e rima tekau pea mano nga eka o tetahi, e rua tekau mano nga eka o etahi, a ko etahi o aua poraka e tae ana pea ki te ono ki te whitu ranei mano nga eka, a i roto i te tiwhikete o te whenua, me ki, e rua tekau anake pea nga tangata, a mehemea ki te hoko tetahi tangata kotahi o nga tangata no ratou te whenua i tona hea i runga i nga kupu whakakiki a te Apiha Hoko Whenua a te Kawanatanga, heoi kua whai take tena e hangaia ai e te Kawanatanga kia puare tonu tena hoko, kia ahei ai te whakakiki atu ki etahi o aua tangata kia tahuri ano ratou ki te hokohoko i o ratou nei paanga ki taua whenua. No reira ahau ka tino tonu atu ki te Minita Maori kia kaha rawa tana whiriwhiri mo runga i tenei take, notemea he tino mate nui tenei, a e kaha rawa ana te tangi a nga iwi Maori. Ki taku whakaaro e kore pea te Minita Maori e pai kia mate nga Maori i te kore whenua.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita Maori).—Ki taku mahara kaore kau he take i nui atu i tenei o nga take katoa e homai ana hei whiriwhiri ma te Paremete, ara, i tenei, i nga iwi Maori me o ratou whenua. He tino tika i korero ano ahau ki te mema honore i tera tuunga o te Paremete e mea ana te Kawanatanga me mutu te hoko i nga whenua o nga Maori. Ko te hiahia tera o te Kawanatanga. I ki ano ahau i reira me paahi tetahi ture hei whakatakoto tikanga whakahaere mo nga whenua Maori. I peheatia ia nei e koutou taua whakaaro oku? Ko taku i mea ai hei tikanga e riihitia ai nga whenua Maori i whakahengia e nga iwi Maori o te Tai Hauauru, o Waikato, me era atu takiwa o te koroni; a te tukunga iho, i runga i ena mahi whakahe, kore ana he mea i oti. Ko tetahi ahua, he tohe tonu te mahi a etahi Maori ki te Kawanatanga kia hokona o ratou whenua. Ko tetahi, tena e kitea ko etahi o aua Maori e korero nei he mea kino te hoko, tino tae ai ki te Kawanatanga korero ai ka nui to ratou hiahia ki te hoko i o ratou whenua. Na kei te tino pouri ahau mo tenei ahua. Takoto ke nga korero, takoto ke nga mahi, kaore rawa e taea te whakariterite. Ki taku mahara me horoi atu nga ritenga e mana ana i naianiei, a me riiwhi ki etahi tikanga hou e taea ai te whakamahi nga whenua Maori, me te haere tahi ano te mahi whakanohonoho ki te tangata, mehemea ka mahia tetahi tikanga penei hei riiwhi mo enei ritenga e mana nei i naianiei, katahi ka taea te whakamutu atu i te hoko whenua Maori. Engari, ko te whakawhitinga i te tikanga hou hei riiwhi mo te tikanga tawhito te wahi uaua. I whai kupu ano ahau ki te inema honore i nga ra timatanga o tenei tuunga o te Paremete mo runga i tenei take, i tona taenga ake ki ahau ui mai ai mehemea he aha nga ture

hou e whakaarohia ana kia paahitia mo te taha Maori. I ki atu ahau ki te mema honore i taua wa me huihui matou, ka rapu ai i tetahi ritenga hei riiwhi mo enei ture e mana nei i naianei, a ka whawhao i ta matou i kite ai ki roto ki tetahi Pire ka kawe mai ki te Paremete kia paahitia hei ture. A, ahakoa, ki te kore e tino pai rawa i te tuatahi te takoto o aua tikanga hou, otira, kei ia tau e takoto ake nei me whakatikatika haere ona wahi kino kia tino tutuki atu ai ki te pai. I te honore mema mo te Tai Hauauru e korero ake nei, i whai kupu ia mo te whakaritenga i etahi moni i tenei tau hei hoko whenua Maori. Ko te take o ena moni i whakaritea ai kia taea ai te whakamutumutu haere me te whakaotioti haere e te Kawanatanga i ana hoko whenua Maori. Kei te mohio ahau ki te tokomaha o te Maori, me nga eka whenua e toe ana kia ratou. Tetahi wahi rahi o aua whenua he tihi maunga, he tai awa, he whenua kino. Kaore ahau nei e hiahia ana kia haere tonu te hoko o nga whenua Maori. I pa mai ano ki au te mema honore mo Nepia, a Te Makarini, mo runga i tenei take, kororero ana maua, a ki taku titiro e tino pai ana te kupu a taua mema honore, i penei tana kupu. I waho atu o te Komiti mo nga Mea Maori e tu nei, me whakatu ano tatou i tetahi Komiti Whiriwhiri kia tokoono pea ona mema, hei nga tangata mohio nui ki tenei take, a ma ratou e kimi atu tetahi ture hei mahi ma tatou. Me matua paahi tetahi ture whakamutu i te hoko whenua Maori, ka hanga ai i etahi tikanga hou hei whakahaere i tenei take. Mehemea ka pera, katahi pea ka ora nga iwi Maori me o ratou whenua. Engari kaore oku hopohopo ki te ki atu me haere tonu te mahi whakanohonoho i nga whenua ki te tangata. Ki taku mahar a ka taea pea e tatou i mua o te mutunga o tenei Paremete te hanga tetahi tikanga e oti pai ai tenei take. Ki te tupono, kaore nga iwi Maori katoa e whakaae, kaati, me hanga kia pa taua ture ki runga anake i nga whenua o nga tangata e hiahia ana ki taua ture, ara, mehemea ki te hiahia nga Maori whai whenua o tetahi takiwa kia mana taua ture mo roto i to ratou takiwa me mana ki reira taua ture; a ki te kore nga Maori o tetahi atu takiwa e pai kia mana taua ture ki roto ki to ratou takiwa, kaati, kua e whakahaerengia kia pa ki reira. Ki taku whakaaro e kore pea e taea e tatou te mahi o tetahi Pire e aronga nui ki runga ki te koroni katoa. Ko nga iwi Maori o te Tai Rawhiti, o Wairarapa, me etahi o nga iwi o te Tai Hauauru, e tino hiahia ana ki tetahi ture pera. No reira, ki taku whakaaro, ki te whakaputaina he panuitanga mo nga takiwa whenua, me te waiho kia haere te whakapaanga o taua ture ki nga whenua i runga anake i te hiahia me te te whakaae a nga iwi nona nga whenua, heoi kua taea tena taha o tenei raruraru. E tino whakapai ana ahau mo te whakamaharatanga mai a te mema honore i tenei take ki au. E tino mohio ana ahau mehemea ka tuturu i o tatou whakaaro ka oti noa atu i a tatou tenei raruraru, otira e kore ano e taea te hoatu nga mea katoa e hiahia ana e nga tangata nana nei i mea kia tu mai te mema honore ki te whakaara mai i tenei take. Engari, maru kai atu ka maru kai mai.

Henare Kaihau (mema Maori o te Tai Hauauru.—E hiahia ana ahau ki te whakapuaki i etahi kupu hei whakahoki atu i nga kupu a te Pirimia i mua tata ake nei mo te Pire Poari. Kei te mohio te Pirimia ki tetahi pitihana nui i takoto ki te aroaro o tenei Whare, he mea haina e etahi tangata o roto i nga rohe o toku takiwa pootitanga, i hipa ake i te tekau mano tangata to ratou tokomahatanga, e whakaae katoa ana ki tena Pire Poari. Ki taku nei mahara kei te takoto ke noa atu nga tikanga o tena Pire, a, kei te takoto ke noa atu te mahi hoko whenua Maori a te Kawanatanga. Kaore rawa ahau e kite ana i tetahi take tika e kore ai e taea te whakamutu rawa i tena tikanga hoko whenua i naianei tonu nei. E rua tekau ma wha rawa miriona eka o tenei Motu kua riro atu i nga Pakeha me te Kawanatanga, a e wha anake miriona e toe ana ki nga iwi Maori. Mehemea kaore ano i ki te puku o te Kawanatanga, engari kei te mea, ahakoa tena whenua nui kua pau nei i a ratou, kia horomia katoatia e ratou nga eka e toe ana, katahi ahau ka marama ki te ritenga o te whakaaro e waiho nei kia haere tonu te mahi hoko i nga whenua o nga Maori. Otira, i runga i taku whakarongo atu ki nga kupu a te Pirimia, e ahua penei ana, ko te whakaaro a te Kawanatanga, e mea ana me paahi tetahi ture hei whakawhaiti i nga hoko o nga whenua Maori.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Hei whakamutu rawa.

Henare Kaihau.—Koi na te mea pai.

Ka haere tonu te mahi a te Whare i etahi patai a mutu noa. Katahi ka tahuri te Whare ki te korero mo te Rarangi Moni a te Koroni.

No te tekau ma rua o nga haora i te weherua i te po ka hikitia te Whare me taua korero mo tetahi atu ra.

Paraire, te 11 o Akuhata, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka huihui te Whare.

Te Tumuaki.

Ka tu atu te KARAKA o te Whare, ka korero atu ki te Whare kua riro te Tumuaki ki Akarana ki etahi mahi ana kei reira, kei te Turei e hoki mai ai. Kua whakaritea e te Tumuaki ko Te Kiuhi (Mr. Guinness) ara, ko te Tiamana o nga Komiti, hei whakakapi i tona nohoanga i te wa e ngaro atu ana ia.

Ka noho te Tepute-Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Rarangi O Nga Moni A Te Koroni.

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Rawhiti).—E te Pika, e kore taku korero e awhio, engari ka poka pu tonu ki runga ki te ngako o nga hiahia o aku iwi e noho ana i roto i nga rohe o te takiwa o te Tai Rawhiti. Ko to ratou hiahia me nama he moni hei whakaoti i nga reriwe o tenei koroni, hei hanga rori hoki i roto i te takiwa o te Tai Rawhiti, hei hanga rori atu i Kihipane ki Rotorua, atu i Kihipane ki Nepia, a i Kihipane hoki ki Waiapu; notemea ko tenei takiwa ko te Tai Rawhiti he tikawa e mate rawa atu ana i nga takiwa katoa i te kore rori. Kaati, he nui nga moni e puta ana ki te Kawanatanga i runga i etahi aronga maha i te takiwa o te Tai Rawhiti, engari ko aua moni e whakapaungia katoatia ana hei utu i nga itareti o nga moni i namangia i nga tau kua hori ake nei hei hanga i nga rori me nga reriwe kua oti nei te mahi ki era atu takiwa o te Motu. A i naianei ka waihotia ma to matou takiwa, ma te Tai Rawhiti, e utu nga itareti o aua moni i namangia ra mo ena mahi, ahakoa kaore rawa tetahi painga kotahi i puta kia matou i runga i aua moni. Katahi ano ka puta he tino tono ma nga iwi o te Tai Rawhiti kia namangia he moni hei hanga reriwe mo roto i to ratou takiwa ake, a ka tono kaha atu ahau i naianei ki nga mema katoa o tenei Whare kia tahuri mai ratou hei tuara moku ki te ki atu ki te Kawanatanga, he tino tika rawa aua moni e tonoa nei e matou kia homai hei mahi i nga mahi kua korerotia ake nei e au i roto i to matou nei takiwa i te Tai Rawhiti. Ko taua takiwa o matou, kua whakamaramatia atu nei e au kia koutou, e tino mate ana i te kore rori. Ki te tikanga kaore kau rawa he rori o to matou takiwa. Kaati, ko nga moni e puta ana ki te Kawanatanga i te Katimauta o Kihipane anake e tae ana ki te £60,000 i te tau kotahi. No te Taone anake tena o Kihipane me era atu wahi pakupaku nei e tata aua ki reira. Engari ko te nuinga o nga moni Katimauta o te takiwa nui tonu o te Tai Rawhiti katoa e utua ana ki Akarana, kaore ki Kihipane; a kei tetahi wahi ano o te Tai Rawhiti, ara, kei Te Wairoa, e utua atu ana nga moni Katimauta o tena whenua ki Nepia ke, kaore e tae mai ana ki Kihipane ki Akarana ranei. Kaati, he aha te he te homai ai e te Kawanatanga tena £60,000 kia matou, hei puna kia riro mai ai nga moni e tono nei ahau kia namangia hei mahi mo nga rori me nga reriwe i te takiwa o te Tai Rawhiti? Mehemea ki te homai taua moni mo taua mahi, ka taea e matou te nama moni, me ki ake ahau mo te £3 pea i te rau pauna. Kaati, ki taku mahara, ka ea nga moni itareti i runga i te rua miriona pauna, mo te £3 i te rau, i tena £60,000; a ahakoa ki te tae ki te £4 i te rau nga moni itareti mo aua moni e ki nei au kia namangia, ka tae a e taua £60,000 te utu nga itareti i runga i te kotahi miriona rima rau mano pauna. A, nana ka tino tae rawa atu ki te £5 mo te rau nga itareti o nga moni tinana, ka ea i taua £60,000 nga itareti mo te kotahi miriona rua rau mano pauna. Engari ki te kore te Kawanatanga e kaha ki te homai i tena £60,000 hei utu i nga itareti o te moni e ki nei ahau kia namangia, tena pea ratou e whakaae ki te homai i te hawhe, ara, i te £30,000. Kaati, i runga i te £3 i te ran, ka riro mai kotahi miriona pauna moni mo tena £30,000. I runga i te £4 i te rau, e whitu rau e rima tekau mano; a i runga i te £5 i te rau, e ono rau mano e riro mai. Kaati, e te Pika, e tino tono atu ana ahau ki nga mema honore kua oti o ratou nei takiwa te whakawhiwhi ki te reriwe, kia whakaae mai ratou ki tenei tikanga e tono atu nei ahau mo toku takiwa mo te Tai Rawhiti. Kua oti hoki i au te tohutolu atu ki a koutou i te huhua noa iho o nga mate e pa ana ki te Tai Rawhiti i roto i nga tau e toru tekau kua taha ake nei, a e tika ana i naianei kia awhinatia kia whakaorangia; a ko era atu takiwa o te Motu kua oti te whakawhiwhi ki nga painga maha kaore nei ano kia homai ki toku takiwa, me kua ratou e tono ano i etahi painga ke atu ano mo ratou, kia oti ra ano nga takiwa o te koroni e noho mate ana i naianei te whakawhiwhi ki nga painga e hiahiatia atu ana. Kua kite ahau kaore ano i ngata noa te hiahia o te Taone o Poneke. I homai kia ratou tetahi moni nui i tera tau, a i tenei tau kua tangi ano kia hoatu ano he moni ma ratou. Engari ka tono atu ahau ki nga mema o Poneke kia awhinatia mai taku tono kia whakawhiwhia tahitia ai toku takiwa me to ratou. Nui atu taku pouri mo te menemana i motinitia e te mema honore mo Panaera, i taku rongonga atu i a ia e whakapuaki atu ana i tena menemana, tino makara ana ahau e hara i te tino menemana pono nana, engari he kupu takaro noa iho nana ki te Whare. Ko etahi mema hoki o tenei Whare kaore ano i korero noa i nga hiahia o o ratou nei takiwa, no reira e hiahia ana ahau kia unuhia atu e te mema honore tana menemana, kia tuwhera ai he huarahi e ahei ai tatou ki te nama moni. Mo te aha koia tatou kia wehi ki te tono moni? E tino mohio ana ahau he nui noa atu nga mema honore e tino rite ana ki toku te kaha o to ratou hiahia tono moni mo o ratou nei takiwa; a, e tino tuturu ana taku mohio mehemea ka namangia he moni i naianei e te Kawanatanga ka whakatakoto ai i taua moni ki runga ki te teepu o tenei Whare, ka tino kite tatou, ahakoa ko nga mema e whakahe ana i naianei kia kua e namaia he moni, ka tino rere katoa atu ratou ki tena teepu poke ai i aua moni. Engari e tumanako ana ahau tera ano te Kawanatanga e whakarongo mai ki aku kupu tohutohu, a tera ano ratou e nama i etahi moni hei mahi i nga mahi kua koreretia ake ra e au, hei whakaotioti i nga reriwe kua timatatia te mahi, hei hanga rori reriwe hoki i nga takiwa e noho mate ana i naianei i te kore mea pera. Ko te takiwa o Ngapuhi i te pito whaka-raro o Akarana tetahi takiwa e mate ana. Kaore kau ona reriwe, a ko nga rori o taua takiwa e hara rawa i te rori totika. A titiro ano hoki ki te Tai Rawhiti, ka nui tona mate, kaore he rori kaore he reriwe, kaore he putanga atu mo o reira iwi ki era atu wahi o te ao. Ki taku whakaaro tuturu me whakaneke e tatou kia rua tekau rawa miriona he moni hei nama ma tatou, katahi ano ka oti nga rori, nga reriwe, me era atu tini mahi e hiahiatia ana, a e tika ana hoki kia mahia i nga wahi katoa o te koroni, a ki te namangia kia pena he

moni katahi ka tupu haere te ora o te koroni. Katahi ka tere tonu te hua mai he painga i runga i nga whenua, a tena e kite te koroni katoa, tae atu ki nga tangata whai whenua katoa, i te ora pai atu i tenei ahua e noho nei ratou i tenei ra. Mehemea ki te kore e namangia tena moni, heoi, e kore e tere te tupu haere o tenei koroni. Kaore a te whenua kaiponu i ona hua, engari tenei ano nga tangata kei te arai kia kaua e whakaputaina mai e te whenua ona hua, koia ratou ko te hunga e amuamu tonu nei ki tenei tono aku kia namangia tenei moni. Taku whakaaro mo nga tangata pera, heoi, ano to ratou hiahia me waiho ma te Tai Rawhiti e utu nga itareti o nga moni kua whakapaua ki roto ki o ratou nei takiwa, a ko tetahi pea o o ratou whakaaro kei te penei, hei aha ma ratou i mahara mai ai ki a matou, i tahuri mai ai ki te whakaora i a matou. Ki taku whakaaro me whakamana mai tenei tono a nga iwi o te Tai Rawhiti i tenei tau tonu, a ki te kore te Kawanatanga e kaha ki te whakaae kia namaia he moni i runga i nga huarahi kua tokungia atu nei e au, ahakoa te kaha o aku kupu tohe, me aku kupu whakamarama, kaati, katahi ahau ka tino tahuri ki te rapu i roto i oku whakaaro akuanei pea ko te mahi tika maku me whakawhiti atu pea ahau ki te taha ki to tatou "parirau maui," ara, mehemea ka whakaae mai ratou ki au hei Pirimia mo ratou. Otira, ki taku mohio, e kore ano au e kaha ki ki te whakawhiti atu ki te taha ki a ratou, tenei te mea mana ahau e arai, he kaha rawa no to ratou ngutu kowhetewhete me to ratou mahi tiritiri i nga ra katoa, tena pea e kore rawa e tau taku noho i roto i a ratou. Kaore rawa oku awangaawanga, ki te haugaia he reriwe mo te Tai Rawhiti ka nui rawa tona whiwhi i te moni, notemea he tino whenua motomoto nga whenua e haerengia e taua reriwe. Ka whiwhi nui tonu taua reriwe i te utanga hei harihari mana, i te kau, i te hoiho, i te hipi, i te poaka, i te wuuru, i te rakau, i te wahie, i te tangata, i te witi, i te kaanga, i te oti, i te paare, i te pohata, me te tini noa iho o nga kai e mahia ana i roto i nga rohe o te takiwa o te Tai Rawhiti. Etahi kai e whakatupuria ana e matou ki reira kaore e tupu ki etahi atu wahi o Niu Tireni. Ina hoki kaore e tupu te kumara ki etahi takiwa o te Motu nei, me te mereni kaore e tupu. Ka nui nga rakau papai i taua takiwa, e kore rawa e kitea kia pera te nui, te pai, o nga rakau i tetahi wahi ke Atu o te koroni katoa. A e tuaina noatia iho ana, tahuua atu ki te ahi, mounou noa iho. Ka tono atu ano ahau ki nga tangata ngakau pakeke kia whakangawaritea o ratou ugakau, a kia whakaaro ki taku tono. E korero ana ahau mo nga tangata e whakahe ana ki te tikanga nama moni. Kaore rawa e taea e au te whakapono atu, e korero pono ana ratou i tera korero. Ki taku, me nama e tatou he moni, waiho ma a tatou mokopuna e whakahoki atu tena moni. He aha rawa koia te take kia utu tatou i te whakapainga o nga whenua me nga mea katoa, te waiho ai ma nga mokopuna e utu? Mehemea ki te pena tatou heoi kaore he mahi tika e toe hei mahi ma a tatou mokopuna i muri i a tatou, heoi ano ka whakahihi noa iho ratou, ka mangere, ka mahi anake i nga mahi ahuareka, me nga mahi kori, i nga ra katoa, kaore kau rawa he mahi totika e oti i a ratou. Me mohio tatou heoi ano te tino mahi tika ma tatou i naiane he whakapai he whakamahi i te whenua. He aha koia te take e wehi ai tatou ki te nama moni? Waihotia atu ma a tatou mokopuna tuarua, tuatoru, e whakahoki atu te moni tinana i namaia. Kaore hoki nga tangata nana nga moni e tino hiahia ana kia whakahokia atu a ratou moni mehemea e utua tikatia ana nga itareti i nga takiwa katoa. Engari ma tatou e mea atu kia namaia mai e ratou he moni mo te kotahi pauna i te rau. Ki te kore ratou e whakaae mo te pauna kotahi i te rau, heoi ano me ki atu tatou, kaati, ka haere matou ki tetahi atu tangata nama moni ai ma matou. Kua korerotia mai hoki ki au he nui noa atu tena taonga te moni kaore e taea te tatau, kei te takoto mahi kore noa iho. I kite ahau i tetahi panui i tera tau, na tetahi tangata tuku moni nama, e penei ana taua panui ka tukuna e taua tangata ana moni mo te kotahi pauna tekau hereni mo te rau. Ki te kore koutou e whakaae kia namaia te rua tekau miriona i korero ake ra au, kaati, me homai ki nga iwi o te Tai Rawhiti te £60,000 moni Katimauta e utua ana ki Kihipane. E mohio ana ahau mehemea ki te tonoa e au kia homai to hawhe o te miriona kotahi kua kiia nei kia namangia kua tahuri katoa mai etahi o nga mema ki te riri ki ahau i reira tata ano. No reira kaore au e huua i te kupu, engari ka tohitu tonu atu taku tono mo te mea e hiahia ana ahau kia homai. E ki atu ana ahau ko nga moni i hua mai i roto i toku takiwa me whakapau ano ki reira, hei mahi i nga rori, me era atu mea i korerotia ake ra e au. Ki taku mahara kaore rawa e tika kia whakawahaia mai ki runga ki te Tai Rawhiti anake nga taumahatanga e tika ana kia utaina ki runga ki era atu wahi o te koroni—notemea, ko nga wheua anake i toe mai ki te Tai Rawhiti, ko nga kikokiko me nga painga katoa kua pau i era takiwa atu o te Motu. Ka taea e au te whakamarama atu i nga mate e pa ana ki runga ki te Tai Rawhiti. Ko nga tangata e noho ana i nga kainga o te taha ki uta i te takiwa o te Tai Rawhiti, kaore kau o ratou huarahi, a he mea hari atu a ratou kai, me a ratou taonga, ma te peeke hoiho e waha atu, kia puta mai ra ano ki nga rori kaata katahi ka utaina ki runga ki te kaata, ka tae mai ki Kihipane ka utaina a ratou mea ki runga ki te tima paku, ka haria atu e te tima paku ki waho ki te tima nui, mana e hari atu ki Ingarangi. Ka eke atu ki runga ki te tima nui ka utu ratou i nga inihua, me nga utu a nga tangata makete, me te tini noa iho o etahi tikanga e tonoa ana hei utu ma ratou e ka tae atu ki taua whenua e karangatia nei te ingoa ko Ingarangi. Ka korero ahau i naiane mo te utu o nga he para, me era atu moni e pau ana i nga mahi whakatupu hipi, nga mahi katikati, me era atu mahi katoa e mahia ana i ia tau i ia tau. He mea utu ki te moni ena mea katoa. Kei te mohio nga mema honore ko tena kuri ko te hipi he nui rawa tona mahi. Kaati, ka tae atu nga utanga nei ki Ingarangi, ka utua ana tini raruraru katoa, heoi ano te hokinga mai ki nga tangata nana, ki nga iwi o te Tai Rawhiti, ko nga wheua anake. Ko nga kikokiko o te tinana, me nga painga katoa, kua pau i te utunga i aua tini raruraru kua korerotia

ake nei e au. Kaati, ahakoa ano ko nga wahi o te takiwa o te Tai Rawhiti e tata ana ki te moana, ka nui ano nga taumahatanga e tau ana ki runga ki a ratou i te haringa o a ratou nei mea ki runga ki nga tima e tae ana ki aua wahi o te Tai Rawhiti. Tuatahi, ka utaina atu a ratou mea ki runga ki nga poti ririki ka tae atu ki te kuuna, ka haria e te kuuna ki Khipane, ka utaina atu ki runga ki te tima iti, mana e hari ka uta atu ki runga ki te tima nui, ma te tima nui e hari ki Ingarangi. Ka tae atu ki Ingarangi, te hokinga mai o nga moni, kaore kau rawa he toenga, a ko nga tangata nana aua taonga i te tuatahi ko nga wheua kau i toe hei ngau ma ratou Kaati, mehemea he whakaaro aroha kei roto i o koutou ngakau, koutou nga Pakeha, me aroha mai koutou ki a matou, i runga i enei kupu aku, whakamarama atu i o matou mate ki a koutou. Homai nga moni e tono nei ahau kia namangia mo to matou takiwa. E rere ke noa atu ana taku tono i te tono a nga iwi o Poneke nei. Ko Poneke hoki e tono ana kia rua ona raina reriwe, a ko nga raina kua oti te mahi me whakatikatika me whakapeka ke kia rite ki to ratou hiahia. Tena ko ahau e tono ana kia homai he reriwe mo te whenua kaore nei ano kia whakawhiwhia ki tena taonga. E ki atu ana ahau, e te Pika, ko Poneke te iwi kaha rawa atu ki te tono moni, e tino ki ana ahau ko Poneke te tino kaha rawa atu i nga takiwa katoa o te koroni nei mo tena mahi mo te tono moni. Ki taku mahara me mutu te tono moni a nga iwi o Poneke, me whakaaro ratou ki nga moni i hangaia ai tenei Whare, me era atu whare maha o te Kawanatanga kei Poneke e tu ana. Na tenei Paremete i huihui mai ai te tangata i nga wahi katoa o te Motu ki Poneke nei, a whiwhi ana a Poneke i nga painga. Tena ko toku takiwa e korero nei ahau, ara, a Khipane, kaore ano i whakaarohia paitia kia iti nei e tetahi Kawanatanga kotahi tae mai ki naianei. Kaati, e te Pika, ka whai kupu atu ahau i naianei ki nga mema honore tera e tu ki te whai-korero i muri i au, ka tono atu ahau ki ia tangata kotahi o ratou kia awhinatia mai enei tono katoa e tono nei ahau, kua e hoki ano ki te korero, ki te tautohetohe, ki te pakanga mo tenei hanga mo te whika, ta te mea ka maroke kau noa iho o koutou ngutu i te tautohetanga mo ena whika, a te tukunga iho e kore e rere ke i a koutou tona mutunga. Engari tukuna mai ki taku, whakaetia mai te pono o taku korero—he pai rawa kia whakatutukitia e tatou taku e korero nei—me nama he moni i Ingarangi hei whakapai mo Niu Tireni. Ko nga painga e hua tata mai i runga i tena tikanga, koia tenei, ara, ka whakawhiwhia nga tangata mahikore ki te mahi ma ratou, ka whakapuaretia nga whenua, a ka ora nga tangata whiwhi whenua i runga i te mea ka puta kia ratou nga hua o a ratou nei whenua. I runga i tenei ka tere tonu te puta o te ora ki te koroni, a i te mea ka kaha rawa te tupu me te hua o te moni ki te koroni ka kaha hoki nga mema o tenei Whare ki te tono i nga rau mano pauna maha noa atu mo o ratou nei takiwa, ka mutu atu te tonotono i nga moni pakupaku e tonoa nei e ratou i naianei. E kite ana hoki tatou i tenei ahua i roto i enei ra, ka tu mai tena mema ka ki mai, e hiahia ana ahau kia mea mano pauna mo toku takiwa. A ka tu mai tetahi ka tono kia mea mano pauna mo tona takiwa; te tukunga iho kaore i rahi nga moni hei whakarato i nga takiwa katoa, a ka noho hapa etahi. Ki taku mahara he tino take nunui enei hei kororerotanga ma tatou, me whakarere atu te tautohetohe me te whawhai mo nga nohoanga o te Kawanatanga. E te Pika, ahakoa ki te noho a Pirani, te mema mo Pamutana, ki runga ki aua nohoanga hei Pirimia, ki taku whakaaro e kore rawa e taea e ia te waha i tena kawenga. He poto rawa he paku rawa ia ki taku titiro. Ki toku nei whakaaro kia nunui kia roroa te tangata hei waha i tena tu kawenga. I kite atu ahau i te wa e tu ana taua mema honore ki te whakapuaki i tana whaikorero, i roto i tana taima katoa e tu ana ia he titiro tonu tana mahi ki nga pukapuka i tana ringa e pupuri ana; Kaati, mehemea he tangata nui ia, pena me nga tu tangata kua kiia ake nei e au, kua nui tona upoko hei pupuri i ena whika, kua kore he take e titiro ai ia ki ana pukapuka. Kia tokorua tonu nga tangata o tenei Whare e whawhai mo tena nohoanga. Ki te pera, ka ki atu au, "Ae, e tika ana tena, kei te pai tena." Engari, ka kite ahau i etahi atu mema e tone ana, e whawhai ana, mo taua nohanga, e kore ahau e whakaae atu ki tena. Ka whai kupu ahau i naianei mo te Taone o Akarana. Ko Akarana he taone nui, he taone pai, engari kaore e penei ana te nui o te hamama o tona waha ki tetahi moni mana me to Poneke nei. Ka nui ano nga wahi o te takiwa o Akarana e takoto mate ana i te kore reriwe. Kaore kau he reriwe o te taha whaka-te-hauraro o te awa o Waiternata i Akarana; a me ki tonu atu au ki nga mema honore o te Taone o Poneke, kaore ahau e kaha ki te tautoko i ta ratou tono kia hoatu he moni hei whakatikatika i nga reriwe o Poneke, i te mea ki au nei, ko te mahi tika ake, nui atu i tena, ko te hanga reriwe mo nga takiwa kaore nei ano kia whakawhiwhia ki te reriwe. Engari, mehemea ka tahuri mai nga mema o Poneke ki te awhina i taku tono mo te rua tekau miriona, katahi pea ka taea e au te tautoko i a ratou mo runga i o ratou nei hiahia. E ki atu aua ahau, me nama e tatou, i naianei tonu, nga moni katoa e hiahiatia ana mo Niu Tireni, kia kotahi tonu te namanga atu mutu atu, ki te peratia katahi ka kore e hiahiatia kia namaia ano he moni mo Niu Tireni a muri atu, ta te mea ka nui noa atu tena moni hei whakarato i nga hiahia o nga tangata katoa o tenei koroni Kaati, e te Pika, i roto i enei tau ka maha kua pahemo me ake nei kaore he mutunga o te tono me te tangi o te Tai Rawhiti kia hoatu he moni mo tona takiwa, a heoi te utu a te Whare nei he kata, he tawai, he whakakore noa iho i a matou; no reira, e penei ana i naianei te whakaaro o nga iwi a te Tai Rawhiti: me tahuri ratou ki te whakahaere tikanga a ki te hanga kia wehea ai to ratou takiwa hei porowini motuhake, a ma ratou ano e whakatu e whakahaere he Kawanatanga mo ratou. Mo te taha ki nga reriwe kua timataria te mahi, ka mahia ranei a muri, e penei ana taku kupu: kia kaha rawa te mahi i ena mea, kia mohiotia ai, koia ano, ka tino whakaotia aua mahi. Kua e kohukihukitia te mahi, kua e mahi i tetahi wahi paku i tenei tau, ka waiho, a ka taka tetahi rua tau, toru tau ranei, ka mahi ano i tetahi wahi paku ano, a pera

haere tonu te mahi, engari me maro tonu te mahi a oti noa. Ki te peneitia me taku e kore e pau nga tau kotahi tekau kua ea katoa mai nga moni i pau i te hanganga. Mehemea ki te whakaotia tatatia nga reriwe i naianei, katahi ka tere tonu te nohohoho o te tangata ki runga ki nga whenua e haerengia ana e aua reriwe, ka nui rawa te whai mahi o nga tereina, a katahi hoki ka tere rawa atu te hoki mai o nga moni. E tino mohio ana toku ngakau, mehemea ka hanga te reriwe o Khipane e tohe nei ahau kia mahia, tena e hua mai te £60,000, te £100,000 ranei i te tau, nuku atu ranei i tena, i runga atu o nga utu o te whakahaerenga. Ka tono atu ano au ki nga mema honore kia awhinatia te hiahia o nga iwi o te Tai Rawhiti kia whiwhi ai ratou i tenei painga. Ki te kore nga mema honore e whakaae ki tena, kaati, me whakaae tatou, ko nga moni katoa e hua mai ana i nga wahi katoa o te koroni me whakapau ki runga ki te takiwa o te Tai Rawhiti anake. Me whakaae nga mema honore kia kotahi te tau e noho noa iho ratou kua he moni mo o ratou takiwa. Kua whiwhi hoki ratou, nui atu to ratou whiwhi; kua tino tangata nunui ratou, kua eke ki runga ki nga nohoanga tiketike rawa. Heoi ano he kupu maku mo nga mema honore e pena ana te haere, ara, kaore ano pea i ngata o ratou hiahia, e mea ana pea ia tangata o ratou kia tino teitei rawa ake ano ratou ki runga, a kia tino eke rawa i a ratou o ratou iwi ki te rangi. E te Pika, kei te pouri ahau mo te korenga o te Pirimia i tona nohoanga, engari ka tumanako atu toku nga kau ma te hau e kawe atu aku kupu kua torero nei au i tenei no ki nga taringa o te Pirimia. Heoi, hei kupu whakamutunga maku, kia ora koutou nga mema o tenei Whare, a kia kaha koutou ki te tautoko i aku kupu tono kua takoto atu na mo te takiwa o te Tai Rawhiti.

Taite, te 17 o Akuhata, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea ko nga patai, ka maha nga patai ka oti ka tae ki te patai mo—

Puketeraki Teihana.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Reriwe, Mehemea tera ranei e whakahaua e ia kia whakaraha te whare o te Teihana o te Reriwe i Puketeraki, kia pai ai he kainga mo nga tangata haere i te mea kua nui rawa nga taugata me nga taonga e utaina ana e tukuna ana ki reira? Kei nga raumati ka nui nga tangata e tuku ana ki reira ki te haereere ki te matakitaki, a ki taku whakaaro he paku rawa te whare o te Teihana.

Te Karimana (Hon. Mr. Cadman, Minita mo nga Reriwe).—Kaore e taea e au te whakaae atu o te tono a te mema honore, notemea kua tae mai te whakaatu a te Tari mo nga Reriwe ki au, e penei ana, kaore kau i te nui haere nga tangata me nga taonga e tukutuku ana ki taua teihana, no reira kaore e taea te whakaae o te tono nei.

Puketeraki Teihana.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo nga Reriwe, Mehemea tera ranei e whakahaua e ia kia tu te tereina ekiperehi ki Puketeraki Teihana ina ahau whakarunga ki Otakou, ki te tuku i nga pahihiki ki reira.

Te Karimana (Hon. Mr. Cadman, Minita mo nga Reriwe).—Kua ara i tenei patai nga tono e mea nei kia maha nga teihana e tu ai nga tereina ekiperehi, a kei te mohio nga mema honore ka whakahengia tera tikanga e katoa. Na reira e pouri ana ahau mo taku kore kaore e kaha ki te whakaae atu i te tono a te mema honore.

Penihana Mo Nga Kaumatua Maori.

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—Ka patai ahau ki te Minita mo te Taha Maori, Mehemea ranei kua whakaturia e te Kawanatanga tetahi apiha hei mahi a hei whakatautau haere i nga tono penihana e tukua atu ana e nga Maori kaumatua o te iwi o Ngaitahu e noho nei i Te Waipounamu me Rakiura? He maha nga pukapuka kua tukua mai ki au mo tenei putake e nga Maori o Murihiku. Otira, tera pea kei te mau tonu i nga whakaaro o te Pirimia, i tae atu ki tona aroaro tetahi ropu Maori i tona taenga ki Riverton i era marama kua taha ake nei, he whakaatu ta taua ropu ki a ia, kaore kau he kai-whakamaori whai raihana o reira hei whakamana a hei haina i nga pukapuka tono penihana. Koia tenei te take i hoatu ai e au tenei patai ki runga ki te Ota Pepa.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita mo te Taha Maori) —Ki te tirohia e te mema honore te pukapuka ritaana kua whakatakotoria nei ki runga ki te teepu o te Whare, tera ia e kite e nuku atu ana i te rima rau nga Maori e whiwhi ana i te penihana.

He MEMA HONORE.—Kaore kau o Te Waipounamu.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kaore e taea e ahau te puta ki waho o te Ture whakatu ai i etahi apiha motuhake hei mahi i ta te mema honore e tono nei. Ki te tupono nga kai tono penihana ki nga

kai-whakamaori a te Kawanatanga, he pai noa atu ma aua apiha e whakamaori atu nga pukapuka kia rite ai ki ta te ture, kia taea ai e nga Maori te whakahaere a ratou tonu e whiwhi ai ratou i te penihana pera me etahi atu tangata.

Tame Parata.—Ki taku mahara kua whakaae a Te Pihopa, Kai-whakawa, mana e whakahaere nga tonu penihana a nga Maori.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Kei te Tari te ritenga, e kore e whakaturia e au etahi apiha motuhake mo tenei mahi.

Te Herihi (Mr. Herries).—Ki etahi takiwa tonu ai nga Maori kia utu i te whakamaoritanga o a ratou pukapuka tonu penihana.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—E kore ano ra hoki nga kaiwhakamaori e mahi noa iho, i runga i te kore utu, i nga pukapuka tonu penihana a nga Maori, haunga ia nga apiha kaiwhakamaori a te Kawanatanga, e kore era e tonu kia utua ratou mo ta ratou mahinga i nga penihana a nga Maori.

Haere tonu nga patai a etahi atu mema a mutu noa.

Rarangi O Nga Moni A Te Koroni.

No te hawhe-paahi i te whitu karaka i te ahiahi ka timataria ano te korero mo nga Moni a te Koroni, he maha nga mema Pakeha ka korero ka tu ko—

Te Makarini (Mr. McLean, mema mo Nepia). Koia ana kupu i korero ai e pa ana ki te iwi Maori, ara:—E te Pika, i mahara ahau tera e hohoro te whakatakoto mai a te Kawanatanga ki te Whare nei i tetahi Pire mo nga Whenua Maori, hei whakahaere i tenei mea nui, ara, i nga whenua o nga Maori. Otira, tae mai ki tenei ra, kaore ano he Pire pera i kokiritia e te Kawanatanga ki te Whare nei. Na, e penei ana te ahua o te takoto o nga whenua Maori: ara, ahakoa he nui noa atu nga whenua e toe ana ki a ratou, otira he iti noa iho te wahi e mahia ana e ratou ki te kai. Ina hoki e 66,000 tonu nga eka o nga whenua Maori kua ruia ki nga karaihe Pakeha, a e 20,000 tonu tae atu pea ki te 30,000 nga eka e parautia ana e mahia ana ki te kai. E 314,000 nga hipi a nga Maori a e 29,000 a ratou kau. Te take i penei ai te ahua he he no ta ratou noho i runga i o ratou whenua, ara, he waiho topu no ratou i nga tangata i roto i nga tiwhikete, he kore kaore e wehewehea ana e ratou nga whenua ki ia whanau ki ia tangata ranei, na reira kaore e taea ana e ratou te whakahaere he mahi ma ratou ki runga ki o ratou whenua. Na, e he ana ta tatou waiho i a ratou kia noho pera ana; ki taku me tere te paahi o tetahi Pire hei whakatika i te noho a nga Maori i runga i o ratou whenua, kia taea ai e ratou te whakamahi i nga whenua e hiahia ana e ratou hei pera, a ki te hoko atu ki te riihi atu ranei i etahi o o ratou whenua ki te Pakeha, i runga ano i etahi tikanga marama. Ki te penetia he tikanga whakahaere mo o ratou whenua katahi ka puta he ora mo nga Maori tae atu ki te Motu katoa o Aotearoa nei. E noho nei te iwi Maori ka nui te raruraru me te kino noa iho o tana noho. Ina hoki, ko te nuinga o nga mea o ratou e hoko ana i o ratou whenua ki te Kawanatanga kaore e manawanui ana ki te tiaki i nga moni i riro atu i a ratou hei utu mo o ratou whenua i hoko ai, tere tonu ta ratou rukeruke me ta ratou moumou noa iho i a ratou moni; na reira e tumanako tonu ana ahau, tera pea e tere te whakatakoto mai a te Kawanatanga i tetahi Pire ki te Whare nei mo tenei putake nui, kia ai ai he huarahi e taea ai te whiriwhiri etahi tikanga e oti ai he ture pat mo te taha Maori. Ko taku hiahia me tino kokiri he Pire mo nga Whenua Maori i tenei tuunga o te Parements, a me pai te whakahaere me te whiriwhiri a te Whare i taua Pire hei ora mo te iwi Maori me te koroni katoa.

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—E te Pika, e hiahia ana ahau ki te whakapuaki atu i etahi kupu mo runga i te Rarangi o nga Moni a te Koroni kua whakatakotoria nei ki runga ki te teepu o tenei Whare. Kaati, me ki ake ahau mo te taha ki au ake e tino whakapono ana ahau e whakaatu tika mai ana taua pukapuka i te pai me te tika o te takoto o nga moni o tenei koroni, a i tino koa rawa atu nei ahau i taku kitenga i roto i taua pukapuka e whakaatu ana i te nui o te tupu haere o te koroni me ana mahi, a e tino mohio ana hoki ahau e tika noa atu ana kia ki atu ahau, ae, he pono kei te nui te tupu haere me te ora o te koroni i runga i nga whakahaere me nga mahi tika a tenei Kawanatanga e tu nei, a e tino tika ana kia koa tatou me te koroni katoa hoki mo te pai rawa o te whakahaerenga o nga mahi katoa o nga Motu nei. Kaati, e te Pika, mo te taha ki te kotahi miriona pauna kua kiia e tenei Whare kia namangia hei whakaoti i nga reriwe o te koroni, ki taku mahara e iti rawa ana tera moni, e kore e oti nga mahi e tika ana kia mahia i roto i te koroni. Ki taku mahara, e te Pika, ko te tino hiahia nui tena puta noa i te koroni katoa, kia hangaia he reriwe i nga takiwa katoa o tenei koroni. A e tino mohio tuturu ana ahau e kore rawa e taea e tera moni te whakarato nga tonu katoa tena e tonu mai ki te Kawanatanga. Tetahi wahi nui o tena moni ina namangia ka whakapaungia i te hanganga o te reriwe e kiia nei ko te I wituaroa o te Motu o Aotearoa. A ko tetahi wahi o taua miriona kotahi nei ka riro hei hanga i era atu raina reriwe i tenei Motu me te Motu o Te Waipounamu. E hara i te mea kei te ki atu ahau kia kaua taua moni e whakapaua ki runga ki ena mahi, notemea ki te whakapaua penatia hei painga tena mo nga tangata e noho ana i roto i nga takiwa e haerenga ana e aua raina reriwe, ara, mo nga iwi Maori me nga iwi Pakeha o te Motu nei. Ki taku mahara ka whakapaua pea tetahi wahi o taua moni hei whakawhanui haere i nga mahi o nga takiwa mahi koura o Niu Tireni, a ko tetahi wahi ano pea ka wehea hei awahina i nga ritenga o nga mahi kura o te

koroni. E hiahia ana ahau ki te whakapuaki atu i aku whakaaro mo tena mea mo te kura, ta te mea ko tetahi mea tena e whakaarohia nuitia ana e nga iwi Maori. He maha nga tamariki Maori e tukuna ana ki nga kura me nga kareti, a ka paahi i nga uiuinga matauranga o tera karaihe o tera karaihe. Ko te mea pai ano tera ki ta te iwi Maori whakaaro, i te mea kua tae hoki a ratou tamariki ki ena wahi o te huarahi atu ki nga matauranga o te Pakeha. Engari, tenei ke te mate e kitea ana e nga matua Maori: kaore kau a ratou nei tamariki e whiwhi ana i nga nohoanga mahi i roto i nga Tari Kawanatanga o Niu Tireni. Ki taku whakaaro me hanga kia riterite tonu te whai mana o nga tamariki Maori me nga tamariki Pakeha hei noho i aua nohoanga i roto i nga Tari Kawanatanga. A, e te Pika, ki taku mahara me tino tahuri te Kawanatanga ki te ata whakaaro i tenei take mo te taha ki nga tamariki Maori kua puta i etahi uiuinga maturanga i roto i nga kura, me hanga kia whiwhi tahi ai ratou ko nga tamariki Pakeha i nga nohoanga mahi i roto i nga Tari o te Kawanatanga. Na tenei ano tetahi take e hiahia ana ahau kia ata whakarongona mai e tenei Whare, ara, mo te ahua o nga tangata e whakaturia ana hei mahita mo nga kura i hanga hei ako i nga tamariki Maori, e hara rawa atu nei aua tangata i te tangata totika mo tena mahi, i te tangata ranei e tino ahei ana hei whakaputa i te matauranga o nga tamariki Maori e tukua atu ana ma ratou e whakaako. Koia tenei taku kupu ki tenei Whare: me mutu te whakatu i nga tangata he hei mahita mo nga kura Maori, engari me whakapau o tatou kaha ki te whakarite tangata mo aua turanga, hei nga tangata matau anake kia oti tika ai nga mahi. Ka haere taku korero i naianei mo etahi mea ano i roto i te Rarangi o nga Moni a te Koroni. Ka whai kupu au mo te moni e meatia ana kia wehea hei moni hoko whenua Maori. He nui aku korero ki te Kawanatanga mo runga i tena take. Me ki atu ahau mo tena £50,000 e meatia nei kia wehea hei hoko whenua Maori, whakapaua ki tetahi atu mahi, kua ki nga whenua Maori. E ki atu ana ahau, e te Pika, ko tena £50,000 me hoatu ki nga iwi Maori, ma ratou e utu nga itareti, hei moni whakapai i o ratou whenua me a ratou paamu. E tino ki atu ana ahau mehemea ka whakapaua tena £50,000 ki runga ki nga mahi e tohungia ake nei i roto i te pukapuka Rarangi Moni, ka tuturu kite tenei Whare, i roto ano i tenei tekau ma rua marama tata e haere ake nei, ka tino kore rawa atu he whenua e toe ki nga iwi Maori hei oranga hei kainga mo ratou. Engari, e te Pika, ki taku mahara kaore pea tenei Whare i te hiahia kia rite tahi te ora me te tupu haere o nga iwi Maori me nga iwi Pakeha o tenei koroni. Kua kite noa atu, kua mohio noa atu pea, otira kei te tino mohio i naianei nga iwi Pakeha, kei a ratou anake te nuinga o nga painga o tenei koroni. E te Pika, kei te tino tumanako atu toku ngakau ma enei kupu aku pea katahi ka kite iho te Kawanatanga, koia ano, ko te mea tika me whakakore rawa atu tena moni i wehea nei i roto i te Rarangi Moni hei hoko i nga whenua Maori. E te Pika, ko enei kupu e korerotia atu nei e au he kupu tuturu naku, ara, kaore rawa ahau e mohio ana e kite ana ranei i tetahi painga, pehea ranei pehea ranei, e puta ki te iwi Maori ki te whakapaua tena moni i runga i tena huarahi. Me ki atu ano hoki ahau mo te taha ki nga iwi Maori o tenei koroni, kore rawa atu ratou nei e mohio ana e peheatia ana te whakapaunga o nga moni o te koroni. Heoi ano kei te rapu tikanga ia tangata ia tangata mehemea e kore e kitea e ia he ora mo tona whanau ake, me te huarahi pai e taea ai e ia te whakahaere tika i tona maramara whenua. No reira ka hoki ano taku kupu ki te tono kaha atu ki te Kawanatanga me mutu rawa te hoko i nga whenua o nga Maori. Kaati, e te Pika, kua rongo ahau, mehemea ka ahua roa tenei tuunga o te Paremete, tena e whakatakotoria mai ki te aroaro o te Whare tetahi Pire e aronga ana ki runga ki enei take e korero ake nei ahau. A i runga i te mea kua korero mai te Pirimia tera te Kawanatanga e whakatakoto mai i tetahi Pire hei whakamutu atu i te mahi hoko whenua Maori, no reira kei te noho tatari tonu ahau, me te tumanako atu o toku ngakau, kia hohoro te takoto mai o tena Pire. Mo te taha ki te £25,000, e meatia ana kia whakapaua ki runga ki nga mahi arai ope taua whawhai. Kaati, kaore aku kupu whakahe mo tera ritenga, ta te mea ki taku titiro e tino tika ana kia whakatakotoria nga mahi me nga ritenga e tiakina paitia ai tenei koroni. Na, kei te noho tumanako atu ahau kia wehea mai he moni hei hanga i te reriwe e tino kaha nei te hiahia o nga iwi o toku takiwa, ara, o Waikato, kia mahia tonutia i naianei. E korero ana ahau mo te raina reriwe e tono nei matou kia hanga i Pukekohe ki Waiuku. Mo te aronga o tena reriwe me ki atu ahau e hara i te mea e tono atu ana ahau i tena reriwe mo te taha anake ki nga iwi Pakeha o taua takiwa, engari e korero ana ahau mo te taha ki nga iwi Maori o te takiwa ki Waikato e noho araitia atu ana i te taha moana i naianei, kaore e taea mai e ratou nga kai o te moana te hari atu ki o ratou kainga i uta. E tino ki atu ana ahau i te mea kua mahara tenei Whare ki te ki e tika ana kia namaia kia kotahi miriona hei mahi reriwe i tenei Motu me Te Waipounamu, me kua rawa e hoki iho i te £45,000, e homai hei hanga i taua reriwe e korero nei ahau. Ki taku mohio e tika ana ahau kia korero atu me whakaaro e te Kawanatanga nga hiahia o nga iwi Pakeha me nga iwi Maori o taua takiwa. Me tohutohu atu ano hoki au kei te utu nga Maori i nga wahi e tika ana kia utua e ratou o nga taake me nga raruraru o te koroni, me nga iwi Pakeha ano hoki i roto i ia takiwa i ia takiwa o te Motu o Aotearoa. Kaati, he aha rawa koia te take kia whakatikia toku takiwa ki tena painga ki te reriwe, ahakoa te nui noa atu o nga kupu kua korerotia nei i roto i tenei Whare mo runga i tena take? Ki toku whakaaro me tino tae ki te toru miriona katahi ka rite nga mea e hiahia ana e nga mema o tenei Whare. E kore ahau e tino kaha ki te tautoko i te hiahia o taku hoa o te mema Maori mo te Tai Rawhiti e tono nei kia namangia kia rua tekau rawa miriona, ko te take, mo te taha ki au ake nei, kei te kite marama atu ahau, kei te tino taumaha rawa te kawenga moni nama e wahaia nei e te koroni i naianei. No reira, ki taku, mehemea ka namaia e tatou kia rua tekau miriona atu ano, kore rawa au e mohio me

pehea e taea ai te utu o nga itareti o tena moni. Engari, e te Pika, ki taku mahara, ka pau katoa nga kau me nga hipi e whakahihi nei tatou i roto i enei ra hei utu i nga itareti o tena moni e ka namaia. Engari ki taku mahara tena ano etahi take marama i tika ai taku ki ake me nama kia toru miriona, notemea, ahakoa e tika ana ka waiho tena hei taumahatanga ki runga ki nga iwi o tenei koroni, engari he kawenga tena e taea ana te ki e tika ana i te mea katahi ka riro atu nga tini mea e hiahia ana e ia wehenga o nga iwi o tenei koroni. Mo te taha ki te £7,000 e wehea ana mo nga Maori i roto i te Civil List i te Rarangi o nga Moni a te Koroni e korerotia nei e tatou. E tu atu ana ahau ki te korero mo tenei £7,000 i runga i taku ahua e tautoko nei au i tenei Kawanatanga. Na, ki te kore au e marama ki nga huarahi i whakapaua ai aua £7,000, e kore au e wehi ki te tono atu ki akoutou kia whakamaramatia mai. Kaore ahau i te marama ki nga huarahi whakapaunga o tena whitu mano, maku e whakamarama tena kupu aku. Tona tikanga me hanga etahi ture mo te taha ki nga iwi Maori, me whakatu etahi Maori rangatira i roto i o ratou hapu, hei tiaki hei whakahaere i nga ritenga e pa ana ki runga ki o ratou hapu, kia whakatungia aua tangata ki runga ki nga tuunga whakahaere whakawa, hei peehi hei arai i te mahi hara i te mahi he ranei a nga iwi Maori i roto i o ratou takiwa, hei hanga tikanga arai kei tupono nga iwi Maori i roto i o ratou takiwa ki te hanga i etahi ritenga, ki te mahi ranei i etahi mahi, e takahi ana i nga ture kua oti te hanga hei ture e te Kawanatanga o te Kuini, hei whakahaere hei tiaki hei awahina i nga iwi Pakeha me nga iwi Maori o tenei koroni. Kaati, kei whea ena tangata whakahaere whakawa, me ena pirihimana mana e tiaki nga iwi Maori i roto i o ratou takiwa kei takahi ratou i te ture. Kaore kau, e te Pika, kore rawa atu. Koia ahau e ki ake ai, he tika, e tino he ana te whakapaunga o tena £7,000 i roto i nga tau maha kua hori ake nei tae noa mai ki naianei. Tena pea e whakautua peneitia mai e te Kawanatanga, e, kua pau ra i te awhinatanga i nga Maori kaumatua rawakore kua kore nei e kaha ki te mahi oranga mo ratou. Engari ki taku whakaaro e hara i te mea tika kia whakawhiwhia nga kaumatua Maori pera me aku i korero ake nei i roto o tena £7,000. Me whakawhiwhi ke ratou i roto o i nga moni nui tonu o te koroni, pera ano me nga kaumatua Pakeha kua eke nei o ratou tau ki tena ahua, e whakawhiwhia ana i naianei. Ko enei take he tino take nunui a e tino tika ana kia ata whakaarohia e te Kawanatanga. Tera atu ano etahi take e hiahia ana ahau kia whai kupu atu au ki te Whare mo nga raruraru e puta aua i waenganui o nga iwi Maori mo o ratou whenua Ki taku whakaaro me whakawhiwhi nga Maori ki te ture kua oti nei e ratou te whiriwhiri i waenganui i a ratou, koia tera te tino huarahi tika e oti pai ai ena raruraru, a e kore rawa ai e takahia tetahi wahi o nga ture o tenei koroni. I nga ra o mua he maha nga ture me nga tikanga a te iwi Maori, a e tino mohio ana ahau e tuturu pono rawa ana tenei kupu aku, i au e ki atu nei, i nga ra o mua i te wa e mana ana nga ture me nga tikanga a nga iwi Maori; kore rawa i tino penei rawa te kaha o nga mate me nga taumahatanga e pa ana ki runga ki a ratou me enei mate me enei taumaha e utaina nei ki runga ki a ratou i naianei i raro i te ture Pakeha. Ahakoa pewhea te kino o te raruraru i ara i nga ra o mua, e taea noatia ana te whakaoti marama katoa i raro i nga tikanga e mana ana i aua ra. Me korero poto ake e au etahi o aua tikanga. Me ki noa ake e tatou, no Ngatikahungunu pea tenei takiwa, a Poneke nei, i mua, katahi ka whakaturia e ratou he rahui, ara, he rahui tena i whakaturia kia kaua rawa ai tetahi tangata o tetahi iwi ke i waho atu o to ratou iwi ake e haere mai ki te mahi ki te raweke ranei i nga kai o aua whenua. Ka mohio tonu i reira nga iwi o waho ki te tikanga o taua mea, a e kore rawa e haere mai ki te takahi i tena rahui. Koia ahau i mohio ai e tino tika ana kia homai he Kaunihera mo nga iwi Maori. Mehemea ki te whakaturia tena Kaunihera heoi ano kua oti pai rawa nga raruraru katoa o te iwi Maori; ka ahei ma taua ropu e whakahaere nga take katoa e pa ana ki runga ki nga whenua, a mana e arai nga mahi a nga Maori kuare e hoko nei i o ratou whenua mo te moni he rawa, kaore rawa nei i tae ki te wariu o aua whenua, a mana katoa e tiaki te tupu me te ora o te iwi Maori. Mo te taha ki nga tangata e tu kai-tiaki ana i naianei mo nga whenua Maori, e kite ana tatou kei te haere mai nga tangata a te Kawanatanga me nga apiha a te Kawanatanga i tua i nga tuara o nga tangata nona nga whenua whakakiikii mai ai kia hokona e ratou nga whenua, a unuhia ana nga here, hokona ake nga whenua. Ko tena, e te Pika, tetahi mate nui e pa ana ki nga iwi Maori i naianei. No reira i runga i ena take katoa e tino mohio pono ana ahau heoi ano tona whakaotinga tika me whakamana mai te tikanga Kaunihera Maori e tohe atu nei ahau kia homai. Mehemea ki te whakaetia mai tera, heoi kihai rawa e taro ake nei kua tino rite tonu te kaha o nga iwi Maori ki te whakahaere i o ratou tikanga mo runga mo nga taone me era atu ritenga ki to te Pakeha kaha i naianei, a ka mohio ano ratou ki e mahi ritenga whakahaere mo runga mo nga mahi hanga rori, piriti, me era atu mea i raro ano i nga ture o te koroni e pa ana i naianei ki runga ki ena aronga mahi. No reira ki toku nei whakaaro heoi ano te mahi tika ma te Minita Maori me whakahaere e ia kia ata rite pai enei take kua korerotia ake nei e ahau. E tino mohio ana au mehemea ka whakamanaia mai enei kupu tohutohu, katahi ka whakapono nga iwi Maori he tika tera ratou e ora e tupu haere i roto i nga ra e takoto atu nei i mua i o tatou aroaro. Kaati, i au e tu atu nei e korero atu nei mo te taha ki nga iwi Maori o toku nei takiwa ake, koia tena te turutanga o toku whakaaro, ara, me penei me taku i tohutohu atu nei te whakahaere a te Kawanatanga. Mehemea kaore te Kawanatanga e whakaae ki te whakamutu i ta ratou mahi hoko whenua Maori, kia waiho ai nga whenua e toe ana hei oranga mo ratou, ki te kore ratou e hanga ritenga e puta ai he painga ki nga iwi Maori i raro i nga ture e mana nei i naianei; kaati, katahi ahau ka patai penei atu ki a koutou, me pehea koia e kaha ai nga iwi Maori ki te whakapono kei te kimi tika te Kawanatanga i te ora mo ratou. E kite iho ana ahau kei te tu tonu te Kooti

Whenua Maori, i te mea hoki kua wehea nga moni £13,000 mona. A kua wehea ano hoki tetahi £10,050 mo te Kooti Whakamana Take. Na, e te Pika, mehemea kua whakaturia te Kaunihera Maori heoi kua toe tena £23,000 o nga moni a te Koroni, otira, maku e ata whakamarama atu. Mehemea ka whakaturia te Kaunihera Maori, mana katoa ena take e whakahaere, e tino mohio ana au, e te Pika, ki te tu taua Kaunihera Maori e tono nei au hei riwhi mo te Kooti Whenua Maori, katahi ka tika nga whakataunga o nga whenua me nga take Maori, katahi hoki ka mutu nga whakatau he, kuare, pohehe, a nga tangata i whakaturia hei Tiati mo te Kooti Whenua Maori. A me tohutohu atu ano ahau ki tenei Whare mehemea ka tiro tirohia e koutou nga whakataunga a te Kooti Whenua Maori, ka kite koutou i etahi whenua i whakataua e te Kooti Whenua Maori ki nga tangata o te hapu e noho tuturu ana i runga i taua whenua, a i muri i tena ka tu te Kooti Piira a ka noho he Tiati hou hei whakawa i taua keehi, akuanei pea whakataua ana e te Kooti Piira ki te tangata kore rawa nei i noho i runga i te whenua. A, ahakoa pehea te nui o te tangi a nga iwi nona tuturu te whenua, i reira e noho ana mai o mua iho, a e mohiotia ana hoki e nga iwi o waho, koi ra te iwi tuturu e noho ana i reira, heoi ano ka kiia mai ki a ratou tenei ki, "E, kua koutou e whakahe ki te ture, ko ta te ture hoki tena, ko te whakatau tena. A ki te whakahe koutou ki tena whakatau, kua tahuri koutou ki te takahi i te ture." Ko ahau e tino ki ana ko te Kooti Whenua Maori te putaketanga mai o nga tino mate kino e pa ana ki runga ki nga iwi Maori mo runga i o ratou whenua. I nga ra o mua te mahi a te Kawanatanga he hoko i nga whenua e mohiotia ana no tetahi hapu, iwi ranei, i mua o te whakawakanga o aua whenua e te Kooti Whenua Maori. Kaore kau he Kooti Piira i aua ra, tae rawa mai ki naiane kaore ano he tono Piira mo nga whenua e whakaatu ake nei ahau. Ko nga tikanga i mahia e nga kaumatua rangatira i aua ra he mana, he mau tonu, mai ano i reira tae rawa mai ki naiane; engari, e te Pika, no te tuunga o te Kooti Whenua Maori—kaati, hei aha, engari e tino mohio ana ahau kei te tino tika rawa taku tono e tono atu nei ahau ki tenei Whare kia whakakorea rawatia atu tena Kooti Whenua Maori i naiane tonu, kua rawa e waihotia. Engari, e te Pika, me ki atu ano ahau ki tenei Whare, kua tenei kupu na—"taihoa"—kei te mohio katoa tatou ki te tikanga o tena kupu "taihoa," tona tikanga he penei na—Tatari, tatari, tatari, ki tetahi atu taima—kua i tenei tuunga o te Paremete; a tona tukunga iho ka tatari tonu, a ake tonu atu. Kaati, me ki atu ahau ki nga mema honore ko te take tenei i tukua mai ai matou nga mema Maori ki tenei Whare. E ki atu ana ahau i tukua mai matou ki konei hei tono atu hei aki atu hei tohe atu kia hanga mai he ture e ahei ai nga iwi Maori te noho ora, rangatira, i raro i te maru o to mana kotahi e tau nei ki runga ki nga iwi e rua. Kaati, i roto i enei tau e rua kua taha ake nei i au e noho ana i tenei Whare, kaore ano au kia kite i tetahi Pire tika e whakatakotoria mai ana mo nga mea e pa ana ki te taha Maori. Me whakamatau ahau ki te whakamarama atu i nga hiahia, i nga mahara, me nga whakaaro, a na rangatira, nga tangata nunui, nga tangata mana, o nga iwi Maori Ara mo te whakatupuranga kaumatua tena kupu aku, ta te mea kaore ahau e whakaaro ana ki te whakatupuranga taitamariki o naiane, kua mau atu ena ki etahi aronga o nga whakaaro Pakeha. Na ko ahau e ki ana kaore rawa atu e ahei, e tau, ena tu ahua taitamariki, kia tu i nga tino turanga hei arahi, hei whakahaere, hei tohutohu i nga ritenga mo to ratou iwi. Kua rongo pea nga mema o tenei Whare ki tenei tangata ki a Tawhiao, no Waikato taua tangata, engari kua mate i naiane, ko te tangata tena i whakaturia hei kingi mo nga iwi Maori hei hapai i te mana o nga kupu i homai e te Kuini ki nga Maori. A tera atu ano etahi tangata tokorua, ko Te Whiti raua ko Tohu nga ingoa, he roa te wa e rapu ana aua tangata mehemea e kore e kitea he huarahi e taea ai te hanga tikanga e riro mai ai he ora mo te iwi Maori. Ta ratou mahi tonu he kimi he rapu he whiriwhiri i tetahi huarahi e tupu haere ai e ora haere ai te iwi Maori. A i roto i tena mahi a ratou kaore ratou e mea ana kia murua te whenua o tetahi tangata kotahi, ki te hanga ranei kia pa he mate ki runga ki a wai tangata, kaore, heoi ta ratou he rapu i te ora anake mo te iwi Maori. E mea ana ratou me mau te pupuri ki nga whenua e ki nei ratou i murua hetia atu i a ratou. A no to ratou tahiranga ki te pera i runga i te ngakau rangimarie me te whakaaro tika, hopuhopukia ana ratou e nga Pakeha, mau ana ki te whareherehere. Kaati, e te Pika, ki taku mahara ma nga tangata whai whakaaro, ma nga tangata mahara tika o nga Pakeha, e patai tenei patai ki a ratou ake ano: he aha rawa nga take i tukua ai kia hanga kino ratou i nga Maori kaore kau nei hoki a ratou nei mahi he. Kaati, e pouri ana au mo taku kitenga kua tata te pau o taku taima, kua ruarua nei nga meneti kei te toe, engari, hei kupu whakamutunga maku, tenei ano tetahi take nui e hiahia ana au ki te whakaputa atu. I raro i tetahi ture i paahitia i te tau 1894, e ki ana me kua e mana nga iwi Maori ki te hoko ki te riihi ranei i o ratou whenua. Kaati, e te Pika, i te mea kua oti aua whenua te Whakawa e te Kooti Whenua Maori, kua puta nga tiwhikete ki nga tangata Maori, kua utua ano hoki ki te moni e nga Maori, kua oti nga ruri, a kua utua ano hoki e nga Maori, koia au i patai atu ai, i te mea kua pena te takoto, he aha te take kia whakahokia atu aua whenua ki te ahua o mua, me te mea nei kaore ano kia puta he taitara? He aha rawa koia te take i wbakawakia ai aua whenua, e te Pika, mehemea e pera ana te aronga? He aha te take i mahia ai he ota? He aha te take i whakaputaina ai he tiwhikete, a hei aha hoki taua mea? Kua tonoa mai kia utua e te Maori nga ruri, nga utu o te Kooti, nga utu o nga roia, nga utu mo nga ota, moni ruri, aha atu hoki, a hei aha? Hei whakatututuki i nga ritenga o te ture; a kei te otinga i a ia aua mea katoa te whakatututuki, kite rawa ake ia, katahi ka tino kino rawa atu nga mate kua pa ki a ia.

Ka mutu a Henare Kaihau, hikitia ana te korero mo tetahi atu ra.

No te rua tekau meneti ki te tahi karaka i te po ka nuku te Whare.

Paraire, te 18 o Akuhata, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea te panuitanga tuatahi o etahi Pire me nga motini, ka mutu era ka karangatia ko te—

Rarangi O Nga Moni A Te Koroni.

No tenei ra ka tahuri ano te Whare ki te korero i tenei take, ka mutu te whaikorero a te mema Pakeha mo Hawera ka tu atu ko—

Tame Parata (mema Maori mo Te Waipounamu).—E te Pika, e hara i te mea e tu ake ana ahau ki te whakahoki i nga korero a te mema honore katahi nei ka noho iho, engari e tu atu ana ahau ki te whakapuaki i aku nei mahara mo runga mo te Rarangi o nga Moni a te Koroni. Te mea tuatahi hei korero atu maku ko te kotahi miriona pauna moni e meatia ana kia namaia hei hanga reriwe hei wbakaotioti hoki i nga reriwe kua timatatia te mahi i nga Motu e rua nei, i Aotearoa me Te Waipounamu. Ara, te tino kahanga o taku korero ko te reriwe nui i te Motu o Aotearoa atu i Poneke tae noa ki Akarana, me te reriwe i uta o Otakou i te Motu o Te Waipounamu. Kaati, e te Pika, e tino tuturu ana toku whakaaro kore rawa atu e rite tena miriona kotahi e meatia nei kia namaia hei mahi i ena mahi e tino tika nei kia mahia, e kore rawa e oti i tena moni. A, tera atu ano etahi mahi ke ano e tika ana kia mahia, he rori, he piriti, mo nga takiwa kaore nei ano i whiwhi i nga painga pera. E korero ana ahau mo nga whenua kua whakanohonohoa nei e te Kawanatanga ki te tangata i enei tau tata nei, a e tino mohio ana au e kore e oti ena mahi tino tika katoa i tena moni e meatia nei kia namangia, he iti rawa hoki. Ki taku mahara me whakatakoto e te Kawanatanga he tikanga kia nui noa atu i tena he moni hei nama ma tatou. E kore au e tino kaha rawa ki te tautoko i te to no a taku hoa a te mema Maori mo te Tai Rawhiti e mea nei kia rua tekau rawa miriona he moni nama ma tatou, engari ki taku whakaaro me nama ano e tatou hei te moni e nui ana hei whakaoti i nga mahi e ata tika ana kia mahia i roto i tenei koroni. Te rua o nga take hei korero maku ko te £50,000 e kiia ana kia wehea hei hoko whenua Maori. Kaati, kaore oku nei awangawanga ki te whakaatu atu i toku ake whakaaro mo runga i tena take, ta te mea e ki ana au me whakakore rawa atu tena tikanga hoko whenua Maori, a me waiho nga toenga whenua e toe ana ki nga iwi Maori i naianei hei oranga hei awhinatanga mo ratou. Ara, e te Pika, me whakamarama atu e au te tikanga o taku korero, ko nga tu ahua whenua e ahei ana ma nga Maori ano e mahi, me wehewehe ki ia tangata ki ia tangata tona wahi tona wahi, a ko nga toenga o aua whenua e puritia ana e ratou i naianei, engari kaore e taea ana e ratou te mahi kia puta ai he painga ki a ratou, me riihi atu ki nga Pakeha. A, ka riro mai i a ratou nga moni reti o aua whenua i riihitia i ia tau i ia tau, ka ahei ratou i ena moni ki te ata whakahaere pai i nga wahi o o ratou whenua i puritia hei oranga mo ratou. E te Pika, mehemea ka mau tonu tenei tikanga hoko whenua Maori, a ka haere tonu te mahi hoko a te Kawanatanga i aua whenua, kaore e kore te titiro penei a nga whakatupuranga taitamariki o te iwi Maori, ara, i haere ratou ki nga kura, kia akona ki nga ritenga katoa o te matauranga, ki nga mahi-a-ringaringa, me nga mahi paamu, a kore kau noa iho he painga o ena matauranga katoa ki a ratou, notemea, tupu rawa ake ratou hei tangata, kua kore kau he whenua i toe hei mahi ma ratou. Kaore rawa e toe he whenua hei whakahaere ma ratou i ena matauranga i akona nei ki a ratou. Engari, e te Pika, e ki ana ahau mo te taha ki nga whenua Maori e ahei ana kia riihitia, kia tika ano te whakahaere, a me ata hanga he tikanga e whakaturia ai he apiha tika hei titiro, hei tiaki, kia tika ai te whakahaerenga o aua riihi kia hua ai he tino painga, pera ano me te ture mo nga whenua o te Karauna e whakanohonohoa ana e te Kawanatanga ki te tangata i raro i nga ritenga o te Ture Whakanohonoho Tangata ki runga ki nga Whenua, me hanga he Poari, he Komiti ranei, tetahi atu ropu pera ranei, mana e ata tiaki, e ata whakahaere aua tu whenua. E te Pika, kua rongo ahau tera tetahi Pire kua whakatakotoria mai H tenei Whare e mea ana kia whakaturia he Poari hei whakahaere i nga whenua katoa, i etahi ranei o nga whenua o nga iwi Maori. A apiti iho hoki ki tena kua kokiirhia mai nga pitihana a nga iwi Maori o te takiwa o te Tai Rawhiti e tautoko ana i taua Pire, e tono ana kia paahitia hei ture mo runga mo nga whenua o to ratou takiwa. Kaati, hei patu mo tena whakaaro, kei te whakahe nga iwi Maori o te Tai Hauauru o tenei Motu ki tena Pire, tae noa ki nga iwi Maori o Te Waipounamu. Kaati, ko nga whenua Maori i Te Waipounamu kei te rereke noa atu te ahua i nga whenua Maori o Aotearoa nei. Ko nga whenua Maori o Te Waipounamu kua oti katoa te whakaputa he taitara, kua oti nga paanga o ia tangata te wehewehe, a kei ia tangata e pupuri ana tana tiwhikete, tana Karauna karaati ranei mo tona wahi whenua ake. No reira, i runga i tena ahua, e kaha ana ia tangata o ratou ki te mahi i tona piihi whenua i runga i ta tana mahara i pai ai, kaore he wehi kei tikina mai ia kei whakararururitia e tetahi atu tangata o tona iwi. Kua kitea i naianei i runga i te roa o taua tikanga e haere ana, he tikanga pai rawa tera; kua tupu haere te ora o te tangata, kua tahuri kua whakapai i tona whenua, kua hanga whare ki runga e kore pea e hangaia e mahia mehemea no te iwi katoa te whenua. Koia ahau i ki ake ai, e te Pika, mo runga mo nga whenua Maori o Aotearoa, me titiro tatou ki nga tikanga kua roa e mahia ana i Te Waipounamu, a kua ata kitea nga painga e puta ana hei tauira. Me wehewehe nga whenua me te whakatautau haere i nga paanga o ia tangata i

roto i o ratou whenua e ahei ana e tau ana e rite ana kia mahia e ratou ano, engari ko nga whenua kino, nga whenua maunga, nga whenua kaore e taea e ratou te mahi, me rihi era, me whakahaere atu i runga i nga ritenga kua oti nei e au te whakamarama atu. Te toru o nga take hei korero atu maku, ko nga Maori kore whenua o Te Waipounamu. Ko tena take, e te Pika, he maha nga tau e takoto ana i te aroaro o tenei Whare, engari kaore ano i ata tutuki noa te whakaotinga paitanga o tenei take. Kei raro i te whakahaere o nga Komihana i whakaturia hei mahi i taua mahi. Engari he roa raw a no te taima e pau ana i te whakatutukitanga o taua ritenga i awangawanga ai nga mahara o nga Maori me nga hawhe-kaihe o Te Waipounamu. No reira, e te Pika, ka tino tohe atu ahau ki te Kawanatanga kia whakahohorotia mai he whakaotinga mo tenei take. Me ki atu ahau nui atu te koa o te iwi o Ngaitahu me era atu iwi Maori o Te Waipounamu mo nga tikanga kua oti te whakarite mo runga i tenei take i nga ra kua pahemo ake nei tae mai ki naianei. E hiahia ana ahau ki te panui atu ki te Whare i te maha o nga Maori whenua-kore kua oti te whakawhiwhi ki te whenua i raro i nga whakahaere a tenei Kawanatanga, hei whakaatu ake maku ki te Whare e tino tika ana ahau kia whakamoemiti atu ki te Kawanatanga mo ta ratou hanganga i tenei tikanga. Kei Tautuku-ki-te-tonga, kei Tautuku-ki-te-raki, kei Otakou, me Murihiku 370 nga Maori kua whakawhiwhia ki nga eka whenua 12,371. Kei Rakiura tetahi rakiwa e karangatia ana e nga Pakeha ko Lord's Harbour te ingoa, a kei tena takiwa 239 nga Maori whenua-kore kua whakawhiwhia ki nga eka whenua 8,729. Kei Waiau poraka i Murihiku, Wallace County, 1,264 nga Maori whenua-kore kua whakawhiwhia ki nga eka whenua 29,908 eka. Ko ena whenua katoa kua oti te wawahi hei paamu ma aua Maori. Engari ka nui ano nga Maori whenuakore kei te toe i etahi wahi o Te Waipounamu, a e tika ana kia whakawhiwhia ki te whenua. To ratou tokomahatanga kua mohiotia i naianei 1,068, engari tera ano e kitea tetahi toru rau, rima rau atu ano ranei, a ko nga eka e tika ana kia homai hei whakarato i nga mea kua mohiotia, kaore nei o ratou whenua, ara, te 1,068 tangata, e 36,084 eka. E panui ana ahau i naianei i tetahi pukapuka i whakatakotoria ki runga ki te tepu o tenei Whare i te 19 o nga ra o Hune, 1898, ko G.-93 te nama. Kua tuturu taku mahara e tino mea ana te Kawanatanga kia haere tonu tenei mahi pai a ratou, ta te mea kei au tetahi ripoata i whakatakotoria mai ki te Whare nei i tetahi wa i mua ake nei, mo runga mo tenei take mo nga Maori whenua-kore o Te Waipounamu, a kei roto i taua ripoata e mea ana e tika ana kia wehea ano he whenua mo aua tangata. Ki taku mabara i whakaae ano te Kawanatanga, a ko enei nga eka e whakaarohia ana kia wehea. Kei te Motu o Rakiura e 7,600 eka, kei Wairaurahiri e 50,000 pea ianei nga eka. Kaati, e whakaatu ana tena i te hiahia pono o te Kawanatanga kia ata whakatutukitia ta ratou mahi pai ki te hoatu whenua mo nga Maori whenua-kore o Te Waipounamu, a e mea ana toku whakaaro, kei nga ra e haere mai nei ka mahia ano tetahi tikanga pera ano mo nga Maori whenuakore o Aotearoa nei. Heoi ano nga taugata e tau ana te he ki a ratou mo te korenga kaore i mahia he tikanga pera i mua atu ko nga mema Maori o Aotearoa, ta te mea kaore ano ratou kia tono noa ki te Kawanatanga kia whakaturia he Komihana hei haere ki roto ki nga takiwa Maori o Aotearoa ki te uiui ki te rapu i te ahua o nga iwi Maori, kia kitea ai te tokomahatanga o nga tangata whai whenua me nga tangata whenua kore me era atu ahua. Ko te take, kia matua mohiotia hoki ena ahuatanga, katahi ano ka taea e te Kawanatanga te hanga he tikanga mo runga i tena take. E kore e roa rawa taku korero mo tena, engari me tohutohu atu e au ki te Kawanatanga, penei, e tino tika ana kia ata wehea e te Kawanatanga kia hipa ake i te 150,000 eka hei whakawhiwhi i nga Maori whenua-kore o Te Waipounamu anake, haunga ia etahi atu take o nga Maori o reira e pa ana ki o reira whenua tera pea e whakaarahia a muri ake nei. Te take i mahara ai ahau e tika ana kia korero penei atu au ki te Kawanatanga, koia tenei, i nga tau o mua ka tangohia e te Kawanatanga o aua ra nga whenua o nga iwi Maori o Te Waipounamu, a ka kiia i reira kia rahuihia etahi wahi mo nga Maori. A no te hanganga o aua rahui, katahi ka hanga kia iti rawa aua wahi, kaore rawa i rite i ahei hei oranga mo nga iwi Maori o taua Motu. Mehemea ka ngakaunui nga, mema honore mo runga i tenei take ka titiro i nga tiiti i hokona ai nga whenua Maori o Te Waipounamu, me nga pukapuka whakaaetanga i hanga i reira, ka kitea i roto i aua pukapuka e noho ana tetahi kupu i whakauruhia e nga Maori kaumatua nana i hoko aua whenua, e mea ana, ina ruritia aua whenua, hei reira me rahui etahi wahi nui noa atu mo ratou, ara, etahi wahi whenua e nui noa at u ana hei kainga hei oranga mo ratou me o ratou uri whakatupuranga i muri i a ratou. Otiia ko tena kupu kaore ano kia whakamanaia mai, e noho nei. Koia ahau i mea ai me hangai tonu atu he kupu maku ki te Kawanatanga i naianei, kia mohio ai ahau ka pewhea ranei ta ratou whakahaere i roto i enei ra hei whakamana hei whakatutuki i aua whakaaetanga. Heoi ano aku kupu mo tena take nui. Ka whakaatu atu ahau i naianei ki tenei Whare me te koroni katoa hoki, kei te hoko tenei Whare i etahi whenua nunui a nga Pakeha what whenua hei whakawhiwhi atu ki nga Pakeha whenua-kore, a ka tono atu ahau ki te Kawanatanga kia pera ano he tikanga mo te taha ki nga iwi Maori. E mea ana ahau me wehe etahi poraka whenua i Otakou, i Katapere, i Murihiku, a i Aotearoa ano hoki, a me whakapuare aua poraka ki nga iwi Maori anake i raro i nga ritenga o te Ture Whakanohonoho Whenua ki te Tangata, kei whakamatau i te aronga o tenei whakaaro aku. A e tino mohio ana ahau ka tere tonu nga Maori te noho ki runga me te whakamaid i aua whenua. Kua paahitia e tenei Whare he ture hei whakawhiwhi i nga Pakeha kore mahi ki te whenua mo ratou, e ahei ana kia 150 eka ma ia tangata kotahi o ratou mehemea e hiahia ana ia ki te noho whenua i raro i taua ture. Kua kite ahau i te kaha o te Kawanatanga ki te awahina i nga Pakeha mo runga i tena mea i te whenua, kei te tuku moni nama ki a ratou hei

hanga whare, hei whakapai i nga whenua, kei te hoatu purapura karaihe, me era atu mea, a e wha anake pauna tekau hereni e tiatingia ana ki runga ki a ratou mo ia rau pauna o nga moni e namaia peratia ana e ratou. Na, mo te aha hoki kia kore ai e pera nga mahi awhina a te Kawanatanga i nga tangata Maori? Kua paahitia e tenei Whare he ture hei whakawhiwhi ki te whenua i nga Pakeha kai-mahi ki nga takiwa i waho tata o nga taone. Kaati, e tono atu ana ahau ki tenei Whare, me te Kawanatanga, me te koroni katoa, kia hoatu kia pera ano te koha ki nga iwi Maori. He tino take nui rawa tenei, a ka waihotia atu e au ki te Kawanatanga mana e ata whakaaro tona aronga. Ka whai kupu ahau i naianei mo runga mo nga penihana kaumatua. Kei te mohio te Whare i tautokona e matou ko oku hoa mema Maori o tenei Whare taua Pire, a i tono atu ano matou kia whakaekengia ona ritenga ki runga ki nga iwi Maori a kia kaua e paahitia mo nga Pakeha anake. E tino whakapai ana ahau mo te whakanohoanga i te £200,000 ki runga ki te Pire Rarangi Moni mo nga tikanga o te Ture Penihana Kaumatua. Kei te utu nga Maori i nga taake e tika ana kia utua e ratou, kei te utu ratou i nga tiute i runga i nga kakahu, i nga kai, i nga mea katoa e ora ai te tangata, no reira e tika ana kia ata whakaarohia ano ratou mo runga i tena take. Mehemea ki te hokona e ratou o ratou whenua ka whakapaungia ano e ratou i roto i te koroni nei nga moni i hokona ai. Koia ahau i mahara ai e tika ana kia uru ratou ki raro ki nga ritenga o te Ture Penihana Kaumatua. Ka nui taku koa i taku kitenga kei te mau tonu nga tikanga o nga mahi Kura Maori i roto i nga takiwa Maori. Engari e pouri ana ahau mo te kore kaore ano i paahitia e te Whare nei te Pire mo nga Kura Ako Mahi-a-Ringaringa. Ko tena Pire e tino hiahia ana ahau me hanga kia pa ki runga ki nga tamariki Pakeha me nga tamariki Maori, ta te mea ko te tino mate i naianei, koi a tenei, kaore he tino painga e haere ai nga tamariki Maori ki tenei mea ki te kura akona ai ki nga tini aronga o te matauranga, mehemea kaore e kitea i muri iho he mahi kei whakamahinga ma ratou i ena matauranga ina mutu ta ratou haere ki te kura. Ki taku whakaaro he tino mea tika tena me hanga he kura ako i nga mahi-a-ringaringa ki nga tamariki Maori, kia akona ai nga tamariki Maori ki nga mabi-arangaringa katoa, ara, parakimete, tui tera, tui kakahu, humeke, me te huhua noa iho o nga mahi. E hara i te mea e tono ana ahau kia whakaturia ena kura mahi-a-ringaringa hei painga mo nga tamariki Maori anake, engari e ki ana ahau hei tino taonga mo nga whakatupuranga tamariki o nga iwi e rua, Maori, Pakeha, i roto i nga ra e takoto atu nei. Kaati, ka whai kupu ahau i naianei mo nga takuta e whakaturia ana hei tiaki i nga iwi Maori. Ka nui ano te ahua mangere o nga Maori mo runga i tena take, kaore ratou e tiaki tika ana i o ratou turoro me nga tangata e pangia ana e te mate i roto i o ratou takiwa. Na e mohio ana nga Maori me nga mema honore o tenei Whare, i te wa i homai ai e te Kuini o Ingarangi te Ture Nui mo Niu Tireni, whakanohoia ana tetahi tikanga ki roto ki taua ture, penei na, me wehe atu tetahi £7,000 i ia tau hei whakapau ki runga ki nga mea Maori, hei utu takuta mo ratou, hei whakaora i nga rawakore me nga tangata mate, me te hanga painga e ora ai nga iwi Maori. Kaati, kei te tono atu ahau ki te Kawanatanga i naianei kia hangaia e ratou he tikanga e whakapaua tikatia ai tena moni ki runga ano ki nga tikanga i homai ai taua moni i te tuatahi. Na, me whakapuaki atu ahau i etahi kupu mo runga i te mahi hanga wira a te Maori hei tuku-a-wira i ona whenua e puritia ana i raro i nga here arai i te tutu. Me ki atu ahau, kia mohio ai nga mema honore, i roto ano i tenei tuunga o te Whare nei, kotahi tekau rawa nga pitihana kua kokirihiia atu ki tenei Whare, a kua whakahaerea e te Komiti mo nga Mea Maori, ko aua pitihana he mea tuku mai e nga Maori o te Iwi o Ngaitaha e noho nei i Te Waipounamu, e mea ana kia araitia teria mahi a nga Maori, kia kaua ratou e mana ki te tuku-a-wira i o ratou whenua here ki tetahi tangata, me te tono ano hoki kia mahia ho ture e riro tika ai nga whenua pera katoa i nga whanaunga tata o nga tupapaku i runga i te tikanga Maori, pera ano me nga whenua kaore nei i wirangia e te tupapaku. Ta te mea, i runga i nga ritenga e mana nei i naianei, tera etahi paanga whenua kua wirangia ketia atu e nga tupapaku Maori ki etahi tangata e hara nei i te uri i te whanaunga ranei ki taua tupapaku. Kaati, e te Pika, hei kupu tuatahi maku, me hoki ano au ki taku kupu o mua ake nei i ki ra au, kaore i nui nga wahi whenua i wehea hei oranga mo nga iwi Maori o Te Waipounamu. Ki taku mohio e ahua tika ana taku whakahua e ka ki atu ahau e kore pea e neke atu i te tekau ma wha eka ma te tangata kotahi. A ko taua tekau ma wha eka hei oranga mo taua tangata me tana wahine me a raua tamariki. Akuanei pea tokorima, toko-ono ranei a raua tamariki, a tena pea tera ano etahi atu tangata kei a raua e noho ana e atawhaitia ana e raua. Tera e tae ki te tekau tangata pea i waho atu o nga mea o tana whanau ake ma tona kotahi e atawhai, a ka taea ano koia e tena whenua iti rawa e tena tekau ma wha ano eka te hoatu he oranga mo ena tangata tokomaha. A, kaati, ka tika ano koia kia wirangia atu e te tangata nona te whenua, tena tekau ma wha eka nei, ki te tangata ke atu i ona whanaunga? Ki taku, kore rawa atu ia e tika kia mahi pera, i te mea hoki i whakaatu ake ra ahau he whenua here aua whenua. Kaati, he maha nga ahua here e tau ana ki runga ki nga whenua Maori i Te Waipounamu. Ko etahi o aua tikanga here he tuturu here arai rawa atu i nga mea katoa; a ko etahi ano o aua whenua here e puare ana kia riihitia, kia moketengia, kia hokona ranei e te Maori tona paanga, e ka matua whakaae te Kawana ki taua tikanga. Kaati, mehemea i herea enei wheuua e nga kaumatua i nga ra o mua i runga i te whakaaro penei na, hei whenua mo ratou tuku iho ki o ratau uri whakatupuranga i muri i a ratou, mo ake tonu atu, e tino ki ana ahau kaore rawa i te tika kia riro atu i runga i te wira i naianei. Kei te ki atu ahau, mehemea ka wbakaaetia kia mahi wira te Maori mo enei whenua, e hara tera i te whakatutuki i nga ritenga o nga mahara i hanga ai te ture. Mehemea kaore e whakatutukitia ana i naianei te tikanga o te ture i te wa i

whakataua ai ena here ki runga ki aua whenua, a mehemea kaore e whakamanaia nga hiahia o nga kaumatua i mea ra kia waihotia aua whenua hei whenua tuturu, pumau rawa, ki o ratou uri, mo ake tonu atu, kaati, ko ahau kei te ki atu, e he ana tena mahi. Na reira ka tonu nui atu ahau ki te Kawanatanga kia whakamanaia mai te kupu ripoata kua tukua mai ki tenei Whare e te Komiti mo nga Mea Maori mo runga i enei wira. I puta te ripoata a taua Komiti, tohutohu mai ki tenei Whare, penei na, me whakahau atu ki te Kooti Piira Whenua Maori ma taua Kooti Piira e whakatakoto atu tetahi keehi ki te Hupirimi Kooti he tonu atu kia whakapuakina mai e te Hupirimi Kooti tetahi whakataunga e mohiotia ai, mehemea e whai mana ana, kaore ranei i te whai mana, i runga i te aronga o ture, te Maori e taungia ana tona whenua e nga tu here kua oti nei e au te whakamarama ake, ki te wira atu i taua whenua ki te tangata. Kia ata mohiotia mai ano enei kupu aku e hara i te mea naku anake, engari kei te korero ahau i te hiahia nui o te nuinga o nga Maori o Te Waipounamu. Kaati, ka tae taku korero i naianei ki tenei mea ki te reiti e toungia ana kia utua e nga Maori whai whenua, tae noa ki te tiute pane kuini e utaina ana ki runga ki a ratou nei tuku whenua. Ki toku nei whakaaro ko ena moni reiti whenua me ena tiute pane kuini e utua ana e nga Maori, me whakapau hei hanga rori hei hanga piriti i roto i nga takiwa Maori. I paahitia ano be ture pera i te tau 1888, 1889, ranei, e ahua wareware ana au, a ko tekiona 7 o taua ture e ki ana ko nga moni e puta mai ana i runga i nga whenua Maori, me whakapau ano ki runga ki aua whenua i runga i nga huarahi tera e whakaarohia e nga ropu takiwa. Kua tae taku korero i naianei ki te Ture Tuku Moni Nama ki nga Tangata Mahi Paamu. Ki taku whakaaro me whakawhanui atu ona tikanga kia puare ki nga Maori e hiahia ana ki te inama moni i raro i tena ture hei whakapai hei whakamahi i o ratou nei whenua. Ko ahau e ki ana be tino tonu tika rawa tenei na nga Maori ki taua tari kia namaia mai he moni ki a ratou mote itareti ngawari, mo runga i nga mahi kua korerotia ake nei e au. E hara i te mea e mea ana ahau kia iti iho te itareti mo nga moni e namaia ana ki nga Maori i nga itareti o nga moni e namaia ana e taua tari ki nga Pakeha. Heoi taku e tonu ana me whiwhi tahi te Maori raua ko te Pakeha i ena painga e puta ana ki nga tangata noho whenua i raro i tena ture. Tetahi, me whakatu e te Kawanatanga kia kotahi, kia maha atu ranei, he tangata hei apiha, a ma aua apiha e tiaki e titiro e whakahaere kia tika ai te whakapainga a ia tangata Maori i nga moni i namaia peratia e ia, ki runga anake i nga huarahi i whakaaturia ai e ia i te wa i namaia ai e ia taua moni. Kaati, e te Pika, e hiahia ana ahau ki te korero atu ki tenei Whare i tetahi mea kaore ano pea i ata maharatia. Tera tetahi mahi nui, mahi moni hold, kua nui haere ki te motu o Rakiura, e whakaputa mai ana i tetahi moni nui ki te koroni, engari kaore rawa e awhinatia ana e te Kawanatanga. Kaati, ko nga mahi katoa e riro ana na te Pakeha i timata e ahua tautokona ana, e ahua awhinatia ana, engari na runga pea i te mea na te Maori anake tenei mahi e korero nei ahau, no reira kaore ano i awhinatia mai tae mai ki naianei—e korero ana ahau mo te mahi tiitii. He nui te moni e hua ana ki te koroni i runga i tena mahi; a e whakapaua ana i roto ano i te koroni aua moni; riro ana i nga reriwe tetahi wahi; i nga tima tetahi wahi; me ia wehenga o nga tangata katoa e whiwhi ana i nga painga o aua moni e hua mai ana i runga i taua mahi tiitii. Ko te mahi rapeti me era atu mahi e awhinatia ana e tatou, a i te mea e tautokona ana ena he rite tonu ano pea te whai take o te mahi tiitii kia awhinatia. Na reira, e te Pika, e tino tonu ana ahau ki tenei Whare me te koroni katoa kia ata whakaarohia mai enei kupu mo runga i tenei tafce. Kaati, i te mea kua kite atu ahau kua tata te pau o taku taina, hei kupu whakamutunga maku, ka tohu kupu torutoru ahau mo runga mo nga moni *surplus* e whakaatu ake nei i roto i te Rarangi Moni. Na, e te Pika, he maha nga whai korero kua whakapuakina e etahi mema honore e tino tohunga ana i runga i te ahua o tenei mea o te whika, engari kaore rawa ahau i rongu i tetahi mema kotahi o te taha Apitihana o tenei Whare e hapai mai ana i etahi whika hei whakahe i tenei moni *surplus* e whakaaturia nei i roto i taua Rarangi Moni. No reira, e te Pika, kei te tino koa rawa ahau i au e tu atu nei ki te whakamoemiti atu ki te whakawhetai atu ki te Kawanatanga, me taku kite marama i te pai o ta ratou whakahaere i nga mea a te iwi i a ratou e noho ana i runga i ena nohoanga Kawanatanga, mo to ratou kaha ki te kawae mai i ena moni *surplus* nui, pena me tenei kua takoto nei ki mua i o tatou aroaro, me to ratou kaha ki te whakaatu pono mai ki a tatou i te nui o te tupu haere me te ora o te koroni. Ina hoki, e te Pika, kua whakaetia nuitia i nga wahi katoa o te ao, i Niu Hauta Weera, me era atu koroni, i Ingarangi, me era atu whenua, e nga tangata mohio me nga roro kaha i roto i nga Paremete, ko Niu Tireni te whenua kua tu hei tauiratanga ma te ao katoa. Tena ia na, whakaritengia ta tatou Pukapuka Rarangi Moni ki te Rarangi Moni a tetahi o nga koroni e tata touu ana ki konei, ka kitea kaore he moni *surplus* i ta ratou, engari i ngau iho ki raro nga moni i pau; e ahua wareware ana ahau ki te nui o te ngaunga haeretanga ki raro, engari ki taku whakaaro he moni nui noa atu. E ki ana ahau e te Pika, i runga i te ata whakaaro marire ki tena, me era atu take ano, kua tino whai tohu tatou, a e kore rawa nei e taea te whakahe, ko Niu Tireni kei runga noa atu i ena whenua katoa, a e tino marama pai ana hoki ko te mahi tika ma tatou he whakapau i o tatou kaha katoa ki te hapai ki te tautoko kia roa ai e tu ana tenei Kawanatanga. Ka whakamoemiti atu ahau ki te Whare mo te pai o tana ata whaka rongu mai ki aku nei korero.

Ka mutu te korero a te mema honore mo Te Waipounamu ka tu ake ko etahi mema Pakeha, haere tonu te korero a hiki noa te Whare.

No te tekau ma rua meneti te paahitanga o te tekau ma rua o nga haora i te po ka hiki te Wharo.

Turei, te 22 o Akukata, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu te whakahaere o etahi take poto, ka turia ano ko te korero mo te—

Rarangi O Nga Moni A Te Koroni.

Ka mutu nga whai-korero a etahi mema Pakeha tokorima ka tu atu ko—

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—E te Pika, kaore ahau e whakaaro ana kia tino korero nui rawa ahau mo te Pukapuka Rarangi Moni a te Koroni, engari me whai kupu ahau mo tetahi o nga kupu korero a te mema honore katahi ano ka noho iho ki raro. Kaore aui te marama he kupu tuturu ranei taua kupu a taua mema honore, pewhea ranei, engari kua korero ia ki tenei Whare, kaore i nui, ara i piki ake nga Tiute Katimauta, ara, tiute i runga i nga kai, kakahu, taonga mahi, inu me te tini o nga taonga i muri mai o te whakarereketanga o nga tikanga whakatautan i nga tiute mo ana tu mea. Mehemea ka ata tirohia e te mema honore te ritaana o te tau 1898, he H.—37 te nama o taua pukapuka, ka kite ia tae atu ki te £32,169 te pikitanga ake o nga tiute i muri mai o tena whakatikatikanga. Kaati, e te Pika, me whakarere atu e au i naianei nga putake korero e korerotia ana i roto i tenei turanga korero, ara, whakaaturanga mahara, a me ahu taku korero ki te whakapuaki kupu mo runga mo nga kupu whakapae moku i korerotia i tera tau mo taku ngaromanga atu i tenei Whare me aku mahi Paremete. E hiahia ana ahau, e te Pika, ki te tohutohu penei atu ki te Whare: ki toku mahara he take nui rawa te take i roa ai au e ngaro atu ana i aku mahi Paremete i tera tau, a e haa i te mea moku te pai, mo nga Maori anake ranei te pai, engari mo te koroni katoa. I konei ahau i Poneke nei i te putanga o te raruraru ki Hokianga. I rongu tuatahi ahau i taua raruraru ki te Pirimia raua ko te Hekeretari mo te Koroni. No te whakaaturanga mai a aua Minita tokorua i tena raruraru ki au, mohio ana ahau ki te tangata i kiia ra nana te take o taua raruraru, penei na, he tangata rongu nui ia i roto i taua takiwa, he pukorero, he mohio ki te rapu tikanga. Mahi ana ia i tetahi tikanga rereke i runga i etahi aronga whakaaro e motuhake ana ki te ngakau Maori. A oti ana i a ia tetahi tikanga i tirohia paitia e etahi Maori i huihuia mai e ia ki a ia. I runga i tera mahi ana, puta ana tetahi mahara pohehe, penei na, i roto i nga tangata, ka taea e ia te whakahaere etahi mana ke, e taea ai te arai atu nga ture kua paahitia e tenei Whare e pa aua ki runga ki aua Maori me o ratou whenua. Whakaponohia ana taua korero e tetahi hunga Maori torutoru nei i noho ki raro ki aua tikanga, a tahuri ana ki te whakatete kia kaua ratou e utu i te taake kuri kua whakataua nei e te ropu takiwa o Hokianga. Na to rereke o ta ratou huarahi kimi i te ora, kimi hoki i te huarahi e mama ai ratou i nga tikanga taumaha o aua tare. Na kona ke i takoto he ai ta ratou tikanga. Ko te tino take tena. E hara i te mea ko te taake kuri te tino take o tena raruraru, kaore, engari na nga reo whiu noa a nga tangata e mahi ana ki Te Kaunihera; ta te mea kua takoto te tikanga a taua hunga, mo runga mo nga tonu, e tonoa mai ana kia utu ratou i te taake kuri. Ko ta ratou tikanga, mehemea ki te tonoa mai kia utu ratou i taua taake, me noho noa iho kaua hei utua. Heoi noho ana ratou i runga i tera, koia ra ano hoki ta ratou tikanga i nga tononga o mua atu kia utu ratou i taua taake, whakaae ana ratou kia hopukia atu ratou ki te whareherehere mo to ratou kore whakaae ki te utu. Ko ta ratou tikanga tena i whakatakoto ai, me ta ratou whakaaro ano kia kawea rawatia e ratou taua tikanga tae noa ki tona mutunga. I a ratou e noho ana i raro i tenei tikanga, katahi ka kiia tetahi kupu e te tangata kai-mahi a te ropu takiwa. He kupu wkakaatu i te huarahi hou kua meatia e te Kawanatanga hei whiu mo aua Maori, mehemea ka kore ratou e utu i te taake kuri. Na, he aha taua kupu? Koia tenei, mehemea ki te tohe tonu ratou, ki te kore e utua e ratou te taake kuri, heoi ka tukua he ope hoia e te Kawanatanga ki Hokianga hei hopuhopu i a ratou ka hari atu ai ki tetahi moutere kei waenga moana kei waenga i te huka rere e tu ana. Na, nui rawa atu te taumaha o tena tu kupu ki te mahara iho a aua Maori, i te mea e noho ohore ana o ratou whakaaro. Mahara ana ratou kei te tukinotia ratou e te ropu takiwa. A i te mea na te tangata tonu o taua ropu takiwa nei taua korero, mea ana ratou he tino korero pono tera, ka tino peratia ratou. I runga i to ratou mahara he pono aua kupu, pehea ana ratou? Koia tenei: mehemea ka pera rawa te whakaaro a te Kawanatanga, mo ta ratou noho noa iho noho kore whakaae ki te utu i te taake kuri, kaati, pai atu me mate ratou ki runga ano ki o ratou ake whenua; he pai ake tera i te tuku i a ratou kia hereheretia atu, kia haria atu i runga i nga tikanga kua korerotia mai kia ratou e taua tangata a te Kaumhera. Koia tena te tino take nui o taua raruraru. A e kiia ana hoki he maha nga korerotanga a te Pakeha kohihohi taake kuri i taua korero. Ko tetahi, e ki ana nga Maori i rongu ano ratou i taua korero ki etahi o nga mema o te ropu takiwa, i whakapono ai ratou ki taua korero nei. Na, ko te take tena, kua korerotia ake ra e au, i rereke ai te haere a nga Maori mo runga mo te mahi kohikohi taake kuri. Kaati, he raruraru nui rawa tenei, ina mohiotia ona aronga katoa. Kaore rawa ahau i raohio ki tenei raruraru, no te korerotanga mai a nga Minita nei ki a au, katahi ano au ka rongu. Kaore au i mea i taku rongonga tuatahi mo taua raruraru kia haere ahau ki te takiwa o taua raruraru. I korerotia e au toku whakaaro mo taua mea ki tetahi o nga kai-ripoata o tetahi o nga nupepa o Poneke, ara, o te *Evening Post*, penei na, ki taku whakaaro e hara i te mea e mea ana aua Maori me mahi kino ratou ki te Kawanatanga, ki

nga Pakeha ranei o taua takiwa. Kaati, ko au i pohehe. No muri iho nei au i mohio ai i he taku mahara. A, pewhea ana ahau i taku maharatanga kua he taku kupu? Koia tenei, i te aonga ake o te ra i te ata, haere tonu atu ana ahau i runga i te ekiperehi tereina, a i te huarahi au e haere ana ka tae ake te waea a Hone Toia ki a au i te reriwe teihana o te Hawera, e whakaatu mai ana, ahakoa nga kupu o taku waea ki a ratou, kua tu reiti taku haere atu, a ka whakatutukitia e ia taua whakaaro, ara, ki te tae atu nga hoia, kore rawa ia e tuku i a ia kia hopukia, he pai rawa ki a ia te mate, i te herehere Na, e rua nga ahua aronga e noho ai te kino ki roto i te ngakau Maori ina tupono te pa o tetahi raruraru ki a ia. Tuatahi o nga ahua, ko te wa e rangona ai te tukunga ope hoia hei whakaeke mo to ratou takiwa hei hopuhopu i a ratou. Ka tae mai aua hoia ka mahara nga Maori he pai rawa ki a ratou te mate, i te tuku i a ratou kia haria atu, kia mahia peratia me te kupu a te kai-kohikohi taake kuri a te ropu takiwa o Hokianga i whakamaramatia ake ra e au. Na he wa whakaririka ena ki te hunga e mahi ana kia kaua e papa. Te rua o nga ahua aronga nui, e ka pahemo atu te tuatahi, kaore i papa—a kua whakaae nga mana kia ata whakariterite. Mehemea ka whakaetia e te taha i tuku i ta ratou whakaaro ki raro—kia tuku mai ratou i a ratou. He was raruraru nui te wa o te whakaaroarotanga, o te whiriwhiritanga o nga whakariteritenga. Ki te korerotia e koe tetahi kupu ki te aroaro o nga tangata e hiahia ana koe kia tuohu mai ki te ture, ki te tuohu mai ratou, ka whakaaroaro ano ratou i roto i o ratou mahara, ka rapu, ka mea, kua mahi ranei ratou i te mahi tika, kaore ranei; he roa te wa e whiriwhiri ana te ngakau Maori, ka mohio ratou ki te tuturutanga o ta ratou whakaaro ae, kua mahi ranei ratou i te tiuo mahi tika e taea ai e ratou, kaore ranei, i to ratou whakaetanga ki te tuohu iho ki te ture. I kite ahau i tera ahua i au e haereere ana i roto i te Maori. Kahore e puaki mai ana mahara ki to aroaro. Engari ka mohio noatu koe kei te pera etahi o nga whakaaro a kei te whakapae ki a koe, kei te whakawaia pea ratou e koe. Kaore he painga o te whakaotinga noatanga, engari te whakaotinga tuturu, pumau, a mehemea he whakaotinga tika te otinga e hiahiatia ana me tuku ano kia taka haere nga wa e rite ana. E rite ai tena me noho tonu koe ki reira, hei taunga kupu, uiuinga ma ratou i etahi tikanga e oho ake ki te whakaohoho i a ratou. Ka oti te whakaotinga, me talari, me titiro, kia kite ai koe ka pewhea te tukunga iho o nga maharharatanga a nga tangata e mea nei koe kia koropiko mai ki te ture. Kaati, e tore ahau e korero atu ki a koutou, e nga mema honore, a e kore ahau e korero atu ki a koe, e te Pika, i nga mea i mahia e au i taea ai tena whakaotinga. Ki taku mahara kaore e pai kia korero ahau, e, i mahi au i tetahi mahi, ahakoa pehea, mo runga i tena take. Engari me penei taku korero atu kia koutou, kaore rawa te koroni nei i ata marama ki te nui o te taumaha o taua ahua, a e haere nei, kaore ano i marama, notemea kaore rawa nga tangata katoa i mohio ki nga whakaririkatanga, ki nga uaua, me nga taumahatanga o taua take i mahia nei e nga rangatira Maori, ko te Kawanatanga anake. E tino mohio ana abau ki te tika o tenei korero aku. Mehemea e hiahia ana nga mema honore kia rongu ratou i te ripoata tika, whakahoakore o aua mahi katoa, me ki atu ahau ki a ratou he tino pai, me tonu atu he ripoata ia Te Kupa (Mr. Theo. Cooper) me Te Aara (Mr. F. Earl), etahi o nga tino roia o Akarana, ta te mea i takoto atu ki a raua nga whakaaro o aua Maori i te taenga mai o te keehi ki te aroaro o te Hupirimi Kooti. Na, he aha te kupu whakapae i whiua ki runga ki aua Maori? Ko tetahi o nga tino whakapae taumaha rawa e taea ana tewhakatakoto hei whakawakanga mo te tangata i raro i te ture o Ingarangi, a he aha taua whakapae? I penei, he takahi no ratou i te mana o Ingarangi i raro i te hara tirihana; a i te mea kua kite ahau kei te pena te ritenga, me taku rongu ano hoki i etahi kupu e korerotia haeretia ana i roto i taua takiwa, me taku mohio ano ki etahi take e whakaponu ai ahau kei te tika aua korero, me taku mohio ano hoki ki etahi take i tika ai te peratanga o te mahi aua Maori, ki atu ana ahau maku e taumau i nga tino roia pai hei whakatakoto tika atu ki te aroaro o te katoa te tino take pono i pera ai te haere a nga Maori, ara, whakarere i ta ratou mahi whakatete puku, ka tahuri ki te tino whakatete kaha atu ki te ture. Na reira whakahau atu ana ahau kia Te Kupa (Mr. Theo. Cooper) raua ko Te Aara (Mr. Fred. Earl) kia tu ko raua hei roia mo nga Maori i taua keehi e ka tae mai ki te aroaro o te Hupirimi Kooti; heoi taku take i pera ai ahau, he mea naku kia ata tika ai te korerotanga me te whakahaerenga o taua keehi i te aroaro o te Kooti kei takahia noatia iho aua Maori, a kia ahei ai nga Maori, mehemea he take tika ta ratou i tahuri ai ki te whakarereke i te ahua o ta ratou whakatete atu ki te ture, ki te horahora atu i tena take ki te ao katoa. Ki te kitea me he ratou, me he ano i runga i ta ratou mahi he; engari mehemea ka kitea tera ano tetahi take tika mo tena mahi a ratou, kaati, taku hiahia me whakaputa atu tena ahua ki te aroaro o te Kooti. A, e te Pika, tino koa ana toku ngakau mo taku aheitanga te ki atu, i tino kaha, a i tino pai rawa te whakahaere a Te Kupa raua ko Te Aara i taua keehi i te aroaro o te Hupirimi Kooti, me te whakamarama atu ano ki taua Kooti, he tino take ano te take i rereke ai te haere a aua Maori. Me panui e au te kupu whakarapopoto a te Tiatu mo runga i nga korero o te keehi i mua o te whakataunga. Ka whai korero atu a Tiatu Konore ki nga herehere, ko Te Paraone te kaiwhakamaori, ka ki, "Kaore rawa oku awangawanga, ko te take o tenei raruraru ko te kupu i korerotia ra ka haria atu koatou ki tetahi moutere kei waenganui i te huka e tu ana." Kaati, e te Pika, i runga i te ata whakaaro marire ki nga take katoa, tae noa ki te ahua ohorererere o nga Maori i te putanga o taua kupu a taua tangata, apiha a te ropu takiwa nei, e tika ana kia mahara ratou he kupu pono taua kupu; a, i te mea kua pena, e whai take ana ano ta ratou tu atu ki te whakatete e ka kii ratou kia hopuhopukia e nga mana hapai i te ture. E te Pika, tetahi tangata e tika ana kia whakaarohia paitia e te koroni mo tana mahi whakamarie i aua Maori i mua i te taenga iho o nga hoia, ko Rapata Kakarana (Robert Cochrane). Ki taku mahara koia te tino

tangata, o nga tangata katoa i Rawene e noho ana te taenga mai o nga Maori, e tika ana kia whakamoemititia mo tona kaha ki te whakamarie i a ratou. E hara i te mea e korero wkaaiti ana abau mo te mahi a Te Kitohi (Rev, Mr. Gittos), minita karakia kaore, ki taku mohio koia ano, ko Te Kitohi, tetahi tangata nana i whakamarie nga ngakau o aua Maori; engari ko Rapata Kakarana te tino tangata kei runga atu o nga tangata e tika ana kia whakamoemititia e nga iwi o tenei koroni. Ka tae atu nga Maori ki Rawene kaore kau o ratou hiahia ki te whakararuraru i nga Pakeha. Heoi kau ta ratou he ata whakakite nui atu ki nga mema me nga kai whakahaere o te ropu takiwa i ta ratou tikanga, ka mutu. E hara i tenei te wahi i nui te kino o taua raruraru. Ko te wahi kino no te taenga atu o nga hoia, ara, no te haerenga atu i Rawene a ka tae ki Omanaia, he kainga kei waenganui i to ratou huarahi i haere atu ai, ka tutataki atu ki a ratou nga karere me nga rangatira nana i awhina nga mana, i tahuri ki te mea atu ki nga Maori kia kaati ta ratou mahi. I kino ai no te korenga o Kanara Newall i whakaae ki ta nga rangatira me noho ratou i reira tatari ai, kia whai taima ai ahau ki te haere atu ki Waima, ara, no te takahanga a Kanara Newall i te hiahia me te tohutohu a nga rangatira me te hiahia hoki o Hone Toia. Kua tuturu te whakaaro a nga Maori me tuku kia whakamatea ratou. He korero pono tonu tera pa ratou. I penei ta ratou kupu, "Kaore he take e wehi ai matou i te mate, kua tino rite o matou mahara me mate matou;" a he tika tonu taua whakaaro o ratou. Engari na te Atua i haukoti, i kore ai e tutnki. A, e te Pika, heoi taku kupu: mehemea i whawhai, ko te ngaromanga tena e ngaro ai ena hoia katoa. I runga i te takoto o te whenua, me nga Maori i reira e pae ana, e whanga ana, e kore rawa e ora aua hoia i arahina noatia iho ra i roto i taua ara whaiti, kaore nei i tukuna atu he tutei ki mua i a ratou hei torotoro i to ratou huarahi Engari, koia tera, kei taku kupu i ki ake nei, na te Atua i wawao, a kore ana i whawhai. E, te Pika, e koa ana taku ngakau mo taku aheitanga ki te ki atu ki a koutou, ka puta atu nga hoia ma roto i Waima, i te mea kua tae atu ahau, ka karangatia nga rangatira katoa kia huihui mai hei hoa mo nga mana whakahaere ki te mea atu ki nga Maori kia tuohu mai ratou ki te ture, a i whakapaua katoatia to ratou kaha katoa i runga i tera tikanga whakaaro i pai ai. No te aonga ake i tetahi rangi whakaae ana nga Maori kia hoki mai ki raro i te ture; engari e, te Pika, i taea i roto i te mamae me te taumahau o taku ngakau i te uaua o te Kawanatanga; i waea atu hoki ahau ki te Kawanatanga kia whakahau mai ratou ki a Kanara Newall, kia kaua ratou ko ana hoia e haere ki te whakaeke i te kainga Maori, engari me tuku mai kia rua kia toru ranei nga rangi ki au hei koreorerotanga maku ki nga Maori, he mohio hoki noku ki te ahua o te ngakau Maori, he maha nga aronga kupu hei korero atu maku kia tahuri mai ai ratou ki taku tikanga. Ko taku hiahia tena. Engari kaore rawa i whakaaetia mai taua tonu aku. Ki mai ana te Kanara kua takoto tana kupu, hei te mea o nga wa whakatika atu ai ratou ko taua ope, a ka whakamanaia e ia tena kupu ana. Kotahi anake te hawhe haora i toe hei haeretanga atu maku ki nga Maori, korero atu ai kia tuohu mai ratou, i mua o te haeretanga atu o te Kanara me tana ope ki to ratou kainga A, hohoro tonu ta matou haere ko nga rangatira Maori ki taua kainga, me te haere tahi i a matou o nga kai-ripoata tokorua o nga nupepa i Akarana no te *Evening Star* tetahi no te *Herald* tetahi. Na te waimarie, whakaae ana nga Maori ki te tuohu mai, kaore he uauatanga, i mutu ai taua raruraru; koia nei tetahi wo uaua, taumaha hoki i runga i nga whakahaere penei; notemea e pawera tonu ana te ngakau o te tangata, a, e haere tonu ana hoki nga hamene mo aua Maori mo a ratou kuri. Ka tahi ka tae ki te wahi kino o taua raruraru ko te take, he tuaruatanga no nga mahi i putake ai te kino. I mea ratou he pai rawa mo ratou ta ratou tuohu mai ki te ture i ta ratou tohe tonu ki te mau ki ta ratou tikanga. Katahi ka uru mai i konei te takiwa o te maharaharatanga, penei na o te ngakau, i tika ranei ratou te tuku ki raro ki te ture, i pewhea ranei, a i runga i te huhua noa iho o nga reta i tuhia atu e etahi tangata o roto i te takiwa o Hokianga ki nga nupepa o Akarana, whakaaraara ai te tena ahua whakaaro, i tena ahua whakaaro, mo runga i tenei raruraru, whakaatu tito atu ki te tangata katoa tera te nui noa atu o nga iwi kei te whakaako i a ratou ki nga tikanga o te mau patu me te whawhai i nga wahi ngaro o te waoku o taua whenua, a ka hoki mai ano a taihoa ki te whakaeke ano i te taone o Rawene. Na ena tikanga katoa i ohoho ai te ngakau Maori, a ko te take tena i roa ai ahau e noho ana i Hokianga. E, te Pika, me ki ake ahau, i roto i te wa e noho ana ahau i reira, ko nga rangatira Maori katoa aku hoa mahi, ara, ko Pene Tau, Raniera Wharerau, Re te Tai, Heremia te Wake, Hori Karaka Tawiti, nga tamariki rangatira o Peria, Mangonui, ara nga rangatira katoa o Hokianga me Ngapuhi me Te Rarawa. Na i te wa i meatia ai e ahau kia whakamatauria he otinga pai i waenganui i nga Maori o te huihui me te Kaunihera—ka tonoa e ahau a Pene Tau, Raniera Wharerau, We Tana, me Heremia te Waki me nga kaumatua, tamariki hoki o te huihui, kia haere katoa matou ki Rawene ki reira kitekite ai, kororerero ai matou ko nga mema o te Kaute Kaunihera, a oti pai tetahi tikanga marama i reira, whakaae ana te ropu takiwa o Hokianga, ki au, ki nga rangatira Maori ano hoki, ka tumai ko ratou hei hoa mo nga Maori ki te tonu atu ki te Kawanatanga kia whakahokia iho nga whaina kua whakatautaua hei utu ma ratou. A, e koa ana ahau mo taku aheitanga te ki atu i ata whakaaetia e te Kawanatanga tena tonu. Hei kupu whakamutunga maku mo runga i tenei take, me ki atu ahau, e kore e penei rawa te pai o te whakaotinga nei mehemea ko nga rangatira Maori anake i te whakahaere i tenei raruraru, mehemea kahore i manaakitia e te Kawanatanga nga tikanga me nga mahi a nga rangatira i hui nei ki Waima mo runga i tenei raruraru nui, haunga hoki te tino mahi nui a Te Kupa me Te Aara, nga roia i mahia ai te keehi karo, a i whakaaturia atu ai ki te ao katoa nga take tuturu o taua raruraru, na to raua kaha hoki ki te whakahaere i taua keehi i mama ai te whiu mo aua Maori. E tika ana raua kia kiia ko raua nga kaiwhakaora

o aua Maori. Kaore he kupu e taea te ki hei whakanui mo raua. Kaati, me korero ahau i naiane mo te take o toku ngaro i tautohetohengia nei e etahi mema o tenei Whare i tenei tuunga o te Paremete. He aha koia te take o toku ngaro? He raruraru i puta i waenganui o nga Maori mo tetahi ruri i tonoa e etahi Maori mo tetahi whenua e tata aua ki Whangarei. Kua papa ano enei hapu i mua atu, ara te taha nana i tonoa taua ruri, me te taha e whakahe ana, i mua atu o te putanga o taua raruraru mo te ruri nei, a te tukunga iho ka mau ki te patu tetahi me tetahi, a tokowaru nga tangata i mate rawa; no te tau, 1888 pea ia nei. Koia tenei nga tangata i haere atu ai ahau ki te whakahaere korero. Ka tu ta matou hui ki Waitangi, i muri o te taenga mai o te Kawana ka tae mai te kupu ki ahau a nga tangata e noho ana i runga i taua piihi whenua, whakaatu iho ki a au i te raruraru kua puta i waenganui i a ratou, me te tonoa mai ki ahau, me tahuri ahau ki te whakapau i toku kaba ki te whakamutu i taua kino. Ka panuitia atu e au kia koutou a ratou kupu i roto i ta ratou reta mai ki ahau:—

"Kia HONE HEKE—

"Kua tae matou ki te whai kupu ki te kai-ruri, heoi ka nui tepakeke, heoi he tonp tena na matou ia koe kia haere mai ki Te Horo i te taenga atu o tena reta ki a koe. Kua tata te po o te ra, e kore ai e puta te marama ki te ao, tae noa ki nga ngakau o nga tangata. Kia tere, e mahi. Hoi ra nga kupu.

"Na TE ORAWAI Katoa.
"27 o Maehe, 1899."

Ko te take tena i uru atu ai ahau ki roto ki tena mahi, me to tonoa atu ki te Kawanatanga kia whakatarewatia taua ruri, kia ahei ai nga Maori ki te huihui me te rapu tikanga e oti pal ai taua raruraru, ta te mea, ki te waihotia kia haere tonu te ruri, tena e kino. Na ko te whakautu mai tenei a te Pirimia ki taku tonoa:—

"30 o Maehe, 1899.

"HONE HEKE, &c.—Kua whakaae matou kite puparu mai i te ruri mo tenei wa, i runga i te mohiotanga tuturu, me huihui nga hapu katoa e rite ana i roto i te toru marama, kia mohiotia ai, he aha te mea hei mahinga."

Kaati, haere ana ahau i runga i nga kupu o te waea mai a te Pirimia ki ahau, whakaritea ana e au ko te 24 o nga ra o Mei hei tuunga mo te hui; engari no nga ra rawa o Hune katahi ano ka tu taua hui, a koia tenei te whakaotinga i mahia i reira. Kua korero au i mua ake nei, ko ana Maori ano enei i tupu nei he raruraru i waenganui o ratou i te tau 1888, a mate ana te tokowaru tangata. Kaati, e te Pika, kua panuitia i roto i nga nupepa o te koroni. Kei to mohio ahau kaore e tika kia pa atu taku korero, a kia whakahua hoki ahau i nga ingoa o nga mema o tenei Whare, i te mea kua whai korerotia ano taua take i roto i tenei Whare i tenei tuunga Paremete, a kia kaua ahau e takahi i nga Ture o te Whare; otira, e tika noa atu ana ahau kia whai kupu mo nga korero kua panuitia i roto i nga nupepa—i penei aua kupu, a, e kiia ana na te mema mo Peiwhairangi taua korero. Ko taua korero, be kupu whakaatu mai ki tenei Whare, tena e nui atu te raruraru i pa mai ki te koroni i runga i toku nohanga atu i nga takiwa o Ngapuhi, i nga mate e pa mai me i kaua ahau i noho i reira, ta te mea he haere tonu taku mahi ki nga huihui ngaro, mahi huna a nga Maori, a kei te whakatuputupu haere au i te kino i waenganui i a ratou. Kaore ahau i te mohio he ki pono ranei, he aha ranei, kaati, mana e whakatika; engari maku e ki atu kia koutou, e hara i te kupu pono. Na nga rangatira Maori i mea mai kia haere atu ahau ki reira tae noa ki nga tangata no ratou nei taua raruraru. Ka tukua iho nga reta i te wa e tu ana te hui ki Waitangi, ki au, me nga rangatira i reira e huihui ana; e mea ana ratou kia tae atu ahau a te wa e tu ai te hui hei whakatakoto i tetahi tikanga, e kore atu ai te kino i waenganui o nga hunga e rua e noho pakanga ana. He tino kupu taumaha tena kupu a taua mema, a e ahua penei ana tona tikanga, e whakapaea mai ana ki runga ki ahau, he tangata takahi ture ahau, he tangata whakataritari pakanga, he tangata karanga hui i nga wahi ngaro hei mahi i tetahi tikanga kino ki te ture, he tirihana tonu tena. Kaati, kia whakaatu ake ahau, e te Pika, i roto i nga wa o te raruraru i Hokianga i tera tau, i karangatia e au kia tu etahi hui i waenga i nga iwi Maori hei whakamarie i o ratou ngakau, hei whakamutu atu i o ratou mahara ohoho a i te ngakau pawera, haunga nga tikanga mahi hei whakaea i o ratou raruraru. Kaati, tera tetahi Pakeha i tae ki tetahi o aua hui,—ko Te Hamana te ingoa, he minita Weteriana. Kaore au i te mohio ka whiua atu ano ranei taua kupu whakapae moku ki runga hoki ki taua minita. I tae mai ano taua Pakeha ki tetahi atu hui a matou, a i huri katoa a maua nei kupu ki te whakamarie, ki te whakaora i nga ngakau o nga Maori, me te ki atu ano ki a ratou he tino tika ta ratou mahi ki te tuohu mai ki te ture, kaua e whakatete atu, me i pera, kua pa he taumahatanga kino ki runga ki a ratou. Mehemea, koia nei nga hui mahi huna, whakataritari pakanga e korerotia nei, kaati, kaore ahau i te mohio ki nga tikanga o te reo. Na, mo te hui i ngaro atu ai ahau i konei i tenei tau nei, kei taku ringa e pupuri ana te whakatau a nga rangatira

Maori mo te raruraru mo te ruri i korero ake nei ahau me panui e au ki te Whare nei, ma tera ka kite koutou e hara rawa i te mea he whakataritari pakanga nga mahi o nga hui e haere nei ahau, engari he peehi ke i te kino, he whakatupu i te pai. Koia tenei nga kupu a aua rangatira Maori:—

"Waiomio, 17 Hune, 1899.

"Na, i eke mai ai matou ki runga ki tenei raruraru mahi ai, na nga tikanga ano a o tatou matua tupuna. I nga ra i a ratou, e tikina ana e ratou e pehia ana nga raruraru e oho ake ana i roto i o ratou takiwa, i roto hoki i o ratou iwi. Heoi, ko aua takiwa ano enei, a ko nga waihotanga iho ano enei o aua iwi. Heoi te mea i wehea ai nga ahua i a ratou i o tatou o naianei, e wehe ana nga kai-kii whainganga, e wehe ana nga kai-hohou rongo. Kaati no roto i enei ra, ko te mahi ma tatou ma o ratou uri, he hohou rongo, he peehi raruraru, a hei takawaenga. I roto i enei nga ra kua hipoki nui mai te whakapono ki runga ki o tatou iwi katoa, ki roto hoki i o tatou takiwa katoa. Ko te reo nui o nga akoranga kei te whakahau tonu ki a tatou, kia mahia nga mahi katoa e tau ai te pai, te rangimarie ki waenganui i o tatou iwi, i o tatou takiwa; kia tiakina, kia manaakitia e tatou o tatou ture Atua me o tatou ture tangata hoki. Kaati tena. Na, i te tuunga o te hui a Te Kotahitanga o nga iwi Maori o runga o nga Motu e rua nei ki Te Tii, Waitangi, ka tae ake te reta a Te Orewai kia Hone Heke me taua huihuinga rangatira, he mea tuhi i te 27 o nga ra o Maehe kua taha nei; whakaatu mai i to rato raruraru mo te ruri a Te Uriroro me te Parawhau i tonu ai mo Te Pipiwai, me te whakaatu mai kua eke nga kai-ruri ki runga ki te whenua; engari koia tenei te wahi taumaha o taua reta, ara: 'Kua kite matou i te kai-ruri, a kua korero matou ki a ia, engari ka nui tona pakeke, &c. Na reira he tonu atu tena ki a koe kia haere mai a te taenga atu o tena reta. Kua tata te po o te ra, e kore ai e puta te marama ki te ao, tae noa ki nga ngakau o nga tangata.'...

"E kore hoki e taea te mohio te manawanuitanga te kahanga hoki o te tangata, ana pa te mamae ki te ngakau, ki te peehi i te ngakau mamae, i te ngakau kino. Ki te kore te tangata e kaha, e manawanui ki te peehi i aua ahua o te ngakau, kei te mohiotia nga putanga riri. He mea mohio ano ki nga raruraru penei kua oho i roto i o tatou takiwa, me o tatou iwi i nga ra kua taha nei; mo nga take penei ano, ara, mo nga tonu ruri whenua. Heoi, na te wehi, kei whakahaheka te toto tangata, kei takahia te ture, kei whati te rangimarietanga, kei tau hoki te kino ki waenganui i a koutou me o tatou iwi. Kahore matou e mohio ki te whanui o te haerenga o enei ahua raruraru mehemea e timata. Kahore matou e mohio ki te nui o nga iwi e uru, a e whiua e te ture. Kahore hoki matou e mohio ki te nui o nga moni o te koroni e pau i te whainganga kia tau ano te pai, te rangimarie; a kahore matou e mohio ki te nui o nga tinana tangata e hinga i roto i nga raruraru penei....

"Na, ko tenei huarahi whakatete, kahore e haere ana i runga i te huarahi kua takoto i nga ture o te koroni e arahia nei i a tatou... Engari he whakatete, he takahi hoki i nga tikanga e araha ana, a e katia ana e o tatou ture Atua me o tatou ture tangata. Na tenei i kino ai, i nui ai, a i taumaha ai tenei raruraru.

"Na, ko tenei huarahi a koutou, e Te Orewai, e tino he ana, a me unu e koutou nga kupu o ta koutou reta kua tohungia i runga nei. Me penei atu matou ki a koutou, i roto i nga raruraru penei e oho i roto i o koutou takiwa, a e maharatia, a e kiia hoki e te ngakau, he mate kua whakaekeina atu e etahi o koutou ki runga ki etahi, kua rawa e utua ki te patu e hinga ai te tangata, e heke ai te toto, e takahia ai te ture, e tupu ai te kino, e whati ai te rangimarie, e takahia ai hoki nga akoranga a o tatou whakapono. Me tino kaha koutou ki te takahi i tenei huarahi whakatete. Tangohia ko te manawanui Ka mau tena. Hei kona, kia kaha te peehi i nga kino e pupu ake i roto i te ngakau. Karangatia nga rangatira o roto i o tatou takiwa kia haere atu ki te tiroiro, ki te whakatatu i nga raruraru e oho i waenganui i a koutou. Kia whai mahara ki te whakamohio ki nga upoko o te ture, ara, ki te Pirimia, ki te Minita mo te Taha Maori o te Kawanatanga o te Koroni, kia purutia te putake o te raruraru, kia whai wa ai hei whakakorerotanga ma nga rangatira i te raruraru, a kite whakatatu hoki i te raruraru ki tetahi wahi pai hei otinga. Engari kua koutou e karanga i nga rangatira o roto i o tatou takiwa, kua hoki e inoia ki te Pirimia o te Kawanatanga kia purutia mai te putake o te raruraru, mehemea e taea ano e koutou te tuku he whakangawaritanga e mutu ai te raruraru....

"E tino hiahia ana hoki matou, kia arahina e koutou a koutou tikanga me a koutou mahi e mahi ai, me a koutou whakariterite katoa e whakatakoto ai i runga i te pai, i te rangimarie, kia kore ai nga kino e whanau ake i roto i te raruraru."...

Me whakamarama atu ano e au ki te Whare, i pai rawa atu te mahi a aua rangatira Maori i tae ki taua hui, na ratou i takato at he whakaaro pai i waenganui o nga hunga e rua e noho kino ana. He maha nga tau i noho hoariri ai ratou, a kua kaha rawa te kino. E kore e taea e au te ki naku i oti ai tenei whakaritenga, a e kore ano hoki e taea e au te ki ua nga rangatira Maori anake, i uru nei ki roto ki taua whakaritenga, i oti pai ai taua tikanga, engari e kaha ana ahau ki te ki na te manaakitanga a te Pirimia me Te Kawanatanga i nga tikanga i whakahaerea e nga rangatira, me nga tikanga hoki i inoia kia whakaaetia mai e te Kawanatanga. Me i tupono i penei mai te kupu a te Pirimia, e kore ia e peke mai ki runga ki taua raruraru, engari ka waiho e ia ma te ture e whakaoti, kihai i oti. He rereke noa atu te Maori i te Pakeha mo runga mo nga whakaritenga raruraru penei. Kia

roa noa atu he taima hei kororerotanga ma ratou ka rite. Kua ki ake ahau i mua ake nei, kua whakaaetia e te taha tonu i te ruri kia unuhia taua ruri ki waho, a kia karangatia ano tetahi hui a muri atu, ki reira whakaputaputa rangimarie atu ai i a ratou korero mo runga mo a ratou take paanga ki taua whenua, tae atu hoki ki era atu whenua ano i roto i te Rohe Potae o taua takiwa, a taihoa ake nei ka tu tena hui mo tena take. E te Pika, e kaha ana ahau ki te ki penei atu kia koutou, e hara ahau i te tangata hiahia ki te hanga i te kino i waenganui i nga iwi Maori, engari he whakamutu anake i te kino toku hiahia. Me i hiahia au ki te whakataritari i te kino i waenganui i te Maori, e kore ahau e noho i tenei Whare engari kua whakaohoa ketia e ahau i te wa o te raruraru ki Hokianga, a kua tuku noa atu ahau i toku nei nohoanga kia riro i tetahi. Kaati, kaore au e whakaro ana kia pera ahau, a, hei tautoko i tena kupu, me titiro nga mema honore ki tenei, ara, mai o te tau 1846, i te mutunga o te whawhai a Hone Heke ki nga Pakeha i te tau 1845, me te whakaotinga i mahia i waenganui i a raua ko Kawana Kerei, e kore rawa e taea e tetahi tangata i roto i tenei Whare, i te koroni katoa ranei, te tohutohu mai tetahi mahi kino kotahi tahi nei a tetahi uri kotahi o Hone Heke tupuna, a Hongi Hika ranei, — kotahi tonu hoki o raua tatai, a ona uri tuturu ake ranei o tona tinana, a ona uri whanaunga ranei, e takahi ana i nga ture o te koroni, i te mana ranei o te Kuini. Kaore rawa e taea e te tangata, ahakoa ko wai tangata, te whakaatu mai i tetahi mahi pera a matou, kore kia kotahi. Engari e anga ke ana i tena to matou nei ahua. Kaore ahau i mahara kia korero ahau ki tenei Whare he maha nga Maori o roto i nga iwi i tautoko i te taha ki a te Kuini i te tau 1845, i whakarere ke i te ahua o to ratou tu i roto i enei tau tata nei, engari hei whakamarama i te tikanga o taku korero enei kupu aku ka korero ake nei ahau. Ko nga uri o nga hunga tautoko i te taha ki a te Kuini, kua rere ke to ratou ahua, a, te mutunga iho, tukua ana he ope pirihihana ki Hokianga hei hopuhopu mo ratou, a he maha nga Maori i mau ki te whareherehere. Kua ahua maha ano nga tau i naianei o tena raruraru i puta ai ki Waihou. A, i pewhea te ahua i Hokianga i tenei tau tata kua pahemo ake nei? Ko Hone Mohi Tawhai he mema no tenei Whare i nga tau o mua, kua mate nei i naianei, he uri no Mohi Tawhai, tetahi o nga tino rangatira i tautoko i te taha ki a te Kuini i te tau 1845, pehea ana koia ratou nga uri tuturu me nga uri whanaunga o tena tangata i tenei tau i mahue ake nei? Rere ke ana ta ratou haere, whakarerea ana e ratou te taha ki a te Kuini, uru ana hei hoa tautoko i te taha kia Hone Toia i nga raruraru i mutu ake nei. Engari e koa ana ahau mo taku aheitanga te ki atu, kua hoki mai a Hone Toia me etahi atu i naianei ki te tautoko i nga ritenga o te ture. Hei kupu whakamutunga maku mo runga i tenei upoko korero, me ki atu ahau, nui rawa atu toku pouri mo te tirohanga penatanga mai o toku ngaromanga atu i konei. Heoi taku kupu tuturu ki tenei Whare, ki a koe hoki, e te Pika, i roto i oku ra katoa e ora ai ahau, e whai mana ai toku reo ki runga ki nga iwi Maori, e kore rawa e whakaarahia e au tena mana hei whakatete atu ki nga ture o te koroni, hei takahi ranei i te mana o te Kuini. Me korero ano ahau mo tetahi kupu oati tuturu, ehara i te mea naku anake, engari na matou tahi ko nga rangatira Maori i whakaatu ki te araro o te Kawana me ona Minita i Waitangi, i te marama o Maehe kua hori ake nei.

I penei te kupu a te Kawana i roto i tana whai korero i reira—

"Kua rima tekau ma iwa nga tau i naianei o te wa i puta ai te whakaaetanga pono a o koutou tupuna ki a te Kuini, ki tenei wahi tonu e turia nei; he tumanako, he hiahia noku, kia waihotia tenei huihuinga o tatou i tenei ra, hei huihuinga whai tikanga, mehemea e taea te homai e nga rangatira me nga iwi katoa e pae nei, ka tohungia, ka manaakitia nga ture mo akonei ake, a kia kaua ano he raruraru e oho ake."

Ka umeretia te whakaaetanga e nga Maori. Koia tena te kupu oati i ki ra ahau, e hara i au anake, engari na nga rangatira o Ngapuhi, o Te Rarawa, o Ngatiwhatua, me te Aupouri; ena iwi katoa no te pito anake ki te Hauraro o Akarana. Na kona ka patai atu ahau, e te Pika, ka tika ranei ahau te whakarere i aku iwi ki roto i o ratou raruraru kia peehia ana e nga mate, kaore nei e mohiotia ka pewhea te tukunga iho. I penei ta matou titiro: me i waiho atu tena raruraru kia takoto noa ana, a ka haere mai nei ahau, ka haere rawa atu ki te kino. Kua tukua ano he ope hoi a ki taua whenua,—a e kore e taea te ki ka he te tukunga,—a he aha te mutunga iho? He nui noa atu nga moni a te koroni e pau, me te whakato ano i nga purapura o te kino. Kaore au i te ki, ka he me i tukuna he hoia hei hapai i nga ritenga o te ture me te ata noho i roto i te koroni. Ka tika, engari te mea tino pai rawa ki taku mahara, he whakamutu i ena tu raruraru i te timatanga tonutanga, kaua hei tukua kia roa e haere ana, kaua e tuka kia hohonu rawa te raruraru kia tae rawa ki te ahua e peke mai ai te ture me ana ritenga me ona tamahatanga katoa ki runga ki nga tangata peehi iho ai. Tera ano etahi tangata e hiahia kia puta te raruraru, kia tukuna nga hoia, katahi ratou ka haere atu ki te whakaoti i te raruraru, kia tau ai te whakahonoretanga a te tangata ki runga anake ki a ratou, engari ko ahau kaore au e mohio ana ki te pai o tena tikanga. Kaore au e mohio ana he aha te pai o te haere atu ki te whakamutu i te raruraru i te mea kua puta te kino; a e tino koa ana ahau mo te taetanga e matou tahi ko nga rangatira Maori me te Kawanatanga te whakaoti tika enei raruraru kino e rua. Mehemea ki te haere tetahi mema o tenei Whare ki reira uiui haere ai i roto i nga Maori i te ahuatanga o ena whakaotinga ka rongo ia me i kaua tena tu ahua whakahaere mo ena raruraru Maori, heoi ano kua kino tonu. He aha koia te take o nga raruraru i Niu Tireni i nga tau timatanga o te Pakeha? Kei te mohio tatou katoa ki nga take—he kore no nga mana whakahaere o aua ra i tahuri ki te mea atu ki nga rangatira Maori kia tahuri ratou ki te hapai i to ratou mana kupu ki runga ki o ratou hoa Maori hei whakamutu atu i ena kino. He kore no nga mana e ata korero tahi, e ata whakariterite tahi i nga putake raruraru ki nga iwi e paangia ana e aua

raruraru. Ki taku mohio me i peratia he tikanga i nga ra o mua e kore e puta aua raruraru—kei roto katoa i nga pukapuka o te Paremete e whakaatu ana—a, me i pera, e kore e pau ena moni nui whakaharahara a te Kawanatanga o Ingarangi i te whawhai ki te iwi Maori, e kore hoki te nui o te toto tangata e heke, engari kua pai ke te ahua. Ka tae taku korero i naianei ki te Pukapuka Rarangi Moni, me tohutohu atu ahau ki te Kawanatanga i nga hiahia o te pito ki te Hauraro o Akarana. E kore au e korero mo nga take katoa i rto i taua Pukapuka Rarangi Moni. Kua oti ena ahua te korero e nga mema kua tu atu i mua atu i au, engari, he pono, ko taua takiwa ki te taha Hauraro o Akarana nei te whenua e tino whakaarokoretia ana e nga Kawanatang katoa, mai o mua iho tae mai hoki ki tenei Kawanatanga e tu nei. He itiiti noa iho nga koha a nga Kawanatanga katoa kua tu nei i homai ai ma matou, a, e te Pika, ko taua takiwa o matou he whenua e tino tika ana kia ata whakaarohia paitia e nga mema o tenei Whare me te Kawanatanga. Ko nga painga e hua mai ana i taua takiwa, i te taha Hauraro o Akarana, he tino nui whakaharahara. Ko nga kapia me nga rakau kauri e tae ana ki te toru koata miriona pauna moni i te tau kotahi, a, ahakoa, na to matou nei takiwa tena moni nui i apiti atu ki nga moni o te koroni, a hei painga ano hoki mo era atu wahi o te koroni, kaore ano matou kia whakawhiwhia ki nga painga e tika ana kia homai ki a matou hei whakautu mo ena painga. A ki taku mohio i te mea e tino marama ana i roto i taua Pukapuka Rarangi Moni te whakaaro a te Kawanatanga kia namaia ho moni hei hanga i etahi raina reriwe, ka tono kaha atu ahau ki nga mema honore me te Kawanatanga kia ata whakaarohia paitia taua takiwa ki te Hauraro o Akarana, e ka wehewehea nga moni e whakapaungia hei hanga reriwe. Tera etahi raina reriwe e tino hiahiatia ana e nga iwi Pakeha, Maori, o reira kia hanga, kei te taha hauraro o Te Awaroa, Kaipara. A, tera ano hoki tetahi raina reriwe e, hiahiatia ana e aua iwi, hei tino painga nui mo nga tangata katoa e noho ana i nga tikiwa i te taha Hauraro o Akarana, i Peiwhairangi, me era atu wahi, ara, ko te reriwe atu i Waiotu ki Te Kawakawa. A e kiia ana hoki e tetahi wehenga o nga tangata o te takiwa pooti o Marsden (Whangarei) e tika ana kia hanga-mai te reriwe i Whangarei kia puta mai ki nga wahi hohonu tuunga kaupuke o taua moana. Kaati, hei painga mo aku iwi katoa Pakeha, Maori, e tu nei au hei mema mo ratou, kia mahia katoatia ena raina reriwe, engari kei te ki mai oku whakaaro ki au, ki te kore e nui nga moni e namaia mai, kaati, he pai rawa me waiho tena moni iti hei hanga i te reriwe matuaiwi nei i Poneke ki Akarana. Engari, e te Pika, he kupu kaha tenei naku, i roto o era atu moni tena e nama hei hanga rori, me ata whakaaro ki to matou takiwa Hauraro o Akarana, ka homai i tetahi wahi rahi o aua moni mo tena mahi. Ko te takiwa Hauraro o Akarana kua ki ake ahau e whakaarokoretia ana e nga Kawanatanga katoa, a e tino tika ana kia homai he moni tika hei whakapai mo nga rori, pai atu tena mo nga tangata o taua takiwa, ahakoa ki te kore he reriwe, a ki taku mohio e tino tika ana kia homai tenei painga mo nga iwi e noho moke ana i tena takiwa. Engari ka tiakina tonutia e ahau te putanga mai o te pukapuka whakaatu i nga wawahi o taua moni e korerotia nei. Ka tae taku korero i naianei ki tetahi take ano kei roto i taua Pukapuka Rarangi Moni e mau ana, ara "Kura ako Mahi-a-ringaringa." Na, e te Pika, ko nga tikanga katoa o te mahi ako tamariki e pa ana ki runga ki nga kura Pakeha, kua korerotia i roto i tenei Whare e nga mema o etahi takiwa o te koroni, a ka hiahia hoki ahau i naianei ki te whakaatu atu i toku whakaaro ki te Kawanatanga me nga mema o tenei Whare, ko ta tatou tikanga kura mo nga tamariki Maori kei raro rawa atu, kaore rawa e puta ana ana mahi kia rite ki te ahua i maharatia ai e nga tangata e whakaaro nui ana mo runga i tenei take. Kaati, ki taku mohio £16,000 e whakapaungia ana i ia tau i ia tau ki runga ki aua kura Maori, au i runga i te whakaaro whanui ki runga ki tenei tu ahua, he pai rawa me i panga atu tena moni ki roto ki te moana ngaro atu ai. Ko te nuinga o nga tamariki Maori e haere ana ki nga kura Maori kaore rawa e whiwhi painga ana i ena moni. Ka taea ano te tohutohu atu etahi tamariki Maori takitahi rawa nei kua puta tika i etahi o nga kura Maori i Niu Tirenī, engari haunga atu tena. Anei ke te take e hiahia ana ahau ki te whakamarama atu, mo te taha ki te nuinga o nga tamariki Maori, kaore rawa ratou e whiwhi ana i nga painga i maharatia ai e nga tangata e pa ana ki nga mahi kura Maori, tena e hua mai i runga i te whakapaunga penatanga o aua moni. Kaati, he aha koia te take o tena mate? Koia tenei, kaore e whakahaeretia ana nga kura Maori i runga i nga tikanga e pa ana ki runga ki nga kura e whakahaeretia ana i raro i nga Poari Kura o te koroni nei, ara, kura Pakeha. Tuatahi, ko nga mahita kaiwhakaako, e kore ahau e ki he kuare katoa aua tangata, engari to ratou nuinga e hara i te tangata matau, i te tangata totika. A, i au e ki nei e hara i te tangata totika, e penei ana te tikanga o taua korero aku, e hara ratou i te tangata kua puta i nga uiuinga matauranga e whaia ana e nga tikanga whakahaere e pa ana ki runga ki nga kura Kawanatanga e noho ana i raro i te whakahaere a te Poari Kura. Kaati, konga karaihe i nga kura Maori, kei nga karaihe o raro rawa, kei te Tuawha o nga Karaihe ka mutu mai, a ko te Karaihe Tuawha i roto i nga kura Maori kei raro noa atu o te Karaihe Tuatoru, Tuarua ranei, i roto i nga kura Pakeha. No reira, ki te tikanga o te kupu, e moumou noatia iho ana taua moni i wehea mo nga kura Maori E hiahia ana ahau ki te tohutohu atu, penei, pai atu mo nga iwi Maori i roto i nga takiwa o te koroni mehemea ka taea e te Kawanatanga te whakatakoto tetahi tikanga whakakotahi i nga kura Maori i roto i nga Porowini o te koroni. Kei te mohio ahau he kore moni te take kei te arai i te hiahia whakatikatika i nga kura Maori, otiia ki taku mahara ka taea e tatou i enei moni ano, me te whakakore atu i te nuinga o nga kura e tu nei i naianei. Whakakotahitia aua kura, hangaia hei kura kainga, hei kura moenga, hei kura nohoanga tuturu mo nga tamariki i roto i ia Takiwa Porowini wawahanga Porowini ranei. Hei painga rawatanga tena mo nga Maori. Whakawhanuitia,

whakakotahitia atu nga tikanga matauranga e akona ana, me ako ano hoki i nga tikanga mahi-aringaranga. Koina hoki te mea e hiahia ana e nga Maori. He maha etahi tamariki Maori tena e tutuki ki te mutunga mai o nga matauranga katoa e taea ana e te tangata, engari ko te nuinga e kore e tae i runga i te huahua o nga take kei te arai—tetahi take he kore moni na nga matua hei tuku i a ratou tamariki ki Te Aute, ki Tipene ranei. A, e te Pika, mehemea ka taea te whakatakoto tetahi tikanga ako i nga tamariki Maori ki nga mahi-aringaranga, penei na, mahi kamura me era atu mahi pera hei painga rawatanga tena mo te nuinga o aua tamariki, kei runga noa atu i nga painga e puta ana ki a ratou i nga kura e tu nei i nga kainga Maori i naianei. E koa ana ahau i taku kitenga kua hanga huarahi te Tari Ako Matauranga e taea ai te peretihi i etahi o nga tamariki Maori kua paahi i te Karaihe Tuawha i roto i nga kura Maori. E mohio ana ahau ki tetahi, kei toku takiwa, kei Ohaeawai, ara, ko Ngawha te ingoa. I paahi taua tamaiti i te uiuinga matauranga, katahi ka peretihingia e taua tari ki tetahi mahi mana, i runga i te kupu tautoko a tona mahita a Mr. Woods; a, ki taku rongo, kei te tupu haere pai te mohio o taua tamaiti. Kaati mo tena take. E te Pika, me ki atu ahau, i mahara au me whakapuaki kupu ahau mo runga mo te ahua o nga ture e pa ana ki runga ki nga whenua Maori i naianei, ko te tino take tena nana i taiapa atu nga takiwa whenua Maori katoa o te koroni, i kore ai e taea te whakapuare. Kei te rongo katoa tatou i nga kupu tangi e whakaaraarahia tnai ana e nga iwi Pakeha i nga wahi katoa e mea ana mo te nui rawa o nga whenua Maori e tika ana kia whakanohonohoa ki te tangata, kei te takoto mahikore noa iho i roto i enei ra, a e hapainga atu ana ena kupu me ena tangi ki te Kawanatanga ma ratou e whakamarama atu te take i kore ai ratou e whakahau atu ki nga Maori kia whakapuaretia aua whenua, kia ruritia, kia whakawakia, kia ahei ai te Karauna te hoko i aua whenua, kia taea ai te whakanohonoho ki te tangata. Engari me penei atu taku kupu ki nga Pakeha nana ena tu korero, me tahuri ratou ki te whakarite i a ratou ki nga Maori e noho nei i raro i nga ture e pa ana ki runga ki o ratou whenua i roto i enei ra. Mehemea ki te pena aua Pakeha tera e tere tonu te rere ke o to ratou ahua. Katahi ra pea ratou ka ki penei, "E tino he ana ta koutou whakahau atu ki te Eawanatanga kia mahi pera." Engari, e te Pika, ko ahau e ki ana me whakakore rawa atu ena Ture Whenua Maori e noho nei hei mate, hei tamahatanga, ki runga ki nga whenua Maori me ona tikanga whakahaere katoa. Titiro ia na ki te tiute pane kuini e akina nei ki nga whenua Maori. E tangohia ana e te Kawanatanga hei tiute te tekau pauna i roto i ia rau pauna o nga moni e rite ana mo te wariu o aua whenua. E pa ana koia tetahi tikanga pena ki runga ki nga whenua Pakeha? Kore rawa. Ko nga tiute e utua ana e nga Pakeha ki te Kawanatanga tekau ma rima hereni anake i te rau pauna. A, e tika ana ranei tena ahua, e te Pika? He pono he tino take nui rawa tenei, i runga i te ritenga o taku korero a taihoa ahau e ata whakamarama i te taha ki nga Maori, hei tetahi atu korerotanga aku, me te whakaatu atu i te he o te tahuritanga mai o tetahi wehenga o nga tangata e tenei Motu ki te akiaki mai ki te Kawanatanga kia kawea mai aua whenua ki roto ki te Kooti Whenua Maori i runga i te ahua o nga ture e mana nei i naianei ki runga ki nga whenua Maori. Kaore he kupu e taea ai e au i naianei te apiti atu ki tena, engari hei kupu whakamutunga maku me ki atu ahau, e hara i te mea e hiahia ana nga Maori kia kaua o ratou whenua e tukua ki roto ki nga ringaringa o nga Pakeha kia whakanohonohoa ki te tangata. Engari e penei ana to matou hiahia, whakakorea rawatia atu ena ture pakeke e here nei e whakakino nei i o matou whenua i tae ai ki tenei ahua, a hoatu ki a ratou he mana rite tonu ki nga mana e whakahaeretia nei e nga Pakeha ki runga ki o ratou whenua, whakaritengia nga Tare Whenua Maori ki nga ture katoa e pa ana ki runga ki nga whenua Pakeha. Mehemea ka peratia e kore koutou e kite i nga Maori e tu maro ana, e pakeke ana, e ngakaukore ana ki te whakahaere i nga mana, i nga tika, me nga painga tera e tau ki runga ki a ratou, mo runga mo o ratou nei whenua. Engari ka tahuri tonu ratou ki te whakahaere i nga huarahi katoa e puta mai ai he painga ki a ratou me te whakamana i nga hiahia o nga Pakeha noho whenua, i runga ano ia i nga huarahi o te tika, mehemea ia ka hoatu e koutou he ture pai mo ratou.

No te mutunga o te whai-korero a Hone Heke ka tu atu ko etahi mema Pakeha torutoru, ka whai-korero, ka mutu era kei runga ko—

Te Auhana (Mr. Houston, mema mo Peiwhairangi, Tiamana mo te Komiti mo nga Mea Maori).—E te Pika, kaore e roa i au te Whare i runga i aku korero ka korero ake nei. Kaore oku hiahia kia uru au ki roto i tenei take e korerotia nei; e hara ahau i te tangata puku korero i roto i tenei Whare, a na reira pea i kiia ai he mema wahangu ahau. E te Pika, ki toku nei whakaaro kaore kau he painga e puta i runga i te kumenga kia roa tatou e korero ana mo tenei putake. Ki toku nei whakaaro, he pai raw a kia tukua atu ma nga kai-arahi o te Whare e whakarite nga mema honore o tetahi taha o tetahi taha hei korero i tenei putake, mehemea e peratia ana tera e puta he maramatanga mo te Whare nei tae atu ki te iwi katoa o te koroni nei. He tika, kaore kau aku korero i naianei me i kore te mema honore Maori mo te Takiwa ki te Tai Tokerau i whai-korero i nanahi. Kaati, me whakamoemiti au ki taua mema honore mo te kaha o ana korero i whakapuaki ai ki te aroaro o te Whare nei, a mo tona kaha ki te karo i aku whakapae mona. E kore e whakaaetia e te Whare nei kia hamumutia atu ano e au aku korero i korero ai i mua ake nei i tenei tuunga o te Paremete, otira ka taea e au te tiki atu i aku korero i korero ai mo tenei mea ki te aroaro o te Whare nei i tera tuunga o Paremete, i te tononga kia whakaaetia te mema honore, a Hone Heke, kia ngaro atu i te Whare mo tetahi wa. I rite ano aku korero o tera tau mo taua take ki aku korero o tenei huihuinga o te Paremete, notemea ki taku mahara kei te mau tonu taua ahua o taua take.

Ka nui taku pai i taku rongonga atu i taua mema honore, i a Hone Heke, e whakamaramama ana i nga take i ngaro atu ai ia i ana mahi i te Whare nei i tera tau. Otira kaore au i te whakapono atu ki etahi o ana korero mo taua mea. Kua pau i au taua takiwa te haereere i muri iho i te putanga o te raruraru ki Hokianga, ka rua oku haereerenga i taua takiwa i muri i taua raruraru, a i aua haereerenga oku he maha noa atu oku rongonga e korerotia ana e nga Pakeha o reira, ara, penei na, kaore kau he painga e puta mo nga Maori o reira i runga i te haerenga o Hone Heke ki roto i a ratou noho ai, otira ki te whakaaro o nga Pakeha tera a muri ake nei e tupu he kino i taua taenga o Hone Heke. Koia ena aku korero i korero ai, me taku ata whakaatu atu ano kei te ngakaukoretia e te mema honore nga mahi kua tukua atu nei e ona iwi hei mahi mana ki tenei Whare. Kaore ano au i whakapono ki nga korero a te mema honore i a ia i korero nei, he tino tika ia kia haere ki reira, a kia roa ki reira e noho ana, a, e ai ki tana, na tera i mau ai te rongu ki reira. Kua mutu noa atu taua raruraru, a kaore au i te mohio he aha nga mahi mana i reira i noho roa ai ia i reira. Otira i korero ano ahau i mua, na Te Kitohi ke, na te minita karakia Weteriana, i whakangawari taua raruraru. Kaore aku hopohopo mo tenei kupu aku. Ko ia te tangata e ingoa nuitia ana ki taua takiwa mo tana whakangawaritanga i taua raruraru, a e kiia ana na taua tangata, nana anake, i kore ai e heke te toto. Kaore rawa au e whakapono na te roa o te noho o te mema honore, o Heke, ki taua takiwa i marie ai nga Maori o reira. Kaore kau he tikanga e whakatepe ai au i nga take nana i puta ai taua raruraru ki taua takiwa Kei te mohio nga mema honore o te Whare nei e hara ahau i te tangata e tautoko ana i te tikanga e mea nei me utu nga Maori i te taake kuri. He nui nga raruraru kua tupu ake i waenganui i nga Pakeha me nga Maori i roto i nga takiwa Kaute Kaunihera o te pito whaka-raro o te Motu nei i taua taake, a ki taku he mea tika kia kaua e whakahaerea nga tikanga uaua, e tupu ai te ngakau kino i waenga i nga Pakeha me nga Maori. Na te kino pea o te tikanga i whakahaerea ai taua taake ki te Kaute o Hokianga i tupu ai taua raruraru, i whano ai te whawhai o nga iwi e rua ki reira. Mehemea kaore i tino tuturu te kupu a nga Maori, ara, e kore rawa e utua e ratou taua taake, hui atu ki etahi atu taake, ki taku mahara kihai taua raruraru i puta. Heoi anake pea ta te Kaute Kaunihera he hapai i tona mana i hoatu nei e te ture ki a ia, i tohe ai taua hunga me utu taua taake. Na tenei i he ai, na te tohe o te Kaute Kaunihera. Kei te whakaae au he tino take nunui nga take i tahuri ai nga Maori ki te whakatete i taua taake i te wa i kohia tuarua ai taua taake. I korerotia atu hoki ki a ratou, ki te kore ratou e utu i taua taake tera ratou e hopuhopukia e makaia ki tetahi wahi ngaro, ki te Reinga ki whea ranei, ko wai ka mohio atu, a na reira ratou i tahuri ai ki te whakatete i taua taake, a i mau ai ki te pu. I runga i tenei ahua i tino aroha au ki nga Maori mo to ratou mate. Kaore hoki ratou i tino marama ki taua mea, i te mea hoki i whakawehiwehingia ratou kia mahara ai ratou tera e pa he mate nui ki a ratou, pera ano me te korero a te mema honore, na reira ka puta ta ratou kupu, kaati, ki te mate ratou, me mate ratou ki runga ki to ratou whenua, i te mea he pai ke tera he kino rawa te maka i a ratou ki te Reinga. Na reira i mau pu ai ratou a i tahuri ai ki te whakatete i taua taake. Tenei ano etahi atu putake i korerotia e taua mema honore, a me utu e au aua korero ana. Mo nga kura Maori tetahi o ana korero. Kaore ano ahau i kite noa i te mema honore e mahi nui ana mo aua kura Maori, ara, e kimi tikanga ana, e whiriwhiri ana renei i etahi huarahi hei tautoko i aua kura kia tupu ai. Engari ahau, ka kaha ahau ki te ki, mai ano i te ra i tu ai au hei mema mo tenei Whare, ko taku mahi tonu tena he tautoko i aua kura, tena ko te mema honore, kaore ano ahau i kite i a ia e whakahaere ana i tetahi tikanga mo nga kura Maori o tona takiwa. Otira kua koa au i naianei, i te mea kua kite te mema honore i te huarahi tika mona, ara, kua tahuri mai ia hei hoa tautoko i nga mema o te pito whaka-raro o te Motu kia whiwhi ai to matou nei takiwa i nga kura, i te rori, i te piriti, me era atu mea e tika ana kia hoatu mo reira. Kotahi tana kupu mo nga kura Maori e whakaarohia ana e au e he ana. I korero ia ko te Karaihe Tuawha i roto i nga kura Maori kaore e rita ana ki nga Karaihe Tuarua, Tuatoru, o nga kura Pakeha. Otira kei te mohio noa atu nga tangata kua roa e whakahaere ana i nga kura ki te he o tena korero ana. He tere rawa atu te tamariki Maori ki te ako ina takuna ki nga kura. Kaati ra, ki te whaiwhai haere tonu au i nga korero a te mema honore ka roa noa iho te Whare i au, na reira ka tahuri au ki te whai-korero mo te tino take e takoto nei i te aroaro o te Whare.

Ka mutu i konei nga korero a Te Auhana e pa ana ki te taha Maori. Tenei ano te roanga atu o ana korero engari e pa ke ana ki te taha Pakeha, a e kitea ai me titiro i roto i *Hansard*.

Ka mutu a Te Auhana, ka tu atu ko Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon) ki te whakahoki i nga korero a nga mema honore i korero ai mo te Rarangi o nga Moni a te Koroni. He roa ia e korero ana ka mutu.

Te tekuna o te motini, whakaaetia ana e te Whare ta te Kawanatanga, heoi tahuri ana te Whare ki te Komiti i nga Moni.

No te rima tekau ma rua meneti ki te rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 31 o Akuhata, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea tetahi motini mo nga tima nunui e harihari nei e whakawhiti nei i nga meera ki tera whaitua o te ao. ka mutu tera ka kokiritia e te Pirimia ki te Whare ko te—

Pire Hei Tautoko I Nga Mahi Nunui A Hei Whakanohonoho Whenua Ki Te Tangata.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—Ka tu ake ki te whakamarama ki te Whare i te tikanga o te miriona pauna moni e meatia ana kia namangia i raro i taua Pire. He roa ia o korero ana e whakaatu atu ana i nga mahi ka mahia ki aua moni. Ko enei e whai ake nei ana korero mo te rima tekau mano pauna i roto i taua mirioua pauna moni e meatia ana kia whakaritea hei hoko whenua Maori, ara: Ka tae aku korero i naianei ki nga hoko whenua Maori. Taku kupu mo tenei, otira, kua koreretia atu ano e au ki nga mema honore me te koroni katoa i mua ra, koia tenei, ka whakamutumutu haeretia te hoko whenua Maori e toku Kawanatanga. Ki toku nei whakaaro ka he tatou ki te mahi tonu tatou i tenei mahi, ara, ki te hoko tonu tatou i nga whenua Maori. Ko te moni e tonoa atu nei hei whakamutumutu atu i nga hoko e tata ana te oti. Kaore matou i te whakapuare i etahi hoko hou. Ahakoa e £50,000 te moni kua whakanohoia ki roto ki te Pire nei hei hoko whenua Maori i tenei tau e haere nei, otira hei tera tau kaore rawa e tatata ki tenei te rahi o nga moni e tonoa atu ki a koutou e te Kawanatanga mo taua mahi.

He MEMA HONORE.—A ka peheatia e to Kawanatanga nga whenua e toe ana ki nga Maori?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Mo runga i tena patai, ki ta matou whakaaro, me whakatakoto he tikanga hou—he tikanga riihi. Heoi anake te rarururutanga me te uauatanga o taua tikanga hou ko te whakahaerenga i nga ritenga e pai ai aua whenua mo te whakanohonoho ki te tangata, ara, ko te hanganga i nga rori, me te whakapainga ki te kohatu i aua rori kia taea atu ai aua whenua. Kei te whakaae katoa matou he mea pai kia whakamatauria te tikanga hou e korerotia nei e au, notemea, ki te kore e peratia, a ki te mau tonu te hoko whenua, ko te tukunga iho ka kore tenei mea te whenua i nga Maori, a he tini nga Maori whenuakore e waiho hei whangainga ma nga iwi utu reiti o te koroni, a te mutunga iho ka ngaro te iwi Maori.

He MEMA HONORE —Kaore pea e pena.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Koia tena te mutunga ki te mau tonu ta tatou mahi hoko i nga whenua o te Maori, a ko tetahi, ki te tukua atu e tatou te mana ki nga Maori kia hoko noa atu i o ratou whenua ki a ratou tangata e pai ai ratou ko taua ahua ano te mutunga. Kaore aku mea kia whakaitiitingia te ahua me te tu o te tangata Maori, otira, i runga i nga tikanga e mau nei, e mana nei, i te mea kaore ano kia oti he rori mo ona whenua, kaore ano i puare he huarahi e taea ai te whakanohonoho ona whenua ki te tangata, na reira ka tahuri te Maori ki te hoko i tona whenua, a te rironga atu o te moni i tona ringa, te tukunga iho, pau tata i a ia taua moni, te ai he huanga ki a ia.

He MEMA HONORE.—Me hoatu he tipenetua ki a ia hei utu mo ona whenua.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ki te penatia ka kite koe kaore e roa ka hokona atu e taua Maori ena tipenetua, te mutunga iho tu kau ana ia, kaore ana whenua kaore ana tipenetua. Otira, kaore aku mea kia korero au i naianei mo tenei take i runga auake i tona aronga e pa ai ki te iwi Maori. Engari e korero ana ahau mo tona aronga e pa ai ki nga iwi e rua, i runga i te mea kua ata whiriwhiria e au te tokomaha o nga Maori e noho nei i roto i te koroni nei me te maha o nga eka whenua e toe ana ki a ratou e tika ana mo te whakanohonoho ki te tangata. He hanga noa iho te kupu e korerotia nei e rima miriona eka kei te toe ki nga Maori, notemea hoki ko te nuinga o tena rima miriona eka he tihi maunga, he tai-awa, he whenua kaore rawa e taea atu e te tangata. Ko te mea e hiahiatia ana e te Pakeha ko nga whenua o nga Maori e taea mamatia atu ana, otira, he pono taku e ki atu nei ki nga mema honore, kua roa au e hurihuri ana i tenei mea, a ki taku whakaaro kua taka tenei ki te wa e mutu rawa ai ta tatou hoko i ena tu whenua o te iwi Maori....

Ka mutu i konei nga korero a te Pirimia i tino hangai ki nga mate me nga whenua o te iwi Maori. Engari i haere tonu ana korero mo nga reriwe me era atu mahi nunui a te koroni i meatia ai kia namaia te miriona pauna i raro i te Pire e korerotia nei.

Kapene Rahera (mema mo Haaki Pei, Kai-arahi i te Apitihana).—He roa tana korero mo te Pire me te miriona pauna e meatia ana kia namaia i raro i te mana o taua Pire. Koia enei e whai ake nei ana korero i pa ki te taha Maori, ara: Kua kite au i roto i te Rarangi Apiti ki te Pire nei e noho ana te rima tekau mano pauna, ko taua moni e mea ana te Kawanatanga me whakapau hei hoko i nga whenua o nga Maori. Na, he nui nga moni kua whakapaua e ratou ki tena mahi ki te hoko i nga whenua Maori i roto i nga tau kua taha ake nei; otira, kei te takoto mangere noa iho aua moni, i te mea kaore ano i whakatuwheratia e ratou kia nohonohoia e te tangata nga whenua i hokona e ratou ki aua moni; kua pahemo atu te whenua i nga Maori nona, otira kaore ano i whakanohoia ki te Pakeha, te take he kuare no te whakahaere a te Kawanatanga i ana mahi, ara, ki te hanga rori, piriti, me era atu mahi, e tuwhera ai aua whenua Maori kua oti ra te hoko, hei noho ma te iwi Pakeha....

Timi Kara (Hon. Mr. Carroll, mema mo Waiapu).—He roa tana whaikorero mo te Pire me nga reriwe me era atu mahi nunui hei mahi ma te miriona pauna e namaia ana i raro i te Pire. Ko ana korero enei i pa ki nga whenua Maori, ara: Me whai kupu au i naianei mo nga hoko whenua Maori. I korero te honore mema, a Kapene Rahera, kei te hoko matou i nga whenua Maori, a kua maha nga tau e hoko ana matou i aua whenua; a, i ki ia,

kei te takoto mangere noa iho aua whenua Maori i hokona ra e matou, te take kaore ano i tapatapahia e matou hei nohonohoanga ma te Pakeha. E te Pika, kei te whakahe au ki tena korero. He maha nga whenua pera kua oti i a matou te tapatapahi me te whakanohonoho ki te tangata. He tokomaha nga kai-ruri kei te roherohe kei te tapatapahi i etahi o aua whenua i naianei hei whakatuwhera kia nohoia e te iwi.... Kei te mohio matou ki nga mate o te iwi Maori mo te taha ki o ratou whenua, a kei te hanga matou i tetahi tikanga hou, engari kei te kinongia taua tikanga a matou e etahi Pakeha e hiahia ana kia whakatuwheratia nga whenua Maori hei hokohoko ma ratou; otira ka taea e matou taua tikanga hou, notemea kua piri te iwi Maori hei tautoko i a matou. Kua timata te mohio o te iwi Maori i naianei, ko te huarahi tika mo te toenga o o ratou whenua kei raro i tetahi tikanga hou e mama ake ai te whakahaere o aua whenua.

Te Kahana (Mr. Carson, mema mo Whanganui).—Kei whea ta koutou Pire mo tena?

Timi Kara (Hon. Mr. Carroll).— Kei whea ta matou Pire? Kei te haere mai. Otira kei te mohio te mema honore he maha nga pikitanga uaua hei pikinga ma matou. Titiro ki nga mana nunui, kaha hoki, i roto, a i waho hoki, o tenei Whare, e whakaarahia mai ana hei hoa whawhai mo te Kawanatanga i runga i tenei take. Tena koa, ka tautoko ranei te mema honore ki te kokiritia atu e matou ki te Whare nei apopo tetahi Pire pera te ahua me taku i korero ake nei? Ki taku mohio, ae, ka tautoko ia. He tika te roa o ta matou kokiri i taua Pire ki te Whare, otira kia roa ano te iwi e whiriwhiri ana katahi ia ka marama, a koia tena te ahua o te iwi Maori. Engari ki te whakatakotoria atu e te Kawanatanga apopo he Pire mo te taha Maori, a me uru ki roto te tikanga hou kua korerotia ake nei e au, kaore e riro ma nga Maori anake e tautoko, engari ka tautoko hoki nga Pakeha i taua mea. Na, kua penei te tatutanga o o matou whakaaro mo tenei take, a he tatutanga marama — he tatutanga aroha ki te tangata: me whakataa te mahi, me whakamutumutu haere ta tatou hoko i nga whenua o te Maori. He iti nei te whenua kei te toe ki a ratou — kei te rima miriona tae atu pea ki te ono miriona nga eka. Heoi, i te mea, e te Pika, kua ki mai koe kua pau taku taima, kaati, ka noho au ki raro.

Toko-ono nga mema Pakeha i tu ki te whai-korero i muri i a Honore Timi Kara, ka mutu era hiki ana te Whare.

Paraire, te 1 o Hepetema, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi Pire me etahi atu mea, ka mutu era ka turia ano ko te korero mo te—

Pire Hei Tautoko 1 Nga Mahi Nunui A Hei Whakanohonoho Whenua Ki Te Tangata.

No tenei ahiahi ka whakahaerea ano te korero i nukuhia ra i nanahi, mo te Pire e mau iho nei te ingoa.

Ka mutu nga whai-korero a nga mema Pakeha tokorua mo te Pire, ka tu atu ko—

Henare Kaihau (mema Maori o te Tai Hauauru) —E te Pika, e tu ake ana ahau ki te whakamoemiti atu ki te Kawanatanga mo tenei Pire kua whakatakotoria mai nei e ratou ki te aroaro o te Whare. E tino marama ana, ki te kore e namangia e tatou he moni, e kore e taea e tatou te hanga nga reriwe e hiahiatia ana e nga iwi o ia takiwa o te koroni, me te hanga rori me te whakaotioti i nga rori kua timatatia te mahi i nga takiwa kaore ano kia whiwhi noa i tena mea i te rori. Engari, e te Pika, i runga i taku titiro iho ki te rarangi wehewehenga o nga moni e apiti iho nei ki tenei Pire, kaore ahau e kite ana i tetahi moni e noho ana i roto i taua rarangi hei hanga i te reriwe i tino kaha nei taku tono atu ki tenei Whare kia mahia, ara te reriwe i Pukekohe ki Waiuku. He iti noa iho nga moni e pau ina mahia taua reriwe, kua uiuia e au, a kua whakaaturia mai ki au e nga tangata mohio, tohunga, e kore e neke atu i te £45,000 nga moni e pau i te hanganga i tena reriwe; a he nui noa atu nga utanga e haere ma runga i tena reriwe e ka mahia. Ki taku mohio ka tino tae ki te rima mano i ia tau nga kau e haria atu ki Akarana ma runga i taua reriwe, o roto i te takiwa whenua e ki nei ahau kia mahia taua reriwe ki reira, me era atu utanga maha noa iho hoki. Kaore ahau e korero roa i naianei mo tena reriwe, engari me whakaatu atu ahau, kia noho Komiti te Whare nei mo runga i tenei Pire, katahi ahau ka tono kia whakanohoia tetahi moni ki roto hei hanga i tenei reriwe. Kaati, mo runga mo te £50,000 hei hoko whenua Maori, e noho nei i roto i te Rarangi Apiti ki te Pire nei. Ko tena mahi ko te hoko whenua Maori a te Kawanatanga te tino mate kino e tangihia nuitia ana e nga iwi Maori o te Motu nei i roto i enei ra A, e te Pika, ka tino tono atu ahau kia ata tirohia mai e nga mema honore o nga taha katoa o tenei Whare tenei take nui. Kei te mohio hoki nga mema honore e tino iti rawa ana nga eka whenua kei te toe ki nga iwi Maori o Aotearoa; a e kore hoki tenei Whare e kore te mohio ki tenei ahua na, ki te mau tonu tenei mahi hoko whenua e mana nei i naianei, taro ake nei, ka kitea kore rawa he eka whenua kotahi e toe ki nga iwi Maori o Aotearoa. Kua kite ahau he maha nga poraka whenua Maori e hiahia ana te Kawanatanga ki te hoko i naianei. I kite ahau i tena i roto i tetahi pukapuka o te Paremete e whakaatu ana i nga ingoa o nga poraka whenua Maori kua ekengia e nga hoko a te Kawanatanga i naianei. Kei roto i te takiwa o te Tai Hauauru o tenei Motu, e tu nei ahau hei mema, ka nui nga poraka kua timataria te hoko e te

Kawanatanga. Koia ahau i ki ake ai, me tino tahuri tenei Whare ki te whakamutu rawa atu i te hoko Whenua Maori i tenei tuunga ano o te Paremete. Me whakamatau ahau ki te whakamarama atu ki te Whare i te ahua o taua mahi hoko whenua Maori, e ai ki toku whakaaro. He tokomaha nga koroheke me nga kuia Maori kei roto i te takiwa e karangatia nei ko te Rohepotae te ingoa, na ko aua Maori kaumatua o te Rohepotae—ara, tetahi wehenga nui o ratou—kua tuku tonu kia whakaputaina atu he penihana ma ratou i raro i nga ritenga o te Ture Penihana Kaumatua. Kua tae atu ratou ki te apiha a te Kawanatanga mo taua takiwa, a koia tenei te whakaatu a taua apiha ki a ratou: kaore ratou e ahei ki te tonu penihana i raro i taua ture ki te kore ratou e atua hoko i o ratou whenua katoa ki te Kawanatanga. I pena te whakamaramatanga atu ki a ratou, a mehemea ka hoko ratou i o ratou whenua, heoi, kua whenuakoretia ratou, a kia whenuakoretia ra ano ratou katahi ratou ka mana ki te tango penihana i raro i taua ture. Ki taku mohio, me ki ake ahau, e tae ana pea ki te rima tekau nga Maori tino koroheke rawa o taua takiwa. Kaati, ko tenei mate e hara i te mea ka pa ki runga anake ki nga iwi Maori, engari ka eke ano ki runga ki nga tangata katoa o tenei koroni. I roto i tenei tau i mahue ake nei ka haere mai etahi rangatira Maori o Waikato ki konei, ki Poneke nei, whakatakoto ai i a ratou take ki te aroaro o te Pirimia. A i to ratou taenga mai ka horahia katoatia atu ki a ia nga mate e ki nei ratou e pa ana ki runga ki nga iwi Maori i roto i o ratou takiwa, a i tino kaha ratou ki te korero mo te mahi hoko Whenua Maori, ko te tino mate kino, taumaha rawa tena, e peehi nei i a ratou, a i penei te kupu whakautu atu i ta ratou korero i reira, tera e mutu te mahi hoko a te Kawanatanga i o ratou whenua. Kaati, kua taka nga marama tekau ma rua i naianei i muri o te putanga atu o tena kupu, a e haere tonu nei te mahi hoko a nga Apiha Hoko Whenua a te Kawanatanga i nga whenua o nga Maori, kaore ano kia mutu noa. No reira ahau ka patai penei atu, no wai koia te mana kaha, no nga Minita ranei o te Kawanatanga, no te Tari Hoko Whenua ranei ratou ko ona apiha? A i te mea e pena ana te aronga, e tino tika ana taku tonu atu ki te Kawanatanga kia hangaia mai he turehei whakakore atu i nga mate e patu kino nei i te iwi Maori. Mo runga mo te £50,000 e noho nei i roto i te rarangi o tenei Pire, e meatia nei hei moni hoko Whenua Maori, e tonu atu ana ahau ki tenei Whare me patu atu tena moni. Me whakapeau ke taua £50,000, me whakapau hei hoko whenua mo nga Maori kore whenua, ara, mo nga Maori i murua nei o ratou whenua e te raupatu a te Karauna. E tino mohio ana au ki te kore e whakamutua e te Kawanatanga tena mahi hoko Whenua Maori, tena e waiho hei mate nui, ehara i te mea mo nga iwi Maori anake, engari mo te koroni katoa. I te tau 1887 ka timata nga hoko tuatahi a te Kawanatanga i roto i te takiwa o te Rohe Potae, a mai ano i taua tau tae mai ki te tau 1899 e haere tonu nei tena mahi hoko; a ko te koroni kei te utu i te itareti o nga moni i wehea hei hoko i nga Whenua Maori. A ko tetahi wahi o tenei moni hou ka namaia nei i naianei, ka wehea ano hei whakaea i nga itareti o nga moni e whakapaua ana ki runga ki nga hoko whenua Maori. Kua maha nga kererotanga o enei mate ki tenei Whare, a kua tino penei te whakaaro a nga iwi Maori i naianei, me hoatu ma ratou ano e whakahaere, o ratou whenua me a ratou mea katoa. Me whakaatu ahau i naianei i etahi poraka whenua Maori kua paangia e te ringa o te Tari Hoko Whenua Maori. Ko nga Maori no ratou kaore e tukuna ana kia riihi ana i aua whenua, o ko aua whenua nunui kei te tupungia haeretia e nga taru kikino, me era atu mea, i runga i te kore o te Kawanatanga e whakaae ki te wewete atu i nga here e tau ana ki runga. Me tahuri ahau ki te whakamarama atu ki te Whare i nga take i tino kaha rawa ai te whakahe a nga iwi Maori ki tenei tikanga hoko whenua e mana nei i naianei. Tera tetahi whenua pai kei te takiwa o Kawhia. E tino mohio ana ahau he whenua pai rawa ata taua whenua. Na, tera tetahi Maori i hoko i tona paanga ki taua whenua ki te Kawanatanga. E toru tekau ma ono eka te nui o te paanga o taua tangata. Te utu i te eka i hoatu ki a ia i te hokonga ai 5s. 6d. i te eka. Nga eka kua hokona e te Kawanatanga e ono eka. Ko te utu tika mo taua whenua e rua pauna mo te eka. Tera ano tetahi poraka whenua, i taua takiwa ano, e rua tekau ma rua nga eka o te tangata kotahi i roto. Kua hokona tera e te Kawanatanga mo te 2s. 6d. mo te eka. E rua tekau ma iwa nga eka o taua poraka kua riro i te Karauna. Tera ano tetahi atu poraka, i taua takiwa ano, kua hokona e te Kawanatanga mo te 1s. 6d mo te eka. Ko te utu tika mo taua whenua e rua pauna mo te eka. Tera ano tetahi atu poraka, kei taua takiwa ano, e whitu tekau ma toru nga eka o te tangata kotahi i roto, a hokona ana e te Karauna nga eka tekau ma wha mo te kotahi pauna mo te eka. Ko te utu tika mo taua whenua kei te rima pauna tae atu ki te whitu pauna mo te eka. I runga i nga utu e hoatu nei e te Kawanatanga mo aua whenua, mehemea tera tetahi tangata Maori kotahi mano ona eka, a hokona ana e te Kawanatanga i runga i ana tu utu e hoatu nei mo nga whenua Maori, tera e eke ki te wha mano pauna (£4,000) te ruihitanga o taua Maori, a whiwhi ke ana ko te Kawanatanga i taua wha mano. A ka pau katoa tona whenua te hoko, kei whea he whenua hei oranga mo nga tamariki a taua tangata? Te tukunga iho ka riro ma te koroni ratou e whakaora, a ka hoatu i tetahi rua eka pea hei kainga mo ratou. E hara rawa tena i te huarahi tika hei whakahaerenga ma koutou, ara, ma te Pakeha, ma te iwi kua whiwhi i nga matauranga, i a matou i to iwi Maori. E tino rongonui ana ahau ki tenei iwi, ki te Pakeha, he tangata pono, he tangata mahi tika, he tangata whakaaro marama, a na reira, ki taku mohio e tika ana kia tahuri ratou ki te ata rapu i te whakaaro tika hei whakahaere ma ratou ki runga ki a matou, ki nga iwi e tautoko pono ana i te mana o te Kuini, mai o nga ra o mua tae mai ana ki naianei. E kore pea hoki tenei Whare e kore te whakaaroa mai ki te tangi a nga iwi Maori o nga Motu e rua, e tangi kino nei i roto i enei tau maha, kia tahuri mai tenei Whare ki te whakaora i a ratou i roto i enei mate taumaha e peehi kino nei i a ratou. Ki taku mahara i rongonui ahau ki te Pirimia e whakaatu mai ana ki

tenei Whare tena e whakatakotoria mai he Pire i tenei tuunga o te Paremete hei whakarite pai i enei raruraru o te iwi Maori e korerotia nei e au. He nui rawa atu toku hiahia kia kite ahau i te whakatakotoranga mai o tena Pire i tenei tuunga o te Paremete. Ki te kore e homai tena Pire i tenei tuunga o te Whare, heoi, ka mohio tatou, kua tuturu mate te iwi Maori, e kore rawa e maranga te pane ki runga a muri atu. Na reira, e te Pika, e tino ki atu ana ahau ki tenei Whare, i te mea e whai reo ana nga iwi Maori i roto i tenei Whare i a matou i nga mema Maori tokowha e tu nei hei mangai mo ratou, me mahi tena Pire i naianei tonu, i te mea hoki kua tino rongo nei ahau i nga taha e rua o tenei Whare e ki ana kia homai taua Pire i tenei tuunga o te Paremete. Ko matou ko nga mema Maori tokowha e tu ana hei mangai mo nga iwi Maori o te koroni. A e kore ranei e whakaaetia mai, ma matou e tohutohu atu nga huarahi e mohiotia ana e matou hei haerenga ture mo nga iwi Maori e ora ai? Me ki atu ano ahau, i roto i enei tau maha te mahi a ia Kawanatanga he rapu huarahi e taea ai e ratou te hanga i te ora mo te iwi Maori; a kaore ano i taea e ratou, engari katahi ka tino mate rawa atu nga iwi Maori i runga i a ratou mahi. Kaore rawa i penei te mate i nga ra o mua. E ui atu ana ahau mebemea ki te homai e tenei Whare ki a matou te mana e inoitia atu nei, ara, ma matou ano e whakahaere o matou whenua, a matou mahi, me a matou tikanga, ka puta ranei tetahi ritenga i roto i tena ahua e takahia ai te mana o te Kuini? E tino mohio ana ahau e korero tika ana ahau i au e ki atu nei, mehemea ki te homai e tenei Whare ki a matou te mana ki te whakahaere i o matou whenua me a matou tikanga, ka tino tutuki i a matou ki nga painga e kore rawa e taea e tenei Whare, ahakoa pewhea to koutou kaha, a ma matou ano e tiaki e tupato kia kua rawa e takahia e whakararururutia ranei e matou nga ture a te Kuini. Kaati, i te mea kua tata te pau o taku taima, hei kupu whakamutunga maku, me kaha taku ki atu ki tenei Whare he tino mea nui tenei me tere tonu te whakatakoto mai, i roto i nga ra o tenei tunga o te Paremete, o tetahi Pire whakaora i te iwi Maori, i runga i nga tikanga marama e kore ai ratou e takahi i nga ture o te koroni. Me pewhea koia ratou e ora ai, e tupu haere ai, ki te kore e hoatu tena painga? He nui noa atu nga hoia hei tiaki i te ora o tenei koroni, he nui noa atu nga Tiati me nga Kaiwhakawa hei hapai, hei whakahaere i te mana o te ture; me nga pirihimana, me era atu apiha maha noa iho hei mahi i nga mahi kua oti te whakarite ma ia tangata o ratou. Na reira, e te Pika, ka tino kaha rawa atu taku tonu atu ki tenei Whare kia whakaaetia mai te Kaunihera Maori e inoitia atu nei e au, kia abei ai nga iwi Maori ki te whakahaere tika i a ratou, me a ratou tikanga, i runga i nga nuarahi e mohiotia ana kei reira te ora mo ratou.

Te Roretana (Hon. Mr. Rolleston, mema mo Riccarton).— Ka nui taku whakapai ki nga korero a te mema Maori kua mutu ake nei. Ki taku nei whakaaro ka nui te kore mohio o te Kawanatanga ki te whakahaere i nga mea e pa ana ki te iwi Maori, a na reira ka tika ano nga mema Maori ki te ui ki te take i tukua mai ai ratou kia uru hei mema mo te Whare nei me te kore rongo o te Whare nei ki a ratou korero. Engari ki te ata hurihuri ratou i te take i penatia ai ratou tena ano e kitea e ratou. Ina hoki, i nga ra o mua ka pooti te Whare mo tetahi Pire, mo tetahi atu mea ranei, a mehemea kaore taua Pire, taua mea ranei, e pa ana ki te iwi Maori, ko te tikanga ia i mua waahi ai nga mema Maori, tokorua ki tetahi taha, tokorua ki tetahi taha. I mua kaore nga mema Maori e tautoko i te taha kotahi anake, engari i naianei kua pera ratou, kua whai i nga take Pakeha, kua kore e aro ki nga mea Maori anake. He pono tenei korero aku, a ka waiho e au hei hurihuri ma ratou....

Tenei ano te roanga atu o nga korero a Te Roretana, me titiro i *Hansard*.

Tokorima nga mema Pakeha i whaikorero i muri i a ia, no te mutunga o ratou ka tu ake ko—

Hone Heke (mema Maori te Tai Tokerau).—E kore e pau i a au hawhehaora. E hiahia ana ahau ki te korero atu mo nga huarahi e whakapaua ai enei moni, kei te whakaae atu ahau ki nga kupu a etahi o nga mema kua mutu ake te korero, e ki nei, tino pai atu mehemea ka tukuna tenei take ki tetahi Komiti o tenei Whare mana e whiriwhiri, a ko nga moni katoa e wehea ana me ata whakanoho ki te taha o ia raina reriwe e whakaarohia ana kia mahia. Mo te taha ki etahi o nga raina e whakaingoatia ana i roto i nga whakararangitanga ingoa o te Pire nei, i runga i te iti rawa o te moni huihui e wehea ana hei mahi i ana reriwe katoa, ki taku mohio he pai rawa me whakapau tena moni ki runga anake ki a tatou reriwe matuaiwi nei. He pai rawa atu tera ki taku mahara. Mo te taha ki te raina iwituaroa o Aotearoa, ki taku mabara ka ea mai te nuinga o tena £300,000 i runga i nga rakau tera e utaina ki runga ki taua reriwe hei harihari maua. A, i runga i tetahi ahua tiro-tiro, i te iti rawa o taua moni, taku mahara, pai atu te whakapau anake ki runga ki nga raina pakupaku ara, i Te Kawakawa ki Kereamataone, i Te Awaroa ahu atu whaka-raro, i Khipane ki te Karaka, me era atu raina pakupaku. Ki taku mahara me whakapau atu taua moni ki runga ki tetahi o ena whakaaro e rua aku kua tohungia atu nei e au. Hei kupu whakamutunga maku me whakapuaki ahau i etahi korero mo runga mo te mahi hoko whenua Maori. Taku mahara tuturu, mai o mua tae mai ki naianei, e mate ana nga iwi Maori i runga i enei ture Whenua me enei tikanga e mana nei i naianei. Ko nga here e mau nei i runga i nga whenua Maori, tona tikanga e rite ana ki tetahi taake taumaha. E ki ana etahi tangata kaore nga whenua Maori e utu reiti ana, he korero pohehe tera. E tika kau noa ana pea i runga anake i te tangi kau o te kupu, engari mehemea ka ata whakaarohia te ahuatanga me te tutukitanga o nga ture e pa ana ki runga ki nga whenua Maori, ka kitea e tino tika ana kia kiia, ko te taake taumaha tuatahi e utua ana e nga whenua Maori, koia tena, ko nga here e utaina ana ki runga ki aua whenua. Ta te mea ko te here kei te whakahoki iho i te wariu o te whenua, kei te arai atu i nga Maori kia kua ratou e whiwhi ki nga painga o nga makete o waho, me te moni nui mo o ratou whenua. Kaati mo tena. Na, ko te tiute

pane-Kuini mo nga whenua Maori tetahi, e utua ana tetahi tekau pauna ki te Kawanatanga i roto o ia rau pauna o nga moni wariu o te whenua. E ka hokona tetahi whenua Maori ka tangohia tena moni i roto o nga moni utu o te whenua. Na, me titiro tatou ki nga whenua Pakeha, e utu ana koia ratou ki a pera rawa te nui o te utu pane Kuini? Kore rawa. A he aha te tiute e utua ana e ratou. Kotahi tekau ma rima anake hereni i roto i te rau pauna. Ka tino rereke noa atu tena. A he maha nga tau e mana ana tena tikanga. E whakaatu ana ahau i enei ahua kia mohio ai nga mema honore tae noa ki nga iwi katoa o waho, e akiaki mai nei ki te Kawanatanga kia hohoro te hokohokona nga whenua Maori i raro i enei ture e mana nei i naianei. Kei te tino he rawa atu te tono atu ki nga Mana Whakahaere o enei ra kia haere tonu ta ratou hoko i nga Whenua Maori i runga i enei tu huarahi, i runga i te akiaki, i te whakawehiwehi ranei. Na ka tae tenei wahi o taku korero ki nga whenua riihi a te Maori ki te Pakeha. Ko ena whenua e utu taake ana i raro i te ture taake whenua, engari he hawhe te taake e utua ana, a e riro ana ma te kai-riihi e utu. Engari i naianei kua hurihia ma nga Maori no ratou nga whenua e utu, ta te mea ko te Ture nana i whakatikatika "Te Ture Taake Whenua, 1895," e mea ana, me tango mai e te tangata kei a ia te whenua e riihi ana, i roto i nga moni reti e tika ana kia utua ki te Maori nona te whenua, no reira, eke ana tena kawenga ki runga ki te Maori. Kaati, kei te pera ano hoki te tikanga mo nga reiti, ko te hawhe anake o nga reiti e meatia ana ma nga Maori e utu, engari, kaore rawa te kai riihi e utu ana i aua reiti, engari e tangohia ketia ana i roto o nga moni reti e tika ana kia utua ki nga Maori: no reira eua taumahatanga katoa kaore e pa ana ki runga ki nga Pakeha. Heoi ano te mea e pa ai ki nga kai-riihi, me whakamau rawa ki roto ki nga rarangi o te pukapuka riihi. I te takotoranga o te Pire Taake Whenua ki te aroaro o te Whare, kiia ana, kaore nga iwi Maori i te utu taake, no reira ka tika kia hanga he tikanga kia ahei ai nga kai-riihi ki te pupuri i nga moni reti a nga Maori, hei utu i nga taake e whakataua ana ki runga ki aua whenua Maori e takoto riihi ra. Kaati, e tino he ana tena tikanga, ta te mea ko nga riihi katoa o nga whenua Maori o mua atu o te paahitanga o "Te Ture Taake Whenua, 1895," i riro mai i runga i etahi ritenga me etahi aronga i kiia e te kai-riihi, hei take ena e hoki iho ai nga moni reti o aua whenua. Kaati, he aha aua ritenga me aua aronga? Tuatahi, he riana ruri kei runga kei te whenua, ka tohungia atu ki te Maori e te Pakeha e mea aua ki te riihi i taua whenua, ka ki, e, kei te tino nui rawa te moni reti, no te mea he riana moni ruri kei runga i te whenua. Katahi hoki ia ka ki atu ano, e, he here kei runga kei te whenua, a hei mahi nui mana te whakahaere kia unuhia atu aua here me era atu tikanga katoa kia watea ai te huarahi mona. He mea ata tohutohu atu nana enei aronga katoa ki nga Maori nona te whenua, hei take e whakahokia iho ai te moni reti o te whenua, a, ko te take whakamutunga kaore nei e warewaretia te whakaara e aua tu Pakeha, e tango ana i te riibi o tetahi whenua Maori, ko te tiute pane Kuini; ko tena tiute pane Kuini e pa katoa ana ki nga whenua hoko, hui atu hoki ki nga whenua reti, a te Maori ki te Pakeha. Kaati, i runga i te tiro tiro ki enei ahua katoa, e he ana to whakauruhanga atu ki roto ki te Ture Taake Whenua o te tau 1895, i tenei tikanga na, me tango nga utu taake i roto o nga moni reti e tika ana kia utua atu ki nga Maori. Na, tenei ano tetahi atu mate o te iwi Maori, i waho atu o te hokinga iho o te wariu o o ratou nei whenua i runga i nga here e tau ana ki runga, i waho ano hoki o aua tiute pane Kuini taumaha, a, i waho ano hoki o te tikanga hou e korerotia nei, ara, ko te tangohanga o nga utu taake i roto o nga moni reti e tika ana kia utua ki nga Maori. Tenei ano tetahi mate ke atu ano. Kei roto i te Ture Tango Whenua hei Whakanohonoho ki te Tangata, tetahi tikanga e whakaae ana e ka hiahia te Kawanatanga ki te tango i te whenua o tetahi Pakeha, ma taua Pakeha ano e whakahua tana utu e hiahia ana ia mo tona whenua. Katahi ka tukua mai tana kupu ki te tari mana e whiriwhiri. A mehemea ki te whakaarohia he nui rawa ta te Pakeha utu i whakahua ai, katahi ka riro ma te Kawanatanga e whakahua i tana utu e pai ana, ka tuku atu ai i tana ki te Pakeha nona te whenua. Ki te kore e whakaaetia ta te Kawanatanga utu e te Pakeha nona te whenua, katahi ka haria atu ki te Kooti Apitareihana: ma taua Kooti e whakatau te wariu, a katahi ka hokona taua whenua. Ka riro mai te whenua o te Pakeha ra, katahi ka ruritua, ka tapatapahia hei tekiona, ka hangaia ki te rori, a ma wai e utu te hanganga o aua rori? E kore e riro ma nga moni e tika ana kia utua ki te Pakeha nona nei te whenua e mahi aua rori, engari ma te Kawanatanga e utu te ruri me te mahinga o nga rori ki nga moni a te koroni. Kei te pena ranei nga tikanga e pa ana ki nga whenua o nga Maori e ka hokona? Kore rawa. Engari e penei ke ana nga tikanga: ma te Kawanatanga anake e whakahua tana utu e pai ai mo nga whenua Maori. Kaore he huarahi e riro ai i nga Maori te tuturu wariu tika o aua whenua, i te mea ko nga here kua korerotia ake nei e au kei te arai atu i tena painga, a, apiti iho ki te kaha kore o nga Maori i te mea kaore he huarahi e whakapuaretia mai ana kia ratou e kaha ai ratou ki te whakahaere tika i o ratou whenua. A i runga i te kuare o nga Maori ka haere tonu te hoko a tena tangata i tona paanga, a tena tangata i tona paanga, ki te Karauna a, te mutunga iho, riro katoa atu i te Kawanatanga te whenua. Kaati, no te nohanga o ena tu here ki runga ki nga whenua Maori i hoki rawa iho ai te wariu o nga whenua Maori. E kiia ana e te Kawanatanga, ko te take i tika ai ki a riro ma te Kawanatanga anake e hoko nga whenua Maori, a, i tika ai te tikanga here i nga whenua Maori koia tenei, hei ritenga e taea ai te utu nga ruritanga me nga mahinga rori. Kaati; ko ahau e ki ana e tino he ana taua tikanga. He aha koia te take i tika ai kia rereke he tikanga mo nga whenua o nga Pakeha e hokona ana e te Kawanatanga, i nga tikanga e pa ana ki runga ki nga whenua Maori? He mahi kohuru tena i nga Maori, kaore rawa i te tika kia waihotia, ko tetahi hoki tena o nga take e tino whakaatu ana i te pohehe rawa o te korero a nga Pakeha e ki nei, kaore nga whenua Maori e utu taake ana. Ko

ahau e ki atu ana e tino he rawa atu ana tena korero, kaore kau rawa he mea e taea ai te whakaatu mai hei whakatuturu hei whakatika i tena korero. Ka mohio te Whare e hara i te mea ko nga taake anake te mea e utua ana e nga whenua Maori kua hokona i mua, a e hokona nei i naianei engari kei te utu ano i nga ruri me nga hanganga rori piriti hoki. A mo te taha ki nga whenua a nga Pakeha e tangohia ana i raro i te Ture Whakanohonoho Whenua ki te Tangata, i runga i aku kupu whakamarama i mua ake nei, koare e utaina atu ana tena taumaha ki runga ki nga Pakeha, ma ratou e utu nga ruri me nga rori o taua whenua e ka riro i te Karauna. Kaore tera e tangohia ana i roto o nga moni e utua ana ki nga Pakeha no ratou te whenua, engari tino rereke ana nga tikanga e pa ana ki nga whenua o nga Maori. Ko nga utu ruri me nga utu rori, e tangohia ana i roto o nga wariu e tika ana kia utua katoatia atu ki nga Maori nona te whenua. Kaati, ko aua moni a te Kawanatanga i pau i te ruritanga me te mahinga rori mo nga whenua Pakeha, e hoki katoa mai ana ki a ratou e ka riihiitia, e ka hokona ranei e ratou taua whenua ki nga tangata mahi paamu, e utua ana e nga tangata mahi paamu aua moni, engari i nga whenua Maori e hokona peratia ana e te Kawanatanga kaore e riro ana ma nga tangata mahi paamu e utu aua raruraru, engari e tangohia ana i roto o te wariu o nga whenua. E korero ana ahau i enei kupu hei whakaatu i te pono o taku korero e ki nei ahau, e he ana te korero e tohe tonu nei etahi tangata, e ki nei, kaore nga whenua Maori i te utu taake. Engari kei te utu taake ano, e te Pika, a ki taku mohio taumaha ke noa atu nga taake e utua ana e nga Maori i nga taake e utua ana e nga Pakeha. Kua korero ake ra ahau, ko te take i mahara ai ahau ki te whakaara i tenei take, he mea naku kia marama ai te iwi Pakeha nui tonu kei te utu taake ano nga Maori mo runga i o ratou whenua i runga i ena huarahi ngaro. Ka nui ano taku koa i taku kitenga i roto i te rarangi ki te Pire nei, kua whakahokia iho te moni e wehea ana hei hoko whenua Maori ki te £50,000 anake, he nui atu hoki i tena i era tau atu. E penei ana taku korero, e te Pika, mehemea kei te mahara te Kawanatanga, me mau tonu enei ture e mana nei i naianei, ki runga ki nga whenua Maori, kaati, ki taku mahara, heoi ano te mahi tika ma nga iwi Maori, me kaha rawa ratou ki te tono atu ki te Kawanatanga kia whakamutua rawatia atu te mahi hoko a te Karauna i nga whenua Maori. Kei te ki atu ahau e tino kino ana nga huarahi hoko a te Kawanatanga i nga whenua Maori i runga i nga ture e mana nei i naianei. Ko te take e whenuakoretia ai nga Maori i runga i nga hoko a te Kawanatanga, kaore te Ture arai i te hoko tahae e pa ana ki nga hoko a te Karauna. Ko tera ture hoki e ki ana, i mua o te paahitanga o tetahi hoko whenua Maori, a i mua hoki o te rehitatanga o tetahi tiiti hoko, me matua whakaae tetahi Kai-whakawa Komihana Whenua Maori, tetahi Tiati ranei o te Kooti Whenua Maori, ki taua hoko. Ko nga patai e pataia ana ki te Maori e hoko ana, koia enei e whai ake nei, "He whenua ke atu ano ranei tou e nui ana hei kainga mou hei oranga hoki mou?" Mehemea ka kore e taea e taua Maori ra te whakaatu mai, ae, he whenua ano ona i waho atu o te whenua e hokona ana e ia, heoi ano kaore taua Komihana e kaha ki te whakaae ki taua tiiti hoko. Kaati, ko te ture tera kei te tiaki i nga iwi Maori kei pau katoa o ratou whenua te hoko atu ki nga Pakeha. Engari ko taua ture kaore e pa ana ki nga hoko a te Karauna, na reira e ahei ana nga Apiha a te Kawanatanga ki te haere atu ki nga Maori hokohoko haere ai i o ratou whenua katoa, a he maha ano nga mea e mohiotia ana i pera te ahua, i haere atu nga Maori ki te apiha hoko whenua a te Kawanatanga, koia ranei i haere mai ki a ratou, a hokona katoatia atu o ratou paanga katoa, a, e no ho mate aaa i te kore whenua i naianei. Ko tetahi tena o nga tino take e kite ana tatou e tae mai ana nga pitihana a nga Maori ki tenei Whare i te tau i te tau, e inoi ana ki te Kawanatanga kia homai be whenua hei kainga hei oranga mo ratou. Engari, ko aua fu pitihana, kore rawa ahau i te whakaae. Na wai koia i ki, ka hokona e te Maori tona whenua, ka pau, a me inoi ano ia ki te Kawanatanga kia whakawhiwhia ia ki te whenua.

Te Kinehe (Mr. Guinness, mema mo Kerei).—E riro ana ra hoki i a ratou nga moni hoko o o ratou whenua.

Hone Heke.—Ae ra; he pehea te rahi o tena moni? He korekore noa iho tena moni, a ko te take tena i mahara ai ahau me whakapuaki atu ahau i oku whakaaro mo te mate o nga Maori i raro i enei tare Whenua e mana nei i naianei. Kua korero hoki ahau i taku koa mo taku kitenga i te whakaaro a te Kawanatanga ki te whakamutumutu haere i ta ratou mahi hoko whenua Maori, a me ki atu ano ahau i runga i te titiro ki te aronga o nga ture whenua e mana nei i naianei, hei painga rawatanga mo nga Maori te whakamutu rawa i nga hoko a te Karauna i o ratou whenua, a me tahuri ki te rapu atu i tetahi tikanga ke, e taea ai te whakanohonoho tangata ki runga ki nga whenua. Kaati, ko nga whenua e toe ana ki nga iwi Maori i naianei, kaore i te rahi atu i nga eka e rite ana hei oranga mo ratou. E tino kaha ana ahau ki te korero mo te taha ki nga whenua Maori kei te pito hauraro o Akarana. Kei te tupu haere ake te maha o nga Maori o taua takiwa i roto i enei tau maha, a ko nga whenua Maori katoa e toe ana ki nga iwi Maori o te pito hauraro o Akarana kaore e nui ana hei oranga mo ratou, mehemea ka atu wehewehea ki ia tangata, o ia hapu, tona paanga tona paangi. Koia ahau i ki ake ai me whakamutu rawa tenei mahi hokohoko i nga whenua Maori. Na mo te taha ki tetahi ture hou, pai, e taea ai te whakahaere tika i nga whenua Maori, taihoa au e ata korero kia takoto mai ra ano te Fire Whenua Maori, a mehemea e whai wa puare, kia korerotia tuaruatia taku katahi ahau ka whakaatu o oku mahara, tohutohu i nga huarahi hei takotoranga mo tetahi ture pai e taea ai te whakahaere tika nga whenua Maori a nga ra e haere mai nei.

Ka mutu ta—Hone Heke whai-korero ka tu ake ko Te Kinehi (Mr. Guinness, mema mo Kerei), no te mutunga o tera ka tu ko—

Wi Pire (mema Maori mo Tai Rawhiti).—Te take tuatahi hei korero maku ko nga reriwe. E mahara ana ahau i roto i nga ra nei, ko tena miriona kotahi e meatia nei kia namangia, ka whakapaua anaketia hei hanga reriwe, engari katahi nei ahau ka kite e £300,000, anake o tena miriona e wehea ana mo tena mahi. Kua whakaatu mai te mema honore mo Wairarapa me te mema honore mo Patea e iti rawa ana tena £300,000, kaore rawa e oti nga reriwe o te koroni i tena moni. Kaati, ki taku mahara me unu atu tenei Pire ki waho a me nama kia nui noa atu i tena he moni ma tatou. Ki taku me kaua rawa e hoki iho i te kotahi miriona te moni e wehea hei mahi i nga reriwe anake, a kaore rawa oku nei wehi ki te korero i tena kupu; ko te take kaore ano kia homai tetahi moni kotahi hei hanga reriwe mo roto i toku nei takiwa. No reira mo te aha hoki kia wehi ai ahau ki te tono atu kia homai tetahi moni nui hei mahi i tena mahi? Kua kite iho au he maha noa iho nga raina reriwe e whakahuatia ana i roto i te rarangi apiti ki te Pire nei, a ma taua £300,000 e mahi ena reriwe katoa. Kaati, ki taku mohio tena e pau katoa tena £300,000 i te mahinga o tetahi raina kotahi anake e tino tika ana kia mahia i tera Motu, a kore rawa e whai toenga. Ki taku titiro e kore pea e neke atu i te £10,000 nga moni e wehea i roto o te tena moni mo toku takiwa. Koia ahau e ki atu nei ki te Kawanatanga, unuhia atu tenei Fire ki waho, hangaia houtia mai ano he Pire ke ano kia nui noa atu i tena he moni nama ma tatou. Kei te tautoko katoa e tahi o nga mema honore o nga taha e rua o tenei Whare kia namaia mai he moni hei mahi i tenei mahi, no reira au ka mea atu ki te Pirimia kia hanga mai e ia tetahi tikanga e mohio ai tatou ko wai ma nga mema e wehi ana ki te nama moni mo tenei take nui. I roto i te wa e haere ana nga korero mo runga i tenei Pire, tono ana te mema Maori mo te takiwa o te Tai Hauauru, kia wehea he moni hei hanga i tetahi raina e tono nei ia kia mahia i roto i tona takiwa ake, a, kei whea he moni? Ka mutu i konei aku korero mo nga reriwe. Ka korero ahau I naianei mo tetahi Pire i ki ra te Pirimia tera e whakatakotoria mai mo runga mo nga whenua Maori. Taku hiahia me homai tena Pire i naianei tonu. Kaore he take e whakaroangia ai te homaitanga o tena Pire kia tae atu ra ano ki nga ra whakamutunga o te Paremete e akiakina ai tatou e te Pirimia. Engari me homai tonu i naianei i roto ano i enei ra tata, kaua hei whakaroangia. Kaore ahau e korero mo te kino o nga mate i ara i runga i nga Ture i paahitia i era tau atu tae mai ki naianei, kaore au e korero mo nga mate me nga raruraru e pa ana ki runga ki nga iwi Maori i runga i aua Ture. Engari kia takoto mai taua Pire, e korero nei ahau, ki te aroaro o te Whare, katahi ahau ka korero roa mo nga mate e peehi kino nei i te iwi Maori i roto i enei tau maha Kaore kau rawa tetahi mema kotahi o tenei Whare e kuare ana ki nga mate e tangi nei te iwi Maori. I tu ake tetahi mema honore o te taha Apitihana o tenei Whare i tera po ki te whakapuaki i tana whai-korero penei, me whakariterite tonu te iwi Maori ki te iwi Pakeha, me wehewehe te paanga o ia Maori me whakatau atu ki a ia, kia oti tena, me waiho mana te hiahia ki te tuku i tona paanga ki te hoko, ki te riihi, ki te mokete, ki te pupuri ranei, ki te tuku ranei i runga i ta tona whakaaro i kite ai, i te mea kua nona tona whenua. Kaati, ko tena ahua korero e rite ana te kino ki nga ture kua oti nei te hanga mo nga whenua Maori. Ko tenei iwi ko te Maori kaore rawa e ora i runga i nga ture e hanga ana e te iwi Pakeha hei tiaki hei ora mo ratou. Ka taea e te Pakeha te hoko atu i tona whenua ka whakawhiti atu ki tetahi atu motu hoko ai ano i te whenua mona, e ka hiahia ia ki te pera, engari ko te Maori kaore e kaha ki te pera. Mehemea ki te hoko te Maori i tona whenua heoi ano kua mate ia.

Karauta (Mr. Crowther, mema mo Akarana).—Kua riro na hoki i a ia te moni.

Wi Pere.—Ae ra, engari kaore tena moni i roto i ona whakaaro.

Karauta (Mr. Crowther).—Engari kei roto i tona pakete.

Wi Pere.—Me ki atu ahau ki te mema honore, me haere ia ki te whawha i nga pakete o nga Maori kia kite ia mehemea he moni ranei kei roto, me haere ranei ia ki te rapu haere i roto i nga Maori kua hoko nei i o ratou whenua kia kite ia mehemea he tima ranei he manua o ranei a ratou, tetahi atu mea whai tikanga ranei, i riro mai i ena moni. E tu ana te mema honore mo tetahi wehenga o nga iwi o Akarana, a ki taku mohio kua maha ona tau e noho ana i te takiwa o Akarana, a me ki atu ahau ki a ia kia hoki atu ia ki Akarana mana e titiro mehemea e hia ranei nga manua o Akarana, e hia ranei nga kaata a nga iwi Maori. Ki taku mohio kei te mate rawa atu nga iwi o Akarana, a e tino tika ana kia kiia atu, rapua he huarahi e ora ai nga mate o te iwi Maori. Ki taku mahara me hanga he ture hei tiaki mo nga whenua o nga Maori, a kaua tetahi Kawana'anga o muri e tahuri ki te turaki i tetahi tikanga tena e mahia hei whakaora i a ratou, ta te mea heoi ano te ora o te Kawanatanga ko taua mahi hoko i nga whenua Maori. Ki te kore te Kawanatanga e hoko i nga whenua Maori ka turakina ratou i reira tata. E rima anake pea miriona eka e toe ana ki nga iwi Maori, a ko tena rima miriona eka kei runga maunga, kei runga pari, kei nga wahi kikino anake o te koroni. No reira i tino kaha rawa ai taku hiahia kia paahitia tetahi ture hei whakapumau ki nga Maori i nga eka pakupaku e toe ana ki a ratou i naianei, a hei arai atu hoki i nga Pakeha kia kore ai ratou e kaha ki te peke atu ki te whakararuraru i nga Maori me o ratou whenua. Kua oti hoki i te Kooti Whenua Maori te whakatautau o te nuinga o nga whenua e tika ana ki ia wehenga o te iwi Maori i ia takiwa o te koroni. Otira ko te nuinga o nga whenua kua oti te wehewehe ki ia tangata, kei te mohiotia kua mene te hokohoko atu e nga Maori nona. Kei te mohio katoa tatou ki tenei iwi ki te Maori, tono kau atu te tangata ki tetahi mea a te Maori, ka homai tonu e te Maori. He rereke te Pakeha, e mohio ana ia ki ona ture ki ona tikanga me ana mahi; na reira ka ui au, kaore ano koia kia ki noa te puku o te iwi Pakeha i te ono miriona eka o tenei koroni kua riro nei i a ia? E hara au i te tamariki, e te Pika, e whakaae atu ai ahau ki nga korero a

etahi mema o te taha Apitihana e mea nei kia wehewehea ki ia tangata Maori tona whenua tona whenua; engari me homai ki nga Maori te mana ki te whakahaere i o ratou whenua me a ratou mea katahi ratou ka oca. Engari e ki atu ana ahau e tino tika ana kia whiriwhiria a kia mahia e tenei Whare tetahi Pire hei whakamutu i te hoko o nga whenua Maori, hei arai atu i nga Pakeha. Mehemea ki te paahitia e te iwi Pakeha he ture pera, katahi ratou ka mea, "Na tatou tenei ture i hanga, a e ki ana me mutu ta tatou hoki i nga whenua Maori." Engari, mehemea na nga Maori i hanga tena ture, ki taku mahara e kore nga Pakeha e rongu ki tena ture, engari ka ui ratou. "Na wai tena ture i hanga? Hei aha. Kaore kau ona mana." Na reira ahau ka tono atu ki tenei Whare kia paahitia he ture hei whakamutu rawa atu i te hoko whenua Maori a te Kawanatanga tae atu ki nga Pakeha noa. Kua ki hoki o koutou puku i te whenua. Titiro ki tenei moana, kii tonu i te kaupuke, no nga wahi katoa o Niu Tirenī, titiro ki nga whare o tenei taone, no Niu Tirenī katoa, a, titiro hoki ki te huhua o te iwi Pakeha kei tenei koroni. E te Pika, i kau tahanga mai ena Pakeha i o ratou kainga ki tenei Motu, kaore he puutu o etahi, kia tae mai ra ano ki konei katahi ano ka whiwhi puutu. Kaati ra, e te Pika, i te mea kei te pena te ahua, kei te tika noa atu taku tono atu ki nga iwi Pakeha o tenei koroni kia ata whakaarohia mai matou nga iwi Maori. Na matou hoki ratou i tika ai, i noho ai i enei nohoanga tika e noho nei ratou i naianeī, E te Pika, e hara i te mea he tuatahi tenei noku ki te korero i tena korero, engari he korero tonu taku mahi i tenei korero i roto i tenei Whare. No te tau 1884 i korero tuatahi ai ahau i roto i tenei Whare, a, e te Pika, kaore ano kia whakamanaia mai e te Whare nei tetahi kia kotahi nei o aku kupu. I te tau 1894 ka korero ano ahau i aua korero, e pango tonu ana oku pahau i te tau 1894, me taku mau tonu ki taku korero kia whakamutua te hoko i nga whenua Maori. Kaati, heoi taku kupu i naianeī, i runga i taku titiro iho ki te ahua, hei mokamokai noa iho pea nga mema Maori i tukua mai ai ki roto ki tenei Whare, hei tautoko kau i te paahitanga o nga ture e hanga ana hei patu hei mate mo te iwi Maori. E te Pika, te take o tena korero aku kua roa noa atu i naianeī e tono aua nga Maori kia paahitia he ture e ora ai ratou. I roto i tenei tau i mahue ake nei, ka kawea mai e te Pirimia tetahi Pire ki te aroaro o te Whare, tona tikanga he whakamama i nga mate o te iwi Maori. Kaati, ko tena Pire, e te Pika, kaore i korerotia i roto i tenei Whare, engari i unuhia noatia atu ki waho, kaore i korerotia. Koia ka hoki atu ano taku kupu ki te tohe atu ki te Kawanatanga kia whakatakotoria mai ta ratou Pire mo nga mea Maori i roto ano i nga ra o tenei wiki e haere ake nei, kua hei roa atu i nga ra o tera wiki. Mo runga mo enei ture e mahi nei tatou hei painga mo te iwi Pakeha anake, me penei taku kupu, ta tatou mahi tonu tena i nga tau katoa, kaore he mutunga, engari ko te taha ki nga iwi Maori e whakarerea noatia iho ana. Kaore ano kia paahitia e tenei Whare tetahi ture pai, tikanga nui, mo te iwi Maori. Na ko nga putake nui e rua, e tino hiahia ana au kia kaha te akina atu ki te Kawanatanga i tenei whai-korero aku, koia tenei. Tuatahi, me mutu tonu i naianeī nga hoko katoa i nga whenua katoa o nga Maori. Tuarua, me tere tonu te homai e te Kawanatanga tetahi Pire e hangai ana ki runga ki nga take me nga mate o te iwi Maori. Kua korero ahau, ki toku nei whakaaro, me tino tae ki te rua takau miriona he moni e namaia e tatou, kia kotahi tonu ai te namanga atu i nga moni e oti ai nga mahi katoa e tika ana kia mahia i roto i te koroni katoa. Mehemea ka pena, kua kore he take e nama ai ano tatou i te moni a muri atu. A katahi hoki ka taea e tatou te mahi tonu kia oti nga reriwe katoa e tika ana kia mahia i roto i te koroni i roto i nga tau e toru, e wha, e rima ranei e haere ake nei, ka mutu mai. Koia tena toku whakaaro tuturu i nga tau katoa. Kaati, e te Pika, i ki ake ra ahau i au i tu ake nei, e kore e roa taku korero, no reira ka whakarerea e au te rima meneti e toe nei ki au, kei kiia he kupu hianga tena kupu aku.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—E te Pika, he mama noa iho te mahi maku, i au ka tu atu nei ki te whakahoki atu i nga korero a nga mema mo tenei take e korerotia nei e tatou. Tuatahi, me utu e au nga kupu a te mema honore mo Riccarton, ara, a Te Roretana (Mr. Rolleston) i a ia i tu ake nei ki te korero i muri i te mema honore mo te Tai Hauauru—ara, i a Henare Kaihau. He tino kaha nga kupu a te honore mema mote Tai Hauauru i korero ai mo te taha ki te iwi Maori, i a ia i whakaatu atu mai nei i ona whakaaro mo te aronga o nga ture e tika ana kia mahia mo tona iwi. Me ki atu au kei te whakaae au ki te tika o te nuinga o nga whakaaro o nga mema Maori e whakaatu mai nei mo te taha ki nga whenua o te iwi Maori. I taku tuunga ake ki te kokiri i tenei Fire ki te Whare, i korero atu ahau ki a koutou, kua taka te wa e tika ai kia paahitia e te Paremete tetahi ture e ahei ai nga Maori ki te rihi i nga whenua e toe nei ki a ratou. I korero mai a Wi Pere ki a tatou, i a ia i korero ake nei, ko te nuinga o nga whenua e toe nei ki te iwi Maori he tihi maunga, he tai awa, ara, he awaawa, he kikino noa iho, a kaore e tino pai ana hei whakanohonohoanga ki te tangata, a he iti rawa nga whenua raorao kei te toe, ara, nga whenua totika mo te mahi paamu, mo te parau hei rui ki te witi, ki te oti, me era tu mea, a mo te mahi whakatupu kararehe hoki—a ki te mau tonu te mahi e hokona nei nga morehu whenua o te Maori, ko te tukunga iho ka tino mate te iwi Maori i roto i nga tau tata e haere ake nei. Engari no nga Maori ano tetahi he i pa ai etahi mate ki a ratou. Kaore tatou—ara, te Paremete e kaha ki te herehere i nga whenua Maori, ki te hanga tikanga e kore rawa ai he huarahi e whakahaerea ai aua whenua—ara, e kore te Paremete e kaha ki te whakakore atu i enei ture e mana nei ki runga ki nga whenua Maori; e taea ai tena me hanga kia oti tetahi ture hou hei whakapai mo nga ture whenua Maori e mana nei. Na reira, e tino tika ana, kia paahitia he ture hou hei whakahaere mo aua whenua, kia paahi tera, katahi ka tika te whakakore atu i nga ture e mana nei. Ko nga ture e mana nei i naianeī mo nga whenua Maori kua koroheke rawa, kua tawhito rawa. He pai rawa kia tere te

whakakore atu i aua ture, ma tera ka tere te puta o te ora mo nga iwi e rua tae atu ki te koroni. Kua ui ano au i mua ra. No wai te he i roa ai? I mua, ka rua nga tau i naianei, ka homai e au he Pire ki te Whare nei hei whakahaere i nga whenua, katahi ka ki nga mema Maori, "Taihoa, taihoa." I te tuunga o te Paremete i te tau kua pahemo" ake nei ka tukuna mai ano e au tetahi Pire mo nga whenua Maori, te tukunga iho he mano nga Maori i tuku pitihana mai, i karanga mai, "Taihoa, taihoa." Ko etahi i kii, ki te paahitia taua Pire ka tino mate ratou. Ko nga iwi Maori o te Tai Rawhiti i kii mai, "Ki te kore koutou, te Tai Hauauru, e pai ki tena Pire kaati, tukuna kia paahitia mo matou. anake, ko tenei ta matou e pai ana." Te mutunga o tera mahi, kore ana he Pire i oti i tera tau. E ki atu ana ahau ki a koutou ko te take i kore ai e paahi taua Pire na nga mahi a nga Maori, kaore hoki ratou i mohio ki ta ratou e mahi ra. Na taua mahi ka whakaroaina te Pire mo te tau kotahi. Otira, e tumanako ana matou, kua kore atu era uauatanga, notemea kua mea matou, te Kawanatanga, i naianei me paahi tetahi Pire, a me tuku atu ki nga tangata no ratou te whenua te tikanga e tau ai te ture hou ki runga ki o ratou whenua e kore ai ranei, ara, me roherohe a takiwa te Motu nei. Ka whakatuwheratia e matou he huarahi e taea ai e ratou te whakahaere o ratou whenua, notemea kaore e taea te puru o te whakanohonoho i te whenua ki te tangata; kaore e taea e tatou te tu noa iho. Ka tukuna atu ki nga Maori te whakahaere o te ture hou, kia kore ai e taea te ki no te Paremete me te Kawanatanga te he, penei me nga korero i rongo nei tatou i tenei po. Ko te mema honore mo Ricearton i korero no te Paremete te he. I penei tana kupu, kaore ano he mea mo te iwi Maori i oti i te Paremete raua ko te Kawanatanga. Ko taku utu mo tena, kaore ano he Kawanatanga i rite ki tenei Kawanatanga te kaha ki te tiaki i te iwi Maori. Katahi ka tahuri taua mema honore ki te whakapae ki nga mema Maori. I penei ana kupu whakamutunga, i mua kaore nga mema Maori i ngakaunui ki te tautoko i tetahi taha i tetahi taha ranei o te Whare. Ki taku, e he ana tana, notemea, ko te haere a nga mema Maori i mua, tokorua ki tetahi taha tokorua ki tetahi taha.

Te Roretana (Mr. Rolleston).—Koi na tonu nei hoki taku kupu.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ae ra; engari i nga tuponotanga ki etahi mea e tino hiahia ana e tou Kawanatanga i mua kia whakaotia, whakawaia ai ratou e koutou, kia kore ai e pakaru te pooti o nga mema Maori: engari mahia ai e koutou kia tokowha ki te taha a kotahi, ki to koutou taha, ki te taha e tahae ra i nga whenua o te iwi Maori.

He MEMA HONORE.—Ki te taha harakore.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Te taha hara-kore! Kua e korero mai ki au i tena mea i te hara-kore mo nga Kawanatanga o mua. Titiro ki a ratou mahi ki nga iwi Maori me o ratou whenua. Kei te mohio au ki nga mahi a nga Minita Maori o mua. Ka mumura te kanohi o te tangata i te whakama ki aua mahi. Ko te taea ano e au te whakahua tetahi kupu kino mo taua tu mahi. E hara i te hoko whenua te kupu tika mo taua mahi: he muru nui tonu i te whenua: he paku nei te moni i hoatu ai mo te 20,000 eka, a haoa atu hoki ki roto etahi eka maha noa atu kihai rawa nei i utua e ratou.

Te Roretana (Mr. Rolleston).—Kaati, ko te mahi tika man he whakaora i ena mate. He aha koia te take i kore ai e whakaorangia e koe?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Me pehea e taea ai e au, kua oti katoa nei hoki aua whenua te hokohoko atu te whakanohonoho ki te Pakeha. Engari, he tika tonu taku korero, he maha nga whenua i riro pera i runga i te tautohetohe o nga hapu me nga iwi nona. Tenei ano etahi whenua o etahi iwi i hokona hetia e etahi rangatira. Katahi ka tu mai te taha o te Whare e ki nei ko ratou te taha hara kore, ka ki mai ko ratou te taha i tino tiaki pai i te iwi Maori. Otira kua mohio te iwi Maori i naianei: ina hoki kua whiwhi ratou i naianei i etahi mema Maori e matatau ana ki nga mahi o te Whare nei, e kore enei mema e haere atu ki te mitimiti i nga ringaringa o te taha o te Whare nei nana ratou i patu. Koia tena te take i kitea ai i naianei tokotoru rawa nga mema Maori kei te tautoko i tenei Kawanatanga—he tika no ana mahi ki a ratou—a ka mau tonu tena mahi a tenei Kawanatanga ki a ratou. Kua pai rawa ake, kua mama rawa ake, nga mate o te iwi Maori i tenei ra, i tona ahua i rokohanga ai e tenei Kawanatanga i te wa i tu ai ia hei Kawanatanga. Kua whakapono te iwi Maori ki ana mahi, kua toko ake te manawanui i roto i a ratou ki o ratou mate; kua tumanako ratou ki nga tau e takoto ake nei. I te wa i rokohanga ai te iwi Maori e tenei Kawanatanga kaore kau he whakamaurutanga mo ratou, kaore kau he mea hei tumanakotanga atu mo ratou. E puare ana i reira te hoko mo nga whenua Maori ki te katoa, he pehea te tikanga o tena? Ko tona tikanga, i rokohanga ai e matou, i roto ratou i te kapu o te ringa o nga roia me nga Pakeha-Maori e noho ana: i roto ratou i te ringaringa o nga kaiwhakahaere a nga Pakeha noa, a nga mango kai-whenua; a ko te hoa tautoko i ena ko te Kawanatanga kino i turakina atu nei e matou. Na, mo te taha ki nga hoko whenua Maori, kei te pai ake ta tenei Kawanatanga whakahaere i ta nga. Kawanatanga o mua atu. He tika tena ano etahi whenua i hokona mo te moni iti; otira me whakamutu tera tikanga, hei riiwhi mo tera me whakapuare he huarahi e taea ai e nga Maori te riihi o ratou whenua. Ko te whakahaere o nga whenua Maori me tuku atu ki tetahi Poari, me Maori me Pakeha nga mema o taua Poari, me te whai Tiamana ano mo ratou....

Tenei ano te roanga atu o nga korero a te Pirimia, me titiro i *Hansard*.

No te mutunga o ta te Pirimia whaikorero tukuna ana te Pire kia pootitia.

Waahi ana te Whare, koia tenei, e whai ake nei, te rarangi o nga pooti, ara:—

I TE AE, 29.

- E. G. Allen
- Cadman
- Carncross
- Carroll
- Carson
- Fisher
- Flatman
- Fraser
- Gilfedder
- Guinness
- Hall-Jones
- Heke
- Hogg
- Holland
- Kaihau
- Lawry
- McGowan
- McKenzie, R.
- Meredith
- Mills
- O'Regan
- Parata
- Pere
- Seddon
- Stevens
- Steward
- Symes.
- *Kai-tatatu.*
- Morrison
- O'Meara.

I TE NO, 15.

- Allen, J.
- Brown
- Herries
- Lang
- Lewis
- McLean
- Massey
- Millar
- Monk
- Montgomery
- Rolleston
- Tanner
- Thomson, J. W.
- *Kai-tatau.*
- Moore
- Pirani.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Buchanan
- Duncan
- Field
- Graham

- Hutchison, G.
- Joyee
- Lethbridge
- McKenzie, J.
- McNab
- Smith
- Thompson, R.
- Ward
- Wilson.
- *Turaki.*
- Hunter
- Wason
- Wright
- Bollard
- Rawlins
- Taylor
- Russell
- Mackenzie, M.
- Kelly
- Crowtber
- Hutcheson, J.
- McGuire
- Sligo.

Te putanga, 14.

Heoi ano puta ana te panuitanga tuarua o te Pire a te Kawanatanga.

No te rua tekau meneti te paahitanga i te toru karaka i te po ka hiki te Whare.

Wenerei, te 20 o Hepetema, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka whakahaerea etahi mahi a tae noa ki te hawhe-paahi i te rima karaka i te ahiahi.

No te huihuinga ano o te Whare i te hawhe-paahi i te whitu karaka ka mahia to te—

Pire Mo Nga Mahi Kapia.

Na Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia) i kokiri te Pire ki te Whare.

Kotahi tekau nga mem a i whai-korero mo tenei Pire, ka mutu ratou ka tu atu ko—

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—E hiahia ana ahau ki te tohutohu atu ki te Kawanatanga i etahi mea i ahua pohehetia, ki taku titiro, e etahi o nga ropu takiwa kei a ratou nei te whakahaere o te Ture Kapia i te pito ki te hauraro o Akarana. Tuatahi ko nga tangata no ratou nga whenua kapia. E kii ana e tekiona 17 o te Ture o tera tau, e ahei ana te tangata nona ake tetahi whenua kapia, ki te keru kapia i runga i tona whenua, kua he raihana mona. Kua pa mai ki au etahi Maori o nga takiwa o Peiwhairangi me Hokianga, kua ki mai ki ahau, puta ai ano he tono ma te ropu takiwa, ma te tangata ranei i whakaturia e te ropu takiwa hei kohikohi i nga raihana kapia, ki nga Maori nona nga whenua kapia, kia utu raihana ratou kia ahei ai ratou ki te hokohoko i a ratou kapia. E whakaae ana taua tangata apiha a te ropu takiwa e tika ana te tangata nona te whenua ki te keru kapia i runga i tona whenua ahakoa kaore ona raihana, engari kia tango ra ano ia i tetahi raihana mana, katahi ano ia ka ahei ki te hoko i ana kapia. Ki taku mohio he tika, kei te whakariroia ketia te aronga o te Ture o tera tau, pera me ta taku korero i whakamarama ake ra, a kahore i te tika, a e hiahia ana ahau kia at a whakaarohia e te Kawanatanga tena ahua e ka tae ki te Komititanga o te Pire. Ko nga uauatanga o te whakahaeretanga o te Ture o tera tau, i puta ake, ki toku mohio, i runga i te titiro pohehe ki te aronga o nga tikanga whakahaere i hanga i raro i nga tikanga o taua Ture. Kaore au i te mohio he pono ranei, engari tera etahi takiwa i whakaaetia e ona ropu takiwa kia whakaputaina atu he raihana ki nga iwi Pakeha o te Kuini hui atu ki nga Maori e noho ana i roto i nga rohe o te takiwa whenua e whakahaerea ana e ratou. Ki taku mahara ko te Kaute o Hopihona pea tetahi o nga kaute nana i mea kia £1 te raihana hei utu ma nga Pakeha keru kapia me nga Maori i roto i nga rohe o taua kaute. E tika ana koia tera te whakaaro o te Paremete i paahitia ai te Ture o tera tau, ara, me tono taua raihana motuhake kia utua e nga Pakeha me nga Maori katoa e noho ana i roto i nga kaute katoa e keria ana te kapia ki reira; engari na te mea pea kaore i ata marama nga kupu o etahi o nga tekiona o te Ture o tera tau, na reira ka whakahaerea e etahi o nga ropu takiwa hei huarahi e whiwhi nui ai ratou i te moni, i

runga i te whakaekenga i taua tikanga kia pa ki runga ki nga tangata katoa e mahi ana i tena mahi i te kerī kapia.

He MEMA HONORE.—Na nga roia ke.

Hone Heke.—E kao. Kaore au e kaha ki te ki na nga roia, ta te mea, ki te pena te mahara, kua rongo ahau M tetahi keehi i tae ki te aroaro o te Kooti, i te takiwa o Whangarei pea, M taku mohio; tu ana tetahi o nga roia o Takiwira mo te taha ki tetahi tangata kerī kapia, i whakahe ki te raihana £1 i tonoa atu kia utua e ia; a tika ana te keehi a taua tangata kerī kapia me taua roia, i whakataua e te Hatihana (Mr. Hutchison), kai-whakawa, e tika ana ta taua tangata kerī kapia, ko tana tangata hoki no nga iwi o te Knini. Ka marama koutou i kona i tika te whakataua a taua kai whakawa i runga i te tuturu aronga o te Ture. Kaore an i te mohio na taua roia ranei (na Mr. McLeod) i tohutohu atu ki te ropu takiwa o te Kaute o Hopihana kia tonon e ratou taua raihana £1 nei kia utua e nga tangata kerī kapia o nga iwi o te Knini, engari kaore pea, ki taku mahara. Otira, nana tonu, na Mr. McLeod i korero mai ki ahau, i tohutohu atu ia ki taua ropu takiwa, kaore kau o ratou mana ki te tonon atu i taua raihana £1 kia utua e nga iwi tuturu o te Knini. Kaati ra, ahakoa pewhea te korero, kaore he tino take nui e aronga ana i runga i te paahitanga o tenei Pire. Hei tino mate tenei Pire ki taku mahara mo nga iwi o te Kuini me nga tangata katoa e pa ana ki te mahi kapia, ara penei: heoi kau te take hanga ai te Ture Kapia o tera tau na runga anake na te tangi a nga iwi o te Kuini e kerī ana i te kapia i te pito hauraro o Akarana. Ko te tikanga o ta ratou aue, he mea kia araitia rawatia atu te iwi Tarara (Austrians), kia kua rawa e tukua kia kerī kapia. Kaati, i runga i te paahitanga o te Ture o tera tau, kaore i rite tera mahara. Notemea kaore taua Ture Kapia i whai painga mo nga tangata nana te putake i hanga ai taua Ture, engari i tau ke te painga o taua Ture mo nga tangata iwi ke e heke mai nei ki konei. Kua whakamanaia hoki a naiane te tu o nga tangata iwi ke e taua Ture, e ahei ai ratou ki te kerī i runga i nga whenua katoa e whakaatu ake ana i roto i te Ture o tera tau, heoi kau tewhenua kaore e taea e ratou te kerī ko te wahi anake kua rahuitia mo nga iwi o te Kuini. Engari, e hara i te mea e araitia rawatia ana ratou kia kua rawa e kerī i runga i ana rahui. Notemea ki te tatari ratou kia taka nga tau e rua ka taea e ratou te tonon kia whakaturia ratou hei tangata tuturu mo te Kuini, hei reira kua whai mana ratou ki te tonon atu kia whakaputaina te raihana ki a ratou hei whakamana i a ratou ki te kerī kapia i runga i nga whenua rahui katoa. Koia ahau i ki ai patu ana tena tikanga i nga tika o nga iwi o te Kuini tae atu ki nga iwi Maori e mahi ana i tena mahi i te kerī kapia. Hei kupu whakamutunga maku, i te mea kua tonoa nga iwi o te Kuini me nga tangata iwi ke i raro i te Ture Kapia o tera tau kia utu ratou i te raihana mo nga mahi kapia, ki taku mahara e tika ana me whakawhiwhi ki te pooti nga tangata katoa e mahi ana i tena mahi, kia mana ai ratou ki te pooti mema mo nga Kaute Kaunihera. Kaore au e kite ana i tetahi take tika e whakatikia ai aua tangata ki te pooti, i te mea kua tonoa ratou e te Ture i hanga e te Paremete kia utu ratou i nga taake e kohikokia e nga Kaute Kaunihera. Na reira me whai mana ano ratou ki te whakahaere i a ratou pooti i nga pootitanga katoa i nga mema mo nga Kaunihera. Ki taku mahara, he kupu tika tena hei whakaarohanga ma te Kawanatanga, a ka whakatikatika ai i te Pire ina tae ki te Komititanga i roto i te Whare. Tenei ano tetahi kupu aku, e mohio ana ahau ko nga whenua kapia, ara, nga takiwa katoa i te taha hauraro o Akarana, e ngakaukoretia ana e nga Kawanatanga katoa, ara, te tikanga o taku kupu, he iti noa iho nga moni e whakapaua ana ki reira.

He MEMA HONORE.—Na wai i ki!

Hone Heke.—He tika tonu taku korero. Ka penei taku tohutohu atu ki te Kawanatanga: i nga takiwa mahi koura katoa, e tonoa mai ana ki tenei Whare kia wehea etahi moni nui noa atu, hei awhina i nga mahi koura. Kaati, ko nga moni e hua ana i ia tau ki te koroni i nga mahi koura o te takiwa ki Hauraki, ki taku mohio, kaore rawa e neke atu ana i te utu o nga kapia e kerī ana i ia tau ki te pito Hauraro o Akarana. E tata ana ki te hawhe miriona pauna moni te wariu o nga kapia e kerī ana ki te pito Hauraro o Akarana i ia tau, a e tino tika ana kia whakaarohia matou, ka homai ai kia nui atu he moni hei hanga hei whakapai hoki i nga rori o to matou takiwa atu i Kaipara, Ngataierua, ki Muriwhenua. Ki taku mohio he tino mea tika kia whakaarohia nga kaute o te pito ki te hauraro o te Motu nei, kia ahei ai ratou ki te whakahaere tika i nga rori o taua takiwa. Nui atu te mate o te pito ki te Hauraro o Akarana i nga marama o te takurua i te haringa i a ratou kapia ki te taha moana uta atu ai ki nga wahi o te ao; ka tohitu tonu atu taku kupu, he tino take tenei e tika ana kia whakaarohia nuitia ina tae ki te wa e wehewehea ai he moni hei hanga hei whakapai hoki i nga rori o te koroni.

Ka mutu ta Hone Heke whai-korero ka tu atu ko Pirimia ki te whakahoki i nga whai-korero a nga mema mo te Pire, no te mutunga o tana—

Paahitia ana te panuitanga tuarua o te Pire.

No te rima meneti ki tahi karaka i te po ka hiki te Whare.

Turei, te 26 o Hepetema, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Ka mutu nga patai me etahi atu mahi ka tahuri ano te Whare ki te Komiti i nga Moni mo nga Tari Kawanatanga me nga mahi whakahaere a te Kawanatanga.

No tenei po i mahia ai nga moni mo nga kura.

Nga Kura Maori.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Kaore e pai ana nga kura akoranga tamariki Maori e mana nei i naianei, a e hiahiatia ana kia whakatikaina te aronga. Ko nga karaihe o nga kura e matara atu ana i nga taone e he ana, i te mea kei ko nga karaihe o raro rawa, a ki te tikanga e moumou ana te moni nui e pootitia ana i ia tau i ia tau. Ki taku he pai rawa me whakahoki iho te maha o nga kura i nga kainga Maori, a me whakatu etahi Kura Poari (ara, kura e moe ai, e kai ai, e noho ai, nga tamariki i roto), i nga Takiwa Porowini o te Motu, ki reira akona ai nga tamariki ki nga mahi-a-ringaringa, me nga mahi paamu, me era atu matauranga tika. Heoi anake hoki nga kura whai tikanga i naianei ko te Kareti i Te Aute me te Kareti i Tipene. Ko te kino o te kura i Tipene, i Akarana, ko nga tamariki o te Hahi Katorika e haere atu ana ki reira i nga kura i nga kainga Maori, e meatia ana kia haere ki nga karakia o te Hahi o Ingarangi. Kaati, ko nga matua e kino ana ki tena tikanga, a ki taku mahara e tika ana kia whakangawaritia tena tikanga, kia ahei ai nga tamariki o etahi hahi ke te haere atn ki o ratou net whare karakia ano karakia ai.

Te Teira (Mr. Taylor, mema mo Karaitiati).—Tera ranei tetahi wahi o tenei moni e whakahaerea hei whakaako i nga Maori ki nga mahi-a-ringaringa? Kua takoto hoki te kupu a te Pirimia e whakaae ana kia whakarereketia he tikanga mo nga kura ako matauranga a ka whakaarohia ano he huarahi akoranga, kia ahei ai nga Maori te uru atu ki te nuinga o nga aronga mahi a te katoa.

Te Makaeini (Mr. McLean, mema mo Nepia).—Kua pa mai etahi Maori ki ahau, me etahi tangata e whakaaro pai ana ki te iwi Maori, kia rapua tetahi tikanga e mau tonu ai te mohio o nga. Maori ki a ratou mahi tohunga o mua ki te whakairo rakau, ki te whatu kakahu, me era atu mahi i puta ai te rongo o o ratou tupuna. He tino mea kino mehemea ka ngaro te mohiotanga o te iwi Maori ki ena mahi pai e ngaro haere nei i naianei i nga whakaturanga taitamariki. Ki taku whakaaro me whakarite etahi kaumatua Maori kia haere atu ki nga kura ki te whakaako i nga tamariki Maori ki aua mahi tohunga.

Hone Heke (mema Maori o te Tai Tokerau).—Ki taku, mehemea e meatia ana kia whakapaua ano etahi moni e te Kawanatanga, kaati, he pai rawa me whakatu he kura ako mahi-a-ringaringa. ki Tipene me Te Aute Kareti. He tino pai rawa mehemea ka taea te whakatu kia maha nga kura pera i nga wahi katoa o enei Motu, otira e kore pea tena e taea. Tetahi mea pai ano ki taku mohio mehemea ka whakaae te Tari o nga Mahi Kura, e ka paahi ana te tamariki i tekaraihi tuawha o nga kura o te koroni, kia tukua aua tamariki e o ratou mahita ki te ako i nga mahi-a-ringaringa, mehemea ra. ka taea e te mahita te whakauru atu. Kua peratia tetahi tamaiti i Ohaeawai e Mr. Woods, a ka nui rawa te whakapai me te whakamoemiti o nga whanaunga. Kaore e araitia e tena tikanga te hiahia o nga tamariki e hiahia ana kia akona ratou ki nga matauranga o runga rawa.

Ka mutu a Hone Heke ka tu akeetahi mema Pakeha ki te korero. Ka mutu ratou, ka tu ake ano a—

Hone Heke (mema Maori o te Tai Tokerau).—Mo te taha ki tenei £18,000 e meatia nei kia pootitia mo nga kura Maori. Ki taku, he pai rawa me whakakore atu ena kura i nga kainga Maori, a me whakatu etahi Kura Poari Maori bei riwhi ki waenganui i nga takiwa Maori o te Motu. Ki te penatia ka neke ake nga matauranga e akona, a ka rite tonu ki to te Pakeha ahua. Ko nga kaiwhakaako me whiriwhiri i runga i nga tikanga o nga ropu Poari Kura o te koroni, a hei te tangata tino whai matauranga anake te mea e whakaturia hei mahita. Mehemea ka pena katahi ka taea nga tino matauranga; tena ko tenei ahua e tu nei i naianei kaore kau ana he tino painga e puta ana ki nga tamariki Maori i runga i nga moni e pootitia ana mo nga kura Maori. Tetahi, ki te whakaturia he Kura Poari Maori me uru ano nga mahi-a-ringaringa me era atu mea pera ki roto ki te rarangi o nga matauranga e akona ai ki nga tamariki e noho ana i roto. A mo te taha ki nga tino kura nunui, pera me Te Aute me Tipene, me ako nga tamariki ki nga tikanga mahi paamu me era atu mohiotanga whai tikanga e marama ai te Maori ki te whakahaere tika i o ratou whenua me a ratou kararehe. Engari mehemea ki te mau tonu enei tikanga e mana nei i naianei, kaati, he pai rawa ki ahau me haere nga tamariki Maori ki nga kura Pakeha e whakahaerengia ana e nga Poari Ako Matauranga, kia pai ake ai i to naianei ahua te ako i nga tamariki Maori. Ka nui ano nga tamariki Maori e mohio ana ahau e haere ana ki nga Kura Poari i naianei, i te mea he pai ke era tu kura ki o ratou matua.

Taite, te 28 o Hepetema, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Te Ope Hoi A Mo Awherika Hei Whawhai I Te Poa.

Ka mutu etahi mahi ka turia te korero kia tukna atu etahi hoia i Nin Tireni hei tautoko i nga hoia a te Kuini, ki te whawhai i nga Poa i Awherika.

Na Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia) i timata te korero. Ko te tikanga me tuku kia rua rau nga turupa hoia me nga hoiho hoki e rite ana mo ratou. Ko te moni a te Koroni o Niu Tireni e pan i te tukunga atu i

ana hoia kei te £20,000 nuku atu.

He maha nga mema i tu ki te korero mo tenei take.

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—Ka whai kupu ahau mo tenei motini i mua o tona paahitanga. E te Pika, mai ano i te tau 1835, taea noatia tenei tau, i raro tonu i te maru o te Karauna o Ingarangi te iwi Maori e noho ana. Kei te mohio te Whare nei no te tau 1835 ka tae mai a Te Poihipi (Mr. James Busby), te Apiha a Ingarangi i tuku mai ai hei mangai mona ki Niu Tireni. No taua tau ka karangatia e taua tangata kia huihui nga rangatira o Ngapuhi me Te Rarawa ki Pewhairangi. Te mea i oti i taua hui, koia tenei; tukuna ana he tono ki te Kingi o Ingarangi, ki a Wiremu te Tuawha, kia tukua atu a Niu Tireni ki raro i te maru o te mana o Ingarangi noho ai, kia ai ai a Ingarangi hei arai atu i te Wiwi, e mea ana i taua wa ki te patu i te Maori a ki te tango i Niu Tireni hei whenua mona. I whakaaetia taua tono i te tau 1835 e te Karauna o Ingarangi; a i te tau 1840, i te wa i korerotia ai te Tiriti o Waitangi, ka tae te kupu ki nga iwi Maori, penei, ara, hei utu mo te tukunga atu a nga rangatira Maori i te mana o Niu Tireni ki a te Kuini, kua whakaae ia ki te tuku atu i nga iwi Maori o Niu Tireni ki raro i te maru o tona mana noho ai, a ki te awhina i a ratou. Na reira, e te Pika, hei utu mo tana awhinatanga i a ratou, he mea tika kia whakaaro tonu te iwi Maori ki te Karauna o Ingarangi i nga wa e ara mai ai nga hoa riri o te Kuini. Ko nga raruraru i oho ake nei i waenganui i te iwi Maori me te Karauna o Ingarangi, timata i te tau 1840 ahu mai nei, kua mutu atu ena, kaore i ngehe i ena te piri pono o matou o te iwi Maori ki te Karauna. Na konei ka ahei ahau ki te kii atu ki te whakahaua oku iwi a Ngapuhi me Te Rarawa kia haere ki te hapai i nga riri a te Karauna o Ingarangi kaore ratou e noho engari ka rongo tonu ki te haere.

Ka mutu nga whai-korero a etahi o nga mema Pakeha ka tu atu ko— Wi Pere (mema Maori o te Tai Ra. whiti).—He kai-tautoko ahau no tenei motini e takoto nei i te aroaro o te Whare. Ahakoa, e te Pika, e kiia ana he take he te take o tana raruraru, ka tautoko ano ahau i tena motini. He maha nga mahi he a Ingarangi. Kaore ahau e kaha ki te whakahe ki nga kupu i korerotia e Teira (Mr. Taylor), mema mo Karaitiati, ta te mea ki taku mohio na Ingarangi ano i whakataritari nga Poa i te tuatahi, a kua tahuri mai rat on i naianei kua riri, katahi ka mea a Ingarangi kia whawhaitia taua iwi. Kei te pewhea ta tatou tikanga mo nga Hainainana e haere mai nei ki to tatou koroni? E tono ana tatou kia utua te £100 e ia Hainamana kotahi, kia utua taua moni katahi ka tukuna e tatou kia u mai ki uta. A he pera me tena te tikanga a nga Poa, hei arai atu i nga tini iwi o te Ingarihi e mui atu nei ki to ratou whenua ki te whai i te koura e kitea nei ki taua whenua. Engari, e te Pika, te take i tautoko ai ahau i tenei motini, koia tenei: ahakoa kei te penei te mahi a Ingarangi ki nga iwi katoa, e kore e tika ma tatou ia e whakawa. Engari he maha nga iwi kua mate i te Ingarihi, a e mamae nei i roto i enei ra i nga mate i utaina e Ingarangi ki runga ki a ratou. Koia ahau i ki ake ai, me tahuri tatou ki te tautoko i a Ingarangi, kei hinga a Ingarangi, a ko tatou ki muri. Heoi, e te Pika, taku take i tautoko ai ahau i tenei motini. Kei te mohio ia iwi ki ona raruraru me ona mamaetanga pera me taku i korero ake ra, no reira me tupato tatou kei paheke te waewae o Ingarangi, a ko tatau mo muri tata iho. Mehemea kaore e whakaae ana nga iwi Pakeha o Niu Tireni kia tukuna atu te ope hoia e korerotia nei ki reira, kaati, me tuku mai ki au te tikanga a maku e whakahau kia tu he ope Maori kia rirna rau, ka haere ai matou ki te tautoko i te riri a to matou Kuini nana matou i awhina. Ka mutu aku kupu.

Ka mutu ta Wi Pere ka tu atu ko Te Hetana (Pirimia) ki te utu i nga korero a nga mema. He roa tana whai-korero. Te mutunga ka mea atu ia ki te Whare kia kotahi tonu te whakaaro o nga mema, me tautoko katoa i te motini, kaua e pakaru. Otira na Te Teira raua ko Te Hatihana i karanga me pooti te Whare.

Waahi ana te Whare.

I TE AE, 54,

- E. G. Allen
- Alien, J.
- Brown
- Buchanan
- Cadman
- Carroll
- Crowther
- Duncan
- Fisher
- Flatman
- Graham
- Guinness
- Hall-Jones
- Heke
- Herries
- Holland

- Houston
- Hunter
- Hutchison, G.
- Joyce
- Kaihau
- Lang
- Lawry
- Lethbridge
- Lewie
- McGowan
- McGuire
- Mackenzie, M.
- McKenzie, R.
- McLean
- Massev
- Meredith
- Mills.
- Monk
- Montgomery
- Moore
- Morrison
- O'Meara
- O'Regan
- Parata
- Pere
- Pirani
- Rolleston
- Russell
- Seddon
- Smith
- Stevens
- Steward
- Symes
- Tanner
- Thompson, R.
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- Bollard
- Carncross.

I TE NO, 5.

- Gilfedder
- Kelly
- Thomson, J. W.
- *Kai-tatau.*
- Hutcheson, J.
- Taylor.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Wason.
- *Turaki.*
- McNab.

Te putanga, 49.

Heoi ano whakaaetia ana te motini.

Katahi ka tu katoa nga mema ki runga ka takina e te Pirimia te Waiata mo te Kuini (National Anthem)

katahi ka hapainga e nga mema katoa, ka mutu tera ka hiphipi huretia te Kuini e te Whare, e toru rawa peratanga ka mutu.

No te hawhe-paahi i te tekau ma rua karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 5 o Oketopa, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare.

Pire Whakahaere I Nga Whenua Maori.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita Maori.)—Ka motini au kia whakaaeti kia whakaurua tenei Pire ki te Whare.

Te Hatihana (Mr. G. Hutchison, (mema mo Patea.)—Kaore au e whakaae kia whakaurua mai tenei Pire i tenei wa, i te mea kua tata rawa te mutu o te Paremete....

Tenei ano te roanga atu o nga korero, me titiro i *Hansard*, te mutunga iho whakaaetia ana te Pire kia uru ki te Whare.

Katahi ka tahuri te Whare ki etahi atu mahi, haere tonu te mahi, a no te rua tekau meneti ki te wha karaka i te atatu ka hiki te Whare.

No te Turei, te 10 o nga ra o Oketopa, ka panuitia tuaruatia te Pire, a motinitia ano e te Pirimia kia tukua atu ki te Komiti mo nga Mea Maori, kia whiriwhiria a kia whakatikatikaina e taua Komiti.

Whakaaetia ana e te Whare.

No te Wenerei, te 18 o nga ra o Oketopa, ka whakahokia mai te Pire ki te Whare e te Komiti mo nga Mea Maori; na te Tiamana o taua Komiti, na Te Auhana (Mr. Houston) i motini kia whakaaetia te Pire kia paahi me nga menemana a te Komiti i whakaura ai ki taua Pire.

Whakaaetia ana te motini.

No te meatanga kia whakaaetia kia uru te Pire ki te Komiti o te Whare katoa, kia komititia ai, ka tu a—

Te Hatihana (Mr. G. Hutchison, mema mo Patea) ki te whakahe, i te mea kua tata rawa te mutu o te Paremete, e kore e whai taima hei ata mahinga i te Pire.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita Maori.)—He tautoko taku i te Pire, ara, he mea atu kia tukua kia komititia. Kua ata whiriwhiria te Pire e nga mema Maori ratou tahi ko te Komiti mo nga Mea Maori. Kua roa tenei Pire e takoto ana i te aroaro o te Whare, i tenei tau me tera tau hoki.

Ka mutu ia ka tu ake etahi atu mema ki te whakahe, ara, ki te kati i te Pire.

Katahi ka tukuna ki te pooti. Waahi ana te Whare.

I TE AE, 28.

- Cadman
- Carroll
- Carson
- Duncan
- Gilfedder
- Ginness
- Hall-Jones
- Heke
- Holland
- Houston
- Kaihau
- Lang
- Lawry
- McGowan
- McKenzie, R.
- McLean
- McNab
- Mills
- Montgomery
- Morrison
- O'Regan
- Parata
- Pere

- Seddon
- Stevens
- Tanner.
- *Kai-tatau.*
- Flatman
- Hogg.

I TE No, 14.

- Brown
- Buchanan
- Hemes
- Hunter
- Hutchison, G.
- Lethbridge
- Lewis
- Monk
- Moore
- Rawlins
- Rolleston
- Smith.
- *Kai-tatau.*
- Allen, J.
- Pirani.

Te Putanga, 14.

Heoi hinga ana nga kai-whakahe, a whakaaetia ana te motini, a tukuna ana te Pire kia komititia a tetahi ra. Haere tonu te mahi a te Whare i etahi atu mea, a no te rua tekau meneti ki te toru karaka i te po ka hiki te Whare.

Taite, te 19 o Oketopa, 1899.

No te hawhe-paahi i te rua karaka ka noho te Tumuaki ki runga ki tona nohoanga.

Ka karakia te Whare

Ka mutu etahi Pire poto ka karangatia ko te—

Pire Whakahaere I Nga Whenua Maori.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Minita Maori).—E te Pika, ka tu ake ahau ki te motini kia komititia tenei Pire. Ka whakapotoa e au aku korero i naianei, a kia uru ra ano te Pire ki te Komiti, hei reira whakapaua atu ai e auaku korero, heoi taku i naianei he whakamarama kau i te aronga o te Pire me nga tikanga o roto.

Pirani (Mr. Pirani, mema mo Pamutana).—Ka tu au ki te patai. I te mea kua whai-korero te mema mo te Pire i te wa i panuitia tuaruatia ai te Pire, he tika ranei kia tu ake ano taua mema i naianei ki te whai-korero?

Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Kei te tika ta te Minita Maori.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—I te ra i motinitia ai e au te panuitanga tuarua o te Pire kaore au i whai taima ki te whakamarama atu i nga tikanga katoa o te Pire. Otira me pera e au i naianei. I tukua atu tenei Pire ki te Komiti mo nga Mea Maori, a i roa ki reira e whiriwhiria ana e taua Komiti. He nui te kaha o taua Komiti ki whiriwhiri i te Pire, a he nui hoki te pai o ta ratou mahi; otira, e tika ana ano kia ata whiriwhiria paiti e ratou tenei Pire, e tino pa ana hoki ki te iwi Maori me ona whenua. Koia tenei, ko te Pire e takoto nei, te otinga o nga whiriwhiri a taua Komiti. Ki te tirohia e koutou ka kite koutou kua whakatikatikaina, ara, kua menemanatia etahi wahi o te Pire e te Komiti, a ki taku titiro kei te pai nga menemana a te Komiti i mahi ai mo te Pire, a tera ano koutou e whakapai ki aua menemana ina ata tirohia e koutou a, ki aku, ma aua menemana e ngawari ai te paahitanga o te Pire. Ko te take nana i whakauaua te Pire i tona urunga ki te Komiti mo nga Mea Maori, koia tenei: He maha nga iwi Maori o te Motu o Aotearoa nei, a he takoto ke nga hiahia o a iwi o ia iwi. A i taumaha ai te mahi a te Komiti, he kimi huarahi e taea ai te whakakotahi i aua whakaaro. Me korero atu au i konei ka nui te kaha o nga mema Maori ki te rapu tikanga i oti ai te Pire i runga i tona ahua e takoto nei. Kua korero ake au kei te rereke nga whakaaro me nga hiahia o te iwi Maori mo te Pire nei. Ko te hiahia o te Tai Hauauru, ara, o te pito ki Waikato o taua takiwa, ko te Kaunihera Maori kia tu, a kia tukua atu ki taua Kaunihera te tino mana ki nga whenua Maori katoa, me te mana whakahaere, ara, hoko, riihi, tuku ranei, i aua whenua, tae atu ki te mana whakawa i aua whenua, me tuku katoa atu ki taua Kaunihera, a me riro ko taua Kaunihera hei riiwhi mo te Kooti Whenua Maori. Na, he maha nga uauatanga o roto i taua tono a ratou, maku e

whakaatu atu. Tuatahi, he tauhou no ratou ki te whakahaere i nga mahi a te kai-whakawa; tuarua, he tauhou ratou ki te whakahaere i nga whenua i runga i nga aronga ture; a tuatoru, tera e uaua ki a ratou te whakahaere tika i nga ruri me nga moni e namaia ana e ratou i nga tari Kawanatanga hei mahi i nga rori me era atu mea e tuwhera ai nga whenua mo te rihi me te whakanohonoho ki te tangata. Na te kaha o te Komiti ka taea enei uauatanga. I te ahua tuatahi o te Pire i meatia kia toru nga Kaunihera, ara, kia kotahi mo te Tai Hauauru, kia kotahi mo te Tai Rawhiti, a kia kotahi mo te Tai Takerau. Na te kaiarahi i te Apitihana, i roto i te Komiti mo nga Mea Maori, i tono kia maha ake nga Kaunihera kia iti ai nga moni e pau a kia mama ai te whakahaerenga o nga mahi a nga Kaunihera, a whakaaetia ana kia kaua e hoki iho i te rima a kia kaua e maha atu i te ono nga Kaunihera mo te Motu o Aotearoa, ara, kia rua nga Kaunihera mo te Tai Tokerau, kia rua mo te Tai Rawhiti, a kia kotahi mo te Tai Hauauru. Ko tetahi mea i mahia e te Komiti ko nga mema mo nga Kaunihera, ara, be rapu kia tokohia nga mema o ia Kaunihera. Tau ana kaua e iti iho i te tokowha a kaua e nuku atu i te toko-ono nga mema o ia Kaunihera. Ki ta te mema mo te Tai Tokerau i korero ai ki te Komiti, i penei tana, kaati i te tokowha; i pera ano ta te mema mo te Tai Rawhiti. Engari te mema mo te Tai Hauauru kaore ia i whakaae ki te tokowha mema, ki tana kia tokomaha noa atu nga mema mo te Kaunihera. Te tukunga iho, whakaae ana te mema mo te Tai Hauauru kia toko-ono nga mema mo te Kaunihera kotahi. Ka mutu tera, ka whiriwhiria kia tokohia nga Pakeha kia tokohia nga Maori mo ia Kaunihera, te taunga iho whakaaetia ana me riterite tonu, a me riro ko tetahi o nga Tiati o te Kooti Whenua Maori hei Tumuaki mo te Kaunihera. Kua whakainaramatia atu e au enei mea kia mohio ai nga mema honore ki te ahua o te Kaunihera. Ka tae i naianei aku korero ki nga Komiti Maori, ara, ki nga "Komiti Poraka" tera e whakaturia i raro i te Pire hei hoa whakahaere mo te Kaunihera. Ko aua Komiti Poraka hei kai-tiaki hei kaiwhakahaere i nga whenua i tukua atu ki a ratou e nga tangata no ratou nga whenua Ma te Komiti e tukua atu te whenua kia whakahaerea e te Kaunihera i runga ano i nga hiahia me nga tohutohu a te hunga no ratou te whenua. Na, e penei ana a tekiona 14 i roto i te Pire tuatahi,—

"Mo runga i nga whenua Maori katoa i roto i tona takiwa, me whiwhi, a me whakahaere e te Kaunihera nga mana whakahaere katoa kua hoatu nei ki te Kooti Whenua Maori e 'Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894,' a mo runga i taua tikanga me whakauru mai ki tenei Ture a Wahi III. me IV. o taua Ture ano i perehitia ki konei aua kupu hei wahi mo tenei Ture."

Engari, no ta matou whiriwhiringa i taua tekiona i roto i te Komiti mo nga Mea Maori, ka tau me apiti atu enei tikanga nunui e whai ake nei, ara:—

"Engari ia kaua e tau ki te Kaunihera e whakahaerea ranei e ia nga mana whakahaere kua tukua nei ki a ia e tenei tekiona mo runga mo tetahi poraka, engari hei runga anake i enei aronga e whai ake nei, ara:—

- "(1.) I runga i te tono-a-pukapuka a te nuinga o nga Maori nona tetahi poraka whenua, a te Komiti Poraka ranei, i whakamanaia e nga tangata nona te whenua hei whakahaere i taua whenua i roto i tona takiwa;
- "(2.) Ki te kore e matua mohio tuturu te Kaunihera ko nga Maori nana taua tono te nuinga o nga tangata no ratou taua whenua;
- "(3.) Ki te kore te Kaunihera e ripoata atu ki te Minita mo nga Mea Maori kua mohio tuturu ratou kei te pera me nga kupu i runga ake nei, a kua oti taua tono me taua ripoata te panui i roto i te *Gazette* me te *Kahiti*."

Na, ma tenei tekiona e kite ai nga mema honore e tukua atu ana ki nga Maori ano no ratou te whenua te tikanga e tukua ai e kore ai ranei e tukua to ratou whenua kia whakawakia e te Kaunihera. I kaha rawa te takoto ke o nga whakaaro o nga mema Maori mo runga i tenei take. Ko te mema mo te Tai Takerau e tino whakahe ana mo tenei, ki tana kaua he mana whakahaere whakawa e ho atu ki te Kaunihera. I tautoko te mema mo te Tai Rawhiti i tenei whakaaro a te mema mo te Tai Tokerau. Ko te mema mo te Tai Hauauru kaore rawa i whakaae ki ta raua, engari i tohe tonu kia tukua atu he mana whakahaere whakawa mo te Kaunihera, me tana whakaatu atu mai i nga take i pera ai tana. Koia tenei te take i tukua atu ai ki nga tangata nona te whenua te tikanga o te hari atu o te kore ranei e hari atu i o ratou whenua ma te Kaunihera e whakawa, o te waiho ranei ma te Kooti Whenua Maori ano e whakawa. Ki taku he tika te tukua atu ki nga tangata ano nona te whenua te whakaaro, mo te tupou rawa ake he uui ke ta te Kaunihera utu i ta te Kooti Whenua Maori, mo te whakahaerenga i te whakawa, heoi ano no ratou ano te he. He whakamarama atu tenei ki nga mema honore kia mohio ai koutou ki te take i penei ai te takoto o te tekiona i naianei i rereke ai i to te tuatahi ahua. Ki te tirohia te Pire ka kite koutou kua patua katoatia te Wahi II. o te Pire e te Komiti, te take i penatia ai kua kore he tikanga o taua Wahi II., i te mea kua tukua atu e te Pire ki nga tangata nona te whenua te ritenga e hoatu ai e kore ai ranei e hoatu te whenua ki te Kaunihera. Tenei ano tetahi menemana nui mo te Pire i mahia e te Komiti mo nga Mea Maori, he menemana tino whai tikanga, notemea ma taua menemana e taea ai tetahi ritenga nui e pa ana ki nga tukua me nga whakahaere mo nga whenua Maori, ara, mo wahanga (7) o tekiona 22 taku e korero nei. Koia tenei te menemana i whakaurua atu hei whakatikatika i taua tekiona 22, ara:—

"Ki te mea ka tupono kaore e ahei i te kino katoa o te whenua o tetahi Maori hei nohoanga hei oranga mona, me ahei ia i runga i te whakaae a te Kaunihera ki te whakawhiti ranei i taua whenua mo tetahi whenua totika, ki te hoko atu ranei i taua whenua ka hoko mai ai i tetahi whenua totika. Me utu atu ki te Kaunihera nga

moni i riro mai i te hokonga atu o taua whenua, a ma te Kaunihera e whakapau taua moni hei utu mo te whenua e hokona-niai ana. Ko te pai me te kino o tetahi whenua e whakawhitingia peratia ana, e hokona atu ana, e hokona mai ana ranei, ma te Kaunihera e whakatau."

He mate nui no te iwi Maori tenei, ara, te kore huarahi e taea ai e ratou te whakawhitiwhiti i o ratou whenua, kia takoto topu ai nga whenua a ia tangata me taua whanau. Ki toku whakaaro he tikanga pai tenei, a tera e whakapaingia e te Whare. I kotahi tonu te whakaaro o te Komiti ki te tautoko i tenei menemana.... Ka tae aku korero i naiane ki te wahi nui rawa o te Pire, ara, ki nga tikanga i whakatakotoria i roto i te Pire e tuwhera ai he huarahi hei whakahaerenga i nga hoko, i nga riihi, me era atu tuku, mo nga whenua Maori. Ki te tirohia e nga mema honore a tekiona 23 ka kite ratou i tetahi menemana, e penei ana ona kupu, ara:—

"I muri tonu iho o te mananga o tenei Ture e kore e ahei kia tukua tetahi whenua Maori, haunga ia nga whenua e puritia aua i raro i nga tikanga o te Ture Whakawhiti Whenua, ahakoa ki te Karauna ki tetahi atu tangata ranei, ki te kore e matua wbakaaetia e te Kaunihera i runga ano i nga huarahi e whakaaturia ana i roto i tenei Ture."

Ko tena menemana kua panuitia atu nei e au na te honore mema mo Haaki Pei (Kapene Rahera) i motini ki te Komiti. E penei ana tona tikanga ko nga whenua e puritia ana i raro i te Ture Whakawhiti Whenua kaore e ekeingia e nga tikanga o te Pire.

Te Tamihana (Mr. R. Thompson).—Ka pehea he tikanga mo nga whenua e puritia ana i raro i te Karauna karaati?

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ki te tirohia e te mema honore a tekiona 3 o te Pire ka kite ia,—

"'Whenua Maori' tona tikanga he whenua, he paanga, he whai-taketanga ranei ki tetahi whenua, i Niu Tireni nei, e puritia ana, a muri ake nei ranei puritia ai, e tetahi Maori i raro i ia ahua taitara, a e uru ana ki tana kupu te whenua papatupu."

Engari kua whakatikatikaina tena tekiona e te menemana a Kapene Rahera, a na reira kua kore taua tekiona e pa ki nga whenua e puritia ana i raro i te Ture Whakawhiti Whenua.

E penei ana nga kupu o tekiona 24,—"E kore e ahei tetahi Maori ki te tuku i tetahi whenua Maori ki te Karauna ki tetahi atu tangata ranei, ki te kore e matua, whakaputaina atu ki a ia he tiwhikete papakainga i runga i nga tikanga kua whakaritea i runga ake nei."

Na, i runga i tena tekiona e riro ana ma te Kaunihera e whakaae te tuku, ara, mana e ata whakamana. Ko tekiona 27 o te Pire tetahi tino tekiona whai tikanga E penei ana ona kupu:—

"E kore tetahi tukunga whenua Maori a tetahi Maori e whai mana ki te kore e tukuna i runga i tetahi tiiti i ata hainatia e taua Maori nana te tuku, a ki te kore hoki e whakaritea mo ia tiiti pera enei tikanga e whai ake nei:—

- "(1.) I mua atu i te hainatanga o taua tiiti, me oti te tuhituhi ki runga ki taua tiiti o te whakamaoritanga o ona kupu me ona tikanga, he mea whakamana e tetahi kai-whakamaori whairaubana; a me oti hoki te hanga he mapi tika o taua whenua ki runga ki taua tiiti.
- "(2.) Me haina taua tiiti ki te aroaro o tetahi mema o te Kaunihera, o tetahi Kai-whakawa Tuturu, o tetahi Kai-whakawa Tei Pii, o tetahi Pohimahita ranei me tetahi kai-whakamaori wharaihana hei kai-titiro, a me matua marama ratou keite tino moino a ia Maori, e tuku ana i te whenua, ki te tikanga me te aronga o taua tiiti.
- "(3.) Mehemea he tuku-a-hoko, he tuku-a-mokete ranei taua tukn me utu te moni i te aroaro o nga kai-titiro o te hainatanga, a me tuhi e raua ta raua kupu ki runga ki taua tiiti hei whakaatu i kite raua i te utunga o nga moni.
- "(4.) Me tuhi ki runga ki ia tiiti pera, te nam a o te tiwhikete papakanga o ia Maori e tuku ana i tetahi whenua, me era atu kupu e marama ai te Kairehita e rahi ana nga whenua e toe ana ki ia tangata Maori e tuku ra, hei nohoanga a hei oranga mona.
- "(5.) Ki te marama ki te Kai-rehita Takiwa Whenua kua whakaritea nga tikanga o tenei Ture, hei reira me rehita e ia taua tiiti "

Tena pea e whakahe etahi ki tena hekiona mo te urunga ki roto o te "hoko" me te "mokete"; otira i te mea e moketeria ana te whenua ki nga tari tuku moni nama a te Kawanatanga na reira ka uru te hoko kia hei hoa mo te mokete. He whakaatu tenei naku kia ata mohio ai nga mema honore ki tera ahua o te Pire.

Te Teira (Mr. Taylor).—He rite tahi tena ki te hoko.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon).—Ae, ki te whakahaerea ra pea e te tari nana nga moni kia maketeria i rare i te mana o te mokete. Tetahi mea, ki te tirohia e koutou te Pire, tena koutou e kite kua menemanatia e matou te Pire, ara, kua hoatu he mana ki te Kaunihera e ahei ai ia ki te nama moni i te Kawanatanga, ko au moni e namaia ra me riro ma te Paremete e ata whakarite mo taua mahi. Ara, tona tikanga, e mahia ana e matou kia rite tonu te tikanga mo nga whenua Maori ki te tikanga mo nga whenua o te Karauna, ara, ka ahei te Kaunihera, i runga i tana mahi whakahaere i nga whenua o te iwi nona, ki te nama moni i te Kawanatanga hei ruri, hei mahi rori, hei tapatapahi, kia taea ai te tuku i aua whenua ki te inakete kia riihitia. E hiahia ana ahau kia

marama ta koutou whakarouge mai ki tenei. A e mea atu ana au kia whakarongo mai koutou, ka pa ki nga whenua Maori nga tikanga o nga tare mo nga whenua o te Karauna, ara, mo te rarahi o nga piihi whenua e taea te tuku O nga whenua Maori, ara, nga tikanga e tapatapahia ai te whenua mo te riihi.... Ki taku mohio ki te paahitia tend Pire hei ture, tena e tere tonu te tuku a nga Maori kia kotahi miriona eka pea o a ratou whenua kia whakanohonohoa ki te Pakeha, a ka kore atu nga raruraru e uaua nei te whakatuwhera nga poraka nunui: a te Maori kia nohoia e te Pakeha: e kore e waiho mangere aua whenua hei arai i te whakanohonoho tangata ki te whenua. Koia tenei tetahi o nga tino hua kei roto i tenei Pire. Tenei ano tetahi atu mea e whaia ana e te Pire nei, a ki taku mohio kua tuturu te whakaaro o te nuinga o nga mema o tenei Whare tae atu ki te nuinga o nga iwi e noho nei i roto i te koroni me mutu rawa atu te hoko i nga whenua Maori, a ko nga whenua e toe nei ki te iwi Maori me whakahaere a ko nga moni e puta ana i aua whenua e hoatu ki nga Maori, Koia enei nga mea e whaia aua: (1) Me mutu te hoko whenua Maori; (2) kua e waiho noa iho nga whenua Maori penei me etahi whenua e takoto mangere noa iho nei i etahi takiwa, hei whakaporori noa iho i te tupu haere o te koroni katoa; (3) a me tuku ki tetahi hunga kua kaporeihanatia, ma ratou e whakahaere nga whenua Maori, kia kore ai nga Maori e haere ki roto ki nga Kooti tautohetohe ai, whakapau noa iho ai i o ratou whenua me a ratou moni i runga i tera mahi.... Kaore he mea i runga atu i te Pire nei e puta ai he painga mo te Motu o Aotearoa; ma tenei Pire e tino ai ai te whakahaere o nga whenua Maori. Mehemea e tuwhera ana nga whenua Maori hei whakanohonoho ki te tangata i raro i nga tikanga o tenei Pire, kua toe nga moni a kua kore he tikanga e hokona ai e te koroni nga whenua Maori, a kua kore hoki he tikanga e nui ai te hoko a te Kawanatanga i nga whenua a nga Pakeha noa hei whakanohonoho ki te tangata, i te mea kua tuwhera nga whenua Maori hei peratanga, me te iti noa iho o nga moni e pau. He penei te ritenga, ara, i raro i te Pire nei ka tukuna nui tonu atu nga whenua o nga Maori ki te Kaunihera mana e whakahaere ano he whenua e tukua atu ana ki nga Poari e whakahaere nei i nga Whenua Takotokau a te Karauna, ara, a te koroni, heoi ta te Kawanatanga he nama atu i etahi moni hei whakahaere i aua whenua me te riro mai o aua whenua hei pungua mo aua moni. Ko te mahi e mania nei e tatou mo nga Maori ko te mahi ano e mahia nei e tatou mo nga Pakeha e whakanohonohoa nei ki runga ki nga whenua o te Karauna, ki nga whenua ranei kua hokona nei e tatou i nga Maori; engari, ko te pai o te tikanga hou e meatia nei kia whakamanangia i raro i tenei Pire, kua kore e pau nga moni i te hokona i nga whenua Maori, penei me nga moni, kua pau nei i nga tau kua hori ake nei; i raro i tenei Pire heoi te mahi ma tatou he tuku atu i etahi moni i runga i te nama, penei me tatou e tuku-a-nama nei i te moni i raro i te Ture Tuku Moni Nama ki nga Tangata Noho Whenna. Ka penei ta tatou kupu ki nga Maori "Ma koutou ano e tuku o koutou whenua ki te makete i runga i nga ritenga e tukuna nei nga whenua o te Karauna."

He MEMA HONORE.—Kia 999 koia nga tau o te riihi?

Te Hetana (Right Hon. Mr Seddon) —Ma nga tangata nona nga whenua nga tikanga o te riihi e whakatau. Ma ratou eua e korero atu ki te Kaunihera. Ko nga tangata kua whiwhi i mua atu ki te 640 eka e kore e ahei ki te riihi whenua mana i raro i tenei Pire. Ka tiakina ano te taa ki te Karauna notemea ko tetahi o nga Tiati o te Kooti Whenua Maori hei Tumuaki, a kia kotahi kia rua ranei nga Pakeha hei hoa mona ki runga ki te Kaunihera, a kia rua kia toru ranei nga mema Maori. Ka tukua atu te whenua katoa ma enei tangata e whakahaere....

Hone Heke (mema Maori mo te Tai Tokerau).—I te tuatahi atu nei, me whakaatu ake ahau, ko te putake nui i ara ai nga whakahe a nga Maori puta noa te koroni mo nga hanganga ture kua taha nei, na te whai tonu o nga ritenga o aua ture ki te whakaiti, a ki te tango i te mana, i te tika o te Maori. Kei te tino kaha taua whakahe i roto i te ngakau Maori. I te wa i paahitia ai "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1894," ka whakahokia mai ano a te tekiona 117 o taua ture ki roto ki te ringa o te Karauna, ara, te Kawanatanga, te mama o tera wahi o te Tiriti o Waitangi o te tau 1840, "ma te Kuini anake te mana hoko i nga whenua Maori." E rite ana aua kupu here o taua rarangi ki te kupu ki penei na a te Kawanatanga ki nga Maori, "Ko to matou hiahia kia herea o koutou whenua, kia riro mai ai i a matou o koutou whenua mo te utu iti rawa, kia riro ai ki te Koroni katoa nga painga, me nga momonatanga." Kaore rawa e taea te raupatu tenei kupu, he tika, he nui rawa atu te mate o nga Maori i aua ahua ture. Hei whakau, a hei whakamarama maku i tenei kupu aku, tenei tetahi ritaana, ara, pukapuka kei runga i te teepu o tenei Whare e whakaatu ana: ko nga moni i tangohia mai i roto o tetahi miriona pauna i namaia mai hei hanga i te reriwe Iwituaroa o te Motu nei e £200,000. I tangohia mai taua moni, hei hoko whenua Maori. Ko te nui o nga whenua Maori i riro mai i taua £200,000, nuku ake i te kotahi miriona me te koata nga eka. Ko te wariu, ara, te utu mo taua kotahi miriona me te koata eka kua whakataua ki te £800,000, na ka kite mai koutou he £600,000 he nukuhanga ake i te utu i hokona mai ai i nga Maori. Mo te koroni tenei pai, kahore mo nga Maori. Koia tenei nga hua o nga ture here whenua a te Kawanatanga. Tera ano tetahi whenua iti kei toku takiwa, ko Whatitiri. Kua hokona e te Kawanatanga mo te tekau rima hereni i te eka; a kei te mohio tuturu ahau, he nui nga Pakeha i hiahia ki te hoatu i te £2 i te £3 i te eka ki nga Maori; otira kaho e i taea. Na te aha? Na nga here a te Kawanatanga. Kaati, i mua o taku whakapaanga ki te Pire nei, me whakaatu ahau i nga mahara o nga Maori mo te Kooti Whenua Maori. Ko tetahi o nga take whakahe a nga Maori he hanga ke na taua Kooti i te takoto o nga ritenga Maori e whakaarohia ake ana ki tona aroaro. Ko nga putanga o ana whakatau he, ko nga

pitihana maha e tukua tonutia mai nei ki tenei Whare ia tau ia tau. Kua meatia te ahika kia tu ki runga o te mana tiaki me te mana raupatu. Tera hoki tetahi ko te mana o te tamaiti whangai. Ko tetahi ko te nui o nga oranga mo nga moni e pau ana a nga tangata i rare i nga whakahaerenga keehi ki tona aroaro. Na, mo te Pire nei. Mo te taha ki nga rarangi e pa ana ki nga tikanga whakahaere whenua i raro i te mana whakamahi i te whenua, kei te nuku ake te pai o aua rarangi i te ahua o nga ture e mana nei i naiane. Engari ko nga rarangi e pa ana ki nga mana Kooti e whakauru haere nei i roto i te Pire te kai-whakakino katoa i te Pire, a mehemea ka paahitia e tenei Whare i runga i tona ahua e takoto nei, ko te whakaaetanga tena a te Whare ki tetahi o nga Pire tino nui nga moni e pau, me nga kino e pa ki nga Maori. I tino kaha taku whakahe i roto i te Komiti mo nga Mea Maori mo te mana Kooti Whakawa kia whakawhiwhia hei mana mo te Kaunihera, ko te take: Kei te mohio ahau, kahore rawa he mema o tenei Whare e kaha ki te whakahe i tenei kupu aku: I runga i te ahua o te Pire i a ia e takoto nei, i runga i te hoatutanga o te mana Kooti Whakawa ki te Kaunihera; ka utaina e taua tikanga etahi taumaha nunui, etahi tikanga tino he, ki runga ki nga whenua katoa e tukua ki roto ki te ringa a ki raro hoki ki te mana o Te Kaunihera. Me whakaatu atu ahau i nga huarahi e puta ai aua taumahatanga me aua he ki runga ki nga whenua mo nga tangata no ratou aua whenua. Tirohia te tekiona 11, wahanga tekiona (13), o taua Pire, e whakaatu ana tena i nga moni e tika ana kia utua ki nga mema o te Kaunihera. E penei ana nga kupu o taua tekiona:—

"Ka tika ia mema o te Kaunihera kia whakawhiwhia ki te moni tekau hereni i te ra mo ia ra e tino mahi ana ia i nga mahi a te Kaunihera, me tiki atu aua moni i nga moni kei raro i te mana o te Kaunihera, a me whakahoki ano hoki ki taua mema ana moni i whakapaua e ia mo nga tereina, nga tima, nga kooti, nga hoiho ranei, i a ia e haereere ana i runga i nga mahi a te Kaunihera."

Me ui ake ahau. Kei hea nga moni hei utu i nga mema o te Kaunihera? Tenei te whakautu. Tirohia te tekiona 44. Ka kite koutou i te huarahi mai o nga moni. Ka kite hoki koutou i nga tikanga e whakamahia ai aua moni. Ko taua tekiona tenei:— "Ko nga moni katoa e puta ana i runga i te tukutukunga a te Kaunihera i nga whenua Maori kua tau ki te Kaunihera kua whakahaerea ranei e ia i raro i nga tikanga o tenei Tare me utu atu ki te Kaunihera, a i runga ano i nga tikanga kua whakatakotoria, me whakahaere aua moni e te Kaunihera,—

- "(1.) Tuatahi, hei whakaea i te utu o te whakahaerenga;
- "(2.) Tuarua, hei whakaea i nga moni katoa e tika ana kia utua i runga i tetahi mokete whai mana, riana, moni taunaha ranei, e eke ana ki runga ki taua whenua;
- "(3.) Tuatoru, me utu atu nga toenga ki nga Maori no ratou nga whenua i runga ano i te rarahi i te ririki ranei o nga hea o ia tangata e whakaaturia ana e te rehita ina oti taua mea te whakamana."

Koia tenei. Ko nga whenua katoa e tukua ki roto ki te ringaringa o te Kaunihera, kia whakahaerea i raro i nga tikanga o nga tekiona 30, me te 31 o te Pire nei, ka whakahaerea e te Kaunihera i runga i te hoko, i te riihi, i te mokete, ko nga moni katoa e riro mai i te Kaunihera i runga i taua huarahi, ka purutia e ia; otira i mua o te utunga o aua moni ki nga Maori no ratou nga whenua i riro mai ai aua moni i te Kaunihera, me utu te whakahaerenga a te Kaunihera i te tuatahi. Na me huri taku korero ki te whakaatu i nga kino, i nga he, i nga taumahatanga e puta i runga i te apititanga e te Pire nei kia whiwhi te Kaunihera ki te mana Kooti Whakawa, hei hoa mo te mana whakahaere whakamahi i nga whenua. Me ki ake hei tohu, kua panuitia ki roto ki te Kahiti kotahi rau nga tono kia uiuia, kia whakawakia ki Nepia: ko aua tono, he tono roherohe, whakawhiwhi, whakatau i te nui o nga hea me etahi atu ahua tono. Na, he aha te mea e whanau mai i tenei huarahi mahi? Ko tenei. Ka timata te haere atu o te Kaunihera i Poneke nei. E ki ana te Pire kia tokowha kia takowaru ranei nga tangata mo te Kaunihera. Kaati, mo taku tohu, me ki e waru nga tangata o te Kaunihera. Ka haere atu enei mema e waru i o ratou kainga, ka haere ki Nepia, ka tuhia katoa te nui o a ratou moni i pau i to ratou haerenga atu i te kainga. Ka tae ki Nepia me to ratou karaka, me te kai-whakamaori hoki; ka noho ka whakawa, ka uiui i aua tono, a tae ana ki te ono marama o te Kaunihera e whakawa ana. Tena he aha te putanga? Ka hoki atu te Kaunihera i Nepia ki o ratou kainga, a ka whiua ma wai e utu te Kaunihera mo ana haere, me tana utu ra i a ia i whakawa ai i aua tono i raro i tana mana Kooti Whakawa? Ka whiua ranei e ratou ma nga moni a te koroni e utu? Kahore noa iho. Ka utaina oti ki runga ki nga whenua o nga tono i whakawakia, i uiuia ra e ia? Kahore noa iho. Ma wai oti e utu te Kaunihera i runga i tana haerenga ki te whakawa i nga tono ra? Ma nga hua o nga whenua o nga Maori e noho ana i Poneke. Koia nei te mate e whanau mai, a he tohu marama tenei. Tena, he tikanga tika ranei tenei kia whiua te utunga o te Kaunihera mo ana mahi Kooti Whakawa i nga tono a etahi tangata ke ki runga ki nga hua o nga whenua o etahi Maori ke, i tuku nei i o ratou whenua ki te Kaunihera kia whakahaerea, kia whakamahia mo tetahi hua i runga i nga tikanga riihi? Kahore e tika. Koia nei tenei ko tetahi o nga take i tino kaha ai taku whakahe ki te mana o te Kooti Whakawa kia whakawhiwhia ki te Kaunihera, a kia huia ki te mana whakahaere whakamahi i nga whenua e tau ki raro i te mana o te Kaunihera. Ki au me tapahi atu nga rarangi e hoatu ana i te mana o te Kooti Whakawa ki te Kaunihera, a e kore e tukua e ahau te Pire kia paahi i raro i tona ahua e takoto nei. I a ia e takoto nei, ko tetahi Pire tino kino. Hei whakaatu kau ake maku i tetahi o nga huarahi whakatupu taumahatanga ki runga ki nga hua o nga whenua o nga tangata e tuku whenua ki raro ki te mana o te Kaunihera. Me ki ake, katahi te Kaunihera ka panuitia kia haere ki tetahi kainga i roto i tana

rohe, kite whakawa ki te uiui i etahi tonu, i raro i te mana o te Kooti Whakawa. Me ki he £3 te moni i pau i ia mem a ka tae ki taua kainga; tokowaru mema, huihui e £24; nga utu mo te karaka me te kai-whakamaori, e £3 i te tangata kotahi, ka £6; huihui e £30. Te utu mo to ratou hokinga ki o ratou kainga e £30 huihui ka £60, mo te utu haere anake tenei. Me ki ake, kotahi marama i whakawa ai te Kaunihera. E ki ana te Pire nei, he 10s. te utu mo nga mema i te ra, kaati, he £96 tena mo te marama. Huihui, te nui o te kaute a te Kaunihera, he £156. Na ko tenei moni, ka whiua ma nga moni hua o nga whenua e takoto nei i raro i te mana o te Kaunihera, ma aua whenua e utu. Na, kahore nei he paanga mai o nga Maori, na ratou nei nga tonu i whakawakia nei e te Kaunihera, ki nga whenua o nga Maori e takoto i raro i te mana whakahaere o te Kaunihera, no aua whenua nei nga moni i utua ai te kaute a te Kaunihera. Ka tino be tenei tikanga. Tera etahi mema e korero i muri iho i au, ka ki, kahore e hiahia ana kia whiua nga kaute a te Kaunihera, i puta nei i runga i nga mahi e mahia e ia i raro i tetahi o ana mana, kia utua e nga hua o nga whenua o etahi tangata ke, kahore i pa ki nga take i mahia ra e te Kaunihera. Kaati, kei pohehe, kahore tena mahara e kaha, notemea, kahore he rarangi i roto i te Pire nei, e whakawatea ana i te ahua kua tohungia ake nei e ahau. Na konei, ko nga moni katoa hei utu i nga mahi katoa e mahia e te Kaunihera i raro i tenei Pire, ara, i raro i tana mana Kooti Whakawa i raro ranei i tana mana whakamahi whakahaere i nga whenua e tukua ki raro i tana mana, kia riihitia, kia moketitia, kia hokona ranei, i ta nga tangata no ratou aua whenua e pai ai, ka whiua ki runga i nga moni o nga whenua kei raro i te mana o te Kaunihera. Na, kahore he turanga waewae mo nga kupu a te tangata kii, kahore e tau ki runga ki nga moni o etahi whenua o etahi tangata ke, engari ka tau ano ki runga ki nga whenua e pangia ana e nga tonu i whakawakia e te Kaunihera. Kei hea te rarangi whakaatu i tena? Kahore kau. Hei kupu whakamarama, hei whakaatu i te kino e puta i raro i tenei kupu, ma te whenua ano, mona nga tonu whakawa, e utu nga kaute o nga moni i pau i te Kaunihera me ona karaka i te haerenga ki te whakahaere i te whakawa i nga tonu mo taua whenua; mehemea he tika koia tenei ko te takoto o te Pire nei, kua kino ke atu i te Kooti Whenua Maori o naianei. Ko te kino e puta i raro i tenei tikanga, ko tenei: Mehemea ka roa e noho ana te Kaunihera e whakawa ana i nga tonu, ka haere tonu te moni 10s. i te ra hei utu mo ia mema o te Kaunihera, hei utu mo te noho o te karaka me te kaiwhakamaori, me era atu moni e pau i te Kaunihera i runga i ana haereerenga, hokihokinga hoki ki te kainga. Na ka whiua katoatia, ka utaina enei moni ki runga ki nga whenua o nga tonu e whakawakia e te Kaunihera. Na, apiti ki enei moni, ko nga moni e tonoa e te Kaunihera kia utua e nga keehi e ara mai i roto i nga tonu i ia ra, ko nga moni utu hoki mo nga wikinihi me nga ota. Ka tino taumaha tenei. Taumaha atu i te Kooti Whenua Maori. I raro i te Ture Kooti Whenua Maori, ko nga moni utu haere e pau ana i te Tiati, i te Ateha, i te karaka raua ko te kai-whakamaori, me nga moni e pau ana i runga i nga whakahau ra waho a te Kooti, kahore e whiua ana ki runga ki nga whenua o nga tonu e whakawakia ana e te Kooti. Whaihoki ko nga utu tau mo nga Tiati, i nga karaka, i nga kai-whakamaori, me te utu ra mo nga Ateha, kahore e utaina atu ki runga ki nga whenua o nga tonu e whakawakia e te Kooti Ko te take, ko nga moni ke o te koroni katoa kei te utu i te Tiati, i te Ateha, i te karaka, me te kai-whakamaori, i runga i nga moni e pootitia ana e te Paremete i ia tau. Kaati koa, ki ta nga rarangi o te Pire e takoto nei, ma nga moni o nga whenua kei raro i te mana o te Kaunihera e utu aua moni katoa, a ko ena moni, he hua no aua whenua, ehara i te moni pooti na te Paremete, hei awahina i nga mahi a te Kaunihera. Whaihoki ko nga whenua katoa o nga tonu e whakawakia e te Kaunihera, kahore e taea te uta atu tetahi kapa kotahi ki runga ki aua whenua e te Kaunihera. Kei te tino he tenei. He aha ia nei tetahi o nga take i kinongia ai te Kooti Whenua Maori? Na te nui o nga oranga me nga moni e pau ana i nga kai-kereeme, ara, i nga keehi. Kahore e tika kia tino utaina atu ki te Kooti taua he. Engari no nga Maori i nga keehi tena he. Na nga tautohetanga i whanau mai ai tena; ko nga keehi i hinga, ka piira. Mehemea ka piiratia; ka tu ano he Kooti, ka haere roa ano nga tautohe, ka nui ano nga moni e pau. Ko tetahi o nga take i meatia ai kia kore atu te Kooti Whenua Maori, na te rere ke o nga whakatau mo runga i nga ritenga me nga mana Maori. Na, tera etahi mema e korero i muri i au, e ki, kahore aua tikanga tautohe e haere nei i raro i to Kooti Whenua Maori e ara mai ki te riro ko te Kaunihera hei Kooti Whakawa i raro i tenei Pire. Mehemea kei konei etahi mahara o etahi mema honore e takoto ana, maku e whakaatu atu, kei te tino he, notemea kua marenatia mai ki roto ki te Pire nei te Ture Kooti Whenua Maori o te tau 1894. He tohu aha tena? E ki ana tena; ko nga mana whakahaere katoa o te Kooti Whenua Maori kei roto kei te Pire nei, a kua whakawhiwhia hei mana mo te Kaunihera. Ka pehea oti te ahua o te whakawa, me te uiui a te Kaunihera i nga tonu e hoatu mana e whakawa? Ka pera ano me ta te Kooti Whenua Maori. Kahore e penei ana na, ki te paahitia e tatou tenei Pire, ka noho, ka mahi, ka whakariterite i runga i te tika i te pono nga Maori e kereeme ana, a ka noho tonu te waimarie ki roto ki nga kaikereeme, a ka whakaaetia katoatia nga whakatau a te Kaunihera e nga Maori e tuku tonu atu ana ki a ia, mana e whakawa. Kahore noa iho. Notemea kei roto i nga iwi Maori nga ahuatanga o etahi atu iwi, nga hiahia kaiponu? He aha ia nei aua hiahia kaiponu. Ko te apo kia riro i a ia te nuinga. Mehemea ka ora tonu ena ahuatanga ki roto ki te ngakau tangata, ka haere tonu ano nga tautohetohe i waenganui i nga keehi, e haere tonu ai te piki o nga moni me nga oranga e pau i nga keehi. He aha te take? Notemea ka huia te mana whakahaere whakawa o te Kooti Whenua Maori ki te mana whakamahi - whakahaere whenua ki roto katoa ki te ringa o te Kaunihera. Ko nga mana katoa o fee Kooti Whenua Maori kua whakaurua ki roto i te Pire nei e te tekiona 14 o te Pire nei. Kua kiia

e ahau, ko nga rarangi e pa atu ana ki te mana whakamahi-whakahaere whenua i raro i te Pire nei, he pai ake i nga ritenga ture whenua e mana nei i naianei, a mehemea, te whai a te Kawanatanga, he mea kia whakaturia tenei Poari, ara, Kaunihera, hei whakamahi-whakahaere i nga whenua e tukua atu ki raro i a ia, tena e ahua rite tetahi wahi iti o nga hiahia o nga Maori. Kei te kaha tonu aku mahara kia meatia he mahi ma te Kaunihera i raro i tenei Pire, hei whakamahi-whakahaere whenua anake, a me patu katoa atu nga rarangi Kooti Whakawa. I te ahua o te Pire e takoto nei, a ki te paahi i runga i tenei ahua, kahore te Pire nei e tahuri ki te whakaiti, a ki te whakamama, i nga moni e pau i raro i nga mahi e mahia e te Kaunihera i raro i te Pire nei, penei me te mahara e maharatia nei e etahi o nga mema honore o te Whare nei, a kahore hoki e puta he painga nui ki nga Maori. Kua kiia ake e ahau, ko tetahi o nga whakahe tino nui a nga Maori ki nga ture e mana nei i naianei mo nga whenua Maori, na nga here e herea nei ratou, me nga whakauauatanga e whakauauatia nei ratou. Taea rawatia ake e ratou te whakawatea aua uauatanga me aua here kua pau i aua mahi te nuinga o nga moni tera e puta i te whenua i runga i te rihi, i te mokete, i te hoko ranei. Koia katoa enei aku whakahe mo te Pire nei; haunga hoki aku whakahe mo etahi o nga rarangi e pa ana ki nga mana whakahaere, ki te ahua o te utu, me etahi atu aronga, he mea ena e maharatia ana e ahau kia whakatikatikaia i roto i te Komiti o te Whare. Kaati, e hiahia ana ahau ki te whakaatu ki nga mema honore o te Whare, mo aku rarangi i kokiri ai ki roto ki te Pire nei i roto i te Komiti mo nga Mea Maori, he huarahi hou mo nga whenua Maori kahore ano i whakakakahuria ki te taitara, ara, ki te Karauna karaati, tiwhikete, ota ranei. Ko te rarangi 21A, 21B, 21C, 21D, me 21E, kei raro i te upoko "papatupu," ara, whenua kahore ano i paahi noa i te Kooti Whenua Maori. I roto i enei rarangi e whai ana ahau kia whakarerekengia te ahua o te ture e mana nei i naianei, ara, o nga rarangi e pa atu ana ki nga mana tono ruri mo nga whenua papatupu, kia kua e takoto penei; me oti rawa te ruri te whenua papatupu, a me haina rawa e te Tumuaki kai-ruri tetahi mapi o taua ruri, katahi ano ka whai mana kia tu he uiuinga take paanga ki taua whenua. Engari me whai mana te Komiti Papatupu i raro i enei rarangi ki te uiui, ki te whakawa, a ki te whakatau, i runga ano i nga korero me nga take e takoto atu ki tona aroaro, a me ahei te hapu, nga hapu ranei, te tangata, nga tangata ranei e kereeme ana ki tetahi whenua papatupu, te whakariterite te whakaoti, a me ahei te Komiti Papatupu ki te whakapumau i nga whakaotinga a nga tangata e kereeme ana ki taua whenua, ahakoa kahore ano i oti noa taua whenua papatupu te ruri, a kahore ano hoki he mapi whai mana i oti noa te haina e te Tumuaki Kai-ruri. Ko te take o enei rarangi aku, he mea kia horoia atu te tikanga e mana nei, i noho ai nga utu ruri ki runga ki te whenua mo nga tau maha, me te pikau itareti ia tau, a kia kua ai e whai ringa nga kai-ruri ki te peehi i nga Maori kia utu i nga moni o te ruritanga, a ki te kore, ka maketitia aua riana ruri ki te makete nui o waho, e waiho ai hei whakanui haere i te taumaha, hei whakanui i te raruraru. A kia kore ai hoki he ringa mo te Kawanatanga, mehemea nana te ruri, ki runga ki te whenua. Ko tetahi o nga take, he whakamatau kia kore ai e oho nga kino i waenganui i tetahi Maori me tetahi, i tetahi hapu me tetahi, penei me nga kino e oho nei i waenganui i nga Maori i raro i te ture o naianei mo nga ruri. E mea ana hoki ahau, ma te Komiti Papatupu e uiui, e whakatau, nga tangata tika ki te whenua. Na, mo te ui a etahi, e ui nei ka taea ranei taua mahi e nga Komiti Papatupu. Taku utu atu mo tena, ae, ka taea; kahore aku awangawanga mo tena. Ka taea hoki e taua Komiti Papatupu te whakatau nga rohe potae, rohe hapu, wahanga hapu me nga rohe whanau. Ki te oti katoa enei te mahi, te tuhituhi ki te pukapuka, katahi ano ka ahei kia tonoa he ruri, i runga ano i te hiahia o nga tangata kua whakataua ra ki a ratou te whenua. Kua taea e tenei huarahi te whakakore nga huarahi e oho nei nga kino i raro i te ture o naianei. A kua kore e takoto roa nga moni ruri, hei taumaha ki runga ki te whenua, mehemea ka whakaetia enei rarangi aku.

Te Roretana (Mr. Rolleston).—Ma wai e utu te ruri?

Hone Heke.—Ma te whenua ano e utu. Mehemea ia e rurititia te whenua, ma te whenua ano e utu; engari kahore he tikanga e rurititia ai te whenua i mua o te whakawakanga, uiuinga, whakataunga hoki a te Komiti e whakaturia e nga Maori e kereeme ana ki taua whenua. I raro hoki i te ture o naianei me mo mua te ruri i te whakawa, na kona ka roa te takotoranga o nga moni ruri hei taumaha ki runga ki te whenua, ki kona pikau itareti mo nga tau, hei taumahatanga ki runga ki te whenua. E penei ai na nga uauatanga o nga ture, me te he o te takoto o nga rarangi mo nga mana e rua i roto i te Pire nei. E whai ana ahau kia kore atu tena ahua me tena taumahatanga, a ma nga tangata e kereeme ana ki te whenua e whakatu he Komiti mo ratou i roto ano i a ratou, a ma ratou ano e whakaatu nga rohe, e whakaae hoki, ka tuhituhi ai ki te pukapuka.

Tetahi HONORE MEMA.—Ko e hea rohe ena?

Hone Heke.—Ko nga rohe tawhito, rohe tupuna. Kia oti katoa enei tikanga i te Komiti te kimi, te whakatau katahi ano ka ahei kia haere he ruri, ki te hiahia nga tangata i whakataua ai ki a ratou te whenua e te Komiti. Kua whakamatauria tenei huarahi i te tau, 1887, e Maihi Paraone Kawiti. I te tau, 1887, ka karangatia e ia he hui, hei huinga mai mo etahi rangatira, ko te mahi, he mea kia whakakorerotia, a kia hanga he tikanga hei whakarahui i o ratou takiwa whenua papatupu. Oti ana nga hapu kia whakarahuitia o ratou takiwa, a ko taua whakarahuitanga he mea perehi ki roto ki te pukapuka e purutia nei e ahau. Kua oti katoa nga rohe te whakaatu, me nga rarangi ingoa o nga whanau. Kaati, ko taua Rahui Rohe Potae nei, kua kiia e ahau me nga rangatira o Ngapuhi, o Te Rarawa, me Te Aupouri kia tirotirohia, kia whakatikatikaia ano, ko te whakaotinga hoki tenei i

oti i roto i te raruraru kua mutu ake nei. Ka tu he hui ma nga hapu e kereeme ana a nga ra e haere mai nei. Mehemea ka oti taua mahi i roto i tenei keehi, he aha te oti ai i roto i etahi keehi penei ano i runga i te Motu nei. Ae, kua oti ano tetahi keehi penei ia Iraia Kua. Ko te huarahi tenei e taea ai te whakakore atu nga moni utu ruri, me nga itareti i te tau, i runga i nga whenua papatupu; ma nga rarangi 21A, 21B, 21C, 21D, 21E, i uru nei i au i roto i te Komiti mo nga Mea Maori.

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Rawhiti).—E te Pika, ahakoa kaore i ata rite tenei Pire ki oku hiahia—ara, ki nga hiahia o oku iwi o te Tai Rawhiti—engari i tautokona e au te Pire nei i te korerotanga ai i te Komiti mo nga Mea Maori. I penei taku tautoko: tetahi o nga tino take o tenei Pire he whakamutu i te hoko o nga whenua Maori, a e tautoko ana ahau i tena. Tuarua, kia whakaturia he Kaunihera hei whakahaere i nga whenua Maori. Tuatoru, kia whakaturia he Komiti Poraka, ma aua Komiti e tuku atu ki te Kaunihera nga whenua e hiahiatia ana e nga tangata nona ma te Kaunihera e whakahaere, me te tohutohu atu te Kaunihera i nga hiahia o aua tangata mo aua whenua o ratou. Kaati ko ena tikanga katoa kei roto i te Pire e takoto nei i o tatou aroaro e aro katoa ana hei pupuri i te mana o te Maori ki tona whenua. Ara, penei na i raro i tenei Ture, mehemea noku te whenua, ka whai mana ahau ki te tohutohu atu ki te Kaunihera i oku hiahia mo toku whenua. A kua mohio te Kaunihera ki aku hiahia i runga i tena tohutohu, heoi mana ko te whakatutuki i ena hiahia oku. Koia tena nga tino take nunui o tenei Pire i tautokona ai e ahau. Mo nga pekanga ketanga me era aronga pakupaku e mau nei i roto i te Pire, ahakoa kaore au i te whakaae ki te katoa o ena mea, engari e penei ana taku kupu. Paahitia atu te Pire i runga i tenei ahua ona, ka whai takiwa noa atu tatou ki te whakatikatika i ona wahi tena e kitea e tika ana kia whakatikatikaina a taihoa ake nei. Kua korerotia atu e au nga painga nunui kua kite ahau kei roto e noho ana hei ora mo te iwi Maori; kaati ko nga whakawhanuitanga haeretanga me nga whakapekanga me nga whakatutukitanga me era atu mea pakupaku e toe ana, ka taea noatia atu era te waiho atu mo tetahi atu takiwa whakaotioti ai. Ka korero ahau i naianei mo te mana whakahaere me era atu tikanga kei roto i te Pire nei e noho ana. Tetahi wahi o tenei Pire e ki ana, ko te Tiamana, ara, te Tumuaki o te Kaunihera Maori hei tetahi o nga Tiati o te Kooti Whenua Maori; a ka wehea pea te Motu o Aotearoa kia ono ona takiwa, no reira kia ono ano hoki nga Tiati o te Kooti Whenua Maori ka rite ena nohoanga. Kaati, ka pau katoa ki kona nga Taiti o te Kooti Whenua Maori, ina hoki ka tu ko ratou hei Tumuaki mo nga Kaunihera Maori, a kaore ratou e watea ki te mahi i a ratou mahi tuturu ake o te Kooti Whenua Maori, a ki taku mahara he take tino tika tena e mutu atu ai tena mea te Kooti Whenua Maori. Ko nga moni e pau ana i te Kooti Whenua Maori e tae ana ki te £13,000 i te tau, ki te tikanga, hui atu ki te utu o ona Ateha me ona apiha, me era atu raruraru pera. Ki taku mohio he mea tika me homai tetahi wahi o tena moni hei whakaae i nga raruraru tena e ara i runga i tenei tikanga hou e whakaturia ana e tenei Pire. Mehemea ka homai kia £8,000 kia matou o roto i tena £13,000, hei awhina i te whakatutukitanga o nga tikanga e whakaaturia ana i roto i tenei Pire, ka toe tetahi £5,000 o taua moni mo te koroni; a ko nga moni utu rati o nga whenua Maori e ka riihitia ka tika kia tangohia tetahi wahi hei utu i te ruri me nga hanganga rori e tika ana kia mahia hei tikanga e ngakaunui ai te Pakeha ki te haere ki runga ki aua whenua tirotiro haere ai hei riihi ma ratou. Kaati, mehemea ki te tae ki te hikipene i te eka te huihuinga o te utu o te ruritanga me te hanganga rori, a ka retia te whenua mo te kotahi hereni i te eka, kaore he uauatanga o te whikanga i tena ahua ka kitea ka ea katoa atu te utu o tena ruri me tena mahinga rori i nga moni reti o te hawhe tau tuatahi; a ahakoa ano ki te tae ki te kotahi hereni i te eka te utu o te ruritanga me te mahinga rori ka ea katoa atu ena raruraru i nga moni reti o te tau tuatahi. Engari kei te mohio koutou ki te titiro i tena ahua no reira e kore ahau e whakaroa i te korero mo tena take. Me hoki tatou ki muri titiro ai i te ahua me nga tikanga e pa ana ki runga ki nga whenua Maori e riihitia ana i nga tau kua hori ake nei. Ki te riihitia e te Pakeha te utu i te £100 i te tau hei moni reti mo tetahi tekau mano eka whenua Maori me taua whenua, me te mohio ano o te Pakeha ra e £500 ke te reti tika mo taua whenua. Kaore taua Pakeha e whakahua i te £500, engari £100 noa iho tana e whakahua ai. Ko te take e kore ai e taea e te Pakeha te hoatu i te reti tika, he uaua rawa he taumaha rawa no nga turehei whakariterite mana ka riro atu ai i a ia tana riihi, he nui noa atu ana moni e pau i te utunga i nga roia, me nga kaiwhakamaori, me nga karaka, me nga kaiwhakahaere, me nga tangata e haere ana ki te harihari haere i te pukapuka riihi kia hainatia e nga Maori nona te whenua. Me te utu ano hoki i nga Maori tahae e tahuri ana ki te whakakiikii i nga tangata nona te whenua kia hainatia e ratou te riihi. Tena e pau te rua tau tuturu, nuku atu ranei, katahi ka oti te riihi a te Pakeha ra, a e whia ranei ana mano pauna i pau ka riro atu ai i a ia te riihi. Ko te take i pena ai te uaua ko nga ture whenua Maori e mana nei i naianei. Kaati, ki te whakakorea atu ena ture, a ka whakaturia mai ko nga ritenga o tenei Pire hei riiwhi, katahi ka kitea, mehemea e wariungia ana te moni reti tika o tetahi poraka whenua kia £500 i te tau a ka maketitia tana riihi, ka riro katoa tena £500 i te Maori nona te whenua. Kei toku nei takiwa kei te £100 i te tau te tuturutanga o nga moni reti e hoatu ana mo ia 10,000 eka o te nuinga o nga whenua e retia ana i naianei; engari he tino mate tena—otira ka kore atu tena mate i tenei Pire mehemea ka paahitia hei ture. Me whai kupu ahau mo te tiute pane Kuini e utaina ana ki runga ki nga whenua Maori. Tekau pauna i te rau pauna. He tino mate taumaha tena i nga tau kua taha ake nei; engari i raro i nga ritenga o tenei Pire ka tukua ki te Kaunihera te whakahaere o nga whenua, a ka whai mana te Kaunihera ki te tuku i nga whenua ki te reti, ma kona ka kore atu enei taumahatanga e mana nei i naianei. I te takotoranga o te

Pire i te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori i ki atu ahau, ki taku whakaaro, kaore e tika kia whakakorea rawatia atu tena tiute, engari me whakahoki iho, a ko taku korero ano tera i naianei. Ki taku me whakahoki iho tena tiute kia £2 i te £100. Ko te moni tena kei te whakaea i nga raruraru o nga Kooti Whenua. E kohikohia ana e te Kawanatanga e puritia ana e ratou, a e whakapaua ana e ratou mo nga Kooti Whenua. Kaore ahau e hiahia ana kia riro ma nga whenua e utu nga tangata e whakaturia ana hei whakahaere i aua whenua. Tena ano pea etahi aronga tikanga o roto i tenei Pire e tika ana kia ata whiriwhiria, engari e penei ana taku tohutohu atu, tukua kia paahi te Pire, a hei te tau e haere mai nei ka taea te whakatikatika nga wahi tena e kitea e tika ana kia whakatikatikaina. Tenei ano tetahi kupu aku, kia uru te Pire ki te Komiti o te Whare hei reira, ki taku, me whakauru atu he rarangi e whakahoki ana i te tiute pane Kuini kia £2 anake i te £100 me te hanga ano he tikanga e hoatu ai te £13,000, e pau nei i te Kooti Whenua Maori i ia tau, ki te Kaunihera Maori hei awahina i ana mahi. Mo te taha ki te Kooti Whenua Maori; ki taku mahara kei te pai te takoto, ina hoki ki te whakahaerea nga mana he hoatu ana e tenei Pire, ka ahei nga tangata nona tetahi poraka whenua ki te whakatu Komiti mo ratou, a ma taua Komiti e tohutohu atu ki te Kaunihera nga hiahia o nga tangata mo to ratou whenua, heoi te mahi ma te Kaunihera ko te uiui i te aronga, ka kitea kei te tika, ka whakatutuki i te hiahia o nga tangata nona te whenua. A e ki ana ahau ki te tupono ka ara tetahi take mo runga mo tetahi poraka whenua kaore e taea te whakaoti tika e te Komiti o taua poraka hui atu ki nga tangata nona, me whai mana te Kaunihera ki te karanga atu i te Komiti o tetahi atu poraka ma ratou e korerorero e whiriwhiri me e kore e taea e ratou te whakaoti pai i taua raruraru. Na mo te taha ki te whakahaerenga o nga whenua, me nga taumahatanga e kiia ana tera e ara e ka noho roa te Kaunihera me era atu korero pera, e penei ana taku korero, ka oti nga whenua te tuku atu ki raro i te whakahaere a te Kaunihera, ara, ka whakahaerea, ka tapatapahia, ka riihitia, heoi ano kua oti, kaore kau he mea i toe hei mahi ma te Kaunihera; ka mutu tonu i kona te mahi a te Kaunihera mo ena whenua. Katahi ka hoatu ko era atu whenua ki te Kaunihera mana e whakahaere a ka oti ena, heoi ano, kaore kau he mea i toe hei mahi ma te Kaunihera. Tena koutou e kite e kore e roa ki te Tumuaki anake o te Kaunihera raua ko te Karaka e kohikohi ana i nga moni me te utu atu ki nga tangata nana. Kaore rawa au i te mahara e meatia ana ka penei he tikanga, ara, ka riihitia te whenua i te tau kotahi ka paahitia e te Kaunihera katahi ka haere tonu te mahi a te Kaunihera tau atu tau atu ki te uta taumahatanga ki runga ki taua whenua. Kaore rawa i te pena te tikanga ki taku nei mahara. Kaore ahau e pai kia hoatu ano ki te Kooti Whenua Maori te mana ki te uiui me te whakahaere whakawa ki runga ki nga whenua Maori. E ka titiro ana abau ki nga mahi a te Kooti Piira kite ana ahau tera etahi poraka whenua Maori kua whakataua e te Kooti Piira ki etahi tangata kore rawa atu nei o ratou paanga ki reira, a heoi te take i pera ai ta ratou whakatau ki taku mahara be mohio no ratou ko te huarahi tata tena e whakatuwheratia ai ano taua whakawa, kia whai mahi ai ano ratou mo runga i aua whenua; he mohio no ratou ki te kore ratou e mahi i tetahi tikanga pera ka pau katoa nga mahi a ka kore he mahi ma ratou. Koia ahau i ki ai, a ko taku korero ano tenei i mua. Kaore ahau e pai kia tukua te Kooti Whenua Maori kia mahi ano i ana mahi, i te mea he torutoru rawa nga eka whenua e toe ana ki nga iwi Maori, a me waiho ena toenga whenua ma nga Maori ano e whakahaere. He takitahi rawa nga mea e kiia ana ma te Kaunihera anake e whakatau, ara, ko nga take anake kaore e taea ana e nga Komiti Poraka, e nga tangata ranei nona nga poraka te whakahaere; a e tika ana ano kia pena, ko te take he Maori etahi o nga mema o te Kaunihera, he Pakeha etahi. Mehemea i whakaae tenei Whare kia mahia tetahi Pire motuhake, ka paahi ai hei Ture mo te Tai Rawhiti anake, kua tino tahuri ahau ki te hanga Pire kia poto katoa ki roto aku hiahia mo runga i tenei take; engari ko te ko te he tenei, tokotoru matou nga mema Maori o te Motu o Aotearoa, a ko ia tangata kotahi o matou tokotoru e takoto ke ana tana mahara tana mahara mo tana i mohio ai e tika ana kia mahia, te tukunga iho o tena ahua, huihui ana matou a whakamaau ana matou me te Kawanatanga ki whakakotahi i o matou whakaaro, a koia tenei te whakaotinga ko te Pire nei. Ki toku nei whakaaro kei tawhiti noa atu te Pire nei i te tino tuturutanga o taku hiahia. Engari, he ahakoa, i nga tino take whakaupokotanga kua homai, a koia tenei e tautokona nei e au. Kua korero ake ahau mo te taha ki nga menemana me nga whakatikatikanga tena e kitea a taihoa ake nei e tika ana kia mahia, ka taea ena e tatou a tona wa tika. Ko tenei kua whiwhi tatou i nga whakaupokotanga o nga tino take nunui e ora ai te iwi Maori. Kaore au e whakaae atu ana ki nga korero a nga tangata e ki nei me whakaae te Kawanatanga kia hoko te Maori i ona whenua ki tana tangata i pai ai. Ki te whakaaetia tena—te hoko noa atu ki te tangata noa—kotahi anake pea miriona eka kei te toe ki a matou a heoi te take i toe ai na te homaitanga anake a te Kawanatanga i tana taurekareka hikipene i te eka mo nga whenua Maori; tena mehemea i rahi tana moni e homai ana kua pau noa atu. Kaati, kaore kau oku nei hiahia kia whakawhanuitia te huarahi e taea ai e nga Maori te hoko i o ratou whenua. Mo te aha hoki kia hokona? Na, mo te korero a etahi i rangona e au e ki ana e rima miriona eka kei te toe ki nga Maori. Kei whea koia tena rima miriona? Kei runga ki nga tihi o Tararua me nga wahi kino pera e kore nei e tae atu te tangata. Ko nga wahi pai katoa o nga whenua kua riro noa atu i te Pakeha. Tena ko wai te tangata e haere hei hoa haere atu moku i konei ki Pamutana tirotiro haere ai tohutohu ai ki ahau i nga wahi o era whenua kei te toe ki nga Maori? Akuanei ka kitea kei runga kei nga tihi o nga maunga me nga pari kohatu me era atu waihi kino nga whenua e toe nei ki nga Maori. Tena pea e kitea kia kotahi kia rua ranei eka ki te wahi pai, raorao, what tikanga o te whenua. Koia ahau i ki ai kaore rawa oku hiahia kia whakaurua

tetahi tikanga ki roto ki tenei Pire e waihotia ai hei huarahi e haere tonu ai te hoko a te Pakeha i nga whenua Maori, ahakoa mo te moni nui atu i nga moni e hoatu ana i naianei. Kei waenganui i te rima tekau i te ono tekau miriona nga eka whenua o tenei Motu kua pau te hoko atu e te Maori ki te Pakeha, a ahakoa kua utua ratou ki te moni mo tena rima tekau ono tekau ranei miriona eka i hokona e ratou ki te Pakeha, engari kaore rawa ahau e kite ana i tetahi mea whai tikanga kia kotahi nei i riro atu i a ratou mo tena moni. Kaore kau a ratou nei tima, kaupuke, aha atu ranei, i riro atu i a ratou mo ena moni. Kaore kau a ratou paparakauta, toa ranei—ahakoa ko nga tu toa pera me a nga Hainamana i etahi wahi o te whenua nei—kaore kau rawa a ratou nei mea pera. Engari ki taku ki te taea tenei Pire e tatou te paahi heoi, kua taea e tatou te whakaora o tetahi wahi nui o nga mate o te iwi Maori.

Kapene Rahera (Captain Russell, mema mo Haaki Pei).—Ki tana kaore e taea te Pire te whakahaere i naianei, notemea he poto rawa te taima, kua tata tonu hoki te mutu o te Paremete. Tuarua, ki a ia, me wawahi nga whenua o nga Maori ki ia tangata ki ia tangata, ma tera anake ka mau te whenua o te tangata Maori ki a ia, ma tera anake ka tupu te tangata Maori. Ki tana kaore e pai te Kaunihera hei whakahaere i nga whenua o nga Maori; he tikanga pai te whakatuturu i etahi papakainga mo nga Maori. Engari i te poto o te taima e kore pea e taea te mahi o te Pire i tenei tuunga o te Paremete.

He roa ana korero, me titiro i *Hansard*.

Ka mutu a Kapene Rahera ka tu ake ko Honore Timi Kara. He tautoko tana i te Pire, he mea me paahi i tenei tuunga o te Paremete. Me tana whakamarama haere i nga tikanga o te Pire. Me titiro te roanga o ana korero i *Hansard*. I muri i a ia ka tu ake ko Tiaki Tiwini. He tautoko tana i te Pire me tana whakamarama haere i nga tekiona i whakaurua e ratou i te taenga o te Pire ki te aroaro o te Komiti mo nga Mea Maori. Tirohia i *Hansard* te roanga o ana korero.

No te mutunga o tana ka tu ake ko—

Henare Kaihau (mema Maori mo te Tai Hauauru).—Nui rawa atu taku koa me te hari o taku ngakau i te whakatakatoranga mai o tenei Pire e te Pirimia ki te aroaro o te Whare. Ko tetahi mea tenei e tumanakohia nuitia ana e nga iwi Maori o nga wahi katoa o tenei Motu. He tikanga tenei hei whakaora i a ratou. Ki taku mahara e hara i te mea ko te Pirimia, te tangata e tika ana kia whakamoemititia mo te homaitanga i tenei Pire kia mahia e te Whare, engari ko te Kawana hou i tukua mai nei ki konei hei reo mo te Kuini ki konei. Kaati ra, i te mea kei te pena te aronga, ka tino kaha rawa te whai atu a taku ngakau kia pau katoa mai nga taha e rua o tenei Whare ki te tautoko i tenei Pire. He maha noa atu nga whakamaramatanga atu ki nga mema honore o tenei Whare i nga mate me nga taumahatanga e peehi nei i nga iwi Maori i roto i enei ra. Ta matou titiro ki tenei Pire ko te puawai tuatahi tenei kua homai e te Kawanatanga o tenei koroni ki te iwi Maori. Penei ta matou whakarite, ko te puawai tuatahi o tenei mea o te kiekie (he tawhara te ingoa) he mea tapu tena; kia kainga ra ano e te atua te puawai tuatahi, katahi ka tukua kia kainga e te tangata. Koia ahau, e te Pika, i ki penei ake ai; ahakoa kaore i uru ki roto ki tenei Pire nga hiahia katoa o nga iwi Maori o tenei Motu, otira ko te painga tuatahi tenei kua homai, ko te puawai tuatahi tenei. Heoi ano te tino painga nui e kite ana ahau i roto i tenei Pire ko te whakamutu i te hoko a te Kawanatanga i nga whenua o nga Maori, a hei whakatutuki i taku whakatauki i mua ake nei, e whakaae ana te Kawanatanga kia homai etahi mana ki nga Maori e taea ai e ratou te whakahaere pai i o ratou whenua, pena me nga mana e whakahaeretia nei e te Kooti Whenua Maori i naianei. Ka kitea tena tikanga kei tekiona 14 o te Pire. Kaati, e te Pika, e penei ana taku korero, ahakoa ko te hiahia pea tenei o nga Kawanatanga o mua timata i a te Makarini tae mai ki naianei, he homai i tena mana ki nga Maori,—a e mohio ana ahau i pena ta te Makarini whakaaro—katahi ano te hikoitanga tuatahi i runga i tena mahara. A taku titiro hoki ki tetahi o nga tikanga o tenei Pire e ki nei kia whakatuturia he Komiti Poraka e nga Maori nona nga poraka whenua, mana e uiui, mana e whiriwhiri, mana e whakatau nga kereme me nga whai paanga o nga Maori nona te whenua, taku titiro ki tena tikanga e whakatutuki ana tena i te whakaaro a Hori Kerei. Me whakaatu ano ahau ki te Whare kaore an i te ki e tino hangai ana tenei Pire ki runga ki aku hiahia kotoa, engari e aronga ana ki runga ki tetahi wahi o taku hiahia. Mo te taha ki nga kupu whakahe a te mema honore mo te takiwa Maori o te Tai Tokerau (a Hone Heke), penei ana, ki te paahi tenei Pire hei tore, ka tino kaha rawa atu nga taumahatanga ki runga ki nga whenua Maori, e penei ana taku kupu: Ki taku mahara, e te Pika, kaore pea te mema honore i mohio kite tikanga o ana korero, a heoi te kupu mo ana korero, he whakararuraru noa iho i te Pire nei tera mahi ana. Me pewhea hoki ia e mohio ai ka pena me tana e korero nei nga mate e ara i raro i tenei Pire, kia whakamatauria ra ano ona tikanga katahi ka mohiotia? I ki te mema honore mo te Tai Tokerau ka tonoa kia utua e nga Maori no ratou nga whenua ka tukua ki raro ki te whakahaere a te Kaunihera etahi moni nui whakaharahara hei utu i nga mema o te Kaunihera. Kaati, e te Pika, i runga i toku nei mohio ki tenei Pire e penei ke ana tona tikanga: ko nga mema o te Kaunihera kaore e hoki iho i te tokowha kaore hoki e neke atu i te tokowaru to ratou tokomahatanga. Kaati, ahakoa ki te tae ki te tokowaru tangata nga mema o te Kaunihera, a ka noho tonu ratou pau noa te tau tuturu, e kore e neke atu i te £800 nga moni e pau i a ratou, otira me ki ahau i te £1,000 hui atu ki nga utu haereerenga me era atu raruraru katoa. Engari ka mea atu ahau ki te mema honore kia ata titiro marire ia ki te Kooti Whenua Maori e mahi nei i naianei i nga wahi katoa o te Motu. Ki taku mohio, e

te Pika, kaore e hoki iho ana i te £10 i te ra kotahi nga moni e pau ana i te Kooti Whenua Maori. A mehemea ka kaha rawa te titiro a te mema honore ki tenei ahua tena ia e kite e tae ana ki te £3,600 te moni a te koroni e pau ana i te tau nei utu i tena Kooti Whenua Maori. Heoi taku kupu mo runga i nga korero a te mema honore nei (a Hone Heke) me te mea nei kei te tino kuare rawa atu ia ki te take i korerotia nei e ia. Na, i korerotia ano e te kai-arahi o te Apitihana tana whakaaro mo runga i tenei take, i ki ia kaore rawa e tika kia toru anake nga Kaunihera mo te Motu o Aotearoa, me tana tohutohu i tana i mohio ai hei ritenga e mama ai e iti ai hoki nga moni e pau kaua e whakaturia kia toru anake nga Kaunihera, engari kia ono. Kaati, ki taku mohio, i wareware pea te mema honore ki tenei aronga i a ia e korero ana i tena kupu ana. E toru nga takiwa nunui o te Motu o Aotearoa—te Takiwa pootitanga Mema Maori o te Tai Tokerau o te Tai Hauauru, me te Tai Rawhiti—e toru tonu ena takiwa nunui, a mo te aha hoki kia whakaturia kia ono rawa Kaunihera mo roto i ena takiwa e toru? No te mea e penei ana te tikanga: e meatia ana me whai mana te Kaunihera ki te whakatu Komiti Poraka, i roto i nga tangata nona nga poraka whenua, i tena takiwa i tena takiwa, hei mema ano aua Komiti. Na, no te korerotanga a te mema honore, ka ki ia ko te take i mea ai ahau—ahakoa pewhea te tikanga mo era atu takiwa—me kotahi anake te Kaunihera mo te takiwa o te Tai Hauauru, he mea tena naku kia riro mai pea moku te nuinga o nga pooti o taua takiwa. Heoi taku kupu mo tena korero, kaore rawa oku nei wehi mo toku nei nohoanga i roto i tenei Whare, kore rawa atu.

Kapene Rahera.—Kaore ahau i korero pena.

Henare Kaihau—Kaati, i pohehe pea taku whakarongo ki te kupu a te mema honore; engari i ki ra ia ka mate te iwi Maori mehemea ka whakaetia taku tikanga. E penei ana taku korero: i pootitia mai ahau a i tukua mai hoki ki konei, ki tenei Whare, e tetahi wehenga nui o nga iwi Maori o te takiwa o te Tai Hauauru. I tukua mai ahau ki konei e nga tangata nunui me nga rangatira o nga iwi me nga hapu o toku takiwa pootitanga hei mangai whakapuaki atu o ratou whakaaro me o ratou hiahia ki te aroaro o tenei Whare. Engari kaore au e pai kia pohehe mai koutou, nga mema honore, ki taku korero, koia ahau ka ki penei atu ai kia koutou, kaore i te tino pai ki ahau te Pire nei i runga i tenei ahua o te hanganga, heoi ra taku, pai atu tenei i te kore rawa. Ko te hiahia o te nuinga o nga iwi Maori o te Tai Hauauru, me whakatu he Kaunihera Maori motuhake hei whakatutuki i o ratou hiahia mo o ratou whenua; engari i matua tonu mai ratou ki te Whare kia hoatu tena mana ki a ratou. E hara i te mea katahi ano tenei painga ka inoitia, ko te mahi tuturu tena he inoi i tenei inoi i te tau i te tau i roto i enei tau maha noa atu. Kaati, katahi nei te Pire ka takoto ki o tatou aroaro, engari e whakamana anake ana i nga mea i tonoa e matou kia mahia i te tau 1886. Kua tae noa atu tenei tonu ki te Kawanatanga a te Kuini i Ingarangi, a ko te kupu i tukua mai e te Kuini ki te Kawana o tenei koroni, whakautu i te tonu i tukuna atu ra ki a ia, i penei na, me whakamana te hiahia o nga Maori. Koia ahau i ki ai e tino tika ana kia tino whakamoemiti atu ahau ki te Pirimia mo tona kaha ki te whakatakoto mai i tenei mea nui ki te aroaro o te Whare i enei nga ra whakamutunga o te Paremete, notemea e mohio ana tatou kaore e penei ana te whakahaere o nga Pire katoa. Ko nga rarangi o te Pire e mea ana kia hanga he huarahi e taea ai e nga Maori te rihi i o ratou whenua, e pai ana, ko te hikoitanga tuatahi tena i runga i te huarahi e tae atu ai ki te ora te iwi Maori. He maha noa atu o matou taenga atu ki te Pirimia mo runga mo tenei take kia hanga he Ture hei whakaora i te Maori, a ki taku mahara ko nga mema Pakeha kei te arai i tana hiahia, pena kua mahia noatia atu e ia he ora mo te iwi Maori. Ka patai ahau i tenei patai ki te Whare: He aha koia te take e kore ai e tika kia whai mana nga Maori ki te whakahaere i o ratou hiahia. Ki runga ki o ratou whenua? He aha hoki te take kia herea te whenua o te Maori kia kaua rawa e taea e ia te whaka haere hei painga mona, i te mea nona ano tona whenua, e hara i a wai, nona ano? Ma nga mema Pakeha o tenei Whare e ki mai ki ahau ki te herea penatia o ratou whenua, e kore ranei ratou e tangi penei ano me matou e tangi nei? Maku e whakamahara atu ki te Whare i te takototanga o tetahi Pire ki te aroaro o tenei Whare i era tau atu, e mea ana taua Pire kia tangohia e te Karauna, i runga i etahi tikanga, etahi whenua nunui o etahi Pakeha; i nui rawa atu te tangi me te aue o aua Pakeha mo taua Pire. A ko nga painga katoa i hua mai i runga i nga whenua Maori, i uru ano hoki nga Maori e toru tekau ma rima mano o te Motu o Aotearoa nei ki te hoatu i ta ratou wahi o aua painga, i pau anake ki hea? Kaore nga Maori i whiwhi i tetahi wahi o aua painga. E penei ana taku korero mo tenei Pire: Kaore e tika kia tonoa ma te whenua e utu nga raruraru o te Kaunihera ina tukua mana e whakahaere nga whenua o nga Maori; engari me hoatu tetahi wahi o nga moni o te koroni, ara, te wahi e utua ana e nga Maori ki te koroni, me hoatu ko tera hei utu i nga raruraru o te Kaunihera. E ki ana ahau kua nui rawa ena painga o te Maori kua riro i te Kawanatanga me te iwi Pakeha. Ara, nga painga e hua ana i runga i nga whenua o nga Maori tae noa ki nga whenua Maori kua riro i Kawanatanga te hoko. Koia ahau i ki ai i taku rongonga kia Honore Timi Kara e whakahe ana ki tenei wahi o te Pire e hoatu ana i nga mana whakawa ki te Kaunihera Maori, heoi taku mahara i pohehe pea era kupu ana, notemea e tino mohio ana ia—kaore rawa ia e kore te mohio—ko te Kooti Whenua Maori te mea kino rawa atu nana i uta nga taumahatanga kino ki runga ki nga whenua Maori. E tino mohio ana ahau kei te tika noa atu taku ki atu ki nga mema honore o tenei Whare, ki te paahi tenei Pire hei tare, katahi ka ora nga iwi Maori me o ratou whenua i tetahi wahi nui o nga taumahatanga me nga mate e peehi nei i a ratou i roto i enei ra. E te Pika, kia tae ki te takiwa tika hei penatanga ka tonu atu ahau ki te Pirimia kia wbakatikaina a tekiona 38 o te Pire. Ko tera

tekiona hoki e mea ana me ahei kia whakatutukitia e te Karauna te hoko o nga poraka whenua kua timatatia te hoko i mua atu i te hanganga o te Pire nei. Ka tono atu ahau ki te Pirimia kia whakangawaritia nga ritenga o taua tekiona. Otira ka kaha atu i tena taku kupu, me penei atn ahau, ki te kore te Pirimia e whakaae ki te whakatikatika i taua rarangi, kaore rawa ahau e tautoko i tena rarangi. Heoi nga wahi o tenei Pire e tautokona e au ko nga wahi anake e mahara ana ahau hei ora hei painga mo te iwi Maori. Kaati ra, e te Pika, i te mea kua tata te pau o taku taima, kaore e taea e au te timata i tetahi take hou hei korero maku, e kore au e whakaroa noaiho i te Whare nei, me mutu i konei aku korero.

He maha nga mema i whai-korero i muri i a Henare Kaihau, ka mutu a ratou korero tukuna ana te Pire ki te Whare, a whakaaetia ana e te Whare kia Komititia.

I Roto I Te Komiti.

Tekiona 1.—Ingoa Poto.

Te Mete (Mr. Smith, mema mo Karaitiati).—Ka motini ahau kia nukuhia te Komititanga o tenei Pire ki tetahi atu ra.

Heoi tukuna ana ki te pooti, a waahi ana te Komiti.

I TE AE, 26.

- Allen, J.
- Bollard
- Brown
- Carson
- Crowther
- Herries
- Kelly
- Lethbridge
- Lewis
- MoGuire
- McNab
- Masaey
- Monk
- Montgomery
- Moore
- Rawlins
- Rolleston
- Russell
- Sligo
- Tanner
- Taylor
- Thompson, R.
- Thomson, J. W
- Wason.
- *Kai-tatau.*
- Hutchison, G.
- Smith

I TE NO, 24.

- E. G. Allen
- Cadman
- Carroll
- Fisher
- Flatman
- Gilfedder
- Graham
- Hall-Jones
- Hake
- Holland
- Houston
- Joyce

- Kaihau.
- Lang
- Lawry
- McKenzle, R.
- McLean
- Parata
- Pare
- Seddon
- Stevens
- Symea
- *Kai-tatau.*
- McGowan
- Mills

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Buchanan
- Duthie
- Fraser
- Hutoheson, J.
- Mackenzie, M.
- Wright.
- *Turaki.*
- Duncan
- Field
- Ward
- Millar
- McKenzie, J.
- Meredith.

Te putanga, 2.

Heoi ano whakaaetia ana te motini a Te Mete, a nukuhia ana te Komititanga o te Pire mo tetahi atu ra. Haere tonu nga mahi a te Whare, a no te tekau meneti ki te rima karaka i te atatu ka hiki te Whare.

Mane, te 23 o Oketopa, 1899.

No te tekau ma tahi o nga haora i te ata ka noho te Tumuaki ki ranga ki tona nohoanga. Ka karakia te Whare.

Komiti Mo Nga Moni.

No tenei ra ka tahuri te Whare ki te whakaotioti i nga mahi a te Komiti mo nga moni hei whakahaere i nga mahi Kawanatanga mo te tau e haere nei.

Ka roa te Komiti o te Whare e mahi ana ka tae ki te moni £1,000, e meatia ana kia pootitia hei whakatu i tetahi kohatu mo Ta Hori Kerei, hei tohu whakamaharatanga mo nga mahi nunui a taua tangata i mahi ai mo nga iwi o Niu Tireni.

Te Arena (Mr. J. Allen, mema mo Bruce).—Ka tu ake au ki te motini kia patua atu taua moni, "£1,000 e meatia nei kia pootitia hei wbakatu kohatu mo Ta Hori Kerei." Te take i penei ai takn, kua takoto nga pukapuka kohikohi moni mo taua mea ki te aroaro o te iwi katoa, a i te mea kua ngakaukoretia e te iwi taua kohikohi moni, he aha te take i tonoa ai i naianei kia hoatu etahi o nga Moni a te Koroni hei whakaara i taua kohatu.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon, Pirimia).—He tu ake taku ki te mea atu ki te mema honore nana te motini, kia unuhia atu tana motini. Ko te hiahia o te Kawanatanga me whakaara he kohatu mo Ta Hori Kerei ki Niu Tireni. Kua tonoa te iwi o konei kia kohikohi moni mo taua mea a £100 tonu te moni i kohikohia. Engari te iwi o Akarana, kua eke tana moni i kohikohi ai ki te £400. He pai ki au kia pera hoki te rahi o te moni e kohikohia e nga iwi o Poneke. Kei te whakaarahia e te iwi o Ingarangi tetahi kohatu mo Ta Hori Kerei ki reira, a he tika kia pera hoki tenei koroni hei whakamahara tonu i nga iwi o konei ki nga mahi nunui a taua tangata i mahi ai mo enei Motu.

He maha nga mema i whai-korero i muri i te Pirimia, he tautoko ta etahi he turaki ta etahi, a ka tae ki a—

Wi Pere (mema Maori mo te Tai Kawhiti).—Ki taku mahara e tino tika ana kia whakaarahia e tatou he tohu whakamaharatanga mo Ta Hori Kerei. Me i kua a Ta Hori Kerei e kore a Niu Tireni e riro i nga Pakeha i enei ra Na Ta Hori Kerei ano hoki i whiwhi ai te Ingarahi i Keepa Kuruhopa; a me i ora tonu ia, me i whakaritea ana mahara, e kore e ara tenei whawhai e riri mai nei i naianei te Ingarahi raua ko te Poa. Ki takn whakaaro ko Ta Tanara Makarini ano tetahi tangata e tika ana kia whakaturia he kohatu hei tohu mona. Hetangata tena i kaha rawa ki te hanga painga mo nga iwi Maori o te koroni puta noa, nana i whakatakoto nga tikanga i tau ai te rangimarie ki runga ki te iwi Maori. Ko wai koia o tatou tangata i roto i enei ra e taea te whakarite atu ki a Ta Hori Kerei raua ko Ta Tanara Makarini e tika ai te wbakatu pou kohatu hei tohu whakamaharatanga mo ratou? Ko Ta Hori Kerei kei te urupa o nga tangata ingoa nunui o Ingarangi e takoto ana. E whakaatu ana tena i te whakaaro a nga tangata o Ingarangi mona, a ko tena hei whakaatu i te he o te mahi a nga mema Pakeha e whakahe nei ki tenei korero kia whakaturia he pou kohatu hei tohu mona. Me i kore te kaha rawa o te whakahonore o nga Pakeha o Ingarangi ki a Ta Hori Kerei e kore ia e takoto ki te wahi e takoto mai nei ia, ara, ki te urupa o nga tangata nunui o Ingarangi; a i te mea kua puta tena whakahonoretanga a Ingarangi mona, ma nga Pakeha koia o Niu Tireni e whakaiti tona ingoa? Kaore rawa atu ahau e mohio ana ki te take i kaha ai tetahi mema kotahi o tenei Whare ki te whakahe i te whakaaro e mea ne me whakatu he pou kohatu ki Niu Tireni hei tohu mo Ta Hori Kerei.

Ka mutu ta Wi Pere ka haere tonu te korero, te mutunga iho tukuna ana ki te pooti.

Kola tenei e whai ake nei te rarangi o te pooti: ara, ko te hunga i te "Ae" e mea ana kia kua he kohatu e whakaarahia mo Ta Hori Kerei, a ko te hunga i te "No" e mea ana me whakaae te £1,000 kia ai ai he moni hei whakatu i taua kohatu.

I TE AE, 16.

- Brown
- Carson
- Herries
- Lang
- Lethbridge
- Lewis
- McLean
- Monk
- Moore
- Pirani
- Rawlins
- Tanner
- Thompson, R.
- Thomson, J. W.
- *Kai-tatau.*
- Allen, J.
- Duthie.

I TE NO, 31.

- E. G. Allen
- Cadman
- Carncross
- Crowther
- Duncan
- Fisher
- Fraser
- Graham
- Hall-Jones
- Heke
- Holland
- Houston
- Joyce
- Kaihau
- Lawry
- McKenzie, R.

- McNab
- Massey
- Montgomery
- O'Meara
- O'Regan
- Parata
- Pere
- Rolleston
- Seddon
- Sligo
- Stevens
- Steward
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- McGowan
- Mills.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Buchanan
- Hunter
- Kelly
- McGuire
- Russell
- Taylor
- Wason
- Wright.
- *Turaki.*
- Meredith
- Gilfedder
- Millar
- Ward
- Carroll
- Field
- Morrison
- Smith.

Te putanga, 15.

Heoi ano, hinga ana te motini a Te Arena, a whakaaetia ana e te Whare te £1,000 mo te kohatu mo Ta Hori Kerei.

Pire Whenua Maori.

No tenei ra ka whiriwhiria nga menemana i hanga e te Kaunihera mo tenei Pire, ko enei e whai ake nei nga korero a—

Henare Kaihau (mema Maori o te Tai Hauaauru).—Kaore rawa atu ahau e mohio ana ki te take i tahuri ai nga mema honore ki te arai i te paahitanga o tenei Pire, i te mea ko te tino mea nui o nga Pire Maori kua waihotia atu mo tera tuunga o te Paremete. Ara, te tikanga e mea nei me whakatu he Kaunihera hei whakahaere i nga whenua Maori. I mahara hoki ahau kua whakaaetia e nga mema honore me paahi he Pire poto hei whakamutu i te hoko a te Karauna i nga whenua Maori; e tangi nei nga Maori i nga ra katoa. Tae mai ki naiane i mahara tonu ahau e whakaae ana te Kawanatanga me ona kai-tautoko, me te nuinga o nga mema o te taha Apitihana, kia paahitia tetahi Pire poto penei, hei whakamutu i te hoko a te Karauna i nga whenua Maori kia paahitia ra ano te Pire o tenei Paremete o tera tau. Mehemea ki te whakaaetia te menemana a te mema honore mo Patea, kia patua a tekiona 3 o te Pire nei, heoi ano kore kau noa iho he painga i mahia ai tena Pire. Ko wai te tangata e ora i tena Pire? Ki te kore e whakaotia i runga i nga kupu tuatahi, ka noho mate tonu nga Maori katoa o te takiwa o te Tai Tokerau me te Tai Hauaauru, ara, te nuinga o nga iwi Maori o te Motu nei, ka mate tonu i taua mahi hoko whenua, kaore rawa e ora. Ka tino tonu atu ahau ki te mema mo Patea kia unuhia e ia tana menemana, a kia tahuri mai ia ki te awhina i te Pire nei kia paahitia atu hei arai i te hoko whenua Maori kia

mutu ai tera mahi.

Nga Mahi A Te Paremete O Te Tau 1898.

No tenei ra ka whakatakotoria ki runga ki te Teepu o te Whare te Rarangi Apiti e mau ake nei, hei whakaatu i nga mahi i mahia e te Paremete i tenei tau:—

- NGA KOMITI MOTUHAKE—
- NGA PIRE MO KATOA—
- NGA PIRE A NGA MEMA AKE—
- NGA PITIHANA I TUKUA KI TE WHARE—
- NGA POOTITANGA—
- NGA HUINGA O TE WHARE—
- NGA POOTI ME NGA WHAKAHAERE—
- NGA OTA MO NGA PUKAPUKA 98
- NGA PUKAPOKA I WHAKATAKOTORIA KI RUNGA KI TE TEEPUPU O TE WHARE—
- NGA RIPOATA O NGA KOMITI MOTOHAKE—

Hikitanga O Te Whare Ki Tera Tau.

Te Hetana (Right Hon. Mr. Seddon. Pirimia).—Ka tu ake au ki te whakapai atu a ki te whakamoemiti atu hoki ki te Pika mo te pai me te tika o tana whakahaere i te Whare i tenei tuunga o te Paramete. A ko toku hiahia kia ora tonu koe, e te Pika, a kia hoki mai ano koe hei Tumuaki mo matou.

Te Roretana (Mr. Rolleston, mema mo Ricoarton). —Kaore kau, e te Pika, he kupu a te taha Apitihana o te Whare, heoi ano he whakatika anake ki nga kupu i korerotia ake nei e te Pirimia.

Te Tumuaki (Mr. Speaker).—Ka tu ake ki te whakawhetai atu ki nga mema mo te pai o a ratou kupu mona. Me tana tumanako atu kia hoki katoa mai ano ratou ki te Whare nei ina mutu nga pooti a te iwi i te marama o Tihema e haere ake nei.

Katahi ka tukuna e te Pirimia te motini kia hiki te Whare ki tera tau, a koia enei nga mema honore i rokohanga e tenei pootitanga whakarautunga o te Whare, i te mea kua taki hokihoki etahi ki o ratou kainga.

I TE AE, 20.

- E. G. Allen
- Gadman
- Carncross
- Carroll
- Fisher
- Flatman
- Fraser
- Graham
- Hall-Jones
- Houston
- Joyce
- McKenzie, R.
- McNab
- O'Meara
- Seddon
- Stevens
- Symes
- Wilson.
- *Kai-tatau.*
- Duncan
- Hogg.

I TE NO, 18.

- Allen, J.
- Carson
- Heke
- Hutcheson, J.
- Lawry

- Lethbridge
- Lewis
- McGowan
- Mills
- Moore
- O'Regan
- Pere
- Smith
- Steward
- Tanner
- Thomson, J. W.
- *Kai-tatau.*
- Mackenzie, M.
- Rawlins.

NGA PEA.

- *Tautoko.*
- Field
- Gilfedder
- Meredith
- Millar
- Morrison
- Thompson, R.
- Ward.
- *Turaki.*
- Taylor
- Hunter
- Buchanan
- Kelly
- Wason
- Hetries
- McGuire.

Te putanga, 2.

No te rua tekau meneti ki te tekau ma tahi o nga hoora i te ata ka hiki te Whare.

He mea whakahau i Taia ai e HOANI MAKAE, Kai-ta a te Kawanatanga.

Roll Of The Honourable The Legislative Council Of New Zealand. Fourth Session—Thirteenth Parliament—1899.

Members Of The House Of Representatives, Session 1899. FOURTH SESSION—THIRTEENTH PARLIAMENT.